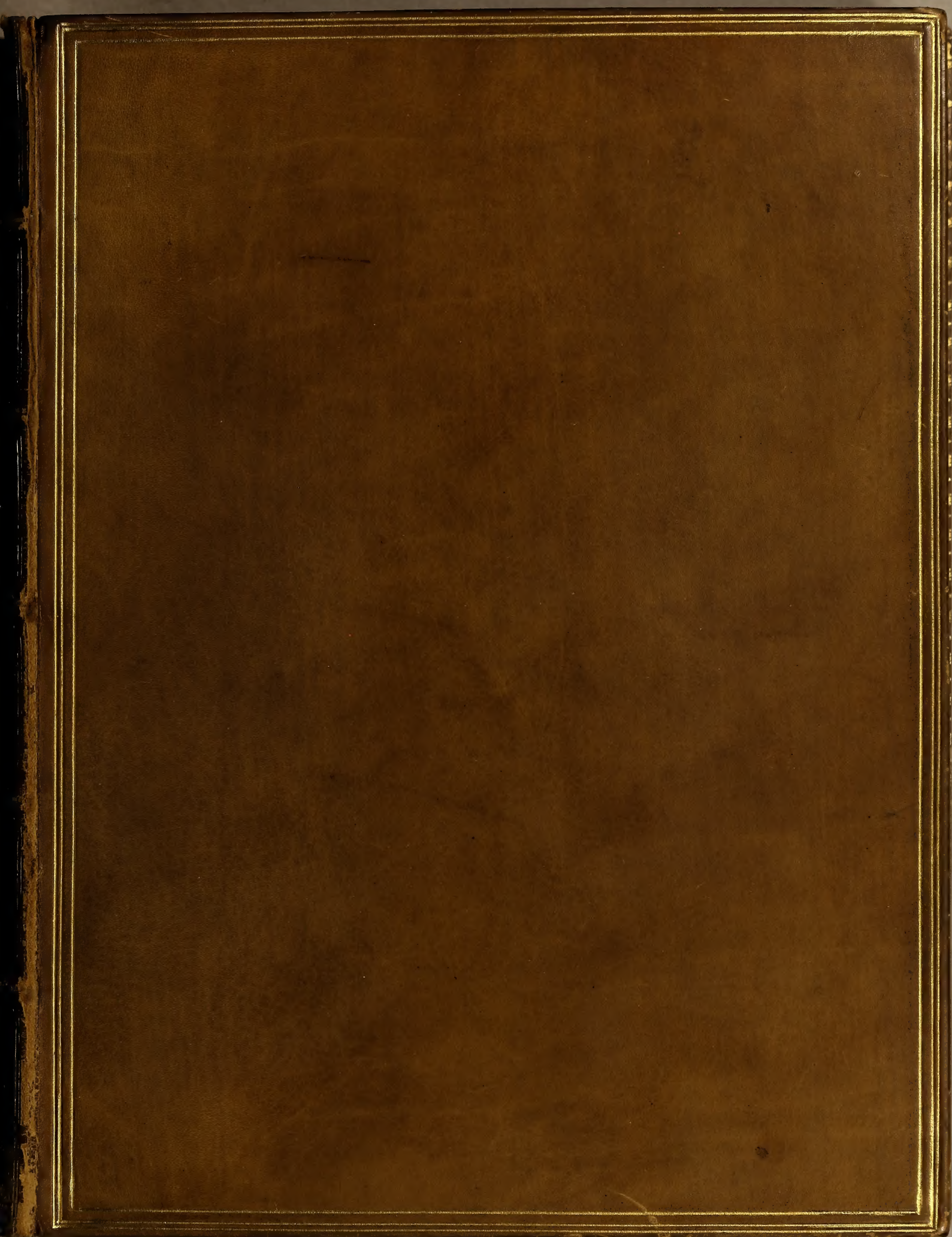
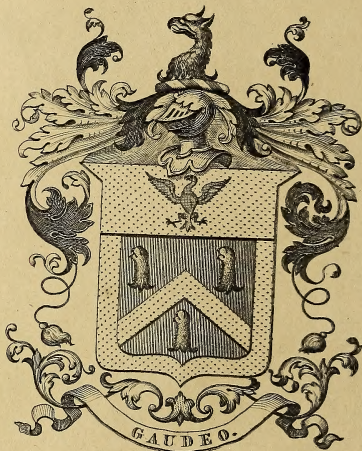
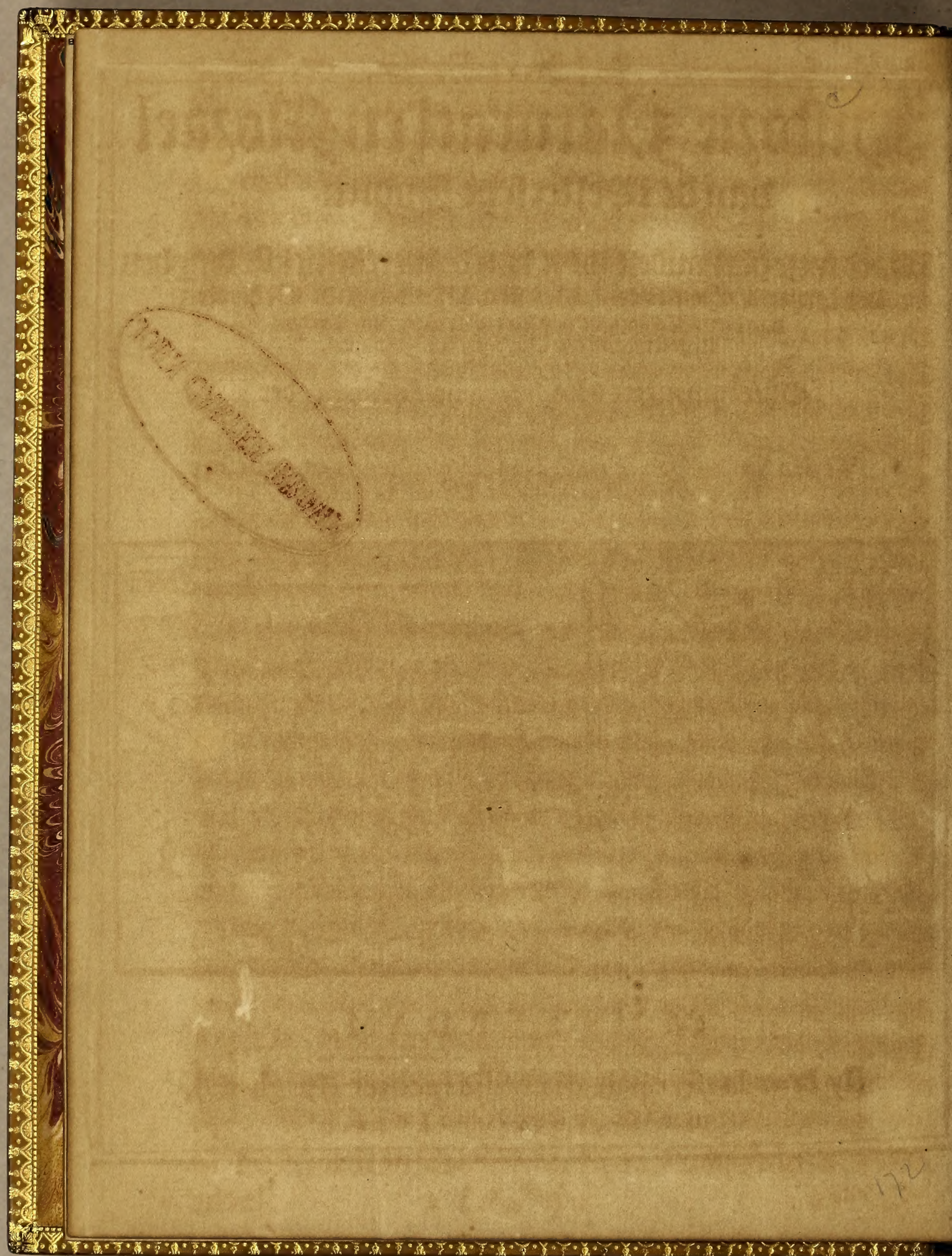

GAUDEO.

BOUND BY F. BEDFORD

Historie Naturael en Morael van de Westersche Indien.

Waer inne ghehandelt wort van de merckelijckste dinghen des Hemels/ Elementen/ Metalen/ Planten ende Gedierten van dien: Als oock de Manieren/ Ceremonien/ Wetten/ Regeeringen/ ende Oorlogen der Indianen.

Ghecomponeert door Iosephum de Acosta, der Jesuytscher Orden:

Wt den Spaenschen in onse Nederduytsche tale overgheset: Door *Ian Huyghen van Linschoten.* De tweede Editie.

t'AMSTERDAM,

By *Broer Iansz.* op de nieu-zijds achter Burgh-wal, inde Silvere Kan. Anno 1624.

Achtbaren, Wijsen, Discreten ende seer Voorsienighen Heeren, Mijn Heeren *Pieter Cornelisz. Keyser. Schoult, VVillem Cornelisz de Ionge, Meynert Symonsz Simeins, Lucas Gerritsz ende Iacob Sivertsz Schipper, Burghermeesteren: midtsgaders de Vroetschappe ende Regeerders der vermaerde Coop ende Zeestadt Enchuysen, mijn grootgunstighe ende gebiedende Heeren.*

HOevvel ick, achtbare seer vvijse Heeren, geerne beken my seer aengenaem te zijn, te verstaen het verhael, t'welcke wy van de Oost-Indische Landen ende Vaert, hebben 'tvoorleden Iaer uyt den Druck laten gaen, niet alleen wel ghetrocken, maer (dat my noch veel heuchlijcker geweest is om hooren) door de naevolgende ervarentheyt, bevonden te zijn met de waerheydt over een te draghen, niet min verseeckert van de beschrijvinge van gantsch West-Indien, die wy, door hulpe des Hoogh-Geleerden *Doctoris Plaudani,* daer by gevoegt hebben: Soo heb ick my nochtans, int mijne selfs, so niet connen vernoegen, als wel, in de tegenwoordige verclaringe, van de naestghesseyde Landen, die wy V. E. hier mede seer danckelijcken voordraghen, bemerckende in alle stucken des Schrijvers voornemen in dien hooger ghenomen, cierlijcker vervaet, ende scherpsinniger uytgevoert te zijn, dan mijn oeffeninge ende geringh verstant bedroech, ofte noch soude bedraghen, want hem niet ghenoech heeft laten zijn, aengemerckt, ende achtervolgens gestelt te hebben, alle de bysonderheden, die haer, so in de

lucht eñ 'twater,als ooc onder eñ op der aerdẽ der voorschrevẽ landẽ op doẽ,maer heeft tot voorder verclaringe, seer cloeckelijcken getracht,om wt de natuerlijcke wetenschap (daer hy hem vertoont veel in geoeffent eñ wel ervaren geweest te zijn)vã elcker dien,eygentlijcke reden ende bescheyt te geven,gebruyckende een eñ gelijcke voet,op het verhalen van haer *Huyshoudinge, Zeden, Borgherlijcke VVetten, Godtsdiensten ende Oorloghen*, als wy in't verhandelen,van soodanige saken, veel-mael bevinden, der geleerde Mannen, wijse ende gebruyck niet te zyn, naecktelijck voor te stellen, die wonderbaerlijckheydt des Werelts,maer daer benevens,t'ondersoecken, haer oorspronck ende beginselen,ende die uyt het vervolgh van de natuere,selfte bewijsen, t'welcke alleen by den verstandighen,onghetwijffelt ghehouden wort te zyn, het leven eñ ziel (in maniere van spreken) van een welghestelde reden, ende een yeghelijck by hem selfs, niet alleen gevoelt, maer bekennen moet, te zyn een bysondere vermakelyckheyt: Want wat is een redelyck verstant heughelycker op Aerden,dan wetenschap? wat de wetenschap eygender ende ghevoeghlycker, dan reden eñ bewijs? welcke, of wy schoon alle niet evenwel connen begrypen of waerderen,schept niet te min,een yeghelyck daer syn ghenoegen ende lust uyt, nae de mate des verstandts,daer hy van den Heere hier boven mede begaeft is. Ick weet seer wel,dat my ooc niet toe en staet noch in my is,om t'onderscheyden,ofte oordeelen,hoe onse Schrijver,int overloopen van soo diepsinnighe reden,hem ghedraghen mach hebben : Maer het zy dan myn behagelycheyt, ofte t'goet vertrouwẽ, op de heerlycke ge-

lycke getuygenisse, die hun des verstaende, daer over geven, so laet ic my vastelycken voorstaen, dat syn vernuft eñ wetẽschap, ooc voor cloecke eñ wel geoeffende sinnẽ van Nederlant, , sal mogen strecken tot eerlicke vermakelycheyt ende onderrechtinge van vele sakẽ, die in de geheymenisse van de natuere verborgen zijn. Voor my hebbe ic altoos sulcke lust eñ vernoegen daer in gevonden, dat ic nauwelijcx soude connen seggen, of my voor het eerste heugelijcker zy gheweest het over ende weer over te lesen, dan namaels het over te settẽ in onse sprake, daer ic, Godt zy glooft, wel tijt toe ghehadt hebbe, ende sonderlingh zynde op de Reyse om t'ondersoeckẽ de engte van *Nassau*, daer V.E. ende myn Heere *D. Maelson*, voortijts van hooghloflijcker gedachtenisse, nu van syn Excellentie als een getrouwen Achares, Raet ordinaris, my haer goetgunsticheyt in hebbẽ bewesen, welcke oorsake my nu wel behoorde alleen genoechsaem te zyn, om myn Erntf. ende Eers. Heeren, hier inne met gehoorsame eerbiedicheyt te erkennen, nademael my noch dese weldaet, ende veel min de eer, gunst eñ voordeel die my oock naderhant haer Eersaemheden meerder ende grooter bewesen hebben, ende ic noch daghelijcx in een eerlicke staet by haer geniete, anders onmogelyck zijn te verschuldigen, dan met myn getrouwen dienst ende dancbaerlijc nadencken, t'welcke of schoon ic niet dadelijc sal connen ofte mogẽ nacomen, verhope doch onder V.E. goedertierentheyt, danckbaerlijck te doen blijcken, met hulpe des Heeren, dat het my aen de goede wille geensins gebrokẽ sal hebben. Bidde derhalven onderdanichlycken, haer sal gelieven myn gerin-

 gen ar-

gen arbeyt te laten zyn een gedenck-teycken van myn dienstwillich gemoet ende dancbaerheyt, haer loflijcke naem ende dese Stadts vermaertheyt, tot becleedinghe van myn onbevroede lust ende yver, die ic wel bevinde in my crachtiger geweest te zyn, alst meer gebeurt, dan des verstants oeffeninge ende wetenschap: doch verhope ic soo niet, of sullen, die geerne het verstant oeffenen in redelijcke wetenschap, derhalven niet te min verstaen (hoewel niet in gelijcke fraeyicheyt van sprake) welcke de oorspronc eñ natuerlic vervolgh zy, van so wonderbaerlijcke geschichten, als in de voorseyde landen haer dagelicx vertoonen, bycans tegens het beloop vã desen deele des werelts, ende (dat in dese landen te voren noyt gehoort is geweest) wat onder so grooten, eñ voortijts, gantsch onbekenden volc van veel Iaren herwaerts, gedencweerdich gheschiet zy, t'welcke (so ic uyt myn sinnelijcheyt mochte oordeelen) myn E. Heeren ooc niet ongenoeglijc sal syn, by ledige tijt, loopẽs wyse te doorsien, waer door ic weder veroorsaect sal zyn, om andere diergelijcke dingen (met Godes toelatinge) by der hant te nemen, ende onse Natie mede te deelen: Eñ nu myn voornemen in desen tot geen ander eynde gericht, dan om, neffens myn onderdanich ende dienstwillich ghemoet, met alle eerbiedinge, V.E. te bidden, dat haer gelieve tselve wel te latẽ gevallẽ eñ int goede aen te nemẽ.

Biddende hier mede den oppersten ende Almogenden Heere, V.E. te sparen in langhduerige gesontheyt ende gelucksalige Regeeringe. T'Enchuysen desen eersten May, 1598.

V. E. onderdanighen Dienaer,

Ian Huyghen van Linschoten.

Voorreden des Autheurs tot den Leser.

VAn de nieuwe Werelt,ende West-Indien,hebben veel Autheuren geschreven verscheyden Boecken ende Tractaten,waer inne sy te kennen geven, nieuwe ende vreemde dingen,die men in de selfde contreyen ontdeckt heeft, als oock van de daden ende gheschiedenissen der Spagnaerden, diese overwonnen ende bewoont hebben: maer tot noch toe en hebbe gheen Autheur ghesien, die handelende is, om d'oorsaken ende redenen van sulcken vreemde nieuwicheden der Natuere te verclaren,noch die daer van discoureert,ofte dies aengaende ondersoeck doet: Ende hebbe oock noch veel weynigher ghemoet,eenich Boeck,welcker argument inhoudende is,de daden ende Historie der selfder oude Indianen ende ingheboren bewoonders der nieuwe Werelt.Beyde dese materien en hebben voorwaer gheen cleyne swaricheyt: Eerstelijcken, om dat het dinghen zijn der eygenschappen die uyt de *Philosophie* haren oorspronc hebben, in voortijden vergemeenschapt ende aenghenomen,ghelijck als daer is de Geweste die men noemt de seer vochtighe *Torrida*,ende de contreyen die seer getempert zijn, als oock van dat het daer regent als de Sonne daer naest by is,ende andere diergelijcke dingen. De gene die van West-Indien geschreven hebben,en hebben geen professie gedaen van soo veel Philosophie:Ende dat noch meer is,soo hebben de meesten hoop der selven op sulcke dingen niet verdacht geweest.Ten anderen, het tracteren van de daden ende eyghen Historie der Indianen,behoeft veel ghemeynschaps ende ondersochtheyt by den selven Indianen,t'welcke de meesten deel(die van Indien geschreven hebben)gebroken heeft:ter eender,om datse hare tael niet en wistē,oft om datse niet getracht noch onderstaē hebben yet van harer Ouderdommen,te weten,in voegen datse alleenlijcken te vreden geweest zijn,te verhalen sommige van haerder dingen die uytmuntende waren. Nu ick dan, begeerich wesende om meer ende bysondere kennisse te hebben van haerder dingen ende eygenschappen,hebbe neersticheyt gedaen met lieden die in alsulcke materien ervaren ende geverseert waren, van welcker onderichtinghe ende volcomen verclaringe ick genomen hebbe t'ghene my ghedocht heeft,genoech te voldoen,om notitie ende kennisse te gheven van de manieren ende daden der selver lieden:ende int *Naturael*, van de Landen ende hare eyghenschappen,met d'ervarentheyt van vele Iaren,ende neersticheyt van t'ondersoecken,discoureren ende vergemeenschappen met wijse ende experte persoonen. Van gelijcken, soo duncken my voorgewent te zijn sommige waerschouwingen,de welcke dienstelijck ende profijtelijck souden mogen wesen,aen andere ende beter vernuften,om de waerheyt t'ondersoeckē: ofte soo't hen goet dunckt, t'ghene datse hier vinden,voorder te passeren. Daeromme,hoewel dat de nieuwe Werelt niet meer nieu,maer out is,nae't vele datter van geseyt ende geschreven is,so dunckt my nochtans,dat men dese *Historie* eenichsins voor nieu mach houden,om dat het ghelijckelijcken een Historie,ende eensdeels Philosophie is,zijnde niet alleenlijck van de wercken der natuere,maer ooc insgelijcx van den vryen wille, t'welcke syn daden ende constuymen der lieden, door alle t'welcke my goet ghedocht heeft, t'selfde eenen naem te gheven van een *Historie Naturael* ende *Morael* van West-Indien, omvanghende met dese intentie beyde den dingen te samen. In de twee eerste Boecken wort ghehandel,t'gene dat den Hemel de ghetempertheyt ende habitatie der lucht aengaende is,welcke Boecken ick eerst int Latijn gheschreven hadde,ende naemaels overgeset,gebruyckende meer de vryicheyt van eē Autheur, als d'obligatie van een Oversetter, om my beter te voeghen voor de gene aen wien dat het in de gemeyne tale gheschreven wort. In d'ander twee Boecken daer aen volghende, wort getracteert, het ghene dat van de Elementen ende natuerlijcke *Mexten* ofte *Compositien*(dat zijn Metalen Planten ende Gedierten)in Indien schijnt notabel te wesen. Van de lieden ende hare daden(ick wil seggen der selfder Indien)hare Costuymen,Manieren.Regeeringhe Oorlogē ende geschiedenissē,syn t'meestendeel van dese Boecken ofteHistorie verclarende, het ghene,

het ghene men heeft connen ondervinden ende weerdich schijnt te wesen om verhalen. Hoe dat men heeft connen weten de geschiedenissen ende oude daden der Indianen, (dewyle datse gheen schriften,als wy lieden gehadt hebben) sal in de selve Historie gheseyt worden. Want ten is gheen cleyn teecken van haerder abelheyt,te hebben moghen ende connen conserveren ende onthouden hare Antiquiteyten ofte Ouderdommen, sonder te weten ofte te hebben eenige geschriften ofte letteren. Het eynde van desen arbeyt(die den Autheur,door de notitie der natuerlijcke wercken,so wijsselijcken van alle naturele dingen gedaen heeft)is,dat men d'eere ende glorie daer van, wil geven den alder- opperſten Heere, die op allen plaetsen wonderbaerlijcken is,ende door de kennisse der manieren ende eygen dingen der Indianen,datse geholpen worden,te mogen achtervolgen ende volstandich blyven, in de genade der hoogher beroepinge des heyligen Euangeliums,tot het welcke belieft heeft de ghene die van de hooghste Berghen verlichtende is, sulcken verblinden volcke te brengen,in desen laetsten tijden.Boven dien so mach noch een yeder voor syn selfs,daer van ghelijcken,eenige vruchten uyt rapen : Want hoe onweert dat het subject van dien is, soo cander den Wijsen nochtans wijsheydt uyt nemen , ende van de onnutste ende cleynste Dierkens can men een diepe ende hooge aenmerckinghe, ende een seer oorboorlijcke Philosophie trecken. Resteert alleenlijc den Leser te waerschouwen,dat die twee eerste Boecken,van dese Historie ofte Discours,gheschreven zijn,wesende in Peru: Ende d'ander vijf aenvolgende in Europa,om dat my de gehoorsaemheyt verobligeert hadde,weder herwaerts te keeren,waer door d'eene handelende zijn,als van tegenwoordighe dingen ,ende d'ander, als van dinghen van der hant absent wesende, op dat dese verscheydenheydt niemant en mochte mishaghen,heeft my goet ghedocht t'selve alhier t'adverteren.

Het eerste Boeck der Histo-rie Naturael ende Morael, van West-Indien.

Het 1. *Capittel.* Van d'opinie die sommighe Autheuren gehadt hebben, dat hem den Hemel niet en verbreyde tot over de nieuwe Weerelt.

DE Ouderen hebben soo verre uyt den wegh geweest/te dencken datter volck in dese nieuwe Werelt was/ datter veel van dien niet en wilden gelooven/dat men aen dese zijde lant hadde/jae dat meer te verwonderen is/so en zijnder oock niet ghebroocken / de gheene die ontkenden / dat alhier een Hemel ofte lucht (ghelijck wy sien) was: Want alhoewel het waer is / dat de meeste ende de beste van de Philosophen gevoelt hebben/ dat de Werelt ofte Hemel gheheel rondt was/ ghelijck alsse in effect is/ zijnde alsoo t'Aerdtrijck van alle canten omringht ende binnen in besloten / niet teghenstaende soo zijn daer nochtans sommigen (ende niet weynich/noch vande minste auctoriteyt) onder de gewijdde Doctoren ghe weest/van verscheyden ghevoelen / versierende 'tmaecksel der Weerelt/ in de gedaente van een huys/ in't welcke 'tdack dat alleenlijcken van boven is omsingelende/ sonder van alle canten te besluyten / ghevende daer toe dese reden/ dat het Aertrijck anders int midden der lucht moeste hangen/het welcke een vreemt dinck / ende buyten alle reden schijnt te wesen / insghelijcks dat wy oock in alle edificien ofte ghestichten sien / hoe dat het fondament ende de vloer / ter eener van onder/ ende het dack daerenteghen/ter anderer/van boven comt / daeromme nae reden ende uytwijsen van goeder aenmerckinge/soo souden in dit groot Edificie der Werelt / den gantschen Hemel ofte lucht wesen/het eene deel van boven/ende het geheele Aertrijc daer en teghen van onder/'tander deel. De glorieuse Chrysostomus (gelijck als een die hem meer verontledicht hadde / in de studie der H. Schriftuere / als in de Wereltlijcke consten) bewijst te wesen van dese opinie / houdende zijnen spot (in zijn Commentarien op d'Epistel tot den Hebreen) met den ghenen die bevestighen/dat alle de Werelt rondt is. Het schijnt dat de Schriftuere wat anders wil te verstaen geven / noemende den Hemel een Tabernakel ende Tente die Godt ghestelt heeft. Daer en boven passeert by het selve den heyligen Man noch verder/ ende seyt / dat het niet en is den Hemel die hem verroert ende omdraeyt/maer dat het zijn/de Son/de Maen ende de Sterren die haer aen den Hemel verroeren / in sulcker voegen ghelijck als haer de Voghelen des luchts ontzwerven:ende niet gelijck als de Philosophen meynen/ datse met den

Chrisost. Homil. 14. & 7. in Epist. ad Hebr. Hebr. 8. Idem Chrisost. Homil.

met den selven Hemel omgaen/ gelijck als de stralen met het radt doen. Met dese meyninge van Chrysostomus houdt het oock Theodoretus, een treffelijck Autheur / ende Theophilactus, ghelijck als hy oock byna in alles doet. Ende Lactantius Firmianus is het selfde/ boven alle de voorgaende gevoelende: Hy en versadicht hem niet te lachen ende te spotten met de opinie van de Peripateticis ende Academicis, die de Werelt een ronde figuere gheven / ende het Aertrijck int midden stellen. Want het schijnt haer te wesen een dinck om te lachen/ dat het Aerdtrijck (ghelijck als geseyt is) in de lucht soude hanghen: waer door hy hem meer comt te vergheliicken met de meyninge van Epicurus, de welcke seyde / datter van d'ander zijde der Werelt anders niet en was/ dan een Chaos, ende een oneyndelijcken afgront. Het schijnt eenighe ghelijckenisse te hebben met het gene S. Hieronymus seyt / daer hy is schrijvende op d'Epistel tot den Ephesen / met dese woorden: De natuerlijcke Philosoph (seyt hy) passeert met zijn diepsinnichheyt de hooghte van den Hemel / ende in de diepten des Aerdtrijcx ende afgrondt vint hy een onnetelijcke ledichheydt. Daer wort van Procopius verhaelt (hoe wel ick 'tselve niet ghesien hebbe) dat hy bevestighende is op het Boeck van Genesis, d'opinie van Aristoteles (belanghende de ghedaente ende t'omloopen des Hemels) tegens de heylige Schrifture te strijden. Doch dat de voorseyde Autheuren diergelijcke dingen meynen ende segghen / en hebben wy ons niet te verwonderen / want het genoegh bekent is/ sy haer soo seer niet geoeffent te hebben in de Consten ende beduydinghe der Philosophie/ trachtende naer andere Studien van meerder wichtichheyt. Het gene meer te verwonderen is/ is dat/ wesende S. Augustijn so uytmuntende in alle natuerlijcke Consten/ ende zijnde in de Astronomije ende Physica soo ervaren/ is niet teghenstaende altoos twijffelachtich geweest/ sonder hem te resolveren/ of den Hemel d'Aerdtrijck van alle canten omringende was / ofte niet. Wat vraegh ick daer nae / (seyt hy) dat wy dencken / dat den Hemel (als een cloot) het Aerdtrijck van d'een zijde alleen bedeckende is / ghelijck als een groote schotel die daer boven over comt. Op de selve plaetse daer hy dit verhalende is/ gheeft oock te verstaen / ende seyt het claerlijcken uyt/ dat daer gheen bewijs af en is/ dan alleenlijck gissinge/ om te bevestigen/ dat den Hemel van een ronde figuere is. Aldaer / als oock op ander plaetsen/ wort het voor een twijffelachtich dinck ghehouden / dat haer de Hemelen omdraeyen. Men en sal hier in niemant achterhalen/ noch de gewijde Doctoren der Kercke in min houden/ soo die in eenighe puncten der Philosophie ende natuerlijcke consten een ander gevoelen hebben/ dan het wel meest voor goede Philosophye aenghenomen ende geapprobeert is: want alle hare studeringhe was alleenlijck om den Schepper te kennen/ te dienen ende te prediken/ waer inne sy groote waerdicheyt hadden. Ende dewijle datse gantschelijcken hier in geimployeert ende besich waren / ('twelcke ons noodichste is) so en ist niet veel in de studeringhe ende kennisse der Schepselen / niet altoos volcomelijcken ghetreft te hebben. Veel meer zijn voor seecker te berispen / de Gheleerden eñ ydele Philosophen van desen tijden/ die kennisse eñ wetenschap vercregen hebbende/ van 'twesen ende ordonnantie deser Schepselen/ ende van de coursen ende t'omloopen der Hemelen/ dat die arme ongeluckighe Menschen niet gecomen en zijn tot kennisse der gener die alle 'tselfde gheschapen ende ghemaeckt heeft: ende zijn hun altemael verontledigende in dese maecksels ende wercken van soo grooten weerdichept/ sonder eens hare ghedachten te verheffen / om te ontdecken den oppersten Autheur/ ghelijck als sulckx de Goddelijcke wijs heyt genoech verclarende is/ segghende/ of sy al schoon den Schepper ende Heere van alles ghekent hebben/ en hebben hem niet ghedient noch ghe-eert alsoo sy schuldich waren / verydelt wesende met harer vonden/ 'twelcke hen van den Apostel soo gerechtelijcken verweten ende aengetijght wort.

Het

6. & 13. in Genes. & Homil. 12. ad Pop.
Theodoret. & Theophil. in cap. 8. ad Hebr.
Lactant. lib. 3. divine Instit. cap. 24.
Hierom. in Epist. ad Ephes. lib. 2. Cap. 2.
Sixtus Senensis, lib. 5. Bibliot. annot. 3.
August. lib. 2. de Genes. ad Lit. ca. 9.
August. in Psal. 135.
Zap. 13.
Rom. 1.

Het 2. *Capittel.* Dat den Hemel van alle canten ront, ende in haer selven omloopende is.

Maer comende op onsen propooste/soo en is aen't geene dat Aristoteles, ende d'ander Peripatetici, ghelijckelijcken met die Stoïcijns ghevoelden/ geen twijffel aen/ van dat den Hemel gantschelijcken van een ronde figuere soude wesen/ doende haer movement ofte omloop int ronde/ t'welcke eygentlijck so warachtich is dat wy't met onsen ooghen aensien: Jae wy die hier in Peru woonen/ sien't veel oogenschijnlijcker/door d'ervarentheyt/dan het ons door eenige reden ofte Philosophische bewijsinghe vertoont soude moghen werden. Ende om te weten of den Hemel gantschelijcken rondt / ende het Aerdtrijck van alle canten omvanghen is/sonder daer twijffel aen te stellen/ soo ist alleen ghenoech t'aenschouwen van dese Hemispherio, nae de plaetse ende Ghewesten des Hemels die't Aertrijck omvangt/ t'welcke van d'Ouderen noyt gesien ghe weest is: ende is oock genoech ghesien/ende gh' enoteert te hebben/beyde de Polen/daer den Hemel/als op een spil/op om drayende is/te weten/den Polus Articus, ofte van't Noorden / welcke die van Europa sien: ende dese andere Antartico, ofte van't Zuyden/daer S. Augustijn aen twijffelt/ die wy alhier in Peru (de Linea ghepasseert wesende) met de Noordt-sterre verwisselen. Eyndlijcken is ghenoech/ghevaren te hebben meer dan t'sestich graden van't Noorden nae het Zuyden/te weten veertich van d'eene/ ende dry-en-twintich van d'ander zijde/der Linea: achter-latende voor dese reyse 'tghetuygenisse van anderen/ die op veel meer hooghten gevaren ende gecomen zijn/bynaest op de t'sestich graden aen't Zuyden. Wie soude segghen dat het Schip Victoria (weerdich voor seecker eeuwiger ghedachtenisse) niet ghewonnen heeft de victorie/ende getriumpheert van de rondicheyt der Werelt: Als oock niet minder van die soo ydele ledicheyt ende onepndelijcke Chaos, die d'ander Philosophen/onder t'Aertrijck stelden/want heeft de Werelt omghevaren/omloopende die onmetelijcke groote Zee Oceaen. Wie en sal't niet schijnen/met dese daet bewesen te hebben / dat alle de grootte van't Aerdtrijck (hoe groot dat men die oock afbeelt) de Voeten van een Mensche onder worpen zijn / de wijle datse die gemeten hebben? Waer aen sonder twijffel blijckende is / den Hemel van een ronde ende perfecte figuer te wesen / zijnde t'Aerdtrijck met het Water omvanghende/makende alsoo een Globus ofte ronden cloot / hebbende haren oorspronck uyt de twee Elementen/die hare palen met de ronde ende grootte bestemt hebben: 't welck men genoech proberen ende vertoonen can door Philosophische ende Astronomische redenen / ende achterlatende de subtijlheden die men ghemeynlijcken allegeert/van dat men het volmaeckste Lichaem ('twelck den Hemel is) de perfeckste Figuere behoort te gheven/welcke sonder twijffel de ronde is. Hier uyt volght het/dat die omloopende verroeringhe/niet gelijck noch ghestadich can wesen/zijnde op sommige plaetsen over dwers/haer drayende gelijc als het noodichst vereyscht / de wijle dat de Son/Maen/ende Sterren niet even gelijck noch eenparich/rondtsom loopen. Maer dit achter gelaten/soo dunckt my/dat de Maen alleenlijcken ghenoech kan bestaen/in dese sake als een ghetrouwe ghetuyghe in den Hemel/ overmidts dat sy haer van alleenlijck verdonckert ende Eclipses wordt / ten tijden dat de rondigheyt van't Aerdtrijck/ex diametro, tusschen haer ende de Son/in den wegh comt/ende also de passagie van de stralen der Sonne belettende is: 't welck voorwaer niet en soude mogen ghescheiden/soo't Aerdtrijck niet en stonde in't midden der Werelt / omringht zijnde van alle

Plutarch. de placitis phil. lib. 2. Cap. 2.

August. lib. de Genes. ad lit. cap. 10.

Auguſt. van alle canten der Hemelſcher Firmamenten. Hoewel datter niet tegenſtaende gebro-
Epiſt. 109. ken zijn/de ghene die twijffelinghe ſtellen/of de claricheyt van de Maen / haer van't
ad Ianuari- licht der Sonne mede gedeylt wordt/oft niet. Maer dit is al te veel ghetwijffelt/nade-
us, cap. 4. mael men anders gheen redelijcke oorſaken en can vinden/van de Eclipſen/volle ende
quartieren der Mane / dan de ghemeenſchappen ende deelachticheyt van't licht der
Sonne. Sullen van gelijcken bevinden (ſoo wy't willen inſien) dat den nacht anders
geen dinck en is/dan de donckerheyt / die veroorſaeckt wordt door de ſchaduwe van't
Aertrijck / om dieſwille dat de Son dan aen d'ander ſyde is paſſerende. Soo dan nu
de Son aen d'ander ſyde van het Aerdtrijck niet en comt / maer datſe ten tijden van't
ondergaen/wederom keert/aen de cant henen loopende / 'twelcke toelaten moet den
genen die ſeyt/dat de Werelt niet ront en is/dan datſe gelijck een Schotel d'aenſchijn
van't Aertrijck is bedeckende/ſoo moet daer nootwendich uyt volgen/dat het niet en
mach maken de verſcheydenheyt die wy ſien aen de daghen ende nachten die op ſom-
mighe plaetſen der Werelt (op ſynen tijdt) lanck ende cort zijn / ende op ander con-
Auguſt. treyen eeuwich even lanck/ende in eenen doen. Het ghene S. Auguſtijn ſchrijft op de
lib. 2. de Boecken van Geneſis, ad literam, dat men wel mach bewijden alle d'oppoſitien, conver-
Cenſ. ad litt. ſitien, elevatien, verballinghe ende andere Aſpecten ende diſpoſitien der Planeten ende
cap. 10. Sterren/om daer by te verſtaen/datſe haer verroeren / ſtaende den ſelven Hemel ſtil/
ſonder omdraeyen/is my lichtelijck genoech te verſtaen/gelijck als het oock ſal weſen
voor een yegelijck: oorlof hebbende te verſieren het gene ons voor oogen comt. Want
ſoo wy by ghelijckeniſſe ſtellen / dat elcke Sterre ende Planeet een Lichaem op ſyn
ſelven is/wordende van een Enghel ghevoert ende voort gedreven/in ſulcker voegen
Dan. 14. als hy Habacuc in Babilonien voerde. Wie ſal ſoo blindt weſen/ dat hy niet en ſoude
ſien/dat alle die verſcheydenheyt (die daer van Aſpecten ende Sterren blijckende is)
niet en comt te procederen/door de differentie der verroeringe: Ende dat de gene dieſe
verroerende is/haer dat willens gheeft. Nochtans ſoo en gheeft de goede reden geen
plaetſe/dat de ſpatie ende Gheweſte (alwaer men verſiert de Sterren te gaen of te
vliegen) mach laten te weſen Elements gewijs ende verderflijck/dewijle dat het hun
verdeelt ende afſcheyt als ſyer door paſſeren/want en paſſeren voor ſeker door gheen
ledicheyt. Ende ſoo de Geweſte daer haer de Sterren ende Planeten in moveren / de
corruptie onderworpen is/ſoo moet het voor ghewis zijn/dat ſy 'tſelfde uyt de natue-
re oock zijn: Ende volght conſequentelijcken / datſe moeten veranderen ende op't
eynde vergaen: Want natuerlijcker wijſe/ſoo en can d'ingehouden niet dueriger we-
ſen als d'inhoutſel. Soo men dan ſeyt/dat de Hemelſche Lichamen verderffelijck zijn/
('twelcke niet over een comt met 'tghene dat de Schrifture inde Pſalmen verhaelt:
Pſal. 148. Al waert/ſeyt die/datſe Godt voor altoos gemaeckt heeft) ſoo en accordeert het oock
niet wel met d'ordonnantie ende onderhoudinghe van deſen Orbis ofte Werelt: ſegge/
om deſe waerheyt te beveſtigen/moch meer/van dat de ſelf de Hemelen de ghene zijn/
die haer verroeren/ende dat de Sterren haer daer in omdrayen/ mogen wy allegeren
met het gheſicht: Want wy ſien ooghenſchijnlijcken dat haer niet alleenlijcken de
Sterren verroeren/maer oock plaetſen ende gheheele Gheweſten des Hemels: Ick
en ſpreke niet alleen van de blinckende ende licht-ſchijnende plaetſen/ gelijck als daer
is de ghene die men noemt Via lactea, in onſe gemeyne Tale/den wegh naer S. Jacob
gheheeten/dan oock noch van veel andere meer / wil dit ſegghen by andere donckere
ende ſwarte plaetſen die aen den Hemel zijn: Want men ſiet daer in der waerheyt
dinghen in/als vlacken/die ſeer merckelijck zijn/de welcke ick/na mijn onthouden (in
Europa weſende) noyt aen den Hemel gheſien hebbe / ende alhier in deſe ander He-
miſpherio hebſe ſeer beſcheydelijcken aengemerckt. Deſe Vlacken zijn van coleur ende

ghedaente

ghedaente/ghelijck als het deel der gheclipseerde Maen/zijnde den anderen in de selve swartighept ende schaduwe ghelijck/gaen altoos dicht aen de selfde Sterren/ in een ghedaente ende grootte/gelijck als wy 't met clare ende oogenschijnlijcke ondersochthept ghesien ende ghenoteert hebben. 'Tsal misschien sommighe een nieu dinck schijnen te wesen/ende sullen moghen vraghen/waer van soodanige generatie van Vlacken aen den Hemel procederen mogen: 'twelcke ick voor 't eerste tot noch toe niet hebbe connen begrijpen/dan alleenlijcken te dencken/dat (gelijck als de Via lactea, soo de Philosophen segghen) sulckx comende is / dat het op eenighe plaetsen van den Hemel dicker ende dichter is/ende daerom meer licht in haer verbaten/hebbende oock alsoo/ in 't contrarie/andere seer dun ende doorschijnende plaetsen: ende door dien dat de selfde minder licht ontfanghen/soo schijnt het op plaetsen swarter te wesen. Dat dit selfde d'oorsake is/oft niet/en hebbe geen sekerhept van/om te bevestighen niet tegenstaende datter in der daet de selfde Vlacken aen den Hemel zijn/ (ghesien datse sonder verminderinghe/met het selfde Compas / als de Sterren verroeren) is een sekere experientie/ende is dickwils willens op gelet: Waer upt men van alle dat ghesept is/ besluyten mach/dat de Hemelen/sonder twijffel/'t Aertrijck van alle canten in haer ombanghende zijn/haer met eenen ghestadighen loop daer rondtsom moverende/ sonder dat het noodich is/sulckx meer in questie te stellen.

Het 3. Capittel. Dat de heylige Schrift ons te verstaen gheeft, het Aerdtrijck in't midden van der Werelt te wesen.

AL ist dat Procopius Gaseus, ende andere van sijn opinie/hun laten duncken/dat het tegens de heylighe Schrifstuere strijdende is. 't Aertrijck in 't midden van de Werelt te stellen/ende den Hemel voorgheheel ront te houden/soo en ist voorwaer nochtans geen leere die daer teghens strijdt/maer is eer seer gelijckformich/ met het gene dat ons den Text van de Schriftuere leert: Want achter-ghelaten van dat de selve Schriftuere dicwils dese maniere van spreken/van de rondichept der Werelt ghebruyckende/ende op een ander plaetse aenwijsende is / dat alle het ghene dat lichamelijcken is/ van den Hemel omringht/ende als met syn rondichept ombanghen te wesen: soo en can men ten minsten dat van Ecclesiastes niet laten claerlijcken te verstaen/ daer hy aldus sept: *Hester 13.*
De Son rijst op/ende gaet onder/ende keert weder op syn plaetse/ende van daer comt *Sap. 1. 2. 7.*
hy weder op te staen/loopende nae den Middach / ende alsoo weder nae 't Noorden/ *11. 18.*
omloopende alle dinghen: alsoo swerft de Gheest rondtsom/ende keert weder op syn *Psal. 9. 17.*
bestemde plaetse. Op dese passagie soo sept de Paraphrasis ende uptlegginge van Grego- *23. 39. 97.*
rio Neocesariense, ofte Nazianzeno aldus: De Son hebbende 'tgeheele Aerdtrijck ge- *Iob. 37.*
connen/keert weder/ghelijck van een omloop / tot syn bestemde plaetse ende besteck. *Eccles. 1.*
Het ghene dat hier van Salomone ghesept/ende van Gregorio verclaert wort / en const verseker niet verstaen/soo men eenige plaetsen van't Aertrijck hadde/ die van den Hemel niet ombanghen waren. Het selve wort oock alsoo verstaen van S. Hieronymo, *Hieron. in*
schrijvende op d'Epistel tot den Ephesen/op dese maniere: De meeste bevestinghen *cap. 3. ad*
ghemepnlijcken/ (comende met Ecclesiastes over een) dat den Hemel rondt is / doende *Ephes.*
haren omloop in't ronde/gelijck als een cloot: 'twelck een slecht dinck is/ dewijle dat gheenige ronde figuere hebben mach/breedde/lenghde/hooghte/noch diepte / ghesien dat het van alle wegen even gelijck ende effen is/etc. Nu soo en is dan / nae S. Hieronymus seggen/'tgene d'andere van den Hemel houden/datse rondt is: niet tegens de

Baſilio. Schriftuere/maer comter eer ſeer mede over een: want al-hoe-wel dat hen S.Baſilius
Homil.1. ende S.Ambroſius (die hem gemeynlijcken/in de Boecken ghenaemt Hexameron,vol-
Hexame. ghen) in dit punct een weynich twijffelachtich houden/ſoo buyghen ſy hen nochtans
prope finem. in't eynde meeſt in't toegeven van de rondicheyt der Werelt. Wel is waer/dat S.Am-
broſius niet wel over een en comt/met de vijfſte Subſtantie die Ariſtoteles den Hemel
Ambroſ. toe-eygent. Van de plaetſen des Aerdtrijckx/ende van ſijn vaſtigheyt/is een dinc om
lib.1. ſien/hoe fray/ende met wat een aerdigheyt/dat de Schriftuere daer van verhaelt/om
Hexame. ons verwondert te maken/ende niet minder luſt te geven van de oneyndelijcke macht
cap.6. ende Wijſheydt des Scheppers: Want ter eender/ſoo verhaelt ons Godt/dat hy is
gheweeſt den genen die ghezet heeft de Columnen die't Aerdtrijck op-houden/ons te
verſtaen ghevende (gelijck alſt S.Ambroſius te recht verclaert) dat het onmenſchelijc-
ke ghewicht des gantſchen Aerdt-bodems geſuſtineert ende op gehouden wort/ door
de handen des Goddelijcken crachts/dat de Schriftuere op deſer maniere gebruyckt/
te noemen Columnen des Hemels/ende van't Aertrijck: en zijn voorwaer niet ghe-
Iob.9.& 26 lijck als d'andere van Atlants, die de Poeten verſiert hebben / maer andere eyghen
Hebr.1. voortgecomen uyt het eeuwige woort Godes/'twelcke met ſyner deucht de Hemelen
Pſal.13.23. ende Aerde onderhoudende is. Maer noch ſoo ſeyt de ſelve Goddelijcke Schriftuere
ſeer fray op een ander plaetſe/om ons te beduyden/dat het Aertrijck/vaſt/ende 'tmee-
ſtendeel met het Element van't Water ombvanghen is: Dat Godt het Aerdtrijck ge-
ſtelt heeft op den Wateren. Ende op een ander: Dat hy de rondichept des Aerdt bo-
Auguſtin. dems op den Zeen ghefondeert heeft: alhoewel dat S. Auguſtijn niet ghedoogen wil/
Pſal.135. dat men deſe paſſagie/als een ſententie des gheloofs/aennemen ſal van dat het Aert-
rijck ende 't Water (in't midden der Werelt) een Globus maken / ſoeckende alſoo de
voorſeyde woorden des Pſalms eenen anderen ſin ofte uytlegginghe te geven. Doch
het eenvoudich ghevoelen is ſonder twijffel/'tghene dat gheſeyt is/dat is/ons te ver-
ſtaen gevende/niet van doen te weſen andere ſondamenten noch ſteunſels van't Aert-
rijck te verſieren/dan 't Water/'twelcke (alhoewel dat het ſoo lichtveerdich ende ver-
anderlijck is) van den opperſten Conſtenaer alſoo verordineert is/dat het in hem de-
ſe onmetelijcke Machinam des Aerdtrijckx ophoudende ende beſluytende is: waerom
geſeyt wort/het Aerdtrijck geſondeert ende opgehouden te weſen op de Wateren en-
de Zee: zijnde waerachtich/dat het Aerdtrijck eer onder Water/ als daer boven op/
ſyn plaetſe heeft: want nae onſe inbeeldinghe ende gedachten/in't ghene dat aen d'an-
der zijde des Aerdt-bodems ('twelcke wy bewoonen) gevonden wort/laten wy ons
voorſtaen/onder den Aerdt-bodem te weſen. Alſoo imagineren wy van ghelijcken de
Zee ende Wateren/die't Lant aen d'ander ſyde omringen van onderen/ ende 't Lant
daer boven op te comen: Doch de waerheyt is/dat het ghene dat eygentlijcke onder
is/is altoos het ghene dat aldermeeſt te midde-weghen der Werelt ſtaet: Maer de
Schriftuere ſpreeckt nae onſe maniere ende gebruyck van dencken ende ſpreken. Ye-
mant ſoude mogen vragen/Dewijle dat het Aerdtrijck op de Wateren(gelijck als de
Schrift ſeyt) ſyn vaſtigheyt heeft/waer op zijn dan de ſelve Wateren ruſtende / ofte
wat ſteunſel ſullen die hebben? Ende ſoo't Aertrijck ende de Wateren een ronde Glo-
bus maken/waer mach haer dan alle deſe verſchrickelijcke Machina op onderhouden?
Dit ſelve wort ons op een ander plaetſe van de heylige Schrift voldaen/gevende oor-
Iob,26. ſaecke tot meerder verwonderinghe van de macht des Scheppers/ ſegghende: Den
Aquilon ofte t'Noorden ſpreyt heer uyt op de ledicheyt/ en heeft het Aertrijck op niet
ghehanghen. Heeft het ſekerlijcken heerlijcken verclaert: Want 'tſchijnt voorwaer/
dat de Machina ofte 'tmaeckſel des Aerdtrijckx ende 't Water op niet hanghende is/
te weten/als men hem inbeeldt die in't midden van de Lucht te ſtaen/ gelijck alſſe in

effect staet. Dese vreemdigheyt daer hen de Menschen so seer van verwonderen/wort van Godt noch meer verbreyt/vragende den selven Job: Wie heeft den Lijn gescho- ren van de stichtinge der Werelt? Segt my dat/soo ghy't ghedocht hebt. Ofte in wat siment ende materie zijn de fondamenten versekert? Eyndelijcke a / op dat men vol- eynde te verstaen den treyn van dit wonderbaerlijck maecksel der Werelt/soo seyt den Propheet David (een groot verhesser ende sanger der wercken Gods) in een Psalm/ die hy op desen propoost gemaeckt heeft/aldus: Ghy die het Aerdtrijck op syn eygen vasticheyt gefondeert hebt/sonder tot eenigē tijdē te wanckelen ofte om te stoten. Hy wil seggen/dat d'oorsake van dat het Aerdtrijck (gestelt zijnde in't midden der Lucht) niet en valt noch waggelt/is om dies wille dat het sekere fondamenten heeft van syn natuerlijcke vastigheyt/die hem gegeven zijn van d'alderwijste Schepper/op dat het hem in zijn selven mach ophouden/sonder eenige andere steunsels ofte stutten van doē te wesen. Alhier soo bedriecht hem dan het Menschelijcke vernuft/soeckende andere fondamenten van't Aertrijck/welc bedroch spruyt ende is van te willen meten eñ verge-lijcken Godes wercken/met de wercken der Menschen/alsoo datter niet te vreesen en is (al ist schoon dat het hem noch soo veel laet schijnen/dese Machina aen de lucht te hangen) datse vallen ofte omstorten sal. Met redenen so voechter (voorwaer) David noch by (nae dat hy van de wonder-wercken Gods gecontempleert ende gesonghen hadde) seggende: De Heere sal hem in syn wercken verheugen. Ende daer na: O hoe groot dadich zijn u wercken Heere/het schijnt wel/datse altesamen uyt u wetenschap gecomen zijn. Voorwaer/soo ick mijn gevoelen seggen sal/van 'tgene dies beroerende is/verclare dat/van diversche reysen / dat ick de groote Golffe der Occeaenscher Zee gepasseert hebbe/varende na dese contreye (van so vremde Landen) toe/hebbe my ge-stelt t'aenschouwenende bemercken de grootmoghende vremdicheyt van dese Godts wercken en conde niet laten te ghevoelen een uytnemende verheuginghe/met over-denckinge van d'alder-opperste Wijsheyt ende grootheyt des Scheppers/die in dese syne wercken so veel verschijnende zijn: so dat my/in comparatie van dien/alle Palley-sen der Coningen ende Menschelijcke vonden/een cleynicheyt eñ van gheener weer-den duncken te wesen. Hoe dicwils is my in gedachtenis ende in den mont gecomen/ dat van den Psalm/daer hy seyt: Groot vermaken hebt ghy my/Heere/gegeven met u wercken/ende ick en sal niet naelaten my te verheugen in't aenschouwen der werc-ken uwer handen. Voorwaer de wercken van Gods Hant-werck/hebben/ic en weet niet hoe/een soodanigen gratie ende waerheyt/door de heymelijcke verborghentheyt/ dat al ist schoon/dat men die eens andermael/ende veel reysen/comt te sien/ gheven al-toos een nieuwe oorsake van verheuginge/recht t'contrarie van de werckē der Men-schen. Want al ist sake dat de selve gemaeckt zijn met veel conste ende subtijlheyt/ soo men daer een gewoonheyt af heeft/die te besien/so en achtmense niet/ja men crijghter bynaest een mishagen ofte walginghe af: gelijck als daer zijn/schoone Lust-Hoven/ Palleysen/heerlijcke Tempels/Burgen van uytnemende gestichten ende fabrijcke: latet wesen Schilderijen/uytgehouwen wercken/Gesteenten van costelijcke inventie ende maecsel/laetse hebben alle de weerdicheyt die mogelijcken is te bedencken/soo ist niet tegenstaende een sekere ende gewisse sake/dat siende de selve twee ofte drie maels/ so sal men qualijcken d'oogen daer weder recht op mogen na toe slaen/dan sullen haer terstont verdrapen ander dinghen te besichtighen/als versadicht van't eerste schousel. Maer so ghy de Zee siet/ ofte u ooghen slaet op een hooge steenrotse ofte Clippe/ die hem op een vremde maniere vertoonende is: ofte het Velt/wanneer't met syn eygen natuerlijcke groenigheyt ende Bloemen becleedt is: ofte de stroomen van een loopen-de Riviere/die sonder cesseren teghens de steenrotsen aen-slaet / als verbolghen in syn

Psal. 38.
Psal. 103.
Psal. 103.
Psal. 91.

aenbechtinge: Eñ eyndtlijcken/eenige andere wercken der natuere/door meermaels datmense siet/so veroorsaecken se altoos een nieuwe vreuchde eñ vermakelijchept/sonder 'tgesichte eenichsins te versadigẽ/so dat het sonder twijffel schijnt te wesen/als een overvloedich ende magnifijck bancket der Goddelijcker wijsheyt/die aldaer stil-swijghende (sonder opt moede te werden) onser aenmerckinghe is weydende ende vermakende.

Het 4. *Capittel.* Antwoort op het ghene dat uyt de Schriftuere gheallegeert wert, teghens de rondicheyt des Hemels.

MAer keerende tot de Hemelsche Figuere/so en weet ick niet met wat authoriteyt der Schriftuere men heeft mogen by brengen/ die niet ront te wesen/ende syn verroeringe in't ronde te doen: want van dat S.Paulo den Hemel een Tabernakel ofte Tente noemt/die Godt (ende niet den Mensche)gestelt heeft/so en sullen wy daer uyt niet verstaẽ / het Aertrijc eensdeels (als met een verhemelt)bedect te wesen/ende also staende blijft/sonder verroeren/gelijc alst schijnt/dat van sommige verstaen wort. Den Apostel handelt een ghelijckenis van't Tabernakel der ouder Wet/op welcke propoost hy seyde/dat het Tabernakel der nieuwer Wet van genaden/den Hemel is/alwaer den oppersten Priester Iesus Christus,door eenmael/door syn Bloet ingegaen is: Eñ hier uyt wil hy segghen/dat daer so veel voordeels is/van't nieuwe Tabernakel tot het oude/ alsser is van verschil tusschen den Autheur van't nieuwe (welcke is Godt)eñ den werc-man van't oude/'twelcke een mensche was: alhoewel waer is/dat het oude Tabernakel oock door Gods wijsheyt geordonneert is geweest/zijnde syn Meester Beseleel daer van onder-
Exod. 36. wesen. Ten is ooc niet noodich/in de ghelijckenisse eenighe parabolen ofte allegorien te soecken/die in alles/eñ met alle dingen (daer men dien toe neemt) dienstich zijn: gelijc
Chrysosto. 20.cap. als den Godsaligẽ Chrysostomus dat op een ander propoost wonder wel te pas brengt. D'ander authoriteyt die S.Augustijn by brengt/welcke van etlijcke geallegeert wert/ om te proberen dat de Werelt niet ront en is/seggende: Dẽ Hemel strect hem uyt/als
Psal 103. een vel/waer uyt nemen/dat sy niet ront/dan plat bovẽ op is. Maer hier op antwoort
August. 2. *de Genesis ad litt.cap.* 9 ons den selven heyligen Doctoor seer lichtelijcken eñ wel/dat men ons in dese woorden vanden Psalm niet te verstaen en geeft/de Figuere des Hemels: dan hoe lichtelijcken dat Godt een so grooten Hemel gemaect heeft/also en wast ooc God niet te onmogelijcker een so onmetelijcke overdecsel des Hemels daer over te trecken/gelijck alst ons soude mogen wesen een gebouwen Vel t'ontbouwẽ. Ofte heeft misschien gesocht/ons te kennen te geven Godts groote Majesteyt eñ Heerlijchept/ het welcke den Hemel/ so groot ende schoon/dienende is/gelijc als onslieden in't velt een verhemelt ofte Tente van vellen ten dienste comt: 'Twelcke van een Poëet seer aerdich verclaert werdt/
Esai. 66. daer hy't noemende is/het Pavilloen des claren Hemels. Het ander van Esaias, daer hy seyt: Den Hemel is mijnen Stoel/ ende d'Aerde dient my als een Schabel voor mijn Voeten. Wy also verre als wy in de dwalinge der Antropomorphiten waren/de welcke God/naer syn Godtheyt/lichamelijcke leden toeschreven/so mocht het ons wat te doẽ geven/om te verclaren hoe het mogelijc soude wesen/ het Aertrijck een Schabel voor Godts Voeten te zijn/staende in't midden der Werelt / de wijle dat hy alle de Werelt vervullende is/want moeste alsdan voeten van alle zijden/ende rontsom veel hoofden hebben/ t'welc een dinc om lachen ende mede te spottẽ is. So is het dan genoch te weten/dat wy inde heylige Schriftuere niet en sullen volgen de letter/ de welcke doodet/ maer den Geest die't leven gheeft/gelijck alst ons van S.Paulus gheleert wordt.

Het

Het 5. Capittel. Van't Schepsel ende ghedaente des Hemels der nieuwe Werelt.

HOe dat de ghedaente ende t'maecksel van desen Hemel (die aen de Zuyt zijde staet) is / wort in Europa van velen gevraecht: want men in de oude Schrijventen niet seeckers daer van lesen can / hoe wel datse besluyten / een Hemel aen de se zijde der Werelt te wesen: doch wat maecksel ende ghedaente de selve heeft / en hebben sy niet connen begrijpen / dan dat sy veel handelende zijn van een groote ende schoone Sterre (die wy alhier sien) van hen Canope geheeten. De gene die van nieus nae dese contreye varen / plachten wonderlijcke dinge van desen Hemel te schrijvē / te weten / dat sy seer claer blinckende is / zijnde van veel ende seer groote Sterren. In effect / de dingen die verre van der hant zijn / worden altoos grooter gemaeckt als sy zijn: Ick en sie alhier geen Sterren / die de Basuyn ende de Waghen te boven gaen. T'is wel waer / dat de Crusero ofte Cruys Sterre van hier / schoon ende van een cierlijck ghesicht is. Crusero hieten wy / vier merckelijcke Sterren / ghestelt in goeder proportie ende ordene van ghelijckheyt / die onder haer een forme van een Cruys maken. D'onverstandighe gelooven / dat dese Crusero de Zuyder Pool is / om dies wille dat sy de Zee-Lieden alhier de hoogte daer van sien nemen / gelijc als men aldaer de Noort-Sterre plach te doen / maer sy bedriegen hen daer in. De redenen waerom dat de Zee-lieden de selve alhier gebruycken / is / om dat men aen dese zijde gheen vaste Sterre en heeft / die den Pool vertoonende is / ghelijck als aldaer de Noortsterre doet. Hierom ist / datse de hooghte van de sterre (te weten / de voet van den Crusero) nemē / de welcke van de rechte / waerachtighe ende vaste Pool / dertich graden verscheyden is / ghelijck als de Noortsterre aldaer maer drie graden / ofte wat meer / van de Pool af staet / door het welcke men alhier de hoogten qualijcker nemen can: Want de voorseyde Sterre / ofte voet der Crusero, moet recht overeynt staen / t'welcke alleen op een sekeren stont des nachts te pas comt / zijnde op diversche tijden van't Iaer op verscheyden uren / ende comt een lange wijl van't Iaer / vande geheele nacht niet recht over eynt te staen / t'welck een moeylijck dinck is / om de hooghte te peylen: Ende daerom / soo en wort daer oock van de beste Stier-lieden niet veel op den Crusero gepast / maer behelpen hen met den Astrolabio de Son te nemen / om de hooghte (daer sy op zijn) t'ondersoecken / waer inne ghemeynlijcken de Portugeesen d'ander te boven gaen / als de gene die de Navigatie verder (als eenige ander Natien ter Werelt) curserende zijn. Men heeft oock aen dese Zuyt zijde andere Sterren die met de Noort-Sterre eenighe ghelijckenisse hebben. De plaetse die men noemt Via lactea, streckt aen dese zijde seer verde ende claer blinckende / ende men siet daer die wonderlijcke swarte placken in / daer hier vooren mentie af ghemaeckt is. Andere bysonderheden moghen van anderen met meerder particulariteyts ende sorghe verclaert worden / is ons voor dese mael ghenoech / tweynich dat wy daer van verhaelt hebben. Plin. lib. 6. Cap. 22.

Het 6. Capittel. Hoe dat de Werelt aen beyde zijden der Polen, Landt ende Zee heeft,

TEn is niet weynich gedaen / de wijle wy een uytromste ghemaeckt hebben / van dat wy alhier van ghelijcken eenen Hemel hebben / die ons (als die van Europa, Asia ende Africa) overdeckende is / met deser aenmerckinge behelpen wy ons altemets / wanneer dat sommighe / ofte t'meestendeel van die van herwaerts over / met suchten ende

 wenschen /

wenschen/na Spagnien verlanghende zijn/ sonder datse yet anders weten te spreken/ dan van haer Lant. Sy verwonderen hen/ ja worden dickwils tegens ons verstoort/ in te dencken/dat het ons vergeten is/ ende dat wy weynich wercx van onse ghemeyne Vaders lant maken: De welcke van ons beantwoort worden/dat onse begheerten ende verlanghen ons niet quellende is / weder nae Spagnien te keeren/om dieswille dat wy bevinden/den Hemel ons soo nae in Peru te wesen/als in Spagnien: Waerom te recht verhaelt wert van S. Hieronymo, schrijvende aen Paulinam, daer hy seyt: De Poorte des Hemels is soo nae Bretagnien, als Ierusalem, maer naedemael dat den Hemel de Werelt van alle canten int midden besluytende is/ soo moet men verstaen/ dat daer uyt moet volghen/van alle canten der Werelt / Lant te wesen. Want soo't waer is/dat de twee Elementen van Water ende Lant/een Globus ofte ronden Cloot maken/ghelijck als de meesten ende besten der Ouderen(naer't bewijs van Plutarcho) ghevoelt/ende met sekere argumenten bewesen hebben/soo soude men moghen dencken/dat de Zee de gantsche contreye van onder den Pool Antarctico(ofte van't Zuyden)in sulcker voeghen beslaende is/dat die t'Landt aen de selve zijde gantsch gheen plaetse en geeft: ghelijck als t'selfde van S. Augustijn wijsselijcken geargueert wert/ teghens de ghene die d'Antipodes stellen. Sy en aenmercken niet(seyt hy)dat / al hoe wel men gelooft ofte bewijst/de Werelt van een ronde Figuere(gelijck als een Cloot) te wesen/soo en is het daerom terstondt niet seker/ dat het Lant van d'ander zijde der Werelt/ontdect ende boven water is. S.Augustijn seyt/sonder twijffel/hier seer wel in: doch soo en volght oock daer uyt niet/dat het selfde int contrarie bewesen wort/te weten/van datter gheen Landt by de Pool Antarctico ontdeckt souden wesen / t'welck d'experientie ende ervarentheyt ons al voor oogen ghestelt heeft alsoo te zijn/ ende dat mē dat in effect daer heeft. Want al ist schoon/dat het meestendeel der werelt(t'welcke onder de voorsz. Pool valt)met Zee bessleghen is: soo en ist nochtans daerom al te samen gheen Zee/maer heeft oock Lant: In voeghen dat het Lant ende t'Water op allen plaetse der Werelt onder een vermenght ende omvanghen is / gevende den anderen in ende uytcomste: t'welcke voorwaer een dinck van grooter verwonderinge/ als oock streckende is/tot grootmakinge der wercken des oppersten Scheppers. Nu soo weten wy dan uyt de heylighe Schrift / hoe dat int beginsel der Werelt de Wateren op een plaetse by een vergadert waren/zijnde t'Aertrijck daer door ontdeckt/van ghelijcken/soo leert ons de selve heylighe Schriftuere / dat dese by een vergaderinghe der Wateren/ghenaemt worde/de Zee: Ende dewijle datter veel zijn / soo moet het nootwendich volghen/dat men veel Zeen heeft. Ende men en heeft niet alleenlijcken dese verscheydenheyt van Zeen in de Middelantsche Zeen/noemēde d'eene van Euxino,d'ander van Caspio,de derde Erithreo,ofte Roode Zee/de vierde van Persen,d'ander van Italien ,ende veel meer andere alsoo. Maer van ghelijcken den voorseyden grooten Ocean , (die men in de Heylighe Schrift een afgront plach te noemen / al hoe wel die in der waerheyt een is)is oock niet teghenstaende in veel verscheydenheydt ende manieren verdeelt/als in respect van dit Lant van Peru,ende geheel America,is d'eene die men hiet de Noorder/ ende d'ander de Zuyder Zee: Ende in Oost-Indien d'eene is de Zee van Indien.ende d'ander van China, t'welcke ick alsoo gewaer ben geworden/int ghene ick ghevaren / als oock van anderen verstaen hebbe/ ende dat hem de Zee nimmermeer van't Lant boven de duysent Mijlen verscheyt/ende hoe verre dat oock den selven Ocean soude moghen strecken / soo en passeertse boven de voorseyde distantie niet. Mijn seggen en is niet / dat men niet meer als duysent Mijlen de Zee Ocean bevaren can/t'welcke een groote beuselinghe soude wesen: Want wy weten/ dat de Portugeesche Schepen viermaels soo verre ende meer varen / ende dat men

Plutarch. lib. 3. de placitis Philoso. Cap. 9. & 11.

August. lib. 16. de Civitat. Cap. 9.

Genes, 1.

daer en boven de geheele Werelt ter Zee int ronde mach omseylen/ ghelijck als wy't by onsen tijden gesien hebben/sonder datter aen te twijffelen is: Maer het ghene dat ick segge ende bevestighe/is/dat van het ghene tot noch toe ontdeckt is/geenich Lant so vast Lant/ofte Eylanden/te weten/op een rechte streeck ofte cours boven de voorschreven duysent mijlen van den anderen verscheyden leyt/ende dat men alsoo tusschen t'een ende t'ander Lant nimmermeer meerder spatie van Zee en heeft/ het selve metende ter plaetsen daer t'Lant aldernaest aen den anderen gheleghen is: Want van't eynde van Europa ende Africa, met haren Custen, soo en liggen d'Eylanden van Canarien, als oock die van Açores, ofte Vlaemsche Eylanden/met die van Cabo verde, ende d'andere van die Contreye/niet meer dan drie ofte vier hondert mijlen ten hooghsten van't vaste Lant verscheyden: Nemende van de selve Eylanden af/ synen cours nae West-Indien toe/so heeft men nauwelijcken neghen hondert mijlen tot by d'Eylanden (die men noemt Dominica, Virgines, ofte Maechden/ Beata, dat is Godtsalighe/ ende d'anderen/de welcke streckende zijn op een rije/tot de gene die men heet de Barlovento, dat is van te Loefwaert/ welcke zijn Cuba, Española, ende Boriquen, van hier tot het vaste Lant toe/heeft men schaers twee hondert ofte drie hondert mijlen/ ende op sommighe plaetsen veel minder. Het vaste Lant streckt een oneyntlijck dinck heen/ van't Lant van Florida af/tot het Lant der Patagones, ende van d'ander zijde by Zuyden/de Straet van Magallanes af/ tot de Cabo de Mendosino, loopt een uyt der maten lanckstreckende Lant/maer niet te breet: Ende daert alhier in Peru op syn breeste is/ te weten/ter plaetsen daert aen Brasilien grenst/ heeft het ontrent duysent mijlen. In dese voorseyde Zuyder Zee/hoe wel dat men daer Westwaert aen gheen eyndt af en weet/soo en ist nochtans niet langh gheleden/ dat men d'Eylanden (diese van Salomon ghenoemt hebben) ontdeckt heeft/die veel ende seer groot zijn/ ende legghen verscheyden van Peru ontrent acht hondert mijlen. Ende om dies wille datment geobserveert ende alsoo bevonden heeft/dat alwaer veel ende groote Eylanden ligghen/men ghemeynlijcken niet verre van daer vast Landt vint. Soo zijnder veel/ende ick met hen/van opinie/datter by d'Eylanden van Salomon een geweldich groot vast Landt moet liggen/t'welck aen de West zijde/tegens onse America overcomt: Ende t'mocht misschien wel moghelijck wesen / dat het streckende is/ Zuyden aen/nae de Straet ofte Enghte van Magallanes toe. Het Lant van nieu Guinea verstaet men vast Lant te wesen/ende wort van sommighe gheleerden/ dicht by d'Eylanden van Salomon gestelt / alsoo dat het met den reden seer over een comt / datter noch een groot deel der Werelt t'ontdecken staet/dewijle dat onslieden van ghelijcken dese Zuyder Zee nae China ende Philippinas toeseylende zijn/ende en segghen niet/datse int gints varen/ te weten/van hier derwaerts/langher wegh passeren / als van Spagnien nae dese Indien toe. Maer ter plaetsen daer d'eene Oceansche Zee met d'ander aen een comen / ende haer vermenghende zijn/ ick meyne de Zuyder met de Noorder Zee / in de contreye der Polus Antarcticus, is ghenoech bekent / te weten / door de vermaerde Straet van Magallanes, ghelegen op hooghte van 51. graden. Ende by soo verre als d'ander zijde der Werelt in de Contreye der Polus Arcticus, ofte van by Noorden / de voorseyde twee Zeen van gelijcken continueren / ende in een loopen/soo ist voorwaer een groote saecke/t'welcke van velen ondersocht/maer van niemant (nae mijn wetenschap) tot noch toe ondervonden is/alleenlijcke dat door gissinghe/ende ick en weet wat teyckenen/ van sommige bevesticht wort/datter aen de Noortzijde een Straet moet wesen/ ghelijckerwijs die van Magallanes. Nu om te comen tot onse voorgenomen intentie/ soo ist ghenoech voor dese reys/voor seker te weten/dat men aen dese Zuytzijde Lant heeft/jae een Lant soo groot als gheheel Europa, Asia ende Africa te samen / ende dat

Dese vermenginghe ende by een comste der Oceanscher Zee/hebben wy van ghelijcke ondervonden onder den Polus Arcticus, ofte aen de Noort-zijde door de straet van Nassauwen, ghelijck als ick het selfs sichtelicke ondervon-

den hebbe / Anno 1594. ende 1595. als op een ander voorder aen gheannoteert wort.

men onder beyde de Polen der Werelt / Zeen ende Landt vindt / onder den anderen ombanghen/in het welcke d'Ouderen (als de gene die d'experientie gebrack) eenighen twijffel mochten stellen/ende daer teghen segghen.

Het 7. Capittel. Waer inne wederleydt werdt, d'opinie van *Lactantio*, de welcke seyde, datter gheen *Antipodes* en waren.

V dan/dewijle wy weten / datter onder den Polus Antarcticus, ofte van't Zuyden/Lant ghelegen is / soo resteerter te weten/of daer oock Volck is/ die't bewoonen / t'welck in voorleden tijden een questie was/daer veel om ghearguceert werde. Lactantius Firmianus ende S. Augustijn houdent voor een groote cluchte / eñ drijven harẽ spot met den genen die bevestigẽ datter Antipodes zijn (dat is geseyt) lieden die met de voetẽ tegens ons aen gaen. Doch al hoe wel datment dese twee Autheurẽ toe mach latẽ/ dat voor een spotternije te houden/so gaen sy noch evenwel in de redenẽ eñ bewijsinge van hare opinie/op verschepden wegen/gelijck als sy ooc int vernuft seer verschillende waren. Lactantius hout het met den ghemeynen Man/hem laten dunckende/ dat het een dinck om te lachten is/te segghen/den Hemel van alle canten rontsom d'Aertrijck te comen/ende dat het Aertrijck int midden/van alle weghen / ghelijck een Bal/daer in besloten soude wesen/waerom hy aldus schrijvende is: Wat wegh (seyt hy) houden de sommigen/die seggen willen / datter Antipodes zijn / die haer voetstappen int contrarie van d'onse setten. Zijnder by avonture lieden soo uytsinnich / die ghelooven datter volck is/die met de voeten om hoogh/ ende t'hooft om leegh gaen / ende dat de dinghen die alhier recht op staen / aldaer averrechts verkeert hanghen / ende dat de boomen ende t'koorn aldaer neder waerts wassen/ende dat den reghen/t'sneeu / ende den hagel op waerts nae't Aertrijck toeclimmende is. Ende naer meer andere woorden/ soo voeghter Lactantius noch meer by/segghende: Te versieren / dat den Hemel ront is/is oorsake geweest/dat dese lieden de voorsz. Antipodes (die in de lucht hangen) geinventeert hebben: Waerom ick van dusdanighe Philosophen niet meer te seggen hebbe/dan dat de gene die eens comen te dwalen/ blijven in hare verwartheyt altoos wederspannich / sustinerende t'eene met het ander. Tot hier toe zijnt woorden van Lactantio: Maer voor meer/dat hy seyt/soo zijn wy/alhier teghenwoordich wesende/ in de contreye der werelt/die int contrarie van Asia respondeert/henlieder Antictonos, ghelijck als de Cosmographen segghen/ende wy en sien ons niet eens gaen hangende/ noch dat wy met de hoofden neder waerts/ende de voeten opwaerts gaen. T'is voorwaer een wonderlijck dinck te bedencken/t'welcke eensdeels van't menschelijcke verstant (nae de waerheyt) niet moghelijck is t'ontfangen ende te begrijpen/sonder te gebruycken inbeeldinghen ofte ghedachten. Ende ten anderen/ soo en ist oock niet moghelijck te wesen sonder dwalen / soo men in alles d'imaginatie ofte ghedachten wil volghen. Wy en connen niet te verstaen comen / den Hemel ront te wesen/ (ghelijck sy in effect is) ende dat het Aertrijck int midden staet/dan door inbeeldinge: maer soo dese selve inbeeldinghen van de reden/niet gecorrigeert ende gereformeert wordt/ dan dat het verstant haer daer van laet vervoeren/soo sullen wy ghewisselijcken dwalen/ ende bedroghen uyt comen / uyt welcke wy / met openbare experientie verstaen moghen / datter in onse Zielen een seecker Hemels licht is / waer mede wy sien ende oordeelen. Oock mede soo worden de selve ghedachten ende innerlijcke inprintinghen (die ons te vooren comen om te verstaen) met het selve inwendige licht van't ghene sy

Lactant. lib. 7. Divini Instit. Cap. 23.

August. lib. 16. de Civitat. cap. 1.

ghene sy ons onderwijsen/ bevestiicht/ ofte te niet ghedaen. By dit/ siet men claerlijcken/hoe dat de redelijcke Ziele/alle Lichamelijcke naturere te boven gaet/ ghelyck als de cracht ende eeuwighe deucht der waerheyt/ in de opperste plaetse des Menschés/ syn residentie houdt. Ende men siet het blijckelijck / ghelijck alst hem ghenoech vertoont ende verclarēde is / dat dit so wel gepureert licht/van dat opperste eñ eerste licht deelachtich is. Ende die dit niet en weet/ofte hier aen twijffelt/moghen wy met recht wel segghen/dat hy niet en weet/ ofte twijffelt/ dat hy een Mensch is: In voeghen/ dat soo wy onse gedachten vraghen/ wat haer dunckt van de rondicheyt der Werelt/ en sullen ons voorwaer niet anders segghen / dan het ghene dat sy Lactantio voor oogen stelden/te weten/dat soo den Hemel ront is/soo sullen de Son ende Sterren/alsse ondergaen/ moeten vallen : Ende alsse nae den Middach opstijghen / moeten clinmen/ende dat d'aerde in de lucht hangende is/ende dat de lieden/ die aen d'ander zijde der Werelt woonen/met de hoofden nederwaerts / ende voeten opwaerts moeten gaen/ende dat den regen aldaer niet en valt van boven nederwaerts / maer datser eer van onder opwaerts stijght/ende meer andere dusdanighe waenschapen dinghen /de welcke alleen te verhalen/tot lachen verweecken souden : Maer soo men de cracht der reden beradicht/so sal men van alle dese ydele Schilderije weynich wercx maken/ende en sullen d'inbeeldinge niet meer luysteren als van een oude Sottinne/antwoordende/ dat het een groot bedroch is/de gheheele Werelt in onse ghedachten te willen timmeren/ghelijck als een Huys/van t'welcke t'nederste aertrijck het fondament/ende t'bovenste dack den Hemel is : ende sullen oock segghen / dat soo ghelijck als in de Creatueren het hooft altoos het bovenste/ ende t'opperste van t'ghedierte is : hoe wel dat juyst alle Creatueren t'hooft niet op een maniere en hebben / want d'eene hebben t'hooft opwaerts als de Menschen/andere over dweers als t'Vee/eelijcke int midden als de Spinnen / ende dierghelijcken : Alsoo is van ghelijcken den Hemel/ t'zy waer dat het soude moghen wesen/altoos boven/ ende t'Aertrijck noch min noch meer beneden. Want wesende warachtich/dat onse ghedachten aen den tijt ende plaetse ghehecht zijn soo comt het/dat het van den selven tijt ende plaetsen niet over al gemerckt wert/dan alst in bysonder gespeculeert ende overdacht wert. Hier uyt ist/dat so wanneer wy de selve opheffen om t'aenmercken/ofte eenighe dinghen t'overdencken / die den tijdt ende bekende plaetse excederen ende te boven gaen / soo vallense terstont neder : Ende soo sy van de redenen niet weder opgeheven ende staende gehouden werden/soo en connense niet een Ooghenblick over eynt blijven : Alsoo sien wy oock/ dat onse gedachten(wanneer men handelende is van de Scheppinghe der Werelt)altoos loopen/tijdt soeckende voor des Werelts Scheppinghe : Ende om de Werelt te bouwen/soo ordonnerense oock plaetsen/ sonder te voleyndigen ofte uytcomste te vinden/ dat men de Werelt op een ander maniere maken mochte / wesende de waerheydt(soo ons door reden blijckelijck vertoont wert)geenen tijt voor de verroeringhe te wesen/ wiens mate den selven tijt is/noch daer en was gantsch geē plaetse voor de selve Orbis, de welcke alle Ghewesten in hem besluytende is. Waerom dit argument/ dat men teghens de plaetsen des Aerdtrijcx(ghenomen uyt de maniere van onser ghedachten ofte inbeeldinghe)makende is/van den excellenten Philosoph Aristoteles,wel claer ende lichtelijcken voldaen wort/ seggende met grooter waerheydt / dat de selve plaetsen int midden ende benedenste der Werelt staen / ende hoe een dinck meer int midden comt/hoe dat het meer beneden is. Welcke antwoort alleghèrende Lactantius Firmianus,(sonder te wederlegghen)is het met eenighe ander reden voorby slaende/ seggende dat hy hem niet en mach verontledighen om sulcx te wederlegghen/ door de haest die hy heeft tot ander dinghen. *Aristot. de cælo. cap. 3.*

Het 8. Capittel. Van d'opinie die *S. Augustijn* hadde, om *d'Antipodes* t'ontkennen.

August. lib. Categoriarum, cap. 10 Tom. 1.

SEer anders waren de reden die S. Augustijn ghemoveert hebben om d'Antipodes t'ontkennen / ghelijck als een soo diepsinnighen vernuft betaemde : Want de reden vooren verhaelt (van dat d'Antipodes souden verkeert gaen) worden van den selven Heylighen Doctoor wederleyt / in syn Boeck der Predicatien : D'ouderen (seyt hy) bevestighen / dat het Aertrijck op alle plaetsen om leegh / ende den Hemel om hoogh is / soo moeten dan / naer uytwijsen van t'selfde d'Antipodes, ghelijck men seyt / tegens ons aen gaen / hebbende insghelijckx den Hemel boven t'hooft. Nu dewijle dan / dat S. Augustijn dit also verstont naer reden van goeder Philosophie / wat reden moghent dan wesen / die een soo Geleerder Man ghemoveert hebben / van een contrarie opinie te wesen / t'welcke sekerlijcke den sin ghe weest is / die hy ghenomen heeft uyt het innerste der Heyligher Theologie, naer welcker uytwijsen / ons van de heylighe Schrifture gheleert wert / alle Menschen der Werelt van eenen eersten Mensche (t'welcke was Adam) hare afcomste te hebben. Hier door dan / scheent een ongelooflijck dinck / ende een rechte beuselinghe te wesen / te segghen / dat de Lieden in de nieuwe Werelt hebben moghen passeren / overvarende die oneyntlijcke diepten der Oceaenscher Zee. Ende voorwaer / soo ons de tastelijcke ende ondersocht eervarentheydt (van dat wy in onsen tijden ghesien hebben) niet en versekerde / men soude t'selve / tot desen huydigen dach toe / noch voor een onsekere sake houden. Ende al hoe wel wy weten / de selve reden niet en sluyten om waerachtich te zijn / so blijft ons nochtans genoech te doen / om daer op t'antwoorden / ick wil segghen / om te verclaren op wat maniere / ende door wat wegh t'Menschelijcke gheslacht alhier ghecomen mach wesen / ofte hoe ende waer over datse gecomen zijn / om dit Lant van Indien te bewoonen: Maer om dat wy t'selve hier nae met redenen sullen verhalen / so laet ons nu besien wat dat van den heylighen Doctoor in dese materie (in de Boecken van de Stadt Gods) gedisputeert wert / t'welck aldus luydende is : Het gene dat van sommighe geargueert wort / datter Antipodes zijn / (dat zijn lieden die van d'ander zijde der Werelt woonen / alwaer de Son oprijst / ten tijden datse by ons onder gaet) ende dat de voetstappen des selven recht in t'contrarie van d'onse aencomen / dit en is gheen dinck om te ghelooven / dewijle dat sy t'niet en bevestigen met ondersochte redenen / dan alleenlijck met een Philosophische bewijs / die sy hier van maken: waer mede sy besluyté (dat wesende d'aertrijck int midden der Werelt / zijnde van alle canten even naer van den Hemel ombangen) ghewisselijcken de benedenste plaetse te wesen / het ghene dat aldermiddelst van de Werelt is. Voeghter daer nae noch by / segghende : De heylighe Schrift en bedrieght gheensins / welcker waerheydt (van de gheschiedenissen die daer in verhaelt worden) ghenoech vertoonende is / hoe volcomelijcken de Prophecyen der toecomende dinghen ghebeurende zijn / ende is een beuselinghe / te segghen / dat van dese zijde der Werelt / lieden ghecomen souden moghen wesen in d'ander nieuwe Werelt / passerende die onmetelijcke Zee van Ocean, want anders niet mogelijc en is / aldaer Menschen te zijn / waerachtich wesende / dat alle Menschen van dien eersten Mensche afcomen. Naer dat dit uytwijsende is / so en is alle de swaricheyt van S. Augustijn anders niet geweest / dan die onuytsprekelicke groote der Zee Ocean. Van de selve meyninge

Lib. 10. cap. 90.

was oock

was oock S. Gregorius Nazianzenus, affirmerende (als een ontwijffelijck dinck) dat paſ- *Nazianzen.*
ſerende de Straet ofte Enghte van Gibraltar, onmoghelijcken was/ de Zee voorder *Epiſt. 17. ad*
aen te moghen paſſeren/ in een van ſyn Epiſtelen/ ſeyt hy op deſe propooſt aldus: Het *poſt. Humia-*
behaegt my ſeer wel/ het gene van Pindaro geſeyt wort/ dat voorby Cales, de Zee/ door *num.*
de Menſchen onvaerbaer is. Ende int Gebedt der overledenen/ t'welck hy S. Baſilio
toe eyghenende/ ſeydt ten ſelven eynde/ dat het niemant toeghelaten was / de Straet
van Gibraltar t'Zeewaerts aen te paſſeren. Ende al hoe wel dat men dat van den
Poeet Pindaro, voor een ſpreeck-woort neemt/ daer hy ſeyt/ dat het ſoo wel den wijſen
als d'onwijſen verboden is/ t'onderſtaen wat voorby de Straet ofte Enghte gelegen
is. Doch den oorſpronck van dit ſpreeck-woort gheeft ghenoech te verſtaen/ hoe vaſt
dat d'Ouderen in de ſelve opinie ghegrondet waren. Van ghelijcken/ ſoo vint men
by de Boecken der Poeten ende Hiſtory-Schrijvers/ als oock onder d'oude Coſmo-
graphen / dat het eynde ende laetſte termijn des Aertbodems in Cales van Spagnien
geſtelt wort ende aldaer werden de Columnen van Hercules opgherecht / zijnde al-
daer t'beſluyt der uytterſte palen van't Roomſche Keyſer-Rijck/ aldaer ſchildert men
van ghelijcken/ d'eynden der Werelt/ t'welcke niet alleen van de Heydenſche geſchrif-
ten/ maer oock van de Ghewijde/ op de ſelve maniere vermelt wort/ haer voeghende
nae onſe Tale: Gelijck als daer gheſeyt wort / dat het Edict ofte Placaet van Auguſto *Luc. 2.*
Cæſare vercondicht ende uytgheroepen is/ op dat hen alle de Werelt ſouden laten be-
ſchrijven. Ende van Alexander de groote / die ſyn Rijcke verbreyde tot die eynden *1. Math. 1.*
des Aertbodems. Ende op een ander plaetſe wort gheſeyt/ het Evangelium aenge- *Coloſſ. 1.*
waſſen te weſen/ hebbende over de gantſche Werelt vruchten ghegeven: Want door
de ghewoonlijcke ſtijl/ ſoo noemt de Schriftuere de gantſche Werelt/ het meeſten deel
der Werelt/ dat doen ter tijden ontdect ende bekent was. Want d'Ouderen en meyn-
den niet/ dat men d'ander Zee van Ooſt-Indien/ noch deſe van Weſt-Indien/ beva-
rē mochte/ waerom ſy int generael over een quamē. Hieromme iſt/ dat van Plinio (als *Plinius.*
een ſlecht ende ſeker dinck) gheſchreen wordt/ dat de Zeen/ die't Landt afſnijden/ ons *lib. 1. cap. 9.*
de helft van t'woonbaer Landt benemende zijn: Want men en can (ſeyt hy) van hier
niet derwaerts paſſeren / nochte van daer alhier comen. Dit ſelve waren oock ghe-
voelende Tullius, Marcrobius, ende Pomponius Mela, ende was eyntlijcken het gemey-
ne goetduncken der ouder Schrijbenten.

Het 9. Capittel. Van de opinie die *Ariſtoteles* hadde, beroerende de nieuwe Werelt, eñ welcke d'oorſake was, die hem bedroog om ſulcx t'ontkennē.

Ehalven de voorſeyde/ ſoo waſſer oock noch een an-
der reden / waerom dat d'Ouders ghemoveert waren/ te ghelooven on-
moghelijck te weſen/ de lieden van daer in deſe nieuwe Werelt te paſſe-
ren/ ſeggende/ dat behalven die overgrootheyt der Ocean, ſo was de hit-
te (van de Regioen ofte Gheweſte die men noemt Torrida, ofte verbrant)
ſoo uyt der maten / dat ſe de lieden te Water noch te Lande niet en ghedooghde (hoe
ſtout die oock mochten weſen) van den eenen Pool tot den anderen te moghen paſſe-
ren: Want de ſelve Philoſophen/ van de welcke geaffirmeert wert/ de Werelt ront te
weſen/ (ghelijck ſy in effect is) ende dat men onder beyde de Polen der Werelt woon-
baer Lant heeft. Ontkenden/ niet teghenſtaende dat de middelſte Regioen ofte Ghe-
weſte van't Menſchelijcke gheſlachte niet bewoont en mochte werden/ te weten/
t'ghene dat tuſſchen de twee Tropicos begreyen wert/ t'welcke de grootſte vande vijf

Zonas ofte Regioenen is/daer de Cosmographen ende Astronomiens de Werelt met afdeylē. De redē die sy gavē/dat dese Zona Torrida onwoonbaer was/was dat de groote hitte der Sonne/die daer altoos soo dicht by/boven overgaet/de geheele Regioen ontstekende ende versenghende was/makende t'selve/volghens onvruchtbaer/ende ghebreckelijcken van water ende weyden. Van dese opinie scheen oock te wesen Aristoteles, al hoe wel dat hy een soo grooten Philosoph was/ niet tegenstaende bedrooght hem selven in dese saecke/tot welcker verstant het goet wesen sal/ te verhalen/ in wat sake hy met met syn discours wel geprocedeert/ende waer inne dat hy gedwaelt heeft. Nu dan/disputerende den Philosoph van den Abrego, ofte Zuyder Wint/ om/ of wy verstaen sullen / den selven uyt den Middach voort te comen / ofte van den anderen Pool contrarie het Noorden af/schrijft op dese maniere/seggende: De reden leert ons/ dat de Latitudo ofte breedde van het Aertrijck bewoont wort/ hebben de syn limiten: Doch alle dit woonbaer Lant en mach niet aen een continueren / om dies wille dat het middelste deel niet getempert en is: Want het voorseecker is/dat het in syn Longitudo ofte lenghte / van Oost ende West / gheen overvloedighe hitte noch coude en heeft/maer wel in syn Latitudine ofte breedde / t'welcke is van den Pool tot de Linea Equinoctial, eñ op dese maniere soude mē sonder twijffel t'geheele Aertrijc op syn lengte rontsomme moghen gaen/soo't op sommighe plaetsen van de grootte der Zee niet belet ende afghesneden worde. Voorwaer / soo en isser tot hier toe (int ghene dat Aristoteles seyt) niet meer te vereysschen : Ende heeft groote reden/dat het Lant op syn lenghte (dat is van Oost ende West) ghelijcker ende gherieffelijcker streckende is/ tot het leven ende onthoudinge der Menschen/dan't op syn Latitudo ofte breedde (van Zuyden ende Noorden) doet. Dit is alsoo niet alleenlijcken door de reden die Aristoteles verhaelt/(van dat men daer altoos een ghelijcke ghetempertheyt des Hemels van Oost ende West heeft/want is in ghelijcker distantie van de coude uyt het Noorden/ ende de hitte van den Middach) maer oock door een ander reden: Want reysende op de lenghte/heeft men altoos de dagen ende nachten in een consequentie, t'welck gaende op de Latitudo ofte breedde/niet wesen en can: Want men moet nootwendich in de Regioen van den Pool comen) daer men d'eene helft van't Jaer (te weten/ses Maenden) altoos nacht heeft/ t'welcke een groot ongerief ofte belet voor't menschelijcke leven is. Den selven Philosoph passeert noch verder/berispende de Geographen, die in synen tijt d'Eylanden uytwierpen/met dese woorden: Het ghene ick ghesept hebbe/ mach men bemercken op de reysen van over Lant/ende op de navigatien die men ter Zee doet : Want daer is een groot verschil van de lenghte tot syn breedde / ende de spatie die men heeft van Hercules Columnen af/ (t'welcke is Gibraltar) tot Oost-Indien toe/excedeert/ofte is in de proportie/verschillende meer dan vijf op drie/in de spatie die men heeft van Ethiopie tot het Lac ofte Meyr van Meotis eñ uytterste palē van Scitien. Dit selve wort bevonden by de rekeninghe der dach-reysen ende navigatien/ soo veel als men tot noch toe met d'ervarentheyt heeft connen te verstaen comen/ende wy hebben notitie van de bewoonde Torrida, tot soo verre datse niet meer bewoont en wordt/ t'welck men in desen deele Aristoteles ten besten mach houden : Want in synen tijt niet meer ontdeckt en was/als d'eerste Ethiopie, welcke palende is met Arabien ende Africa. Van de ander Ethiopie interior, ofte binnenste / en wist men in synen tijdt niet af/noch daer en was gheen notitie van dat over-groote Landt (te weten) daer men nu de Landen van Paep-Jan heeft / ende noch veel minder van alle t'ander Lant/t'welcke gheleghen is onder den Equinoctial, streckende tot over den Tropicum Capricorni, volepndende aen die soo vermaerde eñ welbekende Cabo de bona Esperanca, door de navigatie der Portugaloisers/van welcke Cabo af tot over Scitien ende Tartarien,

Aristot. 2. meteor cap. 5

Tartarien, men sonder twijffel (soo men t'Lant comt te meten) so grooten spatie ende breedde heeft/ als de lenghte ende spatie die daer is van Gibraltar tot Oost-Indien toe. 'Tis een slecht dinck / dat d'Ouderen den oorspronck van den Nilus, ende d'uyterste van Ethiopie onbekent ghe weest is. Waerom Lucanus de curieusheyt van Iulio Cæsare (van te willen ondersoecken het beginsel der Nilus) vertspende is/ segghende in syn Versen: Wat hebt ghy Romeyn u te stellen / om t'ondersoecken den oorspronck des Nijls? Ende sprekende den selven Poeet tot de voorseyde Nijl, seyt: Want u oorspronc soo verborghe is/ dat het de geheele Werelt onbekent is/ maer ghy van daen zijt. Maer naer uytwijsen der heyliger Schrift/ soo can men wel verstaen het selfde Lant woonbaer te wesen/ want anders en soude de Prophheet Sephanias niet gesept hebben / sprekende van de beroepinge des selven volcke tot het Evangelium, segghende van ghnder: Voorby de Rivieren van Ethiopien sullen my van de Kinderen van mijn verstroyde/ presenten gebracht worden: want alsoo noemt hy d'Apostelen. Maer als ghesept is/ soo is behoorlijcken datmen tselve den Philosoph ten besten houdt/ om dat hy de Historie-schrijvers ende Cosmographen van synen tijt gheloof gaf. Laet ons nu examineren het ghene datter volght: Het eene deel der Werelt (seyt hy) te weten/ het Septentrionael, gheleghen nae't Noorden/ voorby de ghetemperde Zona, dat is onwoonbaer/ door die over-groote coude. Het ander deel/ t'welck leyt naer den Middach/ passerende over den Tropicum, is oock onwoonbaer door d'overdadighe hitte: Maer de ghedeelten der Werelt/ welcke streckende zijn aen d'eene zijde als men Indien ghepasseert is. Ende aen d'ander zijde is passerende de Columnen van Hercules/ is seker niet aen een te comen/ om dieswille dat haer sulcx door de groote Zee Ocean belet wert. In dit laetste heeft hy groot ghelijck/ ende voeghter dan terstont noch by/ segghende: Om dat het nootwendich moet volghen/ dat het Lant/ aen d'ander syde der Werelt/ de selve proportie (met haren Polo Antarctico) moet hebben/ ghelijck als dese onse bewoonde ghedeelte/ met den hare (dat is de Noordt-Pool) heeft. Daer en is gantsch gheen twijffel aen/ dan dat het met d'ander Werelt in alles moet procederen/ als dese van hier in alle d'ander dinghen / namelijcken in't hercomen ende ordonnantie der Winden. Ende naer andere reden/ die in dese materie niet te pas en comen / besluyt het Aristoteles aldus/ segghende: Wy moeten willens bekennen/ dat den Abrego ofte Zuyden Wint/ de ghene is/ die uyt de Regioen ofte Ghewesté (die hem van de hitte verbrant) blasende is/ welcker Regioen, door de na-byheyt der Sonne/ onversien ende gebreckelijck van Water ende Weyden is. Dit is d'opinie van Aristoteles. Ende voorwaer so en can de Menschelijcke gissinge nau welijcken yet meer comen te versinnen. Hier uyt ist/ dat ick dicwils (als ick het Christelijcken overdencke) come te aenmercken/ hoe swack ende broos dat de Philosophije der Wijsen/ ten desen tijden/ in de Godtlijcke dingen is: Jae dat min is/ en weten somtijts in de Wereltsche dingen (daer sy hen laten duncken soo dapper in bedreven te wesen) geen uytcomste te geven. Aristoteles ghevoelen is/ ghelijck als hy oock bevesticht / dat het Landt/ t'welcke na dese Zuyt-Pool woonbaer is/ nae syn lenghte (dat is van Oost ende West) uytnemende groot is/ zijnde in syn breedde (dat is van den Zuyder-Pool na den Equinoctial toe) seer cort. Dit selve strijt soo seer tegens de waerheyt/ dat by naest alle de habitatie die men aen dese syde van den Polus Antarcticus heeft / streckende is nae de Latitudo ofte breedde/ te weten van den Pool na de Linea toe / zijnde op de Longitudo, (dat is van Oost en West) soo weynich/ dat de Latitudo alhier in dese nieuwe Werelt de Longitudo soo veel te boven gaet/ als hy seyt/ t'verschil van tot drye/ ende noch meer te wesen. Het ander/ van dat hy bevesticht de middelste Regioen, die men noemt Torrida Zona, gantsch onwoonbaer te wesen/ door die overdadighe hitte / om oorsake van de na-by-

Lucanus 10. Phars.

Sephan. 3.

heyt der Sonne/zijnde daerom gebreckelijcken van Water ende Weyden/is altemael in't contrarie: Want het meesten deel van dese nieuwe Werelt is seer abondant van Menschen ende Ghedierten. Ende dese contreye van tusschen de twee Tropicos, (gheleghen in de selve Torrida Zona) is een Regioen abondanter ende overvloedigher van Weyden ende Wateren/als eenighe contreye der gantscher Werelt/ zijnde 'tmeesten deel van diẽ een seer getempert eñ bequaem Lant: Waer by men sien mach/dat God noch in dese natuerlijcke dinghen/ de wijsheyt van desen tijdt onwetende ghemaeckt heeft. Besluytende hier mede dan/dat de Torrida Zona woonbaer is/ende in grooter menichte bewoont wort/hoe wel dat het selve vã d'Ouderẽ door onmogelijc gehouden was. Maer d'ander Zona ofte Regioen, welcke streckende is tusschen de Torrida, nae de Zuyder-Pool toe (hoewel de selve door syn gheleghentheyt bequaem genoech is voor t'smenschelijck leven) wort niet tegenstaende weynich bewoont: Want men weet qualijcken van eenich ander quartier/dan van't Coninckrijck van Chyle, ende een stuck-weeghs tot by Cabo de Bona Esperanca, zijnde de reste van de Zee Ocean beslaghen/hoewel datter veel van opinie zijn. Ende ick bekenne van gelijcken niet verre van haer goetduncken te wesen/datter veel meer Lants t'ontdecken staet/dan daer ontdeckt is/ende dat het Lant gheleghen teghen t'Lant van Chyle over/ vast Landt moet wesen/ende hem streckende is Zuydtwaerts aen / tot voorby den Circkel van Capricorno, 'twelcke (so het aldaer leyt) sonder twijffel een Lant van excellente conditie wesen moet/door dien dat het ghelegen is in't midden van de twee uytnemende Zonas ofte Regioenen, op de selve gheleghentheyt ende ghestaltenis / als het beste van Europa. Ende soo veel als sulckx belanghende is / heefter Aristoteles een goet ende oprecht ghevoelen van ghehadt: maer tracterende van 'tgene dat tot noch toe ontdeckt ende in die contreyen ghevonden wordt/is het seer weynich Landts/ naer dat het onder de Torrida Zona seer veel ende dapper bewoont is.

Het 10. *Capittel.* Dat *Plinius* ende d'Ouderen oock het selfde van *Aristoteles* ghevoelende waren.

Plin. lib. 2. cap. 26.

De meyninghe van Aristotele heeft Plinius gantschelijcken gevolcht / den welcken aldus seyt: De qualiteyt van de middelste Zona ofte Regioen der Werelt / door welcken de Son continuelijcken passeert / is als van een vyer dat nae by is ontsteken / gantsch verbrandt ende ghelijck als roockende. By dese middelste zijn ander twee Regioenen ofte Gewesten aen weder zijden/de welcke (om datse comen te vallen tusschen de hitte van dese/ende d'onverdragelijcke coude van d'ander) twee extremen ofte uytnemende/soo zijnse ghetempert/ende moghen onder den anderen gheen gemeynschap hebben/door d'overvloedighe hitte des Hemels. Dit selve was oock d'opinie van d'ander Ouderen/ 'twelcke van den Poëet seer aerdich in sy Veersen ghecelebeert wordt/ segghende:

Virgil. in Georgicis.

Den Hemel heel, werdt omgordt met vijf Banden
Van dees, heeft d'een, stadich des Sons verbranden,
En door den brandt, d'Aerde ros van coleur.

Den

Den selven Poeet noch op een ander plaetse:

Verneemt of oock yemant ten plaetsen woont,
Daer 't Aerdtriick haer, op het breedtste vertoont,
'Twelcke de Son sengt in't middenste van vieren. 7. Æneı de

Ende van een ander Poeet wort het selve noch claerder ghesept:

Des Aerdtrijckx zijn, des Hemels in ghetal
Banden ghelijck, onder welcke van vijven Ovid. I. Metam.
De middelste is door de hitte over al
Niet woonbaer.

Dese ghemepne opinie vande Ouderen was gegrondet in een reden/ de welcke hen docht seker ende onverwinlijck te wesen: saghen dat hoe men naerder den Middach genaeckten/ hoe dat den Regioen heeter was. 'Twelcke alsoo waerachtich is: Want men bevint door de selve reden in een Provincie van Italien/ het Landt van Apulien heeter te wesen/ dan Toscana. Ende om de selve oorsaecke/ soo heeft men in Spagnien in Andalusien meer hitte als in Biscayen: zijnde dit selve soo veel verschillende/ dat wesende de differentie noch gheen volcomen acht graden/ hout men het eene Landt voor seer heet/ ende d'ander voor seer cout. Hier upt namen sp met goeder consequentie dat de Regioen die den Middach soo seer ghenakende was / ende de Son boven 'thooft hadde/ nootwendich een upt der maten ende eeuwighe hitte moeste gevoelen/ behalven dat/ soo vermercktense oock noch/ dat alle de differentien van't Jaer / als van de Lenten/ Somer/ Herft/ ende Winter/ procederende zijn van't genaken ofte af-wijcken der Sonne. Ende acht nemende/ dat sp/ die noch soo verre van den Tropice (daer de Son des Somers op-comt) verschepden waren des Somers / door't ghenaken der Sonne een onverdraghelijcke hitte ghevoelende/ maeckten haer reeckeninge/ dat soo sp de Son soo nae by hen/ ende boven 'thooft hadden / ende dat noch 'tgheheele Jaer door/ dat de hitte soo onlijdelijcken soude moeten wesen/ dat de menschen sonder twijfel souden moeten verdwijnen ende verbranden. Dit waren de reden/ die d'Ouderen moveerden de middelste Zona oft Regioen voor onwoonbaer te achten: Waerom sp die noemden Torrida Zona. dat is de verbrande Zona, Regioen ofte Ghewefte. Ende voorwaer/ soo ons de ervarentheyt niet ooghenschijnlijck versekert en hadde/ wp souden noch hedensdaeghs al te samen ghesept hebben / dat het een Mathematische ende besloten reden geweest hadde: waer by wp sien mogen/ hoe swack dat noch ons verstant is/ om dese natuerlijcke dingen te begrijpen. Daerom soo mogen wp met recht wel seggen/ dat ter goeder ghelucke ons in desen tijden die twee groote wonderen ten deele gevallen zijn/ te weten/ 'tbevaren van de groote Zee Ocean, met soo grooter lichtichept/ ende de kennisse van dat de Menschen in den Torrida genietende zijn een seer bequame getempertheyt/ 'twelcke dingen zijn die d'Ouderen nopt en conden begrijpen. Van dese twee wonderen/ te weten/ van de habitatie ende qualitept der Torrida Zona sullen wp met Gods hulpe in't navolgende Boeck breedelijcken handelen. Ooc soo salt van ghelijcken goet wesen/ in dit te verclaren de maniere van der Oceaenscher

 Zee

Zee te bevaren/om dat sulckx seer noodich is / om tot onse intentie (die wy in dit werck voorghenomen hebben) te comen: Maer aleer wy op dit besteck comen/soo ist noodich te seggen/wat dat d'Ouderen van dese nieuwe lieden/ die wy Indianen noemen/ghevoelt hebben.

Het II. *Capittel.* Hoe datter onder de Voor-Ouderen eenige kennisse van dese nieuwe Werelt ghevonden is.

Plutar. 3. de placitis Philos. Cap. II.

BEsluytende t'ghene dat ghesept is / resteert noch/ dat d'Ouderen niet en gheloofden/datter Menschen over den Tropico van Cancer waren/als S. Augustijn eñ Lactantius gevoelden. Eñ so daer menschen waren/ so en wouden sy ten minsten niet gelooveñ die tusschen den Tropicos te wesen: Gelijc als Aristoteles, Plinius, ende voor al/ den Philosoph Parmenides, affirmerende dat het een eñ t'ander t'contrarie is/ is genoech bewesen: even wel so wort niet tegenstaende van veel liedeñ/ door curieusheyt/gebraecht/ of men van dese waerheyt/die in onsen tijden so openbaer eñ bekent is/ooc in voortijden eenighe notitie af ghehadt heeft: want het schijnt voorwaer een seer vreemt dinck te wesen/dat wesende dese nieuwe Werelt soo groot als wy met onsen Ooghen sien/ dat men daer / in soo langhen voorleden tijden by d'Ouders niet af gheweten heeft/ waer door sommighe by avontueren ghesocht hebben den voorspoet van desen onsen tijt in dat cas te verminderen/d'eere ende glorie van onse Natie te verdonckeren: onderstaende te bewijsen / dat dese nieuwe Werelt by d'Ouderen bekent is gheweest. Doch men en cant voorseecker niet ontkennen/hier van eenich spoor geweest te zijn.

Hieron. super cap. 2. ad Ephes.

S. Hieronymus schrijft op d'Epistel tot den Ephesen/segghende: Met reden vraghen wy/wat d'Apostel wil segghen met dese woorden / daer hy sept: In welcke ghy een tijt ghewandelt hebt/naer de gheleghentheyt van dese Werelt: Of hy by avontuere te verstaen wil gheven/datter eenen anderen tijt is/ die dese Werelt niet aen en gaet/ maer andere Wereldeu/van't welcke Clemens in syn Epistel aldus schrijft/ seggende: Den Ocean ende de Werelden die men over den Ocean heeft. Dus verre van S. Hieronymo. Ick en can voorwaer niet vermoeden / wat Epistel van Clemens dit wesen mach/die S. Hieronymus alhier by brenght: Doch en twijffelt niet/ alsoo van S. Clemens ghescrheven te wesen/dewyle t'selve van S. Hieronymo geallegeert wort: Zijnde claerlijcken van S. Clemente verhaelt / dat men over de Zee Ocean noch een ander Werelt/jae Werelden heeft: Ghelijck als het in effect met de waerheyt blijckt/nademael dat men soo uytnemende groote distantie van d'eene Werelt tot d'ander heeft:

Plin. lib. 2. cap. 67.

Ick wil segghen / van dit Peru ende West-Indien tot Oost-Indien ende China. Van ghelijcken soo verhaelt Plinius(die soo uytnemende was / om vreemde ende wondere dinghen t'ondersoecken)in syn natuerlijcke Historie/dat Hannon, Capiteyn der Carthaginesers/ gevaren heeft van Gibraltar af/ langhs de Custe heen/tot aen d'uytterste grensen van Arabien,hebbende dese syne Navigatie by geschrift naegelaten. So dit alsoo is/alst Plinius sept/soo volght daer bescheydelijcken uyt/den selven Hannon ghevaren te hebben/alle het ghene dat huydigen daeghs de Portugaloisers bevarende zijn/ passerende tweemaels de Linea Equinoctial, twelcke voorwaer een dinck is/om te verwonderen. Ende nae dat van den selven Plinius geallegeert wert uyt Cornelio Nepote, een seer gheacht Autheur/soo souden de selve spatie ghevaren gheweest zijn van eenen anderen Eudoxus geheeten/hoe wel eenen contrarie wegh; want vliedende den

Idem ibidem

selven

selven Eudoxus vandē Coninc der Latyres, is gevaren door t'Roode Meyr af/tot inde Oceansche Zeen/vervolgende alsoo de Custe/is gecomen tot die Engte van Gibraltar, twelcke vandē selvē Cornelio Nepote bevesticht wort/in sijnē tijt geschiet te zijn. Daer wort van gelijcken geschreven/van geachte Autheuren/dat een Schip van Carthago, gedwongen wesende van weer ende wint/door de Zee Ocean gejaeght zijnde/ is comen te sien ende verkennen een Landt / t'welcke tot dien tijdt noyt te vooren bekent was ghewecst: Ende weder ghecomen zijnde tot Carthaginem met de tijdinghe/verweckte den Carthaginesers tot een groote lust ende begeerten/ om t'selve lant t'ontdecken ende te bewoonen. Dit verstaende de Senatoren ofte Magistraten / hebben de selve Navigatie met een rigoreus ende swaer Edict, op lijf straf verboden/ sorghende dat de begeerlijckheyt ende lust tot de nieuwe Landen/een afbreuck ende vervallinge van haer Vaders-lant souden veroorsaken. Wt alle t'welcke men ghenoech colligeren ofte vermercken mach / dat men onder d'Ouderen eenighe kennisse van de nieuwe Werelt ghehadt heeft / al hoe wel dat men int bysonder van dese onse America, ende t'gantsche West-Indien qualijcken eenighe versekertheyt in de Boecken der oude Schrijventen vinden can/doch wel van Oost-Indien : Niet alleenlijcken van dees/ maer oock van ghene zijde. T'welck in voorighen tijden d'upterste kennisse was/ door dien datment doe ter tijdt in contrarie van nu bereysende was / segghe dat men daer mentie af vint/ende dat niet weynich noch duyster. Want en is het niet lichtelijcken ghenoech onder d'Ouderen te vinden/t'Mallacka, t'welcke sy noemden Auream Chersonesam, ende de Cabo de Comorijn, die sy hieten Promontorium Corij, als oock t'groote ende vermaerde Eylandt van Samatra, door die soo oude ende gecelebreerde naem van Taprobana? Wat sullen wy seggen van de twee Ethiopien, van de Bragmanes, van t'groote Landt van Chynen? Wie stelt in de Boecken der Ouderen eenighen twijffel / de welcke niet weynich van dese dinghen handelende zijn? Maer van de Westersche-Indien en bevindē in Plinio niet/in dese Navigatie/d'Eylanden vā Canarien (die hy Fortunata, noemt) gepasseert te hebben: Waer van het principaelsten (nae syn segghen/Canarien gheheeten soude hebben / ende dat/ door de menichte der Honden die daer op waren. Voorby Canarien heeft men nauwelijcken eenich spoor af by d'Ouderen (beroerenden de Navigatie die men hedens daeghs doet over die groote Golffe, die met recht groot ghenaemt wort) connen vinden : Nochtans zijnder veel die hen laten duncken / dat de Tragische Seneca van dese Westersche-Indien geprophetEert heeft/ te weten / in t'ghene dat wy in syn Tragedie Medea, in syn Anapestische veersen lesende zijn/de welcke gereduceert in Nederlandtsche rijm / aldus luyden:

Plin. lib. 6. cap. 31.

Seneca in Medea actu. 2. in fine,

Comen sal noch, nae langhe Iaren
Een nieuwen gheluckighen tijt,
Datt' Oceaen, sal breedt en wijt
Buyten haer perck, strecken de baren.

Ontdeckt sullen noch groote Landen
Een nieuwe Werelt werden ghesien
Door des woeste dieps bespien
Datse nu deylt van onse stranden.

Thule het eynd' des Werelts te zijne,
By yeghelijck altoos vermaert

Sal wesen

Sal wesen, door soo groote vaert,
Dat't ons seer nae te ligghen schijne.

Dit wort aldus van Seneca in syn veersen ghesonghen / ende wy en moghen niet ontkennen/t'selve alsoo gantsch ende al gepasseert te wesen: Want de langhe Jaren dien hy seyt/soomense telt van den tijt der Tragico af/zijn by de duysent vier hondert: ende wesende van die van Medea af/zijn meer dan twee duysent. Nu/van dat de breedt Zee Oecan den wegh gheopent heeft / die te vooren ghesloten was/ ende dat men ontdeckt heeft/ een groot Lant/meerder als gantsch Europa ende Asia, ende een ander nieuwe Werelt bewoonende is/sien wy voor onsen oogen volbracht te wesen/sonder dat hier in eenigen twijffel is/t'ghene dat met reden wesen mach/is te dencken of het Seneca gheraden heeft/dan of hy onbedocht in dese syne Poesie gevallen is. Mijn ghevoelen hier van is/t'selve geraden te hebben/in sulcker voegen als de wijse ende doortrapte lieden yet plachten te gissen/heeft ghesien/dat men al in synen tijt nieuwe Navigatien ende Vaerden t'Zeewaert begonst t'attenteren: Ende hy wist oock wel/ als een Philosoph/datter een ander teghen-landt Antichtona ghenaemt / van de selve ghedaente moeste wesen. Met dese gront const hy ghenoech bemercken/ dat de stoutichеyt ende abelheydt der Menschen noch int eynde de Zee Ocean souden comen te passeren: Ende die passerende/ andere nieuwe Landen ende Werelt ontdecken. Hoe veel te meer/dat de gheschiedenissen van de Schipvaerden (van Plinio verhaelt) waer mede de groote Zee Ocean ghepasseert worden. Al in den tijt van Seneca een bekent dinck was / dat dit d'intentie van Senecas Professie gheweest is/schijnt ghenoech te verstaen gheven dese naervolghende veersen/ alwaer/nae dat hy de gherustheyt ende t'leven der Ouderen/van weynich onderwins/voleynt hadde/ aldus seyt:

T'is een aer tijt, en de Zeebaren
Sullen willich, of met ghewelt
Doorganck gheven den stouten Helt,
En t'is gheneucht daer door te varen.

De diepe Zee, woest en ongrondich
Derf alree yeder Schip bestaen,
Alle reysen zijn licht ghedaen
Door den Zeeman cloeck, ende vondich.

Noch Lant en is, noch Coninckrijcke
Te winnen meer, die veylich wil
Bewaren t'sijn, dat bouwe stil
Een nieuwen Burch, daer hy op wijcke,

T'is al verkeert, en om ghestooten,
En op sijn plaets ghebleven niet?
Noch in de Werelt, ghebleven yet
Dat door t'versoeck, niet zy ontsloten.

D'Indiaen drinckt uyt de ghevroren
Alexis, en de Persiaen,
Om op de Elv', en Rijn te baen
(Couder dan Ys) laet hem bekoren.

Wt t ese soo vermete stoutichеyt der Menschen/ comt Seneca te conjectureren of te vermoeden het gene hy terstont stelt/als d'uyterste daer't op comen souden/seggende nae langhe Jaren sal comen/als verhaelt is.

Het

Het 12. *Capittel.* Wat *Platonis* ghevoelen was, van deſe Weſterſche Indien.

MAer ſoo daer yemandt was / die meer int byſonder van deſe Weſterſche Indien gheroert heeft / ſoo ſchijnt het / dat men Platoni deſe eere ſchuldich is / den welcken in ſyn Timæo aldus ſchrijft: Indien tijden en heeft men de Golffe niet mogen bevaren (ſprekende van de Zee Atlãtico, die ſyn beginſel neemt / comende buyten de Straet ofte Engte van Gibraltâr) om dieſ wille dat de paſſagie des ſelven aen den mont van Hercules Columnen / ghelijck als men die placht te noemen / gheſloten was / (t'welcke de voorſeyde Straet van Gibraltâr is) ende was het Eylant / dat doe ter tijdt dicht by de voorſeyde Mont leyde / zijnde van alſulcken grootte / dat het gheheel Africa, met Aſia daer by / te boven ginck. Over deſe Eylanden heen / was doe ter tijdt (voor de ghene die daer weſen wilden) eenen wegh nae ander Eylanden / ende van daer ginck men aen alle het vaſte Landt / dat daer recht teghens over lach / omringht weſende met die oprechte Zee. Dit wort aldus vertelt van Ciricia in Platone. Ende de ghene die hen laten duncken / deſe verhalinghe van Platone een waerachtighe Hiſtorie te weſen / legghenſe op deſe maniere uyt / ſegghende: Dat het voorſchreven groote Eylandt / Atlantis ghenaemt / t'welcke int groote Africa, ghelijckelijck met Aſia, te boven ginc) alſdoe het meeſtendeel der Zee Ocean van Atlentico (die alſnu de Spagniaerden bevaren) beſlaende was / ende dat die ander Eylanden / dien hy ſeyt by dit groote Eylandt te ligghen / gheweeſt zijn / de gene die men hedenſdaeghs noemt de Barlovento, (dat is / van te Loefwaert) als daer is Cuba, Eſpañola, S. Iuan de Puerto rico, Iamaica, ende andere van die contreye: Ende dat het vaſte Lant daer hy van verhaelt / ſoude weſen het gene van onſlieden hedenſdaegs het vaſte lant Peru ende America ghenaemt wort. De oprechte Zee dien hy ſeyt t'ſelve vaſte lant t'omringen / meynen deſe Zuyder Zee te weſen: Ende dat die een waerachtighe Zee genoemt wort / is / om dat / in comparatie van hare oneyndlijcke groote / d'ander Middelantſche Zeen / als ooc de ſelve Atlanticus, als d'inder Zeen daer by te vergelijcken zijn / Met een ſeker ende delicaet vernuft / wort hier e Beſchrijvinghe van Platoni, d oor de voorſeyde curieuſe Autheuren / verclaert ende uytgeleyt. Hoe waerachtich ende ſeker t'ſelfde is / ſal op een ander ghehandelt worden.

Het 13. *Capittel.* Dat ſommighe glooft hebben, hoe dat *Ophir*, in de heylighe Schrift, dit ons *Peru* beduydende is.

DAer en gebreken ooc geen / die hun laten duncken / datter in de H. Schrift mentie gemaeckt wert van deſe Weſterſche Indien: verſtaende dat / van Ophir (t'welcke ſo ſeer gecelebreert wort) dit ons Peru te weſen. Robertus Stephanus, ofte om beter te ſeggen / Franciſcus Vatablus, (een die in de Hebreeuſche tale ſeer ervaren is / gelijck alſt hem van onſen Meeſter / die ſyn dicipel gheweeſt is / naegegeven wort) ſeyde in de Scholen / uytlegghende het 9. Capittel van't eerſte Boeck der Coninghen / het (*In 1. Reg. cap. 9.*) Eylandt genaemt la Eſpañola, (van Chriſtoffel Colon eerſt ghevonden ende ontdeckt) Ophir te weſen / van waer Salomon de vier hondert ende twintich / ofte vier hondert vijftich talenten fijn Goudt ghebracht worden: Want ſoodanich is het Goudt van Cibao, t'welck d'onſe van't Eylandt Eſpañola brenghen. Daer en ghebreecken oock gheen Gheleerde Autheuren / welcke bevestighen dit ons Peru

Ophir

Arias Montanus in Aparat. in Paleg. cap. 9.
1. Palag. 9. 2. Requ. 10. 2, Paral. 8. 1. R'g. 22. 1. Reg. 9.

Ophir te wesen/vergheljjckende den eenen naem met den anderen: ghelooveude / dat ten tijden/alst Boeck van Paralipomenon ghescreven worde/'tLant van Peru den selven naem hadde/alst nu heeft. Haer gront-reden nemende/van dat de Schrift bewijsende is/dat men van Ophir was brengende seer fijn Gout / costelijcke Ghesteenten/ ende seer uytghelesen Hout/van alle 'twelcke (nae 'tseggen van dese Autheuren) Peru grooten overvloet heeft. Maer nae mijn goet-duncken/soo ist seer verre/van dat Peru soude wesen t'Ophir, dat van de Schriftuere ghecelebreert werdt: Want hoewel dat men daer abondantie van Gout in heeft/en is/niet tegenstaende/in sulcken menichte niet/dat het in dit cas/de faem ende rijckdom/die Oost-Indien in ouden tijden hadde/ te boven gaet/die soo seer costelijcke Ghesteenten/ende t'excellent Hout/welcker ghelijckenis in Ierusalem noyt ghesien was/en can icker voorwaer niet sien: want alhoe wel men daer uytgelesen Elmerauden ende sommige Boomen van hart ende wel-rieckent Hout heeft/niet tegenstaende/soo en vinde ick alhier geen dinghen/ die soo waerdich zijn te houden/alst van de Schriftuere wel gestelt wordt. Ten anderen / so dunct my geen goede consequentie te wesen/te dencken/dat Salomon dat over-rijcke Oost-Indien soude laten blijven/om syn Vloten te seynden nae dit uyterste Lant. Ende soo die hier soo dickwils ghecomen waren/ soo soudent ten minsten door eenighe redenen blijcken/datmen daer eenich spoor ofte teycken van vinden soude. Maer d'uytlegginghe ende beduydinghe van den naem Ophir, op het Peru, houde ick voor een sake van weynich substantie/wesende/ghelijck als het seker is/dat den naem van Peru, van dit geheele Lant/soo out noch soo ghemeyn niet en is. 'Tis een ordinaris gebruyck gheweest/in de ontdeckinghe der nieuwe Werelt/de namen van de Landen ende Havens te stellen/nae d'oorsaken die hen bejegenden. Ende alsoo verstaet men oock gepasseert te wesen/met dit Rijcke van Peru te noemen. Alhier is een opinie/dat van een Riviere daer de Spagniaerden by ghevalle aen quamen/die van de Ingheboren/Piru ghenaemt werdt/dese gheheele Landtschappe den naem van Piru ghegheven is: uyt het welcke men een argument heeft/dat d'ingeboren Indianen van Peru van soodanigen naem van haer Landt/niet en weten noch gebruycken. Op de selve wijse schijnt het/ men affirmeren wil/dat Sepher in de Schriftuere/dese Andes ('twelcke overhooge gebergten van Peru zijn) souden wesen. Ten is niet ghenoech/eenige gelijckenisse van Vocabulen ofte Woorden te hebben/want op sulcker voegen souden wy oock mogen segghen/dat Iecatan soude wesen/ 'tghene dat de Schriftuere Iectan noemt. Oock mede/soo en darf men niet dencken/dat de namen van Tito ende Paulo, die de Coninghen Ingas van Peru ghevoert hebben/hen van de Romeynen ofte Christenen aen gheerft zijn: 'twelcke een al te lichtveerdigen ondersoeckinge soude wesen/om soo groote dinghen te bevestighen. Het ghene dat sommige schrijven/dat Tharsis ende Ophir in geen een Provincie nochte Navigatie en was/siet men bescheydelijcken/door't inhout der Schriftuere/sulcx contrarie vertoont te worden: vergheljjckende het 22. Capittel van het vierde Boeck der Coninghen/ met het 20. Capittel van het tweede Boeck van Paralipomenon. Want het gene dat in't Boeck der Coninghen ghesept wordt/dat Iosaphat in Aseon Gaber de Vloten toeruste op de Vaert nae Ophir, om Gout te halen/ wort van ghelijcken verhaelt in't Boeck Paralipomenon, hoe datmen de selve Vloot toe gemaeckt heeft/om nae Tharsis te varen: Waer uyt men claerlijcken gevoelt/ dat de Schrift Tharsis ende Ophir (in dit cas) voor een ghenomen heeft. Hier uyt mochte my yemant vraghen/wat Geweste ofte Provincie dan / dit Ophir (daer de Vlote van

1. Reg. 9. Salomon, met de Schip-lieden van Hiran, Coninck van Tiro ende Sidon/om 't Gout te

1. Reg. 22. brenghen) gheweest is: alwaer van ghelijcken onderstont te varen/de Vlote des Coninckx Iosaphat, de welcke/nae de Schriftuere vermeldt/in Aseon Gaber met onweder verginck.

verginck. Wat mijns belangende is/ houde my hier in alderliefst/ met d'opinie die Iosephus in de Boecken der Antiquiteyten verhalende is/ alwaer hy seyt/ 'tselfde een Provincie van Oost-Indien te wesen/ zijnde ghesticht/ door dien Ophir, Sone van Iectan, waer van in Genesis mentie gemaeckt wort/ welcke Provincie overvloedich van overfijn Gout was: waer uyt ghesproten is/ dat men het Gout van Ophir, ofte Ophas, soo seer plach te celebreren. Ende nae dat sommige willen segghen / so souden het Obrizo wesen/ gelijck alst Ophirizo: want hebbende seven soorten van Gout/ gelijc als S. Hieronymus verhaelt/ soo was dat van Ophir gehouden voor't alder fijnste/ gelijck als wy alhier het Gout van Valdivia ofte van Caravaya celebrerende zijn. De principaelste reden die my moveren te dencken/ dat Ophir in Oost/ ende niet in dit West-Indien ghelegen is/ is daerom / dat de Vlote van Salomon alhier noyt ghecomen const/ sonder eerst te passeren voorby gantsch Oost-Indien, China, ende een ander oneyndtlijcke spatie der Zee. Ende ten schijnt niet waerachtelijcken/ da tse de gheheele Werelt dweers over gheloopen souden hebben/ om 't Gout alhier te comen soecken: Hoe veel te meer/ zijnde dit soodanighen Landt/ dat men daer te Landtwaerts geen notitie af en conste hebben? Oock mede so sullen wy hier nae bewijsen/ dat d'Ouderen de conste der Navigatie (die men nu ghebruyckende is) niet gheweten/ noch vercregen hebben/ sonder het welcke sy hen soo diep in de Zee niet en mochten begheven. Eyndtlijcken so men in dese dinghen anders gheen sekerheyt en heeft/ dan vermoeden ende lichtveerdighe gissinghe/ soo en is men oock niet ghehouden meer te ghelooven / dan een yeder hem goet dunckt. Genesis. 30.

Het 14. *Capittel.* Wat dat *Tharsis* ende *Ophir* in de Schriftuer beduydende zijn.

Soo daer gissingen ende vermoeden gelden/ soo zijn de mijne/ dat de Vocabelen van Ophir ende Tharsis, in de heylige Schriftuere/ niet altoos bestemde plaetsen beduydende zijn/ dan dat de selve beduydinge onder de Hebreen ghemeyn is/ gelijck als in onse ghemeyne Tale generalijcken 'twoort van Indien luydende is. Want Indien is in onse usantie ende sprake soo veel te segghen/ als eenige Landen die seer verre van der hant/ seer rijck/ ende seer vreemt van den onsen zijn. Ende wy Spagniaerden/ noemen van ghelijcken/ Indien/ de Landen van Peru, Mexico, 't Lant van China, Malacca, Brasilien. Ende t'zy van wat plaetsen datter van dese verhaelde contreyen/ Brieven comen/ segghen wy/ Brieven van Indien te wesen: Zijnde niet teghenstaende / de voorseyde Landen ende Rijcken een onmetelijcke distantie ende verscheydenheyt van den anderen ghelegen. Hoewel dat wy oock niet en moghen ontkennen / den naem van Indien/ van Oost-Indien genomen te hebben/ want by d'Ouderen/ (soo worden Oost-Indien ghecelebreert voor een Landt over-verre vander hant gelegen: waer uyt gesproten is dat dese ander soo verscheyden Landen/ in de eerste ontdeckinghe/ mede Indien gheheeten worden/ om dieswille dat het soo verscheyden / als oock voor het eynde der Werelt ghehouden worde: Alsoo dat men Indianen noemende is / de ghene die op't eynde der Werelt woonen. In ghelijcker voeghen/ soo dunckt my/ dat Tharsis de meeste reysen in de heylige Schrift/ gheen bestemde ofte uytgesonderde plaets te beduyden is/ dan eenighe verre ende verscheyden Ghewesten ofte Regioenen, ende nae t'oordeel der Menschen/ seer vreemt ende rijck. Want het gene dat Iosephus ende sommighe willen segghen/ dat Tharsis ende Tharso in de Schriftuere een dinck is / wordt

nae mijn goet-duncken van S. Hieronymo met recht ende redenen wederlept: niet alleenlijck/om dat men de voorschreven Vocabelen met diversche Letteren schrijft/ hebbende d'eene een aspiratie ende d'ander niet. Dan oock daerom dat seer veel dinghen diemen van Tharsis schrijvende is/niet wel met Tharso (een Stadt van Cicilien) mogen over een comen. Het is wel waer/dat de Schriftuere op sommighe plaetsen aenwijsinghe doet/van dat Tharsis in Cicilien gheleghen is: want daer wort ghesept van Holoferne/in't Boeck van Iudith, aldus: Ende gepasseert zijnde de Palen van Assyrien/is gecomen by het geberghte van Ange, (dat by avontuere Taurus is) welcke geberghten palende zijn/aen de slincker zijde van Cicilien, ende heeft alle hare Casteelen ende Stercken ingenomen ende overwonnen/verdestruerende de vermaerde Stadt van Melothi, ende beroovende alle de Kinderen van Tharsis ende van Ismaël, die teghens de Woestijne over woonden/als oock de ghene die na den Middach/na 't Lant van Cellion waren/passerende over d'Euphrates, etc. Maer gelijck als ick gesept hebbe/soo past het wepnichmaels op de Stadt van Tarso, het ghene dat men van Tharses verhalende is. Theodoritus ende andere/volghende d'uptlegginghe van de t'seventich Oversetters/stellen Tharses op sommige plaetsen in Africa, ende willen seggen/ t'selfde te wesen dat eertijdts Carthago, ende teghenwoordich t'Coninckrijck van Thunes is: seggende dat Ionas (als de Schriftuere verhaelt) daer nae toe sijnen wech mepnde te nemen/soo wanneer hy van de Heere af/nae Tharsis toe vliedende was. Andere willen segghen/dat Tharsis een sekere Regioen ofte Ghewest van Indien is/ gelijck als het schijnt dat S. Hieronymus gevoelende is. Ick en begeere voor dese repse dese opinie niet tegens te staen/dan bevestighe alleenlijck/dat het niet altoos een besette Regioen ofte Ghewest der Werelt bedieden wil. De Wijsen / die Christum quamen aenbidden / is altoos voorseecker/van upt den Oosten te wesen: Ende men is oock upt de Schriftuere vermoedende/datse van Saba, Epha ende van Madian waren. Ende sommighe ghelecrde Lieden ghevoelen / die upt Ethiopien, Arabien ende Persien te wesen. Hier van soo singt den Psalm der Kercke: De Coningen van Tharsis sullen presenten brenghen. Laet ons dan met S. Hieronymo houden/dat Tharsis in de Schriftuere een Vocabel is/van veelderlep bedupdinge / ende dat het somtijts verstaen wordt voor de Ghesteente Chrisolitus oft Iacintus, by wijlen voor een sekere Regioen ofte Ghewe ste van Indien: altemets voor de Zee / welcke de coleur van een Iacint heeft/ te weten/ alsse door de hitte der Sonne ontsteken is. Maer de selve heplighe Doctoor ontkent het/met veel redenen/dat Tharsis (alwaer Ionas nae toe vloot) een Regioen van Indien was. Want dewijle dat hy was schepende upt Ioppe, soo wast oock onmoghelijcken/datmen op die Zee nae Indien soude moghen varen / want Ioppe (hedensdaechs Iapha genoemt) geen Haven van't Roode Mepr is/ ('twelcke hem met d'Oost-Indische Zee vermenght) dan van de Middelantsche Zee / die in de Oost-Indische Zee niet upt en comt. Waer upt men claerlijcken bemerckt/ dat de Navigatie die de Vloot van Salomon upt Aseon Gaber (daer haer de Schepen van Iosaphat verloren) deden/door de Roode Zee naer Ophir ende Tharsis liepen: so dat de Schriftuere expresselijcken bevestighende is/dat het eene ende t'ander seer verschepden ghewee st is/van den wegh die Ionas nae Tharsis mepnde te doen. Want Aseon Gaber is een Haven van een Stadt in Idumea, ghelegen in de Straet ofte Enghte / alwaer hem t'Roode Mepr met de groote Zee Océan vermengende is. Van dat Ophir ende Tharsis worden Salomon ghebracht/Gout/Silver/Yvoiren-been/Apen ende Pauwen / met een seer moepelijcke Vaert van drpe Iaren: alle 'twelcke/sonder twijffel / van Oost-Indien was/'twelcke van alle dese dinghen overvloedich is/ghelijck het ons van Plinio breedelijcken onderrecht/ ende by dese onse tijden ghenoech ondervonden wordt. Van dit

Lege Plin. Lib. 5. cap. 27.

Thodor. in 1. Ioan. Arias Mont. ibidē, & in Alphabeto apparatus. Hieron. ad Marcellum.

Esai. 6 o. Psal. 45.

1. Reg. 22, 1. Paral. 9. 3. Reg. 10.

'Twelcke alsoo de waerhept best gelijckende is.

ons Peru

ons Peru en constmen gheen Yvoiren-been brengen/dewijle dat men alhier geen memorie van Oliphanten en heeft: Gout/Silver/ende fraye Apen mocht men daer wel van daen ghebracht hebben: maer mijn goet-duncken is eyndelijcken/dat men in de Schriftuere/voor Tharsis gemeynlijcken verstaende is/de groote Zee/ofte over-verre verscheyden Regioenen ende seer vreemde Ghewesten: Ende alsoo is mijn verstant/ dat men de Prophecijen/die van Tharsis sprekende zijn/ (dewijle de Gheest der Prophecije dat altemael vervatende is) dickwils wel voeghen mach tot de dinghen der nieuwe Werelt.

Nadat ic in mijn voyagie van Oost Indien eenichsins hebbe connen bemercken.

Het 15 Capittel. Van de Prophecije van *Obadia*, die van sommighe op dese Indien beduydt ende uytgheleyt worden.

DAer en ghebreken oock niet/ de gene die segghen ende bevestighen in de heylighe Schriftuere langhe voor heen gheprophetteert te wesen/dat dese nieuwe Werelt/door de Spaensche Natie/ tot Christus bekeert souden werden. Tot desen propoost/ brenghen 'tbeslupt van de Prophecijen van Obadia by/ 'twelcke aldus luydende is: Ende die verdrevenen des Heyrs der Kinderen Ismaels/alle de dinghen der Chananiters tot Strepta toe: Ende die verdrevenen van Jerusalem die in Bosphoro zijn/ sullen de Steden van't Zuyden besitten: Ende de Heylanden ofte Salichmakers sullen op den Bergh van Syon climmen/ om te oordeelen den Bergh van Esau, ende 'tConinckrijcke sal voor de Heere wesen. Dit is ghestelt in onse gemeyne tale na den Text: de voorschreven Autheuren lesent upt het Hebreeusche op dese maniere: Ende die verdrevenen van dit Heyr der Kinderen Israels,Chananiters tot Sarphat, (dat is Vranckrijck) ende die verdrevenen van Ierusalem,welcke zijn in Sepharaad, (dat is Spagnien) sullen voor een erf deel besitten de Steden van't zuyden: Ende de ghene die de salighept van den Bergh Sion soeckende zijn/sullen op climmen om den Bergh van Esau te oordeelen/ ende het Coninckrijcke sal voor de Heere wesen. Maer om dat Sephared van S Hieronymo voor de Bosphoro ofte Engte/ende van de tseventich Oversetters/voor Euphrata('twelcke Spagnien beduydt) verstaen wordt/soo en werden van sommige/de getuygenissen der Ouderen niet gheallegeert/noch reden die daer toe beweghen/ dan alleenlijcken/dat het hen alsoo dunckende is. Andere allegeeren de Chaldeeusche Paraphrasis, die't alsoo ghevoelende is. D'oude Rabbijnen ofte Gheleerden verclarent op dese maniere/te weten/dat Sarphat ('twelcke in onse ghemeyne tale/ende van de tseventich Oversetters) Sarepta genaemt is/voor Vranckrijck verstaen wordt. Maer achterlatende dese disputatie/ de welcke de verscheydenheyt der spraken beroerende is/ wat obligatie isser/om door de Steden van't Zuyden/ofte van Nageb (als de tseventich stellen) te moeten verstaen/de Lieden der nieuwe Werelt: Ende wat is men oock ghehouden/om 'tvolck van Spagnien te moeten verstaen/door de verdrevenen van Ierusalem in Sapharad, ten ware dat wy Ierusalem nae den Gheest (ende daer door de Kercke) verstaende waren/in sulcker voeghen/dat den heyligen Gheest/door de verdrevenen van Ierusalem, die in Sapharat zijn/ons beduydende is/de Kinderen der heyliger Kercke/die op d'eynden des Aerdtbodems/ofte aen de Havens van dien/ woonende zijn? Want Sepharad is sulckx in de Siriaecksche tale beduydende: 'twelcke met onse Spagnien seer wel over een comt/ om dat het/ nae d'Ouders opinie/t'uyterste van't Aertrijck is/ zijnde 'tself de bynae t'eenen mael met de zee ombanghen. Door de Steden van Austro, ofte van't zuyden/mach men verstaen dese Landen van Indien:

Guido Boderiam, in Epist. ad Phil. Cathol. Regem. in 5. Com. Sacr. Bibl. Zum aragin Hispanica Histo. Obad. 1. Lodovicus, Leo, Augustinianus in Comment. super Abdiam.

want het meesten deel der nieuwe Werelt/ is aen de Zuydt-zijde/ ofte nae den Middach ghelegen. Ja dat meer is/ soo is het meesten deel van dien/ de Zuyder-Pool aenschouwende. Nu 'tghene dat volght/ van dat de gene die de salighept van den Bergh Sion soeckende zijn/ op sullen climmen / om den Bergh van Esau te oordeelen/ en is niet swaer upt te legghen/ segghende/ datse hen tot d'onderwijsinghe ende cracht der heyliger Kercke begheven/ de ghene die hen onderwinden de misbruycken/ ende dwalingen der Heydenen upt te roepen. 'Twelcke 't beduptsel is / van den Bergh Esaus t'oordeelen/ ende volght seer wel/ dat alsdan het Coninckrijck niet en sal wesen voor die van Spagnien/ ofte voor die van Europa, dan voor onsen Heere Christus. De gene die de Prophecye van Obadia op dese maniere begeert upt te legghen/ en behoortse niet te verwerpen/ de wijle het voorseker is/ dat den heylighen Gheest / alle de verborgentheden soo lange van te voren ghewetën heeft. Ende het schijnt een seer redelijck dinck te wesen/ datmen van een soo grooten sake (als daer is d'ontdeckinge ende bekeeringhe der nieuwe Werelt tot het Christen gheloof) eenige mentie in de heylige Schrift af behoort te hebben. Esaias is oock verhalende/ van de Vleughelen der Schepen die
Esai. 18. aen d'ander zijde van Ethiopien heen varen. 'T selfde Capittel wordt altemael van ge-
juxta. 70. Interpre. leerde Autheuren op Indien beduydt/ op welckes my referere. Den selven Propheet
seyt noch op een ander/ dat de ghene die upt Israel salich zijn / seer verre naer Tharsis
Esai. 66. ende verre-ligghende Eylanden gaen sullen/ bekeerende veel ende verschepden lieden voor de Heere : alwaer hy noemende is Grieken-lant/ Italien/ Africa, ende veel ander Natien : 'twelcke men/ sonder twijffel/ oock wel mach appliceren tot de bekeeringhe der lieden van dese Indien. Want het gene dat ons van den Salichmaker met so veel lasts bevestiicht wert/ dat men het Evangelie door de geheele Werelt sal predicken/
Matth. 24. ende dat alsdan het eynde comen sal/ is ons voorseker vertoonende/ dat soo langhe als de Werelt staet/ soo sal daer niet tegenstaende/ noch altoos Volck wesen / die Christus oft syn Evangelie niet vercondicht en is. Hier upt mogen wy bemercken / dat d'Ouderen een groot deel onbekent gebleven is/ ende dat ons-lieden noch hedensdaeghs niet weynich ende niets te cleynen deel der Werelt bedeckt ende verborghen is.

Het 16. *Capittel.* In wat manieren dat d'eerste Menschen in Indien ghecomen moghen wesen, ende datse nae dese contreyen met gheen opsette wille ghevaren zijn.

NU is het tijt te antwoorden de ghene die segghen datter gheen Antipoden en zijn / ende dat men dese Regioen ofte Ghewester (daer wy woonen) niet bewoonen mach. Het was voor S. Augustijn een groote verwonderinge te dencken/ dat het Menschelijcke Gheslachte in dese nieuwe Werelt ghepasseert souden wesen/ door die onmetelijckhept der Zee Ocean. Ende dewijle dat wy ten eersten voorseker weten/ dat men van over langhe menighe Jaren/ Menschen in dese Contreye ghehadt heeft : Als oock ten anderen/ soo en mogen wy niet missaken/ het ghene ons de Schrifture claerlijcken leerende is/ alle Menschen van een eerste Mensche afghecomen te wesen : Soo blijven wy dan/ sonder twijffel/ gehouden te bekennen/ dat de Menschen alhier/ daer van upt Europa, Asia, ende Africa eerst ghecomen zijn : maer hoe/ ende door wat wegen sy haer passagie ghenomen hebben/ zijn wy noch ondersoeckende/ ende begeerich om te weten. Ten is voorwaer niet te dencken/ datter een ander Arcke van Noë gheweest is/ waer-

waer mede de Menschen in Indien ghebracht zijn: Noch veel minder/dat eenighen Enghel/d'eerste bewoonders van dese nieuwe Werelt/by den hayr (als de Propheet Habacuc) aldaer gevoert heeft. Want men en handelt niet van't gene dat Godt doen mochte/maer van't ghene dat met de reden/ende naer der Menschen beloop ende stijl over een comende is. Ende alsoo behoortmen voorwaer beyde dese dingen voor wonderen ende eyghen verborgentheden Godts te houden/te weten/het eene/van dat het Menschelijcke gheslachte/soo onmetelijcke grootte van Zeen ende Landen heeft moghen passeren: ende t'ander/dat wesende/alhier soo ontallijcke veel volcx/hoe datse soo langhen tijt voor den onsen verborghen gheweest mogen hebben. Hierom is de vrage/met wat voornemen/met wat vernuft/ende met wat ghewelt dat d'Indiaensche Natien alsulcken over-groote Zee ghepasseert zijn. Wie mach den Inventeur ende aenlocker van so vreemden wegh gheweest hebben? Ick hebbe voorwaer dicwils by my selven/ende met anderen/van dese sake gediscoureert/maer en can daer nimmermeer eenighe uytcomste ofte sekerheyt van vinden/die my voldoende is. Evenwel soo sal ick eyndtlijcken segghen/het ghene my te voren comt. Ende dewijle dat my ghetuygen ghebrekende zijn/om te volgen/ so sal ick my laten leyden by den draet (alhoewel dun ghesponnen) der redenen/tot datse my t'eenemael uyt den oogen verdwijnt. 'Tis een seecker dinck/dat d'eerste Indianen in't Lant van Peru gecomen zijn/ op een van drye manieren: want/ofte sy zijn gecomen over Zee/ofte te Lande: ende so sy te Water ghecomen zijn/soo ist gheweest by gevalle/ofte met opsette wille: Segge by ghevalle versteken wesende/door eenich ghewelt van onweder ende tempeest/ alst wel ghebeurende is/met contrarie ende verbolgen weer: Segghe/met opsette wille/ dat sy voorghenomen hadden/te varen om nieuwe Landen t'ondersoecken. Wtgenomen dese drye manieren/soo en can ick anders gheen versinnen/die mogelijcken schijnen te wesen/soo wy nat beloop der Wereltsche dinghen sullen spreken/ende dat wy niet en willen stellen / eenighe dichtsels van Factien ende Poetische fabulen: ofte ten waer/ dat hem yemant voor liet staen/eenen anderen Arent te soecken/als die van Ganimedes, ofte eenich Peert met Vleughelen/als dat van Perseo, om d'Indianen daer mede door de Lucht heen te voeren: ofte dat het hen by ghevalle aenstaet/eenighe Meyrminnen ende Nicolaiten toe te rusten/om haer over Zee te brenghen. Nu dan / alle schimp-redenen aen d'een zijde stellende/laet ons eens elck een van de drye manieren (die wy ghestelt hebben) op syn selven examineren / by avontuere soo sal dese ondersoeckinghe noch eenich profijt ofte vermakelijckheyt mede brengen. In den eersten/so schijnt het/dat wy de redenen souden moghen vercorten/met te segghen dat op sulcker voeghen/ghelijck als wy nu in Indien comen / met de Stuyrlieden / die haren wegh nemende zijn/by de hooghte ende kennisse van't Firmament des Hemels / ende met de wetenschap om de zeylen te regeeren/nae den tijdt ende 't weder/ sulcx vereysschende is: Dat alsoo oock/d'oude bewoonders van dese Indien ghecomen zijn/ ende dese Landen ontdeckt ende bewoont hebben. Waerom niet: heeft men alleen t'onsen tijden/ende by onse Lieden/dit secreet van over de Zee Ocean te varen / eerst vercregen? Wy sien/dat men in onse tijden den Ocean bevarende is / om nieuwe Landen te ontdecken/ghelijck als weynich Jaren voorleden gedaen heeft Alvarus Mendanam ende syn metghesellen: loopende uyt de Haven van Lyma ('twelcke in Peru is) nae't Westen toe/om te vereysschen het Lant dat met Peru (Oost ende West) over een comt. Ende hebben in drye Maenden d'Eylanden (die sy van Salomon noemden) gevonden/die veel ende groot zijn. Ende is een vaste opinie/datse dicht by't nieuwe Guinea ghelegen zijn/ofte hebben ten minsten eenich vast Lant daer ontrent. Ende wy sien hedensdaeghs/dat men handelende is / door't beschicken des Coninghs ende synen

Kaet/om nae de selve Eylanden een nieuwe Vaert te maken. Nu/ dewijle dat dit aldus toe gaet/waerom en sullen wy niet seggen dat d'Ouderen met dese intentie ende begeerten/vant'ontdecken/t'Landt (dat men Antictona hiet) 'twelcke 'thare tegens stont ? Ende datter naer goeder Philosophye moeste wesen/ eenen moet ghegrepen hebben/om de Navigatie ter Zee t'onderstaen/ende niet te rusten/voor al eer/datse de Landen/diese sochten/aen boort creghen ? Voorwaer/daer en is gantsch geenen uytwegh/te dencken/dattet in voorighen tijden oock alsoo niet gheschiet en soude wesen/ ghelijck als het nu gebeurt is : Hoe veel te meer/dat de heylige Schriftuere verhalen-
2.Paral.9. de is/dat Salomon van Tiro ende Sidon,Schippers ende Stuyrluyden gesonden wor-
3.Reg.10. den/die seer expert ende bedreven ter Zee waren / met de welcke men de Navigatie van drye Jaren doende was? Tot wat propooste wordt de wetenschap van de Zeelieden/ende hare consten/so seer verheven/ende die so moeylijcke langh-duerige reyse van drye Jaren verhaelt/soo't niet en waer om daer mede te kennen te gheven / dat men den grooten Ocean, met de Vlote van Salomon bevarende was? Daer en zijnder niet weynich die dit aldus ghevoelen/ende hun noch laten duncken / dat S. Augustijn weynich reden hadde/hem te verwonderen/ende te verwarren met d'oneyndlijckheyt der Zee Ocean,nademael hy wel mochte bemerckt hebben/by de verhaelde Navigatie van Salomon,dat het soo ondoenbaer niet en was/de selfde te bevaren. Maer om de waerheyt te segghen/soo ben ick van een seer ander opinie/ ende en can my niet laten beweghen/dat d'eerste Indianen in dese nieuwe Werelt ghecomen zijn/ met een voor-ghenomen Vaert/die met opsette wille ghedaen is : Ende dat meer is/so en can ick oock niet toelaten/dat d'Ouderen in't varen soo bedreven waren/gelijck als de lieden hedensdaeghs der Zee Ocean gebruyckende zijn : varende van waer dat het soude moghen wesen / naer eenighe andere plaetse daer't hen in't hooft schiet : 'twelcke sy volbrenghen met een ongelooflijcke voorspoet ende sekerheyt. Want van soodanighe merckelijcke ende groote dinghen / en vinden onder alle d'Antiquiteyten gantsch gheen spoor nochte teycken. D'usantie des Seyl-steens ende t'Zee-Compas en hebbe onder d'Ouderen noyt ghemoet : noch en gheloove oock niet / dat sy daer notitie afghehadt hebben. Ende sonder de kennisse van't Zee-Compas / is wel ghenoech te voelen/onmogelijcken te wesen/over de Zee Ocean te moghen passeren. De gene die eenige condschap der Zee-vaert hebben/die verstaen wel wat ick segge : Want is also te dencken/ dat wesende den Zee-man midden in de Zee/weet syn Schip te wenden/ waer nae toe dat hy wil. Ende so hem t'Zee-Compas ontbrekende is/is te dencken/ ghelijck als een die sonder ooghen met de vingher wijsende is/'tghene dat nae by is/ ende 'tgene dat ginder verre in een gebergte staet. 'Tis een dinc om verwonderen/ dat die soo heerlijcke eygenschappe des Seyl-steens by de Ouderen soo langhen tijt uyt de kennisse gheweest is/ende datmense by de Modernen ofte de Jongen eerst ont-
Plini. lib. 3. deckt heeft. Van datse d'Ouderen niet ghekent hebben/verstaet men claerlijcken uyt
cap.6.& lib. Plinio : Want alhoewel dat hy soo curieusen Historie-schrijver gheweest is / van de
34.cap.14. natuerlijcke dinghen/vertellende soo veel wonders van den Seyl-steen : niet teghen-
& lib.7. staende/soo en verhaelt hy niet een woort van dese deucht ende cracht/die d'alder won-
cap.4. derbaerlijcste is/van te doen trecken nae't Noorden/het Yser datter mede ghestreken
Dioscor. lib. is. Van ghelijcken/soo en heefter Aristoteles oock niet eens afgheroert / noch Theo-
5.cap.10. phrastus, noch Dioscorides, noch Lucretius,noch eenige ander Histori-schrijvers/ofte na-
Lucretius, tuerlijcke Philosophen die ick ghesien hebbe:hoewel datse niet teghenstaende vanden
lib.6. Seyl-steen handelende zijn. Oock mede/soo en maeckter S.Augustijn niet eens men-
Aug.lib.21. tie af: schrijvende andersins veel ende wonderlijcke excellentien van den Seyl-steen/
De Civitat. in de Boecken van de Stadt Gods. Ende is voor seker/dat/al vertelt men noch soo veel won-

veel wonderen van desen Steen/soo blijven die altemael niet te wesen/ in comparatie van dese soo vreemde eyghenschappe/van altoos nae 't Noorden te wijsen / 't welcke voorwaer een groot mirakel der natuere is. Daer is oock noch een ander argument/ ende is/dat tracterende Plinius van d'eerste vinders der Navigatie. Ende verhalende aldaer van de andere Instrumenten ende toebehoorten/en seyt niet een woort van't Zee-Compas/noch van de Seyl-steen: dan seyt alleenlijcken / dat de kennisse der Sterren te noteren/in de Navigatien/ghesproten is/uyt die van Phenicien. Daer en is gheen twijffel aen / dan dat het ghene d'Ouderen van de kennisse der Navigatie verchreghen hebben/is altemael ghe weest in de Sterren te besien/ende te mercken op de ghelegenthevt der stranden/hoecken/ende verscheydenheyt der Landen. Ende soo sy hen vonden t'Zeewaerts/hebbende van alle wegen 't Landt uyt het ghesicht verloren/en wisten het Schip met anders gheen bewijs op syn cours te wenden/dan by de Sterren/Son/ende Mane. Als dit ghebrack/gelijck alst met een duyster weder ende mistighen tijdt ghebeurt/behielpen hen met de qualiteyt vanden Wint/ende gissinge vanden wegh diese ghedaen hadden. Eyndlijcken voeren op gissinghe aen / ghelijck als in dese Indien d'Indianen van ghelijcken groote weghen t'Zeewaerts varen/ zijnde alleenlijck ghestuert door d'ervarentheyt ende experientie van haer gissinghe. 'Tcomt seer wel op desen propoost te pas/het ghene dat Plinius schrijft/van die van't Eylandt Taprobana, alsnu Samatra ghe heeten/beroerende der const ende wetenschap/ daer sy mede plachten te varen/schrijvende op dese maniere: Die van Taprobana (seyt hy) en sien gheen Noort-Sterre/daerom als sy varen willen/soo voldoense dit gebreck aldus: Nemen met hen seeckere Voghels / van de welcke sy altemets een laten vlieghen. Ende om dies wille dat de Voghelen/van de natuer onderwesen zijn / altoos nae 't Landt toe trecken/soo nemen de Zee-lieden / in haer Navigatie / daer acht op/ ende wenden 't Schip nae 't vlieghen van de selfde Voghelen. Wie twijffelt/soo dese eenighe notitie van't Compas hadden/en souden voorwaer de Voghelen voor gheen wegh-wijsers ghebruycken/om daer door 't Landt te vinden. Nu dan besluytende/soo ist ghenoech met reden te verstaen/dat d'Ouderen dit secreet van den Seyl steen niet en hebben comen te weten / dewijle dat men van soo merckelijcke dinghen (als daer is 't Compas van de Zee-vaert) gantsch gheen vocabel en vint in't Latijn/Griecks/ noch Hebreeus/souden sonder twijffel eenighen naem in dese Tale hebben/ soo sy't gekent hadden / naedemael het een dinck is van soo grooter importantien / waer uyt men d'oorsaecke sien mach: Want om de Stuyr-lieden nu te ghebieden den ghenen die aen't Roer staet / wat cours dat hy aen seylen sal / soo sittense achter op't Schip/ 't welcke is/om van daer te sien t'Compas. Ende in voorighen tijden soo satense voor op't Schip/om t'aenschouwen de differentie ende verscheydenheyt van't Water / ende 't Landt te verkennen/ende daer af ghebodense de cours aen te setten / ghelijck alsmen't insghelijckx nu oock dickwils doet / in't in ofte uyt varen van de Havens ofte gaten. Ende daerom soo worden de Stuyr-luyden van de Griecken / Proritas ghenaemt/om datse altoos op de Proa, dat is/op't voorste van't Schip saten.

cap.4. vbi multa de Magnete. s. Plin.7.lib. cap.56.

Het

Het 17. *Capittel.* Van de eygenſchappen ende wonderbaerlijcke deucht des Seyl-ſteens, om met te varen: ende hoe datſe d'Ouderen niet ghekent hebben.

An 'tgene geſeyt is/mach men verſtaen/ dat men de
Seyl-ſteen behoort te geven/ende oock ſchuldich is/de eere der Navi-
gatie van Indien/die men ſoo licht / ende met ſoo grooten ſekerheyt
doende is. Want men vint hedenſ-daeghs veel Perſoonen/die gheva-
ren hebben van Liſbonnen nae Goa, ende van Sivilien na Mexico, Pana-
mâ, ende in deſe ander Zuyder-Zee/tot China, ende tot de Straet van
Magellanes toe/ende dit ſo lichtelijcken/als den Bouman uyt ſyn Dorp nae de Stadt
gaet. Wy hebben lieden geſien/die vijfthien/jae achthien Reyſen/ nae Indien gedaen
hebben. Van anderen hebben wy gehoort/die meer als twintich maels de Zee Ocean
over ende weder gepaſſeert hebben/in de welcke ſy voorwaer gheen ſpoor en vinden/
van die daer door gereyſt zijn: noch en gemoeten oock geen reyſbare lieden / om den
wegh te vereyſſchen. Want gelijck als den Wijſen-Man ſeyt: Het Schip opent ende
Sap. 5. doorſnijt de Zee ende ſyn baren/ſonder van daer het door paſſeert/noch in de Baren
eenich ſpoor ofte padt na te laten: Maer met de cracht des Seyl-ſteens / ſo wort den
ontdeckten wegh van de gheheele Ocean geopent/om dat den alderhoochſten Schep-
per/die ſoodanige deucht ghemeynſaem ghemaeckt heeft / dat alleenlijcken door aen-
ſtrijckinge/het Yſer geſtadich blijvende is/met vertooninge ende treckinghe nae het
Noorden/ſonder op eenige plaetſen der Werelt te faelgeren. Andere mogen diſputeren
ende d'oorſake van dit wonder onderſoecken/beveſtigende ſo veel alſt haer gelieft/ en
doet my gantſch gheen hinder: want t'is my meer vermaken/ deſe wonderlijcheden
t'aenſchouwen/ende de macht ende voorſienicheyt des opperſten Werck-mans te lo-
ven: ghenietende met aenmerckinghe ſyn uytnemende wercken. 'Tcomt voorwaer
Sap. 14. hier wel te pas/met Salomon tot Godt te segghen: O Vader/wiens beleyt een hout
regeerende is/ende daer in ghevende zijt / eenen ſekeren wegh/door de Zee/ende een
ſeer gewis padt door de vreeſelijcke Baren/bewijſende gelijckelijcken/dat ghyſe van
alles ſout mogen bevrijden/al waert ſchoon/datſe ſonder Schip door de Zee reyſden.
Maer om dat u wercken niet en zijn ſonder wijſheyt/daerom ſo betrouwen de lieden
haer leven op een cleyn hout: ende overloopende de Zee/hebben 'tlijf geberght in een
Boot. Van gelijcken ſoo comt dat van den Pſalter hier oock wel te pas/daer hy ſeyt:
Pſal. 106. De gene die in de Schepen t'Zeewaerts afloopen/ende op de Wateren hare wercke
doen/zijn de gene die Gods Hant-wercken ende ſijne wonderen in den afgront ghe-
ſien hebben. 'Twelcke voorwaer niet van de minſte wonderen Gods en zijn/van dat
de cracht van een ſo cleyne ſteenken de Zee gebiedende is/dwingende die oneyndtlijc-
ke afgront tot ſijn onderdanigheyt/ende ordonnantie t'achtervolghen. Dit ſelf de om
dat het dagelijcx geſchiet/ende een ſo gemeynen ende lichten dinck is/ ſoo en wort het
van de Menſchen niet verwondert/ende comt hen niet eens in de ghedachten. Ende
om dat de menichten des ſelven ſo veel is/ſo wordt het van den onwetende in minder
ghehouden: maer de ghene die 't wel inſiet/wordt van de reden verbonden/ Godts
Wijſheyt te ghebenedijen/ende die van ſoo groote weldaet ende vrientſchappe danc-
ſegginghe te gheven/zijnde van den Hemel gereſolveert/ dat men d'Indiaenſche Na-
tien (die ſoo menighe tijden verborghen gheweeſt hebben) ontdecken / ende deſe
Navigatie ghebruycken ſouden / op dat ſoo veel Zielen tot de kenniſſe van Chriſto

mochten comen / ende haer eeuwighe ghesontheyt vercrijghen. Van ghelijcken / soo heeft men hem van den Hemel voorsien met een ghewisse Guide ofte Leytsman / voor den ghenen die desen wegh bereysen / t'welcke is den Leytsman van t'Zee compas / ende de deucht des Seylsteens. Van wat tijt af / dat dese conste van t'Varen begonst / ende in ghebruyck gheweest is / en can men met ghewisheydt niet weten / maer van dat het gheen oude inventie is / houde ick voor ongetwijffelt. Want behalven de redenen die int voorgaende Capittel gheroert zijn / soo en hebbe ick neyt in de Ouderen ghelesen / onder de gene die van de Yserwercken handelende zijn / datse eenighe mentie van de Seylsteen maecken: wesende waerachtich / dat het principaelste instrument (van de Sonne wijser die wy ghebruycken te dragen) is / de naelde ofte het tongsken die met de Seylsteen ghestrecken is. Daer wort van Edele Autheuren geschreven / in de Historie van Oost-Indien / dat den eersten die de selve Vaert (te water) ontdeckten / t'welcke was Vasco de Gama: ghemoetten in de contreye van Moçambique sekere Mahometische Zeelieden / die t'Compas der Zeevaert ghebruyckten / door welcker middel sy de Zee aldaer bevoeren / maer van wien dat sy de selve conste gheleert hadden / en wort niet beschreven. Ende eenighe van dese Schribenten, is seer bevestighende / t'ghene dat wy ghevoelen / dat d'Ouderen gheen wetenschap van dit secreet ghehadt hebben. Maer ick sal noch een ander wonder verhalen / dat meer is dan t'Zee-Compas / t'welcke men voor ongheloofelijck soude moghen houden / soo ment niet ghesien ende met soo clare experientie ondervonden hadde / te weten / het Yser dat ghestreecken en gheraeckt wort / met de Seylsteens / die in syn wasdom ofte Mijne nae t'Zuyden toe ghevonden wort / vercrijght de cracht van altoos / t'contrarie / teghent Noorden over / recht nae t'Zuyden te wijsen / t'zy op wat plaetse dat het soude mogen wesen. Doch en wijst oock just op alle contreyē niet recht-streecks eñ fix / gelijc als het van gelijckē met het Noordē is: want daer syn sekere besette plaetsen eñ climaten / daer't recht-streecks (sonder varieren ofte veranderen) nae't Noorden wijst / ende gantsch onbeweeglijck / daer nae toe staet. Maer daer onder van daen comende / so wijcket altoos een weynich nae't Oostē ofte na t'Westē / na dat men verre verscheydē ofte dichte by't voorseyde besiec ofte Meridiaē is. Dit is het gene dat de Zeelieden noemen Noort-oost / ende Noortwesteren: t'Noort-oosteren is / wanneer dat het helt ofte wraect na't Oosten / en t'Noort-westerē / alst nae't Westen wijckende is. Dese declinatie ofte wraeckinghe der Naelde van het Compas / is seer noodich te weten: want alhoe wel dat het weynich verschillende waer / souden nochtans (soo men daer in de Navigatie geen acht op en sloech) ander coursē doen / dan haer gissinge eñ meyninge soude wesen. My is ghesegt gheweest van een eervaren Portugeesche Stuyr-man / dat men in de gantsche Werelt vier bestemde plaetsen heeft / daer de Naelde van het Compas met den Pool recht streecks / sonder varieren ofte afwijcken / over een comt / ende noemdense met haer naemen / de welcke my niet wel en ghedencken. Een van dese plaetsen is de contreye van't Eylandt del Cuervo, by Tercera, ofte de Vlaemsche Eylanden / gelijck alst genoech oirconť is: Ende passerende van daer af / op meerder hooghte / soo Noortwestert het / ofte wraeckt het nae't Westen: Maer loopende int contrarie op minder hoogte / te weten / nae den Equinoctial toe / soo Noortoostert het / ofte wraect het nae't Oosten. Hoe veel / eñ tot waer toe / t'selfde geschiet / mach van de meesters vā dese conste verclaert wordē. Het gene dat ic hier toe segge / is / dat ic eens seer geerne soude vragen aen de Baccalauren, die hen laten duncken / dat sy't al te mael weten / datse my dese eygenschappe eens wilden verclaren / van dat een stucksken Ysers ghestreecken zijnde met de Seylsteen / terstondt soo grooten cracht ontfanghende is / dat het daer door altoos nae de Noordt-Pool toewijst: Ende dit met soodanighe vaddicheyt / dat het de climaten ende diversche ghestaltenissen der Werelt wetende is /

Lib. 1. de Italia Illust. Reg. 13. Plin lib. 2. cap. 72 & lib. 7. cap. ultimo.

Osorius de reb. gest. Emanuel. lib. 1

Van dese declinatie ofte wraeckinghe de Compassen hebbe ick ordentlijcken gehandelt in mijn reysgeschriften der Navigatien van Oost-Indiē / op wat plaetsen / ende hoe veel dat de selve zijn afwijckende op de gantsche Vaert van Oost-Indien.

Van ghelijcken heeft men dese overeencominge by de Cabo bona Esperanca aen

E   waer

den hoeck de Lasagulhas, dat is/ van de Naelden ofte compassen / om de selve oorsake alsoo ghenaemt.

waer dat het hem recht streecks ende vast toonen sal/ ende op wat plaetsen dat het hem sal inclineren/ende nae d'een ofte d'ander zijde toe wijcken of varieren/soo datter geen Philosoph noch Cosmographist en is/die daer een uytcomste van weet te geven. Ende soo wy van dese dingen(die wy dagelicx voorooghen hebben)d'oorsaken niet en connen vinden/ende soude ons/sonder twijffel/een dinck hart om gelooven wesen/ soo wy't soo ooghenschijnlijck niet en saghen. Wie en soude niet bekennen / wat een onwetenheyt ende rasernije dat het is/ons selven Rechters te maken om de Goddelijcke ende opperste dinghen onse redenen te willen onderwerpen. T'is beter/ ghelijck als Gregorius Theologus seyt/ dat men de redenen 't geloof onderdaen maeckt/ want niemant en can hem noch in syn eyghen huys ghenoech verstaen. Hier van is nu ghenoech gediscoureert / ende laet ons weder keeren op onse propoost/besluytende dat d'Ouderen d'usantie van't Zee-Compas niet verkregen en hebben: Waer uyt men ghenoech verstaen mach / onmoghelijcken te wesen/ de Navigatie van d'ander Werelt/hier nae toe/door den Ocean te moghen doen te weten/ met opsette wille om herwaerts te comen.

Het 18. *Capittel.* VVaer in gheantwoort werdt, den ghenen die ghevoelende zijn, dat men in voorighen tijden de Zee *Oceaen* bevaren heeft, ghelijck als heden daeghs.

De Vaert van Goa af/ na d'Eylanden van Maluco toe / duert altoos drie Jaren/ hoe wel dattet boven de duysent mijlen niet en is/ om dieswille datse door geheel Oost-Indien/moeten varen met conjunctien ofte passagien van winden/ die op sekere ende bestemde tijden van t'Jaer waeyen/ ghelijck als ick t'selve ondervonden hebbe/ waerom des Autheurs opinie/ de waerheyt best ghelijck is.

Et ghene int contrarie/ van dat voorseyt is/ gheallegeert wort/van dat de Vlote van Salomon drie jaren op de Reys was/ en is niet aen gheleghen: Want de Schriftuere en bevesticht niet/ datse drie Jaren in de Reyse ombrachten / dan datmense eens in drie Jaren dede. Ende alwaert schoon datse drie jaren duerde/so mocht het wel wesen/ende heeft oock met de waerheyt beter ghelijckenisse / dat varende de self de Vlote nae Oost-Indien toe/datse hier ende daer onderweghen in verscheyden Havens ende contreyen op hielden/om de selve Landen t'ondersoecken ende te verkennen / ghelijc als men hedensdaegs de gheheele Zuyder Zee (by naest van Chile af/ tot nieu Spagnien toe(bevarende is. Dese usantie van varen(al hoe wel t'selve sekerder is/ om dat men altoos lancx 't lant heen loopt)is niet tegenstaende seer moeyelijc en verlancsaem/ door den grooten omweg die sy met willen doen moeten/om de streckinge der Custen te volghen/als oock om datse in verscheyden Havens vertoevende zijn. Ick en vinde voorwaer onder d'Ouders niet/datse haer diep t Zeewaerts in hebben begeven:noch en dencke oock niet/datse hare Vaerden op een ander maniere ghedaen hebben / dan ghelijck alsmense heden daeghs in de Middelantsche Zee doende is. Waer door hun gheleerde lieden moveren te ghelooven/dat men in voorighen tijden noyt sonder riemen gevaren heeft/ghelijc als de altoos gene die langs t'lant heen liepen. Ende schijnt oock/dat het de H. Schriftuere alsoo te verstaen geeft/ in de verhalinghe van de vermaerde Navigatie des Propheets * Ionæ, daer hy seyt/ dat zijnde de Schip-Lieden ghedwonghen door t'Onweder/nae't Lant toeroeyden.

* Ionas. 1.

Het

Het 19. *Capittel.* Hoe dat men vermoeden mach, dat d'eerste bewoonders van Indien, aldaer ghecomen zijn, versteken wesende met onweder ende teghens haren wille.

BEwesen hebbende / dat het gheen schijnsel en gheeft / te dencken dat d'eerste Inwoonders van Indien aldaer gecomen zijn / met opsette wille en voornemen / om daer te varen / maer can wel wesen / dat soo syer te Water ghecomen zijn / mach gheschiet wesen by gheval / ofte dat syer door d'wanc van onweder versteken zijn geweest: t'welcke / al hoe wel dat d'oneyndlijckheyt der Zee Ocean noch so groot waer / gheen ongelooflijck dinck en is: Want het alsoo gheheurt is / in d'ontdeckinghe van onsen tijden / soo wanneer dat den Zeeman (wiens naem ons noch onbekent is / op dat men soo groosake / anders niemandt / dan alleen de voorsienicheyt Godts toe en schrijve) door een over groote storm ende onweder versteken zijnde / kennisse van de nieuwe Werelt gecreghen heeft / latende voor betalinghe (van de goede Herberghe ende tractement) aen Christoffel Colon, de notitie van een soo grooten saecke. Alsoo macht oock gheheurt zijn / in voorigen tijden / dat eenighe lieden van Europa ofte Africa, versteken ende ghedreven wesende / door de verbolghentheyt des onweders / ghe worpen zijn / aen onbekende Landen / over de Zee Ocean. Wie en ist niet bekent / dat veel / ende t'meestendeel der landen / die men in dese nieuwe werelt ontdect heeft / geweest is / op dese maniere: Soo dat men d'ondeckinghe meer mach toeschrijven de cracht ende t'gewelt des onweders / dan t'vernuft der menschen van diese ontdeckt hebben. Ende op dat men niet en dencke / dat alleenelijcken dusdanighe Vaerden gheschiet zijn by onsen tijden / door de grootte der Schepen / ende cloeckmoedicheyt van onse lieden / soo mach men hem in dit eas t'selfde ghenoech laten ontsegghen / soo men lesen wil / het ghene dat van Plinio verhaelt werdt / gheschiet te wesen by veel van d'Ouderen / ende schrijft op dese maniere / als Caius Cæsar, de Soon van Augusto, t'ghebiet hadde in de Zee van Arabien, wort van hem vertelt / ghesien ende ghekent te hebben / sekere teyckenen van Spaensche Schepen / die aldaer met onweder verloren waren / ende seyt daer na noch meer aldus: Nepos verhaelt van den Omloop ofte Vaert van by Noorden om / hoe datter ghebracht worden aen Quintum Metellum Celerem, een midtghesel int Consulaetschap van Caio Affranio, (wesende den selfden Metellus Procunsul in Vrancrijck) sommighe Indianen / ghesonden zijnde tot een present / door den Coninck van Sweden / welcke Indianen / Varende uyt Indien om haer traffycke te doen / zijn door d'wanck des onweders ende tempeest / ghejaecht ende ghedreven gheweest tot by Duytslant toe. Voorwaer / soo dit van Plinio waerachtich is / so en varen heden daegs de Portugaloisers niet meer / dan daer in de voorseyde twee Schipbreuckinghen ghevaren is gheweest / d'eene van Spagnien af / tot het Roode-Meyr toe / ende d'ander van uyt Oost-Indien tot Duytslandt toe. In een ander Boeck wort van den selven Autheur verhaelt dat een Dienaer van Annio Plocanio (den welcken de Collen van't Roode-Meyr ghepacht hadde) varende nae Arabien toe / worden overvallen van soo crachtighe Noorde-buyen / datse (loopende voorby t'Lant van Carmanien) in vijfthien daghen tijts quamen tot Hippuris toe / een Haven ghelegen in Eylant Taprobana, hedensdaeghs Samatra ghεheeten. Vertellen van ghelijcken / dat een Schip van Carthago uyt de Zee van Mauritanien (dat is de Middelandtsche Zee) met Brifas (dat zijn winden van uyt den Noorden) versteken / ende met ghewelt ghejacght worde tot int

Plin lib. 2. *cap.* 69.

Plin lib. 6. *cap.* 22.

ghesichte der nieuwe Werelt / ofte Spaens-Indien. Ten is gheen nieu dinck voor de ghene die eenighe ervarentheyt der Zee hebben / van datter altemets geduerighe tormenten ende tempeesten opsteecken / sonder eens van haer verbolghentheyt op te houden. T'is my selfs ghebeurt / (naer Indien varende) dat wy 't eerste Landt / dat van de Spagniaerts bewoont is / quamen te sien / nae dat wy maer vijfthien daghen van Canarien afgheschepden waren: Ende soude sonder twyffel noch corter reyse gevallen hebben / soo wy alle de zeylen hadden moghen voeren / nae dat de Winden Brisas wel opbliesen: Alsoo dat het my een seker dinck schijnt te wesen / datter in voorleden tijden lieden in Indien ghecomen zijn / door dwanck ende ghewelt van weder ende wint / sonder sulcx oyt in den sin ghehadt te hebben. Men heeft in Peru een groote gheheughenisse van ettelijcke Reusen / die in de selve contreye ghecomen souden wesen / welcker ghebeente men noch hedensdaeghs vertoonende is / by Manta, ende Puerto Viejo, ofte d'oude Haven / van een waenschapen grootte: Ende nae proportie des selven / soo moesten de lieden meer dan driemaels grooter gheweest hebben / als d'Indianen teghenwoordich zijn. Sy segghen / dat de selve Reusen van over Zee comende / Oorlogh voerden teghens die van t'Lant ende datse prachtighe ende heerlijcke ghestichten ghetimmeert souden hebben / waer van sy hedensdaeghs noch een steenen Put wijsende zijn / van een schoon ende seer costelijck ghebou. Segghen daer noch meer by / dat / om dies wille dat de selve lieden schandelijcke sonden (namelijcken die van teghens de natuere) doende waren / sy daerom met vyer / dat van den Hemel quam / verbrandt ende vernielt worden. Insghelijcx soo vertellen d'Indianen van Yca ende Arica, datse in voorleden tijden plachten te varen nae sommighe Eylanden / Westwaert aen ghelegen / seer verre van daer verschepden / doende de selve Navigatie met opgheblasen Zee-Wolfs vellen. In somma / datter gheen teyckenen en ghebreken van dat de Zuyder Zee bevaren gheweest is / aleer daer de Spagniaerden op ghecomen zijn: Waer uyt men soude moghen vermoeden / dat de nieuwe Werelt begonst is bewoont te worden / van de Lieden / die door 't Onweder ende tempeeste van de Noorde Winden aldaer aen-gheworpen zijn / ghelijck als men t'selfde eyntlijcken / in onsen tijden heeft comen te ontdecken. Ende is een wonder dinck t'aenmercken / dat de natuerlijcke dinghen / ende wichtighe saecken / den meesten tijdt ghevonden gheweest zijn / by gheval / ende sonder dat men daer op verdacht geweest is: Ende niet door eenich vernuft ofte neersticheyt der menschē. Het meestendeel van de nutbaerste Cruyderen / Gesteenten / Planten / Metalen / Peerlen / t'Gout / de Seylsteen / t'Ambar, den Diamant / ende meer ander dierghelijcke dingen / als oock hare eyghenschappen ende profijten / heeft men voorwaer meer comen te kennen / door onverdachte gheschiedenissen / dan door eenighe wetenschap ofte Menschen vonden / op dat men daer door soude comen te sien / dat d'eere ende prijs van soodanighe wonderen / alleenlijck / de voorsienicheydt des Scheppers / ende niet het vernuft der Menschen / toe comt.
Nota: Want het ghene dat / nae onser meyninghe / gheschiedende is / by ghevalle / t'selve is alsoo van Godt met seer goeder voordacht verordineert.

Het

Het 20. *Capittel.* Dat het niet teghenstaende meer gelijckenisse van goede reden heeft, te dencken, dat d'eerste bewoonders van Indien over Landt ghecomen zijn.

NU dan / besluytende niet te segghen / dat het wel te proberen waer, te dencken / dat d'eerste lieden in Indien ghecomen zijn / door Schipbreuckinghe ende tempeeste der Zee : Maer alhier comt my eenswaricheyt te vooren / die my veel te doen gheeft / te weten / dat in ghevalle het al schoon alsoo ware / dat de lieden / in so vreemde ende verscheyden Landt / te Water ghecomen souden moghen wesen / ende dat van de selve voortghesproten / ende vermenichvuldicht zijn / de Natien die wy sien. Wat sullen wy dan segghen van de Beesten ende Gedierten die de nieuwe Werelt voortbrengt / die seer veel ende groot zijn? want ick weet niet hoe wy de ter scheep ende over Zee nae Indien toe sullen brenghen. De reden die ons verbint te segghen / dat de Menschen van Indien / eerst van Europa ofte Asia ghecomen zijn / is / om de heylige Schrift niet te contrarieren / de welcke beduydelijcken leerende is / dat alle Menschen van Adam hare afcomste hebben / waerom wy d'Indianen anders gheen oorspronck geven moghen. Ende dewijle ons de heylighe Schrift oock segghende is / dat alle de Beesten ende Ghedierten des Aertbodems vergaen zijn / uytghenomen de ghene die gereserveert ende bewaert worden tot restauratie van haer progenie in de Arcke van Noe / soo ist oock een nootwendige sake / de procreatie ofte voort-teelinghe van alle de voorseyde Ghedierten te reduceren tot de gene die uyt d'Arcke ghecomen zijn / op den gheberghte van Ararat, alwaer sy stil staende bleef: In voeghen / dat het ons noodich is / eenen wegh te soecken soo wel voor de Menschen / als oock voor de Beesten / door de welcke men van de oude in de nieuwe Werelt ghepasseert is. Tracterende S. Augustijn van dese questie / hoe dat men in sommighe Eylanden vindende is / Wolven / Tygren / ende andere wilde wreede Beesten / die den Menschen gantsch niet nuttich en zijn. Want van de Olyphanten / Peerden Ossen / Honden / ende andere Ghedierten / daer hen de Menschen met dienen / en vint men gheenen uytwegh van / te dencken die door subtylheydt der Menschen / met Schepen over Zee ghevoert te wesen: ghelijck als wy hedensdaeghs sien / dat men de selfde van Orienten nae Europa, ende van Europa nae Peru toe / met sulcke langhduerighe reysen brenghende is. Maer van de Ghedierten die nieuwers toe nut / dan veel eer seer schadelijcken zijn / ghelijck als daer zijn Wolven / ende anderen / in wat maniere dat die op d'Eylanden hebben moghen comen / (waer zijnde / ghelijck alst in effect is / dat de Diluvie het gheheele Aerdtrijck bedeckt heeft) soeckt den voorschreven heyligen ende gheleerden Man / hem van dese swaricheyt te bevrijden / met het seggen / dat alsulcke Beesten / al swemmende / op d'Eylanden gepasseert moeten wesen / ofte datser yemant met lust van te Jagen gebrocht heeft: Ofte is gheweest een schickinghe Godts / datse van't Aertrijck voortgecomen zijn / in sulcker voeghen ghelijck als Godt in de eerste Scheppinghe seyde: t'Aertrijck brenghe levende Zielen voort / elck in syn generatie / Paerden / viervoetige Ghedierten / ende wilde Beesten van't veldt / een yder nae synen aert. Maer voorwaer / soo wy dese ontbindinghe tot onsen propoost willen voegen / soo sal ons dese sake noch meer verwart blijven : Want beginnende van dat hy laetste seydt / soo en comt het met de schickinghe der natuere / noch met d'ordonnantie der Regeeringhe / die Godt ghestelt heeft / niet over een. Want wat volmaeckte Ghedierten zijnder

Genes. 7.

August. lib. 16. de Civitat. cap. 7.

Genes. 1.

 (ghelijck

(ghelijck als Leeuwen/Tygren/Wolven/)die haer procreatie van der Aerden nemen/ sonder generatie? Op sulcken maniere werden gheprocreert/Vorsschen/Ratten/ ende andere diergelijcke onvolmaeckte Dieren. Maer tot wat propoosite soude de Schrifture soo bedupdelijck segghen/ ghy sult nemen van alle Ghedierten ende Voghelen des Hemels seven paren Manneken ende Wijfken/ op dat hare generatie op der Aerden bewaert ende behouden werde/soo de Wereldt soodanighe Ghedierten nae de Sundtvloet voortghebracht soude hebben/ met een nieuwe maniere van generatie/ sonder toedoen van Manneken ende Wijfken? Even-wel/ soo blijfter dan noch een ander questie: Want soo alsulcke Gedierten/nae dese opinie/van der Aerden voortcomen/waerom en heestmense dan in alle de Landen ende Eylanden niet/ dewijle dat men de schickinghe der Natuere van't vermenichvuldighen/ niet en wil aensien/ dan alleenlijck de mildichept des Scheppers? Dat men daer sommighe van soodanighe Ghedierten ghevoert heeft/ met intentie van Jacht te hebben/ is een ander andtwoordt/ende houde dat niet voor ongheloofflijck/dewijle wy duysent maels sien/ dat de Princen ende groote Heeren/plachten alleenlijcken van grootshept/in Kauwen te hebben/Leeuwen/Beyren/ ende andere wreede Beesten/ namelijcken alsmense van verre Landen ghebracht hadde. Maer dat men t'selfde sal gheloove van de Wolven/Vossen/ende andere soodanighe onnutte verachte Beesten / die niets goets en hebben/dan alleenlijck t'Vee te beschadighen/ segghende datmense voor Jacht over Zee ghebracht soude hebben/ is sekerlijck een ongheschickte reden. Wie sal hem laten voorstaen/dat men met een soo onepndtlijcken Vaert/ lieden ghevonden heeft/ die haer pijnichden/ende neerstichept deden/om in Peru Vossen te voeren / namelijcken van de ghene die men Añas noemt / t'welcke een van de vuylste ende stinckenste generatie is/die ick opt ghesien hebbe? Wie sal segghen/ dat men daer Leeuwen ende Tygren ghebracht heeft? T'is ghenoech/ende noch meer als te veel/ dat de lieden hebben moghen behouden over comen/met het lijf te berghen in een soo moeyelijcken ende langhduerighe reyse/zijnde met onweder versteken/ als ghe ept is. Hoe veel te meer hen te bemoeyen met Vossen ende Wolven over te voeren / ende die op de Zee t'onderhouwen? T'is voorwaer een spottelijck dinck/sulcx alleen te dencken. Ende soo dese Ghedierten te Water ghecomen zijn soo resteerter alleenlijck te vermoeden/ die al swemmende ghepasseert te wesen. Dat dit moghelijck om doen is/ ghelijck als aen sommighe Eylanden/die van den anderen/ofte van't vaste Landt weynich verscheyden ligghen/en moghen wy niet ontkennen/door de sekere ervarenthey: (die wy hier van hebben) dat by wijlen dese Ghedierten / door eenighe wichtighe nootwendichept ghepoort zijnde/gheheele daghen ende nachten over swemmen/ende int eynde al swemmende het lijf berghen: Maer dit is te verstaen in kleyne Golffen ofte Enghten. Want onsen Ocean soude synen spot met soodanighe swemmers houden / naedemael dat noch de Voghelen van grooter vlucht / de vleughelen beghevē / om soo grootten afgrondt te passeren. Men vindt wel Voeghelen die over de hondert Mylen vlieghen / ghelijck wy ghesien hebben / varende diversche reysen: Maer van de gheheele Zee Ocean over te vlieghen/ is onmoghelijck / ofte ten minsten seer swaerlijck om doen. Nu dewijle dat dit aldus is / waer sullen wy eenen open wegh vinden / om de wreede Beesten ende Voghelen in Indien te passeren / ende in wat voeghen datse van d'een Wereldt in d'ander ghecomen zijn? Dit voorseyde discours/ gheeft my een groot naedencken ende vermoeden / dat de nieuwe Wereldt (die wy Indien noemen) niet soo gantschelijcken van d'ander Wereldt verscheyden noch afghedeylt is. Ende om myn opinie te segghen / soo hebbe ick my al over langhe laten voorstaen/dat het eene Landt met het ander/ op eenige plaetsen

Genes. 7.

plaetsen aen den anderen / ofte ten minsten / met weynich verschils by een comen moet: hoe wel dat men ten minsten tot noch toe gheen sekerheyt van't contrarie en heeft: Want nae den Polus Arcticus, die men van't Noorden hiet, en is alle de lenghte van't Lant noch niet ontdeckt noch bekent. Ende daer zijnder veel die bevestighen/ het Landt van Florida een groot stuck weeghs Noorden aen te strecken / t'welcke sy segghen by de Schitische Zee ofte de Zee van Duytslant uyt te comen. Andere voeghen daer by/ datter Schepen gheweest zijn/ die daer/ int voorby varen / relateerden/ ghesien te hebben/ dat het Landt van Terre neuf, (dat is/ Nova Francia) streckende was tot by naest d'uytterste eynde van Europa. Nu van gelijcken by de Cabo de Mendoçino, aen de Zuyder Zee / soo en weet men oock niet tot hoe verre dat hem het Landt aldaer streckende is/ dan datse al te mael segghen/ een oneyndtlijck dinck te wesen/ het ghene dat het opwaerts aen streckt. Keerende tot d'ander Zuyder-Pool/ soo en isser niemant die weet te segghen/ waer dat het Landt/ ghelegghen aen d'ander zijde van de Straet ofte Enghte van Magallanes, voleyndende is. Eenighe van t'Schip des Bisschops van Placencien, t welck voorby de Straet opwaerts aenliep/ vertelden altoos Landt ghesien te hebben. T selve wort oock verclaert van den Piloot Hernando Lamero, die door Onweder twee ofte drie graden boven de Straet ghedreven was. Alsoo dat men gheen reden en vint / die int contrarie strijdende zijn / nochte ervarentheydt die't wederleyt. Mijn gissinghe ofte opinie is/ dat alle t'Landt aen den anderen vast is/ ende dat het op eenighe plaetsen vereenicht / ofte ten minsten dicht by een ghelegben is. Soo dit waer is/ ghelijck als het my in effect schijnt te wesen soo heeft de twijffelachtige questie (die wy gheproponeert hebben/ van hoe dat d'eerste bewoonders nae Indien ghecomen zijn) een lichte antwoort: Want men sal segghen/ datse ghepasseert zijn/ niet soo seer te Water varende/ als reysende te Lande / doende desen wegh sonder eenighe voordachtheydt / veranderende allenghskens/ Gewesten ende Landen/ waer van eenighe van die ghevonden waren/ bewoonden/ soeckende andere nieuwe contreyen voorder aen/ ende zijn alsoo by lanckheydt van tijden/ over alle de Landen van Indien verspreydt ende vermenichvuldicht / tot soo veelderley Natien/ Volckeren ende Talen.

Het 21. *Capittel.* Op wat maniere dat de Beesten ende t'Vee, nae de Landen van Indien ghepasseert zijn.

HEt is voor't voorseyde goetduncken / een groot behulp/ de teyckenen die men bejeghent/ willende met curieusheyt de maniere van de habitatie der Indianen examineren: want op wat plaetsen dat men Eylanden heeft seer verscheyden van't vaste Landt/ (ghelijck als daer is La Bermuda) vint men gantschelijcken woest / ende sonder Volck te wesen. De reden daer van is/ dat d'Ouderen in voorleden tijden anders niet en voeren/ dan nae Oeveren ofte stranden die nae by laghen / ende by nae altoos dicht int ghesicht van by't Landt heen. Tot dit wort noch gheallegeert/ dat men op gheenighe plaetsen van Indien/ groote Schepen (ghelijck als men behoevende is om groote Golffen ofte Wateren over te varen) ghevonden heeft. T'ghene dat men daer vindt/ zijn Balsas, Piraguas, ofte Canaos, de welcke al te samen minder zijn als smack-seylen: Ende dusdanighe Schepen waren d'Indianen alleenlijcken gebruyckende/ met de welcke sy hun t'Zeewaert in niet begeven mochten/ sonder kenlijcke ende ghewisse perijckel van te sneuvelen. Ende al waert schoon datse volmaeckte Schepen ghehadt hadden/ om t'Zeewaerts in te moghen varen/ soo en wisten sy doch evenwel van't Compas Astrolabio, noch van't Quadrant niet. Ende soo sy acht ofte thien daghen gheweest waren sonder Lan-

der Landt te sien / wast hen onmoghelijcken niet te verdwalen / ende yet te weten/ waer datse waren. Wy sien Eylanden die met overvloet van Indianen bewoont / ende met haerder Navigatie seer ghemeynsaem zijn/ maer het waren van die ick segge/die d'Indianen met de Canoas ofte Piraguas, ende sonder Compas bevaren mochten. Wanneer d'Indianen van Tumbêz d'eerste reyse onse Spagniaerden (die nae Peru voeren) in't ghesicht creghen/ende de grootte van de uytghestreckte zeylen ende Schepen oversaghen / bleven verwondert / sonder opt te connen begrijpen/ dat het Schepen waren/om dat syse op sulcken maniere/ende soo groot/noyt ghesien en hadden/lieten hen voorstaen/dat het rotsen ende clippen (die uyt de Zee opstaken) moesten wesen: Ende siende datse voortginghen sonder te sincken/bleven een lange wijl staen sien/ghelijck als de ghene die uyt haer selven ende gantsch versuft waren/ tot der tijt toe/datse/nae by comende / vermerckende waren/ghebaerde Mans te wesen / die op de Schepen ginghen/ gheloofden dat het eenighe Goden/ofte lieden die uyt den Hemel quamen moesten wesen. Waer uyt men ghenoech verstaen can / hoe vreemde dinghen dat het voor d'Indianen was/groote Schepen te ghebruycken/ jae eenighe notitie daer van te hebben. Daer is noch een ander dinck / die dese voorseyde opinie grootelijcken versterckt/ende is/dat men de Ghedierten (die wy ghesept hebben / niet gheloofelijck te wesen/van Menschen nae Indien gescheept te zijn) vindende is op de contreyen van't vaste Landt / ende op d'Eylanden die vier dach reysens van't vaste Landt verscheyden ligghen/en heeft mense niet. Ick hebbe neersticheyt ghedaen om t'selfde t'ondersoecken/my laten dunckende/een sake te wesen van grooter substantie/ om my te resolveren in d'opinie die ick ghesept hebbe/van dat het Lant van Indien/ ende dat van Europa, Asia ende Africa ghemeynschap met den anderen heeft/ofte comt ten minsten op eenighe plaetsen/erghens dicht by den anderen. Men heeft in America ende Peru veel wreede Beesten/ghelijck als daer zijn Leeuwen/ hoe wel datse niet en zijn te verghelijcken in de grootte ende wreedtheydt/ noch in de selfde coleur / met die vermaerde Leeuwen van Africa. Daer zijn veel ende seer wreede Tygren/ hoe wel datse gemeynlijc meer met d'Indianẽ zijn/als met de Spagniaerden. Men heefter oock Beyren/even-wel niet seer veel. Wilde Verckens zijnder insghelijckx/ maer Vosschen ontallijcke veel. Soo wy eenich van alle dese soorten van Beesten wilden soecken in de Eylanden van Cuba, Española. Iamaica, Margarita, ofte in La Dominica, en sullender niet een vinden. Hier uyt comt het/dat de voorschreven Eylanden (hoe groo ende vruchtbare die oock zijn) in voorighen tijden (alsser de Spagniaerden eerst op quamen) gantsch geen tamme noch proffijtelijcke Beesten en hadden / hebbende hedensdaeghs ontallijcke hoopen van Peerden/Ossen/ Koeyen / Verckens ende Honden/ende zijnder in soo groote menichte/dat het Vee van de Koeyen ende Ossen / alt'hans gheen seeckere eygenaers en heeft / om datse soo seer vermenichvuldicht zijn: ende de ghene diese eerst op't velt ofte gheberghte can crijghen ende dooden/ isser d'eygenaer. T'welcke van de Inwoonders der voorseyder Eylanden ghedaen wort/om met de huyden haer proffijt ende handel te doen / latende t'vleesch daer heen ligghen als onnut. De Honden zijn in sulcker menichte vermeerdert/ datse met groote hoopen int wilt loopen als Wolven/doende groote schade ondert t'Vee / het welcke een groote plaegh voor die Eylanden is. Ende dese Eylanden en zijn niet alleenlijck sonder wilde ende wreede Beesten / maer oock ghebreckelijcken van't meesten deel der vlieghende Vogheles: Papegayen zijnder veel / ende zijn van een groot vlucht / vlieghen met scharen ofte hoopen by den anderen. Men heefter oock ander Voghelen / Maer weynich als ghesepdt is. Van Patrijsen ende ghedenckt my niet daer ghesien te hebben / Noch en weet niet datser zijn / Ghelijck

als in

als in Peru, ende noch veel min van de Beesten die men in Peru, Guancos, ende Vicunas hiet/welcke zijn gelijc als wilde Geytẽ seer lichtveerdich/ in welckers magẽ de Bezar-steenen ghevonden worden/die sommige in weerden houden/ zijnde somtijts grooter als een Hinnen Ey Indiaensche Schapen/de welcke (behalven de Wol ẽñ t'vleesch daer hen d'Indianen van cleeden ende mede onderhouden) van gelijcken dienen om alle goederen te dragen als Muyl-ezels/ladende de halve last van een Muyl/ende doẽ haer Meesters weynich oncosten/want en hebben noch Hoef-ijsers noch Albarden, (dat zijn Spaensche/van strop gemaeckt/Ezels-sâlen) noch eenighe andere inspanseis van doen/noch Haver om t'eten alle t'welcke haer de natuere om niet ghegeven heeft/ willende hier in d'arme Indianen te baet comen. Van alle dese soorten van Beesten/ ende noch veel ander meer/ die wy op syn plaets sullen verhalen/ heeft het vaste Lant van Indien/groote menichte/zijnde d'Eylanden van alle t'selfde gebreckelijck uytgesondert de gene die daer de Spagniaerts op gebracht hebben. 'Tis wel waer/dat een van onse Broeders in sommighe Eylanden/ Tygren ghesien hebben/ naer dat hy ons vertelde/ we ende in een Pelgrimagie van een moeyelijcke Schipbreuckinge. Maer ghevraecht wesende hoe verre dat de selve Eylanden van't vaste Landt laghen/ seyde van ontrent seven ofte acht mylen ten uytersten/ welcke spatie van water/sonder twijffel van de Tygren over-geswommen moet wesen. Door dese ende andere diergheliicke teeckenen/ mach men bemercken/ dat d'Indianen (om dit Lant te bewoonen) meer ghepasseert zijn over Landt/dan te water: Ende soo sy eenighe Navigatie ghedaen hebben/en is niets te groot noch moeylijck geweest/want in effect soo moet hem den gantschen Aerdtbodem met den anderen vereenigen/ ofte ten minsten op eenighe contreyen seer dicht by een comen.

Het 22. Capittel. Hoe dat t'Indiaensche gheslachte niet gepasseert en is, over het Eylant van *Atlantide*, ghelijck als sommighe meynen.

Daer en gebreeckt oock geen/ de welcke 'tgoetduncken van Plato (dat vooren verhaelt is) volghen/seggende/dat de lieden ghetrocken souden wesen uyt Europa ofte Africa, naer dat vermaerde/ wijtberoemde ende betooverde Eylandt Atlantide, passerende van daer/ nae andere ende andere Eylanden/tot dat sy gecomen zijn aen't vaste Lant van Indien/om dat de Critias van Plato in syn Timeo, van alle t'selve mentie makende is. Ende dewijle dat het Eylant van Atlantide so groot/jae meerder was/ als gheheel Asia ende Africa te samen/nae Platonis gevoelen/so moest daer willens uyt volgen/dat het de gheheele Oceaensche Zee van Atlantido, bedecken moeste/streckende tot bynaest d'Eylanden der nieuwe Werelt. Ende daer wort noch meer van den selven Plato by geseyt/ van dat het self de syn Eylant Atlantida met een schrickelijcke Diluvie t'ondergaen soude wesen/hebbende daerom de selve Zee onvaerbaer ghelaten/ door de veelheyt der droochten/Sanden/Rudtsen/ende ander vuylicheden/ 't welcke hy alsoo seyde te wesen in synen tijdt/maer dat daer na (met der tijdt) d'overblijvende vernielingen des selven verdroncken Eylandts/besette plaetsen ende vastigheyt genomen hebbende/plaets gaven om te moghen varen. Dit selve wort ghehandelt ende ghedisputeert uyt goeder ernst/ende met een yver van vernuftighe ende verstandighe Lieden/ zijnde dinghen/soo men daer eenichsins op letten wil/om mede te spotten/hebbende meer ghelijckenisse van Spreucken ofte Ovidius Fabulen/ dan van een Historie ofte Philosophye weerdich om vertellen. Het meesten deel der uytlegghers/ ende bedupders van Plato,

van Plato, bevestighen een waerachtige Historie te wesen/ alle het gene dat Cricias als daer van soo veel vremdicheyts/ende den oorsprongk des Eylandts Atlantida vertellende is/als oock van syn groote voorspoet ende oorloghen / die / die van Europa ende Atlanta teghens den anderen ghehadt hebben/ende alle t'ander meer / laten hen noch meer bewegen/om 'tselve voor een waerachtighe Historie te houden/ door de woorden van Cricias, die van Plato gestelt worden/alwaer hy in syn Timeo seggende is/dat de redenen die hy tracteren wil/zyn van vreemde dinghen/doch t'eenemael waerachtich. Ander Discipulen van Plato considererende de selve vertellinge meer schynsel te hebben van een Fabel/dan van waerachtighe ghescheidenisse / segghen dat men alle 'tselve door allegorien verstaen moet/ende dat het haren Goddelycken Philosoph also ghesocht heeft te doen. Van dese meyninge zyn ghewees/ Proclus, Porphirius, als oock Origenes, de welcke tot Platonem soo gheneghen waren / dat sy syn schriften in sulcken weerden hielden/ghelyck oft het de Boecken Moysis, ofte van Esdras geweest hadden: In sulcker voegen/dat soo waer dat de woorden van Plato met de waerheyt niet wel over een en comen/segghen terstont/ dat men 'tselve met een allegorische sin verstaen moet/ende dat het oock niet minder en mach wesen. Ick/om de waerheyt te segghen/ en houde Platonem in soo grooten eerwaerdigheyt niet / al noemense hem noch eens soo veel Goddelyck. Noch ten is my oock niet seer hardt te ghelooven / dat hy alle de selve Fabel van't Eylandt Atlantida vertelt soude hebben voor een waerachtighe Historie: zynde noch evenwel/daer en boven een seer fyne Fabel gheweest/namelycken daer hy verhaelt/dat van Circias geleert te hebben/hebbende 'tselve Liedt van Atlantida (als hy een Jongen was) onder ander Lieden ghesongen. Het mach wesen soo't wil/ende Plato mocht voor een Historie ofte Allegorie gheschreven hebben / het ghene dat voor my slecht te verstaen is/is dat men alle het gene hy van't selve Eylant handelende is/beginnende in de t'samen-sprekinge van Timeo, ende vervolgens in de Dialogus Circias, voor gheen waerheyt naer segghen mach/dan tegens Jongers ende oude Wyven. Wie en soudet voor gheen Fabel houden/te segghen / dat Neptunus op Clito verlieft zynde/van haer genereerde vyf maels Tweelinghen van eender dracht/ende dat hy van eenen Heuvel drye ronde uyt der Zee/ende twee van der Aerden op trock/ zynde soo ghelyck ende effen/datse schenen ghedraeyt te wesen? Wat sullen wy seggen van dien Tempel van duysent treden lanck / ende vyf hondert breet / welcker mueren van buyten gantsch met Silver/ende alle t'bovenste met Gout bedeckt was / zynde van binnen altemael overwelft van ghewrocht Yvoiren-been / ende ondertusschen doortoghen van Gout/Silver/Peerlen? Ende in't eynde/van de cluchtige reden daer hy't in den Timeo met besluyt/seyt hy aldus: Ende op eenen dach ende nacht (vallende een groote Diluvie ofte Plas regen) zyn alle onse Soldaten by hoopen van der Aerden verslonden/ende t'Eylant Atlantida is in gelycker manieren t'onder-gegaen/ ende in de Zee verdwenen/is in der waerheyt soo wel getreft / 'tselve altemael so haestelycken te verdwynen: Want wesende een Eylandt soo groot als geheel Asia ende Africa te samen/ghemaeckt door de Conste van Nigromantie, wast goet dat het alsoo verdween ende te niet ginck: ende is seer goet/dat hy seyt/dat men d'overblyfsels ende teyckenen van dit soo grooten Eylandt/onder 't Water noch sien mach / ende dat de ghene die't souden moghen comen te sien/ ('twelcke zyn de gene die de Zee gebruycken) en moghen daer niet door varen. Ende voeghter dan noch aerdich by/ dat daerom tot den huydighen dach toe/de selve Zee niet bevaren wordt/noch bevaren mach worden/om dat het door de veelheyt van de Modder ende 'tslyck/die 't Eylandt (nae dat het verdroncken is) allengskens aenghegroeyt heeft/belet wordt. Ick soude wel eens gheern willen vraghen/wat afgront datter groot ghenoech gheweest soude moghen heb-

ghen hebben om soo over-grooten Landtschappe ('twelcke grooter was/ als geheel Asia ende Africa te samen/ ende dat tot aen Indien toe reyckten) in te swelghen/ hebbende tselve soo gheheelijcken in ghe slockt/ datter teycken noch spoor van gheblevent soude wesen. Dewijle het ghenoech bekent is/ dat in de Zee/ daerse seggen tselve Eylandt gheweest te zijn/ de Zee-lieden gantsch gheen gront en connen vinden/ al worpense noch soo veel lots uyt/ maer is een mis verstant ende onwetentheyt / te willen disputeren van dinghen die men vertrocken heeft om tijdt-verdrijf: ofte soo men de weerdicheyt van Plato (als reden is) wil respecteren/ soo moet men verstaen/ tselve enckelijck geseyt te wesen/ om als in een Schilderye te vertoonen de prosperiteyt ende voorspoet van een Stadt/ ende tverlies met den ondergançk des selven daer nae volghende. Het argument datse by brengen/ om te proeven datter voorseker een Eylant Atlantida gheweest is/ is om dat de selve Zee noch hedens daeghs/ de Zee van Atlante ghenoemt wert/ 'twelcke van weynich importantie is: want wy weten/ dat op het uyterste eynde van Mauritanien gheleghen is den Bergh van Atlante, van de welcke (nae Plinius ghevoelen) de Zee den naem van Atlantico behouden heeft/ ende sonder dat/ soo wort van den selven Plinio verhaelt/ dat men teghens over den voorschreven Bergh/ een Eylandt heeft/ ghenaemt Atlantida, 'twelcke hy seyt seer cleyn ende oolijck te wesen. *Plin. lib. 6. cap. 31.*

Het 23. Capittel, Hoe dat d'opinie van velen, die bevestigende zijn, d'Indianen van't Ioodtsche gheslachte af te comen, valsch is.

Dewijle datmen over t'Eylant van Atlantida, geenen wegh en can openen/ om d'Indianen in de nieuwe Werelt te passeren/ soo dunckt het anderen/ dat het moet wesen/ den wegh die van Esdras int vierde Boeck aengewesen wort/ daer hy aldus seyt: Ende om dat ghy't ghesien hebt/ dat hy tot hem halende was / eenen anderen vreedsamen grooten hoop/ soo sult ghy weten/ dat dese zijn de thien Stammen die in slavernije gevoert worden/ ten tijden des Coninckx Olee, de welcken van Salmanassar, Coninck van Assyrien, gevangen wech ghelept worden/ hebbende de selve ghepasseert aen d'ander zijde der Riviere/ ende over geset aen een ander Landt. Maer sy maeckten onder haer een accoort ende verdrach/ de menichte der Heydenen te verlatē/ ende te passeren naer een ander contreye/ verre verscheyden/ alwaer het Menschelijcke gheslachte noyt gewoont en hadde/ om ten minsten aldaer hare Wet t'onderhouden/ die sy in haer Lant noyt onderhouden en hadden/ toghen alsoo door die enge incomsten der Riviere Euphrates heen. Ende den Alderhooghsten dede als doe sijn wonder-wercken met hen/ houdende de stroomen op/ ende den loop van't Water stil/ tot datse gepasseert waren. Want door de selve Landouwe/ was den wegh seer lanck/ namelijcken van anderhalf Iaer/ ende dese Lantschappe worden geheeten Arsareth, als doe woonden sy aldaer tot op den laetsten tijden. Ende als sy nu sullen beginnen wederom te comen/ soo sal den Alderhooghsten wederom de stroomen ende loop der Riviere ophouden/ op datse passeren moghen/ daerom hebt ghy dien grooten hoop ghesien met vreden. Dese Schriftuere van Esdras willen sommighe op d'Indianen trecken/ segghende/ die van Godt ghevoert te wesen/ ter plaetsen daer het Menschelijcke gheslachte noyt gewoont hadde/ zijnde het Landt/ daerse in woonden/ soo verre gheleghen/ dat den wegh anderhalf Iaer reysens lanck is/ om aldaer te comen / wesende dit Volck uyt de natuere vreedsaem. Dat d'Indianen van't Ioodtsche gheslachte af comen / houdt de ghemeyne *4. Esdra. cap. 13*

Man voor een seker teecken/om dat de selve vreesachtich/cleynmoedich/van veel ceremonien/scherpsinnich ende leughenachtich zijn. Behalven dat/soo seggense noch/dat hare Habijten ende Cleederen de selve schijnen te wesen/die de Joden gebruyckt hebben: want draghen een Tunica ofte Hemdeken/ende een cleedt daer boven over gheslaghen/gaen barrevoets/ofte haer schoenen zijn Soolen boven toe ghereghen/die sy Ojotas noemen. Ende dat dit de dracht der Hebreen geweest is/segghen sy te blijcken uyt hare Historien/als oock by de oude Schilderyen daerse met dese dracht af gebeelt worden: ende oock/dat de selve twee Habijten/die d'Indianen alleenlijck draghen/ gheweest zijn/de ghene die Samson in't wedt-spel steloen/van de Schriftuere Tunicam ende Sidonem geheeten/'twelcke zijn de ghene die d'Indianen Hemdeken ende Omslach/ ofte Dec-mantel noemen: Maer alle dit selve/zijn seer lichtveerdige gissingen/die haer veel meer tegens als met zijn. Wy weté/dat de Hebreë schriften geuseert hebben/eñ datmẽ daer onder d'Indianen noch Tael noch teycken af en heeft. D'ander waren seer groote vrienden van Ghelt/ende dese en draghen daer niet een dinck nae. De Joden/soose onbesneden waren/ en souden hen voor gheen Joden houden. D'Indianen en weten in't minste noch in't meeste van gheen Besnijden te segghen/ noch en hebben haer daghen soodanighe Ceremonien niet ghebruyckt/ ghelijck wel veel van Ethiopien ende Orienten doen. Maer wat is het te vergelijcken/ dat wesende de Joden soo groote vrienden van haerder Tale ende Antiquiteyten t'onderhouden/ zijnde soo seer op alle plaetsen der Werelt (daerse hedensdaeghs leven) van alle d'ander Lieden verschillende/ende souden alleenlijck in Indien/hare Afcomste/Wetten/ Ceremonien/Messias,ende eyndtlijcken alle hare Joodtsche dinghen vergeten hebben. Het ghene datse segghen/d'Indianen vreesachtich/ superstitieus/ scherpsinnich ende leughenachtich te wesen/en is (van dat het eerste belanght) onder hen allen niet gemeyn: Want men heeft onder dese Barbare Natien/ die seer vreemt van alle de selve puncten zijn. Men vindt Natien onder d'Indianen/die in alles seer cloeck ende stoutmoedich zijn. Daer zijnder oock plomp ende grof van verstant. Van Ceremonien ende Superstitien hebben de Heydenen altoos vrienden gheweest. D'oorsake waerom dat de drachten van hare Habijten zijn/als verhaelt is/is door dien dat het t'eenvoudichste/'tslechtste ende 'tnatuerlijckste dinck der Werelt is: want daer is nau velijckx eenighe frayicheyt ofte const in ghelegen/'twelcke also in voorigen tijden ghemeyn was/niet alleenlijcken onder de Hebreen/ maer oock onder veel ander Natien. Nu van/belangende de Historie van Esdras, (soo men van de schriften Apocriphi werck sal maken) soo is de selve meer tegens haer intentie/dan daer mede: want is aldaer segghende/dat de thien stammen van de veelheyt der Heydenen af weken/ om hare Ceremonien ende Wetten t'onderhouden. Ende d'Indianen in't contrarie/zijn genegen tot alle die Afgoderyen der Werelt. Nu d'incomsten des Riviers Euphrates mogen de ghene die dit ghevoelen/ghenoech sien/ op wat maniere datse van daer in de nieuwe Werelt moghen passeren/ende hoe dat d'Indianen derwaerts weder sullen over comen/ghelijck alst in de voorseyde plaetse ghesept wort. Ick en weet niet/waerom dat men dese Lieden vreedsamich sal noemen mogen/zijnde waerachtich datse malcanderen met doodtlijcke vyantschappen ende Oorloghen vervolght hebben. In conclusie ende besluytinge/soo en sie ick niet/dat d'Euphrates, Apocriphe van Esdras, de lieden een beter passagie nae de nieuwe Werelt ghevende is/ als 'tbetooverde ende 'tfabuleuse Atlantida van Platone ghedaen heeft.

De Spaengiaerden houden alle de ghene die vernuftich/ scherpsinnig ende vreesachtich zijn/ voor afcomelingẽ der Joden: ende de ghene die plomp/ onbedachtende vermetẽ zijn/ houden sy te wesẽ waerachtighe teeckenen vã een onvermengt ende oprecht Spagniaert.

Dese of diergelijcke Habijten ende slechte drachtẽ zijn altoos ghe weest/eñ noch huydẽs is de maniere van Oost Indien/ gelijck als de Figueren in mijn Intinerario van Orientẽ vertoonẽde zijn.

Het

Het 24. Capittel. Door wat redenen men niet wel en can weten d'origine ofte oorspronck der Indianen.

MAer is lichter te verwerpen / het ghene van de origine ofte oorspronck der Indianen valsch is / dan de waerheyt te ontbinden: Want men onder d'Indianen gheenighe Schriftueren / noch eenighe sekere Memorialen vindende is / van haer eerste Voor-Ouders ende bewonders. Ten anderen/soo en heeft men van gelijcken in de Boecken (van de gene die Schriften ghebruyckt hebben) oock gantsch geen spoor noch teycken der nieuwe Werelt ghevonden/dewijle dat hen veel van d'Ouderen lieten duncken / dat men in dese contreye noch Lieden noch Lant/ jae dat meer is/noch Hemel en hadde. Hierom en mach hy't niet ontgaen/voor een eyghensinnich ende vermeten Mensche ghehouden te wesen/ den ghenen die hem vermeet / de sekerheyt van de eerste incomste ofte oorspronck der Indianen (ende van de eerste lieden die Indien bewoont hebben) te betoonen: Maer wy moghent alsoo heen met een gissinge ende discretie (uyt alle het ghene dat hier vooren ghehandelt is) vermoeden/ het Menschelijcke gheslachte allengskens gherepst te wesen/ tot dat het in de nieuwe Werelt gheraeckt is / zijnde hier van een groot behulp/'tgeduerich vervolgh ofte Nabuerschap der Landen/ ende by tijden eenighe Navigatien/ende datse op busdanighe manieren aldaer ghecomen moghen wesen/ende niet van eenighe Vlote toe-gherust te hebben met opsette wille/ ofte by ghevalle van eenighe Schipbreuckinghe: Al hoe wel dat hier van/op eenighe plaetsen/wel yet van wesen mochte. Want dewijle dat dese Landen over-groot ende wijtstreckende zijn/hebbende ontallijcke veel Natien van Volcke. Soo moghen wy oock wel gelooven/d'eene op een/eñ d'ander op een ander maniere aldaer gearriveert te wesen/ende 'tselve alsoo bewoont hebben. Maer daer ick my eyntlijcken in resolvere ende besluyte/is/dat die vereeninghe/ofte ten minsten/de nae-gelegentheyt van Indien/met die ander Werelt/de principaelste ende sekerste reden gheweest is/ om Indien bewoont te worden: ende laet my oock duncken/de nieuwe Werelt / ofte West-Indien/noch niet veel duysent Jaren van Menschen bewoont gheweest is/ ende dat d'eerste die daer quamen/meer gelijckenisse ghehadt moeten hebben/ van wilde ende onghetemde Menschen/dan van lieden die gemeynschap ende Borgerlijchept onderhielden/arriverende in de nieuwe Werelt / van haer Landt versteken ofte verdwaelt zijnde/ofte datse haer benout ende benoodicht gevonden hebben/om nieuwe Landen te soecken: ende 'tself de ghevonden hebbende/hebbent allengskens beghinnen te bewoonen/gheen ander Wet onderhoudende / dan nae dat hen 'tweynich licht der natuere (ende dat noch ghenoech verduystert) onderwijsende was. Ende soose al veel gehadt hebben/mogen geweest zijn/eenige ghebruycken/die hen van haer eerste Vaders-landt over-ghebleven zijn: al hoe wel het geen ongheloofliick dinck te dencken is/dat al waert schoon datse uyt een Lant van Politie ende goede regeringhe ghecomen waren / hen 'tselve t'eenemael/door lanckheyt van tijden/ ende weynich usantie/ wel vergheten soude mogen wesen. Want is genoech bekent/dat men hedensdaeghs noch wel in Spagnien ende Italien hoop werck van lieden vint / die niet anders van Menschen en hebben/als alleen de gedaente ende 'twesen: In voegen/dat men door sulcken wegh ende op deser maniere heeft comen te hebben een ontallijcke menichte van Barbarische Natien in de nieuwe Werelt.

Het 25 *Capittel.* VVat d'Indianen te vertellen plachten van haren oorspronck ende eerste op-comste oft beginsel.

HEt gene dat de selve Indianen plachten te vertellen/ van haer beginsel ende eerste op comste/en is gheen dinck dat veel te bedieden heeft: want het ghene sy refereren/ schijnen meer droomen dan Histoꝛien te wesen. Men heeft in't gemeyn onder henlieden groote kennisse ende veel verhaels van de Sunt-vloet/doch men en can 'tselfde niet wel te verstaen comen/of de Diluvie (diese vertellen) gheweest is/die algemeyne/ die in de Schꝛiftuere verhaelt woꝛdt/ofte dat het eenighe andere Diluvie ofte overvloedinge van Water gheweest is/in de Contreye daer sy woonen. Daer woꝛdt van ervaren ende bedꝛeven lieden gheseyt/dat men merckelijcke ende clare teyckens (in dese Landen) siet/van datter eenige groote Diluvie ofte inundatie gheweest moet hebben. Ick houde my meer met het goetduncken der ghener/die ghevoelende zijn/die teyckenen ende spooꝛen die men van de Diluvie vindende is/niet te wesen/van die van Noë, dan van eenich ander in't bysonder/ghelijck als de ghene/die van Plato vertelt: ofte van de Poeten/van Deucalion gesongen woꝛdt. Nu 'tmach wesen soo't wil/ d'Indianen segghen/dat alle Menschen met de Diluvie verdꝛoncken zijn: Ende vertellen/dat uyt het groote Lack ofte Meyr van Titicaça, een Viracocha ghecomen soude wesen/den welcken hem in Tiagnanaco onthielde/ (alwaer men noch hedensdaeghs de gront-vesten ende over-blijfsels van een seer oudt ende vꝛeemt gebouw sien mach) ende datse van daer ghecomen zijn/na Cusco, woꝛdende het Menschelijcke geslachte alsoo weder vermenichfuldicht. Sy wijsen noch in't selve Meyr een Eylandeken/ alwaer sy versieren/hem de Son verboꝛghen ende onderhouden te hebben/ waerom sy hem aldaer in vooꝛigen tijden veel sacrificien aendeden: niet alleenlijcken van Schapen/ maer oock van Menschen. Andere vertellen/dat dooꝛ een Venster van uyt een seker Hol/ gecropen quamen/ses/of ick en weet hoe veel lieden/ende dat de selfde de progeneratie ofte vooꝛt-teelinghe der Menschen weder een aenvanck ghegeven hebben/welcke plaetse om de selve ooꝛsake ghenoemt woꝛdt Pacari Tampo. Hebben oock vooꝛ een opinie/dat die Tambos van't outste geslachte der Menschen zijn. Van hier seyt men Mango capo, vooꝛtghecomen te wesen/den welcken sy vooꝛ een Eerstelingh ende t'hooft der Ingas bekennen te wesen. Ende segghen/van desen ghespꝛoten zijn/twee Familien ofte geslachten/d'eene van Hanan Cuzco, ende d'andere van Vrin Cuzco: Refereren/dat de Coningen Ingas (alsse Ooꝛlogh voerden ende verscheyden Pꝛovincien overwonnen) vooꝛ reden gaven/om daer mede t'Ooꝛlogh met gherechtigheyt te verdedighen/dat alle de lieden hen onderdanigheyt ende erkentenisse schuldich waren/ dewijle dat uyt hare geslachte ende Vaders-lant de Werelt vernieut/ende alleen henlieden de waerachtige Religie ende Gods-dienste gheopenbaert was. Maer waer toe ist noodich daer meer by te voegen/ghesien het altemael leugen ende vꝛeemt van de reden is. Het ghene dat van gheleerde Mannen geschꝛeven ende bevesticht woꝛt is/ dat alle 'tgene dat men van gheheugenisse ende kennisse van dese Indianen can hebben/comt tot op ontrent vier hondert Jaren/zijnde alle het vooꝛgaende een rechte verwartheyt ende duysteren Nevel/sonder eenighe sekerheyt te mogen vinden. Ende ten is niet te verwonderen/dewijle datter Boecken ende schꝛiften ghebꝛekende waren / in welcker plaetse sy haer soo uytmuntende rekeninge van de Quipocamaios hebben. Soo ist van ghenoech/ende noch meer als veel/datse van vier hondert Jaren reden weten te geven.

den. Als ick met neerstichept ondersoeckende was/om van hen te verstaen/ van wat Landen ende Volckeren/sy in't Landt (daerse in woonen) ghecomen zijn / vontse seer verre/daer van eenighe reden weten te gheven/maer waren eer voor ghewisselijcken gevoelende van haren eersten oorspronck ende uptcomste in de selve nieuwe Werelt (daer sy nu woonen (gheschapen gheweest te zijn: twelcke wy in't contrarie/ met ons geloof bewesen hebben/daert ons leerende is/alle Menschen van eenen Mensche afghecomen te wesen. Men heeft merckelijcke teyckenen ofte gissinghe / dese Lieden een langhen tijdt gheleeft te hebben/sonder Coninghen / nochte verordineerde ofte Burgerlijcke Politie/maer datse woonende waren by Ghebuerten ende Rotten/ gelijck als hedensdaeghs die van Florida,Chiriguanas,Brasilianen, ende veel meer andere Natien doen/de welcke gheen sekere Coninghen hebben/dan na dat het hen in't hooft schiet/ende in tijdt van Oorlogh ofte Vrede te passe comt / soo kiesense hare Hoofden ende Regeerders. Maer in't verloop van tijden/begonsten sommige persoonen(die in cloeckheypt ende vernuft d'ander te boven ginghen) te heerschen/ende te gebieden (gelijck als in voortijden Nimrot) ende 'tselve allenghskens aen-groepende / zijn comen te vestighen de Coninckrijcken van Peru ende Mexico, die onse Spagniaerden aldaer ghevonden hebben. Ende al hoe wel datse Barbarisch waren/gingen niet tegenstaende alle d'ander Indianen veel te boven. Alsoo dat de voorseyde reden dringhende is / het meesten deel van't Indiaensche gheslachte ghesproten en de vermenichfuldicht te wesen/van wilde/woeste ende ghevluchte lieden. Ende dit is nu ghenoech beroerende/ 'tghene ons van de origine / oorspronck ende op-comste van dit Volck te voren comt om te handelen / latende de reste voor wanneer dat wy hare Historien breeder tracteren sullen. Actor. 17.

Eynde des eersten Boecks.

Het tweede Boeck der Historie Naturael ende Morael van West Indien.

Het eerste Capittel Daer in ghehandelt sal worden van de Nature ende eyghenschappe der *Equinoctiael*.

WEsende het meesten deel / dat van de nieuwe Werelt ontdeckt is / onder de middelste Regioen ofte Ghewesten des Hemels / 'twelcke is 'tghene dat d'Ouderen Torridam Zonam genoemt/ ende voor onwoonbaer ghehouden hebben/soo ist noodich te weten/ om de dinghen van Indien te deghen te verstaen/de natuere/ conditie ende eyghenschappe van dese Regioen ofte Ghewesten. Ten dunckt my niet/datse qualijck gheseyt hebben/de ghene die bevestichden/ dat de kennisse van de Indische dinghen sonderlinghe hanghende was / aen de kennisse der Equinoctiael: want alle het verschil dat d'eene Werelt van d'ander heeft/comt bynaest upt de eyghenschappe des Equinoctiaels, ende is om aen te mercken / dat alle de spatie/die men heeft tusschen de twee Tropicos ghereduceert ende geexamineert moet wesen (als een eyghen reghel) op de Linea ofte streeck van't midden/'twelcke den Equinoctiael is: zijnde alsoo ghenoemt/om dieswille/dat soo wanneer de Son daer op is/soo

is/ſoo maeckt het over de geheele Werelt/ghelijcke daghen ende nachten: Als oock om dat de ghene die daer haer woon-plaetſen onder hebben/'tgheheele Jaer door genietende zijn/de ſelve ghelijckheyt ende eenparicheyt van dagen ende nachten. Onder deſe Linea Equinoctialis, vinden wy ſoo veel ende wonderlijcke eyghenſchappen/ datſe ons met groote reden 'tverſtandt verwackeren ende verſcherpen / om d'oorſaecken daer van t'onderſoecken / ons niet ſoo ſeer leydende door d'onderwijſinghe der oude Philoſophen / als wel door de waerachtighe redenen / ſekere experientie ende ervarentheyt.

Het 2. *Capittel.* VVat dat d'Ouderen ghemoveert heeft, voor een onghetwijffelt dinck te houden, de *Torrida* onwoonbaer te weſen.

NU nemende dan de ſake eerſt van ſyn beginſels af/ ſoo en mach dan niemandt ontkennen / het ghene ons claerlijcken vertoont wort/dat de Son in't ghenaken/verwarmende/ende in't af-wijcken vercouwende is/waer van de Dagen ende Nachten/ Winter ende Somer/goede ghetuyghen zijn/door welcke veranderinghe/coude ende hitte veroorſaeckt wordt/door't nae by comen ofte af-wycken der Sonne. Het andere/'twelcke niet min waerachtich ende voorſeker is is/ dat hoe de Son naeder by comt/ende met ſyn ſtralen alderſteylſt over 'thooft treft/hoe datſe 't Aerdtrijck aldermeeſt verbrandt. Dit ſelve mach men claerlijcken ſien ende ghevoelen / op het heetſte van den middach/ende in't crachtichſte van den Somer. Hier uyt wort wel ende te recht ghenomen ende vermoedt/ (ghelijck als het blijckt) dat/hoe dat het Lant verscheydender van den om-loop der Sonne gelegen is/hoe dat het couwer is. Ghelijck als wy bevinden/dat de Landen/die d'alder Noorderlijckſt gheleghen/d'alder coutſte zijn/ende de gene die den Zodiack (daer de Son in gaet) aldernaeſt liggen/zijn in contrarie d'alder heetſte. Op deſe maniere iſt/dat het Lant van Ethiopien, dat van Africa ende Barbaryen in hitten te boven gaet: Ende Africa dat van Andaluſia: ende Andaluſia, dat van Caſtilien ende Arragon: ende Caſtilien dat van Biſcayen ende Vranckrijck. Ende hoe verder nae't Noordē/hoe dat deſe ende d'andere Provintien van minder hitten zijn: ende volgens/ſoo gaen de ghene die de Son meeſt genaken/ ende met ſyn ſtralen alderſteylſt ghetreft worden/in de alder meeſte hitte te verdraghen/te boven. Sommighe voeghen tot het ſelve/noch een ander reden/te weten / den om-loop des Hemels/de welcke binnen de Tropicos ſeer rad ende ſnel / ende dicht by de Polen/ ſeer verlanckſaem is; waer uyt beſluyten de Regioenen ofte Ghewe ſten/die den Zodiacck ombangende is/drye oorſaken te hebben/om van de hitte verbrant te worden/ 'teene de naebyheyt der Sonnen t'ander van dat haer de ſtralen ſteyl neer treffen/ende t'derde/om datſe ghenietende zijn/den alder ſnelſten om-loop des Hemels. Wat belangende is/dat van de hitte ende coude geſeyt wort / is het ghene dat den ſin ende de reden in conformiteyt/ſchijnen te beveſtigen: Ende nopende d'ander twee qualiteyten/'twelcke zijn/vochtigheyt ende drooghte. Wat ſullen wy ſegghen? Sonder twijffel/het ſelfde; want de drooghte ſchijnt veroorſaeckt te weſen door't ghenaken / ende de vochtigheyt/door't af-wijcken der Sonne. Ende ſoo ghelijck als den Nacht couder is/dan den Dach/alſoo is die oock vochtigher: Ende om dat den Dach heeter is/ daerom is die oock droogher. Den Winter/als de Son verre van der handt is / is cout ende reghenachtich / zijnde den Somer / wanneer de Son nae by is / heet ende droogh. Want ſoo ghelijck als het vyer is ſiedende oft brandende/ alſoo gaet het oock

*Twelcke ic alſo genoech onbevondē hebbe waerachtich te weſen/in onſe voyagie ende onderſoeckinge vā by Noorden om/op d'ōtdeckinge der Engte ofte Straet van Naſſauwē/ als oock op mijn voorgaende reyſe over den Equinoctiael, nae Ooſt-Indien.

ghelijck

ghelijckelijcken op droogghende. Nu zijnde van Aristoteles ende d'ander Philosophen aenmerckende/ het ghene voorseyt is/ voeghden ghelijckelijcken/ de middelste Regioen ofte Ghewesté (die men Torridam noemt/ dat is de versenghde ofte verbrande) een overvloedichept van hitte ende drooghte toe: Waerom sy seyden/ datse wonderlijck verbrant/ droogh/ ende volghens/ gantsch ghebreckelijcken van Wateren ende weyden was: Ende dit aldus wesende/ moest het nootwendigh seer ongherieflijck/ ende des Menschelijcke habitatie contrarie wesen.

Het 3. Capittel. Hoe dat de *Torrida Zona* overvloedich vochtich is, ende dat hen d'Ouders hier inne seer bedroghen hebben.

Wesende alle t'ghene dat ghesept is/ nae het goetduncken/ waerachtich/ seker ende claer/ en is niet teghenstaende/ nae't ghene men daer van ondervonden ende verstaen heeft/ seer valsch ende contrarie: Want de middelste Regioen ofte Gewestė (die men Torridam noemt) wort met rechter waerhept van Menschen bewoont: Ende wy hebbense van ghelijcken langhen tijdt bewoont ghehadt/ zijnde de bewooninghen des selven seer gheboechlijcken ende aenghenaem. Nu dewijle t'self de aldus is/ zijnde kennelijck/ dat van de waerhept gheen valschept volghen mach/ wesende de conclusie (ghelijck alsse is) valsch/ soo ist dan van doen/ dat wy weder achterwaerts/ op de selve voetstappen keeren/ ende de beginsels scherpelijcken oversien/ waer inne dat de faute ende t'bedroch gheleghen mach wesen. Eerstelijcken soo sullen wy verclaren/ wat de waerhept belanghende is/ nae dat het ons door waerachtige ervarenthept onderwesen ghe weest is: onderstaende daer nae (al hoe wel t'selve een groote saecke is) d'eyghen reden/ nae goeder Philosophije/ daer van te gheven/ t'laetste dat boven voorgestelt worden was/ dat hoe de Son t'Aerdtrijck naest was/ hoe dat de selve meerder droogte veroorsaeckte. Dit scheen een slecht ende seker dinck te wesen/ zijnde niet teghenstaende seer valsch: Want men en heeft in de Torrida Zona in gheenighen tijden meerder regens ende overvloedichept van water/ dan/ soo wanneer/ dat de Son alder naest by/ ende steylst over t'hooft gaet/ is voorwaer een wonderbaerlijck dinck/ ende weerdich om aen te mercken/ dat den tijt van't Jaer die men in de Torrida Zona, alderhelderst/ claer/ ende sonder reghen heeft/ is/ soo wanneer dat de Son daer alderverst van daen is/ ende int contrarie/ soo en is daer gheenen tijdt van't Jaer volder van reghen/ wolcken ende sneeu/ (daerse valt) dan soo wanneer de Son aldernaest by ende over t'hooft is. De ghene die in de nieuwe Werelt niet ghe weest hebben/ sullen dit by avontuer voor ongeloofljck houden/ jae oock noch wel de gene die daer geweest/ ende gheen acht op gheslaghen hebben/ salt oock misschien wat nieus schijnen te wesen: Maer d'eene met d'andere sullen hen lichtelijcken verwonnen gheven/ acht nemende op de warachtige experientie van dat geseyt is. In dit Peru, t'welcke aenschouwende is den Polum Antarcticum, ofte van't Zuyden/ heeft men de Son alderverst af/ ten tijden datse die van Europa aldernaest by hebben: Ghelijck als daer is in de Maenden/ Mayo, Iunio, Iulio ende Augusto, soo wanneer datse den Tropicum van Cancer naest by is/ in welcke voorseyde Maenden/ men in Peru een claer helder weer heeft/ sonder eenighen reghen ofte sneeu te vallen/ loopende de Rivieren seer vermindert/ jae sommighe gantsch uytgedrooght van Water. Maer daer nae comende voorder int Jaer/ ende ghenaeckende de Son den Circkel van Capricornus, soo begint het

weder terstont te regenen ende te sneeuwen/met grooten opwateren der Rivieren/ te weten/van October af tot December toe: Ende keerende de Son weder van Capricorno af/ soo treftse die van Peru recht over t'hooft: als dan soo heeft men t'ghewelt ende t'ghebaer van de wateren/crachtighen reghen/veel sneeus/ ende die gheweldige opwateren der Rivieren/t'welcke is/op den selven tijdt / datter de meeste hitte van't Jaer regnerende is/ te weten/ van Ianuario af/ tot half Martij toe. Dit is a dus alle jaren in desen Provincien van Peru, sonder dat het van yemant gecontrarieert mach werden. In de contreyen/ welcke aenschouwende zijn den Polum Arcticum, over d'ander zijde der Equinoctiael, gheschiet het alsdan gantsch int contrarie / ende is door de selve reden. Laet ons nemen Panamâ, ende alle die Custe / ofte nieu Spagnien/ d'Eylanden van te Loef waert/Cuba Española,Iamaico,S. Iuan del Puorto rico ,sullen sonder faute vinden/datse genietende zijn/ van't beginsel van November af/ tot April toe/eenen claren ende helderen Hemel. Zijnde d'oorsake / dat passerende de Son de Linea Equinoctialis, nae de Tropicum Capricorni toe / alsdan van die Regioenen ende contreyen meer afwijckende is/als op eenighen anderen tijdt van't Jaer. Ende int contrarie/soo comen in de selve Landen/gheweldighe opwateren/ende overvloedighe regenen/ als de Son daer weder nae toe comt/ ende aldernaest by is/ t'welcke is van Iunio tot September toe : Want alsdan wordense van de Son aldernaest ende steylst over t'hooft ghetreft. Dit selve is oock geobserveert in Oost Indien/ gelijck het by de Brieven/ van derwaerts over/blijckende is. Alsoo dat het eenen generalen reghel is/(hoewel het op sommighe plaetsen / door bysondere oorsaken/exceptie heeft) in de middelst Regioen ofte Ghewest van de Torrida Zona, als de Son afwijckt het alderclaerste ende helderste weer te wesen/hebbende alsdan de meeste drooghte. Ende soo wanneer sy ghenaeckt/ist reghenachtich/ende heeft de meeste vochticheyt: Ende nae't veel ofte weynich afwijcken der Sonne / soo heeft het Landt veel ofte weynich overvloet van Water.

Dit is aldus in Oost-Indien / by de contreyen van Goa, ende de Custe die men eyghentlijcken Indien ende Malabar noemt / als in mijn Itinerario ghesien mach worden.

Het 4. *Capittel.* Dat het buyten den *Tropicos* int contrarie van de *Torrida Zona* is , ende alsoo heeft men daer meer Waters ten tijden dat de Son daer verst af is.

Buyten den Tropicos ghesckiet het gantsch contrarie/ want den regen en de coude comen beyde te samen/ als ooc de hitte met de drooghte. In gheheel Europa ende d'oude Werelt/ is dit selfde seer gemeyn ende bekent / zijnde van ghelijcken oock alsoo / in alle de nieuwe Werelt/waer van t'gheheele Coninckrijck van Chile, goede ghetuyghe is/t'welcke(om dat het buyten den Circkel van Capricornus,ende op soo veel hooghten als Spagnien gheleghen is)de selve ghetijden van Winter ende Somer heeft / als Spagnien: Wtgenomen/dat den winter aldaer/comt/int contrarie/van alst in Spagnien Somer is/om dieswille/dat het den teghen Pool aenschouwende is. In voeghen/dat in de voorseyde Provincien/de Wateren ende reghen/seer overvloedich/ gelijckelijcken met de coude aencomen/ten tijden dat de Son van die Contreye begint af te wijcken/ t'welcke is / van't eerste van April af / tot gheheel September toe: comende de warmte ende drooghte wederom / soo wanneer hen de Son weder ghenakende is. Eyntlijcken gheschiet gantsch ende al op de selve maniere / ghelijck als in Europa,uyt welcke oorsaecke/t'self de Lant/soo wel in de vruchten/als in de vernuften/ meer

meer over een comt/met de conditië van Europa, als met eenich ander van Indien. Het selve siet men van gelijcken te gheschien/ op de selve maniere ende ordonnantie in dat groot stuck Landts / t'welcke hem upt het binnenste van Ethiopien is uytbreydende punts-ghewijs nae de Cabo de bona Esperanca toe : Waerom ghesept wort / dit die rechte oorsake te wesen / van t'overloopen der Rivier Nilus in den tijdt van den Somer / daer d'Ouderen soo seer van ghedisputeert hebben. Want in de voorsepde contrepe/soo begint men in April (als de Son Aries gepasseert is) den Winterschen regen ende opwateren te crijgen/om dat het alsdan/aldaer begint te Winteren. Ende dese Wateren (welcke eensdeels van't sneeu / ende eensdeels van den regen voortcomen) vervullen de groote Lacken ofte Meyren daer den Nilus (nae de rechte ende seeckere Geographie) haren oorspronck van heeft/ de welcke alsoo allengskens aendringhende/ hare stroomen vermeerderen/ende met der tijdt haren cours nemen/ een groot eynde weeghs/comende alsoo over te loopen/ door t gantsche Lant van Egypten, ten tyden van den Somer : t'welcke een dinck teghens de natuer schijnt te wesen / ende comter nochtans/des niet teghenstaende/seer met over een : Want in den selven tijdt dat het in Egypten (t'welcke onder den Tropicum van Cancer gheleghen is) Somer is/ soo is het aen de Meyren ende Fonteynen/ofte oorspronck der Rivier Nilus, die onder den Tropicum Capricorni comt / Winter. Men heeft in America een ander inundatie ofte overloopinghe van Wateren/die dese van den Nilus seer ghelijckformich is/ te weten/in den Paraguay (anders Rio de la Plata genoemt) de welcke alle Jaren (door de menichte van't water / dat upt het ghebergthe van Peru comt af storten) soo onordentlijcken/upt de moeder/ofte overloopt/ende alle t'voorsepde gantsche lant / soo gheweldichlijcken bedeckende is/dat d'Inwoonders vande selve contrepe ghedwonghen zijn/den selven tijt de woonplaetsen te verlaten / ende hen in de Schupten ende Canoas t'onthouden.

Het 5. Capittel. Hoe dat men binnen den *Tropicos*, in den tijdt van de hitte eñ Somer, den regen ende opwateren heeft, ende van de reeckeninghe der Winter ende Somer.

In somma / dat den Somer haer in de twee ghetemperde Zonis ofte Ghewesten met de hitte ende drooghten vereenicht / ende den Winter met de coude ende vochtichept : Maer binnen in de Torrida Zona, soo en vereensghen haer de voorsepde qualitepten in alsulcker voeghen niet : Want den reghen volght op de hitten/ende met de coude (condt hier ick gebreck van overvloedige hitte) comt de claerhept ende t'helder weer. Hier upt comt het (dat zijnde alsoo/dat men in Europa den Winter door den reghen ende coude / ende den Somer door de hitte ende t'claer weer/verstaende is) dat siende onse Spagniaerdē in Peru eñ nieu Spagniē/ hieten den tijdt van veel Waters ende reghen/ Winter/ ende den tijdt van wepnich ofte gantsch gheen reghen / Somer. Waer inne sp hen slechtelijcken bedrieghen : Want op dese maniere segghen sp/den Somer te wesen / in de ghebergthen van Peru, van April tot September toe/om dat het alsdan van reghenen ophout : Ende van September tot April toe/segghen sp Winter te wesen/om dat het dan weder begint te regenen : Ende alsoo bevestigen sp/dat men int geberghte van Peru, den Somer heeft/ op den selven tijt/noch min noch meer als het in Spagniē Winter is. Eñ als hen de Son in den Zenit recht over t'hooft gaet / soo ghelooven sp / dat het oprechtelijcken Winter

Winter is/alleenlijcken om dat men alſdan den meeſten reghen heeft. Maer dit ſelve is een dinck om te lachen/ ghelijck als gheſproken vande ghene die ſonder weteſchap zijn: Want ſo gelijck/ als den dach hem van den nacht/ door de tegenwoordicheyt der Sonne/ende door ſyn abſentie ofte afweſen in onſe Hemiſpherio, nae den omloop van't eerſte Mobile (t'welcke de definitie van den dach ende nacht is) verſchillende is/alſoo oock/noch min noch meer is den Somer van den Winter verſchillende/door de naebyheyt ofte afwijckinghe (nae den eyghen omloop) der Sonne/ ende dit is ſyn definitie. Ergo, ſoo heeft men voorſeker den Somer/ten tijden/ als de Son ten aldernaeſten by is. Ende voor ghewis/den Winter/alſſe ten alderuyterſten van der hant af is/ van't afwijcken ofte ghenaken der Sonne/volght de hitte ende de coude/ ende nootwendich de ghetempertheydt. Maer t'regenen/ofte niet reghenen/t'welcke is de drooghte ende vochticheydt/ en volghter niet nootwendichlijcken uyt Alſoo dat men/ tegens t'gemeyn goetduncken van velen/vermerckende is/ den Winter in Peru claer/helder/ſonder reghen/ende den Somer/reghenachtich te weſen. Ende niet in contrarie/alſt van den ghemeynen Man ghemeynt wort/ dat den Winter heet/ ende den Somer coudt is. Deſe ſelve dwalinghe heeft men in de differentie dieſe ſtellen/tuſſchen de Gheberghten ende de platte Velden van Peru: Segghen/ dat ſoo wanneer int Gheberghte Somer is/ ſoo iſt in de platte Velden Winter/ dat is in Aprili, Mayo, Iunio Iulio, Auguſto: Want alſdan ſoo zijn de Gheberghten genſetende/ een helder Sonne-ſchijns weer/ſonder reghen: hebbende op de ſelve tijdt/ die van de platte Velden/nevel/miſten/ende het ghene dat men Garija hiet/ t'welck is een damp ofte ſachte vochticheydt/ daer de Son mede bedeckt wort. Maer ghelijck als gheſeyt is/ſo moet men beſluyten den Winter ende Somer te comen van't ghenaken ofte afwijcken der Sonne. Ende dewijle dat in gantſch Peru, ſoo wel int gheberghte als op de vlacke Landen/ de Son op eenen tijdt ghenaeckt ende afwijckt/ ſoo en gheeft het daerom gheen reden/te ſeggen/dat ſoo wanneert in de eene plaets Somer is/ alſdan op d'ander plaetſe Winter te weſen/ al hoe wel dat het gheeft oft neemt/ hoe men de vocabelen ghebruyckt. Sy moghen die noemen ſoo ſy willen/ende vry ſegghen/dat het Somer is alſt niet en reghent: al iſt ſchoon dat het dan heeter is/heeft weynich te beduyden/het ghene dat noodich is/ is kenniſſe te hebben van de waerheydt die verhaelt is dat men de wateren niet altoos en crijgt/met het genaken der Sonne/maer gheſchiet eer in den Torrida Zona, gemeynlijck int contrarie.

Het 6. *Capittel.* Dat de *Torrida* groote overvloedicheydt heeft van tWateren ende Weyden, al iſt ſchoon dat het van *Ariſtotele* noch ſoo veel onkent wordt,

Aer t'ghene gheſeyt is/ mach men genoech verſtaen/ de Torrida Zona, Wateren te hebben/ende niet drooghe te weſen/ t'welcke waerachtich is/ende dat in ſulcken graet van menichte ende ghedurichheyt/dat het daer in d'ander Regioenen ofte Geweſten der Werelt te boven gaet/uytgheſondert ſommige plaetſen daer men Zant-Landen ofte Woeſtijnen heeft/ghelijck alſt oock van gelijcken op andere plaetſen der Werelt is. Van de Wateren des Hemels/ is al beweſen/ datſe overvloedicheyt van reghen/ſneeu/ende miſten hebben/de welcke namelijcken inde Provincien van Peru in overvloet zijn. Van de wateren des Aertrijcx/als daer zijn Rivieren/Fonteynen/Beken/Putten/ſtil-ſtaende Meyren ende Lacken/en is tot noch toe niet geſeyt/maer zijnde

ordinaris/

ordinaris/dat de Wateren van beneden / met die van boven responderen / soo mach het hem oock wel verstaen laten / dat sy daer wesen moeten. Nu dan / soo is te weten/dat men daer sulcken overvloet van loopende Wateren heeft/dat men niet en sal bevinden de gheheele Werelt meer ende grooter Rivieren/Lacken ende Morasschen te hebbē/als dese nieuwe Werelt doet. Het meesten deel van America,en can door dese overvloedichept van Wateren/niet bewoont worden / om dies wille dat de Rivier en des Somer-daeghs met d'op-wateren ghewweldelijcken uyt de Moeder / ofte over-loopen / ende het al te mael bederven / ende door't Slijck ende Modder der Morassen ende Weeck-grondighe plaetsen en mach men daer op veel Contrey, en niet door passeren. Daerom de ghene die by ende ontrent de Paragnay (daer hier voozen mentie van ghemaeckt is) woonachtich zijn / gheboelende t'wassen van de Riviere/schicken sy / aleer die op't hooghste comt/hen te begeven in de Canoas ofte Schuytkens / alwaer sy hare woonplaetsen in maken/ eñ haer Huysraet bergen voor den tijt van ontrent drie Maenden/ ende conserveren/ alsoo drijvende/ henlieder persoonen ende goederen : Ende keerende de Rivier weder in syn Moeder ofte besteck/soo begheven sy hen van ghelijcken weder tot haerder Wooninghen op't Lant/ die alsdan noch niet gheheel droogh en zijn. De grootte van dese Riviere is soo gheweldich/dat soo haer de Nilus,Ganges ende Euphrates in een versaemden/ en souden daer noch nieuwers nae by te ghelijcken wesen. Wat sullen wy segghen van de groote Rivier/ Magdalena ghenaemt/die tusschen Santa Martha eñ Cartagena in Zee loopt/ die men met reden de groote Rivier hiet ? Als ick daer ontrent voorby was seylende/ maeckten die my verwondert/dat men thien mijlen daer van af/t'Zeewaert in / bescheydelycke teyckenen van syn stroomē sien mocht/ende nemen/sonder twyffel/haer course over de twee inde mijlen breete/met sulcken gewelt/dat sy die onmetelijcke Zee Ocean aldaer met syn Baren niet overwinnen mach. Maer sprekende van Rivieren/ soo doet met reden alle d'ander swijghen / de groote Riviere die van eenighe van de Amazonas,van andere Marañon,ende van ettelijcke Orellana ghenoemt wert/de welcke onse Spagniaerden ghevonden ende bevaren hebben : Ende blijve in twijffel of ick die Rivier ofte Zee heeten sal. Dese Rivier comt uyt het Gheberghte van Peru afloopen/van de welcke verkrijghende is/overvloedichept van Reghen-Water / als oock van de Rivieren diese in haer treckt / passerende door die groote Velden ende Placke-Landen van Pautitio, Dorado ende Amazone, comt eyntlijcken in den Ocean uytloopen/ comende bynaest recht teghens d'Eylanden van de Margaritis ende Trinitate over / maer syn Oeveren strecken soo uytbreydende / (namelijcken int laetste derde paert) dat het te midde wegen van dien/veel ende groote Eylanden heeft. Ende t'ghene dat noch ongheloofelijck schijnt te wesen/is/dat soo men te midweghen van de Rivier comt / soo en can men anders niet int ghesichte krijghen / dan Hemel ende Water : Jae dat meer is/soo worden de hooghe gheberghten / die dicht by de Oeveren van de Rivier staen / door de groote wijdde bedeckt / ende uyt het ghesicht. De breedde ende die soo wonderbaerlijcke grootte van dese Rivier/(die men recht noemen mach/keyser der Rivieren(hebben wy verstaen uyt een goet originael)van een broeder onser gheselschap/den welcken (noch jonck ghesel wesende)die t'eenemael bevaren heeft/ hem vindende in alle die gheschiedenisse van die soo vreemde incomste die Pedro de Orsua dede / ende onder die oproerighe ende perteuleuse daden des obstinaten Diego de Aguirre,van alle welcke moeyten ende perijckelen/hem Godt de Heere verlost heeft/om hem tot onser ghesel schap te brenghen. Soodanich dan / zijn de Rivieren die men heeft in de contreyen/die men droog Torrida ende verbrande Rigioen ofte Gheweste noemt/t'welcke van Aristotele,ende alle d'Ouderen/ voor arm ende gebreckelijck

kelijck van Wateren ende Weyden ghehouden worden: Nu om dat ick mentie ghemaect hebbe van de Rivier Marannon, om met reden d'overvloedicheyt der wateren/ die onder de Torrida zijn/te bewijsen/soo dunckt het my goet te wesen een weynich te roeren van't groote Meyr ofte Lack/ Titicaca gheheeten/ welcke ghelegen is int midden der Provincie van Collao. In dit Lack loopen meer dan thien seer volcomen Rivieren uyt/ heeft alleenlijck een doortocht ofte loosinge van Water/ doch niets te groot/ hoe wel dat men seyt/die uytnemende diep te wesen/ over t'welcke niet moghelijck en is/een brugghe te maken/door de diepte ende breedde van't Water: Noch en wort oock/nae syn seggen/met gheen Barcken ofte Schuyten ghepasseert/ door den ghewelddighen snellen loop der stroomen/ wort ghepasseert met een merckelycke aerdighe cunst/ende eyghen Indiaenschen vont/ over een Brugghe van stroo ghemaeckt/ghelegen op t'selve Water/ de welcke/ door de lichticheyt der materie/ niet te gront gaen mach/zijnde een passagie die seer seker ende doenlijck is. Het selve Lack heeft int omgaens ontrent tachtentich mijlen/ ende mach wesen van vijf-en dertich mijlen lanck/ ende op syn breedtste vijfthien mijlen: Heeft Eylanden die in voortijden bewoont ende bebout gheweest zijn/ maer zijn teghenwoordich woest ende onbewoont: t'brenght een groote menichte van een soorte van Biesen voort/ die d'Indianen Totora hieten/de welcke hen tot veel dinghen dienstich zijn/want is een spys voor Verckens ende Peerden/als oock voor de selve lieden: maken daer oock huysen/ brant ende Schuyten af/ende alle t'ghene dat van doen is/binden de Vros (alsoo hieten dese lieden) in haer Totora. Dese Vros zijn soo dom ende beestachtich/ dat sy haer selven voor gheen Menschen en achten. Men vertelt van hen/ dat ghevraecht wesende wat lieden datse waren: Antwoorden/ datse gheen lieden/ maer Vros waren/ ghelijck oft sy een ander soorte van Beesten hadden gheweest. Men vondt gheheele Gemeynten van Vros, die hen in hare Balsas ofte Schuytgens van Totora int Meyr ofte Lack onthoudende waren/ woonende alsoo onder den anderen met de Schuytgens aen een ghehecht/ende aen eenighe Steenrotse ofte Clippe vast ghebonden. Ende gebeurden al te mets wel/dat haer een heele Ghemeynte van d'ander veranderde: In sulcker voeghen/dat soeckende heden de ghene die daer gisteren waren/ en vondt men van de gheheele Ghemeynte oft Ghebuerschap tael noch teycken af. Van dit Lack af/loopende het Canael ofte doortocht van't Water ontrent vijftich Mijlen weeghs/ heeft men een ander cleynder Lack/ Paria (ghenaemt) t'twelcke oock Eylandekens in sich heeft/ende men en can daer gheen doortocht ofte Water-loosinghe van ghevinden. Daer zijnder veel die meynen dat het onder der aerden doorloopt/ ende alsoo in de Zuyder Zee uyt comt: Ende brenghen voor een vervolgh/ een arm van een Riviere/die men van seer nae by in Zee siet loopen/ sonder den oorspronck ofte t'beginsel te weten. Ick soude eer ghelooven/dat het water van dit Lack/aldaer van syn selven/ door de Son geconsumeert wert. T'is nu van dese verclaringhe ghenoech/op dat het blijcken mach/hoe ongherechtelijcken dat d'Ouders de middelste Regioen ofte Gheweste verwesen hebben/ ghebreckelijcken van water te wesen/ waerachtich zijnde/ dat het soo wel van den Hemel als van het Aerdtrijck/ overvloedicheydt van Water heeft.

Het

Het 7. *Capittel.* Wordt ghehandelt, de reden waerom dat de Son buyten de *Tropicos*, daer verst af wesende, t'water is op treckende, ende daer binnen in, int contrarie als syer naest by is.

ICk hebbe dickwils met voornemen overdacht/ uyt wat oorsaecke dat het comen mach/den Equinoctiael soo vochtich te wesen/als gheseyt is. Te niet doende de dwalinghe der Ouderen/ soo en comt my anders gheen te vooren/dan dat de groote cracht der Sonne aldaer een groote overvloedicheyt van vapeuren ofte dampen/ van de gheele Zee Ocean (die daer soo wijt ende breet is) nae hem treckt/ ende opheffende is: Zijnde de selve ghelijckelijcken (soo haest als soo grooten menichte van vapeuren ofte dampen opghehaelt zijn) met een uytnemende raddicheyt/ ontdaen ende in reghen verandert. Dat den reghen ende opwateren van uytnemende hitte comen/ can men door vele ende openbare experientie bewroeven/waer van d'eerste is/het ghene ick gheseyt heb aldaer te regenẽ in den tijt als de Son alderst eylst met sijn stralẽ over t'hooft treft/zijnde daerom soo veel te crachtigher. Ende soo wanneer dat de Son af wijckende is/ ende de hitte begint te matigen/ soo en comter noch reghen noch afwateren. Hier uyt dan/ist wel te ghevoelen/de gheweldighe cracht der Sonne/ de ghene te wesen/die den reghen veroorsaeckt. Item/ is geobserveert(ghelijck het waerachtich is)in Peru ende Spagnien/ dat den reghen ende afwateringhen/ over de gheheele Regioen ofte Ghewester van de Torrida, ordinaris nae den middach comen/ te weten/ soo wanneer de stralen der Sonne haer volcomen cracht ontfanghen hebben. Des morghens reghent het seer selden/ waer door haer de reysende lieden daer nae weten te voeghen/ende haer des Morghens vroech op maken/schickende teghens den middach hare dach-reys voleyndt te hebben/want houdent voor een seker dinck van alsdan niet nat te worden: Dit selve is ghenoech bekent/ van den ghenen die in dese Landen ghereyst hebben. Ock mede soo worter gheseydt van sommighe ervaren lieden/den meesten vlaegh des reghens te wesen/ als de Maen op syn volste is: hoe wel ick hier van(om de waerheyt te segghen)gheen volcomen oordeel af weet te gheven/niet teghenstaende dat ick het tot ettelijcke malen ondersocht hebbe. In voegen/ dat het Jaer/den dach ende geheele Maent/de voorseyde waerheyt te verstaen geest/ van dat die excessive hitte van de Torrida, den reghen veroorsakende is. De voorseyde experientie vertoont ons t'selfde in de dinghen die Artificiael, ofte ghemaeckt zijn als van de Alambicken, daer men t'water met uyt de Cruyderen ofte Bloemen distileert/om dat de cracht van't besloten vyer/ overvloedicheyt van vapeuren ofte vochticheyt optreckende is/zijnde door de cracht(om dat het gheen uyttocht en vint)ghedronghen/ ende in water of nat verandert. Dese selve Philosophije heeft men oock int Silver ende Gout/ t'welcke door't Quicksilver uytghetrocken wort: Want soo't vyer weynich ende slap is/ zijnde t'Quicksilver crachtich/soo en worter bynaest niet met al uytghetrocken. Het Quicksilver maeckt eenen grooten damp ofte vochticheyt/ ende comende om hoogh tegens het gene aen/ dat wy een Hoet noemen/so wort het terstont in liqueur oft nat verandert/vallende met droppen om leegh: in voegen dat de groote cracht der hitte(soo wanneer die een bereyde materie vint)beyde die effecten doende is/t'een van de vapeuren op te trecken/ ende t'ander/ die terstont te smilten/ende in liqueur ofte nat te veranderen/ alsser beletsel is om die te consumeren ende te verdwijnen. Ende hoe wel dat het dinghen schijnen te wesen/ die teghens den

anderen

anderen strijden / van dat de Son / om sijn naebyhept / in den Torrida regen veroorsakende is / zijnde de selve Son / d'oorsake / van buyten de Torrida te reghenen alsser verre van der handt af is : Ende hoe wel dat het een teghens t'ander schijnt te wesen / doch soo ment wel insien wil / soo en doet het voorwaer niet / daer procederen duysentderley natuerlijcke effecten / door contrarie oorsaken / op diversche manieren : Wy moghen de natte cleederen te drooghen hanghen by't vyer / welcke verwarmt / ende oock van ghelijcken by de wint / welcke vercoelt. De Morasschen ende modderachtighe plaetsen / worden met de Son / ende met de vorst opghedrooght ende verstijft. Den vaeck wort aengedreven met matelijcke exercitie / maer soo die te veel ofte te weynich / ofte niet met allen is / verdrijftse de selve. Het vyer / soo men daer gheen hout by en doet / gaet uyt / ende soo men daer te veel hout by doet / gaet insghelijcx uyt ende versmoort : Ende zijnde van passe / wort het onderhouden ende vermeerdert. Om wel te sien / soo en moet een dinck niets te nae / noch te verre van't ghesicht wesen : Op een goede distantie siet men wel / ende verre af / verliest men't uyt het ghesicht : Ende seer dicht by / en can ment oock niet te deghen sien. Soo de stralen van de Son seer slap zijn / soo en connense gheenen mist uyt de Rivieren verheffen / ende soo sy seer crachtich zijn / soo verdwijnen sy die vapeuren ofte dampen weder so haest alsse die verheffe / alsoo dat die gematichde hitte die verheffende ende conserverende is / waer door men gheemeynlijcken des nachts ofte des middaeghs gheen mist ofte damp siet op trecken / dan des morghens als de Son begint te rijsen. Op deser wijs heeft men ander duysent exempelen van natuerlijcke dinghen / die men dickwils uyt contrarie oorsaecken siet voortcomen : Daerom soo en behooren wy ons niet te verwonderen / dat de Son met syn seer naebyheypt den regen op treckende / en met syn verre afwesen die oock veroorsaeckende is / ende zijnde haer teghenwoordichepdt ghematicht / noch seer verre van der handt / noch seer nae by / en laet sulckx niet toe. Niet tegenstaende / soo blijfter nochtans een lust om t'ondersoecken door wat reden dat die seer naebyheydt der Sonnen binnen de Torrida, reghen veroorsaeckt / ende buyten de Torrida veroorsaeckt het int contrarie haer verre afwesen. Soo veel als ick can begrijpen / soo is de reden / om dat de hitte der Sonne in den Winter buyten de Tropicos soo groote cracht niet en heeft / dat die ghenoech is / om de vapeuren ende dampichepdt / die haer van't Landt ende t'water verheffen / te verdwijnē. Dese vapeuren vergaderen haer in de coude Regioen ofte Ghewesten der lucht in grooter overvloet / verstijven ende swellen met de selve coude / wordende met het selve (als uytghedout ofte gheperst) in Water verandert : Want in den tijdt des Winters isser de Son verre af / zijnde de daghen cort / ende de nachten lanck / t'welcke al te mael veroorsaeckende is / de Son weynich cracht te hebben. Maer als de Son (den genen die buyten de Tropicos woonen) begint te ghenaken / t'welcke is in den tijdt van den Somer / soo is de Son alsdan soo crachtich / datse int verheffen der vapeuren / de selve humeuren / ghelijckelijcken t'eenemael is verdwijnende ende te niet doende. Om de cracht van de hitte te versterken / helpt het naebywesen der Sonne / ende de lenghte der daghen. Maer binnen de Tropicos in de Regioen ofte Gheweste van den Torrida, soo comt het afwesen der Sonne / met het aldernaeste bywesen / van d'ander Ghewesten buyten dien / gelijck ende over een. Door de selve reden / soo en comt het in de Torrida niet te reghenen / als daer de Son alderverste af is : Ghelijcker wijs / als het niet regent in de Ghewesten in die buyten dien ligghen / alsser de Son naest by is / want comt te wesen ghelijcke distantie / waer van het selve effecten van claer Weder veroorsaeckt. Maer als de Son in de Torrida op haer uytterste kracht komt / Ende recht van boven

over

obert 'thooft neer treft/soo en heeft men daer gheen claer nochte droogh weer / gelijck
alst scheen datmen daer hebben soude/dan groote ende overvallende reghenen. Want
door de cracht van hare excessive hitten/is sy seer haestelijcken ende by-naest subijte-
lijcken nae haer treckende:ende verheffende van't Aerdtrijck aen de Zee Ocean over-
vloedighe menichte van vapeuren. Ende door dien dat de humeuren so veel zijn/ son-
der van den Wint af-ghesneden ofte verspreyt te worden/soo ist datse lichtelijcken co-
men te smilten/ende ontijdighe regen veroorsaken: Want d'excessive cracht der hitte/
mach met der haest veel vapeuren ende dampen op-trecken ende verheffen/ maer en
can dit soo haestich niet consumeren nochte verdwijnen: ende also op getrocken ende
overhoop wesende/comen door de menichte te smilten ende in Water te veranderen/
het welcke al te samen seer wel te verstaen is/door een daghelijcx exempel/ van dat als
men een stuck van een Vercken/Schaep/ofte Kalf te braden stelt/ soo't Vyer veel is/
ende seer nae by leyt/soo sien wy/dat de dickte daer van versmilt/ende al druppende af
valt/door oorsake/dat de groote hitte van't Vyer/de humeuren ende dampicheyt van
'tvleesch nae hem is treckende / sonder dat het door de veelheyt des vyers gheconsu-
meert can worden / waerom het meer distillerende ende af-druppende is. Maer alst
vyer ghematicht is/ende het ghene dat men braedt/in een gheproportioneerde distan-
tie van't vyer staet/soo sien wy dat het vleesch sonder druppen / ofte vet te distilleren/
bradende is/om dat de hitte van passe is/treckende de vochtigheyt uyt / ende gaende
die met het selfde consumerende ende verdwijnende. Daerom de ghene die de conste
van't koken vseren/bevelen het vyer matich te maken/ende dat men het ghene dat ge-
braden sal worden/niet te verre noch te nae by en sal setten / op dat het niet en come
af te smilten. Een ander exempel hebben wy aen de Keerssen van Wasch ofte Smeer
ghemaeckt/dat soo de lemte te dick is/so comt het Wasch ofte Smeer te smilten ende
af te loopen/om dat het de humeuren/die't op-treckende is / niet en can consumeren
ofte verdwijnen: Maer soo de lemte matich ende gheproportioneert dick is / soo en
smilt noch en verloopt het Smeer ofte Wasch niet eens/want de lemte is gelijckelijc-
ken consumerende het ghene dat het van vochtigheyt verheffende is. Dit is dan/nae
mijn goet-duncken/d'oorsake/waerom dat de groote hitte onder den Equinoctiael en-
de Torrida den reghen verweckende is/'tghene dat in ander Ghewesten plach te co-
men door de weynighe hitten.

Het 8 *Capittel.* Op wat maniere men verstaen moet,het ghene dat van de *Torrida Zona* gheseyt wort.

Wesende also/datmen van natuerlijcke ende Physische
saken gheen sekere ende Mathematische regel en behoort te eysschen/dan
het ordinaris ende ghemeynste is/het gene van den reghel gestelt wert:
ende is te verstaen/dat men 'tghene wy verhalende zijn/op de selve stij-
le ende maniere sal meynen / dat men in de Torrida meer vochtigheyts
heeft/dan in de ander Regioenen ofte Ghewesten/ende dat het aldaer is regenende/
als de Son op het naeste by is. Nu dit selfde is aldus in't gemeynste ende ordinaris/
doch even wel/soo en ontkennen daerom d'exceptien niet/die de natuere den selven re-
ghel heeft willen geven/makende sommige contreyen van de Torrida gantschelijcken
droogh/ghelijck als men van Ethiopien verhaelt/ende wy van een groot stuck weeghs
van Peru ghesien hebben/alwaer alle de Custen ende 't Landt/dat men 'tvlacke Landt
noemt/ghebreckelijcken van Reghen/als oock van stil-staende Wateren is / uytghe-

nomen dat sommighe Valleyeu ghenietende zijn/van de Wateren / die de vloeyende Beken van't gebergte af drijven : alle de reste zijn zandige ende onvruchtbare Landen/daer men qualijcken eenighe Fonteynen ofte Putten heeft/ ende soo daer eenige gevonden worden/zijn seer diep. Wat dat d'oorsake is/ dat het op dese vlacke Landen niet en reghent/ ('twelck een sake is/daer van veelen nae ghevraeght wordt) sal op syn plaetse/met Godts hulpe/gesept worden/pretenderende nu alleenlijcken te bewijsen/dat men van den natuerlijcken reghel verscheyden exceptien heeft / ende mach by avontuer/op sommighe plaetsen van de Torrida wel gheschieden/niet te reghenen als de Son op't naeste by is/dan alsser verst af is : hoe wel ick't selve tot noch toe niet ghesien noch gehoort hebbe. Doch soo dat ghebeurden/ende een eeuwich dinck waer/ soo soude men dat eenighe sekere eyghenschappen van't Landt moeten toe-schrijven. Maer geschiedende eenmael op een manier/ende d'ander reys op een ander/soo moet men verstaen/datter diversche beletsels in de natuerlijcke dinghen gheschieden/ waer mede d'een d'ander in den wegh zijn. Laet ons een exempel stellen : 'tmach wesen dat den reghen van de Son veroorsaeckt ende door den Wint belet wordt / ofte datse die meerder maeckt/dan sy plach te wesen. De Winden hebben hare eyghenschappen/ ende diversche beginsels/waer mede verscheyden effecten uytrechten/ ende dickwils in't contrarie van dat de reden ende loop des tijdts vereysschende is. Ende dewijle datter in't Jaer op alle plaetsen groote veranderingen gheschieden door de verscheydenheyt vande Aspecten der Planeten ende differentie der gestaltenissen/ so en is het niet wonder/datter oock hier van yet in de Torrida geschiet/in't contrarie van dat wy daer af ghesept hebben. Maer in effect/het ghene wy besloten hebben / is d'oprechte ende gheexperimenteerde waerheyt/dat men in de middelste Ghewester (die wy Torrida ofte versenghde noemen) de drooghte die d'Ouderen ghemeynt hebben / niet en heeft/maer seer veel vochtigheyts / reghenende aldaer alsser de Son op't naeste nae by is.

Het 9. Capittel. Hoe dat de *Torrida* niet uyt der maten, maer passelijck heet is.

Tot hier toe isser ghesept/'tgene de vochtigheyt van de Torrida Zona belangende is/nu sal't goet wesen/te segghen van de ander twee qualiteyten / als daer is/ hitte ende coude. In't beghinsel van dit Tractaet hebben wy ghesept/hoe dat d'Ouderen verstonden de Torrida droogh ende heet te wesen/ende dat beyde gaer in extremo, (dat is upter maten veel)maer de waerheyt en is hier van alsoo niet/dan dat het vochtigh ende heet is/zijnde de hitte in't meesten deel niet upt der maten / maer ghetempert / een dinck 'twelck men voor ongheloofiijck soude houden/ soo wy't niet ghenoech ondersocht hadden sal segghen het ghene my selven wedervaren is / als ick nae Indien reysde. Nu om dies wille dat ick ghelesen hadde/het ghene de Philosophen ende Poeten van de Torrida Zona soo seer verheffen/liet my voorstaen/dat ick (aen den Equinoctiael comende) de vreeslijcke hitte niet en soude moghen verdraghen : 'Twelcke soo geheel contrarie viel/dat ick op de selve tijdt (in't passeren van de Linea , soodanighen coude gevoelende was/dat ick etlijcken malen in de Son ginck sitten/om my te verwarmen/ zijnde in den tijt/dat de Son recht boven 'thooft ginck/'twelcke is in de Maent Martio,in't teycken van Aries. Bekenne/dat ick/alhier wesende/loech/ende de Metoros van Aristoteles,met syn Philosophije/ voor een cluchte hielt / siende dat het op die plaetse/ ende op

ende op dien tijt (nae sijnen reghel) altemael moeste verbrant hebben/ende een louter vyer wesen. Ende ick met mijn met-gesellen hadden coude: want is in effect also/dat men in de Werelt gheen ghetemperder nochte bequamer Ghewesten heeft/ als onder de Linea Equinoctialis. Maer is in een groot verschil / want en is op alle plaetsen niet op een maniere/op contreyen is de Torrida Zona seer getempert/als in Quito,ende op de vlacke Velden van Peru. Op plaetsen seer cout/als in Potosij, ende op oorden seer heet/als in Ethiopien,Brasilien, ende in de Eylanden Malucos. Ende dewijle dese verscheydenheyt seker ende kennelijck is/soo moeten wy nootwendich een ander oorsake van de coude ende hitte ondersoecken/sonder toe-doen der Sonne/naedemael dat het gheschiet op eenen tijt van't Jaer/ende op plaetsen van ghelijcker hooghten ende distantie des Pools ende Equinoctiael soo veel verschils te hebben/dat eenige haer verbrandende zijn van hitten. Andere en connen haer de coude niet af weeren/ende etlijcke bevinden haer met een getemperde ende ghematicl de hitte. Plato stelde sijn gecelebreerde Eylant Atlantida in de Contreye Torridæ,dewijle hy seyt/dat het op eenen seckeren tijt van't Jaer/de Son over 'thooft hadde/niet teghenstaende/ soo maeckt hy dat ghetempert/overvloedich ende rijck. Plinius stelt Taprobanam,'t welcke nu Samatra gheheeten wordt,onder den Equinoctiael, (gelijck het in effect leyt) dat hy niet alleen seyt rijck ende overvloedich te wesen/maer oock seer bewoont/ende vol van Volck ende Ghedierten. Wt het welcke men verstaen mach/dat/al hoewel d'Ouderen de hitte van de Torrida voor onlijdtbaer gheacht hebben / consten des niet te min evenwel bemercken/dat sy soo onwoonbaer niet en was/als sy dien wel maeckten. Dien soo excellenten Astrologijn ende Cosmographus Ptolomeus, ende de uytghelesen Philosoph ende Medecijn Avicenna, hadden veel beter gissinghe ghelept/ dewijle sy beyde gaer ghevoelende waren/datter onder den Equinoctiael een seer bequame/ende voeghlijcke habitatie was.

Plato in Timeo & in Cricia.
Plin. lib. 6. cap. 22.

Het 10. *Capittel.* Dat haer de hitte van de *Torrida*, met den overvloedighen reghen ende cortigheyt der daghen matighende is.

Dat het selve (ghelijck als dese ghesept hebben) alsoo waerachtich is / is (nae dat men de nieuwe Werelt ghevonden heeft) vergheleken/ende sonder twijffel bevonden geweest: evenwel soo is het seer natuerlijck/als men eenich dinck/dat buyten onse opinie was/ met experientie ondervindende is/terstont d'oorsake van soodanige verborgentheyt/te willen ondersoecken ende weten. Alsoo zijn wy begeerich te weten/waerom dat de Ghewesten/die de Son alderstejlst boven 'thooft heeft / niet alleen ghetemperder/maer oock op veel plaetsen couder is. Nu 'tselve in't generael aengemerckt / so zijnder twee ghemeyne oorsaken/om dese Ghewesten getempert te maken: d'eene is/ het gene hier voren gesept is/dat het een Ghewesten is/van grooter vochtigheyt/ende die den reghen seer onderworpen is: Ende daer en is niet aen te twijffelen / ofte den reghen is vercoelende/want het Element van't Water is uyt der natueren cout/ ende al hoewel dat het Water door de cracht van't vyer verwermt wordt / soo en laet het evenwel niet te tempereren den brant die alleen van de puere Son voort-comt. Dit wort alsoo wel bewesen/by het gene dat gherefereert wert van Arabia interiore, ofte binnenste Arabien/'t welcke men sept/gantschelijcken van de Son verbrandt te worden/om dat het gheen regen en heeft/die de verbolgentheyt der Sonne matigende is. De Wolcken beletten de stralen van de Son/datse soo dapper niet en mogen treffen/

ende den reghen die daer van voort-comt/is van ghelijcken de Lucht ende 't Aertrijck vercoelende/ende maeckt het vochtich/al schijnt het noch soo heet te wesen/ 't reghen-water wort in't eynde gedroncken/ende verslaet den dorst ende de hitte/ghelijck het de onsen gheproeft hebben/ghebreck van Water hebbende om te drincken. In sulcker voegen/dat/ soo gelijck als ons de reden/als oock d'ondersochtheyt te verstaen geeft/ den reghen uyt syn selven de hitte te verdrijven. Ende de wijle oock vertoont hebben/de Torrida seer regenachtich te wesen/soo blijfter gheapprobeert/ dat in het selve/ oorsake is/om hem in syn hitte te tempereren. Tot dese sal ick noch een ander oorsake voegen/ende is noodich die wel te verstaen/niet alleen voor dese tegenwoordige questie/maer oock voor veel andere. Ende om dat wy in weynich woorden te seggen/soo ist/dat den Equinoctiael, hoewel dat die de Son meer ontsteken heeft/soo heeft sy/ dien niet tegenstaende/corter tijt. Ende de wijle dat de spatie der hitte van den dach/ weyniger ende minder is/soo en can sy oock soo seer niet outsteken noch verbrant worden/ maer is van doen/dat dit beter verclaert ende verstaen mach worden. De Meesters van de Sphera, leeren/gelijck als het waerachtich is/ dat hoe dat den opganck van den Zodiack, in onsen Hemispherio ronder ende dweerser comt/hoe dat de daghen eñ nachten onghelijcker zijn: Ende in't contrarie/alwaer de Sphera recht is / ende de Teyckenen steyl over eyndt climmen/aldaer zijn de tijden van de daghen ende nachten onder haer gelijck. 'Tis oock een ghewisse sake/dat die geheele Ghewest e/die tusschen de twee Tropicos comt/minder ongelijcheyt van daghen ende nachten heeft / als daer buyten. Ende hoe dat men de Linea naerder comt/hoe dat men de selve ongelijckheyt minder heeft. Dit hebben wy in dese contreyen sichtelijcken gheobserveert. Die van Quito, om datse onder de Linea ligghen/hebben 't gheheele Jaer door/noch langer noch corter daghen ende nachten/dan zijn altemael even ende ghelijck. Die van Lima, om dat sy ontrent twaelf graden van de Linea af ligghen / sien wat verschils van daghen ende nachten/maer seer weynich: want in Decembri ende Ianuario soo mach den dach een ure verschillen in de lengte/ende dat/noch niet ten vollen. Die van Potosij hebben veel meer verschils 's Winters ende Somers/want ligghen bynaest onder den Tropicum. De gene die gheheel buyten den Tropicum ghelegen zijn/hebben de cortheyt der daghen des Winters/ende de lanckheyt van de Somersche daghen: Ende hoe datse verder van den Equinoctiael nae den Pool toe ligghen / hoe dat het selve verschil meer is. Ende daerom heeft Duytslant ende Engelant des Somers langher daghen als Spagnien ende Italien. Dit aldus wesende/gelijck als ons sulcks de Sphera leerende/ ende d'experientie claerlijck vertoonende is/ so moet men daer noch een ander propositie by stellen: die oock waerachtich/ende door alle natuerlijcke effecten / van grooter aenmerckinghe is/te weten/de geduerigheyt in't wercken van haer eyghen sake. Dit over-gheslagen/soo men my vraeght/waerom dat den Equinoctiael soo ghe weldighe hitten des Somers niet en heeft/als d'ander Ghewesten: exempli gratia. Andalusien in Iulio ende Augusto, sal ant woorden / door reden/dat de hitte ontstekende / ende den nacht/als vochtich ende cout/vercoelende is/waerom die van Peru soo groote hitten niet en ghevoelen: want de Somersche daghen en zijn soo lanck/noch de daghen soo cort niet/ende de hitte van den dach wort veel met de coelte van den nacht ghetemporeert. Daer de daghen van vijfthien ofte sesthien uren zijn/ moet het met recht heeter wesen/als daer sy maer twaelf ofte derthien uren hebben / blijvende van ghelijcken noch/ soo veel voor den nacht om te vercoelen. Ende al hoewel de Torrida in de naebyheyt der Sonne te boven gaet/niet tegenstaende soo excederen ende gaen d'ander Gewesten aldaer te boven in de langhduerigheyt der Sonne. Ende nae goede reden/ so verwarmt een vyer/al ist schoon wat cleynder/soo't langhe teghens houdt/meer dan

een ande

een ander dat grooter is/soo't minder duert/hoe veel te meer als daer coelten tusschen beyden comt. Nu dan/dese twee eyghenschappen van de Torrida, in een weegh-schale ghestelt wesende/van dat het in den tijt van de groote hitte/aldermeest regent/ende de daghen corter zijn sullen/haer by avontue re schijnen te comen vergheliicken / met die ander twee contrarie effecten/als daer is / van de Son naest by ende rechter overeynt te hebben/ofte en sullen ten minsten niet veel voordeels gheven.

Het 11. *Capittel.* Dat men, behalven 'tvoorseyde, andere oorsaken heeft, om de *Torrida* ghetempert te wesen, namelijcken de Nabuerschap der Zee *Ocean.*

Maer hoe wel dat de voorseyde twee eyghenschappen over de gantsche Torrida gemeyn zijn/soo heeft men daer nochtans/ des niet tegenstaende/plaetsen in die seer heet/ende anderen van ghelijcken seer cout zijn. Eyndtlijcken dat die ghetempertheyt van de Torrida ende den Equinoctiael niet over al even eens zijn/maer is op een Climaet,hier heet/daer cout/ende ginder ghetempert/ende dat altemael op eenen tijt/so moeten wy dan nootwendich andere oorsaken soecken/daer so grooten onderschept/als men in de Torrida vint/upt comt. Nu dan/'tselve met voorraet overdenckende / bevinde drye gewisse ende clare oorsaken/segghe d'eerste te wesen/de Zee Ocean : De tweede/ de gestaltenisse ende ghelegentheyt vant Landt : De derde/ de natuerlijcke eygenschappe van verscheyden Winden/behalven dese drye die ick voorseker houde. Vermoede dat ter een ander vierde/verborghen is / dat is d'eyghenschappe van't selfde bewoonde Lant ende bysondere efficatie ende influencie des Hemels want de gemeyne oorsaken/ boven gheroert/niet ghenoech en zijn. 'Tsal seer om t'aenmercken wesen soo men het gene/dat op diversche contreyen der Equinoctiael passeert/considereren wil. Monomotapa, ende een groot deel van't Rijck van Paep Ian,zijn ghelegen by de Linea , ofte niet verre daer van daen/ende lijden een vreeselijcke hitte : ende het Volck dat daer geteelt wort/ is t'eenemael swart. Ende dit en is niet alleen al hier / 'twelcke vaste Landt ende bloot van Zee is/maer oock in de Eylanden die van de Zee ombanghen zijn/ geschiet het selve. Het Eylant Sint Thomas leyt onder de Linea. De Eylanden van Cabo verde ligghen der nae by/hebben wreede ende verbolghen hitten/zijnde alle 't Volck van ghelijcken swart. Onder de selve Linea,ofte seer nae by / valt een deel van't Landt van Peru,ende een deel van't nieuwe Coninckrijck van Granaden , ende zijn seer ghetemperde Landen / ende trecken bynaest meer na de coude / als nae de hitte / zijnde 'tvolck van daer/wit. Het Lant van Brasilien is gheleghen op de selve distantie van de Linea,ghelijck als Peru : niet tegenstaende soo is Brasilien, ende de gheheele Custe van dien/een uytnement heet Lant/al hoe wel dat het aen de Noort-Zee grenst. D'ander Custe van Peru , welcke aen de Zuyder-Zee upt comt/is seer ghetempert. Daerom segghe ick/dat/soo wie dese verscheydenheyt aensiet/ende daer reden van begeerden te geven/en sal hem niet moghen laten ghenoeghen met de gemeyne / die voorghewent zijn/om te verclaren/hoe dat de Torrida ghetempert Lant mach wesen Onder de bysondere oorsaken/hebbe ick in't eerste ghestelt de Zee : want sonder twijffel / de Naebuerschap van dien/helpt de hitte tempereren ende vercoelen/want al hoe wel het water daer van brack is / is niet teghenstaende Water / ende 't Water is van syn selven cout/'twelcke alsoo sonder twijffel is. Hier by voeght men noch/dat/die uytnemende diepten der Zee Ocean geen plaets en gheeft/het Water door de hitte der Sonne ver-

 warmt

warmt te moghen werden/in sulcker voegen als de Wateren der Rivieren wel doen. Eyndtlijcken/dat/soo ghelijck als 't Salpeter (om dat het uyt de natuere van't Sout is) dienende is/om 't Water te vercoelen : Alsoo sien wy oock / door d'ervarentheyt/ dat het Zee-water insgelijcx vercoelende is/gelijck als wy in sommige Havens (als in die van Callao) gesien hebben/het Water ofte Wijn/om te drincken in eenige Flesschen ofte Cruycken in de Zee te coelen gheset worden. Van alle 't welcke blijckende is/dat den Ocean/sonder twijffel/eyghenschap heeft/om te tempereren/ende d'overvloedighe hitte te vercoelen. Daerom soo ghevoelt men meer hitten op't Landt / als in de Zee cæteris paribus. Ende ghemeynlijcken de Landen die de Zeecant genieten/ zijn coelder/ als die daer verre van ligghen/cæteris paribus, als gheseyt is. Alsoo dat zijnde 'tmeestendeel der nieuwe Werelt seer nae aen de Zee Ocean gheleghen/al ist schoon dat het onder de Torrida comt/soo sullen wy met recht moghen segghen/'tselve groote welvaert van de Zee ontfanghende is/om de hitte te tempereren.

Het 12 *Capittel.* Dat de hooghste Landen d'alder coutste zijn, ende wat d'oorsake daer van is.

Aer wat verder discourerende / sullen bevinden/dat/ al ist sake dat het Landt gheleghen is / in ghelijcke distantie van de Zee/ ende op een hooghte/niet teghenstaende/soo en is daerom de hitte niet even ghelijck / dan is op d'een contreye veel/ende op d'ander weynigh. Wat d'oorsake hier van is/en is gheen twijffel aen / dan dat het comt van leeger ofte hooger ghelegentheyt te wesen. Waer van het eene heet/ ende t'ander cout is/is een claer ende seker dinck/d'opperste toppen der Berghen couder te wesen/ als het nederste der Valleyen ofte Dalen. 'T welcke niet alleen en is / om dat de stralen der Sonne aldermeest in de nederighe ende holle plaetsen treffende zijn / hoewel 'tselve daer oock veel toe helpt : maer oock noch door een andere oorsake/te weten/dat de Gheweste der Lucht/hoe datse verder ende hooger van der Aerden af is/hoe datse voor ghewisser couder is. Hier van gheven volcomen ghetuygenisse/ de vlacke Landen van Collao in Peru, 't Landt van Popayan,ende dat van nieu Spagnien / 't welcke altemael/sonder twijffel / hoogh Landt/ende daerom cout is / al hoe wel het met gheberghten omringht/ende de stralen der Sonne seer onderworpen is. Soo wy nu dan vragen/waerom dat de platte Velden ende Custe van Peru ende nieu Spagnien heet/ ende de vlacke Landen van't gheberghte van het selve Peru ende nieu Spagnien cout zijn/soo en sie ick voorwaer anders gheen reden te gheven/dan alleenlijcken/dat d'eene vlacke Landen/leegh/ende d'ander hoogh zijn. Dat het middelste der Gheweste van de Lucht/couder is/alst 'tnederste/wort ons door experientie vertoont/want hoe datter die Bergen naerder aen comē/hoe datse meerder onderworpen zijn/van sneeu/ ijs/ende een eeuwige coude te hebben/ghelijck als ons de reden van ghelijcken bewegende is/want soo een vyerighe Sphera is/als Aristoteles ende d'ander Philosophen/ door Antiparistasis,stellen / soo moet het middelste der Regioen ofte Gheweste van de Lucht aldercoutst wesende/hebbende de coude aldaer syn toevlucht/ghelijck als wy in den Somer sien gheschieden in de diepe Putten. Derhalven soo wort van de Philosophen bevesticht/dat de twee uytnemende Regioenen ofte Gewesten van't opperste eñ 'tnederste der lucht/da'derheetste zijn/eñ die vā te middewegē/de coutste. So dit alsoo waerachtich is/ gelijck het d'ervarentheyt waerachtelijcken vertoonende is/so hebben wy een ander principael behulp/om de Torrida ghetempert te maken : want het meesten-

meesten deel van't Landt van Indien seer hoogh/ende vol van opstekende ghebergh-ten is/die met haer Naebuerschap / de Contreyen daerse comen te staen/ vercoelende zijn. Men siet op de voorseyde toppen der ghebergthen/een eeuwigh sneeu ende mist/ de Wateren als een ijs/ende bywijlen gantsch bevrosen/zijnde de coude die daer valt/ in sulcker voeghen datse de Cruyden ende 't Gras versenght. Ende de lieden met de Peerden / als syer over reysen / comen van louter coude te vercrimpen ende te strupe-kelen. Dit selve is/soo als ick ghesept hebbe/ghebeurende in't midden van de Torrida, ende ghe'chiet ghemeynlijcken aldermeest ten tijden/dat de Son in haer Zenit ende o-ver 'thooft gaet: alsoo dat het een seer bekende sake is/dat de ghebergthen ende plaet-sen van dien/couder zijn/als de Valleyen ende platte Landen: zijnde d'oorsake oock ghenoech bekent/te weten/van dat de Berghen het middelste der Regioen ofte Ghe-weste van de Lucht ('twelck over-cout is) aldermeest deelachtich zijn. Waerom dat het te middeweghen der Lucht couder is / is oock ghesept te comen van de coude (die de Regioen der Lucht/welcke aldernaest de uyterige Sphera comt) van hem werpt en-de daer nae toe jaeght/die/na Aristotelis seggen/boven de Sphera der Lucht/syn plaetse heeft: alsoo dat alle de coude haren toevlucht nemende is/tot het middelste der Regi-oen ofte Gheweste der Luchte / door de cracht van dat de Philosophen Antiparistasis noemen. Nu dan/soo mocht my yemant vraghen/dat zijnde de Lucht heet ende voch-tich/ghelijck als Aristoteles ghevoelt/ende ghemeynlijck geseyt wort/waer dat dan de coude van daen comt/die hem in't midden der Lucht vergadert/ dewijle dat se van de uyterighe Sphera niet en can procederen. Ende so sy van't Water ende Aertrijck voort-comt/soo moeste/nae goeder reden/het nederste der Lucht couder wesen/als de Regi-oen van te middeweghen. Voorwaer soo ick rechtelijcken sal antwoorden/ sal moeten bekennen/dat dit argument ende objectie,my soo veel te dencken geeft/ dat ic bynaest ghestelt ben te volghen den ghenen die de qualiteyten Simbolas ende Disimbolas (die Aristoteles in de Elementen stelt) ter neder legghen ende verwerpen / segghende / dat het een versiersel is/affirmerende de Lucht van natueren coudt te wesen/tot het welc-ken sy voorwaer veel ende groote gelijckenissen ende proeven by brengen. Ende ach-terlatende vele andere/soo isser een die seer om te noteren is/te weten/dat wy ons in't midden der Hontsdagen plachten te vercoelen met een waeyerken/ door't verroeren van der Lucht. In somma/dat van de selve Autheurē bevesticht wort/de hitte gantsch gheen eyghenschappe van eenich Element te wesen/dan alleenlijcken van't vyer / het welcke in alle dinghen verspreypt ende vereenicht is/ghelijck als het van den grooten Dionysio gheleert wert. Doch het mach wesen soo dat wil / op d'een ofte op d'ander maniere/want ick my niet en onderwinde/ Aristoteli teghens te spreken / dan soo dat in een sekere sake waer/accorderen eyndtlijcken al te samen de Regioen, van te midde-wegen der Lucht veel couder te wesen/als het nederste deel/aldernaest het Aertrijck: ghelijck als d'ervarentheyt van ghelijcken vertoonende is/dewijle datter Sneeu/ ha-ghel/mist/nebel/ende d'andere teyckenen van uytnemende coude/haer aldaer genere-rende is. Ende nademael dat men daer ter eender zijde de Zee / ende van d'ander zij-de/de seer uytnemende hooghe Ghebergthen heeft / soo behoort men 'tselve voor oor-saecks ghenoech te houden/om te vercoelen/ende de middelste Regioen ofte Gheweste (die men Torrida hiet) ghetempert te maken.

Aristot. Matthe.

Dionysio. cap. 15. de Cœli Hrar.

Het 13. *Capittel.* Dat de principaelste oorsake, van de *Torrida* getempert te wesen, het waeyen van de coele Winden is.

MAer de rechte ghetempertheyt van desen Ghewesle / is men sonderlinghe ende boven al schuldich/d'eyghenschappe van den Wint/ die alhier seer coel ende lieflijck regnerende is : ende is ge weest een voorsienicheyt des grooten Gods/Schepper van alles/dat de Winden (in de Regioen ofte Ghewesle/daer de Son altoos synen loop houdt/ende 'tselve met syn hitte schijnt te willen vernielen) den meesten tijdt/ende ghemeynlijcken/wonderlijcke coel waeyen/op datse met hare coelte/den brandt der Sonne mochten temporeren. Ten schijnt niet/datse seer buytens weeghs gheweest zijn/den genen die seyden/het Aertsche Paradijs onder de Linea Equinoctiael geweest te hebben/soo hen hare opinie niet bedrogen hadde : want om dat de selve Regioen seer ghetempert was/soo dochtet hen ghenoech te zijn/de daghen ende nachten aldaer ghelijck te wesen/welcker opinie van anderen teghen ghesproken wordt. Onder allen/ soo seyt den vermaerden Poeet aldus :

Virgil. 4. Georg.

En die contreye
Is steets met een seer heete Son ontsteken,
Sonder dat oyt de hitte daer van scheye.

Ende de coude van de Nachten en is soo veel niet/datse alleen by haer selven genoech is/om so wreeden brant der Sonne te matigen/ende te recht te helpen/alsoo dat de Torrida, door de weldaet van de coele ende lieflijcke Lucht/ soodanighen ghetempertheyt ontfanghende is/dat/zijnde 'tselve voor d'Ouderen meer dan eenen yverigen Oven/ is voor den ghenen die't nu bewoonen/meer dan eenen aenghenamen ende lieflijcken voor-Somer/ofte Lenten. Ende dat dit selve principalijcken spruytende is / uyt de qualiteyt van den Wint/wort met clare teyckenen ende redenen beproeft : want wy sien/dat d'eene Landen ende plaetsen (onder een Climaet ofte hooghte gheleghen) heeter zijn/als d'ander/alleenlijcken door oorsake van te ghenieten minder Wint/die vercoelende is. Alsoo zijnder oock ander Landen (daer geenen Wint en regneert/dan die seer landich/ende als een tocht van eenen Oven ontsteken is) soo seer ghequelt van de hitte / dat het aldaer te wesen is / ghelijck of men in eenen brandenden Oven waer. Dusdanige Contreyen ende Landen en heeft men niet weynich in Brasilien , Ethiopien ende in Paraguay, als van een yeghelijck genoech bekent is. Ende dat noch meer te verwonderen is/so siet men dese verscheydenheyt/niet alleen op't Lant/maer wort oock in de Zee claerlijcken bevonden: want daer zijn Zeen/die veel hitten gevoelen/ ghelijck als men vertelt van die van Mossambicke ende Ormus in Oost-Indien / ende in't Westen/de Zee van Panamá , waerom de selve Crocodillien voortbrenght/ende de Zee van Brasilien. Daer zijn ander Zeen/ende gheleghen op de selve hooghte van graden/die niet teghenstaende seer coel zijn / ghelijck als die van Peru; in den welcken wy coude hadden/als wy daer d'eerste reyse door voeren/als voren vertelt is / wesende in Martio, als de Son recht over 'thooft gaet. Voorwaer/soo en can men alhier/ daer den Hemel ende 't Water van een gedaente is/anders geen dinck van soo grooten onderschept bedencken/dan alleenlijcken d'eyghenschappe van den Wint/ den welcken/ ofte vercoelende zijn/of verwarmende. Ende soo men op dese aenmerckinge van den Windt/

Dit van Mossambicque ende Ormus is waerachtich ghelijck als ick in mijn Oost-Indische reyse ondervonde hebbe.

Wint/int ghene gheroert is/wil letten/soo mach men hem daer/van veel twijffelingen met voldoen/die daer met reden veel gestelt worden/ ende schijnen vreemde ende wonderlijcke dinghen te wesen/ te weten/ waerom dat men hem in de Torrida, ende namelijcken in Peru (daer de Son veel heftigher ende crachtigher treffende is / als in Spagnien in de Hontsdaghen)met veel minder beschutsels/daer voor beschermt/ als in Spagnien: Jae soo weynich / datse haer met een mat ofte stropen dack meer van de hitte beschut vinden / als in Spagnien met een houten dack ofte overwelffsel van steen: Want t'ghebeurt dickwils wel / dat het op d'alderhooghste toppen van de Ghebergten/ende dat noch tusschen hoopen sneeus in een onlijdelijcke hitte maeckt/ als oock de gheheele Provintie van Collao over. Ende soo men onder eenighe schaduwe staet/al is sy noch so cleyn/is het cout: Ende daer upt/in de Son loopende/ heeft men terstont een uptnemende hitte. Item/al hoe wel dat de gheheele Custe van Peru vol dootsandige plaetsen is/soo is het nochtans evenwel so getempert. Item/ Potosij is ghelegen van de Stadt Plata ofte Silver/maer een achthien mijlen weeghs/ op de selve hooghte van graden/ende men heefter soo grooten onderschept/dat Potosij overcout/onvruchtbaer ende droogh is/zijnde de Stadt Plata in contrarie getempert/nae't heet treckende/ ende een seer ghenoechlijck ende vruchtbaer Lant. In effect / soo is de Wint van alle dese verschepdenheydt ende vreemdicheden /de principale oorsaecke/ want in cesserende de weldaet van de coele Windt / soo is den brandt der Sonne soo groot/(al ist schoon int midden van't sneeu)dat men daer gantsch van verbrant wert: Ende comende wederom de coelte van de lucht/soo vergaet terstont alle de hitte/ al is die noch soo groot. Ende daer hem desen coelen Wint(als een Inwoonder)ordinaris is onthoudende / en laet niet toe / dat haer d'aertsche vapeuren ende dampen(die't Lant van hem geeft)vergaderen/hitte ende quellagie veroorsaken moghen/ t'welcke Europa gantsch contrarie is/die door dese dampicheydt ende roocken van't Landt/ de welcke(als verbrant van de daechsche Son overblijvende)maken/ dat de nachten soo heet/beswaert ende quellijcken zijn/schijnende dat de locht upt een mont van een ontsteken oven comt. Door de selve reden/soo is de coelte van den Windt/ in Peru makende/ dat/zijnde de stralen der Sonne met eenighe schaduwe belet/dat men terstont de coelte ghevoelt. Van ghelijcken/soo is in Europa den lieffelijckste ende bequaemsten tijt des Somers/ in den morghenstont / zijnde die avontstonden de moeylijckste ende swaertste: Maer in Peru, ende onder den gantschen Equinoctiael ist int contrarie/om dat het waeyen der Winden van upt der Zee des morghens ophout/ende als de Son beghint op't hooghste te wesen/ weder aenvanght: Waerom men de meeste hitte is ghevoelende des morghens/tot dat de Virason (dat is de wint van upt der Zee) opcomt / alsdan soo begint men de coelte te crijghen. Hier van hebben wy langhe experientie/van den tijdt dat wy in de Eylanden(die men van Barlovento, ofte van te Loefwaert hiet)waren/ alwaert ons gebeurden des morgens/ende voormiddaghs/ seer wel te sweeten/ ende van den namiddach af/ voortaen de coelte te ghevoelen/ om dat de Winden Brisas(t'welcke lieflijcke coele winden zijn)alsdan ordinaris waeyden.

Het 14. Capittel. Dat men in de Gheweste des *Equinoctiaels*, een seer ghevoeghlijck ende bequamen leven, leeft.

Bives, lib. 13 de Civ. cap. 21.

Soo den ghenen die segghen / het Aerdtsch Paradijs onder den Equinoctiael, gheleghen te wesen / haer opinie hier door willen beleyden/soo mocht het noch schijnen /datse eenighe reden hadden/ Niet dat ick my laet voorstaen / het Aerdtsch Paradijs ende Lust-Hoff (daer de Schriftuere van verhaelt) aldaer te ligge/t'welcke een vermetelheyt soude wese/'tselve voor een seker dinc te willen bevestige/maer segge het daerom/ dat so men eenich Paradijs op der Aerden mach segge te wesen/so is het aldaer/waer men een soeten ende lieflijcken getempertheyt is genietende : want daer en is voor't Menschelijcke leven/geen dinc van meerder onlust eñ swaricheyt/als te hebben eenen Hemel eñ Lucht/die ons tegen/beswaert eñ ongesont is : Ende daer en is oock geen lustiger/lieflijcker eñ bequamer dinc/als 'tgeniete van eenen soeten/ blijden eñ gesonden Hemel ende Lucht. T'is claer ende kennelijcken genoech/dat wy van gheenich Element, van binnen in / soo veel nochte meerder deelachticheydt hebben/ als van de Lucht/de selve omringht onse Lichamen/doorcruypt onse eyghen inghewanten / besoeckt alle ooghenblick onse herten/ende druckter alsoo syne eyghenschappen in. Soo het een gecorrompeerde ofte verdorven Lucht is/so doetse ons/met een weynighsken de doot aen/ende soo sy gesont is/repareert ende versterckt de crachten. Eyntlijcken/ soo moghen wy segghen/de Lucht alleenlijcken/t'gantsche leven des Mensche te wesen : In sulcker voeghen/dat/al heeft men de meeste rijckdommen ende goederen der Werelt/soo den Hemel onlustich ende onghesont is/soo moet men nootwendich / een beswaert ende onlustich leven leyden : Maer soo de Lucht ende Hemel ghesont / genoechlijck ende bequaem is/al en heeft men anders gheen Rijckdom meer/ soo gheeft het een verheuginghe ende blijden Geest/ende maeckt dat een wel te vreden is. Aenschouwende dan/de groote ghetempertheydt/ende aenghenaeme maticheyt van vele Indiaensche Landouwen/alwaer men niet en weet/wat dat winter is/die met coude verrimt/noch Somer die met hitte quellinghe doet/ ende daer men hem met een matte/van eenighe overlast van weer/beschermende is/zijnde nauwelijcken noodich/ eenich cleet van't gheheele Jaer te veranderen/segghe voorwaer/dat comende t'selve t'aenmercken/is my dickwils in ghedachten ghecomen / ende staet my noch hedensdaeghs alsoo voor/dat soo haer de lieden daer toe costen laten brenghen / ende van de banden der begeerlijckheyt ontbonden / achterlatende die onnoodige ende beswaerde trachtinghe / souden / sonder twijffel / in Indien moghen leyden/een seer gherust ende aenghenaem leven. Want het ghene dat d'ander Poeten singhen van de Eliseusche Velden/ende van die soo vermaerde Tempe. Ende het ghene dat van Plato vertelt ofte versiert wort/van syn Eylant Atlantida, t'selve souden voorwaer de lieden in dusdanighe Landen vinden/so sy met een cloeckmoedich hert/ eer wilden Heeren als slaven van haer gelt ende begeerlijckheyt wesen. Nu soo sal t'gene tot hier toe van de qualiteyten des Equinoctiaels, van de hitte/coude/drooghte/reghen/ende oorsaecke van syn getempertheyt/geargumenteert is/ ghenoech wesen/ het verder tracteren int bysonder van de verscheydenheyt der Winden/Wateren ende Landen : Item / van de Metalen/Planten ende Gedierten die daer van voortcomen/ daer in Indien groote ende wonderlijcke proeven van zijn / sal blijven / om in d'ander aenvolghende Boecken te handelen. Ende dit/al hoe wel het cort is/soo salt by avontuere/door de swaricheyt waer van getracteert is/verdrietich lanck schijnen te maken.

Eynde des tweeden Boecks.

Waerſchouwinghe tot den Leſer.

DEn Leſer ſal geadverteert weſen, dat deſe twee voorgaende Boecken gheſchreven gheweeſt zijn in Latijn, ten tijden als ick in *Peru* was reſiderende, waerom ſprekende zijn van dinghen van *Indien*, als teghenwoordich weſende. Daer nae ghecomen zijnde in Spagnien, heeft my goet ghedocht, die te tranſlateren, ende in de ghemeyne tale over te ſetten, ende ick en begeerde de maniere van ſpreken, dieſe hadden, niet te veranderen. Maer inde vijf naevolghende Boecken, om dat ickſe in *Europa* ghemaeckt hebbe, waſt t'veranderen van ſpreken noodich. Derhalven ſoo zy ick in de ſelve, van de dinghen van *Indien*, tracterende, als van Landen ende dinghen die van der hant, ende abſent zijn. Ende om dat deſe verſcheydenheydt van ſpreken, met recht, den Leſer mochte miſhaghen, ſoo heeft het my goet ghedocht, t'ſelve hier weder op een nieu te waerſchouwen.

Het derde Boeck der Hiſtorie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het 1. *Capittel.* Dat de Hiſtorie *Naturael* van de Indiaenſche dinghen, aenghenaem ende vermakelijcken is.

ALle natuerlijcke Hiſtorien / zijn van haer ſelven ver=
makelijcken/ende voor den ghenen die d'aenmerckinghen yet verheven=
der hebben/zijnſe oock proffijtelijcken/om den Autheur / van alle dat na=
tuerlijck is/ te prijſen/ ghelijck als wy ſien / dat ſulcx van de wijſe ende *Pſal.* 103.
heylighe Mannen gedaen wort/namelijcken van David/in verſcheyden 135. 91. 32.
Pſalmen / alwaer hy de heerlijckheyt van deſe wercken Godts / is celebrerende. 18. 8. *Iob.*
Ende Job is tracterende van de verborghentheden des Scheppers / zijnde van den 28. 38. 39.
Heere ſelve breedelijcken geantwoort. Den ghenen die behaghen hebben/waerach= 40. 41.
tige daden van de ſelve natuere (die ſo verſchillende ende overvloedich is) te verſtaen/
ſullen de vermakelijckheypt hebben/die de Hiſtorie met brenght. Ende hoe dat de Hi=
ſtorie beter is/hoe dat de daden min door s'Menſchen beleydinghe / maer van den
Schepper te weegh ghebracht zijn. Wie dat voorder paſſeert / ende de natuerlijcke
oorſaecken/der effecten te verſtaen comt / ſal een exercitie hebben van goeder Philoſo=
phijen. Wie dat met ſyn ghedachten hoogher opclimt / ende den opperſten ende eer=
ſten wercker van alle deſe wonderen is aenſchouwende/ ſal van ſyn wetenſchap ende
grootdadicheypt comen te ghenieten / ende ſal moeten bekennen/dat het een excellente
Theologie is tracterende: In voeghen/ dat het Relaes der natuerlijcke dinghen die=
nen mach voor veel Propoſitien, al hoe wel dat de ſnootheydt van veelderley ſmaken/
ghemeynlijcker placht te ruſten int minſt profijtelijckſt/t'welcke is / de begeerte van
nieuwe dinghen te weten/die wy eyghentlijcke curieuſheyt noemen. Het Relaes der
natuerlijcke dinghen van Indien/heeft/behalven dit/ghemeyne/ noch een ander ap=

 petijt/

peryt/om dat het dinge zyn/van verre wegen/ende dat vele van dien/ofte het meestendeel/ van de vernaemste Meesters deser Faculteyt, onder d'Ouderen niet ghetreft en zyn gheweest. Soo men van dese natuerlijcke Indiaensche dinghen / op't breedtste soude schrijven/met soodanighe speculatie als sulcke merckelijcke dingen vereysschende zyn/en twijffel niet/ ofte men soude daer een werck van maken / t'welcke met dat van Plinio, Theophrasto ende Aristotele te vergelijcken waer/ maer en bevinde in my soodanighen Hooft-somme niet: Ende al waert schoon dat ickse hadde / soo en soudet met mijn intentie niet over een comen: Want mijn voornemen en is anders niet/ dan sommighe natuerlijcke dinghen aen te wijsen/die ick(in Indien wesende)ghesien ende ghenoteert/ofte van gheloofwaerdighe persoonen ghehoort hebbe/ ende die my duncken in Europa soo ghemeynlijck niet bekent en zyn / ende sal alsoo veel van dien lichtelijcken over loopen/om datse al van anderen beschreven geweest zyn / ofte datse meerder speculatie zyn vereysschende/ als ickse hebbe connen gheven.

Het 2. *Capittel.* Van de Winden ende hare verscheyden eyghenschappen ende oorsaken int generael.

Ademael datter in de twee voorgaende Boecken ghetracteert is/het ghene den Hemel ende habitatie van Indien int generael beroerende is: So volght te segghen van de drie Elementen, Locht/ Water ende Aerde/ende t'gene dat hier van gecomponeert is/ t'welcke zyn Metalen/ Planten ende Ghedierten: Want van't vier en can in Indien gheen bysonder dinghen te sien comen/t'welcke op alle ander plaetsen / oock alsoo niet en is. Dan soo yemant niet en dochte / dat de maniere/ van dat sommighe Indiaenen vier slaen / (int wrijven van twee stocksken ofte houtkens aen den anderen ende t'Water in Cauwoorden te sieden met gloeyende steenen dieser in worpen/ende andere dusdanighe usantien)dat die van aenmerckinge souden wesen:waer van ghesehreven staet/het ghene daer van te segghen is. Maer van't vier dat men in Indien in de Vulcanen ofte Swavelberghen heeft / t'welcke weerdich is om te noteren/sal ordentlijcke geseyt worden/ soo wanneer wy handelen sullen van de verscheydenheyt der Landen / daer dese Vulcanen ghevonden worden. Nu beginnende dan/ met de Winden/het eerste dat ic segge/is/dat Salomon met recht/onder ander saken/
Sap. 7. van grooter vernuft(daer hy van God met begaeft was)verhaelt/ende is in weerden houdende/de wetenschap van de cracht der Winden / ende hare eyghenschappen/ die voorwaer wonderbaerlijck zyn/want d'eene zyn reghenachtich/andere droogh/eenighe ongheſont/andere gheſont/ettelijcke heet/andere cout/helder/stormachtich/onvrucht baer ende vruchtbaer/met andere duysent verscheydenheden. Daer zyn Winden/die altoos in sekere contreyen waeyen/ zijnde ghelijck als Heeren van dien / sonder eenigh competentie te lijden van haer weder-partije. Op andere plaetsen wayense by tijdē/sijnde by wijlē verwinners/eñ somtijts van haer weder-partije overwonnē. Altemets waeyender wel verscheydē/met noch contrarie windē te samen gelijckelijcken/makende onder haer een afscheytsel van den wegh. Ende ghesciet oock wel/dat den eenen boven over/ende den anderen van onderen/henen waeyt. Andermaels/datse den anderen met ghewelt gemoeten/ ende onder een comen/ t'welcke voor den Zeevarende Man een groot perijckel is. Daer zyn Winden die dienstich zyn voor de generatie der Ghedierten: andere diese vernielen. Waeyende een seeckeren Windt/ siet men't op sommighe Custen bloyen reghenen: Niet dat ick het segghe om t'selve te willen

te willen verheffen/ dan datse in effect de Lucht bedecken / ende op de gantsche Zee-strant vol ende dicht crielen: Op andere oorden reghent het padden. Dese ende dierghelijcke verscheydenheden/die men soo sekerlijcken ondervint/schrijft men gemeynlijcken de plaetsen toe/daer dese Winden door passeren: Want segghen / dat sy van de selve hare qualiteyten zijn aennemende/als van coude/drooghte/vochticheyt/hitte/onghesontheyt ofte gesontheyt/ende alsoo alle t'ander meer/t'welcke eensdeels de waerheyt is/sonder dat men t'selve ontkennen mach. Want men siet van eenen Windt/in weynich mijlen/merckelijck onderscheyt/neme tot een exempel: In Spagnien is de Solano, ofte Oosten-wint/ghemeynlijcken heet ende quellijcken/ ende is in Murcien (t'welcke by Granaden leydt) de coelste ende ghesontste Windt/die daer waeyt/want comt door de hoven ende weyden soo coel ende groot heen waeyen/ alwaer hy hem badende is/weynich mijlen van daer/te weten/in Cartagena, is den selven Windt beswaert ende ongesont. Den Abrego, die van die/van der Oceanscher Zee / Zuyden/ ende van die van de Middellantsche Zee Mezojorno gheheeten wort/is ghemeynlijcken reghenachtich ende swaermoedich / ende is in die selve contreye(die ick gheseyt hebbe)gesont ende helder claer. Plinius verhaelt/dat het in Africa met eenen Noorden wint reghent/ende met eenen Zuyden wint claer weer is. Het ghene dat ick by dese Winden voor een exempel gheseyt hebbe/van op soo weynich distantie/ sal men seer dickwils/soo men daer met voorbachticheyt acht op neemt/bevinden/dat men op een weynich spatie van Zee ofte Landt/ van eenen Windt verscheyden eyghenschappen heeft/ ende bywijlen seer contrarie. Waer uyt te recht gearguëert wert / dat de contreye/daer die door passeert/hem syn eyghenschappe ende qualiteyt gevende is. Maer dit is in sulcker voeghen waerachtich/dat men geensins en mach segghen/t'selve t'eenemael d'oorsake/noch oock de principaelste te wesen/van't onderscheyt eñ eygenschappen der Winden: Want neme by ghevalle/dat/in een Provincie ofte Contreye van vijfftich mijlen int omgaens / verneemt men claerlijcken de Windt van eener Oort/ heet ende vochtich/ende van't ander eynt cout ende droogh te wesen / sonder dat men op die plaetsen/daerse door passeert alsulcken verscheydenheyt heeft/maer dat de winden soodanighe qualiteyten by haer selven met brenghen. Ende alsoo worden haer oock de ghemeyne namen als eyghen toegheschreven / Verbi gratia, den Septentrion, Cierço,ofte Noorden wint/(t'welcke al te mael een is)datse cout ende droogh is / versprey ende ende ontdoende de Wolcken. Sijn teghen-partije den Abrego,Leveche,ofte Zuyden wint/is gantsch contrarie/vochtich ende heet/heffende de Wolcken op. Alsoo dat(wesende dit selve ghemeyn) wy een ander gemeynder oorsaecke moeten soecken/ om van dese effecten reden te gheven. Ende ten is niet ghenoech / te segghen/ dat die plaetsen/daer de Winden door passeren/haer de eyghenschappen(diese hebben)geven/ dewijle datse int passeren door een contreye kenneIijcken ghenoech/verscheyden ende contrarie effecten maken. Alsoo dat wy noot wendich moeten bekennen / dat de Hemelsche Regioen ofte Ghewesten/daerse van uyt waeyen / ende voortcomen/haer dese deuchden ende qualiteyten ghevende is. Ende daerom soo is den Cierço,om datse uyt het Noorden blaest(t'welcke d'uyterste ende afhandichste Regioen van der Sonne af is)van syn selven coudt. Den Abrego,welcke blaest uyt den Middach/ is van naturen heet: Ende om dat de hitte / vapeuren ofte dampicheyt nae hem treckt / soo isse ghelijckelijcken vochtich ende reghenachtich / zijnde den Cierço int contrarie droogh ende subtijl/ om datse de vapeuren niet en laet vergaderen. Ende op dese maniere mach men van d'anderen Winden oock discoureren/ toeschrijvende d'eyghenschappe diese hebben / de Regioenen ofte Ghewesten van de Lucht / daerse uytvoortcomen. Maer d'aenmerckinge/hier in / een weynich meer buyghende / soo en voleynden ons

Plin. lib. 2. cap. 47.

den ons dese reden noch niet geheelijcken te voldoen/ want ick sal vraghen/ wat is de Regioen der Lucht doende/daer de Wint upt comt / soo men aldaer haer qualitepten niet en vint/ick wil seggen in Duptslant is den Abrego ofte Zupden Wint/heet ende reghenachtich: Ende in Africa is den Cierço. ofte Noorden wint/coudt ende droogh: Soo ist dan seker/dat eenighe der Regioenen van Duptslandt(daer den Abrego is generende)couder moet wesen als eenige van Africa,daer de Cierço ofte Zupden wint van daen comt. Waerom sal dan den Cierço in Africa couder wesen / als den Abrego in Duptslant/dewijle datse van een heeter Regioen voorcomt? Men sal segghen / dat het comt van't Noorden/t'welcke cout is. En can niet voldoen/noch en is alsoo niet: Want nae dit dan/soo moeste den Cierço,alsse in Africa is waepende/over die geheele Regioen tot het Noorden toe waepen: t'welcke alsoo niet en is / dewijle datter op eenen tijdt/op contrepen van minder graden ofte hoogten/ Noorden winden waepen die cout zijn: waepende Vendavalen(dat zijn Winden upt den Zupden ende Westen) op contrepen van meer graden die heet zijn/t'welck men voor seker ende ghewis daghelijcx siet gheschieden. Waer upt men/nae mijn oordeel/ claerlijcken verstaet/ dat het niet ghenoech is/te segghen/dat de contrepen/daer de Winden door passeren/haer die qualitepten gheven: Noch en voldoet van ghelijcken niet / te segghen / datse dese verschepdenhept heeft van de diversche Ghewesten der Lucht daerse van daen comt/ al hoe wel het eene met het ander(ghelijck als ghesept is)waerachtich is: Niet tegenstaende/soo isser noch meer als dit van doen / welck dat d'epghen ende originael oorsake mach wesen/van dese soo vreemde verschepdenhept der Winden: ick en can geen ander ramen/dan dat de efficientie ofte werckinge/ende den ghenen die de wint voortbrenght/hem d'eerste ende principaelste epghenschappe gevende is. Want de materie ofte t'stof/daer de Winden af ghemaeckt worden/(nae dat Arestoteles verhaelt / ende de reden met brenght)zijn exhalatien ende opstijginghen der nederste Elementen, hoe wel het met syn verschepdenhept/veroorsaken mach / dicker oft subtijlder / droogher ofte vochtigher te wesen/ende is in effect een groot deel van dese verschepdenhept causerende. Evenwel en ist / door de selve reden die gheroert zijn / noch niet ghenoch/ want men weet/dat in een Regioen(daer de vapeuren ende exhalatie van een generatie zijn)haer Winden van contrarie operatien verheffen. Waerom het schijnt/dat men de sulcke moet brengen tot d'opperste ende Hemelsche efficientie, t'welcke sullen wesen de Son / de verroeringhe / ende Hemelsche influentien die haer van verschepden oorden verroeren / ende verschepden influentien hebben. Ende om dies wille / dat dese beginselen van't verroersel ende influentien ons Menschen soo verborghen/ ende onder haer soo machtich ende gheweldich zijn / soo heeft den Propheet David / met
Psal. 134. eenen dapperen Geest der wijshepdt/ onder andere wonderen des Heeren/ ghesepdt/
Hiert. 10. zijnde t'selve ooc van dē Propheet Ieremias aengeroert/seggende: Qui profert ventos de thesauris suis, dat is/den genen/die de winden upt syn tresooren voort brengt. So zijn voorwaer dese beginselē/verborgen eñ costelijcke tresooren/die den Autheur van alles in syn efficientie heeft/waer mede hp de Menschen(als hp wil)seer lichtelijcken is castigerende/ofte vermakende/sepndende den Wint die't hem goet dunckt. Ende niet als den anderen Eolus, die de Poeten onwijsselijcken ghedicht hebben/ die de Winden in syn hol besloten hadde / als een Wilt Beest in een couwe. Wy en connen het beginsel ende oorspronck van dese Winden/niet te sien comen/ende en weten noch oock niet/hoe langhe datse deuren sullen/nochte van waer sy voortghesproten zijn/noch tot hoe verre sy repcken sullen: Maer de verschepden effecten diese wercken / sien wy wel/ende wetense voorseker/ghelijck als ons d'opperste waerhept/ende Autheur van alles/ gewaerschout heeft/seggende: Spiritus ubi vult spirat, & vocem ejus audis & nescis

unde venit

unde venit aut quò vadat, **Dat is: Den Geest ofte Wint is blasende/ daer't haer goet dunckt. Ende hoe wel dat ghy syn blasinghe ghevoelt ende hoort / soo en weet ghy nochtans niet/van waer dat hy her comt/nochte tot waer toe hy reycken sal / op dat wy weten moghen/dat(dewijle wy soo weynich verstants hebben / in een dinck dat ons soo by der hant / ende daghelijcx voor ooghen is) wy ons niet sullen vermeten te willen begrijpen t'ghene dat soo hoogh ende verborghen is/gelijck als daer zijn d'oorsaecken ende propositien des Heylighen Geestes. T'is ons ghenoech/ syn operatien ende effecten te kennen / die ons in syn grootte ende puericheydt ghenoechsamich ontdeckt worden. Oock mede soo salt ghenoech wesen/ dit weynich gephilosopheert te hebben van de Winden int generael/ende oorsaken van hare verscheydenheden/ eygenschappen eñ werckinge die wy in een sommier in drien gereduceert hebben/te weten/van de plaetsen daerse doorpasseren van de/**Regioenen **ofte Gewesten daerse van daen comen/eñ van de Hemelsche deucht/veroorsaecsterende verroerster aller winden.**

Het 3. *Capittel.* Van sommighe eyghenschappen der Winden, die in de nieuwe Werelt waeyen.

Et is een questie die van Aristotele **seer gedisputeert wort/of den Wint van** Austro **die wy** Abrego, Leveche, **ofte Zuyden hieten(t'welcke nu al te mael een is) van den anderen** Polus Antarcticus **af/waeyende is/ofte datse alleenlijcken van den** Equinoctiael **ende Middach af comt/ t'welcke in effect soo veel is / als te vraghen ofte de qualiteyt diese heeft / van reghenachtich ende heet te wesen / haer by blijft/de** Linea Equinoctialis **ghepasseert wesende. Ende is voorwaer wel om te twijffelen / want al ist schoon/dat men over de** Linea **passeert/soo en laetse daerom geen** Auster **ofte Zuyden Wint te wesen / dewijle datse van een zijde der Werelt is comende / ghelijck als den Noorden Wint(die van de teghen-zijde waeyt) niet en laet Noorden te wesen / al ist schoon/dat men de** Torrida **ofte** Linea **passerende is. Ende is alsoo schijnende/dat beyde winden haer eerste eygenschappen sullen behouden/d'eene van heet ende vochtich/ ende d'ander/van cout ende droogh te wesen: den** Auster, **van wolcken ende reghen te veroorsaken / ende de** Boreas **ofte Noorden Windt / van die te verspreyden / ende den Hemel helder ende claer te maken. Maer** Aristoteles **is hem meer houdende aen de opinie die int contrarie strijdt: Want den Noorden wint is in** Europa **cout/ om datse vanden Pool(t'welcke een uytnemende cout Geweste is) af comt/ zijnde den** Abrego **contrarie heet/om datse van uyt den Middach her comt/t welcke de Gheweste is/die van de Son aldermeest verwarmt wert. Soo zijn dan de selve reden verbindende/ dat de ghene die aen d'ander zijde der** Linea **woonen/den** Auster **ofte Zuyden Windt/ cout/ende den** Cierço **ofte Noorden wint/heet hebben/want aldaer soo comt haer den** Auster **van den Pool/ende den Noorden wint van uyt den Middach af. Ende al hoe wel het wel schijnen soude/den** Auster **ofte Zuyden Wint aldaer couder te wesen/ als alhier de** Cierço **ofte Noorden wint/om dat men de Geweste van de Zuyt-Pool/door oorsake dat de Son des Jaers seven daghen langher is vertoevende aen de zijde van den** Tropico Cancri, **als aen de zijde van** Capricorno, **ghelijck als men sulcx claerlijcken aen de** Equinoctien **ende** Solsticien **(diese in beyde de Circulen doende is) te sien comt. Waer by blijckende is/dat de Natuer heeft willen verclaren / het voordeel ende Edelheydt die dese halve Werelt(ghelegghen aen de Noort-zijde) heeft / boven d'ander helft van de Zuyt-zijde. Dit aldus wesende / schijnt het een besloten reden te wesen / dat haer dese qualiteyten der Winden/ over de** Linea **ghepasseert wesende / zijn verwisselende:**

Arist. 2. *Meteo. cap.* 5

lende: t'welcke in effect alsoo niet en is/ soo veel als ick met ondersochtheyt van eltelijcke Iaren/hebbe connen vermercken / int ghene dat ick in die contreye der Werelt (van de Linea nae het Zuyden toe)doorwandelt hebbe. Het is wel waer / dat den Noorden wint aldaer niet soo ghemeyn cout ende claer is/als hier / bevinden op sommighe plaetsen van Peru, haer den Noorden wint onghesont ende beswaert te wesen. Ghelijck als daer is in Lima, in de platte Landen / ende de gheheele Custe langhs/ die meer als vijf hondert mijlen weeghs streckende is / houden den Zuyden Windt voor ghesondt ende coel/ende boven al / helder claer / want het daer nimmermeer en reghent. T'welck gantsch contrarie van Europa ende dese zijde der Linea is/hoe wel dat dit van de Custe van Peru geen reghel en stelt/maer is eer een exceptie ende wonder natuere/om dat het aen de selve Custe nimmermeer en reghent/ ende daer altoos eenen Wint is curserende/sonder syn contrarie partijen plaets te gheven / waer van hier nae ghehandelt sal worden/het gene noodich wesen sal. Blijven nu hier by/ dat den Noorden wint (aen d'ander zijde der Linea) d'eyghenschappen niet en heeft / die den Austro aen dees zijde heeft/al hoe wel datse beyde gaer van uyt den Middach her comen / ende nae de Ghewesten(die daer teghens overstaen)toewaeyen. Want en is aldaer niet ghemeyn)den Noorden wint heet ende reghenachtich te wesen / ghelijck als alhier den Austro is/maer is daer oock eer met den Austro regenende/ghelijck als men over alle het gheberghte van Peru in Chile, ende int Lant van Congo sien mach/ t'welcke gheleghen is/aen gene zijde der Linea, ende seer verre t'Zeewaert in: Ende in Potosij soo is den Wint/die sy Tomahavi noemen/t'welcke(soo ick my niet qualijck en ghedencke)onsen Cierço ofte Noorden wint is/uytnemende droogh/cout/ende seer verdrietich/ghelijck als herwaerts over. T'is wel waer/aldaer soo seker niet te wesen/dat den Noorden ofte Cierço de Wolcken van een schepdt ende versprepdende is/ als hier/maer isser(soo ick my niet en versinne)eer met reghenende. Daer en is geen twijffel aen/dan dat de plaetsen daer de Winden door passeren / ende de naest by-ligghende Ghewesten/daerse uyt spruyten/ haer soo grooten verschepdenheydt ende contrarie effecten aencleven / ghelijck als men dagheliicx op duysent plaetsen ondervint. Maer spreecken int generael van de qualiteyten der winden/soo siet men meer op de zijden ende ghedeelten der Werelt/daerse van daen comen/dan van op dese ofte d'ander zijde de Linea te wesen/ghelijck als(nae mijn duncken)den Philosoph wel te degen ghevoelde. Dese Hooft-Winden/twelcke zijn Oost ende West/en hebben noch hier noch daer/ soo gheen bysondere noch ghemeyne qualiteyten / als de twee voorseyde/ maer ghemeynlijcke soo is den Solano ofte Oosten wint/alhier beswaert ende onghesont/zijnde de Zephyrus ofte Westen wint ghesont ende vermakelijcker. In Indien ende over de gantsche Torrida,soo is de wint van Orienten ofte Oosten(diese Brisa noemen)int contrarie van hier seer ghesont ende vermakelijck. Van den Westen windt en soude ick geen seker nochte ghemeyn dinck connen segghen/te meer dat dese wint in de Torrida niet en waeyt / ofte seer selden: Want in alle de spatie/die men tusschen de Tropicos bevarende is/ heeft men eenen ordinarischen ende gesetten wint van Brisa. Ende om dat het selfde/een van de wonderbaerlijckste wercken der natuere is/soo ist goet/dat ment in de gront/ghelijck alst ghescbiet/verstaen mach.

Het 4. *Capittel.* Datter in de *Torrida Zona* altoos *Brisen*, ende buyten die *vendavalen* ende *Brisen* waeyen.

DEn wegh ter Zee / en is niet ghelijck als die van't Landt/dat men door den selven wegh/daer men door heen gaet/wederom te rugge mach keeren: 'Tis/seyde den Philosoph/eenen wegh van Athenen naer Thebas, ende van Thebæ tot Athenen. 'Twelcke in de Zee alsoo niet en is: Door eenen wegh gaet men heen/ende men keert door eenen anderen verschepden wederom. D'eerst ontdeckers van de Westersche / als oock mede van Oost-Indien/hebben groote moeyten ende arbeyt gepasseert/ om de rechte ende sekerste coursen te vinden/om derwaerts te varen/ende niet minder/ om wederom te comen/tot dat d'ervarentheyt/als meester van dese verborghentheden/ Jan de Barcos/in de Decade. 1. Boeck/4. Cap. 6.
haer onderwijsende was/dat het niet en was te varen door den Ocean, ghelijck als te zeylen door de Middelantsche Zee nae Italien toe / alwaer men in't gaen ende keeren/eenige Havens en hoecken comt te verkennen/verwachtende alleenlijck t'behulp der windt/die hem met der tijdt veranderende is. Ende dat meer is/soo wanneer hen die ghebreeckt/behelpen hen met de Riemen/ende also zijn de Galleyen langs de Custe heen/gints ende weer varende. In de Zee Ocean en heeft men op sekere contreyē gheen ander Winden te verwachten: Ende men weet voorseker / dat den ghenen die daer waeyende is / daer min ofte meer waeyen moet. Eyndtlijcken / dat de ghene die goedt is om heen te varen / en is niedt goedt om wederom te comen: Wandt passerende den Tropicum, ende comende in de Torrida, soo werdt de Zee altoos gheheerschapt van de Winden/die van den opganck der Sonnen voortcomen / die daer eeuwichlijck blasen/sonder datse opt plaets gheven de contrarie Winden te mogen op comen noch te gevoelen: waer inne men twee wonderbaerlijcke dingen heeft: 'Teene/dat in de Regioen ofte Ghewest e (die de grootste van vijven is / daer de Werelt met afghedeelt wordt) regnerende zijn/Ooste winden/diese Brisen noemen/sonder dat de Winden van upt den Westen ofte Middach (diese Vendavalen noemen) plaets hebben in gheenighen tijdt van't Jaer te moghen waeyen. Het ander is/ datter nimmermeer Brisen en ghebreken: Ende hoe dat men de Linea naerder comt/hoe dat men die ghewisser ende sekerder heeft/'twelcke soude schijnen / dat de stilte aldaer behoorden ordinaris ende ghemeyn te wesen/om dat het is de ghedeelte der Werelt/die de hitte der Sonne aldermeest onderworpen is. Doch is in't contrarie / want men heefter seer selden stilten/ende de Brisa isser veel coelder ende gheduerigher. In alle het ghene dat van Indien bevaren is/heeft men bevonden alsoo te wesen. Dit is dan doorsake/ dat de Navigatie veel lichter ende doenlijcker is/ende oock sekerder is / varende van Spagnien nae West-Indien/als van daer weder nae Spagnien keerende. De Vloten die upt Sivilien t'zeyl gaen/hebben tot Canarien toe de meeste swarigheyt / om dat de Golffo de las Yeguas (dat is/de Golf van de Merrpen gheseyt) onbestandich ende moeyelijcken is/zijnde van verschepden Winden ghequelt. De Canarien gepasseert wesende/gaen al dalende/tot datse in de Torrida comen / aldaer vindense terstont de Brisen, ende loopen alsdan voor wint aen: In sulcker voeghen/dat het bynaest/op de geheele reyse/niet noodich is/de zeylen eens aen te roeren. Waerom sy de voorseyde Zee gheheeten hebben/Golffo de las Damas, (dat is/de Zee ofte Golf der Joffrouwen) ende dat door sijn gheduerighe eenparigheyt ende slechtigheyt van Water/ comende alsoo tot aen d'Eylanden La Dominica, Guadalupe, Deseada, Marigalante, ende

d'andere meer in de contreye gheleghen/welcke zijn/gelijck als voor steden der Landen van Indien. Alhier soo verdeelen haer de Vloten van den anderen/ ende de ghene die na nieu Spagnien toe willen/nemen den wegh van ter rechter handt/ nae't Eylant Española, ende gaen verkennen den hoeck van S. Anton, zeylende also tot inde Havea van S. Ian de Lua, zijnde den selven Brisa, hen altoos dienende. Die van't vaste Lant/kiesen de slincker hant/ende gaen verkennen/dat seer hooge gebergthe van Tairona, comende in Cartagena aen/ende passeren alsoo nae Nombre de Dios, (dat is / den Naem Gods) toe/van waer men over Lant na Panamá reyst/ende van daer/ door de Zuyder-Zee nae Peru toe. Als de Vloten weder na Spagnien keeren/doen hare Navigatie op dese maniere: Die van Peru gaen verkennen de Cabo, ofte hoeck van S. Anton, gheleghen aen't Eylant van Cuba, ende comen also in de Havana, 'twelcke een seer schoone Havene/van't selve Eylant is. De Vlote van nieu Spagnien comt insghelijcx van Vera Crus, ofte van't Eylant S. Iuan de Lua af/na de Havana toe: al hoe wel dat het met moeyten is/want de Brisen zijn aldaer ordinaris/ 'twelcke contrarie Winden zijn. Nu de Vloten in de Havana versaemt zijnde/nemen ghelijckelijcken haren cours na Spagnien toe/soeckende de hooghten om buyten de Tropicos te comen/ alwaer sy alsdan Vendavalen vinden / met de welcke comen verkennen d'Eylanden van Açores ofte Vlaemsche Eylanden: Ende van daer seylense na Sevilien, in sulcker voeghen/dat de gints-wegh op weynigh hooghten is / zijnde altoos onder de twintich graden/'twelcke al binnen de Tropicos comt: Ende de wederom-reyse/is buyten dien/van ten minsten op 28. ofte 30 graden/zijnde de reden daer van / als ghesept is/ datter binnen de Tropicos altoos regneren Winden van uyt den Oosten / de welcke goet zijn/om van Spagnien na West-Indien te seylen/om dat het van Oosten nae't Westen te loopen is/buyten de Tropicos, 'twelcke is boven de 23. graden / vindt men Vendavalen. Ende hoe dat men op meerder hooghten comt / hoe datse sekerder zijn/ welcke goet zijn om van Indien wederom te keeren/want zijn winden van uyt den Middach ende Ondergang/dienende om weder nae't Oosten ende Noorden te keeren. De selve coursen is men oock passerende in de Navigatien die men doet/varende inde Zuyder Zee van nieu Spagnien ofte Peru af/nae de Phelippinas ofte China. Ende wederom keerende van de Phelippinas ofte China nae nieu Spagnien toe: Want de gins-vaert (om dat het van't Oosten nae't Westen is) valt seer lichtelijcken om doe/ want men vint altoos ontrent de linea voor wint/ 'twelcke zijn de winden Brisen. Het Iaer van 84. soo is gheloopen uyt de Haven van Callao de Lima, een Schip nae den Phelippinas toe/zeylende twee duysent ende seven hondert mijlen sonder Lant te sien: Ende het eerste Lant dat het quam te verkennen/was het Eylant van Luson, daer't nae toe voer/alwaert in een Haven liep/hebbende de Reyse volbracht in den tijdt van twee Maenden/sonder datter oyt windt was ghebrekende/ noch datse eenigen storm kreghen. Haren cours was bynaest altoos by de Linea heen / want liepen van Lima af/ ('twelcke leyt op 12. graet aen de Zuyt-zijde) ende quamen tot Manilla, dat by naest oock op soo veel graden gelegen is/aen de Noordt-zijde. Soodanigen voorspoet hadde van gelijcken Alvaro de Mendana, in de heen-reyse/op d'ontdeckinghe der Eylanden die men van Salomon noemt/als hyse eerst vont: want hadde altoos voorwint/ tot datse op de selve Eylanden aen quamen/de welcke mogen wesen van Peru af/daer sy van uyt liepen/ontrent duysent mijlen/ligghende op de selve hooghte aen de Zuyt-zijde. De wederom-reyse is/als van Indien na Spagnien/want om de Vendavalen te vinden/so moeten de gene die van Philippinas ofte China nae Mexico willen keeren/ op veel hooghten loopen/tot datse comen op de hooghte van Iapon, ende comen alsoo verkennen 't Landt van Califfornia, loopende langhs de Custe tot in de Haven van

Acapulco,

Acapulco, daer sy uyt ghevaren waren. In voeghen dat het op dese Navigatie oock ondervonden is/ datmen binnen de Tropicos, wel van Orienten ofte Oosten af/ can varen/ om datter d'Ooste Winden regnerende zijn. Maer wederom keerende van den onderganck nae den opganck der Sonnen / soo moet men de Vendavalen, ofte Weste winden buyten de Tropicos comen soecken/ op de hooghte van boven de 27. graden. De selve experientie wort oock ghedaen van de Portugeesen nae Oost-Indien / al hoewel de Navigatie in't contrarie is : Want van Porugal derwaerts te varen / is moeyelijck/ ende t'wederom keeren/ is lichtelijcker/ om datse in't gints varen seylende zijn/ van den Onderganck af/ nae den Opganck toe/ soeckende alsoo opwaerts te loopen/ tot datse de Generale Winden vinden/ die sy van ghelijcken segghen te waeyen van de 27. graden opwaerts. In de wederom-comste comen verkennen de Vlaemsche Eylanden: Doch is hen lichtelijcker/ om datse van uyt den Oosten comen/ ende de Brisen ofte Noorde-winden hen dienende zijn. Eyndtlijcken/ dat het al eenen sekeren ende gheobserveerden reghel (der Zee-lieden) is/ binnen den Tropicos, de Winden van uyt den Oosten te regneren/ waerom het aldaer lichtelijcken is nae't westen te varen. Buyten de Tropicos heeft men op eenige tijden Brisen, ende op ander tijden ende t'gemeynste/ Vendavalen. Daerom soo moet den genen die van den Onderganck nae den Opganck begeert te varen / altoos soecken uyt de Torrida te gheraken/ ende hem te stellen op de hooghte van boven de 27. graden met welcken reghel haer de lieden al verstout hebben/ vreemde Navigatien te bestaen/ nae onbekende ende noyt-ghehoorde plaetsen.

Dese Navigatie vã Acapulco nae de Philippinas ende China, ende vã daer weder nae nieu Spagniëtoe met alle de rechte streckinge/ coursen/ gradẽ eñ mylen/ ende alles wat dies beroerende is / mach men sien in myn Reys-gheschrift/ van alle de Navigatien vã Orienten/ eñ Vaerden der Portugaloysen eñ Spagniaerden / die tot huyden toe bekent zijn.

Het 5. *Capittel.* Van de verscheydenheyt der VVinden *Brisen*, ende *Vendavalen*, met d'andere meer Winden.

WEsende het gene geseyt is/ een so waerachtigen ende ghemeynen dinck/ en can niet laten lust te gheven/ d'oorsake van so odanighen verborghentheyt t'ondersoecken/ van dat men in de Torrida altoos soo lichtelijcken is varende van't Oosten nae't Westen / ende niet in't contrarie/ 't welcke het selfde is/ van te vragen/ waerom dat de Brisen, ende niet de Vendavalen aldaer regnerende zijn/ de wijle het ghene dat nae goeder Philosophije/ eeuwich/ over al/ ende van hen selfs per se is/ (ghelijckt de Philosophen hieten) moet een eygen oorsake ende van hen selfs per se hebben. Maer al eer dat wy dese (nae ons duncken) notable questie comen te roeren/ soo salt noodich wesen te verclaren/ wat dat wy met de woorden Brisas ende Vendavalen verstaende zijn / ende sal oock voor dit / ende veel andere dinghen / in materien van Winden ende Navigatien dienstich zijn. De ghene die de Conste der Zee-vaert hanterende zijn/ tellen twee en dertich verscheydenheden van Winden/ want om haer Schip te stieren nae de Haven daerse begeeren/ ist hen noodich seer nette rekeninghe te doen / ende met de alderbeste distinctie/ mogelijck wesende: want voor weynich datment aen d'een zijde of d'ander is stellende/ ende te buyten gaet/ maeckt het int eynde vanden wegh een groot verschil/ ende en rekenen niet meer als twee en dertich / om dat dese ghedeelten ghenoech zijn/ want men en soude van meer/ als dese/ geen rekeninge connen houden. Doch ten uytersten willende/ soo ghelijck als sy stellen 32/ mochtense 64/ 128/ 256. stellen / multiplicerende eyndtlijcken de voorschreven ghedeelten in een ontelbare somme : Want wesende de plaets daer hem 't Schip bevindt ghelijck als een Center ofte Middelpunt / zijnde de gantsche Hemispherio syn circumferentie ofte omringhsel / wie soude daer teghen wesen / datter uyt desen Center niet en soude moghen comen

nae den omringhenden Circkel toe / ontelbare / ende soo veel ghedeelten / ende andermaels soo veel scheydinghen van Winden/ (dewijle dat den Windt van alle canten des Hemisphery is hercomende) ende die te verdeelen in soo veel / ende noch soo veel / ghedeelten meer / is nae onse goetduncken ende fantasije te moghen stellen soo veel als men wil. Maer het goet ghevoelen der Menschen/waer mede de Schriftuere over een comt/zijn aenwijsende vier Winden / 'twelcke de principaelste van allen zijn/zijnde gelijck als vier hoecken der Werelt/die versiert worden/makende een cruys met twee strepen/waer van d'eene is streckende van den eenen Pool tot den anderen/ende d'ander van d'eene Equinoctiael tot d'ander. Dese zijn den Aquilo, ofte Noorden Wint/ende sijn tegen-partije d'Austro, ofte die wy gemeynlijcken van den Middach/ofte Zuyden noemen/ende van d'ander sijde/Oriente, van waer de Son op gaet/ende de Ponente, van daer sy onder gaet. Hoe wel dat de heylighe Schrift op sommige plaetsen noch andere verscheydenheyt van Winden noemt/ gelijck als daer is/Euro Aquilo, welcke die van der Oceaenscher Zee/Noortoost/ ende van de Middellantsche Zee/Gregal noemen/van de welcke in de Navigatie van S.Paulus mentie gemaeckt wordt. Maer de vier solennele verscheydenheden / die alle de Werelt bekent zijn/zijn de ghene die van de heylige Schriftuere ghecelebreert worden / welcke zijn/ als ghesept is/Septentrion, ofte Noorden/den Middach ofte Zuyden/Oriente, ofte opganck/ende Ponente, ofte onderganck. Maer om dat in den opganck der Sonne/daer't Oriente upt ghenoemt wordt/dryederley onderschept ghevonden wordt/ te weten / de twee meeste declinatien diese maeckt/ende de middelste van dien / nae't welcke op diversche oorden des Winters ende Somers / ende te Midde-weghen / op ende onder gaet. Soo worden daer met reden twee ander Winden gerekent/'twelcke zijn Oriente Estival, ende Oriente Hyemal, ende volghens / ander twee Ponenten in't contrarie van dese Estival ende Hyemal , ende alsoo comen daer te resulteren acht Winden / in acht merckelijcke puncten des Hemels/'twelcke zijn de twee Polen , de twee Equinoctien, ende de twee Solsticien, met de ghene die daer in de selve Circkel teghen over comen. Op dese maniere soo comen daer te resulteren acht verscheydinghen / ofte verdeelsels van Winden die notabel zijn/de welcke op verscheyden contreyen der Zee/ende vant Landt/differente vocabelen hebben. De ghene die den Ocean bevaren / plachten se aldus te noemen/te weten/die van onsen Pool af comt / hietense ghelijck als den selven Pool, Noorden. Nu/die daer aen volght/ende van upt Oriente Estival comt / Noordt-Oost/die eyghentlijcke upt Oriente ende den Equinoctie comt / Oost / die van Oriente Hyemal, Zuydtoost/die van den Middach/Zuydt-pool/ofte Antarcticus, Zuyden/ die van Occaso Hyemal, Zuydtwest / die eyghentlijck van Occaso ende den Equinoctie af comt/West/die van Occaso Estival, Noordtwest. D'ander meer Winden worden tusschen de voorschreven ghestelt/voerende de namen van de ghene daer sy naest aen comen/ghelijck als daer is Noordt Noordtoost/Oost Noordtoost/ Zuydtoost / Zuydt Zuydtwest/Zuydt Zuydtoost/West Zuydtwest/West Noordtwest / die voorwaer in de selve maniere van noemen/conste bewijsende zijn/gevende kennisse van de plaetsen daer de selve Winden van daen comen. In de Middelantsche Zee/al hoewel datse de selve conste van tellen volghen / soo noemense nochtans dese Winden seer anders. Den Noorden-wint hietense Transmontana, (dat is van over 'tgheberghte ghesept) den Zuyden-wint/die daer teghens over comt/Mezojorno, ofte Middach : den Oosten/Levante, dat is/Opganck/ende den Westen/Ponente, dat is onderganck ghesept. By de voorschreven vier/soo comen dese noch tusschen beyden/te weten/den Zuydtoosten Wint hietense Xiroque, ofte Xaloque sijn teghenpartije/ welcke Noortwest is/

Maestral,

Maestral, de Noordtooste/ Greco ofte Gregâl, ende zijn contrarie de Zuydtweste/ Leveche, dat is in't Latijn/ Libicus ofte Africus. In't Latijn soo zijn de vier hoecken/ Septentrio, Auster, Subsolanus, Favonius, ende de tusschen-ghestelde/ Aquilo, Vulturnus Affricus, ende Corus. Ende nae dat Plinius seyt/ so is Vulturnus ende Eurus de selve die wy Zuytoost ofte Xaloque noemen: Favonius, de selve van West ofte Ponente, Aquilo ende Boreas: de selve van Noordt Noordtoost ofte Gregal, Transmontana, Affricus ende Libicus: de selve van Zuydtwest ofte Leveche, Auster ende Notus: de selve van't Zuyden ofte den Middach / Corus ende Zephyrus: die van Noordtwest ofte Maestral. Die van't Noordtoosten ofte Gregal, en gheven anders gheenen naem/ dan Phenicias: van anderen woorden se op een ander maniere verclaert. Ten is onse intentie niet de Latijnsche ende Griecksche namen der Winden te willen vergheliicken/ maer willen nu segghen / welcke van dese Winden / dat van onse Zee-lieden der Oceaensher Zee van Indien/ Brisen ende Vendavalen ghenoemt worden / 'Tis alsoo/ dat ick langhen tijt in dese namen verdoolt gheweest hebbe / om dat ick henlieden dese vocabelen seer verscheyden ghebruycken sach/ tot dat ick het te deghen ghewaer worde: verstaende dat het meer ghemeyne / dan bysondere namen van Winden ofte ghedeelten zijn/ te weten/ de ghene die hen dienen om nae Indien te seylen (de welcke bynaest voor-windts zijn) hietense Brisen, waer mede in effect verbatende zijn/ alle de Winden van Orienten, ofte uyt den Oosten / ende hare aenhanghers ende streken daer uyt spruytende. De ghene die hen dienen om van Indien weder om te keeren/ noemense Vendavalen, dat zijn die van't Zuyden af/ tot de Ponente Estival, ofte Noordtwesten toe: in voegen/ dat sy daer comen te verdeelen/ gelijck als twee Rotten van Winden / elck op sijn selven: Welcker Corporalen zijn/ ter eender zijde/ den Noordtoosten ofte Gregal, ende van d'ander zijde/ den Zuydtwesten ofte Leveche. Nu soo is oock goet/ dat men wete/ dat van de acht Winden ofte ghedeelten/ die wy tellen: De vijf nut zijn/ om te varen/ ende de drye niet. Ick wil segghen/ dat so wanneer een Schip in Zee is/ soo mach het seylen/ ende de Reyse die't voorghenomen heeft/ vervorderen / met welcke van de vijf ghedeelten/ dat de Windt waeyende is/ al hoewel die niet even nut en zijn: Maer soo daer een van de ander drye Winden waeyt/ soo en can't niet varen daer't voorghenomen heeft: Ende soo ghelijck als het met eenen Noorden windt / Zuyden aen seylt/ alsoo salt oock met Noordtooste/ Noordtweste/ Ooste ende Weste Winden op de selve cours moghen aenseylen/ want die van ter zijden/ zijn om te gaen ende te comen/ even ghedienstich: Maer waeyende van uyt den Zuyden/ t'welcke recht contrarie is/ soo en mach men gheensins Zuyden aen seylen/ noch en sal oock niet moghen geschieden met de andere naeste zij-winden/ t'welcke zijn Zuydtoost ende Zuydtwest/ dat voor de ghene die de Zee hanteren/ ghenoech bekent is: Ende en waer niet noodich t'selve alhier te stellen/ dan is alleenlijck om te bewijsen/ dat de zij-winden van de selve / ende rechte Oriente ofte Oosten windt/ de gene zijn die gemeynlijcke in de Torrida waeyê/ ende Brisen ghenaemt worden/ ende de Winden van uyt den Middach nae't Westen toe/ de welcke dienen om te varen van den Onderganck nae den Opganck / en vindt men niet gemeynlijcken in de Torrida: Ende daerom so loopense die opwaerts buyten de Tropicos te soecken / ende dese worden van de Zeelieden van Indien/ gemeynlijcken Vendavalen ghenaemt.

Het 6. *Capittel.* VVat dat d'oorſake is, dat men altoos in de *Torrida* is vindende, Winden van *Orienten*, ofte uyt den Ooſten, om te varen.

LAet ons nu ſegghen/'tghene de voorgheſtelde queſtie beroerende is/wat dat d'oorſake is/dat men in de Torrida wel zeylen can van uyt den Ooſten nae't Weſten/ende niet in't contrarie. Nu ſoo moeten wy hierom twee waerachtighe grontveſten voorſtellen/waer van het eerſte is/dat den omloop van't eerſte Mobile, die men rapto ofte diurno noemt: niet alleenlijcke de Hemelſche Ghewesten (die hem onderworpen zijn) na hem treckt ende verroerende is/ghelijck wy dagelijckx ſien/aen de Son/ Maen ende Sterren/maer dat de Elementen van ghelijcken/van't ſelve movement ofte verroerſel/deelachtich zijn/ſoo langhe als ſy gheen beletſel hebben. Het Aertrijck en is haer/door de groote ſwaerte/alſo niet verroerende/waer door 'tſelve onbequaem is/ rontſom gedraept te worden/als oock om de groote diſtantie die daer tuſſchen t'eerſte Mobile, ende haer is. Het Element van't Water/en heeft van ghelijcken dit dagelijckſche movement niet/om dat het met d'Aerde ombangen is/ende t'ſamen een Sphera maect: Oock ſoo laet het de Aerde niet toe/ dat het in't ronde omghedraept mach worden. D'ander twee Elementen, te weten/ Vyer ende Lucht/ zijn ſubtijlder/ende naerder aen't Hemelſche Orbis, waerom ſy haer verroerſel deelachtich zijn/ ghevoert weſende in't rondt/ghelijck als de ſelve Hemelſche Lichamen. Van't Vyer en is gheen twijffel/ſoo daer een Sphera (ghelijck als Ariſtoteles ende andere meer dat ſtellen) van is. De Lucht is de ghene die ons te propooſt comt/ ende dat die hem verroert met het dagelijckſche movement van Orienten, ofte uyt het Ooſten nae het Weſten/ is waerachtelijck/door d'apparentien der Cometen die wy claerlijcken ſien verroeren/van't Ooſten nae't Weſten/in't opcomen/climmen/overeyndt-ſtijghen ende neder-dalen der ſelven/omloopende eyndtlijcken onſen Hemiſpherium, op de ſelve maniere als de Sterren/die wy in't Firmament ſien verroeren. Ende dewijle dat de Cometen ſchijnen te zijn/in de Regioen ende Sphera der Lucht/alwaerſe haer engendreren, vertoonen/ende weder verdwijnen/ſoo ſoude dat onmoghelijck weſen/ haer rondtſomme te moghen draepen/ghelijck ſy in effect doen / ſoo haer den Omloop der Lucht (daer ſy verſchijnen) met den ſelven omloop niet en verroerden. Want weſende/ghelijck als het is/een ontſteken materie/ſouden/ſonder te moghen omgaen/ſtil moeten ſtaen/ſoo de Sphera, daer dit ſtaet/ſtil ſtont: ofte ten waer/ dat wy ons wilden inbeelden/ daer eenighen Enghel/ofte intelligentie te weſen/die met de Comete gaet/ende die rontſom is leydende. In't Jaer 1577. ſach men dien wonderbaerlijcken Comeet, die een Figuere opwerpende was/ghelijck als van een Plumagie ofte Veder/ ſtreckende van den Horiſon af/tot bynaeſt over den halven Hemel/duerende van den eerſten November af/tot den achtſten December toe: Ick ſegghe van den eerſten November/al hoe wel datmenſe in Spagnien eerſt ghewaer wert/ende geſien heeft den negenſten November/nae dat de Hiſtorien van die tijden verhalende zijn. Om dat wy die/ ghelijck ick dat wel onthouden hebbe/in Peru (daer ick doe ter tijt was) quamen te ſien ende t'annoteren/acht daghen eer/'tgheheele Lant over. D'oorſake van dit verſchil/ mach van anderen gheſeyt worden: Het ghene ick nu ſegghe/is/ dat wy in de veertich daghen datſe duerde/al te ſamen bemerckten/ſoo wel die van Europa, als wy/ die doe in Indien waren/ datſe haer dagelijckx was verroerende met den gantſchen omloop van't Ooſten nae't Weſten/ghelijck als de Maen ende andere Sterren. Waer uyt

blijckende

blijckende is/dat wesende sijn Regioen ofte Ghewesten/de Sphera der Lucht/datter het selfde Element oock alsoo moeste omdraepen/ofte verroeren.Worden insghelijckx gewaer/dat het / behalven 'tghemeyne movement , noch een ander in 't bysonder hadde/ waer mede het met de Planeten,van't Westen nae't Oosten was verroerende/ wandt stont alle nachten Oostelijcker/ghelijck als de Maen/Son/ende de Sterren van Venus oock doen.Hebben oock noch meer ghemerckt/datse met een ander derde/seer bysonder/verroersel/haer in den Zodiack,nae't Noorden was moverende/want was int eynde van sommighe nachten/de teyckenen van Septentrio naerder ghecomen/'t welcke by avontuer d'oorsake ghe weest is / dat men dese groote Comeet alder eerst quam te sien/by den ghenen die aldermeest nae de Austro ofte Zuyden ghelegen waren/ als daer zijn die van Peru.Ende daer naer/ghelijck alsse (met het derde verroersel/dat ick geseyt hebbe) die van Septentrio meerder was ghenakende / soo hebbense dan die van Europa/later beginnen te sien.Doch de verscheydenheyt der verroersels/die ick geseyt hebbe/mochtense al te samen vermercken/in voeghen/dat men ghenoech conde vernemen/dat d'inpreintinghe van verscheyden Hemelsche Lichamen tot aen de Sphera der Lucht was reyckende.Alsoo dat het een ongetwijffelde sake is/ dat hem de Lucht is verroerende met den omloop des Hemels van't Oosten nae't Westen/ 'twelcke 'tgene is/dat gheproponeert ofte 't fundament is Het tweede en is niet min waerachtich ende kennelijck/te weten/dat dit verroersel der Lucht in die contreyen van onder de Linea Equinoctialis,ende daer ontrent/een uytnemende raddigheyt heeft: Ende hoe naerder aen de Linea,hoe dat het radder is gelijc als het selve verroersel/volgens hoe dat het verder van de Linea af ende naerder de Polen is / soo veel te verlanckſamer is. De reden hier van/is openbaer: Want wesende d'oorsake van dit efficient, soo moet nootwendich/de verroeringhe van't Hemelsche Lichaem aldersnelst wesen/ter plaetsen daer't Hemelsche Lichaem alderratst omdraept ende verroerende is/ ende dat de Torrida aen den Hemel den aldersnelsten omloop heeft/ende dat op de Linea meer als op eenich ander deel des Hemels. 'Tselve te willen bewijsen / soude wesen de lieden onsichtbaer te willen maken/dewijle dat het in een Radt ofte Wiel genoech ghesien wort/dat het grootste omringsel hem haestiger omdraepende is/als het minste / volyndende synen grooten omloop in de selfde spatie van tijt/als het minste synen cleynen omloop doet.Van dese twee voorgestelde/volght de reden / want den ghenen die groote wateren beseylende zijn/varende van't Oosten nae't Westen / vinden altoos/ soose op weynich hooghten loopen/door windt: Ende hoe naerder den Equinoctiael, hoe datse den windt te sekerder ende ghedueriger vinden : Ende in't contrarie / zeylende van't Westen nae't Oosten/vinden altoos tegens ende contrarie winden: want de uytnemende raddigheyt van het verroersel der Equinoctiael,treckt het Element der Lucht nae hem/ghelijck als alle die andere opperste Hemelen/ende alsoo is de Lucht/ altoos volgende den omloop van den dach/loopende van't Oosten nae't Westen/sonder opt te veranderen.Ende den snellen loop ende cracht van de Lucht/ is insgelijckx nae hem treckende/de dampen ende exhalatien,die haer van de Zee op-heffen/ 'twelcke veroorsakende is/dat de Winden Brisen (die uyt den Oosten waeyen) continuelijcken in de selve Ghewesten regneré.Den Broeder Alonso Sanches,een Religieus van ons geselschap/die in West ende Oost-Indien verkeert hadde/ zijnde een soo ervaren eñ Const-rijcken Man/seyde/dat het varen onder de Linea,ofte daer ontrent/ met soo continuelijcken eñ gedurigen wint eñ weder/hem dochte te wesen/dat het selve verroersel der Lucht/het gene was/dat de Schepen voort dreef/eñ dat het selve eyghentlijcken geenen wint nochte exhalatie en was/dan alleenlijcke de verroeringe van het selfde Element der lucht/door dē dagelijckschen omloop des Hemels.Bracht tot beve-

stinghe

stinge vant selfde/dat in de Golffo de las Damas,(ofte Golf der Joffrouwen) eñ in de andere groote Golffen ofte Wateren/die men in de Torrida bevarende is/het weder ende den tijt eenparich is/hanghende de zeylen met een vreemde ghelijckheyt/sonder eenighe verheffinge ofte buyten te crijghen / ende sonder dat het bynaest noodich is/op de geheele Reyse/die te veranderen ofte aen te roeren. Ende soo't gheen lucht en waer/die van den Hemel gemoveert wert/souden ymmers op eenige reysen ende tijden sal lieren/in't contrarie veranderen/ende oock somwijlen stormachtich wesen. Al hoewel t'selve wijsselijcken geseyt is/soo en can men oock niet ontkennen / oock windt te wesen/ende dat men die daer heeft/dewijle daer vapeuren ende exhalatien van de Zee zijn/ ende wy oogenschijnlijcken sien/dat de selven Brisen bywijlen crachtiger/ende by tijden slapper waeyen: Ja/so veel/dat men somtijts alle de zeylen niet lyden macht. So moet men dan verstaen/ende is alsoo waerachtich/dat de verroerde Lucht nae haer is treckende/de vapeuren ende dampen diese vindt / want haer cracht is groot / ende en vindt geen wederstant/ende daerom soo heeft men continuelijcken/ende bynaest eenparich/den Windt van't Oosten nae't Westen/onder ende ontrent de Linea,ende bynaest over de gantsche Torrida Zona,(t'welcke den wegh is / daer de Son sijnen loop heeft) tusschen de twee Circulen van Cancer ende Capricornus,etc.

Het 7. *Capittel.* Door wat oorsaken dat men ghemeynlijcker de *Vendavalen* is vindende,buyten de *Torrida*,op de meeste hooghte.

Zoo wie dat het boven-verhaelde is aenmerckende/ sal mogen verstaen/dat loopende van uyt den Westen nae't Oosten/ (op de hooghste van buyten de Tropicos) een ghelijckformighe reden te wesen/dat men Vendavalen vinde. Want dewijle dat den omloop der Equinoctiael so ras is/soo is sy oock veroorsakende/ dat de Lucht onder haer verroert werdt/volghende den omloop/ 't welcke is van't Oosten nae't Westen/ende daerse ordinaris nae hem halende is/de vapeuren ende dampen die de Zee op heft: alsoo zijn in't contrarie de vapeuren ende exhalatien die haer op heffen aen de zijde van de Torrida Equinoctie, met de repercussie,ofte wederom-slach diese doen/ gemoetende de stroomen van de Zona bynaest veranderende in't contrarie/ veroorsakende de vendavalen ofte Zuydtweste Winden/die in die contreyen soo gheexperimenteert zijn/gelijckerwijs als wy sien/ dat de stroomen van't Water / soo sy van andere crachtigher geraeckt ende geschut zijn/bynaest haren keer in't contrarie nemen. Op de selve maniere schijnt het oock te geschieden/in de dampen ende exhalatien,daer haer de windẽ nae d'een ende d'ander zijden/door comen te verwackeren. Dese vendavalen zijn meest ende gemeynlijck regnerende/op middelbare hooghte/van de 27. tot de 37. graden / al hoewel de selve so seker noch soo geregelt niet en zijn/als de Brisen op weynich hooghten/t'welcke de reden selfs met brengt: Want de Vendavalen en zijn niet veroorsaeckt van een eyghen ende gelijckformich movement des Hemels/gelijck als de Brisen aen de Linea doen/maer zijn/gelijck als ick geseyt hebbe/veel gemeynder / ende dicwils uytnemende verbolgen ende stormachtich. En passerende boven de hooghte van 40. graden/soo heeft men van ghelijcken gheen meer sekerheyt van Winden ter Zee / als te Lande: By wijlen heeft men Brisen ofte Noorde Winden / somtijts Vendavalen ofte Weste Winden/waerom de Navigatien van daer oock onsekerder ende periculeuser zijn.

Het

Het 8. Capittel. Van de *exceptien* die men in de voorseyde Reghel vindt, ende van de Winden ende stilten, die daer in de Zee ende op't Landt zijn.

HEt gene dat van de Winden (die daer ordinaris binnen ende buyten de Torrida zijn waeyende) gheseyt is/ is te verstaen in de ruyme Zee/ ende groote Golffen, want op't Landt ist op een ander maniere/ alwaer men alderhande Winden vint/ door de groote oneffenheyt die't heeft/ van Ghebergten/ Valeyen/ ende veelheyt der Rivieren/ Lacken ofte Meyren/ ende ghedaenten van Landen/ van de welcke haer verheffende zijn/ dicke ende bysondere vapeuren/ die nae verscheyden beginsels/ nae d'een ofte d'ander zijden ghedreven worden/ zijnde alsoo veroorsakende verscheyden Winden/ sonder dat het verroersel der Lucht (dat van den Hemel veroorsaeckt is) soo langhe mach volherden/ die altoos nae hem te trecken. Ende dese verscheydenheyt van Winden en vint men niet alleen op't Landt / maer oock aen de Zee-Custen van de Torrida, op de selve maniere/ door de voorseyde oorsake: Want daer zijn Landt-winden die van't Landt afcomen/ ende men heeft Zee winden / die ordinaris uyt der Zee waeyen: Die van uyt der Zee/ zijn lieflijck ende ghesont/ ende die van't Lant/ beswaert ende ongheesont/ al hoe wel dat men/ nae de gheleghentheyt der Custen/ hier in t'onderscheyt heeft. De Terreños ofte Lant-winden waeyen gemeynlijcke van de Middernacht af/ tot dat de Son begint op syn hooghste te wesen: Ende die van de Zee / van dat de Son heetst is/ tot nae datse onder gaet. By avontuer soo is d'oorsake hier van / dat het Aerdtrijck als de dickste materie/ aldermeest roockt/ als de vlam der Sonne wech is/ ghelijck als het geschiet met het Barn-hout/ dat niets te droogh is/ t'welcke int uytgaen van de vlam aldermeest roockt. De Zee/ ghelijck als de gene die subtijlder ghedeelten heeft/ en is geen damp ofte roock verheffende/ dan so wanneer dat de selve verwarmt wort: Ghelijck als het strop ofte hoy/ soo't weynich ende niets te droogh is/ t'welcke roockende is/ alst verbrant wert/ ende int uytgaen van de vlam/ soo cesseert insghelijcx den roock. Wat dat d'oorsake hier van is/ is altoos voorseker/ dat de wint van't Lant aldermeest met de nacht is volherdende/ ende die van uyt der Zee int contrarie aldermeest met den dach/ op de selve maniere (gelijck als aen de Custen / contrarie ende bywijlen harde ende seer stormachtighe Winden zijn) ghebeurt het oock / dat men daer seer groote stilten heeft. Maer varende in de groote Golffe onder de Linea, wordt gheseyt van lieden die seer ervaren zijn/ haer niet te ghedencken / datser stilten gevonden hebben/ dan dat men daer altoos luttel ofte veel varen mach / door oorsake van de Lucht / die van't Hemelsche verroersel ofte ommeloop ghemoveert wert / in sulcker voeghen/ dat het ghenoech is/ het Schip voort te jaghen/ comende ghelijck als het is/ van achteren in voorwint. Ick hebbe altijt gheseyt / dat in twee duysent seven hondert mijlen/ altoos onder de Linea, ofte niet verder als thien ofte twaelf graden daer van af/ een Schip gheseylt is / van Lima af / tot Manilla toe/ in de Maenden van Februarius ende Martius, t'welcke is/ als de Son daer alderstevlst boven t'hooft gaet/ ende en vonden op alle dese spatie noyt stilten/ dan coele winden / doende alsoo in twee Maenden tijdts soo grooten reyse. Maer dicht by't Lant/ aen de Custen/ ofte daert de vapeuren der Eylanden ofte vant vaste Lant bereyrken moghen/ placht men inde Torrida, ende buyten dien/ veel ende seer wreede stilten te hebben. Op de selve maniere/ so zijn de buyen/ haestighe vlaghen reghens/ ende andere passien van stormen ende

Dit van de Landt ende Zee-windē / heeft men vā gelijckē alsoo/ aen de Custe van Oost-Indien/ ghelijc als sulcx in mijn Itinerario ghelesen mach worden.

Onweder der Lucht / veel sekerder ende ordinarischer aen de Custen / ende daerse die dampen ende vapeuren van't Landt bereycken / dan in de groote Golffe ofte ruyme Zee. Dit verstae ick in de Torrida, want buyten dien / heeft men soo wel stilten als buyen/in de ruyme Zee/ en laet evenwel daerom/ tusschen de Tropicos ende onder de selve Linea, niet somwijlen/ vlaghen ende haestighe overvallende reghenen te hebben al hoe wel dat het een goet stuck t'Zeewaerts in is/ want hier toe oorsaecks genoech zijn/ de exhalatien ende vapeuren der Zee/ die haer bywijlen haestelijcken in de Lucht verroeren/ ende Donderen/ ende buyen veroorsaecken/ maer dit selve is veel meer ende ordinarischer/ dicht by't lant/ eñ op't selve lant geschiedende. Als ic varẽde was/ van Peru na nieu Spagiẽ toe worde gewaer/ dat de reyse (alle dẽ tijt dat wy lancx de custe heẽ liepẽ) was/ gelijc sy altoos plach te wesen/ gemackelijc/ met claer helder weer/ door dẽ Zuydẽ wint/ die mẽ daer heeft/ met de welcke mẽ voor wint na Spagiẽ/ eñ vã nieu Spagiẽ afvaert. Als wy de Golffe dweers over zeyldẽ/ wesende seer te Zeewaert in/ ende bynaest onder de Linea, soo hadden wy een seer vermakelijck coel weder / ende voor windt: Ende comende in de contreye van Nicaragua, ende langhs alle de Custe heen/ hadden wy contrarie Winden/ veel wolcken/ reghen-vlaghen ende Winden die somwijlen dapper ende vreeselijcken opbliesen/ zijnde alle dese Navigatie / binnen in de Zona Torrida. Want wy schepden van de 12. graden aent Zuyden / (op welcke hooghte gheleghen is de Stadt van Lima,) ende voeren tot op 17. twelcke de hoogte van Guatulco is/ een Haven van nieu Spagnien: Ende gheloove dat/ soo yemant rekeninghe ghehouden hadde/ van t'ghene datse binnen inde Torrida ghevaren hebben/ souden luttel min ofte meer bevinden/ het ghene ghesept is. Dit is nu ghenoech van de generale reden der Winden die in de Torrida Zona , t'Zeewaerts regnerende zijn.

Het 9 *Capittel.* Van sommighe wonderbaerlijcke effecten van Winden, in de contreyen van Indien.

Et soude een groot verstant wesen/ int lange te willen uytlegghen/ de wonderbaerlijcke effecten/ die van diversche winden/ op verschepden plaetsen ghedaen worden / ende reden van soodanighe wercken te gheven. Daer zijn Winden / die t'water der Zee / uyt de natuer ontstellen ende donker groen maken: Andere makent soo claer als een Spieghel: Eenighe verheughen/ ende zijn van haer selven vermakelijck: andere bedroeven ende versticken. De ghene die de Zijwormen opvoeden/ dragen groote sorghe de Vensters te sluyten/ ten tijdt dat soodanighe Vendavalen waeyende zijn: Ende als de contrarie waeyen/ soo stellense die open/ ende bevinden by seeckere experientie/ dat haer voetsels/ met d'eene afsterven ende verminderen/ ende met d'andere/ verbeteren ende aengroeyen. Ende men salt noch oock aen sijn selven beproeven/ soo men daer acht op slaet/ dat de verschepdenheyt der winden die daer waeyen/ merckelijcke inprintinghe ende veranderinge doen/ in de dispositie van't Lichaem/ namelijcken / in de swacke ende teere leden / ende dat hoe delicater hoe meerder. De Schriftuere is den eenen Wint noemende/ Versenger ofte ontsteker/ ende d'andere noemtse/ eenen Wint van een soeten dauwe. Ten is gheen wonder / datmen in de Cruyden/ Ghedierten ende Menschen / soo merckelijcke effecten van Winden is ghevoelende/ dewijle men t'selve oock int Yser (t welcke t'hardtste der Metalen is) ooghenschijnlijcken bevindt ende vermerckende is. Hebbe op diversche plaetsen van Indien/

Exod. cap. 10. & 14. Iob. 17. Ionas, 4. Ozee. 13. Dan. 3.

Yſere

Ysere tralien ghesien/die gantsch ghemalen ende vergaen waren/ende dauwende het
Yser/daer van tusschen de vingeren ginck ontstucken/ghelijck of het hoy ofte droogh
strop gheweest hadde/t'welcke al te mael/ alleenlijck van de Wint veroorsaeckt was/
die't gantsch ende al verdede/ende sonder remedie vernielde. Nu / achterlatende an-
dere groote ende wonderlijcke effecten/soo wil ick alleen/ twee verhalen : D'eene is/
al ist schoon/ datse meer als de doot is benauwende / en doet nochtans gheen hinder :
D'ander/datse/sonder te ghevoelen / het leven is vercortende. Dat de lieden die eerst
beginnen te varen Zeesieck worden is een ordinaris dinck : Ende ghelijck als het soo
gheiney/ende syn weynich letsel so bekent is/soomen't niet en wiste/ souden de lieden
meynen t'selve een doodlijcke sieckte te wesen/nae dat het wel doorsnijt/ quellinge en-
de benautheyt aen doet/den tijt dat het duert/ met crachtige coringe der mage/ hooft-
pijn / ende andere duysent moeylijcke accidenten. Dese soo bekende ende ghewoon-
lijcker effecte is in de menschen veroorsakende/de vreemdicheyt van de Lucht der Zee:
Want al hoe wel waer is, dat de verroeringhe ende t'slingheren van het Schip / daer
luttel min ofte meer veel oorsaecks toe geven / om Zeesieck te worden / als oock van
ghelijcken die infectie ende quaden reuck van de Scheeps dinghen. Niet tegenstaen-
de/soo is d'eyghen ende principale oorsake de Lucht ende dampen der Zee/ de welcke
t'lichaem ende de maegh/van die't niet ghewoon en is/soo vreemt zijn/ datse die dap-
per ontstellen ende te vexeren nemen : Want de Lucht is eyndtlijcken de ghene daer
wy by leven ende aessem van scheppen/ende die wy in onse inghewanten inhalen/en-
de daer wy ons met badende zijn: Ende also en isser oock gheen dinck/dat ons haeste-
lijcker ende crachtigher is ontstellende/ als de veranderinghe van de Lucht/ die wy
aessemen / gelijck als men siet aen de gene die die van de Pest sterven. Dat de Lucht
van de Zee de principale veroorsaker/van soodanighe vreemde ontstellinge ende alte-
ratie is/bevint men by vele experientien : t'eene is / dat waeyende een sekere Lucht
van uyt der Zee/gebeurt het/ dat die op het Landt zijn/Zeesieck worden/ghelijck als
my selfs bywijlen wel gheschiet is : T'ander/dat hoe datse verder te Zeewaert in co-
men/ende van't Lant afscheyden / hoe datse Zeesiecker worden. Een ander/ dat soo
wanneerse int inloopen onder t'schutsel van eenich Eylant/ zijn gemoetende eenighe
Lucht van een verbolghen ende opgheblasen Zee / zijn veel meer van t'selve accident
ghevoelende/al hoe wel men niet en ontkent/dat de verroeringhe ende schuddinge van
ghelijcken Zeesieckten is veroorsakende/dewijle wy sien/datter lieden zijn / die Zee-
sieck worden int overvaren van Rivieren in Schuyten : andere die t'selfde gevoelen/
reysende op Waghens ende Karren/ nae dat de complexien der maghen verscheyden
zijn. Ghelijck als men int contrarie/anderen vint/dat al gaender noch soo verbolgen
ende opgheblasen Zeen / en weten niet eens wat dinck dat Zeesieck is / maer is
eyndlijcken een ghewis ende seker dinck/dat de Lucht der Zee dese effecten ordinaris
is veroorsakende / aen den ghenen die daer van nieus in comen. Hebbe alle dit selve
willen segghen/om te verhalen van een vreemt effect/die de Lucht ofte Wint/in seke-
re Landen van Indien is doende/in sulcker voeghen / datter de Lieden van Zeesieck
worden/ende niet minder/ maer veel meer als in de Zee. Sommighe houdent voor
fabulen/ende andere seggen/ dat het maer is/een dinck te willen verheffen ende groot
maken. Ick sal segghen het ghene dat my wedervaren is : Daer is in Peru een upt-
nement hoogh Gebergte / Pariacacca ghenaemt/nu soo hadde ick hooren seggen/ van
dese veranderinge/diese veroorsaeckte/ende ginck my voorsien/het beste dat ick moch-
te/ nae d'onderwijsinge die aldaer (van den ghenen die men Vaquianos ofte Bedreven
noemt) ghegheven wort. Met alle dese mijne toerustinghe/soo quam my/ int opclim-
men van de trappen (ghelijck syse hieten) t'welcke t'alderopperste van't selfde Ghe-

Dit selbe van't. Yser hebbe ic ooc selfs sichtelijcken onderbonden int Eylant Tercera, een van de Vlaemsche Eylandē ende niet allen aent Yser / maer ooc aen harder ghehouwē steen aen de Kercken ende ghevels van Huysen/ de welcke vā de Wint ofte Lucht gantsche vernielt / ende tot stof vermorselt worde.

berghte is/subijtelijcken een soo dootlijcke benautheyt over/dat ick was om my van't Peert te laten afsijghen/ende op der aerden neder te vallen: Ende hoe wel dat wy onser veel waren/ soo spoeyden elck een synen wegh/ sonder t'ghheselschap te verbeyden/ om haestich uyt de quade contreye te geraecken/ ende ick vont my alleen met een Indiaen/den welcken ick badt/my op't Peert te willen houden/ beginnende terstont soo te braken ende over te gheven/dat ick dochte/dat my de ziele begheven woude/ want nae't loosen van't eten/fluymen/long ende lever(soo men seyt)t'een geel/ ende t'ander groen/so quam ick/door de groote ontsteltheyt (die de maegh ghevoelde)bloet te spouwen: Eyntlijcken/dat by soo verre/het selve langh gheduert hadde/ gheloove voorseker/dat het my de doot aenghedaen soude hebben/ maer ten duerde boven drie ofte vier uren niet/ tot dat wy weder afghedaelt gantsch beneden ende in een bequamer ghetempertheyt quamen/ alwaer alle t'gheselschap(t'welcke van veerthien ofte vijfthien sterck mochte wesen)seer ontstelt was: Sommighe riepen/int reysen/om hen te Biechten/meynende voorseecker ghestorven te hebben:andere waren vande Peerden afghesteghen/ zijnde van't braken ende Camerganck gantsch ter neder ghevelt. My worden ghesept/dat sommighe ghebeurt was/t'leven met soodanighen accident verloren te hebben: andere sach ick op der aerden neder gestreckt/makende een groot ghetier/door de wreede pijn die hen t'passeren van den Bergh Pariacacca, ghecauseert hadde/maer het ordinaris is/ dat het geen quaet doet/dat te beduyden heeft/ dan alleen de quellagie ende pijnlijcke ontstellinge/die daer een over comt/ terwijlen dat het duert. Dese effecte en is niet alleenlijck doende de passagie van't geberghte Pariacacca, maer oock over alle dien gantschen regel van gebergten die vervolgens is streckende over de vijf hondert mijlē weegs: eñ te wat plaetsen/ datmense passerende is/is men dese vreemde ongetempertheyt gevoelende/ doch op d'eene plaetsen meer als op d'andere/ende gheschiet veel meer met den ghenen/diese van de Zee-Custe afcomende/opclimmen/als met de ghene die van't Gheberghte/nae de vlacke Landen passeert. Ick hebse oock buyten Pariacacca gepasseert/door de Lucanas ende Soras, ende op een ander plaets/door die Collaguas, ende noch op een ander contreye door die Cavanas: in somma/ door vier bysondere plaetsen/ op verscheyden ghints ende wederom reysen/ ende hebbe altoos in de voorseyde contreyen/ die alteratie ende Zeesieckte gevoelt/die ick ghesept hebbe/evenwel nieuwers soo veel als op d'eerste reyse van Pariacacca. De selve experientie is by alle d'ander die't ondersocht hebben. Dat d'oorsake van dese onghetempertheyt ende soo vreemde alteratie/ de Windt ofte Lucht is/ die aldaer is regierende/en is gantsch gheen twijffel aen/want alle de remedie(die oock seer groot is)die daer teghens ghevonden werdt/is de neus/ mont ende ooren(soo veel alst moghelijck is)toe te stoppen/ende hen wel met cleeren te bedecken/ namelijcken voor de maghe/want de Lucht is soo subtijl ende doordringhende/datse tot het inghewant toe passerende is. Dese benautheyt en wort niet alleen bevonden by de Menschen/ maer oock by de Beesten/ die bywijlen in sulcker voghen verstijven ende verslauwen/ datmense met gheen sporen en can doen verroeren/ofte een voet versetten. Ick laet my duncken/de voorschreven contreye/een van de hooghste plaetsen vant Lant te wesen/ die men in de Werelt heeft/want is een uytnemende hooghte die men opclimt/so datter(naer mijn duncken)de besneeude Havens van Spagnien/de Pireneos, ende d'Alphes van Italien/daer by te ghelijcken zijn/ ghelijck als ghemeyne huysen by hooghe thorens: derhalven so staet my voor/het Element der Lucht aldaer so subtijl ende delicaet te wesen/ dat het tot den aemtocht der Menschen gheen proportie en is/ om datse de selve dicker ende ghetemperder is vereysschende. Ende dit is mijn gheloove/d'oorsake te wesen/van dat de maegh soo gheweldich ghealtereert/ ende t'gheheele

subject.

subject soo ontstelt wordt. De besneeuwde Havens ofte t'Gheberghte van Europa die ick gesien hebbe/hoe wel dat de selve een coude Lucht hebben/die quellinghe aen doet ende verobligerende zijn/ dat men hem wel bedecke. Niet teghenstaende/ soo en verdrijft de coude den appetijt van't eten niet/maer isse eer verweckende: noch en veroorsaect gheen brakinghe nochte walginghe in de maegh/maer wel pijn inde handen ofte voeten: Eyntlycke/dat d'operatie exterior ofte uyterlijcken is. Maer die van Indien (die ick segghe)sonder pijn te gheven aen handen/voeten/noch aen uyterlijcke leden / is alleenlijcken d'inghewanten omroerende. Jae dat meer te verwonderen is/ soo ghebeurt het wel/dat men in de selve contreye seer schoone Sonneschijn ende heet weer heeft / waerom mijn ghevoelen is / dat men de schade is ontfanghende van de qualiteyt der Lucht/die men in ende uyt aessemt/om datse seer subtijl/delicaet/ende de coude van dien/niet soo ghevoelijcken als doorbringhende is. Den voorschreven Reghel Gheberghten is ghemeynlijck onbewoont/sonder eenighe lieden ofte Menschelijcke habitatie te hebben/jae soo veel/datmen noch qualijck ghenoech voor de reysende lieden Tambos ofte Hutten vint / om hen des nachts te berghen : Noch men en heefter oock geenich Vee noch Ghedierten/goet noch quaet/ uytghesondert Vicuñas, welcker eygenschappe seer vreemt is/ als op sijn plaets ghesept sal worden. De cruyden ende t'gras is daer veeltijts swart ende verbrandt van de Lucht die ick ghesepdt hebbe. Dese Woestijne heeft van de twintich tot de dertich Mijlen in de breede / te weten/dweers over / ende in de lenghte is meer als vijfhondert Mijlen streckende/ als ghesept is. Daer zijn noch ander onbewoonde plaetsen ofte Woestijnen/diese in Peru,Punas heeten. Nu op dat wy comen op t'tweede stuck / dat wy belooft hebben/ alwaer de qualiteyt van de Lucht/ onder te ghevoelen de lichamen ende s'Menschelijcke leven doorsnijdt ende vercort. In voorleden tijden soo reysden de Spagnaerden van Peru af / nae't Coninckrijck van Chile,over Landt ende door't Gheberghte heen/maer alsnu reyst men ordinaris te Water derwaerts / ende bywijlen langhs de Custe heen/hoe wel dat het eenen moeylijcken ende seer quellijcken wegh is/en heeft doch soodanighen perijckel niet/ als d'ander wegh van over t'Gheberghte/in welcke men sommighe vlacke Landen heeft/alwaer int passeren veel lieden ghebleven/ende andere met groot gheluck afghecomen zijn / blijvende sommighe van dien / lam ofte beroert. Daer waeyt een cleyn ende slap windeken/t'welcke in sulcker voeghen doorbringht ende doorsnijdende is/ datter de lieden van doot ter aerden vallen / sonder bynaest yet te ghevoelen: ofte t'doet hen de vingheren ende eenen van de handen ende voeten afvallen: t'welcke fabelen schijnen te wesen / doch is niet teghenstaende een waerachtighe Historie. Ick hebbe met den Oversten Ieronimo Costilla, een out bewoonder van Cusco,veel kennisse ende ghemeynschap ghehadt/ den welcken drie ofte vier teenen van de voeten ghebraken/die hem int passeren/van door de Woestijne nae Chile toe afghevallen waren: Want wesende van't voorseyde Windeken ghepenetreert ende doorsneden/soo warense/als hyse quam te besien/doof ende bestorven: Ende ghelijckerwijs als een appel(ghe schudt wesende)van den boom af valt/ alsoo vielense insghelijcx van haer selven af/sonder eenighe pijn ofte swaericheyt te gheven. Den selven Capiteyn vertelde/ hoe datter van een goet Heyr-Volcx(die daer door passeerden in de eerste Jaren / nae dat het selve Coninckrijck van Almagro ontdeckt was)eenen grooten hoop aldaer doot bleven/ ende dat hy de lichamen van de selve / aldaer hadde sien ligghen / sonder eenighe quaden reuck ofte corruptie van hen te gheven. Ende voeghde daer noch een ander vreemt dinck by/te weten/ datser noch een Jonghsken levent van vonden: Ende ghevraecht wesende/hoe dat hy levendich ghebleven was/ seyde/dat hy hem verberghende/in ick en weet wat Hutteken/ van waer hy daghelijcx

uytginck met een Mesken/ te snÿden van't vleesch eender dooder Creng/ daer hy hem/ op dese maniere/ van onderhouden hadde/ ende waren al te samen overleden/ vallende den eenen dach den eenen/ ende den anderen dach den anderen/ van flauwicheyt ginder heen swÿmende: Ende dat hy oock anders niet en begeerde/ dan aldaer (ghelÿck alle d'ander) te voleynden/ want en ghevoelde in hem gheen dispositie om yewers te gaen ofte yet te mogen genutten. Dit selve Relaes heb ick van andere oock gehoort/ ende onder andere/ van eener onses ghesels chaps/ die noch Leecke wesende/ daer door gepasseert was. T'is een dinck om te verwonderen/ van de qualiteyt van soodanighe coude Lucht/ die doodende/ ende ghelyckelÿcken de doode Lichamen conserverende is/ sonder corruptie. Dit selve is my oock gerefereert ghe weest van een treffelÿck Religieus/ Dominicaen ende Prelaet van syn Orden/ dat hy't selfs gesien hadde/ int passeren door de onbewoonde plaetsen ofte Woestÿne: ende vertrock my noch/ dat zÿnde hem noodich aldaer te vernachten: Ende om hem van't voorschreven windeken te beschermen/ (t'welcke/ als ick ghesept hebbe/ in die contreye soo doodtlÿck is doorsnÿdende) gheen ander dinck by der handt vindende/ vergaerde eenen hoop van de doode Lichamen/ die daer om end' om laghen/ gebruyckende de selve als een schuttingh ofte want/ voor het hoofden-eynt van sÿn slaep-plaetse/ ende alsoo sliep hy/ verkrÿghende het leven door't beschutsel der dooden. Dit moet sonder twÿffel een soorte van coude wesen/ die soo penetratif ende doorsnÿdende is/ dat het de warmte van't leven uytbluscht/ ende syn influentie afsnÿt: Ende om dat het van ghelÿcken soo uyttermaten droogh is/ so en cant de Lichamen niet corrumperen/ noch verrotten/ want de corruptie is procederende van de hitte ende vochticheyt. Nu soo veel als d'ander soorte van lucht is beroerende/ die men onder der aerden hoort ruÿsschen/ Aertbevinge ende schuddinghe van,t Lant veroorsakende/ ende dat/ meer in Indien als op eenige andere plaetsen/ sal ghesept worden/ alsser van de qualiteyten der Landen van Indien gehandelt wort. Ende sullen ons voor dese mael te vreden stellen/ met het gene datter ghesept is van de Winden ende Luchten/ passerende op het ghene dat van't Water t'aenmercken staet.

Het 10. *Capittel.* Van den *Ocean* die Indien is omvanghende, ende van de Noorder ende Zuyder Zee,

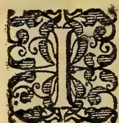
IN maniere van Wateren/ soo heeft de groote Zee Ocean d'eerste plaets/ door den welcken Indien ende alle hare Landen/ ontdeckt zÿn/ zÿnde van den selven omringht ende omvanghen: want oft't zÿn Eylanden der Zee Ocean, ofte vaste Landt/ t'welcke hem van gelÿcken/ t'zy waer dat het voleynt ofte afscheyt/ met den selven Ocean, is deylende. Men en heeft tot noch toe/ in de nieuwe Werelt/ gheen Middelandtsche Zeen ontdeckt/ ghelÿck als Europa, Asia ende Africa hebben/ in de welcke eenighe armen van die over groote Zee comen/ ende Zeen op haer selven maken/ voerende de namen van de Provincien ende Landen daerse aen grensen. Alle dese Middelantsche Zeen/ comen bynaest aen den anderen/ vereenigende op't eynt met den selven Ocean, in de Straet ofte Engte van Gibraltâr die d'Ouderen/ Hercules Columnen genoemt hebben/ hoe wel dat de Roode Zee/ van dese andere Middelantsche Zeen afgheschepden/ van syn selven/ in den Ocean van Indien uyt comt loopen. De Zee van Caspio, en is hem met geenige van d'ander/ vermengende: maer in Indien/ als ghesept is en wort anders gheen Zee gevonden als den Ocean, ende die in tween gedeelt/ te weten/ d'eene/ de Zuyder/ ende d'ander/ de Noorder Zee/ geheeten. Want het Landt dat van West-

West-Indien eerst ontdeckt worde/door den Ocean die tot Spagnien toe comt / is al
te mael aen de zijde van't Noorden gheleghen / ende door't selve Landt quam men te
ontdecken / de Zee aen d'ander zijde gheleghen/ die sy de Zuyder Zee noemden/ om
datse daer door nederwaerts aen/tot over de Linea passeerden/ ende de Noordt sterre/
ofte Polus Arcticus; uyt het ghesicht verloren/ ontdeckende den Polum Antarcticum,die
men van't Zuyden noemt: Waer van gebleven is/datse alle den Ocean,die aen d'an-
der zijde van West-Indien comt/de Zuyder zee ghenoemt hebben hoe wel dat een
groot deel van dien/aen de Noortzijde streckt / ghelijck als daer is/de gheheele Custe
van nieu Spagnien/ Nicaragua,Guatimala, ende van Panamá. Den eersten ontdecker
van de Zuyder zee/seggen geweest te zijn/eenen Vlasco Nuñes de Valboa,worden ont-
deckt/door het ghene dat nu vast Lant ghenoemt wort/alwaer het Lant op syn smal-
ste toeloopt/ende de twee Zeen/so nae by den anderen comen/ datter maer seven mij-
len Lants(van distancie)tusschen beyden is. Want al hoe wel dat men achthien mij-
len weeghs gaet/van Nombre de Dios tot Panamâ toe/ om die swille dat men / om we-
ghen ende commoditeyt van wegh soeckt / niet teghenstaende/metende op den rech-
ten draet/so heeft men van d'een Zeen tot d'ander/niet meer dan als geseyt is. Daer
is van sommighe ghehandelt geweest/desen wegh van de seven mijlen/op te graven/
ende d'eene Zee in d'ander te brengen/ om den wegh nae Peru gerieffelijck te maken/
in welcken wegh van achthien mijlen te Landt(die men heeft tusschen Nombre de
Dios ende Panamâ)meer oncosten ende moeyten ghedaen wort/ als in derthien hon-
dert mijlen te water. Op dese handelingh/ en ghebreken oock niet / de ghene/die seg-
ghen/dat men t'Landt verdrincken soude/om datse segghen willen/ d'een Zee leeger/
als d'ander/te wesen/ghelijck als men in voorleden tijden / by de Historien bevint/om
de selve reden achterghelaten te wesen/t'vervolgh der opgravinghe van't Landt tus-
schen de Roode Zee ende den Nilus in de tijden des Coninck Sestoris,ende daer nae int
Keyserdom van Ottomano. Maer ic houde alsulcke voornemen voor een ydelheyt/al en
waerder schoon het beletsel niet / datse segghen / (t'welcke ick voor gheen seker dinck
en houde)want ick houde eer / datter gheen Menschelijcke cracht ghenoech is / om
het over wonderlijcke / gheweldighe ende onbrekelijcke Gheberghte te slissen ende
openen / die Godt tusschen de twee Zeen van Bergen ende harde Steenrotsen ghe-
stelt heeft/die ghenoech voldoende zijn/om t'geweldt van beyde de Zeen te wederstaen.
Ende soo wanneert voor de Menschen moghelijck ende doenlijck waer / soo soudet/
naer mijn duncken / seer gherechtelijcken wesen / de castijdinghe ende straffe van den
Hemel te vreesen/ van te willen verbeteren/de wercken/die den Schepper met een vol-
comen sin/ende voorraet in't maecksel van deser Werelt/ geordonneert heeft. Achter-
latende dan/dese sorghvuldicheyt/van het Landt te willen openen om de Zeen te ver-
eenighen/soo isser een ander ghewe.st van minder vermetenheyt ende sorghe / even-
wel onsienlijck ende periculeus t'ondersoecken/te weten/ of dese twee groote afgron-
den haer in eenighe plaetsen der Wereldt versaemden. Ende dit was den tocht van
Fernando Magallanes,een Portugees Ridder / wiens cloeckheyt ende groote standtva-
sticheyt(in dese verborghentheyt t'ondersoecken/ ende niet minder geluckich volbren-
ghen/met die te vinden)met eeuwigher ghedachtenis / de Straet ofte Enghte den
naem ghestelt heeft/die met reden nae sijnen vinder / van Magallanes ghenaemt wort /
van de welcke wy/als een van de grootste wonderen der werelt/een weynich hande-
len sullen. Nu dan / soo gheloof den sommighe / datter de Enghte (die Magallanes
in de Zuyder-Zee ghevonden heeft)niet en was / ofte datse haer toegheslooten ofte
verstopt hadde / Ghelijck als Don Alonso d'Arzilla in syn Araucana is schrijvende.
Ende hedensdaeghs zijnder die segghen / Daer soodanighen Straet ofte Enghte
niet te

Herodot ws Iovius.

niet te wesen / dan dat het Eylanden zijn / ende dat het vaste Landt aldaer voleyndt / zijnde de reste al te mael Eylanden / comende int eynde van dien / d'een Zee met den anderen wijdt ende breet te samen/ofte om beter te segghen/dat het al te mael een Zee is. Doch men weet voorseker / dat men daer een Enghte / ende seer lanckstreckende landen van d'een aen d'ander zijde heeft/hoe wel dat men niet en weet tot hoe verre het Lant/aen de Zuyt-zijde van de Enghte/ streckende is. Nae Magalianes soo is door d'Engte gepasseert een Schip des Bisschops van Plasencien, Don Gutierre Carvajal, welcker mast men seydt te staen in de Stadt Lima, recht voor d'incomste van't Palleys. Men is daer gheweest/ om de selve aen de zijde van't Zuyden t'ontdecken/door beschickinghe van Don Garcia de Mendoça, die doe ter tijdt het Gouvernement van Chile hadde/ende is alsoo ghevonden ende gepasseert gheweest door den Capiteyn Ladrillero, welcker merckelijck Relaes ofte verhael ick ghelesen hebbe: hoe wel hy seyt/dat hy hem niet en dorst verstouten / de Straet ofte Enghte uytwaerts aen te loopen/maer is/soo haest als hy de Noort-Zee verkent heeft/wederom te rugghe ghekeert/ door het verbolghen ende quaet weder / om dieswille dat den Winter daer al begonnen was / ende waren nae syn segghen / de Baren van de Noort-Zee gemoetende/zijnde de selve seer verheven ende ontstelt /ende gantsch uyt-schuymende van verbolghentheyt. In onsen tijden soo heeft de selve Enghte gepasseert François Draeck, Enghels Orpbupter: Ende daer nae soo isse ghepasseert gheweest van den Capiteyn Sarmiento, comende van de Zuytzijde af: Ende nu lactst-leden/int voorleden Jaer van 87. Soo hebbense andere Engelsche Orpbupters(door d'instructie die Draeck gegeven heeft)oock gepasseert/ die haer tegenwoordich/ langs de Custe van Peru onthoudende zijn. Ende om dat my't Relaes ofte verhael / dat ick van de opperste Stuyrman(diese van de Zuytzijde gepasseert heeft)ghehadt hebbe / waerdich schijnt te wesen om te noteren/soo sal ick het alhier stellen.

Het 11. *Capittel.* Vande Engte van *Magallanes*, hoe die van de Zuytzijde ghepasseert is.

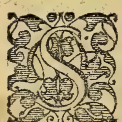
Nt Jaer 1579. hebbende François Draeck gepasseert de Straet ofte Engte van Magallanes, ende ghelooopen langhs de Custe van Chile, ende van geheel Peru, beroovende het Schip van S. Ioan d'Antona, int welcke een groot somme van Silveren-Platen ginck / soo heeft den Vice-Roy Francisco de Tolledo, twee goede Schepen toegherust/ ende uytghesonden om d'Enghte te gaen verkennen / gaende voor Capiteyn Pedro de Sarmiento, een ervaren ende gheleert Man in Astronomije / scheyden uyt Callao de Lima int beginsel van October. Ende om dieswille dat men aen de Custe contrarie Wint heeft / die altoos uyt den Zuyden waeyt/soo liepense seer diep t'Zeewaert in/ ende quamen met eene voorspoedighe reyse / in minder als dertich daghen / in de contreye van de Straet: Maer om datse seer qualijck te kennen is/soo zijnse nae het Lant toe geseylt/ loopende in eenen grooten Inwijck/ daer een Arcepelago van Eylanden gelegen is. Sarmiento argueerde/dat de Straet alhier moeste wesen/ verslijtende meer als een Maent tijdts int ondersoecken van diversche Bayen ende Inwijcken/ climmende op hooghe ghebergten/ende siende dat hyse niet vinden en const / is eyntlijcken/door protestatie van die van d'Armade, weder t'Zeewaerts in/van der handt afghelooopen/ende cregen op den selven dach eenen grooten storm en Onweder/ waer mede sy

mede sy alsoo/tot in den avont-stont toe liepen / op welcken tijdt sy't licht van den Admirael in't ghesicht cregen/maer was haer terstont weder uyt den oogen / in sulcker voeghen/datse t'ander Schip noyt meer te sien quamen. Den naevolgenden dach/ gheduerende noch 'tgewelt van den wint (die dweers op de Wal was) soo quamen die van den Admirael/een open in't Lant te sien/waer door hen goet docht 't Schip al daer te bergen/ende beschut sel te soecken/tot dat het onweder over ginck/ soo gebeurdet/dat comende t'open te verkennen/saghen dat het meer ende meer innewaerts aen was streckende/waer door terstont vermoedden/dat het de Straet ofte Engte (diese sochten) wesen moeste/ ende peylende de Son / vonden hen op de hooghte van 51½ graet/'twelcke de selve hooghte van de Straet is: Ende om hen noch meer te versekeren/soo settense 't Jacht uyt / varende met het selve veel mijlen desen arm van der Zee binnen aen/sonder t'eyndt daer van te vinden/ waer mede hen begosten te versekeren/de Straet alhier te wesen: Ende om dat haer ordonnantie was houdende / die door te passeren, stelden daer een hoogh Cruys met geschrift daer onder / op dat het ander Schip aldaer comende van den Admirael/weten mochten/om hen te volgen: Zijn alsoo met goet weer/ende sonder eenige swarigheyt/de Straet geheel door ghe- loopen/comende in de Noordt Zee uyt/ende waren aen/ick en weet/wat Eylanden/ daerse versch water namen/ende haer versagen/nemende van daer af haren cours na Cabo Verde toe/van waer den oppersten Piloot ofte Stuyrman/weder over Cartagena ende Panamâ nae Peru toe keerde/brengende dẽ Viceroy het Relaes van de Straet ende alle het gene dat haer wedervaren was/ ende worde / nae den goeden dienst dien hy ghedaen hadde / vergolden. Maer den Capiteyn Pedro Sarmiento, voer van Cabo Verde af/nae Sivilien/in't selve Schip daer hy de Straet met ghepasseert hadde/ treckende van daer nae't Hof toe/daer hem syn Majesteyt grootelijcken begaefde/ ende dede/op syn versoeck/een groote Vloot toe rusten/dien hy af veerdichde met Diego Flores de Valdês, om de Straet te bewoonen ende te fortificeren: alhoewel dat de selve Vlote (hebbende variabel geschiedenissen/ende doende groote oncosten) weynich uyt rechte. Nu keerende weder tot het ander Schip/de Vice-Admirael (die met den Admirael in't gheselschap was/zijnde van den anderen/door't onweder/als gesept is/versteken) deden haer uyterste beste/soo veel als sy mochten / t'Zeewaert in te loopen/ maer om dat de wint dweers op de Wal/ende seer geweldich waeyende was/ meynden door ghewis vergaen te hebben/haer al te samen biechtende ende bereydende om te sterven. Dit onweder duerde hen aldus/sonder verbeteringe/drye daghen lanck/ in welcken tijt/van uyr tot uyr/meynden op de Wal gheraeckt te hebben / maer ghevie l gantsch contrarie/want werden altoos ghewaer/dat hen 't Lant meer ende meer innewaerts aen was wijckende / tot datse in't eynde van den derden dach (cesserende t'onweer) de Son peylden/haer vonden op de hooghte van 56. graden: Ende siende datse niet aen de Wal ghedreven waren/ende datse haer veel-eer noch verder van't Lant af/bevonden/bleven seer verwondert/waer uyt te vermoeden quamen (gelijck als Hernando Lamero, Stuyrman van het selve Schip/my vertelt heeft) dat het Lant aen d'ander zijde van de Straet ghelegen/varende langs de Custe van de Zuyder Zee heen/niet en is streckende op de selve cours die't tot de Straet toe heeft/maer dat het syn streckinge Oostwaerder aen neemt/want anders en wast niet mogelijcken/ datser met de wint (die soo langhen tijt dweers op de Wal waeyden) niet op gheraeckt souden hebben. Doch en passeerden niet verder aen/noch en wisten oock niet of het Landt aldaer voleyndende was/ghelijck als van sommige gesept wert/dat het Lant/ 'twelcke men heeft/de Straet ghepasseert wesende/een Eylant soude wesen / hem de twee Zeen/van't Noorden ende Zuyden/aldaer versamende / dan of het Oostwaert

aen was streckende/tot dat het met dat Landt/ghelegen tegens over de Cabo de bona Esperança, aen een comt/ ghelijck als andere voor een opinie hebben / waer van tot hedensdaeghs noch gheen ghewis hept bevonden is : Oock soo en worter niemant gevonden/die't selve Lant langhs ghesepit heeft. Den Viceroy Don Martin Henriques, heeft my gesept/dat hy/de faem ofte mare die daer verbrept was (van dat het voorby de Straet terstont Eylanden waren/ende dat haer beyde de Zeen in een versaemden) door een inventie van den Enghelschen Vrijbuyter hielt. Want wesende den selven Viceroy van nieu Spagnien/hadde met ernst / den Portugeeschen Piloot (die Francoys Draeck aldaer aen Lant sette) gheexamineert/ende en heeft van den selven/noyt anders connen verstaen/dan dat het een waerachtige Straet ofte Enghte/ende van beyde zijden vast Landt was. Nu dan/keerende het voorseyde Schip van de Vice-Admirael wederom/quamen de Straet te verkennen/nae dat my van den selven Hernando Lamero vertrocken is. Doch was door een ander Mont ofte Incomste/ ghelegen op meerder hooghten/door oorsake van een seker groot Eylandt / dat aen den Mont van de Straet gelegen is/'twelcke ghenoemt wort La Campana, (dat is de Clocke gesept) om dat het van soodanigen ghedaente is. Ende den selven Stuyrman/hadde/na hy sept/in de sin/daer door te passeren/maer den Vice Admirael ende Soldaten/en wilden dat niet ghedoogen/haer danckende te laet in't Iaer te wesen / ende datse hun in te grooten perijckel souden stellen/ende zijn alsoo weder na Chile ende Peru toe gekeert/ sonder die ghepasseert te hebben.

Dese examinatie en verclaringe der ghementioneerdē Portugeeschen Piloot / beroerende de voyage van Francoys Draeck door de Straet van Magallanes/ mach men sien in mijn Reys-gheschriften en Navigatien vā Oost ende West Indien / daert alles opt breetst vertoont wort nae de Copije van het Originaal des selven Stuyrmans.

Het 12 *Capittel.* Van de Straet ofte Engte die sommige bevestighen, aen de Custe van *Florida* te wesen.

Oo ghelijck als Magallanes dese Straet (gheleghen aen de Zuyt-zijde) ghevonden hadde/alsoo hebbender andere voorghenomen/een ander Engte te ontdecken/ diese seggen van by Noorden te liggen/den welcken sy in't Lant van Florida bouwen/ die soo verre heen streckt/datser gheen eynde van en weten. Den Adelantado Pedro Melendes, een soo ervaren ende excellenten Zeeman/bevestichde/een seker dinck te wesen/dat men daer een Straet ofte doorgaende Enghte hadde/ ende dat hem den Coninck bevolen hadde / die t'ontdecken / waer toe hy bewijsende was / groote lust te hebben : Bracht dese reden by/ (om syn opinie goet te maken) segghende/ datter in de Noort-Zee gesien waren/stucken van Schepen/ghelijck als die van Chinen gebruycken/het welcke niet mogelijck en const wesen/soo daer van d'eene Zee tot d'ander/gheen passagie en waer. Item refereerde/dat men in een seker groote Bay ofte Inham/ (ghelegen in't Lant van Florida, die drye hondert mijlen te landewaerts in streckt) op sekere tijden/Walvisschen is siende/die daer van uyt d'ander Zee comen/ende seyde noch ooc van andere teyckens. Besluytende eyntlijcken/dattet/ naer des Schippers wijse/ hept en goede schickinge der Natuere/oock alsoo behoorde (ghelijck alsser vereeninge ende passagie van de twee Zeen ware/onder den Polo Antarctico) te wesen onder den Polo Arctico, die de principaelste is. Van dese Straet ofte Engten/ segghen sommige/ dat dien grooten Vrijbuyter Draeck notitie gehadt heeft/ende dat hy't alsoo afgeteyckent soude hebben/als hy de Custe van nieu Spagnien door de Zuyder-Zee langhs liep / Ende men meynt noch oock/datter in geloopen soude wesen / d'Engelsche Vrijbuyters/die't voorleden Iaer 1587. een Schip (dat nae de Philippinas af quam / met een groote somme van Gout ende andere costelijckheden) beroofden / welcken buyt sy vercre-

Hy meynt Thomas Candisch.

sy vercregen by 't Lant de Californias ghenaemt/dat de Schepen altoos comen te verkennen/alsse van de Philippinas ende Chinen af/weder nae nieu Spagnien toe keeren. Ende nae dat de stoutichheyt ende begeerten der Menschen wel is/ om nieuwicheden te vinden/hun te verbeteren/ende 'tgoet te vermeerderen/soo versekere ick / dat men/ eer veel Jaren/dese verborgentheyt/oock wel sal comen te ontdecken: t'welcke voorwaer om te verwonderen is/dat (gelijck als de Mieren) de lieden het spoor ende kennisse van de nieuwe dinghen hebbende/niet en rusten/tot datse/het soet der begeerlijckheyt/ende Menschelijcke glorie/zijn vercrijgende/ gebruyckende d'opperste ende eeuwighe wijsheyt des Scheppers/dese natuerlijcke curieusheydt der Menschen/ om 't licht van syn heylich Euangelie in kennisse te brenghen / aen de lieden die noch in de duysternisse van hare dwalinghe zijn levende. Doch eyndtlijcken/so en is tot noch toe de Straet van de Noort-pool (sooser is) niet ontdeckt. Daerom soo sal't reden wesen te verhalen d'eygenschappen ende kennisse/die ons/ van die al ontdeckte ende bekende van Antarcticus, ghereferceert wordt/ van de selve die't met haren ooghen ghesien hebben.

Dese Straet ofte Engte vā by Noorden/nae den Polum arcticum, hebben wy dese voorleden Jaren van 1594. 1595. ontdeckt / ende waerachtelijcken onder vonden een open passagie te wesen na de Landē van China ende America, gelijc als ic selfs/ van weghen syn Excellentie Mauritius de Nassau, ende de Heerē de Generale Staten der geunieerde Nederlantsche Provintiē sichtelijcken ondervonden ende schriftelijckē aen de voornoemde Heeren vertoont hebbe.

Het 13. *Capittel.* Van de eyghenschappen der Straet ofte Engte van *Magallanes.*

De Straet ofte Engte is/als ghesept is/ ghelegen op de hooghte van 52. graet schaers aen't Zuyden / heeft in de spatie der lenghte van d'een Zee tot d'ander/t'negentich ofte hondert mijlen/zijnde op syn smalste een weynich min als een mijl weeghs / alwaerse pretendeerden/dat den Coninck een stercte soude doen leggen hebben/ om de passagie te beschermen/is op plaetsen soo diep/dat men daer niet en can gronden/ ende op andere oorden heeft men gront/zijnde op contreyen niet meer als 18. ende op plaetsen 15. Vadem diep. Van de hondert mijlen diese in de lengte / van de eene Zee tot d'ander heeft/can men claerlijcken onderscheyden/dat de dertich daer van/de Zuyder-zee beslaende is/makende met syn Golven/teycken/tot hoe verre die inloopende is/zijnde d'ander t'seventich mijlen/van de Noordt-Zee/door de syne geteyckent ende af ghesondert: Even wel/soo heeft men daer dit onderschept / dat die dertich mijlen/ van't Zuyden loopende is/tusschen uytnemende hooge Steenrotsen/welckes opperste toppen/etlijcken met sneeu bedeckt ligghen/schijnende/door de groote hoogte/ aen den anderen vast te comen/waerom de Straet/aen de zijde van der Zuyder-zee / soo qualijcken te kennen is. Dese voorschreven dertich mijlen/zijn van uytnemende dieyten/sonder dat men daer anckeren mach: Niet tegenstaende/soo mach men de Schepen daer wel op't Lant halen/door de bequaemheyt der Oeveren die daer zijn. In d'ander t'seventich mijlen/die de Noort-Zee in loopt/vint men gront/ hebbende van beyde zijden groote Velden ende slaeplakens/gelijck syse aldaer noemen. Daer comen in de Straet veel ende groote Rivieren van excellent Water uyt loopen / ende men heefter wonderlijcke gheboomte/zijnde etlijcke der selven van uytghelesen ende welrieckenden Houte/alhier onbekent/van den welcken monster ghebracht is / van die daer/van Peru door ghepasseert zijn/heeft groote Velden te landewaerts in/ende midden in de Straet ligghen verscheyden Eylanden. D'Indianen/die aen de zijde van't Zuyden woonen / zijn weynich / cleyn van statueren ende quaet / zijnde die van de Noort-zijde/groot ende cloeck van persoonen/van de welcke etlijcke/van diese ghenomen hebben/nae Spagnien ghebrocht zijn: Vonden daer stucken van blau Laken/

Deſe Indianen dien hy ſeyt na Spaignien ghebracht te weſen/ hebbe ic in Sivilië geſien/ waré wel geſtatueert ende grof van leden/ zijnde in Phiſonomije ghedaente van aenſicht/ hayr/ baert/ ende coleur/ de Samoyeden van by Nova Sembla en Vaygats, ofte de Straet van Naſſouwen niet ſeer onghelijck.

ende andere bekende teyckenen/ van datter volck van Europa door ghepaſſeert was. D'Indianen groetten den onſen met den naem van Ieſus, 't zijn Boogh-ſchieters/ ende gaen gecleedt met Vellen van Veneſoenen/ waer van aldaer groote menichte is. 'Twaſſen ende 'tvallen van't Water in de Straet/ geſchiet met de ghetijden/ ende men ſiet/ dat d'eene getijden van de Noorder-Zee/ ende d'ander van de Zuyder-Zee/ beſcheydelijcken af comen/ ende op de plaetſe/ daer ſy teghens den anderen aen comen/ 'twelcke/ als ick geſeyt hebbe/ is dertich mijlen van de Zuyder/ ende t'ſeventich van de Noorder Zee/ alwaert ſchijnen ſoude/ meer perijckels te weſen als in alle d'ander reſte/ en is alſoo niet/ want alſſe den Admirael Sarmiento door liep/ (als gheſeyt is) en hadden daer ſonderlinghen gheen ongemack/ maer vonden daer eer/ veel minder ſwarigheyt als ſy gemeynt hadden: Want behalven dat men daer alſdan/ een ſeer goet ende ſacht weer heeft/ ſoo comen daer oock de Baren van uyt de Noort-Zee af/ ſeer ghebroken/ door de groote ſpatie van de t'ſeventich mijlen dieſe in comen/ hebbende de Baren van de Zuyder Zee/ door die onmetelijcke diepten/ van ghelijcken ſoo gheen cracht/ om datſe haer in die over-groote diepte zijn verdrinckende. Wel is waer/ dat de Straet/ in den tijt van den Winter/ onvaerbaer is/ door de wreetheyt ende verbolgentheyt der Winden/ Zee ende Baren die men aldaer van heeft/ waerom haer daer ſommige Schepen verloren hebben/ die de Straet meynden door te loopen. Ende van de Zuyt-zijde iſſer alleenlijck maer een door gecomen/ te weten/ den Admirael die ick geſeyt hebbe/ van wiens opperſte Stuyrman/ Hernando Alonſo genaemt/ ick breeder informatie gehadt hebbe/ van alle het ghene dat ick hier verhale/ ende hebbe de waerachtige beſchrijvinghe ende Cuſten van de Straet gheſien/ die ſy (ſoo ghelijck als ſyſe langs paſſeerden) af gemaeckt hadden/ welcker Copye gebracht worde den Coninck van Spagnien/ ende is inſghelijckx gheſonden gheweeſt aen ſyne Viceroy van Peru.

Het 14. *Capittel.* Van't Vloeyen ende Ebben der Zee Ocean in Indien.

En van de wonderbaerlijckſte ſecreten der natuere/ is het Vloeyen ende Ebben der Zee/ niet alleenlijcken door de vreemdicheyt van/ het waſſen ende 'tminderen/ maer veel meer/ door de verſcheydenheyt/ die hier van in verſcheyden Zeen/ ghevonden wordt/ ende 'tſelve noch oock op verſcheydē Stranden van een Zee. Daer zijn Zeen daer men gheen daghelijckx Vloeyen noch Ebben en heeft/ gelijck als het blijckt/ aen 'tnederſte van de Middelantſche Zee/ een daghelijckſche Vloet ende Ebbe/ welcke is de Zee van Venetien/ een ſake die met recht te verwonderen is: Want weſende beyde Middelantſche Zeen/ ſonder die van Venetien grooter te weſen/ ſoo heeft de ſelve Ebbe ende Vloet/ ghelijck als de Ocean, ende d'ander Zee van Italien niet. Maer ſommige Middelantſche Zeen/ hebben een merckelijcke Vloedt ende Ebbe/ eens ter Maent: Eenighe noch ter Maent/ noch des daeghs. Andere Zeen/ gelijck als de Zee van Spagnien/ hebben de Vloet ende Ebbe daghelijckx/ ende boven dat/ noch die van alle Maenden/ 'twelcke zijn twee/ te weten/ met de Nieuwe ende volle Maen/ dieſe noemen Sprinck-vloeden. Eenighe Zee die 't waſſen ende t'vallen van alle daeghs/ ende niet ter Maent/ heeft/ en weet niet datſer is. In Indien is de verſcheydenheyt/ die hier van is/ een dinck om te verwonderen: Daer zijn plaetſen/ daer't Water der Zee waſt/ ende valt alle daeghs twee mijlen weeghs/ ghelijck als men in Panamá ſiet/ zijnde met Sprinck-vloeden/ noch veel meer. Daer zijn ander contreyen/ daert waſſen

ende vallen soo weynich is/dat men't bynaest niet en can bemercken. Het gemeynste is/dat de Zee Ocean hare dagheliickische ende Maendtlijcke Vloet ende Ebbe heeft/ zijnde de dagheliickische / tweemael op eenen natuerlijcken dach / ende altoos drye quartier uyrs (den eenen dach nae den anderen) minder / nae't movement ende verroersel van de Maen. Ende hierom soo en heeft men nimmermeer het ghetije / van den eenen dach/op de selve ure van den anderen. Dese Vloet ende Ebbe hebben sommighe ghemeynt/een Locale verroersel/van't Water der Zee te wesen/in sulcker voeghen dat het Water/'twelcke t'eener zijde is vloeyende / souden in de teghen-partije der Zee/ontvloepen ofte vallen/ende alsoo soude het Water zijn vallende/in de tegenpartije der Zee/daer't op de selve tijt waer wassende/ghelijck als in een Ketel 'tslechte Water Baren maeckt/dat soo wanneer't aen d'een zijde is op stijghende / soo daelt het aen d'ander zijde. Andere bevestighen / dat de zee op eenen tijdt aen alle zijden vloept/ende van ghelijcken op eenen tijt over al valt/ in voeghen ghelijck als het sieden van een Pot die teffens op loopt/ende even ghelijck aen alle canten verspreyt/ende over gaende/wederom ghelijckelijcken te samen neder daelt. Dese tweede meyninghe is waerachtich/ende men machse/nae mijn oordeel/ voor seker ende ghewis houden/niet soo seer door de redenen/die de Philosophen gheven / die dese opinie in hare Meteoris gronden/als door de sekere experientie/ die men van dese saecke heeft connen onderbinden. Want om my van dit punct ende dese questie te voldoen/hebbe uyt louter curieusheyt/dien boven-ghementioneerden Piloot ghevraecht/hoe dat de Ghetijden/diese in de Straet vonden/waren/ofte by avontuer de ghetijden van de Zuyder Zee/ daelden ende vielen/ten tijden/dat die van de Noorder Zee wiessen/ende die alsoo voorts drongen/ende alsoo weder in't contrarie. Want dit alsoo wesende/ soo waer't claer ghenoech / dat het wassen der Zee aen d'eene zijde / het vallen ende dalen aen d'ander zijde/souden veroorsaken/'twelcke is het ghene dat van de eerste opinie bevesticht wort: Antwoorde my/dat het alsoo niet toe en ginck/ dan dat de Noorder ende Zuyder Zeen/beschcydelijcken op eenen tijt/ghelijckelijcken quamen te wassen / tot datse malcanderen ghemoetende waren/ende datse oock op eenen tijt weder gelijckelijcken afliepen ende daelden/elck weder nae syn oordt ende Zee toe/ende dat dit wassen ende opstijghen/ende daer nae t'vallen ende dalen een dinck was/ datse alledaegs sagen/zijnde den aenstoot ende 'tghemoeten van den eenen Vloet met den anderen (als geseyt is) op de 70. mijlen van de Noort-Zee/ende 30. mijlen van de Zuyder-Zee: Waer uyt men claerlijcken ghenoech can verstaen/dat het Vloepen ende Ebben der Ocean, gheen puere Local verroersel en is/dan een alteratie ende siedinghe/waer mede voorsekerlijck/alle de Wateren op eenen tijt comen te wassen ende vloepen/ende weder ghelijckelijcken vallen ende dalen/in sulcker voeghen/gelijck als het sieden van de Pot/tot een ghelijckenisse/ghestelt is. Ten waer niet moghelijcken/dese sake/door experientie/te begrijpen/dan in de Straet ofte Engte/daer hem de gheheele zee Ocean in een menght. Want dat men't door de Stranden (die teghens den anderen over comen) soude weten/wanneer't aen d'eene wast/of het aen d'ander valt / mochten d'Enghelen alleen versekeren/want de Menschen gheen ooghen hebben/ om so verre te sien/noch voeten om d'ooghen met soodanighen vastichevt in een getije ('twelcke alleenlijcken ses uren tijts zijn) te moghen draghen.

Het

Het 15. *Capittel.* Van verſcheyden Viſch, ende maniere van viſſchen der Indianen.

DAer is in den Ocean ontelbaer menichte van Viſch/welc-ker ſpecie ende eyghenſchappen alleen van den Schepper mogen verclaert worden. Veel van dien/zijn van de ſelve generatie, als men in de Zee van Europa vint/ghelijck als daer zijn/Elften ende Steuren, die van uyt der Zee/de Rivieren op loopen/Dorados, (dat is Vergulden Zee-viſch al ſoo ghenaemt) Sardij-nen, ende andere veel. Daer zijn andere/die ick niet en weet/datmenſe hier heeft/ ghe-lijck als die men noemt Cabrillas, (dat is Geytkens) die eenighe ghelijckeniſſe met de Truyten hebben/ende die men in nieu Spagnien Bobos noemt/die van uyt der Zee de Rivieren op loopen. Beſugas ofte Braſemen/ noch Truyten, en hebber niet ghesien/ ſegghen datmenſe in't Lant van Chile heeft. Atunen zijnder ſommighe aen de Cuſte van Peru, doch weynich/ende is een opinie / datſe by tijden op-ſwemmen t'kuyt te ſchieten in de Straet ofte Engte van Magallanes, gelijck als in Spagnien in de Straet van Gibraltâr, waerom die aldermeeſt aen de Cuſte van Chile, ghevonden worden: Hoe wel dat den Atun, die ick van daer hebbe ſien brengen/niet en is als die van Spa-gnien. In d'Eylanden/die men noemt van te Loefwaert/welcke zijn/ Cuba, Eſpaño-la, Puerto Rico, Iamaica, vint men/van die men noemt Manatij, dat een vreemde ſoorte van Viſch is/ſoo men't Viſch noemen mach/is een Beeſt die haer jongen levent voort brengt/hebbende t'eten ende ſoch daerſe die met voedet ofte op brengt/ende gaet haer in't Velt met Gras weyden/ maer is haer in effect ordinaris in't Water onderhou-dende/ende daerom ſoo wortſe voor Viſch ghegheten/ hoe wel dat icker (als ickſe in Santo Domingo op een Vrydach adt) bynaeſt argerniſſe in hadde/niet ſo ſeer om 'tge-ne dat geſeyt is/als om dat het in de coleur ende ſmaeck anders niet en was/als ſtuc-ken van Kalfs Vleeſch. Ende deſen Viſch is op plaetſen van de Beenen / aen ſtucken weſende/ſo groot/als of het van een Koeye waer. Van de Tiburones (dat zijn Hayen) ende van haer ongheloofelijcke gulſichept/hebbe my met reden verwondert/ als ick ſiende was/aen eenen dieſe in de voorſeyde Haven ghevanghen hadden/datſe hem in den rop vonden een groot Vleyſch-houwers Mes/met eenen grooten ijſeren Hoeck ofte hanghel/ende een groot ſtuck van een Oſſen hooft / met eenen gheheelen Hoorn/ ende ick en weet niet wel ofſer beyde gaer by waren. Ick hebbe gheſien voor tijdt-verdrijf/datſe een vierendeel van een Creng/van om hoogh af hingen/in een put wa-ters/die de Zee maeckt/hoe datter in een ooghenblick/een rot Hayen / op den Reuck/ nae toe quamen/ende op dat men daer wat meer vermaken van mochte hebben/ ſoo en ghenaeckten 't Vleeſch van de Creng/op ick en weet hoe veel ſpannen nae/t'water niet/hebbende daer rondtſom de voorſeyde Hayen / de welcken in de Lucht op ſprin-ghen/vattende alſoo in een ſprongh/met uytnemende raddichept / een ſtuck Vleeſch/ met been met al daer van af/maeyende alſoo 'tſelfde ghehangen ſtuck van de Creng/ gelijck of het van eenen cleynen teeren Viſch gheweeſt hadde/ſoodanighen Vliemen ende ſcherpten hebbenſe in hare Tanden. Dicht aen/ende op deſe Hayen/ ſwemmen altoos een ſoorte van Viſkens dieſe Romeros noemen: Ende al doenſe noch ſoo veel/ ſoo en connenſe die niet van haer weeren. Deſe onderhouden haer met het ghene dat de Hayen van de zijden ontſnapt. Boladorus (dat is vliegende Viſch geſeyt) is een an-der ſoorte van Viſkens//die men in de Zee binnen den Tropicos vindt / ende ick en weet niet/datſe buyten dien gevonden wort. Deſe worden van de Dorados vervolcht/

Dit van de Tubaronen ofte Hayen/ hebbe ic dic-wils in Ooſt Indien ende op den wegh daer nae toe gheſien ende vermerckt.

ende om

ende om haer daer van te bedrÿden/heffen haer uyt der Zee op/ vlieghende alsoo een goet stuck weeghs door de lucht heen/ waerom die Boladorus ghenaemt worden/ hebben Vleughelkens gelÿck als van stÿf Doeck ofte Parckement/die haer een poos in de Lucht op houden. In het Schip daer ick in voer/vlough ofte sproncker een in/ die ick de ghedaente van de Vlenghelen sach/ende waren als ick gheseyt hebbe. Van de Lagarten ofte Caymanen (gelÿck syse noemen) is in de Historien van Indien veel geschreven/zÿn voorsekerlÿcken/de gene die Plinius ende d'ouderen Crocodilen noemen. Men vintse aen de heete Stranden ende Rivieren / want aen de Stranden ende Rivieren die cout zÿn/en wordense niet ghevonden/daerom soo en zÿnder aen alle de Custen van Peru tot Paira toe/gantsch gheen/zÿnde van daer voortaen seer gemeyn in de Rivieren/is een vÿster wreet Dier/doch seer bot ende plomp : Den roof diese nemen/ doense buyten 't Water/ende het ghene sy nemen/verdrenckense in't Water/maer en slockent niet op/dan alsse buyten ofte boven't water zÿn/want hebben de keel in sulcker voeghen/datse lichtelÿcken souden versticken/soo daer water in quam. Het ghevecht van den Cayman met den Tyger (die daer in Indien uytnemende wreet zÿn) is een dinck om te verwonderen : een van onse Religieusen heeft my vertrocken / dat hy dese Beesten seer heftich heeft sien vechten/ aen de Zee-cant: Den Cayman treften den Tyger dapperlÿck met syn steert/soeckende die/met syn groote cracht/ in't Water te sleppen. Den Tyger daer en teghens / dede groote weer in't vatten met syn Clauwen/hem op't Lant treckende. Eyndtlÿcken/den Tyger verwon ende scheurde den Crocodil op/'twelcke aen de buyck heeft moeten wesen: want haer die alleen weeck is/zÿnde alle de reste soo hardt/datmense met gheen Spiets / jae qualÿcken met een Roer soude connen passeren. Maer seer heerlÿck was d'overwinninge/die een Indiaen van eenen anderen Cayman hadde / den welcken van den selven een soonken ontgrepen/ende terstont onder 'twater verborghen hadde/waer van den Indiaen/ weemoedich ende uytsinnich wesende/hem terstont daer na geworpen heeft/met een mes inde hant : Ende soo gelÿck als het excellente duyckers zÿn/ende den Cayman niet en can vatten/dan buyten 'twater/heeft hem in sulcker voegen van onderen in den buyck ghetreft/dat den Cayman gewont zÿnde/aen de Strandt quam drÿven / latende het Jonghsken los gaen / hoe wel dat het al doot ende versticktt/ofte verdroncken was. Maer de oorloch ende 'tgevecht die d'Indianen met de Walvisschen hebben/ is noch meer te verwonderen/'twelcke voorseker een grootsheyt des Almoghenden Scheppers is/een soo swacken Volck/als d'Indianen zÿn/abelheyt ende moet te geven/om die alder wreetste ende misinaeckste ghedierten/van alle die in de Werelt zÿn / te verren bestormen/ende niet alleenlÿck daer tegens vechten/maer overwinnen/ende daer van soo lustelÿcken triumpheren. Dit siende/is my dickwils inden sin gecomen/ 'tgene dat in den Psalm/van den Walvisch geseyt wort/ Draco iste quem formasti ad illudendum ei. Wat isser meerder spot / dan dat een Indiaen alleen / met een coorde verwonnen ende ghebonden brengt/eenen Walvisch/so groot als eenen Bergh. De maniere die d'Indianen van Florida ghebruycken (nae my ervaren Persoonen onderrecht hebben) alwaer men een groote menichte van Walvisschen heeft/is/datse haer stellen in een Canoa ofte Schuytken/roeyende alsoo tot aen den rugghe van de Walvisch : Daer by zÿnde/soo springht hy met een groote raddicheyt / ende climt hem op den neck/ende alsoo al rÿdende/verwachtende tÿdt / heeft hy een scherpe ende stÿve staeck ofte pael/ (dien hy met hem brengt) den welcken hy / door een van de neusgaten des Walvisch heen steeckt: Ic heet neusgaten daer sy door aemtochten/ende 'twater uyt blasen : Terstont daer nae/soo maeckt ende slaet hy hem wel dicht ende dapper met een ander knodse ofte stock/ende doet hem wel diep te gronde schieten. Den

De vliegende Visch hebbe ick oock buyten de Tropicos gesien/op de hooghte van 39. graden/ by Weste de Vlaemsche Eylanden / en waren so groot als cleyne schelvisschen/ gelÿck als in mÿn Intinerario (op mÿn wedercomste van Oost-Indien) geannoteert is.

Walvisch

Walvisch tiert ende raest seer bijster/slaende slaghen in de Zee/ende heffende Bergen van Water over eyndt/sinckende alsnu met een ghedruys neder/ende comende alsdan weder op springen/niet wetende van uytsinnichheyt wat bestaen. Den Indiaen hout hem Ruyter te Peert al stil sittende/ende de verbeteringe die hy hem/op't eerste quaet gheeft/is/dat hy hem noch een ander staeck (gelijck als d'eerste) door't ander neusgat heen iaeght/'twelcke hy daer soo wel in heyt/dat hy't gheheel verstopt/ende hem daer door den aemtocht beneemt/waer mede hy wederom in syn Canoa ofte Schuytken springht/'twelcke hy aen de zijde van den Walvisch nae sleppende heeft: Alsdan wijckt hy met syn Canoa aen d'een zijde/latende syn Coorde eerst wel ghebonden aen den Walvisch/die bots ghenoech gevende/den welcken/soo langhe als hy diepten ghenoech heeft/hem om ende wederom keert/als rasende van boosheyt/comende eyndtlijck allengskens 't Lant te ghenaken alwaer hy/door syn ongeschickt groot lichaem/haest op't drooghe vast blijft/sonder voor ofte achterwaerts te mogen wijcken: Alsdan soo comen terstont menichte van Indianen nae den verwonnen toe loopen/om van synen buyt deel te hebben/ in effect smijten hem voorts doot/ende deylen hem aen stucken makende van syn Vleesch/'twelcke quaet genoech is (ghedrooght ende gemalen wesende) een seker meel/dat sy voor haren cost gebruycken/ende haer langhen tijt duert. Alhier is oock volbracht/het ghene dat van den selven Walvisch/in een ander Psalm/ghesept wordt: Dedisti eum escam populis Æthiopum. Den Adelantado Petro Melendes/heeft ons dickwils dese Visscherije vertrocken: Waer van Modardes in syn Boeck oock mentie maeckt. Al hoe wel dat het wat breeder is/soo en laet het daerom niet weerdich te zijn/oock van een ander Visscherije te verhalen/die d'Indianen ordinaris in de Zee ghebruycken/maken bindtsels ofte bondels/als van Biesen/ofte gedrooghde Water-liesen/wel te samen gebonden/diese aldaer Balsas noemen/de welcke sy op den rugge dragen tot de Zee toe: Aen de Zeerant comende/worpense de selve in't water/ende springen daer met der haest al schrijelingh/ende Ruyter te Peert op/roeyende met een spaentken van d'eene ende d'ander zijde/varende alsoo een mijl ofte twee/t'Zeewaerts in/visschen/ende hebben op de selve Bondels hare Netten ende Want ligghen/hen op de Balsas boven houden/worpen de Netten ende t'Wandt uyt/ende liggen alsoo en visschen geheele daghen ende nachten over/tot dat sy haren Back vol hebben/waer mede blijdelijcken weder nae't Lant toe comen. Voorwaer om haer in Callao de Lima, te sien gaen visschen/was voor my een dinck van grooter vermakelijckheyt/want waeren seer veel/ende elck een om prijs op syn Bondel ofte Balsilla schrijeling als Ruyter te peert sittende/toghen door die Zeebaren heen/(die aldaer/daerse visschen/hol gaen) soo dat het schenen de Tritoenen ofte Neptunen te wesen/die men op't Water schildert. Met datse weder aen't Lant comen/trecken hare Schuytkens uyt het water/nemense op de schouderen/ende doense terstont aen stucken los/spreydende de Biesen langhs de Strant heen/om te drooghen. Andere Indianen/te weten/die van de Valleyen van Yca, plachten te gaen visschen in Vellen/ofte op-gheblasen Zee-wolfs-huyden/diese altemets vol windts bliesen/ghelijck als de Windtballen ofte Ballonsen/om niet te gront te gaen. In de Valleye van Cauette, diese in voorighen tijden de Guarco noemden/was een groote menichte van Visschers: ende om datse den Inga tegens stonden/als hy't selve Landt veroverde/maeckte eenen versierden peys met hen/ende spleden/om hem feeste ende eere aen te doen/ordonneerden een Visscherije van veel duysent Indianen/die op haer Balses t'Zeewaert in voeren/ende in de weder-comste soo hadde den Inga, stil-swijghende/Soldaten bereydt gestelt/die daer een groote moort ende destructie onder deden/waer door 'tselve Lant soo onbewoont ghebleven is/wesende te voren soo populeus ende overvloedich. Hebbe noch

be noch een ander maniere van visschen gesien/ daer ick van den Vice-Roy Don Francisco de Tolledo ghebracht worde/en was evenwel niet in de Zee/ maer in een Rivier (diese noemen El Rio grande, dat is de groote Rivier ghesept) in de Provincie van de Charcas, alwaer eenighe Indianen Chiriguanas, onder t'water doocken / die met een uptnemende raddicheyt/al swemmende/de Visch ver volghden / hebbende Harpoen-Ysers ende Stickelgers in de rechter hant/swemmende alleen met de slincker handt/ doorstaken ende wonden de Visschen / ende brachtense alsoo met de Harpoenen over dweers int lijf boven/welcke Indiaenen voorwaer eer Visschen als Menschen ghelecken. Nu de wijle dat wy upt de Zee gheraeckt zijn / soo laet ons tot die ander soorten van Wateren comen/die noch resteren om te segghen.

Het 16. *Capittel.* Van Lacken ofte Meyren die in Indien ghevonden worden.

IN de plaetse van de Zee Mediterraneo ofte Middel-lantsche Zee (maer van de Regioenen ofte Ghewesten van't oude Orbis ofte Werelt/gheneten) heeft den Schepper/de nieuwe Werelt voorsien/ van veel Lacken oft Meyren/ende ettelijcke van dien so groot/datmense wel Zeen mach heeten/dewijle dat/die van Palestijnen, alsoo van de schrift ghenaemt wort/niet meerder/nochte wel soo groot wesende/als eenighe van dese. De principaelste van de selve/is/die van Titicaca, in Peru gheleghen / in de Provincie van Collao, van de welcke in dit teghenwoordich Boeck ghesept is / dat die int omgaens heeft bynaest tachtentich mijlen/comende thien oft twaelf loopende Rivieren daer in loopen. Men begonstse op eenen tijdt met Barcken te bevaren/maer waren daer soo qualijck in bedreven/ dat d'eerste Barcke, die de Vaert begonst/ quam te barsten met een Onweer datter op stack. T'water daer van/ en is niet gheheel bitter ende brack/ ghelijck dat van de Zee/maer is soo dick ende turbulent/ dat het niet en deucht om te drincken. T'brenght twee soorten van Visschen voort in grooter menichte/waer van d'eene ghenoemt wert/ Suches, welcke Visschen groot en smakelijcken zijn/maer flegmatijck ende onghesont. D'ander zijn ghenaemt/ Bogas, die ghesonder zijn/hoe wel cleynder/ende seer gratich. Van Water-Gansen ende Eynt-Voghelen / heeft men t'gheheele Lack over / ontelbare menichte. Wanneer d'Indianen eenighe Feeste ende eerbiedinghe willen bewijsen / aen eenighe personnagie die door Chucuito ofte Osmasuio (t'welcke de twee Oeveren van't Lack zijn) syn passagie neemt / soo vergaderense een groote menichte van Balsen, ende maken int ront eenen rinck/ vervolghende ende besluptende alsoo de Gansen ende Eynt-Voghelen/tot dat syse met de handt grijpen/ende soo veel nemen alsse hebben willen. Dese maniere van Jaghen heetense Chaco. Aen de Oeveren van dit Lack/heeft men van beyde zijden de beste bewoonde Vlecken der Indianen van Peru. Door de doortocht ofte loosinge van dit Water/ maeckt het een ander minder Lack/hoe wel dat het oock groot is/t'welcke ghenaemt wort, Paria, alwaer men oock veel vees heeft/namelijcken Porcuño, (dat zijn soorten van Verckens) die aldaer sonderling wel tieren/door de Totora, die't Lack voortbrengt/ daer't Vee seer mede ghemest wort. Daer zijn veel ander Lacken op de hooge plaetsen van't gheberghte / van de welcke / Rivieren ofte Water-Beken uptspruyten/die vervolghens voorder aen / seer schoone loopende Rivieren worden. Als men gaet van Arequipa nae Collao, heeft men boven om hoogh twee schoone Lacken/ staende aen beyde zijden van den wegh: upt het eene loopt een water-beeck af/die daer na een

Rivier wort/ende comt inde Zuyder Zee uytloopen. Van d'ander/ seyt men/ syn beginsel te hebben/de vermaerde Rivier van Aporima, uyt de welcke (met de groote vergaderinge van Rivieren / die van't selfde ghebergte af comen) men ghelooft / dat die uytnemende Rivier van de Amazonas anders Marañon ghenoemt / synen oorspronck heeft/is een dinck dat ick dickwils overdacht hebbe/van waer dat so veel Lacken ofte Meyren/op't bovenste/van den gheheelen Reghel Ghebergten comen moghen/in de welcken geen Rivier en comen / maer daer spruyten eer seer veel overvloedighe Waterbeken uyt/sonder dat men sien can/dat de selve Lacken/int gheheele Jaer door eens verminderen. Te dencken/dat dese Lacken van't sneeu(datter smilt)ofte van den reghen des Hemels voortcomen/en can niet gheheelijcken voldoen/want veel van dien/soodanighe menichte van sneeus/nochte soo veel reghens niet en hebben/evenwel soo en sietmense niet verminderen/t'welcke al te samen een argument geeft/van dat het een uytspruytende ende vloepende Water is / dat van de Natuere aldaer voortghebracht wort: Niet teghenstaende / is wel te ghelooven/datter den regen ende t'sneeu op eenighe tijden van't Jaer hulp toe gheven. Dese Lacken zijn so ordinaris op de hooghste toppen der Gheberghten/dat men qualijcken eenige merckelycke Rivieren vint/die haer beginsel/ van een eenighe van dien / niet en hebben. T'water van dese Lacken/is reyn ende claer/voept weynich visch/ende de selve diese heeft/is cleyn door de coude die men daer ghemeynlijcken heeft/al hoe wel datmen daer (dat een nieuwe verwonderingheis) sommighe van dese Lacken vint/die gantsch t'eenemael heet zijn. Aent eynde der Valleye van Tarapay, by Potosij, heeft men een Lack / t'welcke soo ront is/dat het schijnt met een passer ghetrocken te wesen: Ende hoe wel het Landt/daert uyt comt/seer cout is/soo is niet teghenstaende/ t'Water daer van / gheweldich heet/plachten daer dicht aen de canten te baden/want comende wat dieper naert midden toe/is de hitte onverdraeghlijck. Int midden van dit Lack maeckt het Water/ een opstijghende Meulen / ende siedent Water / van meer dan twintich voeten int begrijp/alwaer den oorsprongck / ende opcomste / van t'selve Lack is : Ende hoe wel dat syn voepsel ende voortcomste soo groot is / soo en siet men nochtans t'Lack nimmermeer yet vermeerderen/soo dat het schijnt aldaer weder in syn selven te consumeren ofte moet eenighe verborghen loosinge hebben/daer't water door uytloopt. Men en siet het van ghelijcken oock niet minderen / t'welcke oock noch een ander wonder is/niet teghenstaende/dat men daer een afloopent Water uytghetrocken heeft om sekere Artificien ofte Meulens van Metael mette malen. Ende dewijle dat het Water datter uytloopt/soo veel is/soo behoordet naer reden yet te verminderen. Nu achterlatende t'Lant van Peru, ende comende in nieu Spagnien / soo en zijn de Lacken van daer niet minder ghedenckweerdich / namelijcken/ dat soo seer vermaerde Lack van Mexico, int welcke men twee verscheyden wateren heeft/zijnde t'eene brack/ oft sout als Zee-Water/ende t'ander claer ende soet/ofte versch/door oorsaeck van de Rivieren die daer in vloepen. Int midden van't Lack staet een seer gevoegelijcke Clippe/met Baden ofte Badtstoven van warm water daer boven op/t'welcke aldaer van selfs vloept /ende wort voor de ghesontheydt seer goet ghevonden. Daer zijn Ackerwerven die int midden van't Lack/ op't selve Water ghefundeert zijn / met haer ghemaeckte bedden vol van duysentderley soorten van Zaden / Cruyden ende bloemen/ t'welcke/sooment niet en siet/niet wel moghelijck is/om te moghen verclaren/ gelijck als het is. De Stadt van Mexico is op dit Lack ghefundeert / hoe wel dat de Spagniaerden t'gheheele begrijp van de Stadt met aerden ghevult ende ghedempt hebben/hebbende alleenlijcken sommighe doorloopende wateren ghelaten/ die om / ende door de Stadt heen loopen / met welcke wateren een groot gherief hebben / om alle

het ghene

het ghene datse van doen hebben / te moghen brenghen / als van Hout / Cruyderen / Steen-Vruchten van't Lant / ende alle andere dinghen. Cortês maecten daer Bargantinen in als hy Mexico overwan / maer daer nae dochtet hun seeckerder te wesen / die niet te ghebruycken / ende alsoo dienen hen nu alleen met de Canoas, waer van groote menichte hebben. Dit Lack heeft veel Visch ende Jacht / hoe wel dat icker geen visch van waerden ofte estime ghesien hebbe: seggen dat de profijten daer van / meer als drie hondert duysent Ducaten waert zijn. Daer zijn noch ander ende meer Lacken / ende oock niet verre van daer / van waer men Visch ghenoech nae Mexico brenght. De Provincie van Mechoacan, wordt alsoo ghenoemt / om dat het een Visch-Rijck Landt is ende men heefter groote ende schoone Lacken / die overvloedich van Visch zijn / ende t'selve Lant is coel ende ghesont. Daer zijn noch veel ander Lacken / ende soo men van alle de selve mentie maken soude / en waer niet moghelijcken / die alleenlijcken in t by sonder te moghen noemen. Wort alleenlijcken geadverteert / het gene in dit teghenwoordich Boeck aenghewesen wort / dat men onder de Torrida grooter menichte van Lacken heeft / als op gheenighe plaetsen der Werelt. Met het gene dat ghesept is / ende noch een weynich dat wy van Rivieren ende Fonteynen segghen sullen / sullen voleynden het ghene dat ons in dese materie voorcomt te segghen.

Het 17. *Capittel.* Van diversche Fonteynen ende vloeyende Beken.

Ghelijck als op ander Contreyen der Werelt / alsoo heeft men oock in Indien groote verscheydenheyt van vloeyende Beken / Fonteynen ende Rivieren / ende sommige van vreemde eygenschappen. In Guancavelica van Peru, alwaer de Mijnen van't Quicksilver zijn / staet een Fonteyn die heet Water vloept / ende soo ghelijck als het is uytvloeyende / so is het veranderende in Steen-Clippe: Van dese Clippen ofte steen / zyn bynaest alle de huysen van't selve Dorp getimmert / is een sachte ende Morwesteen om te houwen / ende wort seer lichtelijcken met Yser bearbeydt / ghelijck of het Hout waer / ende is lichtveerdich ende gheduerich. Soo daer yemant / t'zy Menschen ofte Beesten / van dit Water comen te drincken / moeten daer af sterven / om dies wille dat het in den buyck verstijft ende in steen verandert / waer door daer sommighe peerden van ghestorven zijn. So ghelijck als het selve Water / int vloeyen / in steen is veranderende / alsoo is het den wegh verstoppende / daer't door vloept / waerom ghenoodicht / den loop al te mets te veranderen / vloeyende op diversche plaetsen over / nae dat de Steen-Clippen aengroeyende. Op de punt ofte hoeck van Sinte Helena, staet een vloeyende Beke ofte Fonteyn van een seecker Betumen, dat in Peru, Copey ghenaemt wort / moet op de maniere wesen / als het ghene dat van de Schrift uere verhaelt wort / van de woeste ofte wilde Valleye / daer men Putten van Betumen vont. De Zeeliden provideren haer van dese Fonteyn ofte Put van't Copey, om de touwen ende taeckelen met te teeren / want het haer dient / voor't selve werck / gelijc als t'Pec ende Teer in Spagnien doet. Als ick myn reyse dede langhs de Custe van Peru, nae nieu Spagnien toe / soo worden my van den Stuerman ghewesen / het Eylant van de Wolven ghenaemt / alwaer een ander Fonteyn ofte Put van Copey ofte Betumen (ghelijck als geseyt is) vloeyde / daer sy van gelijcken de touwen met Teeren. Ende daer is ooc een ander fonteyn ofte vloeyende beke, van teer / de selven Piloot (t'welcke een seer excellent man in syn ampt was) seyde my / dat het hem wel gebeurt was daer voorby zeylende /

Diergelijcke fonteyn hebbe ick gesien int Eylandt Tercera, een vande Vlaemsche Eylanden.

 (zijnde

(zijnde so diep t'Zee waert in/ datse het lant wt het gesicht verloré hadden) datse door den roock van't Copey quamen te weten/ waerse waren/ ende dat hem dit soo sekeren teycken was/ ghelijck als offe t'Lant verkeyt hadden/ soodanich is de roock die hem aldaer eeuwichlijcken/ van de vloepende Beken verspreydt. In de Waterbaden/ die men heet/ van den Ingas, een Canael ofte Goot van water dat al siedende uptloopt/ ende daer dicht by/ een ander soo cout als van sneeuwater. Den Inga hadde voor een maniere/ t'eene met het ander (so als hy't hebben wilde) te temperen/ is een dinck om te noteren/ dat men soo dicht by den anderen/ vloepende wateren heeft/ van soo contrarie qualiteyten. Men heeft noch andere ontelbare menichte/ namelijcké in de Provincie van de Charcas, in welcker Water/ men niet lijden mach/ de handt daer een ave Maria lanck in te houden/ ghelijck als ick het selver op een wetspel ghesien hebbe. In Cusco heeft men een Erf ofte gelegentheyt/ daer een Fonteyn van Sout upt vloept/ want is al vloepende in Sout veranderende/ zijnde t'self de uptnemende wit ende goet/ dat soo't op ander plaetsen waer/ en soude gheen cleyne rijckdom wesen/ maer en heeft aldaer niet veel te bedieden/ door d'overvloedicheydt die men daer van Sout heeft. De vloepende Wateren die men heeft in Guayaquil, (t'welcke in Peru, ende by naest onder de Linea Equinoctiael is) hout men voor een remedie ende ghesontheydt/ teghens de pocken ende andere dierghelijcke kranckheden/ waerom daer van verre weghen comen/ om ghesontheydt te vercrijghen: segghen hier van d'oorsake te wesen/ om dat men door t'selve gheheele Lant over/ wonder veel van de wortelen heeft/ die mé Carçaparilla noemt/ welcker deucht ende operatie so notoir ende bekent is/ ende dat de Wateren daer van/ int doorloopen/ de cracht crijghen om te ghenesen. Bilcanota is een Gheberghte/ welcke (nae d'opinie van't Volck) gheleghen is/ op de hooghste plaets van gantsch Peru, is op't bovenste met sneeu bedeckt/ ende op plaetsen so swart als kolen: Daer vloepen twee Wateren upt/ die naer verschepden Oorden afloopen/ ende in weynich spatie groote loopende Beken worden/ ende wat voorder aen/ seer schoone Rivieren/ waer van d'eene naer Callao, ende t'groote Lack Tiricacca toe loopt/ ende d'andere nae d'Andes, welcke is/ die men noemt Yucay, de welcken haer vermenghende/ met andere/ in de Noordt-Zee uptloopt met een gheweldighe stroom. Dese Watervloet/ alsse eerst upt de Steenrotse (van den voorsepden Bilcanota) loopt/ is al even eens/ als Water van Lexia, (ofte loogh) van een aschverwighe coleur/ ende is over/ al van hem ghevende/ eenen roock ofte damp/ als van verbrande dinghen/ loopende alsoo een groot stuck weghs/ tot dat de menichte der Wateren/ die daer in comen/ den brant ende roock (die't van sijn beginsel af met brenght) lisschen ende uptdoen. Hebbe in nieu Spagnien/ een Waterbeeck gesien/ ghelijck als van Inct/ wat blauachtich/ ende een ander in Peru, van rooder verwe/ gelijck als van bloet/ waerom de roode Rivier ghenaemt wort.

Het 18. *Capittel.* Van de Rivieren.

Onder alle Rivieren/ ende niet alleen van Indien/ maer oock van de gantsche Werelt/ heeft de Rivier/ Marañon, ofte van de Amazonen, d'eerste plaets/ van den welcken int voorgaende Boeck ghehandelt is: Dese is op verschepden repsen/ van de Spagnaerden bevaren geweest/ soeckende Landen t'ontdecken die (nae dat den roep is) van grooter rijckdom zijn/ namelijcken/ de contrepen El Dorado, dat is t'Verguldé/ ghesept/ ende Paytiti ghenaemt/ alwaer den Adelantado Iuan de Salinas, een merckelijcke tocht in gedaen heeft/ hoe wel dat de

dat de selve van weynich effect was: Heeft een passagie/die sy de Pongo noemen / de welcke een van de periculeuste der Werelt moet wesen: Want om dies wille / dat het tusschen twee gheweldighe hooghe/ afghebickte Steenrotsen beknÿpt is / soo is het met een groote stortinghe van boven neder vallende / in een afgrÿselÿcke diepte / alwaer t'Water/met dien grooten val / soodanighe draeymeulens ende maelstroomen is makende/ dat het onmoghelÿck schÿnt/daer te mogen af comen/sonder te verdrincken/ende in de gront te schieten: Dies niet teghenstaende/ soo heeft het de vermetenheyt der Menschen derren bestaen/dien wegh door te passeren/ door de begheerlÿckheyt van dat so vermaerde Dorado, ofte t'Verghulde/ lieten hen boven af neder vallen/ zÿnde door de furie ende t'ghedruys van de Rivier voortghedreven/hen wel vast houdende aen de Canoas ofte Barcken daer sy in waren: Ende hoe wel / dat de selve / int afvallen/omtuymelden/ende sy lieden met Canoas met al/ te gront ginghen / zÿn niet te min/wederom boven/ende te recht ghecomen / ende eyndtlÿcken met listen/cracht ende ghewelt daer door gheraeckt/ in somma / dat het gheheele Heyr behouden door quam/ uytghesondert seer weynich/die daer verdroncken. Ende t'ghene dat meer te verwonderē is/wistē hen so wel te hebbē met practÿcken/datse gantsch niet met allen (van de munitie ende Bus-cruyt datse met hen hadden) en verlooren/int wederom keeren: Want int eynde/nae groote moeyten ende perÿckelen / moesten daer weder door)clommen ende clauwerden op een van die overhooghe Steenrotsen/ hun aen de Poignaerden/dieser instaken/vast houdende. Een ander Tocht isser in de selve Rivier ghedaen van den Capiteyn Pedro de Orsua, ende door het overlÿden des selven/ so quam het volck te mutineren/waerom daer ander Capiteynen waren/die den wegh/ van den Arm/ofte Rivier/die tot aen de Noort Zee uyt comt/vervolghden. Een Religieus van ons gheselschap / seyde ons/(dat wesende noch Leecke)hem ghevonden te hebben/in alle de voorseyde gheschiedenisse ende Tocht/ ende hoe dat de Water-ghetÿden/tot bynaest hondert mÿlen / de Rivier opwaerts aenliepen / ende soo wanneer datse haer in de Zee comt te vermenghen / soo is men bynaest onder de Linie, ofte niet verre daer van: heeft t'seventich mÿlen in de wÿde van de mont ofte incomste/ t'welcke ongheloofelÿck schÿnt te wesen/ want gaet de Middelantsche Zee / in de breede / te boven/hoe wel dat ander hem in hare schriften niet meer als 25. ofte 30. mÿlen/ in de mont ofte incomste/en gheven. Nae de voorseyde Rivier/soo heeft de tweede plaets/ van de gantsche Werelt/ El Rio de la plata, ofte de Rivier van't Silver / die anders El Paraguay ghenoemt wort/de welcke uyt den Reghel Gheberghten van Peru afloopt/ tot in de Zee toe/op de hooghte van 35. graden aen de Zuytzÿde : wast ofte vloeyt/ nae sy seggen/op de maniere als den Nilus, maer sonder comparatie/veel meer/ want maeckt/van de Velden diese besprenckt/ (den tÿdt van drie maenden)een gheheele Zee/ keerende daer nae weder in syn moeder/wort van groote Schepen bevaren/ende dat: seer veel mÿlen innewaerts aen. Daer zÿn noch ander Rivieren / ende hoe wel die van soodanighe groote niet en zÿn / soo comense niet teghenstaende met de grootste van Europa over een / ende gaense noch verre te boven/ ghelÿck als daer is / die van Magdalena, by Santha Martha; Rio granne, ofte de groote Rivier / die van Alvarodo in nieu Spagnien/ende andere ontelbare. Aen de Zuytzÿde / int gheberghte van Peru, en zÿn ghemeynlÿcken de Rivieren soo groot niet / want hebben weynich spatie om te loopen/ende en moghen soo veel wateren niet by een vergaderen/ doch zÿn gheweldich / om datse van't gheberghte af storten ende haestighe overstulpinghen hebben/ waerom de selve periculeus/ ende oorsaecken gheweest zÿn/van vele dooden. In den tÿt van de hitte/so wassense ende comen met stortvloeden. Ick hebber langhs de Cust heen/seven en twintich ghepasseert/ onder welcke niet en was/ die ick gronden cost/ om over-

om over te gaen. D'Indianen gebruyckende duysentderley consten/ om de Rivieren te passeren/hebben op sommighe plaetsen/een lijn ofte coorde/ dweers over (van d'een zijde tot d'ander) gheschoren/ ende daer aen een korf gehangen daer den genen die passeren wil/hem in set/waer mede sy hem alsoo van den Oever af over halen/ ende alsoo passeert men in den korf/ over ende weer over. Op ander plaetsen sit een Indiaen al schrylingh op een Balsa ofte Bondel van strop ofte biesen/ende neemt den ghenen/die passeren wil/achter hem op/roepende also met een Spaen-hout/brengense hem over. Op ander Contreyen hebbense een groot Net ofte Vlot van droogh Cauwoorden ghemaeckt/daer sy den passagier op setten/ ofte leggen daer t'goet op/ dat men over hebben wil/ende d'Indiaenen swemmen voor uyt/ ende trecken al swemmende met coorden t'Vlot voort/ghelijck als de Peerden een Waghen ofte karre doen/ ende andere comen van achteren aen/houwen ende stooten/ende alsoo helpen sy malcanderen/ tot dat het over is: over wesende/nemen hare Ballen van Cauwoorden op den neck/ ende swemmen also weder aen d'ander zijde. Dit doense in Peru in de Rivier Santa ghenaemt. In de Rivier van Alvarado, in nieu Spagnien/ worden wy op een bardt ofte plancke over gevoert/die d'Indiaenen op de schouderen nemen / ende daer alsoo met door de Rivier heen gaen / ende als sy de gront comen te verliesen / so swemmen sy die voorts over. Dese ende ander diergelijcke duysentderley manieren / die sy hebben/van over de Rivieren te passeren / brenghen voorwaer een beschroemtheyt aen/ alsment siet/om dat het soo swacke ende handeloose middelen schijnen te wesen / doch syn in effect seer seker. Bruggen en hebbense noyt ghebruyckt / dan van Biesen ende Stropmatten/ maer nu heeft men al op eenige Rivieren/door neerstichept van etlijcke Gouverneurs/sommighe steenen Bruggen/doch veel min/dan't wel van doen ende vereysschende is/zijnde in een Lant daer so veel Menschen/door gebreck van dien/ comen te verdrincken/ende dat soo veel gelt op brenght/daer niet alleen in Spagnien/ maer oock in vremde Landen/costelijcke ende hoovaerdighe Palleysen met ghetimmert worden. Wt de Rivieren/die van de Gheberghten afloopen/ trecken d'Indianen veel ende groote doorloopende Wateren ofte conduiten tot in de Valleyen ende platte Landen/om t'Lant te begieten/de welcke sy soo ordentlijck ende voeghelijcken wisten te leyden / dat het int Landt van Murcien nochte in Milanen niet beter en can wesen t'welcke oock den meesten ende alle den rijckdom is/die men in de platte Landen van Peru, als oock op veel ander plaetsen van Indien/heeft.

Het 19. *Capittel.* Van de qualiteyt van't Landt van Indien int Generael.

De qualiteyt van't Lant van Indien (dewijle de selve de laetste van de drie Elementen is / die wy voorghestelt hebben / in dit Boeck te tracteren) mach int meeste deel wel verstaen worden/ van't gene dat int voorgaende Boec/ van de Torrida Zona, geargumenteert is/dewijle dat het meesten deel van Indien / daer onder gheleghen is: Maer om t'selve te beter te verstaen / soo hebbe ick drie verscheydenheden van Landen (daer ick in die Contreyen ghewandelt hebbe) aenghemerckt/ waer van t'eene leegh/ t'ander seer hoog/ eñ het derde dat tusschen dese twee comt/ uytnemende is. Het leeghe Landt/ is het ghene dat aen de Zee-Custe ende in gantsch Indien ghevonden wort/t'welcke ordinaris seer vochtich ende heet is / waerom het oock t'onghesontste ende nu ter tijt t'minste bewoont is: Hoe wel datter in voorighen tijden groote bewoonde

woonde Vlecken van Indianen gheweest zijn / ghelijck als de Historien van nieu Spagnien ende Peru ghetuyghen: Want de wijle dat deselve Regioen ofte Geweste t'Naturael was/van den ghenen die daer in gheboren ende opghevoet worden/soo consten sy haer daer wel onderhouden ende aerden/leefden van de visscherije der Zee/ ende van de Ackerbouwinghe die sy deden / treckende loopende Wateren ofte condutten uyt de Rivieren/daer sy't ghebreck van den reghen met remedieerden/die ordinaris seer weynich aen de Custe/ende op sommige plaetsen gantsch niet en valt. Dese leeghe Landtschappe heeft groote plaetsen ende contreyen die onvaerbaer zijn/ ende dat/door de Zant-Landen/die men daer bijster ende moeylijck / jae gheheele Bergen van heeft/als oock door de Morassen/om dat het Water / alst van boven comt afloopen/ dicwils gheen uytcomste en vint / ende daerom alsoo staen blijft. Morassen ende verdroncken Landen/ sonder remedie is veroorsakende / in effect/ dat het meesten deel van de Zee-Custe in Indien / soodanighe is /namelijcken / aen den cant van de Zuyder Zee. By onse tijden/ soo is de habitatie van dese Custe ende leeghe Landen/ soo vermindert ende te niet ghegaen/dat van de dertich deelen/de neghen en twintich wel vergaen zijn: Ende het ghene/dat van de Indiaen noch duert/ende in esse is/gelooven veel/dat het eer yet lang/ gantsch ende t'eenemael te niet ende wech sal wesen. Dit selve werdt van diversche/ verschepden oorsaken toe gheschreven: Eenighe legghent op den grooten arbeyt ende quellinghe diese d'Indianen aengheдaen hebben: andere op de verscheyden manieren van spijsen ende dranncken/ diese ghebruyckt hebben/naer datse der Spaenscher usantien deelachtich geworden zijn: Etlijcke leggent op d'ongheregheldе dertelheydt/ diese int drincken ende andere misbruycken hebben. Ende ick houde oock voor ghewis/dat dese ongheregheltheydt/ de meeste ende principaelste oorsake geweest is / van haren onderganck ende verminderinghe : t'selve te argumenteren en comt nu niet te pas. Int voorseyde leege Lant/dat door den banck onghesont ende luttel bequaem is/voor der Menschen habitatie / heeft men exceptie van sommighe plaetsen / die ghetempert ende vruchtbaer zijn / ghelijck als daer zijn t'meesten deel van de vlacke Landen ende Velden van Peru, alwaer men coele ende overvloedige Valleyen heeft. De habitatie van't meeste deel der Custen/wort onderhouden met de traffijck ende handelinge der Zeevaert op Spagnien/ daer de gheheele staet ende conservatie van Indien aen hanght. Men heeft aen de Custe / sommighe bewoonde Steden / als in Peru , Lima , Truxillo , Panamâ ende Cartagena , aen't vaste Lant / Santo Domingo, Puerto Rico, ende de Havana in d'Eylanden / ende noch veel andere Vlecken als Vera Crus in nieu Spagnien/Yca, Arica, ende meer andere in Peru, ende ghemeynlijcken soo hebben de Havens (doch weynich) altoos eenige Gemeynten ende Woon-plaetsen. De tweede maniere van Lant/ is een ander/ uytnemende hoogh/ende vervolghens cout ende droogh/ghelijck als t'Gheberghte gemeynlijcken is: Dese Lantschappe/en is noch vruchtbaer noch vermakelijck/ maer gesont/waerom t'selve seer bewoont is: heeft Weyden/ende daer toe veel Vees/ twelck een groot behulp ende t'meeste onderhout van s'Menschen leven is/waer mede t'ghebreck van de Zaep-Landen ende Bouw-Ackeren geremedieert wert/met wisselen ende onderhandelinghe. Het ghene dat dese Lantschappe bewoont/ende etlijcke Dorden seer populeus maect/is de Rijcdom van de Mijnen, die men daer in vint/want alle dingē het Gout ende Silver onderworpen is. Men heeft alhier/door oorsake van de Mijnen, sommige bewoonde Vlecken/so van Spagniaerden/als Indianen/die seer populeus zijn/ gelijc als daer is Potosi ende Guancavelica in Peru, de Cacatecas in nieu Spagniē. Van Indianē heeft mē t'gansche gebergte over/groote habitatie/die daer noch hedēsdaegs haer onderhoudē/eñ willen seggē/dat d'Indianē daer vermenichvuldigē / uytgenomē dat het

Notæ.

dat het graven ende wercken / van de Mijnen, daer veel van zijn vernielende / ende sommighe alghemeyne siecten hebbender oock een grooten hoop van wegh ghenomen ende omghebracht / ghelijck als de Cocoliste in nieu Spagnien. Maer van wegen haerder onthoudinghe/ soo en siet men in effect niet / datse in diminuitie ofte verminderinghe gaen. In dese uytnemende Lantschappe/ van't hooghe / coude ende drooghe Lant/heeft men de twee beneficien ofte weldaden van Weyden ende Mijnen die ick ghesept hebbe/de welcke wel andere twee moghen vergelden/als de ghene die de leeghe Landen van de Custe hebben / als daer is de weldaet van de Traffijck ende Handelinghe der Zeevaert / met de vruchtbaerheydt der Wijnen die nieuwerts en wassen als alleen in dese seer heete Landen. Tusschen de voorseyde twee uytnemende Lantschappen/comt het Lant van middelbare hooghte/evenwel t'eene luttel meer of min alst t'ander / maer en heeft gheen ghelijckenisse met de hitte van de Custe/noch met d'ongetempertheyt van't puere ghebergte. In dese gedaente van Landouwe/ gheven d'Ackeren ende Zaep-Landen / wel Tarwe/ Garst/ ende Mays, t'welcke in seer hooghe Landen niet wassen wil/maer veel in leeghe. Heeft oock overvloet van Weyden ende Vees: Vruchten/gheboomten ende groenicheyt/waster ghenoech/ende is voor de ghesontheyt ende vermakelijckheydt/ de beste habitatie: Ende alsoo is/ oock het meeste dat in Indien bewoont wordt van dusdanighe qualiteyt. Ick hebbe met eenighe verdachtheyt(op verscheyden weghen ende discoursen/ die ick ghedaen hebbe)daer op ghelet/ ende by goede rekeninghe bevonden / dat de Provincien ende contreyē/die aldermeest bewoont/ende de beste van Indien zijn/ zijn van desen doen/ gelijck als men in nieu Spagnien(t'welcke sonder twijffel een van de beste is/dat van de Son beschenen wort) sien mach / t'zy van waer dat men daer aen comt / soo gaet men terstont / van de Custe af / nae't hoogh opclimmende. Ende hoe wel dat men van den oppersten opganck/daer nae weder begint te dalen / soo is het doch weynich/ ende t'Landt blijft altoos veel hoogher dan de Custe. Op dese maniere is gheleghen/ alle d'omliggende Landouwe van Mexico, ende t'gene dat naer de Vulcano, ofte vierigen Bergh toe loopt/t'welcke het beste lant van Indien is/ als oock in Peru dat van Arequipa, Guamanga ende Cusco, doch altoos t'eene wat meer / ende t'ander wat min/ ende is eyntlijcken al te mael hoogh Lant / zijnde van diepe Valleyen ende van hooge Geberchten/ ende t'selfde is my oock ghesept van Quito, Sant Fê. Ende van't beste van't nieuwe Coninckrijck/is eyntlijcken een groote voorsichticheyt des Scheppers gheweest / te voorsien / dat bynaest t'meesten deel van't Landt van Indien / hoogh comt/op dat het ghetempert mochte wesen: Want leegh zijnde/soude onder de Zona Torrida seer heet wesen/namelijcken soo't verre van de Zee lach. Oock soo heeft bynaest alle het Lant/dat ic in Indien gesien hebbe/naebuerschap van d'eene ofte d'ander zijde/met eenighe gheberghten/ende somwijlen van alle canten. Dit selve is soo seer / dat ick(aldaer wesende)dickwils ghesept hebbe / dat ick my wenschten op een plaets te wesen / daer ick den ghebeelen Horison mochte verghelijcken/ ende met den Hemel ende vlacke aerde onderscheyden/ghelijck als men in Spagnien / op duysent velden sien mach. Maer ten staet my niet voor/dat ick oyt in Indien soodanigen gesichte ghehadt hebbe/noch op Eylanden/noch op vaste Lant/ al hoe wel dat ick meer dan seven hondert mijlen weeghs in de lenghte ghereyst hebbe. Maer ghelijck als ick segge/soo was het om de habitatie van de selve Regioen oft Ghewste/ seer noodich/de Nabuerschap van't Ghebergte ende Heuvelen / om de hitte der Sonne te tempereren. Eñ also is het meest/dat van Indien bewoont is/ op de maniere ende in voegen als gesept is/eñ is int gemeyn/altemael een Lant van veel groenicheyt/Weyden eñ Geboomten/gantsch contrarie van dat Aristoteles eñ d'Ouderen gemeynt hebben.

ben. In

ben. In sulcker voegen dat soo wanneer men van Europa nae Indien comt/ so is men hem verwonderende/ een soo lustighe groene Landouwe/ ende soo vol frischeyt te sien/ hoe wel dat desen Reghel sommighe exceptien heeft/ namelijcken in't Lant van Peru, 't welcke onder allen seer vreemt is/ waer van wy nu handelen sullen.

Het 20. Capittel. Van de eyghenschappen van't Landt van Peru.

VOor Peru, en verstaen wy niet / de gantsche ghedeelte der Werelt die men voor America aen teyckent/ de wijle dat hier onder/ Brasilien, 't Coninckrijck van Chile, ende dat van Granaden, begrepen wort/ want gheenich van dese en is Peru, dan alleenlijcke/ de ghedeelte/ die gheleghen is/ aen de Zuyt-zijde/ beginnende van't Coninckrijcke van Quito (dat onder de Linea leyt) af/ ende streckende in de lenghte heen tot aen't Coninckrijck van Chile, dat onder de Tropicum uyt comt/ 't welcke mach wesen/ ses hondert mijlen in de lengte/ hebbende in de breedde/ niet meer dan 'tghene/ dat het tot de Andes toe beslaende is/ dat in't generael mach wesen/ vijftich mijlen/ hoe wel dat het op plaetsen (als nae de Cachapoyas toe) breeder is. Dese ghedeelte der Werelt/ 't welcke Peru genaemt wort/ is van een merckelijcke aenmerckinge/ om dies wille dat het seer vreemde eygenschappen/ ende by nae een exceptie van de gheneralen Reghel/ der Landen van Indien/ heeft. Want in den eersten/ soo en hebben alle de Custen van dien/ niet dan eenen Windt / ende en is niet den selven die onder de Torrida plach te waeyen/ maer zijn contrarie partye / welcke den Zuyden ende Zuyt-westen wint is. Ten tweeden/ soo ghelijck als den voorseyden Wint uyt de natuere/ d'alder stormachtichste/ swaermoedichste ende ongesontste/ van allen is/ is aldaer in't contrarie/ wonderlijcke/ lieflijck/ gesont ende vermakelijck/ jae soo seer / dat men den selven alleen de bewooninghe van de selve Custe mach toe schrijven/ want sonder dien/ soude dat onwoonbaer / heet ende swaermoedich wesen. Ten derden/ dat het aen de selve Custe nimmermeer en regent/ dondert/ hagelt/ noch sneeut/ 't welcke een wonderlijck dinck is. Ten vierden / dat het in seer weynich spatie ofte distantie van de Custe af/ seer dapper reghent ende sneeut. Ten vijfsten/ dat streckende twee Regelen van Gheberghten/ even gelijck/ ende gheleghen op een hooghte des Pools, men in den eenen Reghel groote menichte van Gheboomten heeft / reghenende aldaer het meeste deel van't Jaer/ met groote hitten / ende op d'ander Reghel/ is het in't contrarie/ gantsch kael ofte woest/ ende seer cout/ hebbende 't Jaer ghedeelt in Winter ende Somer/ in Regen ende claer weer. Nu om alle t'selve te beter te verstaen/ moet men aenmercken/ dat Peru in dryen gedeelt is/ gelijck als lange ende smalle ghesneden Riemen/ te weten/ in vlacke Landen/ Bergen ende Andes. De vlacke Landen zijn aen de Custe der Zee/ de Berghen/ zijn al te mael Heuvelen / met sommighe Valleyen: d'Andes, zijn grousame/ grove ende dicke Ghebergten. De vlacke Landen mogen hebben in de breedde/ ontrent thien mijlen/ op sommighe plaetsen wat min of meer. De Berghen mogender twintich hebben/ ende d'Andes, ander twintich/ op etlijcke plaetsen meer/ ende op ander min/ strecken in de lengte/ Noorden ende Zuyden/ ende in de breedde/ Oost ende West/ is nochtans een wonder dinc/ dat men in so weynich distantie/ als daer zijn vijftich mijlen/ liggende even verre van de Linea ende Pool af/ soo grooten onderschept heeft/ van dat het in d'eene plaets bynaest altoos reghent/ op d'ander plaets/ by na nimmermeer/ eñ op d'ander/ by tijden. Op het vlacke lant en regent het nimmermeer/ al hoewel datter somwijlẽ een weynich nat ofte vochticheyts

neer valt/'t welcke sy Garua heeten/ende wort in Castilien Mollina ghenaemt/dat is een natten damp ofte mist/'t welcke altemets in eenige druppelen waters comt te veranderen ende neer vallen/maer men en heefter in effect/ gheen Daken toe van doen/ noch daer en valt geen Water/dat sulcx vereyscht: hebbende de Daken van een Mat gemaeckt/met een weynich Aerde daer boven op/dat haer meer als ghenoech is. In d'Andes regent het by naest t'gheheele Jaer door/al hoe wel dat men daer op eenighe tijden meer claricheyt heeft/als op ander. In de Berghen / welcke comen tusschen de twee uytnemende/soo regent het op de selve tijden/gelijck als in Spagnien/te weten/ van September tot April toe/zijnde d'ander Maenden helder ende claer / 't welcke is/als de Son daer verst van af is/zijnde in't contrarie/alsser de Son naest by is/van't welcke in't voorgaende Boeck genoech gehandelt is. Het gene men d'Andes heet/ende t'ander dat de Gheberghten genoemt worden/zijn twee Reghelen van seer hooghe Ghebergten /die over de duysent mijlen/in de streckinge mogen hebben/ende zijn gelegen in't ghesicht van den anderen/bynaest als raralel, ofte gelijck. In't Gheberghte onthouden haer ontelbare hoopen van Vicuñas, welcke zijn in de lichtveerdicheyt/gelijck als wilde Bergh-geyten. Van gelijcken so onthouden haer/daer oock de gene die men Guanacos ende Pacos noemt/'t welcke de Schapen/ ende ghelijckelijcken de Last-Peerden van't selve Lant zijn/daer op synen tijt van gehandelt sal worden. In d'Andes onthouden haer Apen ende Meyr-katten/die seer gracieus zijn/met menichte van Papegaeyen. Ende aldaer wast oock het Kruyt/ofte den Boom/Coca genaemt / dat van d'Indianen soo seer ge-estimeert/ende in syn handelinge/so veel Gelts weert is. Het gene men Gebeerghte noemt/heeft op plaetsen/daerse open zijn/Valleyen/alwaer men de beste habitatie van gheheel Peru heeft/ghelijck als daer is/ die van Xauxa, van Andaguayalas, ende die van Yucay. In dese Valleyen soo wast het Mays, Koorn ende Vruchten/in d'eene wat min of meer als in d'ander. De Stadt van Cusco gepasseert wesende (welcke in voorige tijden t'Hof van de Heeren van dese Coninckrijcken was) so scheyden haer de twee Regelen Gheberghten (die ick gheseyt hebbe) wat wijder van den anderen/latende te midde wegen een groot Velt ofte vlacke Lant/'t welcke de Provincie van Collao genaemt wort. Alhier heeft men menichte van Rivieren / ende 't groote Lack van Titicaca, met een groote Landouwe ende seer schoone Weyden: Maer al hoe wel dat het vlack Lant is/soo heeft het/niet tegenstaende/noch evenwel de selve hooghte ende ongetemperthept/als t'Gebeerghte/ende brengt van ghelijcken geen ghebomte noch hout voort/ende remedieren t'gebreck van't Broot met Wortelen (diese zaeyen) Papas genaemt/de welcke onder d'Aerde wassen/ende is de spijs der Indianen/makende van dese Wortelen (alsse droogh ende gecureert zijn) het gene dat sy Chuño noemen/welcke het Broot ende voetsel van't selve Landt is. Hebbender noch oock andere Wortelen ende Cruyderē diese eten/is een gesont/ende oock t'bewoonste ende t'rijckste Lant van Indien/door d'overvloedicheyt van het Vee/'t welcke aldaer seer wel aerdet/soo wel de Schapen/Koeyen ende Geyten van Europa, als die van't Lant/diese Guanacos ende Pacos noemen. Men heeft daer oock jachts ghenoech van Patrijsen. De Provincie van Collao ghepasseert wesende/soo comt die van de Charcas, alwaer men Valleyen heeft/die seer heet ende vruchtbaer zijn. Ende men heeft daer oock seer woeste ende wilde gheberghten/die soo grooten Schat ofte rijckdomme van Mijnen hebben/datter op gheenige plaetsen ter Werelt/grooter noch soodanighen gheweest zijn.

Het

Het 21. *Capittel.* Van d'oorſaken dieſe gheven, van dat het op de vlacke Landen niet en reghent.

Soo gelijck als het een ſoo extraordinaris dinck is/ dat men Landen heeft/daer't nimmermeer en regent/noch dondert/alſo iſt oock natuerlijcken/dat de Menſchen begeerlijck zijn/ om d'oorſake van ſoodanige nieuwicheyt te weten. Het diſcours datter van ſommighe op ghedaen wort/van die dat met voorbacht geconſidereert hebben/is/datter door ghebreck van materie/aen die Cuſte/geen dicke humeuren ofte dampen opgetrocken worden/die machtich ghenoech zijn om den reghen te verwecken / dan alleen cleyne ofte lichte humeuren/die alleenlijck maer den miſt ende garua connen veroorſaken/ghelijck als wy in Europa ſien/datter des morgens op veel daghen dampen op getrocken worden/ende die niet in reghen / maer alleen in miſt comen te veranderen/ 'twelcke comt/om dat die materie niet dick noch crachtich genoech en is/ om in regen te veranderen. Ende dat ſulckx aen de Cuſte van Peru eeuwichlijcken (ghelijck als in Europa by wijlen) is/ſeggen d'oorſake te weſen/om dat de ſelve Regioen, aÿtemael uytnemende droogh/ende ongheleghen is/om dicke vapeuren ende dampen te moghen voort brenghen. De drooghte is goet te mercken/door die oneyntlijcke Sant-landen/ die daer zijn/als oock om dat men daer gantſch geen Fonteynen noch putten en vint/ ten zy dat het waer in ſeer groote diepten / van vijfthien ende meer Vademen / ende 'tſelve moet noch weſen by eenige Rivieren/uyt welcker doordringhent Water/ men den Putten comt te vinden/jae ſoo ſeer/dat het by experientie gheſien is/ dat ſoo wanneer men de Rivieren uyt haer moeder ofte loop verleydde/ende wech nam/die eenen anderen cours gevende/ſoo zijn terſtont de Putten droogh geworden / tot der tijt toe/ dat de Rivier weder tot ſynen eerſten loop ghecomen was. Deſe oorſake van niet te reghenen/ wordt ghegeven/van weghen de materie: Nu van weghen t'efficient ofte de werckinghe/gheven een ander van niet minder aenmerckinghe / te weten / dat die exceſſive hooghte van't gheberghte/die de ghaeheele Cuſte langhs ſtreckt / in ſulcker voeghen de vlacke Landen beſchuttende is/ dat die gheen wint van over Lant en laet waeyen/ten zy dat het ſoo hoogh is/datſe de ſteyle toppen over waeyt/ende te boven gaet/waerom daer anders geenen wint en waeyt/als die van uyt der Zee/ den welcken (door dien dat hy gheen wederpartije en heeft) alleen de vapeuren ofte dampen (die daer opgetrocken worden) niet en can verdouwen noch uytperſſen om regen te maken: In voegen dat het beſchutſel van't gheberghte verhinderende is/den vapeuren niet uytgheperſt te worden makende dat die al te ſamen in miſt verſpreyt worde. By dit diſcours worden ſommighe exempelen ghebracht/als daer is / het regenen op ſommighe Heuvelen aen de Cuſte/die wat minder beſchut ſtaen/gelijck als daer zijn de Bergen van Arica ende Arequipa. Item/ van dat het daer ſommige Jaren gheregent heeft/ſoo wanneer daer de Noorde winden ofte Briſen regneerden/ over de gheheele ſpatie dieſe bewaeyden ende over-reyckten/gelijck als het gebeurt is/in't Jaer 78. op de vlacke Landen van Truxillo, alwaert ſeer veel regende/een dinck datſe in menighe eeuwen niet gheſien hadden. Item / is aen de ſelve Cuſte reghenende / ter plaetſen / daer't ordinaris van de Briſen ofte Noorde winden bewaeyt wordt / ghelijck als in Guayaquil, als oock daer hen t'Landt ſeer verheft/ende uyt het beſchutſel van't Gheberghte is af-wijckende / ghelijck als daer is voorby Arica. Op deſe maniere wordt het van ſommighe ghediſcoureert / doch een yeghelijck mach

discoureren soo dat hen goet dunckt/is altoos seker/dat als men van't Gheberghte in de vlacke Velden af daelt/soo plach men te sien een ghedaente/ghelijck als twee Heuvelen, d'eene boven om hoogh/helder ende claer/ende d'ander om leegh/doncker/ ende ghelijck als een grauwe uytghesprepde Sluyer/die de gantsche Custe is bedeckende. Doch hoe wel dat het niet en regent/so is niet tegenstaende den voorseydē mist wonder profijtelijcken/om 't Gras op't Lant te doen groeyen/eñ om de Zaeplanden ende Bouw-ackeren in haer sapsoen te brenghen. Want al hoe wel datse soo veel stilstaende Wateren hebben/alsse selfs willen/diese uyt de Sloten trecken/so en weet ick nochtans niet/wat deucht dat de vochtichepyt des Hemels meer heeft: Want soo de self de Garua ofte Mist comt te ghebreken/soo heeft men terstont groot gebreck in de Zaeplanden ende Ackeren. Ende het ghene dat noch meer te verwonderen is / is dat de Zant-landen/die gantsch drooch ende onvruchtbaer zijn / van den selven Garua ofte Mist/met groenighept ende Bloemen becleedt worden / dat een seer vermaeckelijck dinck om sien is/zijnde oock van grooter profijten ende weldaet/om t'Vee op te weyden/die van't selve Gras wonder wel groeyen ende vet worden/ghelijck als men sien mach aen den Bergh/die den Sandt-bergh ghenaemt wort/ dicht by de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen.

Het 22. *Capittel*. Van de eyghenschappen van nieu Spagnien, met d'Eylanden,ende d'ander Landen meer.

N Weyden so excedeert/ofte heeft het Lant van nieu Spagnien voordeel/want men heefter ontelbaer geteelten/so van Peerden/Koeyen/Schapen/als van alle andere/ is van ghelijcken seer overvloedich van Vruchten/ende niet minder van Zaey-landen ende Ackeren/van alle Greynen/is in effect het vruchtbaerste ende volop ste Lant van gantsch Indien: Doch even wel soo heeft het Lant van Peru in een dinck groote abontagie ofte voordeel/te weten/in de Wijnen/want de selve wassen in Peru veel ende goet/nemende de plantinghe der Wijngaerden alle daeghs meer aen/wassen in seer heete valleyen/daer men t'bespringhsel van het Water/uyt de ghemaeckte sloten heeft. Maer in nieu Spagnien/hoe wel dat men daer Druyven heeft/soo en comen sy tot gheen perfectie noch volcomen rijpte/ghelijck alst wel vereyscht om Wijn te maken. D'oorsake hier van is/dat het aldaer in Iulio ende Augusto regent/ twelcke is/ tē tijden dat de druyven rijp wordē/waerom niet en connen comen tot de rijpte die sy vā doen hebben: Eñ so men daer met cracht eñ met veel neerstichept eenige Wijn wilde maken/so soude die wesen als die Ghenoesche/ende die van Lombardijen/ die seer slap ende van een stercke smaeck is/soo datse van geen Druyven schijnt ghemaeckt te wesen. De Eylanden die men noemt van te Loef waert/welcke zijn La Española, Cuba, Puerto Rico ende d'andere meer/daer ontrent ghelegen / hebben seer veel groenichept/Weyden/ende groot Vee/ende dat/in grooter menichte. Men heeft daer ontelbare quantitept van Koeyen ende Verckens/die wildt geworden zijn. De neeringhe van dese Eylanden/is Suycker-keeten te hebben/ende met Ossen-huyden te handelen/hebben oock veel Caña fistola ofte Cassia ende Gingeber/want so men comt te sien/ 'tghene dat hier van/in een Vloot geladen wort/schijnt een ongelooflijck dinck te wesen/datter in Europa so veel verdaen mach worden/Brengen daer oock seer excellent eñ schoon schijnent Hout van daer/als Ebano eñ ander/voor Edificien ofte timmeragien/ eñ ander wercken. Men heefter veel van't Hout dat men Santo ofte Heylich noemt/ 'twelcke

Van dit Hout: hebbe ic in Tercera wesende veel eñ seer groote menichte sien comen/ in de Vloten van Spaens Indië ende d'Antillas, dat seer

'twelcke goet is om de sieckte van de Pocken te ghenesen. Alle dese Eylanden (met die aldaer in de selve Contreye legghen / die ontelbaer zijn) zijn van een seer schoon ende vermakelijck ghesicht/want staen het gheheel Jaer door/becleedt met groenicheyt/ende vol Gheboomte / soo datse niet en weten/wat dat Herft ofte Winter is/ door de daghelijcksche vochtigheyt/met de hitte van de Torrida. Ende hoe wel dat het een oneyndtlijck groot Landt is / soo is het niet teghenstaende van weynich bewooninghe/door dien dat het van syn selven groote ende dichte Arcabucos (alsoo noemen-se aldaer de dichte Bosschen) voort brenght. Hebben op de vlacke Landen veel Morassen ende Weeck-grondighe plaetsen. Oock soo is daer noch een ander principale oorsake/van dat het weynich bewoont is/te weten/datter weynich van de inghebooren Indianen over gh bleven zijn / door die onachtsame ongheregheltheyt van de eerste overwinners ofte ontdeckers ende bewoonders. Dienen hen den meesten tijdt met Swarten ofte Moorianen/doch costen veel/ ende en zijn niet goet om 't Landt te bouwen. Dese Eylanden en gheven noch Koorn noch Wijn/ om dat het d'overvloedighe vruchtbaerheydt ende weelde van't Aerdtrijck / niet en laet tot granen comen/ maer schiet altemael in Loveren / ende seer oneffen uyt. En hebben van ghelijcken gheen Vijs-boomen/ofte ten minsten gheen Olijven/maer wel veel Bladeren ende groenicheyt in't ghesicht/sonder tot perfectie te comen. Het Broot datse gebruycken/ is Cacavij, waer van wy op synen tijt sullen tracteren. De Rivieren van dese Eylanden/hebben Gout/'twelcke van sommighe uyt ghetrocken wordt / maer is weynich/ ende dat/door ghebreck van de Inghe boren / die dat beneficeren ofte bereyden. In dese Eylanden hebbe ick minder dan een Jaer gheweest / ende nae't relaes ofte de kennisse/die ick van't vaste Landt van Indien hebbe connen crijghen/ (daer ick niet geweest en hebbe) als daer is La Florida, Nicaragua, Guatimala, ende andere contreyen / verstae bynaest/te wesen van deser conditie/die ick ghesept hebbe / van de welcke ick de bysonderste dinghen der natuere/die men daer heeft/alhier niet en stelle/ om dat ic daer gheen volcomen kennisse af en hebbe. Het Landt dat in gantsch West-Indien/ Spagnien/ende d'andere Regioenen ofte Ghewesten van Europa aldermeest is ghelijckende/is het Coninckrijck van Chile, 'twelcke gantsch buyten den Regel van d'ander Landen van de Torrida ende Tropico Capricorno streckende is / zijnde een Landt dat van syn selven vruchtbaer ende frisch is/hebbende alle soorten van Vruchten van Spagnien: Gheeft oock Koorn ende Wijn in abondantie / ende is overvloedich van Weyden ende Vee: De Climaet is ghesont ende getempert/ tusschen heet ende cout/ heeft natuerlijcke Somer ende Winter/ende noch daer en boven/ quantiteyt van fijn Gout/is niet teghenstaende armelijck ende weynich bewoont/ door den daghelijckxschen Oorlogh die * d'Araucanen ende haer Bondtghenooten doen / om dies wille dat het trotse, stercke Indianen/ende vrienden van haer Vryicheyt zijn.

schoon ende van veelderley soorte eñ coleurẽ was waerdich om sien.

* Dese Araucanen zijn dappere strijtbare eñ trotse Indianen/ingeboren ende besitters der Provincie van Arauco, gelegen in't Coninckrijck van Chile, op de hooghte vã 36. graet aen de zuyt-zijde van de Linea, zijnde niet meer als 20. mylẽ groot/ de welcke de Spagnaerden meer wederstants ende te doen gegevẽ hebben/ als alle de Landen van nieu Spagniẽ eñ Peru gelijckelijc/ sonder tot hedensdaeghs noch geheel overwonnen te wesen/ gelijc-

Het 23. *Capittel.* Van't Landt dat noch onbekent is, ende van't verschil, van eenen gheheelen dach, tusschen die van *Orienten* ofte Oosten, ende die van *Occidenten* ofte Westen.

MEn heeft groot vermoeden/ofte gissinghe / datter in de getemperde Zona, nae den Polum Antarcticum toe / vruchtbare ende groote Landen gelegen zijn/doch en zijn tot noch toe niet ontdeckt / noch daer en is in de selve Zona anders geen Lant bekent/dan alleen dat van Chile, ende een stuck weeghs dat nae de Cabo de bona Esperanca toe streckt/ gelijck alst in't eerste

Boeck ghesept is. In d'ander twee Zonas ofte Ghewesten der Polen, en weet men van gelijcken niet/ofse bewoont zijn/of niet: Noch oock of het Lant/gheleghen voorby de Straet ofte Engte van Magallanes, hem streckende is/tot onder den Polum Antarcticum, want het alderhoochste datter van bekent is/is gheweest op 56. graet/als voren geroert is. Van ghelijcken, soo en can men niet weten/tot hoe verre dat het Lant/dat van de Cabo de Mendocino ende Californijs af/loopt/onder de Polus Arcticus streckende is/noch het eynt ende termijn van't Landt La Florida, noch tot hoe verre 'tselve nae't Westen toe loopt/en is niet lange geleden/dat men een groot Landt ontdeckt heeft/ 'twelcke sy nieu Mexico noemen/al waer men sept/veel Volckx te wesen/ende spreken de selve Tael van Mexico. Die Philippinen ende omligghende Eylanden/nae dat van ervaren Persoonen ghereferereert wort/ hebben meer als neghen hondert mijlen in de streckinghe: Maer het tracteren van China, Cauchinchina, Sian, en d'ander meer Provincien/van't gene Oost-Indien belangende is/is een oneyndtlijck dinck en vreemt van mijn intentie/de welcke alleen is/van dat de Westersche Indien aengaet. Int selve America, welcker termijnen over al bekent zijn/en heeft men noch van het meesten deel gheen wetenschap/ ghelijck als daer is/de Contreye van tusschen Peru ende Brasilien, waer van verscheyden opinien zijn: Sommige meynen/dat het altemael een verdroncken Lant/vol van Morassen ende weeckgrondighe plaetsen is: Andere affirmeren/dat men daer groote ende bloeyende Coninckrijcken heeft / ende bouwen aldaer die Paytiti, t'Dorado, ende die Cesares, seggende datter wonderlijcke dingen zijn. Een geloofwaerdigh persoon van ons gheselschap / hebbe ick hooren seggen / dat hy daer gesien hadde/groote bewoonde Vlecken/ende wegen ofte paden die soo betreden ende geuseert waren/als van Salamanca nae Valladolid. Ende dit was ten tijden/ als de voorschreven Tocht ofte ontdeckinge ghedaen worde / in die groote Rivier van de Amasonen ofte Marañon, door Pedro de Orsua, ende daer nae door de andere / die't selve geschiet is. Ende om datse ghelooft den/dat die Dorado, diese sochten/ noch voorder aen was/so en wilden sy dat aldaer niet bewoonen / blijvende daer nae sonder die Dorado, (diese nopt en quamen te vinden) ende sonder de selve groote Provincie/diese verlieten. In effect/so is de bewooningh van America, een dinck dat tot noch toe verborgen is/uytgesondert de buytenste partijen/als daer is Peru, Brasilien, ende daert Landt begint smal toe te loopen/'twelcke is by de Rivier van Rio de la Plata, ende van daer/naer Tucuman, loopende also om/nae Chile ende die Charcas toe. Nu lestelijcken/ heeft men uyt Brieven van den onsen/ (die in Santa Crus van't gheberghte resideren) door een nieu relaes verstaen/hoe datse ontdeckende zijn / groote Provincien ende bewoonde Vlecken/in die Contreye van tusschen Peru ende Brasilien. Wat datter af is/sal den tijt wel openbaren / want nae dat de neersticheyt ende stouticheyt wel is/ om de Werelt van d'een ende d'ander zijde om te loopen/soo mogen wy wel gelooven/dat/so gelijck als 'tgene dat tot hier toe ontdeckt is/also sal men oock noch comen te ontdecken / het gene dat noch resteert/op dat het heylighe Euangelium door de gantsche Werelt vervreyt ende vercondicht mach worden/dewijle datse den anderen/ al van't Oosten nae 't Westen gemoet hebben/makende eenen perfecten Circkel ende omloop van de gheheele Werelt/te weten/de twee Croonen van Portugal ende Castilien , tot soo verre/ datse hare ontdeckingen aen een ghebracht hebben / 'twelcke voorwaer een dinck is/ van aenmerckinge/zijnde d'eene van in't Oosten gecomen/tot China ende Iapon toe/ ende d'ander van in't Westen/ tot de Philippijnen, 'twelcke Nabueren / ende by naest dicht aen China gelegen zyn: Want van't Eylant Luzon af/ (het principaelste van de Philippijnen. daer de Stadt van Manilla ghelegen is) tot Macao toe/ (een Eylant by Canton)

Als int tractaet van Don Alonso d'Erzilla gelesen mach worden/diet selfs persoonelijcke met ondersocht heeft/met het sweert in d'eene hant vechtende/ ende de penne in d'ander hant annoterende, etc.

Canton) so en heeft men niet meer/als 80. ofte hondert mijlen van Zee tusschen beyden: Ende is een wonder dinck / dat al hoe wel daer soo weynich distantie tusschen beyden is/soo hebben sy niet tegenstaende eenen gheheelen dach van verschil/in hare rekeninge/in sulcker voeghen/dat alst in Macao Sondach is/soo ist in Manilla Saterdach/ende also in alle t'ander meer volghens / hebbende die van Macao ende China altoos eenen dach voor upt/ende die van de Philippinen in't contrarie eenē dach ten achteren: Is gebeurt den Broeder Alonso Sanches, (van de welcke hier voren mentie gemaeckt is) dat varende den selven van de Philippinen af/quam nae syn rekeninghe/in Macau, den tweeden Meye/ende willende lesen syn getijden van Santo Athanasio, bevont dat sy aldaer celebrerende waren/de Feeste van de vindinge des Crupces/want hadden in de rekeninge den derden Meye. Het selve is hem noch een ander mael ghebeurt/in't herwaerts aen comen. Dese verschillinghe heeft sommige verwondert gemaeckt/hen laten dunckende/dat het by gebrec van d'een ofte d'ander toe comt/ t'welc also niet en is/maer is een goede ende geobserveerde rekeninge/want nae de verscheyden wegen/die d'eene ende d'andere ghereyst hebben/soo moet het nootwendich volgen/dat sy/in't gemoeten van den anderen/eenen dach van verschil hebben. De reden hier van/is dese / dat de ghene die van't Westen nae't Oosten seylen / altoos aen den dach winnen/want haer de Son altoos vroegher op comt: Ende de ghene die van't Oosten nae't Westen varen/comen altoos in't contrarie aen den dach te verliesen/om dat daer de Son t'elcken later op gaet: Ende hoe dat men meerder nae't Oosten ofte Westen toe loopt/hoe dat men den dach vroegher ofte later crijght. In Peru, 't welcke in respect van Spagnien/in't Westen is/gaense meer dan ses uren ten achteren / in sulcker voegen /dat so wanneert in Spagnien middach is/ soo begint het in Peru eerst te dagen: Ende alst in Spagnien begint te dagen/so is het aldaer middernacht. De proeve hier van/hebbe ick tastelijcken ghedaen / door computatie der Eclipsen van de Son ende Maen. Nu so hebben dan/de Portugeesen hare Navigatie ghedaen/ van't Westen nae't Oosten/ende de Spagnaerden van't Oosten nae't Westen: Ende soo wanneer dat sy ghecomen zijn/haer te versamen/ ('t welcke is in de Philippinen ende Macao) soo hebben d'eene t'waelf uren gewonnen/of voor upt ghehadt/ende d'ander oock so veel verloren ofte achteren ghegaen / zijnde 't selve altemael op een besteck/ ende op eenen tijt/bevindende onder haer 't verschil van 24. uren/ 't welcke eenen gheheelen dach is: Waerom nootwendich volgen moet/dat d'eene den derden Meye rekenen/als d'ander eerst den tweeden hebben/ende d'eene vasten des Paesch-avonts, ende d'ander eten daer Vleesch op/zijnde haren Paesch-dach. Ende so wy versieren/dat se voorder aen passerende/een ander mael de Werelt quamen om te loopen / volghende hare rekeninge/soo souden sy/alsse wederom by den anderen versaemden/twee dagen van verschils/in hare rekeninge hebben: Want gelijck als ick geseyt hebbe/so comen de gene/die nae den opganck der Sonne reysen/den dach altemets vroeger te crijgen/ om dies wille/datter de Son elcke reys/vroeger op comt: Ende de ghene die in't contrarie nae den onderganck der Sonne varen/crijgen den dach altemets later/om datter de Son t'elcke mael/later op comt. Eyndtlijcken/ dat de differentien der Meridianen, die verscheyden rekeninge van de dagen is makende: Ende soo ghelijck als men reysende is/nae't Oosten ofte Westen/alsoo comt men de Meridianen te veranderen/ sonder 't selve eens te ghevoelen/ende men gaet ten anderen/even wel/in de selve rekeninge voort/daer men hem in vint/als men upt vaert/waerom het noodich moet volghen/dat men hem (den geheelen omloop der Werelt gedaen hebbende) in faute van eenen gheheelen dach moet vinden.

Het

Het 24 *Capittel.* Van de *Vulcanen*, vyerighe Monden ofte Swavel-berghen.

L hoe wel dat men op andere plaetsen/oock vyerighe Monden ofte Swabel-berghen vint/ghelijck als den Bergh van Ætna, ende die van Vesevio in Indien/al t'hans den Bergh van Soma gheheeten/soo is nochtans/het gene men hier af vint/een seer merckelijck dinck. De Vulcanen zijn ordinaris Gheberghten/die seer hoogh zijn/ ende boven de toppen van de andere Berghen uyt steken/zijn boven op/plack ofte vlack/hebbende in't midden van dien/een hol ofte groote open Mont/ welcker diepten tot op't nederste af daelt/dat een af grijsselijck dinck om sien is. Dese Monden ofte hollen/geven roock van haer/soo dat sy bynaest anders niet en hebben/als 'tfatsoen van Vulcanen, gelijck als daer is/die van Arrequipa , die van een onmetelijcke hooghte/ ende bynaest gantsch van Zant is/om den welcken op te climmen/men twee dagen tijts van doen heeft. Doch men en heefter sonderlinge geen vyer ghevonden/dat om te noteren is/dan alleenlijcken t'spoor van de Sacrificien die d'Indianen aldaer/in de tijden van haerder Heydenschap/gedaen hebben/ende by wijlen een weynich roock. De Vulcaen van Mexico, welcke staet by't Dorp genaemt de los Angelos,(dat is van de Engelen) is oock van uytnemende hooghte/beghinnende van de dertich mijlen in't omgaens op te loopen. Wt dese Vulcaen en comt niet altoos/maer by tijden/ ende dat/by naest alle dage/eenen grooten hoop roocks uyt/den welcken soo recht over eynt treckt / als een keersse/ende comt hem daer nae te verspreyden/ghelijck als een seer groote Plumagie/tot dat het weer gantsch verdwijnt/ ende hem terstont comt te veranderen/ gelijck als in een swarte Wolcke. Het ordinariste is/ dat het des morghens/ met der Sonnen opganck/ende des avonts alsse onder gaet/gemeynlijck op comt/hoe wel dat ick het oock op ander uren gesien hebbe. Daer comt oock met den roock gelijckelijck veel Asch uyt/ maer Vyer en isser tot noch toe niet sien uyt comen: Men vreest dat het daer noch wel nae volghen/ende het Lant op bersten mocht/'twelcke in syn omgaens het beste van't selve Coninckrijck is. Men hout voor gewis/ dat desen Vulcaen, ende die van't gheberghte van Tlaxcala (die daer verre van daen is) een sekere correspondentie/met den anderen hebben/ waer door de donderen ende blixemen / als oock de vyerige vlammen/ende weer-lichten/die men aldaer ordinaris heeft / soo veel souden zijn. Desen Vulcaen hebben eenige Spagnaerden beclommen/ ende daer binnen in geweest/daer Solffer-steen uyt halende/om Busch-kruyt af te maken. Cortees is vertellende/hoe veel neersticheyt dat hy gedaen heeft/om 'tgene datter was t'ontdecken. De Vulcanen van Guatimala zijn noch vermaerder/eens deels door de grootte/die van de varende lieden der Zuyder Zee van seer verre ontdeckt wert/als oock door de cracht ende t'gewelt van't Vyer datter uyt geworden wort. Den 23. December van het voorleden Jaer 86. ist gebeurt/dat die gheheele Stadt van Guatimala * (door een een Aertbevinghe) bynaest ter neder viel / ende datter ettelijcke persoonen van doot bleven. Dit selve hadde al over de ses Maenden gheduert / dat de Vulcaen dach noch nacht op hielt/om hoogh uyt te spouwen/ende gelijck als een Rivier vol Vyers over te geven. welcke materie hem in't vallen (aen de voet ende rontsom de Vulcaen neer comende) in Asschen ende verbranden ghehouwen steen was veranderende. T'excedeert ende gaet het Menschelijck vernuft te boven/hoe dat het uyt syn Center so veel materie (alst in alle de voorseyde Maenden van hem werpende was) conste op halen.

* Dierghelijcke Aertbevinghe is geschiet int Eylant S. Michiel, een van de Vlaemsche Eylanden/ int jaer 1591. gedurende ettelijcke dagē/ met schade van veel Huysen/ Cloosters ē Menschen/ gelijc als ick in mijn Itinerario van Oost Indiē geannoteert hebbe.

Dese

Desen Vulcaen en placht anders niet dan roock van hem te geven/ende dit noch niet altijts/ende gaf oock somtijts wel eenighe vlammen van hem. Dit voorschreven Relaes hebbe ick ghecreghen/ wesende in Mexico, door eenen Brief van een Secretaris der Audientie van Guatimala, een gheloofwaerdich persoon/ ende en was als doe noch niet al gheeesseert/vyer ende vlam uyt de selve Vulcaen van hem te worpen/als ghesept is. Als ick dese voorleden Jaren inde Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen was/ soo spoogh den Vulcaen, die daer ontrent staet / soo veel assche van hem/ dat het over veel mylen/daer van daen/anders niet dan assche en reghende/ jae soo veel/dat het den dach gantsch syn licht benam ende verdonckerde / ende viel in Quito so vol ende dicht/ dat het niet moghelijcken en was / de straten te ghebruycken. Daer zijn wel ander Vulcanen ghesien / die gheen vlammen / roock nochte assche van hen en worpen:dan bevinden / datse op de gront ende bodem in een levent ende ghestadich vyer staen en branden/ sonder ophouden. Van dusdanighe was daer een/waer van in onsen tijden een begeerlijck Pape hem liet voorstaen/dat het ghene dat brandende was/een masse van gout was/besluytende eyntlijcken/dat het anders geẽ materie nochte metael wesen mochte/een dinck dat soo menich jaer brandende was/sonder eens te consumeren. Ende met dese persuasie ende inbeeldinghe/maeckten sekere ketels ende kettinghen/ met ick en weet wat artificien, om daer mede t'Gout uyt de Put te scheppen ende op te trecken/maer t'vyer hiel daer spnen spot met/want d'Ysere kettingen ende ketels en waren noch qualijcken aent vyer ghecomen / of sy waren terstont aen stucken ende vernielt/ghelijck offe van werck gheweest hadden. Even wel soo is my ghesept/ dat den voorseyden suppliant/noch niet tegenstaende/by syn propoost bleef/ ende ginc andere inventien soecken/om t'Gout/dat hem voorstont/uyt te trecken.

Het 25 *Capittel.* VVat dat d'oorsake is, dat het vier ende rooc van dese *Vulcanen* soo langhen tijt duert.

Het en is niet noodich van eenighe Vulcanen meer te verhalen/ dewijle men / van de ghene die verhaelt zijn / ghenoech verstaen mach/wat datter in passeert/maer is een dinck weerdich om te argumenteren/ wat dat d'oorsake is/dat het vyer ende roock van dese Vulcanen soo langhen tijt duert/t'welcke een dinck buyten reden schijnt te wesen/ excederende ende gaende t'natuerlijck discours te boven / van dat het uyt syn maghe soo veel dinghen spout ende overgeeft. Waer mach de materie ligghen / ende wie machse hem gheven/ofte hoe gaet het in syn werck? Sommighe hebben voor een opinie/dat de Vulcanen verteerende zijn/de binnenste materie/dieje van haer eygen compositie ofte maecksel hebben/ende alsoo gelooven sy / datse nae natuerlijcke reden een eynt sullen nemen / so wanneer sy (in maniere van spreken) t'hout van haer materie geconsumeert ofte verteert hebben. In consequentie van dese opinie/soo worden daer hedensdaeghs sommige Berghen ghesien/daer men verbrande ende seer lichte steen is uyt treckende / die niet te min seer hart ende excellent voor edificiẽ ende Timmeragien is/ghelijck als daer is/de ghene die in Mexico ghebracht wort/ voor sommighe ghebouwen: Ende schijnt in effect te wesen/t'ghene sy seggen/dat die gebergthen eenighen tijt natuerlijck vier ghehadt moeten hebben/ende datse volepndicht zijn/so wanneer dat de materie/die't heeft connen verteeren / ten eynde was / waer door het de steenen alsoo ghelaten heeft/als de ghene die door't vier gepasseert zijn. Ick en begeere my hier teghens niet te stellen/soo veel als belanghende is/te dencken dat men

Op dese maniere is hedensdaeghs het Eylandt Sante Helena ghelegen op 16. graet aen de Zuytzijde

de van de Linea Equinoctialis, zijnde d'Aerde / ende al watter op de Gheberghten staet gelijck als versenckt en verbrant/ als in mijn Itinerario verhaelt wort.

aldaer vier/ende op sijn maniere t'eenighen tijden Vulcanen gehadt heeft/ maer is my een hart dinck om ghelooven/ dat het in alle Vulcanen alsoo soude toe gaen / de wijle dat men siet/ dat de materie/ die't van hem werpt/ bynaest oneyntlijcken is/ ende dat de selve niet alle ghelijck in haer ingewant gaen moghen. Ende behalven dit/ so zijnder noch Vulcanen die honderden/ jae duysenden van Jaren altoos in een wesen ende in eenen doen staen/ vier/ asschen ende roock van hen werpende. Om dat Plinius, de natuerlijcke History-Schrijver / (nae dat van den anderen Plinio sijn Neve gerefereert wert) dese verborghentheyt speculeren ende ondersoecken wilde/ hoe dat de saecke toeginck/ soo is hy (om dat hy't vier van dusdanighe Vulcaen, te nae gheneeckte) omghebracht ende ghestorven/ blijvende/ int ondersoecken van't selve/ steken. Ende ick daer en boven/ sonder t'selve eens te besien/ segghe/ dat ick my laet duncken/ dat/ soo gelijck alsser int Aertrijck plaetsen zijn / die de deucht hebben van vochtighe materien naer hem te trecken/ ende t'selve in Water te veranderen/ t'welcke Fonteynen zijn / die altoos ende ghestadelijcken vloepen / vinden altoos waer van vloepen / om datse de maniere van't Water / altoos naer hen trecken / datter alsoo oock plaetsen zijn / die d'eyghenschappe hebben / drooghe ende heete exhalatien nae hen te trecken / ende die in vier ende roock te veranderen / werpende oock door de selve cracht/ een ander dicke materie/ die haer in assche/ drijfsteen/ ofte andere dierghelijcke comt te resolveren. Dat het selve aldus is/ is teeckens genoech/ van dat het by tijden/ ende niet altoos/ en rooct/ ende oock bywijlen/ ende niet altijts/ vier van hem en geeft/ want comt/ naer dat het materie heeft moghen nae hem trecken ende verteeren / soo ghelijck als de Fonteynen in den tijt van den Winter/ overvloedich / ende in den Somer weynich waters hebben/ ende sommighe gantsch end' al verdrooghen/ nae datse de deucht ende efficatie moghen hebben/ ende haer de materie te vooren comt/ also zijn de Vulcanen oock min ofte meer viers/ op verschepden tijden/ uytwerpende. Het gene andere verhalen / van dat het een Helsch vier is/ ende dat het uyt de Helle sijn hercomste heeft / mach ons dienen om daer by t'vier van't ander leven t'aenmercken: Doch soo de Helle sijn plaetse heeft/ (gelijck als de Theologiens argumenteren) te weten/ in de center ofte t'innerste van't Aertrijck/ t'welcke in sijn Diameter meer als twee duysent mijlen heeft/ soo en can ment niet wel stellen / dat het selve vier uyt de center soude voortcomen/ hoe veel te meer/ dat het vier van der Helle (nae dat van S. Basilius, ende ander Heylighen / gheleert wort) seer verschepden is/ van dat wy sien/ want en geeft geen lichten/ ende is/ sonder comparatie/ meer brandende/ dan't vier dat wy sien/ alsoo dat besluytende/ met het ghene dat ick ghesept hebbe/ t'selve my dunckt de reden aldernaeste te wesen.

Basil in Psal. 18, & in Hexa.

Het 26. *Capittel.* Van de Aertbevinghe.

Sommighe hebben ghemeynt/ dat d'Aertbevinge uyt dese Vulcanen van Indien haren oorspronck hebben/ de welcke men aldaer seer ghemeyn heeft / maer dewijle dat men de selve oock op plaetsen heeft / die gantsch gheen ghebuerschap met Vulcanen en hebben / soo en can t'selve niet al te mael d'oorsake wesen. Wel is waer/ dat het in een sekere forme met den anderen veel ghelijckenisse heeft/ want het schijnt wel/ dat de heete exhalatien (die daer int innerste van de hollicheydt des Aertrijcx ghenereren) de principaelste materie van't vier der Vulcanen is/ met den welcken hen ooc een ander dicker materie

materie ontsteect/makende de voorseyde schijnsels van vlammen ende roock/die daer uytcomen. Ende soo wanneer de selve exhalatien onder t'Aertrijck gheen lichte uytcomste en vinden/ so comense t'Aertrijck te moveren ende te verroeren met soodanige violentie ofte ghewelt om uyt te comen / waer van het vreeselijcke gherucht dat onder t'Aertrijck ghehoort wort/ende de schuddinghe des selven Aertrijcx/ veroorsaeckt wort/ende dat/door die ontsteken exhalatien/gelijckerwijs als het Bus-Cruyt van't vier gheraeckt we ende/de Steenrotsen ende Mueren in de Mijnen is breeckende/ als oock gelijck de castagnie/aent vier ghelept wesende/is opberstende/ende int springen geluyt gheeft/soo haest als de Lucht/die binnen in den den bast van de castanie beslo-ten was/de cracht van't vier is ghevoelende. Dese schuddinghe ofte Aertbevinghe/ placht men aldergemeynst-eñ ordinaris te hebben/aen de Landen die aen de Zee-cant gheleghen zijn/als oock de ghene die naebeurschap met het Water hebben/ ende alsoo bevint men/ soo wel in Europa als Indien / dat de plaetsen die verre van de Zee ende t'Water afligghen/veel min van dit accident ghequelt zijn/ende de Havens/ Stranden/Custen/ofte de ghene die eenighe naebuerschap met de selve hebben/zijn dese plaghe aldermeest onder worpen. Men heeft hier van in Peru een wonder dinck / ende weerdich om te noteren/ghehadt/te weten/dat van Chile af/ tot Quito toe/(t'welcke meer dan vijf hondert mijlen zijn) d'Aertbevinghe ordentlijcken achter den anderen heen ghelopen ende ghevolght zijn/ick wil segghen van uytmuntende/want andere cleyne ende mindere zijnder ordinaris gheweest. Daer is ghe weest aen de Custe van Chile(doch my en gedenckt niet wat Jaer dat het was)een uyttermaten verschrickelijcke Aertbevinghe/die gheheele Bergen omkeerde/stoppende ende benemende daer mede/t'loopen ende de stroomen der Rivieren / daer Lacken ofte stilstaende Wateren af makende/worpende Dorpen ende Steden om verre/ende neder/doode van gelijcken/quantiteyt van Menschen / ende dede de Zee sommighe Mijlen overloopen/ latende de Schepen op droog sittē/seer verre ende verscheyden van haer rechte plaets ofte besteck/ende diergelijcke ander dingen meer/van een seer groote grouwel: ende soo't my wel ghedenckt/soo worde daer ghesept/dat de bevinghe/die't gemaeckt hadde/drie hondert mijlen langhs de Custe heen gheloopen was. Weynich Jaren daer nae/te weten/t'Jaer van 82. soo gheschiede d'Aertbevinghe van Arequipa,die bynaest de gheheele Stadt vernielde. Daer nae / t'Jaer 1586. den 9. Julij / was die van de Stadt de los Reyes, den welcken(nae dat het van den Vice-Roy gheschreven worde) in de lenghte ghe loopen hadde/langhs de Custe heen / 170. Mijlen weeghs / ende in de breede vijftich mijlen/tot binnen int Gheberghte. In de Aertbevinghe thoonde den Heere een groot barmhertichept / t'Volck met een groot gherucht ende rumoer (die sy een weynich voor de bevinghe ghevoelden)te waerschouwen. Ende om dieswille/datse aldaer/door de ghewoonte / op haer Hoede zijn/soo versaghen sy haer terstont uyt de Huysen/hen beghevende op de weghen/plaetsen/hoven/ende eyntlijcken onder den blauwen Hemel buyten de daken. Ende alsoo worter ghesept/al hoe wel het de Stadt dapper verdestrueerde/omwerpende ende gantsch ontstellende de principale edificien ende Huysen / dat daer van't Volck maer alleen ontrent twintich Persoonen doot bleven. Ende de Zee dede doe de selve schuddinghe ende overloopinge/ gelijck alsse in Chile gedaen hadde/t'welcke gheschiede weynich daer nae/dat d'Aertbevinghe over was / loopende seer verbolghen over de stranden/tot bynaest twee Mijlen weeghs te Lande-waerts in / comende tot over de veerthien Vademen hoogh /Ende bedeckte de gantsche Strandt / soo dat alle de Balcken ende Houten/ die aldaer lagen/ op't Water heen dreven. Daer nae/t'Jaer daer aen volgende was ser een ander diergelijcke Aertbevinge int Coninckrijck ende Stadt van Quito, so dat

 alle dese

alle dese merckelijcke Aertbevinghen/ schijnen ordentlijcken nae den anderen ghevolght te zijn/de gheheele Custe langhs/de welcke in effect dese plaghe onderworpen is: Want dewijle dat men in de vlacke Landen van Peru niet en heeft/de vervolginghe ofte straffe des Hemels/van Donder ende Blixem/ soo en ghebreeckter daerom evenwel niet/de vreese van't Aertrijck te hebben/ ende alsoo hebben sy al te samen de Schoulten van de Goddelijcke Justitie voor ooghen/om Godt te vreesen/dewijle/ghelijck als de Schriftuere seyt/Fecit hæc ut timeatur. Nu keerende tot het voorgheselde/ segghe/ dat de Landen/ gheleghen aen de Zeecant/dese bevinghe aldermeest onderworpen zijn/zijnde d'oorsake/nae mijn duncken/ dese/ dat de gaten ende openen van't Landt/daer het door soude exhaleren ofte aemtochten/ ende de heete exhalatien(die't genereert)door uytdrijven/met het water ghestopt ende vervult worden: Oock mede/soo is oock de vochticheyt/de superficies van't Aertrijck uytperssende/ makende dat de heete dampen ende humeuren innewaerts-aen ghedreven ende besloten worden/ de welcke int ontsteken/comen op te bersten. Sommighe hebben gheobserveert/ dat comende nae seer drooghe Jaren/ tijden van veel reghens/ soodanighe Aerdtbevinghen plachten te veroorsaecken/ t'welcke is/ door de selve reden/tot het welcke helpt d'ervarentheyt/van dat sy seggen/dat men minder Aerdtbevinghe heeft/ ter plaetsen daer veel putten zijn. Van de Stadt van Mexico,hebben voor een opinie/ dat d'oorsake/van sommighe Aerdtbevinghe diese heeft(die doch niet groot en zijn)souden comen/door het Lack ofte Meyr/daert in ghefundeert staet: al hoe wel dat het niet teghenstaende oock waerachtich is/dat de Steden ende Landen/ die te Landewaerts in/ende verre van de Zee gheleghen zijn/ oock somwijlen groote schade van de Aertbevinghe zijn ghevoelende/ghelijck als in Indien de Stadt van Cachapoyas, ende in Italien die van Ferraren,hoe wel dat de selve by de Rivier/ ende niets te verre van de Zee Adriatico gheleghen is/waerom die eer behoorde onder de Zee-Steden getelt te worden/in de sake daer wy van handelen. In Chuquiavo, anders La pâz ghenaemt/ een Stede in Peru,is in dese materie een seer seltsaem dinck gheschiet/ t'Jaer van een en tachtich/ te weten/ daer viel ofte stortte onversiens een groot deel van een Dorp/ ghenaemt Angoango, (alwaer Indiaensche Toovenaers ende Afgoden-Dienaers woonden)omverre/ ende doode quantiteyt van d'Indianen/t'welcke qualijck schijnt om ghelooven/wort niet teghenstaende van gheloofwaerdighe persoonen bevesticht/ ende d'aerde/ die daer ter neder viel/ liep gestadelijck aen een anderhalf mijl weeghs/ ghelijck of het Water ofte ghesmolten wasch gheweest hadde/in sulcker voeghen/dat het een Lack ofte Meyr toestopte ende vervulde/blijvende de selve aerde alsoo over de gantsche distantie versprevt.

Het 27. *Capittel*. Hoe dat het Aerdtrijck ende de Zee haer zijn omvanghende.

Ick sal nu met dit Element voleyndigen/daer by voeghende/dit tegenwoordich van't Water/welcker ordonnantie ende vereeninghe/door den anderen/ wonderbaerlijck is. Dese twee Elementen hebben onder den anderen/een Sphera verdeelt/ haer op duysent manieren omvanghende/op eenighe plaetsen wort het Aertrijck van't Water seer gheweldichlijcken/ende als Vyant/bestormt: Op andere Oorden/ wort het daer seer sachtelijcken van omringht: Daer zijn Contreyen daer de Zee een groot stuck weeghs te Landewaerts in loopt/als t'selve versoeckende: Daer is/ daer hem t'lant betaelt:

betaelt/met punten ende hoecken t'Zeewaert in streckende/daert hem syn ingewant mede is doorwondende: Op contreyen / volejnt het eene Element, beginnende t'ander seer allengskens/als den anderen plaets ghevende: Op plaetsen/hebben sy beyde gaer/int versamen/onmetelijcke diepten/ want men vindt Eylanden / in de Zuyder Zee/als oock andere in de Noort-Zee / daer de Schepen(dicht by comende)met 70. ende 80. Vademen lots/geen gront vinden/waer uyt men kennen mach/ de selve te wesen/gelijck als spruyten ofte tacken der aerden/die van uyt den afgront/om hoogh uyt comen/dat voorwaer een dinck om te verwonderen is. Op dese maniere(is my van een erbaren Stuerman ghesept)souden wesen/ d'Eylanden de Lobos,dat is/ van de Wolven ghenaemt)ende een ander aent beginsel der Custe van nieu Spagnien/ dat van de Cocos gheheeten wort. Oock mede zijnder plaetsen/daer men int midden van de ontmetelijcke Zee Ocean, (sonder in veel mylen weeghs / daer rontsom her/ Lant te sien)twee als uytnemende hooghe Thorens ofte spiesen / van louter Steenclippen heeft/die int midden van de Zee uytcomen/alwaer men dicht aen/Lant noch gront en vint. Van wat forme ofte ghedaente dat het Lant in Indien gantschelijck is/en can men niet te verstaen comen/ om dat men d'uyterste eynden/ daer van/ niet en weet/noch tot heden toe ontdeckt zijn/maer daer/int hondert heen/nae slaende/soo moghen wy segghen/het is ghelijck als een hert met de longhen: Het alderbreetste hier van/als van Brasilien tot Peru toe/de punt ofte t'eynde/nae de Straet van Magallanes, t'bovenste/daert voleyndicht/is t'vaste Landt/ende van daer / begint het weder allengskens uyt te spreyden ende breeder te worden / tot dat het comt/ tot de grootte Florrida ende d'opperlanden/ die noch niet wel bekent en zijn. Andere bysonderheden/ van dese Landen van Indien/moghen verstaen worden uyt de Commentarien die de Spagniaerden gemaeckt hebben/van haerder gheschiedenissen/ontdeckinghen/ende onder andere/de peregrinatie,ofte moeyelijcke reyse/ die ick geschreven hebbe/ van een Broeder uyt ons gheselschap/die voorwaer vreemt is/ende veel kennisse gheven can. Hier mede sal ghesept blijven/het ghene dat noodich gheschenen heeft/voor dese mael/ ghenoech te wesen/om eenighe intelligentie ofte verstant der dinghen van Indien te gheven/soo veel als belangende is/de gemeyne Elementen,daer alle de Regioenen ofte Ghewesten der Werelt met omvanghen zijn.

Eynde des derden Boecks.

Het vierde Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het I. *Capittel.* Van drie soorten van *Mixten*, dat is gemengten ofte *compositien*, daer men in dese Historie van handelen sal.

Getracteert hebbende / int voorgaende Boeck / van dat beroerende is / d'Elementen ende simplen, t'gene in materie van Indien ons te vooren ghecomen is / soo sullen wy in dit teghenwoordich Boeck tracteren / van de compositien, mixten, ofte ghemenghten / soo veel als d'intentie die wy hebben / ons noodich sal schijnen te wesen: Ende al hoe wel / dat daer noch veel ander soorten zijn / soo sullen wy dese materie / alleen in drien af deelen / welcke zijn Metalen, Planten ende Ghedierten. De Metalen zijn gelijck als verborgen Planten / int inghewant van't Aertrijck / hebbende daer mede / in de maniere van haer productie ofte wassinghe / eenighe ghelijckenisse / dewijle men die oock met hare tacken / ende ghelijck als struyckens / siet uytspruyten ende versprey den / t'welcke zijn / de groote ende cleyne aderen / die onder haer een merckelijcke breydinge ende ordonnantie hebben / en schijnt eensdeels / dat de Mijneraelen groeyende zijn / in sulcker voeghen als Planten : Niet om datse waerachtighe uytspruytinghe ende een innerlijck leven hebben / (t'welcke alleenlijck in warachtighe Planten gheschiet) maer om dat sy op dese maniere produceren ende voortcomen in d'inghewanten van't Aertrijck / door virtuyt ende efficacie der Sonne / ende d'ander Planeten, de welcke by lanckheydt van tijden / aengroeyen ende vermeerderen: Ende soo ghelijck als de Metalen zijn / ghelijck als verborghen Planten des Aertrijcx / alsoo moghen wy oock segghen / dat de Planten zijn / ghelijck als Ghedierten / die op een plaets vast staen / welcker leven bestaende is / van't aliment ofte voetsel / die daer van de natuer / in haer eyghen schepsel versorght wordt. Maer de Ghedierten excederen / ende gaen de Planten te boven / dat / soo ghelijck alsse van perfecter ghedaente ende wesen zijn / alsoo hebben sy oock een perfecter aliment ofte voetsel van noode: Ende om de selve te soecken ende te kennen / so heeft haer de Natuer veroersel ende vernuft ghegeven: In voeghen / dat het onvruchtbaer ende woeste Aertrijck is / ghelijck als een materie ende voetsel der Metalen : De vruchtbare Aerde / ende van meerder substantie / is een materye ende aliment, ofte voetsel der Planten. De selve Planten / zijn alimenten ofte voetsels / der Ghedierten / ende de Planten en Ghedierten zijn alimenten der Menschen / dienende altoos d'innerste natuere / tot onderhout van't opperste / haer de minste perfectie / de meeste onderwerpende / waer uyt men verstaen mach / hoe verre dat het is / het Gout / Silver / ende t'ander meer / (dat de menschen verblint zijnde door de begeerlijckheyt / in so grooter weerden houden) het weerdichste eynde van den Menschen te wesen / de wijle t'selve soo veel graden leegher staet / als de Menschen / zijnde alleenlijcken / den Schepper ende den oppersten Werck-Meester / van alles / onderdanich / ende den Mensche gheordonneert / als syn eyghen eynde ende gherustheyt / ende alle t'ander / niet meer / dan soo langhe ende terwijle dat het hem in vervolgh / van dit eynde / gheleyde ende helpende is. De ghene die met dese

Philosophye

Philosophije (de dinghen die gheschapen zijn) is aenschouwende / ende daer over discoureert / die mach uyt de kennisse ende aenmerckinghe van dien / eenighe vruchten plucken / hem daer met dienende / om den Autheur van alles te kennen ende te glorificeren. Den ghenen die niet verder en passeert / als om hare eyghenschappen ende nutticheden te verstaen / ofte sal curieus wesen om te weten / ofte begeerlijck om t'ondersoecken / ende op't eynde soo sullen hem de Schepsels wesen / (het ghene den Wijsen Man seyt / datse zijn voor de voeten der onwijsen / ende onwetende) te weten / Netten ende stricken daerse in vallen ende verstricken. Tot desen eynde dan / ende intentie als ghesept is / op dat den Schipper in syn Schepsels gheglorificeert mach wesen / soo hebbe ick voorghenomen in dit Boeck yet te segghen / van't vele dat in Indien weerdich is / tot een Histoire / belanghende de Metalen, Planten ende Gedierten, die alder-eyghenst van de selve contreyen zijn. Ende om t'selve exactivement te tracterē / soude een groot werck vallen / daer meer kennisse toe van doen waer / als de mijne is / ende veel meer ledichept / als ick wel hebbe. Daeromme soo meyne ick alleenlijck te handelen / loopender-wijs / van sommighe dinghen / die ick door ervarentheyt / ofte door waerachtich Relaes / aenghemerckt hebbe / beroerende de drie voorgheselde dinghen die ick gheproponeert hebbe / latende de vergheliickinghe / op't breetste / van dese materien / voor andere curieuser ende neerstigher. Sap. 14.

Het 2. *Capittel*. Van d'abondantie der *Metalen* die men in West-Indien heeft.

De Metalen heeft de wijsheyt Godts gheschapen / voor Medicamenten, bescherminghen / vercierfel / ende voor instrumenten der Menschen wercken: Van alle dese vier dinghen / canmen lichtelijcken exempelen gheven / maer het principaelste daer de Metalen toe van doen zijn / is het laetste daer van: Want het Menschen leven / en heeft niet alleen syn onderhout van doen / als dat van de Ghedierten / maer moet oock wercken / nae d'adelheyt ende redelijckheyt / die't van den Schepper ontfanghen heeft. Ende so gelijck als syn vernuft / soo wijtstreckende is / op verscheyden consten ende Faculteyten, alsoo heeft oock / den selven Autheur voorsien / dat het hebben mocht / materie / van verscheyden consten / tot reparatie / sekerheyt / verciersel ende overvloedicheydt van syner wercke. Nu zijnde dan / de verscheydenheyt der metalen, die dē Schepper (in de tresoren ende decksels des Aertrijckx) besloten heeft / soo veelderley / soo heeft niet teghenstaende / het Menschen leven / van alle de selve nutticheyt / haer dienende / van de eene / tot genesinghe der sieckten ende kranckheden / van andere / tot Wapenen ende bescherminge tegens haer Vyanden / andere tot verciertinghe ende nootdruft van haerlieder persoonen ende wooninghen / andere tot vaten / ghereetschap / ende verscheyden Instrumenten / die van't s'Menschen vernuft ghevonden zijn / maer boven alle / dese gebruycken / die eenvoudich ende natuerlijck zijn / soo bevinde ick / tot die gemeynschappe der menschen / d'usantie van't gelt / t'welcke (gelijck als de Philosoph seyde) een mate is / van alle dinghen. Ende hoe wel dat het in de natuer maer een dinck is / so is het niet te min / in de deucht altemael: want het gelt is eten / cleederē / huys / wagen / peerdē / eñ alle t'ghene dat de Menschen van noode is / waeróm alle dinghen ghelijck als de Wijse Man seydt) t'ghelt onderdaen is. Om dese inventie (van te maecken dat een dinck alle dinghen is) te brenghen / weegh soo hebben de Menschen (als ghelepdt wesende uyt de natuer-

Aristot. 5. Ethicor cap. 1.

Eccles. 10.

de natuerlijcke inſtinctie)ghecoren t'alderghedurichſte ende handelbaerſte dinghen/ t'welcke t'Metael is: Ende willende dat onder de Metalen/d'eerſte plaetſe ſoude hebben/in deſe inventie van gelt te weſen/ die upt haer eyghen natuer / de gheduerichſte ende onverganckelijckſte waren / ghelijck als daer zijn/Gout ende Silver/de welcke niet alleen / onder de Hebreen, Aſſyriers, Griecken, Romeynen, ende andere Natien van Europa ende Aſien in eſtime waren / maer oock onder d'alderverſte ende Barbariſche Natien der Werelt / ghelijck als daer zijn d'Indianen, ſoo van Ooſten als van Weſten / alwaer het Gout ende Silver in weerde ende achtinghe ghehouden was/ ende ghelijck als ſoodanich in de Tempelen/ Palleyſen/ ornament ofte vercierſel der Coninghen ende Edelen ghebruyckt worde. Want al hoe wel dat men ſommighe Barbariſchen ghevonden heeft/die't Gout nochte Silver niet ghekent en hebben/ghelijck alſſer van die van Florida vertelt wort/die de ſacken ofte bogetten namen/ daer't gelt in was/ende t'ſelve gelt op de ſtrant ginder heen ghestort / lieten ligghen/ als een
Plin. lib. 6. cap. 27. onnutte ware. Ende t'gene dat Plinius refereert van de Babitacis, datſe Gout hatende waren/waerom t'ſelve begroeven/ op datter niemandt af te bet mochte hebben / ſoo zijnder nochtans van deſe Floriders ende Babitacis ſeer weynich geweeſt/ ende noch hedensdaeghs zijn. Maer van de ghene die Gout ende Silver achten/ ſoecken ende bewaren/zijnder veel/ſonder dat hen noodich is/ t'ſelve(van de gene die daer van Europa ghecomen zijn)te leeren. Wel is waer/dat haerlieder begeerlijckheyt ſo hoogh niet geclommen is/als die van den onſen/ nochte en deden oock niet Gout ende Silver ſo grooten Afgoderije niet/hoe wel datſe Afgoden-Dienaers waren / ghelijck als ſommighe quade Christenen/die om t'Gout ende Silver ſoo groote exceſſien gedaen hebben. Doch is een dinck van grooter aenmerckinghe / dat de eeuwighe wijſheyt des Heeren (de Landen die alderverſte van der hant ligghen/ende bewoont worden) van een Volck van minder Politie begaven wilde/ ſtellende aldaer den meeſten overvloet van Mijnen, die daer opt gheweeſt zijn/om daer mede de Menſchen te nooden/de ſelve Landen te ſoecken ende te beſitten/ende ondertuſſchen ſyn Religie ende waerachtigen Godts-dienſt te communiceren aen den genen die hem niet en kenden/ volbrengende
Eſai. 54. daer mede de Prophecije van Eſaias, dat de Kercke ſyn palen ſoude verbreyden/niet alleen aen de rechter/maer oock aende ſlincker handt/ t'welcke is/als S. Auguſtijn ver-
Auguſt. lib. 1. De Concord. Euangel. cap. 31. claert/dat het Euangelie verbreyt ſoude worden/niet alleenlijcken van den ghenen/die't door Wereltlijcke middelen/eñ Menſchelijcke Finantien/ ſouden vercondigen / waer door wy ſien/dat de lantſchappen die in Indien d'alderoverbloedichſte van Mijnen eñ Schatten zijn/zijn de ghene die in onſen tijden/aldermeeſt in de Chriſtelijcke Religie geculliveert eñ onderrecht zijn geworden/ſo dat dẽ Heere door ſyn opperſte Finantien/ hem met ons voornemen/is proſiterende. Belangende dit ſelve/ ſoo worde daer / van een wijs Man geſeyt/dat het gene/dat een Vader met een Dochter doet / om die upt te Houwelickẽ/met haer veel houwelijcx goet gevende. Dit ſelve hadde God oock/met het ſelve Lant (dat ſo moeyelijcken is) gedaen/dat ghevende veel Rijcke dommen van Mijnen, van alle Metalen, te weten/van Coper/Yſer/Loot/Tin/Quicſilver/Silver ende Gout: eñ onder alle de contreyen van Indien/ſo zijn de Coninckrijcken van Perú, de ghene/die de meeſte abondantie van Metalen hebben/namelijcken van Gout/ Silver ende Quicſilver/zijnde in ſulcken menichtẽ/dat men daer van dach tot dach noch meer nieuwe Mijnen is ontdeckende. Ende nae dat de qualiteyt van't Aertrijck wel is/ ſoo iſt eẽ ontwijffelijc dinc/ofte daer zijnder/ſonder comparatie/noch veel meer/ die t'ontdecken ſtaen/als die ontdeckt zijn: jae het geheele Aertrijck/ſchijnt te weſen/gelijc of het met deſe Metalen geſaeyt waer/eñ dat meer als eenich ander dat teghenwoordich in de gantſche Werelt bekent is/noch daer mẽ in voorleden tijden van geſchrevẽ heeft.

Het

Het 3. *Capittel.* Van de qualiteyt des Aerdtrijcks daer men de *Metalen* vint, ende datse in Indien niet altemael bereydt worden: Ende hoe dat d'Indianen de *Metalen* ghebruyckt hebben.

De oorsake van dat men soo grooten Rijckdom van Metalen in de Indien heeft/namentlijcken in de West-Indien van Peru,is/als geseyt is de wille des Scheppers/die syn Gaven/nae syn believen/uytgedeylt heeft. Maer comende tot de redē ende Philosophye/ soo is het ghene dat den wijsen Philo ghescheven heeft/ waerachtich/ segghende/dat het Gout/Silver ende Metalen natuerlijcken groeyende is/in d'onvruchtbaerste ende woeste Landen. Alsoo bevinden wy/dat de Landen die van goeder ghetempertheyt ende vruchtbaer van Cruyderen ende Vruchten zijn/seer selden ofte nimmermeer Mijnen hebben/haer de Natuer te vreden stellende/met de selve vigeur ende cracht te geven/om de Vruchten voort te brenghen/die tot de schickinghe ende 'tleven van't Ghedierte ende der Menschen alder noodichst zijn. In t contrarie/ in de Landen die seer woest/droogh ende onvruchtbaer zijn/in seer hoogh Gebergte/ ongheschickte Steenrotsen/in onghetemperde Luchten/aldaer ist/dat men de Mijnen van Silver/Quick-silver/af spoelinghe van Gout/ende alle/ende soo veel Schatten is vindende/gelijck alsser naer Spagnien toe gecomen is/nae dat de Westersche Indien ontdeckt zijn geweest/'twelcke van soodanighe woeste/moeylijcke/ongeschickte/ ende onvruchtbare plaetsen ghegraven gheweest is/maer de soetigheyt van't ghelt/ ende 'tghe niet/maeckt datse vermakelijck/overvloedich/ende seer bewoont zijn. Ende al hoe wel dat men daer in Indien (als ghesept is) Aderen ende Mijnen van alle Metalen heeft/soo en wordense nochtans altemael niet bereydt/ dan alleenlijcken de Mijnen van't Gout ende Silver/ende oock die van't Quick-silver/want het selve van doen is/om 't Gout ende Silver uyt te trecken. Het Yser worter van Spagnien ende China ghebracht. Het Coper/hadden d'Indianen voor een ghebruyck te bereyden/ want hare ghereetschappen ende Wapenen en waren ghemeynlijcken niet van Yser/ maer van Coper: Ende nae dat de Spagnaerden in Indien gheweest zijn/soo wordense weynich gegraven ofte bereyt/noch en soecken oock niet eens nae de Coper Mijnen, al hoe wel datter veel van zijn/want soecken alleen de rijckste Metalen, waer in sy haren tijt ende arbeyt met om brengen: Van d'ander Metalen, zijn hen dienende met het ghene dat van Spagnien ghebracht/ofte van dat onder 't Gout ende Silver (in't beneficeren ofte bereyden) ghevonden wort. Men en can niet bevinden/dat d'Indianen 't Gout/Silver/ofte Metael ghebruyckt hebben/voor Munt ofte waerdye der Waren/maer ghebruycktent alleenlijck voor Ornament ende verciersel/als geseyt is: Ende alsoo haddense in de Tempels/Palleysen ende Begraeffenissen/groote menichte ende duysentderley soorten van Vaten van Gout ende Silver. Om te handelen ende te coopen/en hadden gheen gelt/maer mangelden ofte ruylden/d'eene Waere om d'ander/ghelijck als Homerus van d'Ouderen is refererende/ende van Plinio vertelt wort. Daer waren sommighe dinghen van meerder estime/ die in de plaets van't Ghelt ganckbaer waren/welcke ghebruycken/noch tot hedensdaeghs toe/ onder d'Indianen duerende zijn/gelijck als in de Provincie van Mexico, ghebruycken sy het Cacao, ('twelcke een Vrucht is) in de plaets van Ghelt/waer mede sy handelen/coopen/ende vercoopen/alle het ghene datse begeeren. In Peru,so is/in de selve plaets dienende/ de Coca, 'twelcke een Bladt is/dat van d'Indianen in grooter achtinghe ghehouden wordt,

Phil.lib.5. de Genes. mundi.

Euseb.lib.8. de præp. Euangel. cap.5.

Plin.lib.33. cap.3.

wordt. In de Paraguay (dat is) Rio de la plata, ghebruycken sy ijsere plaetkens/ voor Munte. Ende in Santa Crus van't gheberghte/ ghebreyt ofte ghe weven Catoen / soo dat eyndtlijcke de maniere van de onderhandelinge der Indianen/ haer coopen ende vercoopen/ was wisselen ende te rantsoenen/ Waer/ om Waer. Ende al hoe wel dat sy seer groote ende ghefrequenteerde Marckten hadden/ soo en dede hen t'gelt nochtans gheen mangel/ noch en hadden oock gheen middelaers van doen/ want waren al te samen genoech bedreven ende ervaren/ hoe veel Waers/ van een dinck/ dat het reden ende recht was/ om voor soo veel/ van een ander Waer/ te gheven. Nae dat de Spagnaerts daer in ghecomen zijn/ soo hebben d'Indianen oock beginnen Gout ende Silver te gebruycken/ om te coopen/ doch en hadden in't beginsel geen Munt/ dan het gewicht van't Silver was de prijs/ ghelijck als van de oude Romeynen vertelt wordt. Daer nae tot meerder gherief/ soo isser in Mexico ende in Peru, Munt geslagen: maer tot noch toe soo en worter in West-Indien geen Munte van Coper ofte ander Metael verhandelt/ dan alleenlijcken van Gout ende Silver/ want den Schat ende overvloedicheyt/ van't selve Landt/ en heeft de Munten/ die men van billioen noemt / ofte van eenighe ander soorte van menghsel (diese in Italien ende ander Provincien van Europa zijn ghebruyckende) niet willen gehenghen: Al hoe wel het waer is/ dat men in sommighe Landen van Indien/ gelijck als daer zijn Santo Domingo ende Puerto Rico, munte van Coper/ is ghebruyckende/ welcke zijn Spaensche quaerten, die alleen in de selve Eylanden ganckbaer zijn / om dat men daer weynich Silver ende Gout heeft/ al hoe wel dat daer veel ende ghenoech in de Mijnen is/ maer daer en is nieman die't beneficeert/ graeft ofte bereyt. Nu dewijle dat den rijckdom van Indien ende de maniere van Mijnen te graven ende bereyden/ bestaende is/ in Gout/ Silver ende Quicsilver/ soo sal ick ons van dese drye Metalen yet seggen/ latende de reste voor dese mael blijven.

Die van China en hebben oock noch hedensdaeghs geen Munte oft gelt/ als ghesneden silver: dat sy by't gewicht uyt gheven ende outfanghen.

Het 4. *Capittel*. Van het Gout dat in Indien bereyt wordt.

HEt Gout is altoos onder alle Metalen (ende dat met reden) voor't principaelste gheacht gheweest/ om dat het t'gedurichste ende onverganckelijckste is: Want het vyer/ 't welcke alle d'ander consumeert ofte vermindert/ is dit eer goet ende perfect makende/ ende oock het Gout/ dat door veel vyers ghepasseert wort/ blijft by syn coleur/ ende is t'alder fijnste/ 't welcke eygentlijcke (nae Plinius seyt) ghenaemt wort Obrizo, waer van de Schriftuer/ soo veel mentie is makende/ ende het ghebruyck/ 't welcke alle d'ander is verteerende/ (als den selven Plinius seyt) en heeft op het Gout gheen vat/ noch en cant niet een dinc verminderen/ ooc so en verroestet/ noch en veroudert het nimmermeer: Ende al hoe wel dat het in syn ghedaente soo volstandich is / soo laet het hem nochtans soo seer buyghen ende uytrecken / dat het een dinck om verwonderen is. De ghene die't Gout slaen ende uyt-recken/ weten de cracht van't Gout ghenoech/ hoe dat het hem soo seer laet buyghen ende dun maken / sonder eens te breken / het welcke al te samen (met d'ander excellente eyghenschappen die't heeft) wel geconsidereert wesende/ de Gheestelijcke Persoonen oorsake sal gheven / om daer verstandt uyt te grijpen/ want in de heylighe Schriftuer/ soo wort de Liefde by't Gout verghe-leken. In de reste/ waerom dat het selve ghesocht ende in weerden ghehouden wordt/ en ist niets te noodich syne deuchden te verhalen/ dewijle het beste dat het heeft/ al onder de Menschen bekent is/ voor d'opperste macht ende grootheyt der Werelt. Nu

Plin. lib. 33. cap. 3.

Apoca. 3. & 21. Cant. 3. psalm. 67. Thren. 4. 3. Reg. 6.

comende

comende tot onsen propooste/soo heeft men in Indien groote quantiteyt van het selve Metael, ende men weet uyt waerachtige Historien/dat d'Ingas van Peru niet alleen te breden en waren/met te hebben/cleyne ende groote Vaten van Gout/ als Lampetten/Coppen/Schalen/Bekers/Flesschen/Kruycken/ende groote Water-potten/ maer hadden noch oock stoelen ende Ros-baren van Massifs Gout: Hebbende van ghelijcken/in hare Tempels opgherichte Beelden van louter Gout. In Mexico hadden sy hier oock veel van/even wel soo veel niet/ als d'eerste Conquesteurs ofte overwinners/in d'eene ende d'ander Coninckrijcken quamen/so waren de Rijckdommen ende schatten (diese vonden) oneyndtlijcken/ende noch veel meer/ sonder comparatie/ het ghene/dat d'Indianen verborghen ende wech staken. Dat sy't Silver gebruyckt hebben/om de Paerden met te beslaen/by ghebreck van yser/ ende ghegeven hebben drye hondert goude Croonen voor een botigia ofte arobe Wijns/met ander diergelijcke overdadighe costen/soude schijnen fabulen te wesen/om te vertellen/ maer zijn in effect gebeurt/ende noch andere grooter dingen als dese. T'gout wert in de selve contreyen/op drye manieren/uytgetrocken ofte ick hebbe het ten minsten/ op dese drye manieren gesien: Want men vint het Gout in Korlen ofte greynen/ in stof/ ende in steen: 'Tgout in Korlen ofte greynen/noemen sy stuckens Gout diese alsoo gheheel vinden/sonder menginge van eenich ander Metael/ 'twelcke niet van doen en heeft gesmolten/noch door't vyer ghebeneficeert ofte ghesuyvert te worden/ worden Korlen ofte greynen genaemt/om dat het ordinaris cleyne stuckens zijn/ van de grootte als de Korlen van een Meloen ofte Cawoerde. Dit is het ghene/dat van Iob ghesept wort/Glebæ illius aurum. Evenwel soo gebeurt het wel/datmenser veel grooter heeft/ gelijck ick het selve ghesien hebbe/zijnde etlijcke daer van ghecomen tot het gewicht van veel ponden. Dit is alleen/naer Plinius bevesticht/de grootsheyt van dit Metael/ 'tselve alsoo volmaeckt ende perfeckt te vinden/'twelcke in d'ander soorten niet en geschiet/die altoos schuym/ende 'tvyer van doen hebben/om haer te pureren oft te suyveren: Al hoe wel ick daer oock natuerlijck Silver ghesien hebbe/op de maniere als escarcha. Ende daer zijnder oock/die men in Indien papas van Silver noemt. Ghebeurt oock wel/dat men stucken fijn Silver vint/in de gedaente als aerden Turven/ maer dit is in't Silver selden/ende in't Gout seer ordinaris. Van dit gekorlde Gout wort weynich gevonden/in respect van't ander: Het Goudt in steen/ is een veet ofte Ader van Gout/die van de selve steen ofte steenrotsen uyt comt. Ende ick hebbe aen de Mijnen van Caruma (in't gouvernement van Salinas) steenen gesien/die seer groot ende gantsch met Gout doortogen waren: Ende andere/die de helft Gout/ende de helft steen waren. 'Tgout dat men op dese maniere heeft/vindt men in Putten ende Mijnen, die hare veeten ende Aderen hebben/ghelijck als die van't Silver/ende zijn seer quaet om bereyden. De maniere van't Gout (dat uyt de steenen getrocken is) te bereyden/gelijck als het van de Coninghen van Egypten voormaels ghebruyckt werdt/ schrijft Agatarchides, in't vijfde Boeck der Historie van de Zee Erithreo, ofte 'tRoode Meyr/nae dat het van Phocio in syn Bibliotheca gerefereert wert: Ende is een dinck om te verwonderen/hoe gelijck dat het ('tghene hy aldaer refererende is) over een comt/met het gene dat men al t'hans (int beneficeren oft bereyden van dese Metalen, van't Gout ende Silver) ghebruyckende is. De grootste menichte van Gout/ die in Indien uytghetrocken wort/is in stof/ofte zant/dat in de Rivieren ofte plaetsen/daer veel waters over geloopen heeft/ghevonden wordt. De Rivieren van Indien/ zijn van dese soorte van Gout overvloedich/gelijck als d'Ouderen de Tajo in Spagnien/ de Pactolo in Asien, ende de Ganges in Oost-Indien ghecelebreert hebben. Ende het gene wy lieden Gout in stof noemen/hieten sy Ramenta auri, ende de meeste quantiteyt van

Iob. 28.

Plin. lib. 3. cap. 4.

tept van Gout diese alsdoe oock hadden/was het gene dat van dese Ramenta ofte stof
van Gout vergaert/ende in de Rivieren ghevonden worde. In onsen tijden so plachtmen te hebben/gelijck als men noch heeft/in de Rivieren der Eylanden van te Loefwaert/Española,Cuba,ende Puerto Rico,groote quantiteyt van Gout/maer door ghebreck der ingeboren/ende de swarigheyt van 'tselve uyt te trecken/ soo wort daer van daen/weynich nae Spagnien gebracht. In't Coninckrijc van Chile, als ooc in dat van Quito,ende in't nieuwe Coninckrijck van Granaden,heeft men daer groote menichte van. Het ghecelebreertste is/het Gout van Caravaya in Peru,ende dat van Valdivia in Chile,want is van't hooghste aloy/'twelcke is $25\frac{1}{2}$ caraten , ende by wijlen hoogher. Van gelijcken so wort het Gout van Veragua,voor seer fijn gehouden. Van de Philippinis ende China wort oock veel Gout nae Mexico gebracht / maer is ghemeynlijcken
Plin.lib. 3, van leeghen alloy. Men vint Gout/dat met Silver ofte Coper vermenght is. Plinius
cap.4. seyt/datter gantsch geen Gout ghevonden wort / of men heefter altoos eenich Silver by/maer het gene dat met Silver vermengt comt/is gemeynlijcken van minder caraten,dan het gene dat met Coper over-een comt. Plinius seyt/dat so het vijfde part daer van/Silver is/soo is het/'tgene dat men eyghentlijcke Electrum hiet : Ende seyt / dat het een eygenschappe heeft van meer te glinsteren ofte te blincken/by't licht vant vyer/ als het Silver ofte Gout/dat gantsch fijn is/ende het ghene dat op Coper is / is ordinariser hooger ofte beter. Het Gout dat in stof ofte zant is / wort ghebeneficeert ofte ghereynicht in af-spoelinge/'tselve soo lange in't Water wassende/tot dat het zant ofte cley van de backen af valt / ende 't Gout (als swaerder van ghewicht) op de gront blijft ligghen. Men beneficeert het Gout oock met Quicksilver : wort van ghelijcken gepureert met sterck water/want het Aluyn (daer't selve van ghemaeckt wordt) soodanigen cracht heeft/dattet het Gout van alle t'ander afschept. Nu/soo wanneer dat het ghepureert ofte gesmolten is/so worden daer Platen ofte Tichelen van gemaect/ om naer Spagnien te voeren,want Gout dat noch in stof ofte zant is / en mach uyt Indien niet ghebracht worden / door dien dat men't selve niet quinteren, (dat is vertollen / te weten / van vijf een voor den Coninck) marcken noch carateren mach/
Plin.lib. 3. voor al eer dat het gesmolten is. Spagnien placht/naer dat van den boven-gementio-
cap.4. neerden Histori-schrijver verhaelt wort/boven alle de Provincien der Werelt, in dese Metalen van Gout ende Silver t'abonderen/namelijcken Gallicien ende Lusitanien,ofte Portugal,ende boven al/'t Lant van Asturie,van waer hy refereert/dat Jaerlijckx te Roomen ghebracht werde twintich duysent ponden Gouts/ende datter in gheenige
1.Macha.8. ander Landen soo grooten menichte gevonden werde : 'twelcke 't Boeck der Machabeen schijnt te willen ghetuyghen/alwaer het seyt / dat de meeste grootsheyt der Romeynen was/van datse in hare macht hadden/de Metalen van Gout ende Silver van Spagnien/ende alsnu soo comt tot die van Spagnien/ desen grooten Schat van Indien ordinerende de Goddelijcke voorsienicheyt, dat d'eene Rijcken d'andere dienen/ ende hare Schatten mede deylen ende deelachtich zijn/van haerder Regeeringhe / tot weldaet van d'eene/ende deucht van d'andere/soo sy maer van de weldaden (diese hebben) behoorlijcken ghebruycken. De somme van Goudt/die daer van Indien ghebracht wort/is qualijc om te taxeren : Niet te min/so mach men wel affirmeren/datse die meer genoech is/als de ghene die Plinius refereert/Jaerlijckx van Spagnien nae Roomen ghebracht te wesen. In de Vlote daer ick in ghecomen ben / t'Jaer van 87. soo was het Relaes ofte Cargaloen van't vaste Landt / twaelf Casten Gouts / zijnde elcke Cast ten minsten van vier arroben ghewichts/ (te weten/van 25. pont d'arrobe) ende van nieu Spagnien duysent een hondert ende ses en vijftich Marcken Gouts/ dit alleen voor den Coninck/behalven het ghene dat voor particulieren geregistreert/

ende

ende noch om te registreren comt / 'twelcke oock wel ghenoech placht te wesen. Dit is nu ghenoech van soo veel als het Gout van Indien beroerende is/sullen al nu van t'Silver segghen.

Het 5. *Capittel.* Van't Silver van Indien.

IN't Boeck van Iob lesen wy aldus / 't Silver heeft sekere beginsels ende Wortelen van uyt syn veeten ofte Aderen / ende 'tGout heeft syn bestemde plaets/daer't verstÿft: Het ÿser wort al gravende uyt het Aerdtrÿck getrocken/ ende de steen met de hitte ontdaen zÿnde / verandert in Coper. Wonderlÿcke wel / ende met weynich worden/is hy d'eyghenschappe van dese vier Metalen verclarende / te weten / van't Gout/Silver Yser ende Coper. Van de plaetsen daer't Gout groeyt ende voortcomt/ hebben wy yet ghesejt/van hoe dat het syn steenen/die ghevonden worden in't diepste van de Berghen/ende innerste des Aerdtrÿckx/ofte zant der Rivieren ende plaetsen die altemets onder water loopen/of seer hooghe gheberghten/daer't stof van't Gout met het Water is afspoelende/ghelÿck het de gemeynste opinie in Indien is. Waer uyt veel van't ghemeyne Volck noch hedensdaechs gelooven/ dat het van den tÿt der Diluvio af/ghebleven soude wesen/dat men't Gout/in't Water op so vreemden plaetse is vindende. Van de Silver veeten ofte Aderen/ende van hare beginsels ende Wortelen/ghelÿck als Iob seyt/sullen wy na tracteren/segghende in den eersten/ dat d'oorsake van dat het Silver de tweede plaets onder de Metalen heeft / is/om dat het selve 'tGout aldernaest/ende meer dan eenich ander geduerich is/ende van't vyer minder letsel krÿght/als oock om dat het hem beter laet handelen ende bereyden/gaende noch 'tGout in de clanck ende claerheyt te boven: Oock mede soo is syn coleur 'tlicht ghelÿckformer/ende syn gheclanck delicater ende doordringhender. Ende daer zÿn plaetsen daerse het Silver meer estimeren / als 'tGout: Doch even wel om dat het Gout minder/ende de Natuer,'tself de vast-houdender is/dat te geven/ soo ist een argument 'tselve een waerdiger Metael te wesen: Niet teghenstaende datter Landen zÿn (als van China verhaelt wort) daer men lichtelÿcker Gout/dan Silver vint. 'Tghemeyn ende ordinaris is/dat men 't Silver lichtelÿcker ende abondanter heeft. De Westersche Indien heeft den Schepper hier van met soo veel Rÿckdommen versien/dat alle het ghene dat van de oude Historien in kennisse is / ende alle het ghene dat van de Spaensche Argentiffodijnen, ende van ander weghen ghe-encareceert wort/ is minder als wy in de selve contreyen ghesien hebben. Men vint ghemeynlÿcken Mijnen van Silver/in woeste ongheschickte wilde gheberghten ende Heuvelen / al hoe wel men 'tselve oock ghevonden heeft/in platte Landouwen ende Velden/zÿnde tselve op twee manieren/waerom d'eene losse / ende d'andere / vaste veeten ofte Aderen gheheeten worden. De losse/zÿn sekere stucken van Metael, ghebeurende datmense op plaetsen heeft/dat soo wanneert selve stuck voleynt/men daer niet meer af en vindt. De vaste veeten ofte Aderen/zÿn de ghene die in de diepte ende lengte vervolgh hebben/ in maniere ghelÿck als de groote tacken van eenen Boom. Ende te wat plaetsen men een van dese vint/ist een seker dinck/dat men daer terstont dicht by/noch ander ende meer veeten heeft. De maniere die d'Indianen ghebruyckten / om 't Silver te beneficeren ende bereyden/was/met smiltinghe/te weten/de selve Massa van't Metael by't vyer te smilten/'twelcke 'tschuym ofte vuylicheyt aen een syde drÿft/scheydende also 't Silver van't Loot/Tin/Coper/ende van alle d'ander menginghe die 't heeft. Hier toe maectense din-

Iob.28.

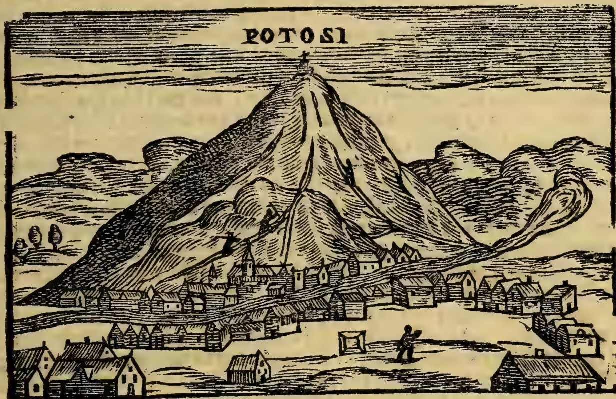
Van datter in China lichtelÿcker Gout dan Silver ghevondẽ wort/ en is niet daerom/dat het Gout meer als t'Silver geldet/ maer is alleenlÿc een opinie ende sinnelÿckheyt van de Chinen, 'tselve liever te hebben in syn waerdÿe/ blÿvende nochtans elc in syn valeur 't Gout bovẽ 't Silver/als in alle ander Landẽ/ daer de Metalen bekent zÿn.

tense dinghen ghelijck als cleyne Ovens/daer de wint stijf in blies / doende alsoo met hout ende colen haer operatie. Dese woorden in Peru, Guagiras geheeten / naer datter de Spagnaerden in ghecomen zijn / soo beneficieren se noch oock (behalven de selve maniere van smiltinghe die daer oock ghebruyckt wort) 't Silver door Quicksilver/ zijnde 't Silver/dat ser door uyt crijghen/oock meerder/als door smiltinge. Want daer is Silver metael, dat met gheen vyer ghebeneficeert/noch oock door Quicksilver geproffiteert can worden: ende dit is gemeynlijcken arm ofte slecht Metael van 't welcke men de meeste quantiteyt heeft: Arm heetense/het ghene dat in grooter menichte weynich Silver voort brengt ende rijck/het ghene dat veel Silvers gheeft. Ende is een wonder dinck dat men dese differentie niet alleen en vint (van't een Metael silvers door't vyer uyt te trecken/ende t'ander sonder vyer door't Quicksilver/maer oock/ dat men in de selve Metalen, die 't vyer door smiltinghe uyt treckt/sommighe vint/ dat soo't vyer daer van met gemaeckte wint/ als van Blaes-balcken) ontsteken wort/en wilt niet smilten/dan moetet met natuerlijcke lucht ofte wint wesen/ die van den Hemel waeyt. Ende daer zijn daer en teghen Metalen, die oock wel ende beter met ghemaeckte wint van Blaes-balcken smilten. Het Metael uyt de Mijnen van Porco, wordt lichtelijcken met Blaes-balcken ghebeneficeert. 'T Metael uyt de Mijnen van Potosi, en can met gheen Blaes-balcken gesmolten noch geproffiteert worden/dan met de wint van de Guairas, 't welcke d'Oventkens zijn/die in't afgaen van de Berghen/op de natuerlijcke wint gemaeckt staen/met de welcke 't selve Metael ghesmolten wert. Ende hoe wel het seer swaer is/van dese verscheydenheyt /reden te gheven / is niet teghenstaende seer seker/door de langhe ervarentheyt die men daer van heeft. Ander duysent subtijlheden heeft de curieusheyt ende begeerlijckheyt van dit Metael (dat de Menschen soo seer beminnen) ghevonden/van de welcke wy hier naer / sommighe sullen verhalen De principaelste plaetsen van Indien/die Silver op brengen/zijn nieu Spagnien ende Peru, maer de Mijnen van Peru zijn van groot voordeel/hebbende onder anderen/die van Potosi, d'eerste plaetse der Werelt / van de welcke wy een weynich in't breedt sullen handelen/om dat het zijn de ghecelebreertste ende notabelste dinghen die men in West Indien heeft.

Het 6. Capittel. Van't Gheberghte van *Potosi* , ende van synen ontdecker.

Dat soo seer vermaerde Gheberghte van Potosi, is gelegen in de Provincie van de Charcas, in't Rijcke van Peru, verscheyden van de Linea Equinoctiael, aen de Zuyt-zijde/ofte nae den Polo Antarctico $21\frac{1}{3}$ graden/in boeghen/dat het comt te ligghen binnen de Tropicum, op't uyterste eynde van de Torrida Zona, is niet teghenstaende uyt der maten cout/ja couder als out Castillien in Spagnien / ende Vlaenderen ofte Nederlant/behoorende (nae de hooghte des Pools daer't op leyt) getempert ofte heet te wesen. 'T ghene dat het cout maeckt te wesen/is om dat het Landt soo hoogh ende verheven ghelegen is/ende t'eenemael van de seer coude ende ghetemperde Winden omvanghen wort/namelijcken van de ghene diese aldaer Tomahavi heeten / die seer verbolghen ende uytnemende cout is/den welcken regneert in de Maenden van Meyo' Innio, Iulio ende Augusto, ende is van natuere droogh/cout/seer onlustich/ende gantsch onvruchtbaer/soo datter gantsch gheen Vruchten / noch eenich Cruydt ofte greynen voortcomen/maer door het van syn eyghen natuer/ door d'ongetempertheyt des Hemels/

[m]els/ende de groote onvruchtbaerheyt van't Aerdtrijck/ onwoonbaer is / maer de cracht van't Silver/die met ſijn begeerlijckheyt/d'ander dinghen is nae hem treckende/heeft het ſelve geberghte/een van de grootſte bewoonde Vlecken ofte Gemeynten gemaeckt/als daer gheenich in alle die Rijcken gevonden wort/zijnde 'tſelve ſoo overvloedich/ende volop van alle Lijftochten ende leckernije/datter niet een dinck te wenſchen is / ofte men vindt het daer in abondantie. Ende de wijle dat het altemael van buyten ghebracht wort/ſo ſtaen alle de plaetſen ende Marckten altoos vol van Fruyten/Conſerven/leckernijen/uytghele ſen Wijnen / Zijd-werck ende verciersels/ ende dat ſoo veel/als ter plaetſen daermen't op't meeſte hebben mach. De coleur van dit Gheberghte/treckt wat nae't doncker ros/ende heeft een ſeer lieflijc geſicht ofte ver-

tooninghe/in maniere ghelijck als een effen Pavilloen / ofte een Groot Suyckers/ loopt ſeer steyl op/ende heeft ſijn dominie boven alle d'ander Bergen/ die daer by ofte ontrent ſtaen. Den opganck daer van/is moeyelijck / al hoe wel datment altemael te Peert op rijden mach/comt boven punts-ghewijs ende in't ront uyt/ ende heeft aen de voet in't omgaens een mijl weeghs in de ſpatie. Van den opperſten top van dit Gheberghte/tot de voet ofte t'nederſte toe/zijn duyſent ſes hondert ende vier en twintich ellen/die men in Spaengien Varas, ofte Roeden noemt/ welcke ghereduceert in de maet ende rekeninghe van Spaenſche mijlen/comt te maken een vierendeel van een mijl. Aen dit Geberghte/te weten/by de voet ofte t'nederſte/heeft het een ander cleyn Gheberghte die van den ſelven voortcomt. Deſen heeft in voorigen tijden ſommighe Mijnen van loſſe Metalen gehadt/de welcke aldaer gevonden worden / ghelijck als in Beurſen/ende niet in vaſte voeten ofte Aderen/waren ſeer rijck/doch weynich/wordt genaemt Guaina Potoſi, dat is/ de Jonghe Potoſi. Aen de voet ofte 't nederſte van dit cleyn Gheberghte/ſoo begint het Vleck ofte de Ghemeynte van de wooninghen der Spagnaerden ende Indianen/die nae de rijckdom ende 'tgraven / ofte bereytſel van Potoſi ghecomen zijn. 'Tſelve Vleck mach in't omgaens hebben/twee mijlen weegs/ ende heeft den meeſten toe-loop ende handelinghe/van gheheel Peru. De Mijnen van

dit Ghe-

dit Gheberghte/en worden ten tijden van den Ingas (welcke Heeren van Peru waren/ al eer daer de Spagnaerden in quamen) niet bereyt ofte ondergraven/al hoe wel datse by Potosi de Mijnen van Parco (die daer ses mijlen van daen zijn) ondergroeven en bereyden. D'oorsake moest wesen/datser gheen notitie van ghehadt hebben: Niet teghenstaende/dat andere vertellen/ick en weet wat fabel ofte beuselinge/van hoe datse de selve Mijnen wilden bereyden/maer hoorden seeckere stemmen die tot d'Indianen geseyt souden hebben/datse 'tselve niet roeren en souden/ende dat dit gheberghte voor andere bewaert was: In effect/dat men tot twaelf Jaren toe (nae dat de Saegnaerden in Peru gecomen waren) noch gantsch geen notitie van Potosi noch van syn rijckdom en hadde/welcker ontdeckinghe geschiede aldus: Een Indiaen genaemt Gualpa, van gheboorte Chambibilca, 'twelcke is in't Lant van Cusco, gaende op eenen tijdt teghens den nederganck der Sonnen/in't vervolgh van etlijcke Venesoenen/die hem in't voorloopen 't Ghebergte op clommen: ende door dien dat het so steyl om te climmen is/zijnde alsdoe oock 'tmeestendeel bedeckt/ met gheboomten die men Quinua heet/ende seer vol ende dicht van Wildernisse/soo wast hem noodich/om eenen moeylijcken wegh op te comen/naer een tack te grijpen / den welcken syn vastigheyt ofte wortelen in een veete ofte Ader hadde/dien de naem van de rijcke veete behoudē heeft: desen Tack is in't aentasten uyt gegaen/ende heeft in't uyt trecken der selve/de plaets van de wortel comen te verkennen/die van een seer rijck Metael te wesen/door d'ervarentheyt die hy hadde van de Mijnen van Porco, ende vont in der Aerden (by de Ader ofte veete) etlijcke stucken Metaels liggen/die daer/door't uyt trecken/van los geworden waren/maer en lieten daerom niet wel kennen/ om datse de coleur van de Son ende 't Water verdorven hadden: Nam de voorseyde stucken/ende brochtse nae Porco toe/om die t'essayeren/ofte door Guaira te proeven/ (dat is/t'Metael door't vyer te proeven/ende siende die van een uytnemende rijckdom te wesen / groef ende bereydde de voorschreven veete ofte Ader in't heymelijck alleen/sonder dat yemant deelachtich te maken/tot soo langhe dat een Indiaen Guanca, gheboren uyt de Valleye van Xauxa, 't welcke is in de Palen van de Stadt de los Reyes, dat is van der Coninghen geseyt/ den welcken in Porco een gebuer van de selve Gualpa Chumbibilca was/quam te sien/ dat hy in de smiltinge/dien hy dede/grooter Tichelen maeckte/als men ordinaris van de Metalen van die contreye ghewoon was te doen/ende dat hy in syn tractement/ en persoons halven/verbetert was/want hadde tot dien tijdt toe/ van te voren armelijcken gheleeft: Waer door/als oock/om dat hy sach dat het Metael, dat dese syn ghebuer bereydde/verscheyden/van dat van Porco was/hy hem beweeghde/ende voornam dit secreet t'ondersoecken. Ende al hoe wel dat den anderen/ 'tselve altoos socht bedeckt te houden/importuneerde hem soo veel/dat hy hem op't laetste mede nam/nae't Gheberghte van Potosi, nae dat hy dit tresoor een Maent lanck alleen genoten hadde. Alsdoe seyde den Gualpa tot de Guanca, dat hy voor hem een Ader ofte veete soude nemen/ dien hy insghelijckx ontdeckt hadde/welcke dicht by de Rijcke veete staet / ende is de ghene/die men hedensdaeghs hiet/de Veete ofte Ader van Diego Centeno, die niet minder rijck (even wel harder om te bereyden) was. Met dese conformiteyt deelden onder hen tween/ 't Gheberghte van de grootste Rijckdom der Werelt. 'Tgebeurde daer naer/dat hebbende de Guanca eenighe swarigheyt in syn veete te bereyden / om datse hardt was/als oock om dat hem den anderen Gualpa gheen deel / in de syne en wilde gheven/datse quamen te crackeelen/ ende door dese / als oock door andere questien/soo is den Guanca van Xauxa (als vergramt wesende) ghegaen / ende heeft het eensdeels aen syn Meester ofte Heere/die Villaroel ghenaemt / ende een Spagnaert was/te kennen gegeven/den welcken in Porco resideerde, Villaroel willende de waer-

heyt onder-

heeft onderstaen/is terstont nae Potosi gegaen/ende vindende de selve Rijckdom / die syn Ianacona ofte Dienaer/hem ghesept hadde/dede de Guanca registreren/ besteckende met hem de Veete ofte Ader die van Centeno ghenoemt wort : Men heet besteken voor syn selven afsteycken/de spatie der Roeden die de Wet vergunt ofte toelaet/ den genen die de Mijnen vinden ofte bereyden/met het welcke/ende met de selve voor de Justitie t'openbaren/sy de Heeren ofte eyghenaers van de Mijnen blijven / om die voor hen selven te bereyden/mits betalende den Coninck syn Quinten ofte vijfde part/ dat is den vijf den Penninck. Eyndelijcken/dat d'eerste Register ende openbaringhe/ die daer van de Mijnen van Potosi ghedaen worde/ghesciede den 21. dach der Maent April in't Jaer 1545. in de ghelegentheyt van Porco, door den voorschreven Spagnaert Villaroel ende Guanca. Terstont niet langhe daer nae / soo worde daer noch een ander veete ofte Ader ontdeckt/die men van Tin noemt / die uytnemende rijck ghewest is/al hoe wel seer quaet om bereyden/om dat het Metael des selven / soo hardt was als Vuersteen. Daer nae den 31. Augusti van't selve Jaer 45. worde gheregistreert de veete, die Mendieta genaemt wort/dese vier zijn de principaelste Veeten ofte Aderen van Potosi. Van de rijcke Veete (welcke d'eerste was / die ontdeckt worde) wort ghesept/dat het Metael een Spiets lenghte/ in de hooghte over eyndt stont / in maniere als Rots-steenen/die van't opperste des Aerdtrijckx upt steken/ghelijck een Kamme/hebbende drye hondert Voeten in de lenghte / ende derthien in de breedde : Ende willen segghen/dat het selve alsoo ontdeckt ende ontbloot gebleven soude hebben/van den tijt der Diluvio ofte Sunt-vloet af/wederstaende/als de hardtste partye/ de vervolgentheyt ende cracht des Waters. Ende t'Metael daer van / was soo rijck/ dat het de helft aen Silver hadde / blijvende syn rijckdommen alsoo ghedurich ende vervolghende/tot de vijftich ende t'sestich Mans lenghten ofte Vademen in de diepte alwaert begonst te ghebreken. In deser voeghen/als ghesept is/soo worden Potosi eerst ontdeckt/ordonnerende de Goddelijcke voorsienigheyt/tot een geluck ende welvaert van Spagnien/dat de grootste Rijckdom (die men weet opt in de Werelt ghewest te zijn) soo langhe verborghen is gheblevën/ ende gheopenbaert ghewordën/ ten tijden dat Carolus de vijf de/saligher ghedachtenis/ 't Keyserrijck hadde / met de Coninckrijcken van Spagnien/ende Dominien van West-Indien. De tijdinghe gecomen wesende in't Rijcke van Peru, der ontdeckinghe van Potosi , zijnder terstont veel Spagnaerden nae toe ghetrocken/ende by naest 'tmeesten deel der Inwoonders van de Stadt de la Plata, (dat is van't Silver ghesept) gheleghen achthien mijlen van Potosi, om daer Mijnen te verwerven. Ende daer quamen van ghelijcken een groote menichte van Indianen upt verscheyden Provincien/namelijcken de Guairadores van Porco, soo dat het in weynich tijts quam te wesen 'tgrootste Vleck ofte Gemeynte van't gantsche Rijcke.

Het 7 *Capittel.* Van de Rijckdomme ofte Schat, die daer gegraven is, ende noch alle daeghs ghetrocken wordt uyt het Gheberghte van *Potosi.*

IEk hebbe dickwils getwijfelt/ of men in de Historien ende beschrijptien der Ouderen / soo grooten Rijckdommen van Mijnen wel vint/als 'tghene dat wy in onsen tijden in Peru hebben/ soo daer eenighe rijcke ende vermaerde Mijnen in de Werelt ghewest zijn/so zijnt ghewest/de ghene die de Carthaginoysers, ende daer naer de Romeynen/ in Spagnien ghehadt hebben/de welcke (ghelijck als ick ghesept hebbe) niet alleen

van de Heydensche schriften/maer oock van de heylighe Schrifture/ wonderlijck verheven worden. Den ghenen die alder bysonderste van dese mijnen, mentie is makende/nae dat ick gelesen hebbe/is Plinius, den welcken schrijft in syn natuerlijcke Historie/aldus: Daer wort bynaest in alle Provincien Silver ghevonden/maer t'alder excellentste is/ dat van Spagnien. Dit selve groeyt oock in onvruchtbare Aerde/ in Roets-steenen ende Gheberghten: Ende alwaer dat een veete ofte Ader van Silver ghevonden wort/is een seker dinck/datter niet verre van daen/ noch meer andere gevonden sullen worden. 'Tselve gheschiet bynaest oock in d'ander Metalen, daerom soo worden sy van de Griecken (ghelijck alst blijckt) Metalen gheheeten. Is een dinck om te verwonderen/van hoe dat tot hedens daeghs toe/de Putten der mijnen in Spagnien noch dueren/de welcke men begonst heeft te graven/ ende bereyden/ in den tijdt van Hannibal: Jae dat meer is/soo zijn de selve Namen noch heden daeghs in esse/ van de ghene die de selve Mijnen eerst ontdeckt hebben. Onder anderen/ soo was vermaert een van de selve/die nae syn ontdecker/Bebelo ghenoemt worde/ghelijckse oock noch heet. Van dese Mijne worden so veel Schats uyt getrocken/ datse syn Heere ofte Eyghenaer daghelijckx drye hondert Pont Silvers gaf/ ende tot op den huydighen dach/soo heeft men 'tgraven ofte bereyden van de selve mijne achtervolght/ den welcken al ghegraven ende in't Gheberghte gediept is/de spatie van duysent vijf hondert passen ofte treden: Door alle de selve spatie zijn de Gascoenen 'twater uyt treckende/ alle den tijt/ende soo lange/als hen de lichten ofte Keerssen dueren/ende comen op dese maniere soo veel Waters uyt te trecken/dat het een Rivier schijnt te wesen. Dit syn altemael Plinij eyghen woorden/de welcke ick alhier hebbe willen verhalen/ om die swille datse een vermakinge sullen geven/den genen die van mijnen kennisse heeft/siende dat het selve/datse hedendaeghs ondervinden/ by d'Ouderen oock alsoo toegegaen is. Insonderheyt/soo is de rijckdomme der Mijne van Hannibal in de Pireneis (die de Romeynen besaten) notabel/die syn bereydinghe continueerden/ tot den tijt van Plinio toe/welcke mochte wesen/ontrent drye hondert Jaren/welcker diepte was/ van vijfthien hondert passen ofte treden/ dat is anderhalf millia van Spagnien: Ende was in't beginsel soo rijck/datse syn Eyghenaer weerdich was/drye hondert ponden/ van 12. Oncen 'tpont/daeghs. Maer al hoe wel dat dit een uytnemende rijckdom gheweest is/soo en dunckt my nochtans niet/dat die te vergheliijcken is/by die van onsen tijden in Potosi, want nae dat het blijckt by des Coninckx Boecken/ van't Huys der Contractatie, daer't selve opgeteyckent (als oock van oude geloofwaerdige Mannen geaffirmeert) wort/dat in den tijt dat den Licentiaet Polo regeerden ('twelcke lange ghenoech gheweest is/nae d'ontdeckinghe van't Gheberghte) men alle Saterdaghen quinteerde (dat is den vijfden Penninck voor des Coninckx gerechtigheyt ofte Tollen af deelde) de somme van 150. duysent tot 200. duysent pesos toe/zijnde de Quinten ofte vijfden Penninc weerdich dertich en veertich duysent pesos, en des jaers anderhalf Millioen, ofte weynich min: In voeghen/dat daer/naer uytwijsen van dese rekeninghe/aldaer daeghs uyt dese Mijnen getrocken worden/ontrent dertich duysent pesos, comende voor des Coninckx Quinten ofte Tollen s'daeghs/ses duysent pesos. Daer is noch een ander dinck/om tot de rijckdomme van Potosi t'allegeren/te weten/dat de rekeninge/die daer ghemaeckt is/is alleenlijck van't Silver/dat ghemarckt ende ghequinteert wort/zijnde in Peru een seer kennelijck dinck/ dat men van langhe tijden af/ in de selve Rijcken ghebruyckt heeft/'t Silver datse ganckbaer noemden/'twelcke niet ghemarckt noch ghequinteert en was/ende is in conclusie/voor den ghenen die van de selve Mijnen wel weten/datter in dien tijt een seer groot deel/ van't Silver dat uyt Potosi ghetrocken worde/om te quinteren, bleef/'twelcke was alle het ghene dat onder d'Indianen/

Plin. lib. 33. cap. 6.

Genebrardus in Chronographia.

d'Indianen/ende veel van't selve/onder de Spagnaerden/ganckbaer was/gelijck als het selve noch tot mijnen tijt toe gheduert heeft/alsoo dat men wel gelooven mach/dat het derde deel der Rijckdommen van Potosi (soo't de helft niet en was) niet geopenbaert noch ghequinteert worde. Daer is noch een ander grooter aenmerckinghe / die van Plinio ghestelt wort/te weten/dat men doorgraven ende bereydt heeft / vijfthien hondert passen ofte treden aen de Veete van Babelo , hebbende alle dese spatie over 't water moeten upt trecken/ 't welcke den grootsten hinder is / die men hebben mach/ om Rijckdommen ofte schatten upt de mijnen te trecken. Die van Potosi, al hoe wel datter veel van dien over de twee hondert estados (dat zijn Mans lengten ofte Vademen gepasseert zijn/in de diepten/en hebben noyt by eenich Water gecomen/ 't welcke d'alder gheluckichste weldaet is/die men in't selve Ghebergte hebben mach. Want de mijnen van Porco (welcker metael uptnemende rijck is) worden hedensdaeghs naeghelaten / te beneficeeren/ door de quellinghe van't Water / daerse in ghecomen zijn / want Steen-Clippen te door-graven/ende Water upt te putten / zijn twee moeyten/die onlijdtbaer zijn/om metael te soecken / d'eerste is ghenoech / ende noch meer als te veel: In somma / syn Majesteyt heeft hedensdaeghs/ t'een Jaer/ door't ander/een millioen des Jaers / ende dat / alleenlijcken van de Quinten ofte vijfden/ van't Silver upt het Gheberghte van Potosi , behalven noch d'andere Rijckdommen van't Quick-silver / ende ander Tollen des Coninckx goederen/ 't welcke noch een ander groote Schat is : Makende sommighe ervaren Persoonen de rekeninge/ segghen / dat het ghene / dat men ghelepdt heeft te quinteren in de Casse van Potosi , (al hoe wel het selve in de Boecken van syn eerste Quinten) niet en blijckt / met soodanighen claerheyt/alsser hedensdaeghs wel is / om dat men in d'eerste Jaren / den ontfanck dede met het ghewicht van de Romana, (ofte Onster) door d'overvloedicheyt die men daer hadde / ghelijck als de Memorie der rekeninghe / die de Vice-Roy Don Francisco de Tolledo dede / t'Jaer van vier en tseventich oock aenwijsende is/ worden bevonden/te wesen ses en tseventich millioenen tot het selve Jaer toe : Ende van't voorseyde Jaer af/tot dat van 85. incluys , blijckter by des Coninckx Boecken ghequinteert te wesen vijf en dertich millioenen : In voeghen/ dat het ghene dat in alles ghequinteert is tot het Jaer van 85. beloopt hondert ende elf millioenen,van ghe-essayeerde pesos,geldende elcke peso,derthien Realen/ende een vierde part van een Reael/ende dit noch behalven 't Silver datter uptghetrocken is/sonder quinteren : Ende 'tghene dat men in d'ander Coninckx Cassen , ghequinteert heeft/ als oock noch behalven 'tghene dat daer in ganckbaer Silver verbesicht / ende onghequinteert is ghebleven/ 't welcke ontelbaer is. Dese reeckeninghe worde ghesonden aen de Viceroy , in't Jaer boven verhaelt. Op den selven tijt als ick in Peru was/ende van dien tijt voortaen/soo is den Rijckdom/die in de Vloten van Peru ghecomen is / noch grooter gheweest : Want in de Vloot daer ick in ghecomen ben t' Jaer van seven en tachentich/ quamen in beyde de Vloten (te weten van Peru ende Mexico elf millioenen,zijnde de helft by naest voor den Coninc/waer van detwee derde partē van Peru waren. Hebbe dese verhalinghe aldus in't bysonder willen doen/op dat men verstaen mach / de moghentheyt die de Goddelijcke Majesteyt belieft heeft / te gheven de Coninghen van Spagnien / op welcker hooft soo veel Croonen ende Rijcken versaemt zijn / zijnde oock door bysondere gunste des Hemels / het Oost Indien met het West-Indien aen een ghecomen / omringhende met haerder macht den gheheelen omvanck der Werelt / 't welcke men dencken moet/alsoo gheschiet is / door Godes voorsienigheyt / tot welvaert van de Lieden die soo verre ende verscheyden van haer Hooft zijn woonende / 't welcke is den Roomschen Paus Vicarius ofte Stadt-houder van

Christo onsen Heere/in welcker gheloof ende onderdanighept / men alleenlijcken mach salich wesen / als oock tot een bescherminghe van't selve Catholijcke ghelooff/ ende Roomsche Kercke/in dese Contrepen/daer de waerhept/door de Ketters soo seer aenghevochten ende verbolght wordt. Ende de wijle den Heere der Hemelen/ die de Coninckrijcken gheeft ende neemt / den ghenen dien hy wil / ende hoe hy wil/ 'tselve alsoo gheordineert heeft / soo behooren wy hem/ met ootmoedichept te bidden/ dat hy hem wil nepghen / die soo mede-dooghende jelourshept des Catholijcken Coninckx behulpich te wesen / ende hem te gheven een voorspoedighe uptcomste / ende victorie teghens de Vpanden van syn heplich Gheloof / de wijle hy om dese saecke/ den Schat van Indien die hy hem ghegheven heeft/is verteerende / ende noch veel meer van doen heeft. Nu dan/soo is het ghenoech dese verhandelinghe (door oorsake der Rijckdommen van Potosi) ghedaen te hebben / laet ons nu keeren te seggen/hoe dat men de Mijnen graeft/ende de Metalen,die daer upt ghetrocken worden / beneficeert ende berept ofte supvert.

Het 8. *Capittel.* De maniere van't graven ende bereyden der *Mijnen* van *Potosi.*

SEer wel sepde Boëtius, als hy hem beclaghende was / van den eersten Inventeur der Mijnen, met dese woorden:

Heu primus quis fuit ille
Auri qui pondera tecti,
Gemmasque latere volentes
Preciosa pericula fodit.

Precieuse ofte dierbare perijckelen noemt hyse met reden/want den arbept ende 'tperijckel groot is/daer dese Metalen (die de Menschen soo seer achten) met uptghetrocken worden. Plinius sept/hoe datter in Italien veel Metalen zijn/maer dat d'Ouderen niet en wilden gehengen/die te beneficieren ofte bereyden/om 'tvolck te conserveren/ worden van Spagnien ghebracht/ende gelijck als Tributarien/soo dedense de Spaignaerden de Mijnen graven. 'Tselve is nu Spagnien /met Indien doende/ hoe wel datter sonder twijffel/noch veel rijckdommen van Metalen in Spagnien zijn / en maken daer even wel gheen werck af/te soecken/noch en wort oock niet toegelaten/ die t'ondergraven/doorden af breuck die men daer in siet gheschieden. Oock so wort daer van Indien soo veel rijckdom ghebracht/dat het soecken ende upt trecken aldaer/niet wepnich moepten ende arbept cost/zijnde oock van niet luttel perijckels. Het geberg-te van Potosi heeft vier principale Veeten ofte Aderen als ghesept is / welcke zijn / de Rijcke die van Centeno, die van Tin,ende die van Mendieta: Alle dese Veeten staen aen de Oost-zijde van het Ghebergte/als aenschouwende den opganck der Sonnen/aen de West-zijde en worter gheen gevonden. De selve Veeten loopen ofte strecken Noorden ende Zupden/ (dat is van den eenen Pool nae den anderen) hebbende op't breetste ses voeten/ende op't smalste een span. Daer zijn noch ander verschepden/ die van dese uptspruyten/soo gelijck als van de groote tacken eens Booms/de clepne plachten voort te comen. Elcke Veete heeft verschepden Mijnen, 'twelcke ghedeelten ofte leden

Plin. lib. 33. cap. 4.

des sel-

des selben zijn/die in possessie genomen ende verdeelt zijn onder diversche eyghenaers ende besitters/met welcker namen sy gemeynlijcken ende ordinaris ghenoemt worden. De grootste Mijne heeft 80. varas, (dat zijn Spaensche ellen ofte Roeden) want daer en wort door geenige Wet ofte Loy meer toegelaten/om te hebben/ende de minste heeft vier varas ofte Roeden. Alle dese Mijnen zijn huydighen daeghs tot grooter diepten gecomen. In de Rijcke Veete worden 78. mijnen ghetelt/hebbende op plaetsen 180. ende op Contreyen by de 200. estados ofte Vademen in de diepten. In de veete van Centeno telt men 24. Mijnen van de welcke sommige tot tsestich ende oock tseventich estados ofte Vademen in de diepten comen/ zijnde aldus op dese maniere alle d'andere Veeten ende Mijnen van't selve Gheberghte/tot een behulp van dese so groote diepten der Mijnen, soo hebbense de Socabones (ghelijck syse hieten) gheinventeert/ 'twelcke zijn graften ofte gaten/diese gemaeckt hebben onder aen d'ander zyde van't Gheberghte/die alsoo dweers door gravende/tot datse by de Veeten binnen in uyt comen: want men moet wetē/dat (al ist dat de Veeten Noorden eñ Zuyden strecken/ als geseyt is) dit selve nederdalende is/te weten/van't bovenste af/tot het nederste ende de voet van't Gheberghte toe/ghelijck als te ghelooven is/'twelcke van etlijcke/naer gissinge mach wesen/meer dan duysent twee hondert estados ofte Vademen : Ende nae dese rekeninge (al hoe wel dat de Mijnen soo diep gaen) so gebreeckter noch ses maels soo veel/om te comen tot de diepte van de Wortel/de welcke (nae datse willen seggen) uytnemende rijck sal wesen/gelijck als de stam ende spruyt/ofte oorspronck van alle de Veeten ofte Aderen/hoe wel dat het selve tot noch toe eer in't contrarie (door d'ervarentheyt) gebleken is/te weten/dat hoe de Veete hooger geweest is/hoe dat mense rijcker bevonden heeft/beginnende in't dieper afdalen/syn Metael te verarmen/ dat is minder te worden. Maer om de Mijnen met minder arbeyt/costen ende perijckels te bereyden/soo hebben sy eyndtlijcken de Socabonen gevonden/door de welcke men daer gemackelijcken/ende met eenen slechten wegh/uyt ende in mach gaen. Hebben in de breedde/acht voeten/ende in de hooghte meer als een Mans lengte ofte Vadem/ende worden met haer Poorten gesloten: Men brenghter de metalen met lichte moeyten door uyt/betalende den Eygenaer van de Socabon 't vijfden deel/van alle het metael datter door uytghetrocken wort. Daer zijn al negen Socabonen gemaeckt/ende men heefter noch ander onderhanden. Een van dese Socabonen, die men vant fenijn noemt/ de welcke nae de Rijcke Veete toe loopt/is ghemaeckt ende bereyt ghewoorden/in den tijt van 29. Jaer/zijnde den selven begonnen t'Jaer van 1556. te weten/elf Jaer/nae dat de selve Mijnen eerst ontdeckt hadden geweest/ende voleyndicht Anno 1585. den 11. April. Dese Socabon reyckte de Rijcke Veete tot op 35. Vademen naer/ de hollicheyt van syn diepten/zijnde van daer af/te weten/van daer't hem met de Veete vereenicht/tot het bovenste van de Mijne, noch ander 135. Vademen/alle dese diepten daelende om leegh/om de voorschreven Mijnen te bereyden. De gheheele Socabon heeft van de mont af/tot de Veete toe/ ('twelcke men de Cruys-wegh noemt) 250. Spaensche varas, ofte Roeden/om de welcke te bereyden ende door te graven / men daer mede besich ende onder weghen gheweest zijn/de voorschreven 29. Jaer/waer aen men sien mach/wat arbeyt ende moeyten dat de Menschen doen/om 't Silver/in't inghewant ende diepten des Aerdtrijckx te soecken/ende uyt te halen: Ende daer en boven/ soo zijnse daer noch binnen in arbeydende/met een eeuwige duysternisse/ sonder luttel ofte veel te weten wanneer dat het dach ofte nacht is. Ende de wijle dat het plaetsen zijn/die de Son nimmermeer en versoecken/soo en heeft men daer niet alleen/een eeuwige duysternisse/maer noch ooc groote coude/met eē seer sware lucht/die seer vreemt van't Menschen leven is/ende also gebeurt het/dat de gene die daer vreemt zijn/ ende

eerst in comen/daer gelijck/als Zeesieck ende duysich worden / gelijck als het my selve gebeurt is/gevoelende een opbrekinge ende quellinge der Mage. De gene die daer in arbeyden/wercken altoos met keerssen/ende verdeelen den arbeyt by ghebeurten / in sulcker voegen/dat etlijcke comen te arbeyden des daeghs/ende rusten des nachts/ eñ andere in't contrarie. T'Metael is ghemeynlijcken hardt/ ende wort al houwende uyt ghetrocken / 'tselve aen stucken brekende met ysere Koevoeten ende andere Instrumenten/ende is gelijck als of men loutere Steenclippen aen stucken brack: Daer na soo dragen syt op den rugge/naer boven toe climmende by ghemaeckte Ladders op: Dese Ladders zijn gemaeckt met drye stijlen/van gedraeyt Ossen-leyr/gelijck als dicke Kabels/zijnde van den eenen stijl tot den ander/met stocken op gespannen/ gelijck als trappen/in sulcker voegen/datter een Man mach by op climmen/ende gelyckelijc een ander by neder dalen. Dese Ladders hebben thien vademen in de lengte/ende aen t'eynde van de selve/so comen daer weer ander Ladders van de selve lengte/ de welcke beginnen van een steunsel ofte bancke af/alwaer rust-plaetsen van Hout ghemaeckt zijn/in maniere gelijc als omloopen/want de Ladders die men op climt/seer veel zijn. Een Man draegt de last van twee arroben gewichts/hebbende t'Metael in een cleedt op den rugghe/ ende onder de borst toe gebonden/climmende drye en drye teffens om hoogh/hebbende de voorste een ontsteken keerse aen de duym gebonden/ om te mogen sien/want en hebben daer/gelijck als geseyt is/gantsch geen licht vanden Hemel/climmen alsoo/hen met beyde de handen vast houdende/soo grooten spatie om hoogh/ (de welcke/gelijck als ick geseyt hebbe/dicwils passerende is/over de hondert ende vijftich Vademen in de hooghte/een afgrijselijck dinck/ 'twelc alleen t'overdencken een grouwel aen jaeght: So veel can de liefde van't ghelt doen/ om welcker enqueste men soo veel doen ende lijdende is. Niet sonder reden so laet hem Plinius hooren/tracterende vã dit selve: Wy cruppen/seyt hy/tot het binnenste ingewant des Aertrijckx/ende tot by de plaetsen der verdoemden/soecken wy de Rijcdommen. Daer nae in't selve Boeck/

Plin. in proœm. lib. 33. cap. 4. seyt hy noch aldus: 'T zijn wercken meer als van Reusen/die de gene doen/die Metalẽ uyt trecken/makende gaten eñ d'weers straten in't alder diepste / door so grooten spatie heen/eñ vagen het gebergte by't licht der keerssen/ter plaetsen daer men allen den tijt van den dach eñ nacht/even gelijc heeft/sonder in veel maendẽ tijts den dach eens te sien/al waert oock gebeurt/dat de Mueren ofte wanden der Mijnen onverhoets comen te vallen/ende de Berg-gravers met eenẽ slach overstulpt/ende om hals brengt. Een weynich daer na/so voeght hy daer noch by/seggende: Sy quetsen de harde clippen met instrumenten van anderhalf hondert pont ysers/eñ halen daer de Metalen op den hals uyt/arbeydende nacht ende dach/leverende den eenen den last aen den anderen/eñ dat altemael by doncker/want de leste comen alleenlijc 'tlicht te sien: Met ysere wiggen eñ Koevoeten breken sy de Clippen ende Steenrotsen/al zijnse noch so crachtich ende hardt/want in't eynde so is den honger van't gelt noch crachtiger ende harder. Dit is altemael van Plinius: Ende hoe wel dat hy sprekende is als een Cronijcschrijver van dien tijdẽ/schijnt niet tegenstaende meer een Propheet te wesen van desen tijt. Ooc so en is het niet minder/het gene dat Phocion de Agatarchides refereert vã den oneyntlijcken arbeyt/dat passerende waren de gene die men Chrisios noemde/om t'Gout uyt te trecken ende te bereyden: want altoos/gelijck den boven-ghenoemden Autheur seyt/soo veroorsaeckt het Gout ende t'Silver so veel arbeyts ende moeyten om te crijghen/als het wel blijschap gheeft in te hebben.

Het

Het 9. Capittel. Hoe dat het *Metael* van't Silverg hebeneficieert ofte bereydt wordt.

DE Veete, daer wy af geseyt hebben / 't Silver in ghevonden wort/loopt gemeynlijcke tusschen twee Steenrotsen heen / die men de Caſſe noemt/waer van d'eene so uytnemende hart placht te wesen/als yversteen/zijnde d'ander morwer/ende lichter om breken: t'Metael loopt te middewege door/maer niet even gelijc/noch van een waerdye: Want daer is in dit selve een soorte/die seer rijck is/de welcke Caçilla, ofte Tacana genaemt wort/daer veel Silvers uyt getrocken wort/ ende daer is een ander die arm is/daer weynich uyt ghetrocken wort. 'T rijcke Metael van dit Gheberghte/ heeft de coleur van Ambar, ende t'ander treet wat meer nae't swart. Daer is een ander t'welcke is van coleur gelijck als rosverwich/ende eenich als aschverwich: Heeft in effect verscheyden coleuren ofte verwen/soo dat het de ghene / die't niet en kent/ soude schijnen andere ghemeyne steen te wesen: Maer de Berg-gravers weten in de stipkens/ aderen/ende in sekere teeckenen/syn fijnicheyt terstont te kennen. Alle dit Metael, dat men uyt de Mijnen treckt/ wort op de Schapen van Peru (die in de plaets van Peerden ofte Muyl-Ezels dienen) nae de Molens toe gedragen. Het gene dat geen rijck Metael is/wordt ghebeneficieert ofte bereyt/ door smiltinghe/in de cleyne Ovens diese Guairas noemen. Dit is t'Metael dat het meeste Loot heeft/doende t'Loot dat het gesmolten wort. Ende om 'tselve dan noch beter te doen smilten/ so worpen daer d'Indianen o nder/van't ghene men Soroche hiet/'t welcke een seer Lootachtich Metael is. Met het vyer soo valt het schuym ende vuylicheyt om leegh / ende t'Loot met het Silver comt te smilten/drijvende 't Silver boven op't Loot/ tot soo lange dat het gepureert/ende daer nae meer ende meer gherefineert wort. Daer placht van een quintael Metaels, door smiltinghe te comen/ 30. 40. ende 50. pesos Silver. My zijn ghegeven geweest tot een Monster/Metalen, die door smiltinghe meer als 200. ende oock 250. pesos van elck quintael, 't welcke is 100. Pondt Spaens ghewicht/ uytleverden/ een Rijckdom die selden ghevonden wert/ende bynae ongheloofelijck schijnt te wesen/ soo't vyer sulckx met openbare onderbindinge niet getuycht hadde: Doch soodanige Metalen zijn seer weynich.' T arm Metael is het ghene dat van een quintael, 2. 3. pesos gheeft/ofte vijf/ses ofte weynich meer. Dit en is gemeynlijcke niet lootachtich/ maer droogh waerom 'tselve door't vyer niet en can gebeneficieert ofte bereyt worden/ uyt welcke oorsake/men in Potosi een groote menichte van dit arm metael hadde/'t welcke als overschot/ende van geener waerden/van' beste uytghworpen/ ende te loor lach/ tot dat het bereytsel van't Quick-silver opghebracht werdt/ met het welcke dese uytworpsels (gelijck syse noemden) eenen grooten Schat op brachten/want het Quick-silver pureert ofte suyvert het Silver met een vreemde ofte wonderlijcke eyghenschappe/ende is dienende voor dese drooge ende arme metalen , ende daer wort minder Quick-silver in verdaen ende gheconsumeert/als in de rijcke: Want hoe datse rijcker zijn/hoe dat men daer ghemeynlijcken meerder Quick-silver in verdoet. Hedensdaeghs so is de meeste beneficie ofte bereytsel van't Silver/ende dat bynaest de gantsche menichte van Potosi , door't Quick-silver/als oock in de Mijnen van de Cacatecas, ende andere van nieu Spagnien. Men hadde in voorigen tijden/int afgaen van't Gheberghte van Potosi, ende op de Toppen ende Heuvelen / meer dan ses duysent Guairas, 't welcke de voorschreven Oventkens zijn / daer men t'metael in smilt / ende

comen

comen te staen in maniere als Lichters ofte Fackelen / dat soo wanneer men die des nachts van verre comt te sien / ontsteken ende al brandende/ (zijnde ghelijck als gloepende Colen) is een playsier ende vermaken om te speculeren. Maer soo wy nu ter tijt op duysent ofte twee duysent Guairas comen/is veel/om dat de smiltinge/ ghelijck ick ghesept hebbe/al nu weynich is/ zijnde 'tbeneficie van't Quicksilver/den gantschen rijckdom. Ende om dieswille dat d'eyghenschappen van't Quick-silver wonderbaerlijck zijn/ende de maniere om het Silver daer met te bereyden/om te noteren is/soo sal ick ons van't Quick-silver / syn Mijnen ende bereydinghe/handelen/ het ghene dat tot onsen propoosite noodich schijnt te wesen.

Het 10. *Capittel.* Van de wonderlijcke eyghenschappen van't Quiek-silver.

HEt Quick-silver/'twelcke men oock Argentum vivum hiet/ghelijck het van de Latijnen ghenoemt werdt/want schijnt een levende Silver te wesen/nae dat het wel met een raddicheyt / van d'eene plaets op d'ander loopt ende woelt/heeft onder alle Metalen, groote ende wonderlijcke eyghenschappen: Ten eersten/ dat / al hoe wel het een waerachtich Metael is/soo is het doch niet hardt/noch gheformeert/ende is bestaende ghelijck als d'andere/maer in liqueur,ende loopende/ niet soo ghelijck als het Silver ende Gout/'twelcke van't vyer ghesmolten wesende/comende liqueuren,ende loopende te worden/maer van syn eyghen natuer/ende al hoe wel dat het liqueur is/ so is het nochtans swaerder als eenich ander Metael,in sulcker voeghen / dat alle d'ander op't Quicksilver comen te drijven/sonder onder te gaen/als lichter wesende. Ick hebbe in eenen Pot/ofte Aerden kuyl Quicksilver/sien worpen twee pont ijsers / ende datter t'ijser boven op dreef sonder sincken/gelijc of het hout ofte Kurck op't water geweest hadde. Plinius maeckt exceptie/seggende/dat het Gout daer alleenlijck in onder gaet/ sonder op't Quicksilver te drijven. Ick en hebbe d'experientie niet ghesien / doch can wel wesen/want het Quicsilver is terstont t'Gout van syn eygen natuer ombangende/ende 'tselve in hem verbergende. Dit is d'alder noodichste eygenschappe diet hebben mach/van dat het met een wonderlijcke affectie aent gout hangt/en dat soeckende is: Ende waer dat het dat maer eens rieckt/loopt terstont naer toe: ende niet alleen dit/maer houter hem so vast aen/ende druckt dat soo dicht by hem/dat het 'tselve ontbloot/ende van eenige andere Metalen ofte lichamen daert met vermengt is/aftreckt/ waer door de gene/die hen willen voorsien/tegens de schade van't Quicksilver/Gout gebruycken. Daer zijn lieden die men Quicsilver in de ooren gedaen heeft/om die in't heymelijc om te brengen/waer tegens anders geen remedie geweest is/dan een stocxken van Gout in de ooren te steken/ende t'Quicsilver also daer met uyt te locken/ comende t'stocksken daer weder wit uyt/van't ghene dat aen't Gout blijven hanghen was. Als ick in Madrid ginck sien/ de vermaerde wercken die Iacome de Trenço, van Milanen een excellent Constenaer/voor S.Laurens in Escuriael, bereydende was: Soo ghebeurdent dat het was op eenen dach/dat sy etlijcke stucken van een Tafereel/ (die van Bronso ofte Metael waren) saten en verghulden/'twelcke met Quicksilver gedaen moet wesen: Ende om dies wille dat den roock van't Quicksilver een doodlijck fenijn is/soo worde my gesept/hoe dat haer de werck-gasten tegens dit fenijn versagen/met te nemen eenen gouden Dobbloen/wel cleyn ghemalen / ende die alsoo in de Maegh te swilghen/dat aldaer naer hem was treckende/alle het Quicksilver/ dat hen ter ooren/ooghen/neusen ofte mondt in quam / zijnde hier mede voorsien ende beschermt/ teghens

Plin.lib.33. cap.6.

teghens 'tquaet ende schade die sy van't Quick-silver souden moghen crijghen/'twelcke al te samen terstont nae't Gout in de Maegh toe trock / ende daer aen bleef hanghen/comende 'tselve daer nae weder te lossen door den natuerlijcken afganck/'twelcke voor waer een sake is/weerdich om te verwonderen. Nu/nae dat het Quick-silver 'tGout gesuyvert/ende dat van alle andere Metalen ende menginge ghepureert heeft/ als dan soo wort het/door't vyer van synen vrient het Gout gescheyden/blijvende 'tselve uyt het vyer/t'eenemael puer ende suyver. Plinius seyt/dat men Quick-silver met een sekere conste/van't Gout is afscheydende. Ick en weet niet / dat men hedensdaeghs soodanighen const ghebruyckt / Oock soo en dunckt my niet/ dat d'Ouderen de wetenschap vercregen hebben/van dat men't Silver / door't Quick-silver can bereyden/ 'twelcke hedensdaeghs 'tmeeste gebruyck/ende 'tprincipaelste profyt van het Quick-silver is: Want hy seyt expresselijcken / dat het anders ghéen Metael en omvanght/als alleen 'tGout. Ende aldaer hy handelende is / van de maniere van't Silver te bereyden/is alleenlijcken mentie makende van de smiltinghe / waer door men vermoeden mach/ dat d'Ouderen dit secret niet gehadt hebben. Doch al hoe wel dat de principaelste vrientschappe, die't Quick-silver heeft/met het Gout is/ niet teghenstaende daer gheen Gout en is/loopt het nae't Silver/ende omvanght het/even wel/ niet soo haest alst Gout/ende suyvert en purgeert het eyndtlijcken oock / van de Aerde/ Coper ende Loot/daer't mede ghegroeyt is/sonder eenich vyer ('twelcke de Metalen door smiltinghe raffineert) noodich te wesen. Doch om t'Quick-silver oock van't Silver te doen afgaen/ende dat schoon te laten/soo is het vyer van gelijcken den middelaer / ghelijck alst hier nae gheseyt sal worden. Van d'ander Metalen (Gout ende Silver uytghesondert) en maeckt het Quick-silver geen werc af/maer doorknaechtse/verteertse/boortse eer door/ende isser van wech loopende/ 'twelck oock een seltsaem dinck is: Waer door 'tselve ghegoten ende bewaert wort/in Vaten/ Aerden-Potten/ ofte in eenighe Vellen van Ghedierten/want Vaten van Coper/yser/ ofte ander metael,worden daer terstont van doorbeten/ende cruypter door/ende doorgront ende corrumpeert alle ander materien/waer door 'tselve van Plinius genoemt wort/een fenijn van alle dinghen/want seyt/dat het alle dinghen op-eet ende verteert. Men heeft in de graven der dooden / Quick-silver ghevonden / ende nae dat het de selven verteert heeft/soo comt het daer weder nae synen wille gheheel van uyt. Is oock ghevonden ghewecst in't breyn ende morgh der Menschen ofte Beesten/ t'welcke (in't ontfanghen van den roock/door den mont ofte neuse) terstont van binnen in wrongelt ofte verstijft/door-cruyppende alsoo de Ghebeenten des selven/daerom is/dat het soo periculoos is/met een soo stouten ende dootlijcken Creatuer / ghemeynschap te hebben. Heeft noch een ander gratie/van dat het woelt ende loopt / ende hem in hondert duysent druppelen maeckt: ende al zijnse noch soo cleyn / soo en gaet daer nochtans niet een van verlooren/maer comt hem/t'zy hier ofte daer/ weder met syn liqueur te versamen/soo dat het bynaest onverganckelijck is/ende daer en wort bynaest geenich dinck ghevonden/ daer't van gecorrumpeert mach worden/waer door t'selve van den voorschreven Plinius, een eeuwich zweet ghenoemt wort. Heeft noch een ander eyghenschap/te weten/dat al hoe wel 'tQuick-silver 'tghene is/dat het Gout van't Coper ende alle d'ander Metalen afschept / niet teghenstaende soo wanneer men 'tGout met Coper/ Silver ofte andere Metalen wil voeghen om te vergulden/ soo is 'tQuick-silver van dese t'samen-voeginghe/de middelaer/want door't selve soo worden de voorschreven Metalen vergult. Het ghene my/onder alle wonderen/van dit vreemt liqueur, alder vreemtst ende seltsaemst schijnt te wesen/ende weerdichst om aen te mercken/is/ dat wesende 'tselve t'alder swaerste dinck der Werelt/dat het hem in een ooghenblick can ver-

Plin. lib. 33. cap. 6.

can veranderen/in't alder lichtveerdichste der Werelt/ 't welcke roock is/daer't mede ontdaen wesende/om hooch climt / zijnde terstont den selven roock ('twelcke een soo lichten dinck is) in een ooghenblick weder verandert/in een soo swaren dinck/ als daer is 'tselve liqueur van't Quick-silver/daer't hem in resolveert: Want so haest als den roock van dit Metael om hoogh comt te ghemoeten of te stuyten aen eenich hardt lichaem/ofte ghenakende tot aen de coude Ghewesten der Lucht/so comt het op de selve stont te wrongelen ende weder in Quick-silver neder te vallen: Ende so men daer weder vyer by brenght/wort terstont weder roock/ende van den roock sal men/ sonder vertoeven/weder 'tnedervallē van't liqueur vant Quicsilver hebben/'twelcke voorwaer een hastighe veranderinghe is/van een soo swaren/in een soo lichtveerdighen dinck/ende weder in't contrarie: dat wel voor een seltsaem dinck/in de natuer/ als oock in alle dese ende andere vreemdicheden/die dit Metael heeft/te achten is/ ende is weerdich dat den Autheur van syn natuere/gheglorificeert ofte vereerlijckt worde/de wijle dat alle naturlijcke Schepsels syn verborghen ordonnantien soo promptelijcken zijn obedierende.

Het 11. *Capittel.* VVaer dat het Quick-silver ghevonden wort, ende hoe dat syne over-rijcke *Mijnen* in *Guancavilca*, eerst ontdeckt zijn ghevorden.

Et Quick-silver wort ghevonden / in een soorte van steen/daer van ghelijcken t'Vermellioen afcomt/'twelcke d'Ouderen Minium plachten te heeten / ende men heeft noch hedensdaeghs voor een ghewoonte te segghen/dat de Beelden die met Quick-silver in de Christalijnen Glasen gheschildert worden/gheminieert zijn. Het Minium ofte Vermillioen hebben d'Ouderen grootelijcken gecelebreert/dat voor een gewijede Verwe houdende/gelijck als van Plinius gherefereert wert/seggende: Dat de Romeynen met de selve plachten te bestrijcken t'aensicht van Iupiter, als oock de lichamen der gener die triumpherende inghehaelt worden ende dat in Ethiopien, soo wel d'Afgoden/ als oock der Gouverneurs/d'aensichten met Minio bestreken worden: Oock mede/ dat het Vermellioen in Roomen soo seer geacht was/ ('twelcke daer alleenlijcken van Spagnien ghebracht werde/alwaer men veel Mijnen ende Putten van Quick-silver hadde/ghelijck als men de selve noch tot op den huydigen dach heeft) dat de Romeynen niet en ghehenghden / 'tselve Metael in Spagnien bereydt ofte toe-ghemaeckt te worden/op dat men daer niet van stelen en mochte/maer worde in de steenen/ soo gelijck als het uyt de Mijnen ghetrocken was/versegelt ende nae Roomen ghebracht/alwaert bereyt ende toeghemaeckt worde. Daer worde Iaerlijckx van Spagnien (namelijcken uyt Andalusien) ghebracht/ontrent thien duysent Ponden/'twelcke de Romeynen voor een overdadige rijckdom hielden. Hebbe alle dit selve/van den voorschreven Autheur ghereferreert/op dat den ghenen/die te sien comen 'tgene hedensdaeghs in Peru omgaet/een vermaken mach wesen/kennisse te hebben van het gene in voorleden tijden gepasseert is/met de machtichste Heeren der Werelt. Wort daerom ghesept/om dat d'Ingas, Coninghen van Peru, ende d'ingeboren Indianen des selven/ een langhe tijt de Mijnen van't Quick-silver/bereyden ende toe-maeckten / sonder nochtans yet van't Quick-silver te weten/ofte eenighe kennisse daer van te hebben / sonder dat sy daer yet anders van pretendeerden te hebben/als het Minio ofte t'Vermillioen, 'twelcke sy Limpi noemen / dat van haer in grooter estime ghehouden worde/

Plin. lib. 33. cap. 7.

ende dat

ende dat voort selve effect ofte werck/als Plinius van de Romeynen ende Ethiopen gerefereert heeft/te weten/om hen te bestrijcken/ofte henlieder aensichten/ende die van haren Afgoden/daer mede te verwen/ 't welcke d'Indianen wel voor een ghebruyck hadden/namelijcken als sy ten oorloogh ginghen/ende ghebruycken dat noch hedensdaeghs/als sy eenighe Feesten ofte Dans-spelen aenrechten / ende noemen dat selve Embixarse,want lieten hen duncken/dat so wanneer sy d'aensichten also ghe-embixaert hadden/dat het een vreese ofte verbaertheyt aen jaeghde / ende laten hen nu duncken dat het een fraeyicheyt is. Tot desen eynde/soo maeckten sy in de Gheberghten van Guancavilca, ('t welcke in Peru is) by de Stadt van Guamanga, vreemde ondergravinghen van Mijnen,alwaer sy dit Metael uyt trocken/ende zijn in sulcker voegen/dat soo men hedensdaeghs/in dese holen ofte Socabonen (die d'Indianen ghemaeckt hebben) comt te gaen/men daer in verdwaelt / jae dat men niet weet hoe men daer weer uyt comen sal. Doch sylieden en maeckten van't Quick-silver gheen werck / 't welcke natuerlijck in de selve materie ofte t'Metael vant Vermillioen besloten is/ noch en wisten oock niet eens/datter soodanighen dinck in de Werelt was. Ende dit en was niet alleen by d'Indianen/maer noch oock by de Spagnaerden / die van de selve rijckdommen in langhen menighen tijt/gheen kennisse en hadden/ tot dat gouvernerende de Licentiaet Castro het Lant van Peru, t'Jaer 66.ende 67.de Mijnen van't selve Quicksilver eerst ontdeckt worde/ 't welcke gheschiede op dese maniere: Daer is ghecomen in handen van een verstandich Man/ghenaemt Henricke Garcees,een ghebooren Portugees / wat van dese roode Aerde / ofte t'voorseyde Metael , dat d'Indianen Limpi noemden/ende daerse d'aensichten met bestreken/ende 'tselve wel besiende / verkendet te wesen van't ghene dat men in Spagnien Vermellioen heet. Nu de wijle dat hy wiste/dat het Vermellioen van het selve Metael ghekregen wort/daer 't Quick-silver uyt comt/soo quam hy terstont te vermoeden/dat de selve Mijnen van Quick-silver moesten wesen/is daer terstont nae toe ghereyst/ende dede d'experientie ende proeve/ende bevont dat alsoo te wesen. Nu zijnde op dese maniere/de Mijnen van Palcas,in de palen van Guamanga,ontdeckt/soo zijnder verscheyden nae toe ghetrocken/om 't Quick-silver te bereyden/ende dat nae Mexico te voeren / alwaer 't Silver / door't Quick-silver ghebeneficieert ende bereyt worde/door welcke occasie/daer etlijcke rijck ghewordén zijn/ende dat niet weynich. Ende de Contreye van de Mijnen , die men Guancavilca noemt/worden terstont met Spagnaerden ende Indianen bewoont/ die om de selve oorsake hier nae toe quamen / ghelijck als daer hedensdaeghs noch meer by comen/ tot de bereydinghe van de selve Mijnen van't Quick-silver / die daer veel ende voorspoedich zijn. Onder allen/soo is de Mijne,diese van Amador Cabrera hieten/anders de los Santos, (dat is/van den Heylighen) ghenaemt / een heerlijck dinck / 't welcke een Clippe is van uytnemende harde steen/zijnde gantsch ende al met Quick-silver doorgoten/ende is van soodanighen grootte / datse beslaende is 80. Spaensche varas ofte Roeden in de lenghte/ende 40.in de breedde/zijnde dit gheheele viercant over/ ondergraven/tot in de diepten van 70. estados ofte Mans lenghten/ende daer mogen meer dan drye hondert persoonen t'seffens ende gelijck in arbeyden/ door de grootte des selven. Dese Mijnen worden ontdeckt door een Indiaen van Amador de Cabrera, ghenaemt Mavincopa, uyt het Dorp van Açoria van daen : Amador Cabrera lietse op synen naem registreren/waer door hy/om t'selve/pleyt met den Fiscael hadde/ende in de executien soo worden hem de vruchten/ende 'tghebruyck des selven/vergunt/om dat hy den eersten ontdecker was : Daer nae soo vercocht hy't voor twee hondert ende vijftich duysent Ducaten: Maer hem daer nae dunckende/dat hy in de vercoopinghe bedroghen ende verocht was/soo wierp hy't weder in't Recht/want hy wilde seggen/

dat het meer dan vijf honder duysent Ducaten weert is: Jae veel laten hen duncken van een millioen, een seltsaem dinck / datter Mijnen van soo grooten rijckdom ghevonden worden. In den tijt dat het Lant van Peru gheregeert worde / door Don Francisco de Tolledo, soo quam daer een Man / met namen Pedro Fernandes de Velasco; die in Mexico ghewee st hadde / den welcken aldaer ghesien hebbende / hoe dat men't Silver door't Quick-silver upt trock / heeft voorghewent ende hem onderwonden 't Silver van Potosi met Quick-silver upt te trecken. 'Tondersoeck hier van / ghedaen wesende / ende bevindende dat het seer wel slaechde / soo begost men (te weten t'Jaer van 71.) in Potosi, t'Silver te beneficieren / ende upt te trecken door't Quick-silver / dat aldaer van Guancavilca ghebracht worde / 'twelcke d'upterste ende gheheele remedie / van de selve Mijnen, was: Want met het Quick-silver / soo worde daer een overvloedige menichte van Silver ghetrocken / upt de Metalen die te loor lagen / van die sy uptworp selsneemden. Want ghelijck als ghesept is / soo wort het Silver van't Quick-silver ghepureert / al ist dat het schoon arm / van wepnich alloy ende droogh is / 'twelcke de smiltinghe van't vyer niet doen en can. De Catholijcke Coninck heeft van't graven ofte bereyden der Mijnen van't Quic-silver / sonder eenige oncosten / ofte avontuer te staen / by de vier hondert duysent pesos aen Mijnen, van een wepnich min als 14. Realen 'tstuck / sonder het ghene noch / dat daer nae door't selve / in't beneficieren ofte bereytsel van Potosi, te proffijt comt / 'twelcke noch een ander groote schat is. Daer worden teen Jaer door't ander / upt dese Mijnen van Guancavilca, getrocken over de acht duysent quintalen Quick-silvers.

Het 12. *Capittel.* Met Wat conste, dat het Quick-silver uytghetrocken, ende t'Silver daer met bereyt ofte ghesuyvert wert.

Laet ons nu segghen / hoe dat men 't Quick-silver upt treckt / ende hoe dat het Silver daer mede ghepureert ofte ghesupvert wert. Den steen ofte t'Metael, daer men't Quick-silver in vint / wort gestooten ende in Potten ghedaen / ende alsoo wel toe ghestopt / op't vyer ghestelt / alwaer hem 'tselve Metael, ofte ghestooten steen / in't smilten / door de cracht van't vyer / van't Quick-silver af schepdt / treckende in exhalatien, ofte dampen / onder den roock van't selve vyer om hoogh / ende loopt soo lange om hoogh / tot dat het eenich lichaem ofte hardichept is ghemoetende / daer't teghens aen stupt / alwaert hem terstont wrongheit ofte verstijft. Ende soo dat om hoogh comt / sonder eenich hardt lichaem te ghemoeten / soo treckt dat soo langhe opwaerts aen / tot dat het comt te vercouwen / alwaert terstont verstijft / ende alsoo weder neder valt. Nu als de smiltinghe ghedaen is / soo ontdecken sy de Potten / ende trecken daer Metael upt / 'twelcke sy soecken te doen / soo wanneer die gheheel cout zijn: Want so daer eenigen roock / ofte vapeur der selven / quam te raecken / aen den genen die dien ontdecken / souden terstont vergeven worden / ende daer van moeten sterven / ofte daer ten minsten seer qualijck van ghetracteert blijven / ofte alle de Tanden quijt worden. Om t'vyer te hebben / dat men onder de Metalen stockt / (want daer overdadich veel hout in verdaen wort) soo heeft een Mijne-graver / met namen Rodrigo de Tores, een seer proffijtelijcke inventie ghevonden / te weten / t'ghebruyck van't Hop ofte Crupt / dat over alle de gheberghten van Peru seer veel wast / 'twelcke sy aldaer Icho heeten / ende is ghelijck het Sparto van Spagnien / daerse de Wijghe-korven af maecken / waer mede sy't vyer onderhoudende zijn. Ende is een dinck om te verwonderen / hoe grooten cracht / dat dit

dat dit Cruyt ofte Hop heeft/om de selve Metalen te doen smilten/'twelcke is ghelijck als Plinius van't Gout verhaelt/dat met den vlam van't stroy gesmolten wort/'tgene met gloeyende kolen/van sterck hout/niet ghedaen en can worden. Het Quick-silver aldus gesmolten wesende/wort in leyre sacken gedaen/om dat men dat alleen in Leyr bewaren mach / ende wort alsoo ghelevert in de Magasijnen ofte Munici-huysen des Coninckx/ende van daer soo wort dat te Water nae Arica,ende so voorts op Beesten ofte Schapen van't Lant nae Potosi ghebracht. Daer wort ghemeynlijcken gheconsumeert ofte verdaen in't bereytsel der Metalen van Potosi, van ses tot seven duysent quintalen Jaerlijckx/behalven 'tghene/dat noch uyt de vuylgheyt ghetrecken wort/'twelcke is de moer ofte gront van de eerste af-spoelinghe der Metalen,die in tobbens ghedaen wort. Dese vuylgheyt wort ghebrant ende ghebeneficeert in Ovens / om 'tQuick-silver/datter in ghebleven is/uyt te trecken. Daer zijn over de vijftich van dese Ovens/ in de contreye van Potosi ende Tarapaia. De quantiteyt der Metalen die ghebeneficeert ofte bereyt worden/moghen wesen/nae rekeninghe van experte ende ervaren lieden/over de drye hondert duysent quintalen des Jaers / van welcker vuylgheyt ofte moer (ghebeneficieert wesende) over de twee duysent quintalen Quick-silvers uyt ghetrocken worden. Ende is te weten/dat de qualiteyten der Metalen verscheyden zijn: Want daer zijn Metalen die veel Silvers gheven/ende weynich Quic-silvers verdoen. Andere leveren veel uyt/ende consumeren ofte verdoen veel. Ettelijcke gheven weynich/ende verquisten weynich/ende nae dat men dese Metalen geraeckt/ alsoo is oock 'tgheluck ofte t'ongheluck van veel winste ofte verlies / in de pachtinge ende handelinghe der Metalen: Hoe wel dat het gemeynste ende ordinaris is / dat een rijck Metael,soo ghelijck als het veel Silvers op brenght/alsoo is het oock veel Quick-silvers verdoende ende t'arm Metael in't contrarie. Het Metael wort eerst seer wel ende cleyn ghemalen/met de stampers ofte moeckers van de Ingenie,die de steen gantsch morselen: Ende nae dat het Metael wel ghemalen ende ghemorselt is / soo wort het ghesift/door Siften van ghewevben Coper-draet/de welcke t'Meel soo cleyn maken/ als dat van de ghemeyne siften: Ende soo dese siften wel ghestelt ofte toegherust zijn/ siften tusschen dach ende nacht wel dertich quintalen. 'Tmeel van't metael aldus ghesift wesende/wort in Forneys cuppen ofte Ketels ghedaen / alwaert met een pekel verdooft wort/stortende in elcke vijftich quintalen Meels / vijftich quintalen Souts/ 'twelcke ghedaen wort/om dat het Sout de vetticheyt van't meel des Metaels (die't van Cley ofte slijck heeft) souden verbijten ende wech nemen/waer mede 't Silver te beter van't Quick-silver aenghevat wort. Terstont daer nae/soo douwen ofte cleynsen sy't Quick-silver door een Canefassen doeck op het Metael , comende 't Quick-silver daer door uyt/ghelijck als een douw/ofte sweet. Dit gedaen wesende/soo roerense t'Metael met het ander onder een / op dat het altemael met desen douw van't Quick-silver wel vermenght worde. Al-eer dat de Forneysen gheinventeert waren / so wiert het Metael met het Quick-silver veel ende menichmael vermenght ende omgheroert/ ende alsoo in Backen ghestort/maeckten daer groote ballen af/ghelijck als van Pot-aerde/latende die alsoo ettelijcke dagen staen/ende alsdan soo herkneedden sy die wederom ende meermaels/tot soo lange dat haer dochte/dat het Quick-silver met het Silver al inghelijft ofte vereenicht was/waer mede over de twintich daghen om brachten/ende op't minste neghen daghen. Daer nae/door advijs diese creghen/(gelijck als de lust om te vercrijgen altoos vlijtich is) ondervonden dat (om den tijt te vercorten) 'tvyer een groot behulp was/om 't Quick-silver/'t Silver met der haest aen te vatten. Ende hierom soo worden de Forneysen gheordineert / daerse de groote Ketels ofte Cuppen op stellen/om 't Metael met het Sout ende Quick-silver in te storten / waer-

Plin.lib.33. cap.4.

om daer t'yper ſachtelijcken (in ſeeckere verwelfſels daer toe ghemaeckt) gheſtoockt wort ſoo dat het Quick-ſilver in den tijt van vijf oft ſes daghen/ t'Silver al geincorporeert ofte ingheleijft heeft. Soo wanneer't haer nu dunckt/ dat het Quick-ſilver ſyn devoir ghedaen heeft/dat is/'t Silver weynich of veel te vereenighen/ ſonder daer van yet te laten/ende 'tſelve in ſich te ſuyghen/ ghelijck als de Spontie 't water nae hem treckt/dat incorporerende/ende van de Aerde/Loot/ende Coper/daer't met vermengt ende ghegroept is/af te ſcheyden/alſdan ſoo ſoecken ſy dat te ontdecken/ ende uyt te crijghen/ende van't ſelve Quick-ſilver af te ſcheyden/'twelcke ghedaen wordt op deſe maniere: Storten t'Metael in een Tobbe met water/ alwaer ſy met een Water-molenken t'Metael rondtſom draeyen/ghelijck als men de Moſtaert ontdoet ofte maelt/ alſdan ſoo loopt het Cley ofte ſlijck van't Metael, met het water dat afloopt/uyt/ blijvende 't Silver met het Quick-ſilver/als het ſwaertſte/ op de gront van den tobbe geſoncken: t'Metael dat aldus over ende gheſoncken blijft/ is ghelijck als Zant/ t'welcke ſy alſdan daer uyt nemen/ende dragent noch eens om te waſſchen/ ende met eemers in Backen ofte Water-putten af te ſpoelen/ waer mede t'Cley ofte t'ſlijck gantſch af gaet/latende 't Silver met het Quick-ſilver alleen blijven/ hoe wel datter altoos onder t'ſlijck ende Cley wel eenich Silver ende Quick-ſilver met wech loopt/ (dat ſy relaves hieten) 't welcke ſy daer nae oock noch ſoecken uyt te trecken/ ende te ghenieten. Nu dan/'t Silver ende Quick-ſilver aldus gheſuyvert weſende/ ſoo dat het begint te glinſteren/zijnde 't ſlijck ende 't Cley daer gantſch van af/ ſoo nemen ſy alle dit Metael, ende ſtorten dat in een doeck/ende douwent wel dicht uyt/ waer mede alle 't Quick-ſilver dat met het Silver niet vereenicht ofte ingheleijft en is/ daer uyt loopt/blijvende de reſte/ghelijck eenen gemaeckten Bal/van Silver ende Quick-ſilver te ſamen/in maniere ghelijck als t'buytenſte/met het binnenſte van de Amandelen blijft/alſſe uytghedout zijn. Als nu den bal/die daer blijft/wel uytghedout is/ ſoo heeft hy alleen een ſesten deel Silvers/ende vijf deelen Quick-ſilvers/ in voegen dat/ ſoo daer blijft een bal van t'ſeſtich pont/ſoo zijn de thien ponden daer van/ Silver/ende d'ander vijftich/Quick-ſilver. Van deſe ballen/ſoo maken ſy de Pijn-appelen/in maniere ghelijck als Suycker-brooden/ende hol van binnen/ende worden ghemeynlijck ende ordinaris van hondert pont ghemaeckt. Om nu 't Silver van't Quick-ſilver te ſcheyden/ſoo leggen ſy de ſelve in ſterck vyer/alwaer ſy dien overdecken met een aerde Vat in ghedaente als de Vormen ofte Molduren, van de Suycker-brooden/ welcke zijn/ghelijck als de Ruaenſche ſlaep-mutſen/ ende bedecken dien met hout-kolen/ 't welcke ſy alſoo ontſteken/waer mede 't Quick-ſilver in roock exhaleert ofte optreckt/ ende comende om hoogh te ſtuyten/tegens d'aerden muts ofte overdeckſel aen/ wort terſtont dick ende drabbich/ende comt te diſtilleren/ gelijck als de vapeuren ofte dampen van een ſiedende Pot/die teghens t'deckſel aenhanghen/door een pijp/in maniere als een Alambick. Ende op deſer voeghen/ſoo wort alle het Quick-ſilver dat ghediſtilleert wort/ont fanghen/ 't welcke ſy alſoo wederom crijghen/blijvende 't Silver alleen/ in de ſelve forme ende grootte/alſt van te voren was/maer in't gewicht heeft het vijf deelen minder als te voren/blijft altemael ghecreuckt ende ſponcieachtich/ dat een dinck vreemt om ſien is. Van duſdanighe twee Pijn-appelen/wordt een Plaet ofte Braot Silvers ghemaeckt/in't ghewicht van vijf ofte ſes en t'ſeſtich Marcken/ ende alſoo wort dat t'eſſayeren, quinteren, ende te marcken ghebracht. Ende 't Silver dat aldus met Quick-ſilver uytghetrocken ende gheſuyvert wort/is ſoo fijn/ dat het nimmermeer beneden de 2380. van alloy en comt/zijnde ſoo excellent/dat het/om t'ſelve te wercken/of te bereyden/noodich is/van de Silver-ſmeden/met eenighe vermenginge van ſyn alloy verminderi ofte vernedert worde/gheſchiedende 'tſelve van gelijcken/ in

de Munte/

de Munte daer't gheslaghen ende ghemunt wort. Alle dese tormenten/ofte (soo men soo segghen wil) marteirye/moet het Silver passeren/om fijn te worden/t'welcke/ so men dat wel insiet/een gheformeerde masse ofte deech is / daer't Silver van ghemalen/ghesift/ghekneedt/ghegest/ende ghebacken wort. Ende behalven dit/soo wort het noch ghewasschen/ghespoelt/herwasschen/gekoockt ende herkoockt/passerende door stampers ofte Moerkers/siften/backen/fornepsen/tobbens/emmers/cleynsen/ovens/ende eyndtlijcken door water ende vyer. Hebbe dit selve willen verhalen/om dies wille dat ick (insiende alle dese artificien in Potosi) als doe begonst t'overdencken / 'tgene de Schriftuere van de Rechtveerdighen sept/te weten: Colabit eos & purgabit quasi argentum, als oock 'tgene dat van de selve/op een ander plaets gesept wordt/Sicut argentum purgatum terra purgatum septuplum, dat is/dat het Silver/om gepureert/ende van aerde ende cley/daer't in groept/gheraffineert ende ghesuyvert te worden/ sevenmaels ghepurgeert wort want is in effect/seven maels / dat is soo veel ende menichmael als het ghetormenteert wort/tot soo langhe dat het gantsch puer ende fijn blijft: Alsoo is van ghelijcken de doctrijn ofte leere des Heeren/ende moeten oock wesen de Zielen/die van syn Goddelijcke puerheyt deelachtich sullen zijn.

Het 13. Capittel. Van de *Artificien*, ofte *Ingenien*, daer men de *Metalen* met maelt, ende hoe dat het silver gheessayeert ofte beproeft wort.

Op dese materie van't Silver ende Metalen te besluyten/soo resteren hier noch twee dinghen om te segghen/t'eene is van de Ingenien ofte Artificien ende malinghe/ ende t'ander/van de proevinghe ofte t'essayeren. Hier voren is ghesept ghewee st/hoe dat het Metael ghemalen wort/om 't Quick-silver te moghen ontfanghen. Dese malinghe wort gedaen/door verscheyden Ingenien ofte Artificien, waer van eenige van Peerden omghetrocken worden/ghelijck als Ros-molens/ende andere met water/als Watermolens/van dese twee soorten heeft men een groote menichte. Ende om datter ghemeynlijcken anders gheen water en is/dan dat van den regen comt / soo en is hier in Potosi niet ghenoech van/dan alleenlijcken drye ofte vier Maenden tijts / t'welcke is December, Ianuarius ende Februarius. Daer zijn Lacken ofte binnen-wateren gemaect/die in't begrijp hebben/ ontrent duysent seven hondert Roeden/ofte Spaensche Varas, ende drye Vademen in de diepten: Dese zijn seven in't ghetal/met hare poorten ofte Sluysen: ende soo wanneer dat het van doen is/eenige van de selve te ghebruycken/soo heffen sy de deuren ofte Sluysen op/ende laten daer 't water alsoo door loopen/ ende des vyerdaeghs ofte heylighe daghen/soo sluyten sy die weer toe. Soo wanneer dat de Lacken/gantsch vol ende het een goet reghen-Iaer gheweest is/soo duert de malinghe wel ses ofte seven Maenden/in voegen/dat de lieden in Potosi, oock voor't Silver om veel waters ende een goet reghen-Iaer zijn biddende/ghelijck als men op ander plaetsen voor't Koorn ende greynen doet. D'ander Ingenien heeft men in Tarapaia, ('t welcke een Valleye is) gheleghen drye ofte vier mijlen van Potosi, daer een Rivier door heen loopt. Ende daer zijn noch op ander contreyen/ander Ingenien, hebben dese differentie/te weten/dat eenighe Ingenien zijn van ses stampers / andere van twaelf/ende sommige van veerthien. Het Metael wort ghemalen in Vijsers ofte Mortieren/ alwaer men't dach ende nacht in stort/ende van daer so wort het ghene dat ghemalen is ghedraghen om te siften. Aen den Oever van't Lack van Potosi, staen 48. Ingenien van Water-molens/elck van 8. 10. ende 12. stampers: Ander 4. Ingenien staen aen

d'ander zijde/ghenaemt Tanacoñuño. In de Valleye van Tarapaia staen 22. Ingenien, alle dese zijn van Water-molens. Behalven dese/ so zijnder in Potosi noch ander 30. Ingenien van Ros-molens/ende buyten Potosi noch etlijcke andere. Soo veel vlijticheyt ende vernuft isser geweest/om 't Silver uyt te trecken/'twelcke eyndtlijcken geessayeert ofte geprobeert wort/door de Proef-meesters ofte Besienders/die daer van 's Coninckx weghen toe ghestelt zijn / om elcke stucken syn alloy te gheven. Men brenght de Platen Silvers by den Besiender/den welcken op elck een/syn getal stelt/ want de proevinghe wort ghedaen van vele tessens/snijt dan elckx een stuckxken af/ ende weeght het ghetrouwelijcken/ende leyt het daer nae in een Potken / dat ghemaeckt is van asch/van verbrant ende ghemalen ghebeente: Dit ghedaen wesende/ soo set hy alle dese Potkens op een rije/ende in ordene/in den Oven / daer een sterck vyer onder stokende/waer mede t'Metael altemael comt te smilten / ende 'tghene dat Loot is/verdwijnt in roock: 't Coper ofte Tin ontdoet hem / ende 't Silver blijft excellent ende fijn/ghelijck als een gloeyende kool. Is een wonder dinck/ dat so wanneer dat aldus geraffineert/ende in liqueur, ofte ghesmolten is / en sal niet eens storten/al keert men't schoon met den mont om leegh / noch daer en sal niet een droppel van uyt loopen/maer blijft daer vast aen hanghen. Den Essayeur ofte Proef-meester/ cant in de coleur ende andere teyckenen verkennen/wanneert geraffineert is/als dan treckt hy de Potkens weder uyt den Oven/ende weeght wederom seer subtijlijcken elck stuckxken op syn selven/besiende hoe veel dat het van syn eerste ghewicht ghemindert ofte ghebroken is/want het ghene dat van hooghen alloy is/gebreeckt ofte feylt weynich/ende dat van leeghen alloy is/veel: Ende nae dat het vermindert / ofte afghegaen is/soo besiet hy wat alloy ofte wet dat het behout / 'twelcke hy alsoo min of meer op elcke plaets set ofte teyckent. 'Tghewicht is soo delicaet ende subtijl / ende de ghewichtkens ofte greynen/zijn soo cleyn/dat men die met de vingheren niet vatten en mach/maer men moet die met een nijp-tanghsken aen tasten / ende 'tweghen gheschiet by't licht van de keersse/op dat daer gheen windt ofte lucht aen en roere/ofte by mach comen/die de Ballancen ofte weegh-schaelkens doen vertieren / want nae dit weynich/soo wort de prijs ofte waerdije van een gheheele Plaet gestelt: Is voorwaer een delicaet dinck/ ende vereyscht groote ervarentheyt ende kennisse / van't welcke hem de H. Schriftuere ooc op verscheyden plaetsen is proffiterende/om te verclaren op wat maniere dat Godt den synen beproeft/als oock om te noteren ofte aen
Psal. 65. te wijsen de verscheydenheyt der verdiensten/ende waerdicheyt der Zielen/namelijc-
Pro. 17. 27. ken ter plaetsen daer den Propheet Ieremias den tijtel ghegheven wordt van Essayeur
Ierem. 6. ofte Proef-meester/om de gheestelijcke waerdigheyt der Menschen ende hare wercken/te verclaren ende te kennen/dat eyghentlijcke een sake is/van den Gheest Godts/
prov. 19. den welcken den ghenen is/die de gheesten der Menschen is weghende. Ende hier mede soo moghen wy ons te vreden stellen/soo vele als de materie van't Silver/ Metalen ende Mijnen is belanghende ende passerende voorder aen tot d'ander twee voorghestelde/der Planten ende Ghedierten.

Het

Het 14 *Capittel.* Van de *Esmeraulten.*

Et sal evenwel goet wesen / dat wy eerstelijcken yet wat segghen/van de Esmeraulten de wyle t'selve oock een dierbaer dinck is/ghelijck als Gout ende Silver/ daer wy van geseyt hebben/ als oock om dat sy van gelijcken in Mijnen van Metaelen (gelijck als Plinius seyt) ghevonden worden / soo en salt alhier niet buyten propoost comen/daer van te handelen. In voorigen tijden/soo was den Esmerault in grooter estime gehouden/ende ghelijck als den vermelden Autheur schrijft/hadde de derde plaets/onder de Juweelen nae den Diamant ende de Margarit ofte Peerle,maer hedensdaegs so en worden/noch den Esmerault,noch oock de Peerlen, soo veel niet gheacht/ ende dat / door de menichte/die Indien van beyde dese sooten/aen den dach ghebracht heeft. Alleenlijcken/soo blijft den Diamant in achtinghe ende by syn waerdije/t'welcke hem niemant ontrecken sal/ende nae de selve/soo worden de fijne Robijnen , ende andere Ghesteenten/in meerder estime ghehouden / als de Esmeraulten, want de lieden altoos vrienden zijn/van singulariteyten/of wat bysonders/ende het ghene dat sy sien/ gemeyn te wesen/en achten sy niet. Daer wort vertelt van eenẽ Spagnaert die in Italien(int eerste alsse in Indien gevondẽ worden)eenen Esmerau t was toonende aen eenen Juwelier/ om nae de prijs te vereysschen/ende siende den Juwelier/datse van soo schoonen ghedaente/ende so groot was/seyde dat die hondert Ducaten weerdich was: Doe wees hy hem noch een ander/ den welcken hy op drie hondert sette. Hy dit hoorende/ ende verleckert wesende/leyde hem mede nae syn Herberghe toe / ende wees hem een gheheele kist vol daer van. Den Italiaen soo grooten hoop siende/antwoorde Señor: dese gelden maer een Ducaet t'stuck. Alsoo is het in Indien ende Spagnien oock toegheghaen / soo dat het overvloedich vinden/van soo grooten rijckdom/deser Ghesteenten/de waerdije wech ghenomen heeft. Plinius stelt daer groote excellentien af/seggende / datter gheen vermakelijcker / lieflijcker noch ghesonder dinck voor't ghesicht is: Waer in hy recht heeft/maer syn autoriteyt heeft weynich te bedieden/ so lange alsser hier so veel zijn. Van't ander/daer hy vertelt/dat de Roomsche Lelia ghestickt droegh/ in een hulsel ende cleedt/ aen Peerlen ende Esmeraulten , de waerdije van 400. duysent Ducaten/souden hedensdaeghs met minder dan 40. duysent / twee paer cleeren / als de selve moghen ghemaeckt worden/zijn op verscheyden plaetsen van Indien gevonden gheweest. De Coninghen van Mexico hielden die in waerden: Jae dat meer is/ soo hadden etlijcken t'ghebruyck/de neusen te doorbooren/ ende daer eenen excellenten Esmerault in te draghen / stelden die van ghelijcken/in d'aensichten van henlieder Afgoden : Maer daer men de meeste abondantie ghevonden heeft / ende noch hedensdaeghs vindt / is int nieuwe Coninckrijck van Granaden, ende in Peru by Manta ende Puerto viejo, ofte d'oude Haven. Men heeft aldaer binnen int Landt/ een plaetse die men van de Esmeraulten heet/door de notitie die daer is/van datter veel zijn/al hoe wel dat het selve Landt tot noch toe niet gheconquesteert ofte overwonnen is. De Esmeraulten groeyen in Steenrosen/ghelijck als Cristal/ghelijck als ick die/in de selve steen ghesien hebbe/ welcke is in maniere ghelijck als een Veete ofte Ader/die/nae't schijnt/ so alleengskens glat ende fyn wort/want daer warender etlijcke half wit ende groen/ andere bynaest wit/sommighe gheheel groen ende perfeckt/ hebber sommighe gesien soo groot als Noten/ende daer zijnder oock noch wel grooter: Maer ick en weet niet/ datter in onsen tijden een van soodanige grootte / als de Catino,ofte t'Juweel datse in Genova

Plin.lib. 37. cap. 5.

Plin.lib.37. cap.5.

plin. lib. 9. cap. 35.

Op de selve maniere groeyen insgelijcx de Robijnen ende Saffieren in Oost-Indien.

Genova hebben ontdeckt is ghewozden/die sy met recht in so grooten estime/ende vooz een juweel houden/ende niet vooz een Reliquie ofte heylichdom/de wijle het niet bevonden wozt/sulcx te wesen/maer wel eer int contrarie. Doch so excedeert/ende gaet/sonder comparatie/te boven/t'ghene dat Theophrastus is refererende van den Esmerault, die de Coninck van Babylonien aende Coninck van Egypten presenteerde de welcke hadde in de lenghte vier Cubiten ofte ellen/ ende drie in de breede: Ende oock/ dat in den Tempel van Iupiter een naelde ghemaeckt was/ van vier Esmeraulten, hebbende 40. ellen in de lenghte/ende in de breede op plaetsen vier/ende op oorden twee/ende datter by synen tijt in Tyro in den Tempel van Hercule, eenen Esmeraulten Pilaer was/sal by avontuer gheweest hebben (ghelijck als Plinius seyt) van Groene-steen/ die den Esmerault ghelijck is/waerom valschen Esmerault ghenaemt wozt: Ghelijck als sommighe willen segghen/dat sekere Pilaren in de Hooft-kercke van Cordua die daer ghestaen hebben van die tijdt af/ dat het een Mesquita was/van de Machometister Coninghen Miramamolines die in Cordua geregneert hebben) van Esmerault-steenen souden wesen. In de Vloot van't Jaer 87. daer ick mede uyt Indien quam/quamen twee kisten met Esmeraulten, zijnde ten minsten elcke kiste van vier Arroben gewichts/ waer aen men d'overvloedicheyt/die daer van zijn/sien mach. De heylige Schrifture is den Esmerault celebrerende/ als een seer dierbaer Juweel/ ende wozt oock als sulcx ghestelt/onder de precieuse ghesteenten/ die de hooghe Priester in den Borst-lap droegh/ als oock onder de ghene die de mueren van't Hemelsche Ierusalem vercieren.

plin. lib. 37. cap, 5.

Exo. 29. 39.
Apoc. 21.

Het 15. *Capittel.* Van de *Peerlen.*

Aedemael dat wy handelende zijn/ van de principaelste Rijckdommen/die van Indien gebracht wozden/ soo en ist geen reden/ dat wy de Peerlen vergheten/ die d'Ouders Margariten noemden/welcker waerdicheyt int eerste so veel geacht was/dat de selve gehouden vooz een dinc/dat alleenlijcke den genen/die van Coninclijcken staet ofte afcomste waren/toebehoozde. Hedensdaegs so is de menichte des selven so veel/datter (tot vande Swartinnen ofte Slavinnen toe,) snoeren van Peerlen gedragen wozden/ groeyen in de Oesters ofte Zee-Schelpen/te weten/binnen in de Visch: Ende is my selfs ghebeurt dat ick int eten van etlijcke Oesters/daer Peerlen in ghevonden hebbe. De Schelpen hebben van binnen eenen Hemelschen levende coleur/ daer/ op sommighe plaetsen/ lepels (diese van Nicar noemen) van gemaeckt wozden. De Peerlen zijn op verscheyden maniere/soo in de groote/gedaente/coleur/als in de gladdicheyt/waerom oock de prijs different is. Eenighe wozden ghe heeten/ave Maria, om dat sy zijn/ gelijck als cleyne Corael-kens van een bijstich/ ander Pater-Nosters, om datse dick zijn. Daer wozden selden twee ghevonden/ die ghelijck ende eenparich zijn in de grootte/ ghedaente ende coleur/ waer door de selve van de Romeynen (naer Plinius refereert) uniones ofte vereenichde (dat is eenparich ende ghelijck) ghenoemt wozden. So wanneer dat men gheraeckt te vinden/twee die in alles over een comen/soo comen sy tot eenen hooghen prijs/namelijcken om vooz Ringhen ofte Juweelen te ghebruycken. Ick hebbe sommighe paren gesien/die op duysenden van Ducaten geestimeert wozden/al hoe wel dat het selve niet te gelijcken was/met de waerdije/ van de twee Peerlen van Cleopatra, die (ghelijck Plinius vertelt) elck een/ ghegolden souden hebben/ hondert duysent Ducaten/waer mede de selve Sotte Coninginne/t'wedtspel wan/ datse met Marco Antonio ghedaen hadde/ van in een avontmael over de hondert duysent Ducaten

In Portugaels Indien hebbense veel van dese lepels/ ghenaemt MadrePerola ofte Moeder van de Peerlen, als men in myn Itenerario sien mach.

plin. lib. 9. cap. 35.

Ibidem.

Ducaten te verquisten: Want als de spijsen ende gherechten bereyt waren/ so wierp sy een van dese Peerlen in stercken azijn/ende gesmolten ofte ontdaen wesende/ zwelgden die in. D'ander seyt men/dat in tween ghedeelt wesende/geset worden in de Pantoen van Roomen/in d'oorringen van't beelt van Venus,ende van den anderen Clodio (Sone van den Farsante ofte Tragico Esopo) wort vertelt/ dat hy in een Bancket/ elcken ghenooden/ofte yeder gast/dede gheven/ onder ander gherechten/een costelijcke Peerle, in Azijn ontdaen ofte ghesmolten/ om de Feeste magnifijck ende heerlijck te maken/t'welcke al te mael Sotternijen van dien tyden waren: Zijnde evenwel daerom die van onsen teghenwoordighen tijdt/niet minder/ dewijle wy ghesien hebben/ dat niet alleenlijcken de Hoeden/Bonetten ende Cranssen/ maer oock de Leerskens ende Chapinen(dat zijn de Spaensche Vrouwen Schoenen ofte Stompen)van de gemeyne Vrouwen/vol ende dick/met Peerlen besticht zijn. De Peerlen worden op verscheyden plaetsen van Indien ghevonden/ maer daer sy alderoverbloedichste zijn is in de Zuyder Zee by Panamâ daer men d'Eylanden heeft/die om dese oorsake/van de Peerlen gheheeten worden. Doch daer sy in meerder quantiteyt/ ende beter ghevist worden/is in de Noort-Zee/ by de Riviere die men noemt de la Haçha,(dat is van de Tooortse ghesept.) Alhier quam ick te verstaen/ hoe dat sy met dese neeringhe omginghen/t'welcke geschiet met genoech oncosten ende moeyten/ van de arme Duyckers/

de welcke ses/neghen/jae oock t'waelf Vademen onder t'Water Duycken/ om d'Oesters te soecken/die gemeynlijcken ende ordinaris onder aen de Zee-Clippen vast ligghen/daer sy die afrucken/ende hen daer me laden/ ende swemmen daer alsoo met om hoogh/die in de Canoas ofte Schuytkens neerstortende/alwaer sy die dan openen/ende den Schat/die daer binnen in is/uyt trecken. T'water van der Zee/ is op de selve contreyen seer cout om te lijdẽ/maer den aerbeyt van den aessem/een vierendeel uyrs/ ende by wijlen een half uyr/onder Water in te houden/ ende d'Oesters op te crabbelen/is veel meer. Ende op dat sy den aessem langhe moghen in houden/so doen sy/ dat d'arme Buzos ofte Duyckers/ weynich ende seer drooghe cost eten/ ende dat sy oock volherdich/

In Oost-Indië worden ooc menichte van Peerlen ghe-

vonden/van die men Orientaelſch noemt / die in goetheydt eñ waerdÿe die van Weſt Indien vere te boven gaen. Hoe eñ waer dat de ſelve gevonden ofte ghevist worden/ mach in mijn Itinerario gheſien ende geleſen worden.

volherdich/ſober ende kuyſch zijn/in voeghen/dat de begeerlijckheyt/ oock haer abſtinentie ende continentie heeft / al hoe wel dat het teghens haren danck is. De Peerlen worden op verſcheyden manieren bereyt ende doorboordt/om ſnoeren af te maecken: Men heefter over al/waer dat men comt/overvloedicheydt van. Het Iaer van 87. ſoo hebbe ick int Memoriael geſien/datter van Indien quam/ te weten/ voor den Coninck/achtien marcken Peerlen , met noch andere drie kiſten vol/ende voor particuliere perſoonen 1264. marcken/ende behalven dit / noch ander ſeven groote Potten vol/ onghewe ghen / t'welcke men op ander tijden voor een Fabel ghehouden ſoude hebben.

Het . 16 *Capittel*. Van't Broot van *Indien*, ende van't *Mays*.

NV comende tot de Planten, ſo ſullen wy handelen/van de ghene die d'eyghenſte van Indien zijn / ende daer nae van de ghemeyne van't ſelve Landt/ ende die van Europa. Nu dewijle dat de Planten principalijcken gheſchapen zijn geweeſt/ tot het onderhout van den Menſche/zijnde t'principaelſte daer hy met gevoet wort/ het broot/ ſoo ſalt goet weſen te ſegghen/ wat Broodt dat men in Indien heeft / ende wat dinck dat ſy in de plaets van Broodt gebruycken. Hebben van ghelijcken aldaer in ghebruyck/ den naem van't Broot/met de eyghenſchappen van haerlieder Tale/t'welcke ſy in Peru,Tanta noemen/ende op ander plaetſen wort het op ander manieren gheheeten. Maer de qualiteyt eñ ſubſtantie van't broot / dat d'Indianen gebruycken/is ſeer verſcheyden van't onſe want men en vint niet/ datſe eenighe ſoorte van Tarwe/ noch Garſt/noch Millio ofte Geers/ noch Haver/nochte eenighe andere Granen(die men in Europa voor Broot is gebruyckende)gehadt hebben/maer hadden in de plaets van dien/andere ſoorten van Granen ende wortelen/onder allen/t'Graen van't Mays, (t'welcke met recht de principaelſte plaets heeft)dat in Caſtillien,Tarwe van Indien/ ende in Italien, Koorn van Turckijen, gheheeten wordt/ſoo ghelijck als in de contreye van de oude Werelt (t'welcke is Europa,Aſia ende Africa) t'Graen dat de lieden alderghemeynſt is de Tarwe ofte t'Koorn is / alſoo is oock/ in de contreye van't nieuwe Orbis ofte Werelt/t'Graen van't Mays gheweeſt/ende noch is/ende is bynaeſt in alle die Rijcken van Weſt-Indien ghevonden gheweeſt/te weten/in Peru,nieu Spagnien, int nieuwe Coninckrijck,in Guatimala,in Chile, t'gantſche vaſte Landt over : Maer in d'Eylanden/van te Loefwaert/ t'welcke zijn Cuba, Eſpañola, Iamaica, Sant Iuan , en weet niet datſe het Mays in voorighen tijden ghebruyckt hebben / gebruycken hedensdaeghs meer van't Yuca ende Caçavi, daer wy terſtont van ſullen ſegghen. My en dunckt niet/dat het Greyn van't Mays, in cracht ende voetſel / minder/alſt Koorn is/ is grover ende heeter / ende genereert bloet/waer door het de gene/die dat van nieus eerſt eten/(ſoo ſy dat in overvloet ghenutten)placht gheſwellen ende ſchorſt te veroorſaecken/ waſt aen Riet/ende elcke Riet heeft ſyn Koorn-Ayren/daert Graen aen ghehecht is : Ende hoe wel dat het grove Granen zijn / ſoo zijn ſy nochtans veel / want men heeft in etlijcke ſeven hondert Granen ghetelt : Wordt met de hant gheſaeyt oft gheſteken/ende niet gheſtroyt : Wil heete ende vochtighe aerde hebben / ende t'waſt op veel plaetſen van Indien/in grooter overvloet. Drie hondert Hanegas ofte Schepels te crijghen/van een/die men gheſaeyt heeft/en is niet ſeltſaems / noch vreemdts: Daer is oock int Mays onderſcheyt/gelijck als int Koorn/ zijnde t'eene grof ende ſubſtantiael/ende t'ander cleyn ende droogh/t'welcke ſy Moroche heeten. De bladen ende

t'groene

t'groene Riet van't Mays, is een uytghelesen cost voor de Peerden / ende droogh wesende / dient oock in de plaets van stroy of hoy: Oock soo is t'selve Graen ofte koorn van meerder voetsel voor de Peerden ende Muylen/als de Garst: Is een ordinaris dinck in de selve contreyen/dat men ghewaerschout is / de Beesten te drincken te geven/eer dat sy't Mays eten: Want soo sy comen te drincken op eten / sullen daer van zwillen ende den hoest krijghen / ghelijck als de Tarwe van ghelijcken oock doet. T'broot der Indianen is het Mays, eten dat ghemeynlijcken ghekoocht / zijnde alsoo gheheel in Granen ende noch heet/t'welcke sy Mote heeten/ gelijck als de Chinen ende Iaponen t'Rijs van ghelijcken/met heet Water ghekoocht eten / somwijlen eten sy dat oock gheroost ofte ghebraden. Daer is Mays, t'welcke ront ende grof is/als dat van de Lucanas, t'welcke de Spagnaerden/geroost in d'assche/voor een leckernye eten/ ende heeft beter smaeck/als gerooste ofte ghebraden Arweten. Een ander maniere/ om dat costelijcker te eten/ is t'Mays te malen/ende van't Meel/ deech (ende daer van Taerten) te maken/diese op't vyer legghen / ende alsoo heet op de Tafel setten/ welcke op sommighe plaetsen Arepas gheheeten worden. Maken insghelijcx van't selve deech/ronde koecken/die sy op een sekere maniere weten te stofferen/ om te moghen dueren/ende worden voor leckernye gheg'eten. Nu op datter in de Indiaensche costen/oock geen curieusheyt en souden ghebreken/soo hebben sy geinventeert/van't selve deech een sekere maniere van Pasteyen te maken/ ende van de bloemē van't meel/ met suycker vermenght/maken sy Crakelinghen/Bischuytkens / ende andere diergelijcke snateringhe/ofte soomen't heeten mach. T'Mays en is d'Indianen niet alleenlijcken voor't Broodt dienende/maer dient hen van ghelijcken/ voor Wijn/want maken oock van't selve / henlieder dranck en / daer sy hen veel eer in droncken drincken/als in Wijn van Druyven. Den Wijn van't Mays, die men in Peru, Açua, ende voor een gemeyn Vocabel van Indien/Chicha heet/ wort op verscheyden manieren toegemaect/ waer van t'aldercrachtichste ghemaeckt wordt / op de maniere alst Bier / te weten/ weycken eerstelijcken t'Graen van't Mays, tot soo langhe / dat het begint te schieten/ ende alsdan so brouwen sy dat op een sekere maniere/ ende comt soo crachtich te worden/dat het een / in weynich stooten/ter neer velt. Dit wort in Peru, Sora gheheeten/ ende is van de Wet gheprohibeert ofte verboden / om de groote schade die daer uyt spruyt/want maeckt een uytsinnich droncken: Doch en vraghen niet veel nae de Wet noch en wort daerom niet eens naeghelaten / maecken daer haer Danssen met/ ende drinckent gheheele nachten ende daghen over. Dese maniere van dranck en te maken/ te weten/ van gheweycte granen ende daer nae gebrouwē om droncken te worden. Is nae dat Plinius refereert/in ouden tijden een gebruyc geweest/in Spagnien, Vranckrijck ende in anderen Provincien/gelijc als men hedensdaeghs noch in Nederlant is ghebruyckende/t'Bier dat met de Granen van de Gerste gemaect is. Een ander maniere van't Açua ofte Chicha te makē/is t'Mays te kauwē/makēde suer deessem ofte heft/ van't gene dat sy also kauwen/t'welcke daer nae gesodē ofte gebrouwen wort. Eñ is oock noch een opinie der Indianen/dat het selve/om goet suerdeessem te wordē/ge kaut moet wesen/door oude/verrotte/ofte verschrimpelde Vrouwen/t'welcke alleen van te hooren seggen/een walginge maeckt/ ende zylieden en stooten der haer niet eens aen/ int selve Bier ofte Wijn te drincken. De suyverste ende ghesontste maniere/ende t'gene dat alderminst verturbeert ofte ontstelt maeckt/is dat van't geroost Mays: dit wort van de geschictste ende eerlijckste Indianen/als oock van etlijcke Spagnaerden / voor Medecijn ghebruyckt/ want bevinden in effeckt/ dat het voor de nieren/ ende om wel te wateren/eenen seer ghesonden dranck is/waer door daer in Indien selden soodanighen ghebreck ofte kranckheyt gevonden wort/ende dat/door d'usantie van henlieder

Gerooste ofte ghebraden Arweten in der assche / wort in Spagnien voor een Leckernye gheg'eten.

Plin. lib. 14. cap. 22.

 Chica

Chica te drincken. Alst Mays noch teer ende in syn ayren is/soo wort het van d'Indianen ende Spaignaerden voor Leckernye ghegheten / te weten / ghebraden ofte gheroost/ende in Melck ghesoden/doent oock in Pot-spijsen/want is een goede sausse/de Huyskens ofte doppen van't Mays(die seer vet zijn) dienen haer voor Boter / in de plaets van Olye/in voegen dat het Mays in Indien is dienende voor de Beesten/voor de Menschen/voor Broot/voor Wijn/ende voor Olie. Daerom soo seyde den Vice-Roy Don Francisco de Tolledo, dat Peru twee dinghe hadde van rijcdom ende substantie/te weten/t'Mays ende t'Vee van't Landt/waer in hy groot ghelijck hadde / want beyde dese dinghen zijn tot duysenterley dinghen dienstich. Van waert Mays eerst in Indien ghecomen is ende waerom dat dit so proffijtelijcken Graen/in Italien, Graen van Turckijen ghenaemt wort/soude ick beter weten te vraghen/ als te seggen/ want en vinde/in effect/onder d'Ouderen gantsch geen spoor van dese generatie / al hoe wel dat het Millio ofte Geers(t'welcke Plinius schrijft)in Italien/ uyt Indien gecomen te wesen / thien Jaren te vooren (als hy't selve was schrijvende)eenighe ghelijckenisse heeft met het Mays, int gene daer hy seyt/dat het graen is/ende dat het aen Riet wast/ ende met bladen bedeckt wort/ende dat het aent eynde/ gelijck als hayr/ende oock seer vruchtbaer is/soo en comt evenwel alle t'selve/met het Geers/ dat men ghemeynlijcken voor Moillio verstaet/niet te pas. Eyntlijcken dat den Schepper op alle plaetsen/ sijn Regeeringhe deelachtich ghemaeckt heeft / ghevende die van dit Orbis, ofte Werelt/t'koorn/t'welcke t'principaelste voetsel der Menschen is / ende die van Indien/t'Mays,t'welcke nae't koorn de tweede plaets heeft/voor voetsel ende onderhout der Menschen ende Beesten.

Het 17. *Capittel.* Van de *Yucas*, *Caçavi*, *Papas*, *Chunos*, ende 't Rijs.

Op sommighe plaetsen van Indien / ghebruyckense een soorte van broot/t'welcke sy Caçavi heeten/dat van een seeckere wortel (ghenaemt Yuca,) ghemaeckt wort. Dese Yuca is een groote dicke wortel/den welcken sy eensdeels aen cleyne stucken snijden ende raspen/ ende alsoo/ghelijck als met een Pars uytdouwen/soo is alsdan/'tgeene datter blijft gelijck als een dunne Taerte/ofte Wafel-koeck/die seer groot ende breet/ ende by naest ghelijck als een adarga (dat is een Spaens-leeren schilt/die men te Peerde ghebruyckt) is/'t welcke alsoo ghedrooght zijnde/ henlieder Broodt is/ dat sy eten/ doch is een laf dinck/ende sonder smaeck/ evenwel ghesont / ende van groot voedtsel/ waer door wy voor een gewoonte hadden/ te seggen (als wy int Eylandt la Espanola waren dat het een rechte cost was / teghens de gulsichept / want men mach het wel sonder eenighe argernisse ofte beschroeminghe eten/ sonder dat den appetijt / ofte lust des selven/eenighe overdaedt veroorsaecken sal/ om t'Caçavi te moghen eten/soo moet men 't selve eerst weycken/want is stram ende rau/wort seer lichtelijcken met water ofte sop ghe weyckt/want is goet/ende swelt seer/maer in melck ende in Bieten Heunich/noch oock in Wijn/wilt qualijck doornatten ofte weycken / want en wilt niet doordringhen/ ghelijck alst Broodt van't koorn wel doet. Daer is van dit Caçavi, een soorte die delicater is/de welcke ghemaeckt wordt van de Bloemen die sy Xauxau noemen/ die in de selve contreyen in weerden ghehouden worden: Maer ick soude van mijnent halven/voor beter achten /een stuck Broots/al waert noch soo hart en bruyn. Is een wonder dinck/ dat het sap ofte t'nat (dat van de Wortel / daer sy Caçavi af maken/

maken/uytghedout wort)een dootlijck fenijn is / want sooment selve quam te drincken/soude een om hals brengen ende dooden/zijnde niet teghenstaende/ de substantie/ die daer over blijft/een ghesont Broodt/als ghesept is. Daer is een soorte van Yuca, die sy soet noemen/de welcke t'voorsepde fenijn int sap niet en heeft. Dese Yuca wort alsoo met Wortel met al ghesoden/ofte ghebraden ghegheten/ ende is een goede cost. Het Caçavi mach langhen tijdt dueren/ waerom het oock onder de Zeevarende lieden (in de plaets van Bischuyt)ghebruyckt wort. Daer men dese cost aldermeest useert/ is in de Eylanden die men noemt van te Loefwaert t'welcke zijn/ als boven ghesept is/Santa Domingo,Cuba,Puerto rico,Iamaica,ende etlijcke andere van de selve passagie/ door oorsaeck: datter gheen Koorn noch oock Mays, ofte seer qualijcken wassen wil/ want so haest alst Koorn gesaeyt is/ so comt het terstont met een groote frisheydt op/ doch soo onghelijck ende oneffen/ datment niet en mach plucken/ om dies wille dat op een Acker/ende op eenen tijt/soo ist t'eene half rijp/t'ander gantsch rijp ende dor/ ende t'derde begint eerst te schieten : t'eene staet hoogh / ende t'ander leegh : t'eene is al te mael Gras ofte Groen-Cruyt/ende t'ander t'eene mael groen : Ende al hoe wel dat men daer Acker-Lieden ghebracht heeft/om te besien / of men daer eenighe Bouwerije van Koorn conde maken/en connen daer evenwel gheen remidie teghen vinden/ ende dat door de qualiteyt van't Aertrijck. Daer wort Meel van nieu Spagnien,ofte van Spagnien,ofte van Canarien ghebracht/maer wortet soo vochtich/ datter t'Broot by-nae van gheenighe smaeck noch proffijt is. Als wy daer Misse deden/ soo waren ende buyghden ons de Historien so slap in de handt/ghelijck als of het nat Pampier ghe-weest hadde/t'welcke d'overdadighe vochticheydt / ghelijckelijcken met de hitte (die men aldaer int selve Landt heeft)is veroorsakende/een ander overdadicheydt/ in contrarie is het ghene / dat op ander plaetsen van Indien/ t'Broodt van't Koorn ende t'Mays wech neemt/ghelijck als daer is/de hooghte der Gheberghten van Peru, ende de Provincien die men heet van't Colloa, t'welcke t'meestendeel van't selve Rijcke is/ alwaer de ghetemperthepdt soo cout ende droogh is / dat het gheen plaets heeft / om t'Koorn ende t'Mays te moghen wassen/in welcker plaets d'Indianen een ander soorte van Wortelen ghebruycken/diese Papas noemen/ de welcke zijn in ghedaente ghelijck als aerden turven / hebbende boven op een cleyn hoopken bladen. Dese Papas trecken sy uyt/ende laten die alsoo in de Son wel drooghen/als dan soo doen sy die aen stucken breken/ende maken daer af/ t'ghene sy Chuño heeten/ t'welck men alsoo langhen tijt bewaren mach / ende is hen dienende voor Broodt / ende daer wort int selve Rijc een groote handelinge met dit Chuño ghedreven na de Mijnē van Potosi toe. De selve Papas worden oock/ alsse noch groen zijn/ghesoden ofte gebraden/gegeten. Daer is noch eē beter soorte van Papas,die op heeter plaetsē wassen/ waer van sy een sekere cost ofte Pottagie maken/die sy Locro heeten: Eyntlijcken/dat dese Wortelen . . e het Broodt van't selve Landt is. Ende soo wanneer dat het Iaer hier van goet is / soo zijn sy wel te vreden/want worden veel tijdts van de mist ende coude/alsse noch in der Aerden staen/beschadicht / door de groote coude ende onghetemperthepdt des selven Ghewestes. Het Mays wort daer ghebracht van uyt de Valleyen ende der Zee-Custen/ende de wel ghestelde Spagnaerden/die in de selve contreyen woonen/laten daer Meel ende Kooren brenghen/t'welcke aldaer (om dat het Gheberghte droogh is)wel geconserveert ende bewaert / als oock goet Broodt af ghebacken wordt. Op ander plaetsen van Indien/als daer is/in de Eylanden Phillippinas, ghebruycken sy't Rijs/ in de plaets van Broot / t'welcke in alle t'selve Landt/ als oock in China, uytghelesen wel wast/ende is van veel ende seer goeder substantie/kokent/ende gietent/alsoo heet/ in porceleynen,ofte ander schotelen/met Water met al/ende vermenghent alsdan met

Dit selve ghebruyck van Rijs t'eeten in de plaets van Broodt.

hare toe-

veel Oost ofte Portugaels Indien / als in mijn Itinerario ghesien mach worden.

hare toespijsen. Maken insghelijcx/op veel plaetsen haerlieder Wijnen ofte dranckken van't selve Rijs/t'welcke sy eerst weycken/ende daer nae brouwen in maniere gelijck als men t'Bier in Nederlant/ofte t'Açua, in Peru doet. Het Rijs is een cost / dat over de gantsche Werelt weynich min ghebruyckt wordt/als t'Koorn ende t'Mays, jae by avontuer meer/want behalven China,Iapon,de Phillippine, eñ t'meestendeel van Oost-Indien,soo is in Africa ende Ethiopien, t'Rijs ghemeynste Graen ofte Coorn/vereyscht veel vochticheyts/ende t'Aertrijck moet bynaest onder Water / ende Morassich wesen. In Europa, in Peru ende Mexico daer't Coorn is / eet men t'Rijs voor een gherecht ofte toespijs/ende niet voor Broodt/dat kokende met Melck / ofte Vet van den Pot/ende op ander manieren. T'alderuytgelesenste Rijs/ is het gene dat van de Eylanden Phillippine ende China comt/als geseyt is. Dat is nu genoech om te verstaen/ wat dat men in Indien voor Broot is ghebruyckende.

Het *18. Capittel.* Van verscheyden VVortelen van Indien.

AL hoe wel dat Landt van herwaerts over in vruchten ende Ooft / dat boven der aerden wast ofte groeyt / veel abondanter ende overvloediger is/ door de groote verscheydenheyt van Ooft-boomē ende Planten die men daer heeft/niet teghenstaende soo dunckt my / dat in Wortelen ende eetbare waren/van onder der aerden/ de menichte van aldaer/meerder is: Want van dese soorte heeft men alhier Radijsen / Rapen / Wortelen/ Cicorey/ Aiuyn/Loock/ende etlijcke andere proffijtelijcke Wortelen / maer aldaer zijnder soo veel/dat sy ontelbaer zijn. De ghene die my nu in den sin comen/ende dat/ behalven de Papas,die de principaelste zijn/zijn dese/te weten/Ocas,Yanocas, Camotes, Batates,Xiquimas,Yuca,Cochucho,Cavi,Totora,,Mani, ende andere duysentderley sooten/die my niet en ghedencken: Daer zijn etlijcke van de selve in Europa ghebracht/ als daer zijn de Batates,die voor een smakelijck dinck ghegheten worden: Alsoo zijn van ghelijcken nae Indien ghevoert/de Wortelen van herwaerts over. Ende die van daer/hebbē noch dit voordeel/dat de dingen van Europa veel beter in Indien wasschen groeyen/als die van Indien in Europa,waer van my dunct d'oorsake te wesen/om dat mē aldaer meer verscheydenheyt van getempertheyt heeft/ als hier/ waer door het al daer ooc lichter is/de plantē te accommoderē/nae de getempertheyt diese vereysschen. Ooc mede so wassen etlijcke dingen van hier/veel beter in Indien,want Aiuyn/ Loock eñ wortelen en connen in Spagnien niet beter wesē/alsse in Peru zijn. De Rapen zijnder so seer aengegroeyt/datse op plaetsē in de wege zijn: In sulcker voegen/dat my geaffirmeert is/ datse (om sommighe plaetsen met Coorn te besaeyen) hen / door de menichte der Rapen / die daer aenghegroeyt waren/ niet beweeren ofte redden conden. Radijsen/soo dick als een Mans arm/seer tender/ende van een seer goede smaeck/hebben wy daer dickwils ghesien. Van de Wortelen boven verhaelt/zijn sommighe ghemeyne eetbare spijsen/ghelijck als Camotes, die ghebraden wesende / voor fruyt ofte Aert-weyten dienen. Daer zijn ander / die dienen voor leckernije/ als de Cochucho, t'welcke een cleyn ende soet Wortelken is/die sommige tot meerder leckernije plachten te confijten. Andere dienen om te vercoelen/ghelijck als de Xiquima, die seer cout ende vochtich is/ende dient des Somers/in den tijt van den Oogst/ om te vercoelen/ ende den dorst te verslaen. Maer voor substantie ende voetsel/soo hebben de Papas ende Ocas avantagie ofte voordeel. Van de Wortelen van Europa, soo zijn d'Indianen, t'Loock boven al estimerende, t'welcke sy houden voor een dinck van grooter importantie/

Dusdanighe Batates wassen ooc in de Vlaemsche Eylanden/ die seer goet ende schoon zijn / eñ dat in groote menichte.

Dusdanighe dicke eñ smakelijcke Radijsen heeft men in Oost Indien in groote overvloet.

tantie/waer in sy gheen onghelijck hebben: Want nae dat sy't wel van goeder herten ende veel eten/ende dat soo rau alst upt der aerden comt/so beschermt ende verwarmt het haer de maegh.

Het 19. *Capittel.* Van verscheyden soorten van groene cruyden ende Aert-weyten, als oock van de ghene diese Comcommers, Pijn-Appellen, Fruytken van Chile ende Pruymen heeten.

NAedemael dat wy van de minste Planten begonnen hebben/soo mogen wy lichtelijcken segghen/ het ghene dat de groenicheyt ende Hoff-cruyderen aengaet t'welcke van de Latijnen Arbusta geheeten wort/ende is alle het gene/ dat gheen Boomen comen te wesen. Daer zijn etlijcke soorten van dese Arbusten, ofte Hoff-Planten in Indien,die van seer goeden smaeck zijn: D'eerste Spagnaerden hebben veel van dese Indiaensche dingen/ Spaensche namen gegeven/ende dat/naer andere/daerse eenige gelijckenisse met schenen te hebben/gelijck,als daer zijn/Pijn-appelen/ Comcommers ende Pruymen/zijnde niet teghenstaende in de vruchten seer verscheyden/ende sonder comparatie/noch veel meer/int ghene sy (van de ghene die men in Spagnien met dese namen noemt) differeren ende verschillen. De Pijn-appelen zijn in de gedaente van buyten/als oock in de groote gelijck als de Spaensche Pijn-appelen/doch van binnen zijnse t'eenemael verschillende / want en hebben gheen Nootkens / nochte scheptsels van doppen / maer is al te mael Fruyt / dat men eten mach: Als de schel van buyten af is/is een vrucht van excellenten reuck / ende veel appetijts om t'eten/ hebbende de smaeck upt den rinschen soet ende vochtich: men eetse in schijven ofte stucken ghesneden/die eerst een weynich in Water ende Sout legghende: Sommighe meynen/datse Colera zijn veroorsakende/ende dat het niets te ghesonden cost en is/doch ick en hebbe gheen experientie af ghesien / diese eenich quaet credit ghegheven heeft: wassen aen een Plante ghelijck als Riet/welcke upt veel bladen op comt schieten/ghelijcker wijs als de Lelie/zijnde ooc van de selve groote/ofte een weynich meer/ doch evenwel wat dicker: t'opperste ofte d'eynden van dese Rieten/zijn de Pijn-appelen/men heeftse in heete ende vochtige plaetsen/ende de beste zijn die van d'Eylandē van te Loefwaert. In Peru wassender gheen / maer worden daer van de Andes ghebracht / doch en zijn evenwel niet goet/noch te deghen rijp. Den Keyser Carel de vijfde/worden een van dese Pijn-appelen gheprefenteert/ die niet weynich sorghs ghecost moest hebben/ om van Indien in syn eyghen Plant over te brengen / want en conde andersints niet ghecomen hebben. Hy prees den reuck/maer hoe dat de smaeck was / en wilde hy niet proeven. Van dese Pijn-appelen hebbe ick in nieu Spagnien excellente Conserven ghesien. Van ghelijcken/soo en zijn de ghene diese Comcommers heeten/geen Boomen/ maer Hoff-Planten/want hebben in een Jaer haer volcomen wasdom ende beloop/ hebben dien desen naem ghegheven/om dat sommighe / ofte t'meestendeel van dien/ so inde lengte als in de rondicheyt/de gelijckē is met de Spaensche Comcommers hebben / doch zijn evenwel in alle t'ander verschillende / want en zijn in de coleur niet groen/ maer paers /geel ofte wit: oock soo en zijn sy niet dijstelich ofte stekelich/ noch met rompelen / maer zijn seer slecht ende gladt / hebbende de smaeck seer verscheyden ende beter / want hebbe van ghelijcken een rinsche soeticheydt / ende seer smakelijck / te weten / als sy op haer sapsoen zijn / doch evenwel niet soo rinsch / als de Pijn-appelen/ zijn seer vol nats ende frisch / ende maken een seer lichte verteeringhe/zijn oock goedt om te vercoelen/ in den tijdt van de hitte / men doet daer de schel

Dese Pijn-appelen zijn/ mijns bedunckēs/ het Fruyt / dat men in Oost Indien ende Brasilien Ananas noemt doch zijn beter vā smaec welcker afbeeltsel / als oock de beschrijvinghe des selfs/ mē sien mach in mijn Itinerario van Oost-Indien.

(welcke sacht is) af/alsdan soo is alle de reste fruyt om t'eten/wassen op ghetemperde plaetsen/ende willen begoten wesen: Ende hoe wel dat men die/ om de ghedaentes wille/ Comcommeren noemt/ soo zÿnder niet teghenstaende/ veel van dien/ gantsch ront/ende andere van verscheyden gedaenten/in sulcker voeghen/dat noch oock t'fatsoen/met gheen Comcommers over een comt. My en ghedenckt niet/dat ick van dese Planten in nieu Spagnien/ofte in d'Eylanden/ ghesien hebbe/dan alleenlÿck in de pleynen ofte t'vlacke Lant van Peru. Nu t'gene dat Frutilla, ofte 't-Fruytken van Chile ghenaemt wordt/heeft oock een aenlockende smake/ treckende bynaest nae de smake van kersen/hoe wel dat het in alles seer verscheyden is want en is geen Boom/ maer een cruyt ofte plante/die weynich opwast/ ende hem langhs der aerden verspreydt/ brenghende t'voorschreven Fruytken/ voort/ t'welcke in de coleur ende graentkens bynaest Moerbesien schÿnen te wesen/ te weten/ als sy noch wit ende onrype zÿn/zÿn evenwel wat dieper van Daelkens/ende grooter dan Moerbesien/ segghen datse in Chile van haer selven op het veldt wassen: Maer daer ick die ghesien hebbe/ wordense van de rancken voort gheplant/ende wassen gelÿck als andere Hoff-Cruyden ofte Planten. De ghene die men Pruymen heet/zÿn oprechte vruchten van boomen/hebbende wat meer gelÿckenisse met de rechte Pruymen doch zÿn op verscheyden manieren: Sommighe worden van Nicaragua ghenaemt/ dese zÿn seer root ende cleyn ende daer is om den steen/ofte de binnende korl/ weynich fruyts om t'etẽ/evenwel dat weynich datse hebben/is van een uytghelesen rinsche smaeck/jae soo goet ofte beter als die van de kersen/houden die voor een seer ghesont eten/ waerom de selve de krancken gegeven worden/namelÿcken om appetÿt tot eten te verwecken. Daer zÿn noch andere groote van donckeren coleur/ ende van veel Fruyts/ maer is een grove cost ende van weynich smaecks/dese hebben twee ofte drie korlen/ ofte cleyne steenen binnen in. Om nu weder te comen tot de groenicheydt ende Hoff-cruyderen/ ende al hoe veel datter verscheyden/ ende noch veel ander Plant-vruchten zÿn/ behalven de gementioneerde/soo en hebbe ick/ des niet teghenstaende/ noyt bevonden/ dat d'Indianen eenighe Cruythoven ghehadt hebben dan dat sy t'Lant bebouwende waren/ by stucken ofte Ackeren/voor d'aertweyten ofte Zaey vruchten/ die sy in ghebruyck hadden/ghelÿck als de ghene die sy Frisoles ende Palares noemen/ die by henlieden dienen/als by ons d'Arweten/ Boonen ende Linsen: Ende en hebbe oock niet connen verstaen/dat mẽ dese ofte andere soortẽ van aertweyten van Europa daer gehadt heeft/ eer daer de Spagnaerdẽ in gecomẽ zÿn/de welcke aldaer de hof-cruyderen/planten eñ artweyten uyt Spagnien ghebracht hebben/die daer uytnemende wel wassen/jae soo veel/datter plaetsen zÿn/die in vruchtbaerheyt/ t'Landt van herwaerts over/noch te boven gaet/ghelÿck als soo men wilde segghen/van de Meloenen/ die in sulcker voeghen in de Valleye van Yca in Peru, wassen/dat de wortel comt te wesen/ ghelÿck als een struyck ofte stam/die alsoo Jaren lanck deurt/ brenghende Jaerlÿcx Meloenen voort/ende wort ghesnoeyt ghelÿck of het eenen Boom waer/t'welcke een dinck is/ dat/mÿns wetens/noyt op gheenighe plaetsen van Spagnien gheschiet is. Nu dan/ soo zÿn de Calabassen ofte Cauwoerden van Indien, noch oock een ander monster/ ende dat/door de groote ende weelde/daerse met op wassen/ namelÿcken de gene die eyghen ende van't selve Lant zÿn/die aldaer Capallos gheheeten worden welcker fruyt dienstich is om t'eten/namelÿcken in de Vasten/ wort ghesoden/ ofte voor Pot-spÿs ghekockt. Daer zÿn van dese soorte van Cauwoerden/ op duysentderley manieren/ zÿnde sommighe mismaeckt van groote/datse van't buytenste (alsse droogh/overmits ghesneden/ uytgheholt/ende schoon ghemaeckt zÿn) Vaten ofte Backen maecken/ waer sy alle t'gereetschap (dat voor een Maeltÿt etens dient) in leggen mogen: Van

d'ander

d'ander cleyne/maeckense Vaten om uyt te drincken ofte t'eten/ diese seer aerdich/ende voor sonderlinghe ghebruycken/weten te besnijden. Nu dit van de minste Planten ghesept wesende/sullen wy passeren tot de meeste / midts dat wy eerst wat van't Axi verhalen/t'welcke noch oock van de voorseyde soorteringhe is.

Het *20. Capittel.* Van't *Axi* ofte Peper van *Indien.*

MEn heeft noyt in VVest-Indien eyghentlijck eenighe specerye ghevonden/ghelijck als daer is / Peper/ Naghelen / Canneel/ Notemuscaet ofte Genghber/ al hoe wel dat daer van een van onse broeders (die door verscheyden ende veel contreyen ghewandelt hadde) vertelt worde/dat hy in etlijcke Wildernissen/van't Eylant Iamaica, eenige Boomen ghemoet hadde/die Peper voortbrachten/maer daer en is gheen kennisse af/ dat sy dat in effect zijn/ noch daer en is oock gheen contract af. De Genghber is eerst van Indien int Eylandt Española ghebracht / ende is in sulcker menichte aenghegroeyt/dat sy niet weten/ wat dat sy met soo veel Genghbers doen sullen / want daer worden in de Vloot van't Jaer 87. naer Sivillien/ ghebracht/ twee en twintich duysent ende drienvijftich quintalen Genghbers : Maer d'eyghen specerije die Godt die van West-Indien ghegheven heeft/is de ghene die in Castillien/Peper van Indien,ende in Indien door een ghemeyn vocabel / (ghenomen van de eerste Eylanden die daer overwonnen wierden) Axi ghenaemt wort/zijnde in de sprake van Cusco, Vchu, ende op't Mexicaens/Chili gheheeten/ t'welcke een ghenoech bekende saecke is / waerom niet van doen is/daer veel van te handelen/is alleenlijcken te weten/dat het by d'oude Indianen seer geestimeert was/want vervoerdent van d'een plaets op d'ander daer't t'niet en was/door een nootwendige Coopmanschappe/ende wil in geen coude Landen (als daer is t'Gheberghte van Peru) wassen / maer wast in de warme Valleyen / ende wil begoten wesen. Daer is Axi van verscheyden couleuren/ te weten/ groen/root ende geel. Daer isser oock die sterck is/ diese Caribbe heeten/ die dapper bijt ende brant. Men heefter noch ander / die sachter / ende niet soo sterck is / ende daer is oock etlijcke/die soet is/diese uyt der hant eten. Noch soo isser oock een ander soorte/ die cleyn is/de welcke (alsmense in den mont neemt) een reuck heeft / ghelijck Musschelaet/ende is seer goet : het gene datter van't Axi bijt ofte brant/zijn de aderkens ende korlen/want de reste en bijt noch en brant niet: Men eet het groen/droogh/ ghemalen/gheheel/ende in Pot-spijsen ende gherechten : in somma / is de principaelste sausse van alle de specerijen van Indien,ghegheten met matichheyt / soo helpt dat de maegh tot goeder verteeringhe brenghen / maer soo dat overdadich is / heeft het seer quade effecten/want is van syn selven seer heet/vochtich ende doordringhende / waer door t'selve voor Jonghelinghen/veel te ghebruycken / dangereus ofte hinderlijck is/ voor de ghesontheyt/namelijcken voor de Ziele / want is een tot luxurie ende oncuyscheyt verweckende/ende is een behaghelijck dinck/dat al hoe wel dat dese experientie/ van de hitte die't in hem heeft/ soo openbaer ende bekent is / ende dat het int in ende afgaen/van een yder ghesept wort/te branden/niet teghestaende/ soo willen etlijcken/ ende dat niet weynich/sustineren ofte beweeren/dat het Axi niet heet/ maer frisch ende wel getempert is/soo segghe ick dan/dat ick t'selve van de Peper oock sal segghen/ ende en sullen my niet meer experientie van't eene/als van't andere/connen by brenghen/waerom t'selve een spotterije is te willen seggen/dat het niet heet en is/ eñ dat noch wtnemende heet/om t'Axi te tempererẽ/so gebruyckẽ sy t'sout daer toe/t'welcke dat seer

dat seer verbetert ende matight / om dat sy onder haer seer contrarie effecten hebben/ waer mede sy den aenderen betemmen. Ghebruycken van ghelijcken / Tomates, die frisch ende ghesont zijn / t'welcke een soorte is van grove ende nadtvochtigh e granen/ daer men een smakelijcke sausse af maeckt / ende zijn oock van haer selven / goet om t'eten. Men vint van de voorseyde Pepers van Indien, ghemeynlijcken over al/ in de Eylanden in nieu Spagnien/ in Peru, ende voorts t'gheheele Lant over/ dat ontdeckt is/ in voeghen dat soo ghelijck als t'Mays het principaelste Graen voor t'Broot is/ also is oock t'Axi de ghemeynste specerije voor de sausse ende Pot-spijsen.

Het 21. Capittel. Van de *Platano*

NV comende tot de groote Planten/ in de soorteringe der Boomen / soo is de eerste van Indien, daer men met recht van hoort te spreken / de Platani ofte Plantanus, ghelijck die van den ghemeynen Man ghenoemt wort. Hebbe eenighen tijt ghetwijffelt/ of de Platanus, die d'Ouderen gecelebreert hebben/ ende dese van Indien, oock van een specie mochten wesen : Maer comende te sien / de ghedaente van dese / ende t'ghene dat van d'andere gheschreven wordt/ soo en isser gheen twijffel aen/ dan datse seer verscheyden zijn gheweest. D'oorsake van datse de Spagniaerden Plantano ghenoemt hebben/ (want d'Inghebooren soodanighen Vocabel niet en hadden) was ghelijck als in d'ander dinghen/ om dat sy daer eenighe ghelijckenisse in vonden / soo ghelijck als sy Pruymen/ Pijn-appelen/ Amandelen ende Comcommers noemen/ dingen die soo seer (van de ghene die men in Spagnien van sulcke soorten heeft) verscheyden zijn. Int ghene daerse/ nae mijn duncken/ onder dese Platanos van Indien, ende de Platanos, die d'Ouderen celebreren/ gelijckenisse gevonden moeten hebben/ is in de groote der bladen gheweest: Want dese Platani hebbense overdadich groot ende frisch/ zijnde van d'ander oock seer gecelebreert/ de groote ende frischeyt van syn bladen / dat het van ghelijcken een Plant is/ die altoos ende veel Waters wil hebben/ t,welcke met de Schriftuere over een comt/ daer die seyt/ ghelijck al een Platanus by't water. Maer om de waerheyt te segghen/ soo en is den eenen Plant by den anderen niet ghelijcken/ ende dat soo veel/ als een Ey by een Castagnie/ ghelijck men seyt: Want in den eersten / soo en geeft d'oude Platanus gheen vruchten/ ofte en maeckten daer ten minsten gheen werck af: Ende t'principaelste daer sy hem door achten / was om de schaduwe dien hy maeckte : In sulcker voegen/ dat men ouder een Platanum so weynich Sons hadde/ als onder een dack. De Platanus van Indien, daerse yet ende veel door te achten is/ is om de vruchten / diese seer excellent heeft / ende en is niet om schaduwe te gheven/ noch men en cander ooc niet onder sitten. Behalvē noch alle t'selve/ so hadde d'oude Platanus so groten stam ofte struyc/ eñ uytspreydende tackē/ dat Plinius refereert/ dat den Roomschen Capiteyn Licinius, met achthien ghesellen/ een Maeltijdt deden / binnen int hol van eenen Platanus, ende saten al te samen na haren wil/ ende ruym ghenoech: ende dat den Keyser Caius Caligula, met elf gasten / boven op de tacken van eenen anderen Platanus sát/ daer hyse een heerlijc bancket gaf. De Platani van Indien, en hebben noch hol noch stam/ noch tacken. Daer wort noch by't selve gevoegt/ dat d'oude Platani gevonden worden in Italien ende Spagnien/ eñ datser van Griecken-lant gecomē waren/ zijnde in Griecken-lant uyt Asien gebracht. Maer de Platanti van Indien, en wassen noch in Italien / noch in Spagnien : Segghe dat sy daer niet en wassen/ want al hoe wel dat sy daer ghesien zijn gheweest/ gelijck als ick daer selve een gesien hebbe//

Ecclés. 24. (margin, beside "de van d'ander oock seer gecelebreert")

plin. lib. 12 cap. 1. (margin, beside "noch men en cander ooc niet onder sitten")

hebbe/in Sivillien in s'Coninx Hof/en willen daer evenwel niet aerden/noch tot perfectie comen. Eyndlijcken/soo is oock t'selve/daerse die met willen vergelijcken/noch seer ongelijck/want al ist schoon/ dat de bladen van d'ouden/groot waren/en is evenwel niet soo uytnemende geweest/ dewijle datse Plinius is vergelijckende by de Wijngaert ende Vijghbladen. De bladen van de Platanus, van Indien, zijn van overdadige grootte/want een van dien/ soude wel een Man van Hooft tot de Voeten/ofte luttel min/moghen bedecken/alsoo datter gantsch niet aen en is/om t'selve in t'wijffelinghe te stellen: Doch alhoewel dat dese Platanus, van die van d'Ouderen verscheyden is/soo en is die evenwel daerom niet minder lof (maer by avontuer eer meer) verdienende/ door die soo proffijtelijcke eyghenschappen/diese heeft: Is een Plante/ die in der Aerden een struyck ofte stam maeckt/uyt welcke verscheyden looten opschieten / sonder nochtans d'een aen d'ander vast ofte gehecht te wesen/ ende elcke loot ofte uytspruytsel wast ende maeckt/int dick worden/de gedaente van een boom/op zijn selven / heeft bladen van een seer fijn ende glat groen/van de grootte als ghesept is. Soo wanneer dat sy tot de hooghte van anderhalf ofte twee Vadem ghecomen is/soo geeft sy maer een Bosch van Platanen teffens / die somtijdts veel / ende bywijlen weynich heeft. Daer zijnder van etlijcke drie hondert ghetelt/ zijnde elck een/van een span/ ofte wat meer of min/in de lenghte/ ende van twee ofte drie vingeren in de dickte/doch hebben hier in/evenwel/een groot onderschept/d'een van d'ander: Men doet daer de Schel seer lichtelijck af/ende alsdan soo is alle de reste een sachte vruchte / ende seer goet om eten/want is ghesont ende een goet voetsel/ treckt een weynich meer nae de coude als hitte/plegen de voorseyde Bosschen/noch groen zijnde/af te plucken/ende alsoo in groote Potten ofte Kelders/ uyt de locht te hanghen / al waerse rijp ende op haer sapsoen worden/ namelijcken alsser een seker cruyt (dat hier toe propijs is) by doen: doch soo men die aen de Plant ofte boom laet rijpen/soo hebben sy beter smaeck/ende een reuck ghelijck als van welrieckende Appelen / dueren by naest t'gheheele Jaer door/want daer schieten altoos van de struyck ofte voet der Platano, weer looten op een nieu uyt/ in sulcker voeghen/dat als d'eene voleyndicht/soo begint d'ander vruchten te ghleven: andere staen half volwassen/ende etlijcke comen op een nieu uyt/soo dat altoos d'eene loote ofte spruyte / naer d'ander op comen/ waerom men daer t'gheheele Jaer door/ vruchten van heeft: Soo wanneer dat het zijn Bosch ofte tack met Platanen ghegheven heeft/soo snijden sy dien gheheelen arm ofte boom af / want en gheeft niet meer als een Bosch teffens/blijvende de struyck ofte voet van de stam altoos in der aerden/ als ghesept is/de welcke dan weer op een nieu uytschiet / duerende alsoo etlijcke Jaren/tot soo langhe dat sy moede wert. De Platanus wil veel vochticheyts / ende een seer heet Aerdt-rijck hebben/ende wort noch tot meerder weldaet / aen de voet ofte wortel/met assche ghemest. Daer comen gantsche Bosschen van Platanaren,ende zijn van groot proffijt/ want is het Ooft / dat in Indien aldermeest ghebruyckt wort/ende is aldaer bynaest over al ghemeyn / hoe wel datter ghesept wort/dat die haer hercomste uyt Ethiopien souden hebben / ende alsoo van daer ghebracht zijn. In effect/ worden veel van den Swarten ofte Morianen / ghebruyckt/ende is op etlijcke plaetsen henlieder Broot/ende maecken daer van ghelijcken oock wijn ofte dranck af. De Platanus wort uyt der hant ghegeten als fruyt: wort van ghelijcken oock wel gebraden/ ende verscheyden pot-spijsen van ghekoockt: Maecken daer noch oock Conserven af/ want sept in alles seer wel. Daer zijn cleyne/ delicaten ende witten Platanen, diese int Eylant Española, Dominicus heeten/ende daer zijn noch ander/die dicker/stijver/ende root zijn/en willen int Lant van Peru niet wassen / maer worden daer van de Andes ghebracht/ghelijck als in Mexico, van Cuernavaca, ende ander Valleyen. Op't vaste Landt/

plin.lib. 12. cap. 16.

Van dese Platanen heeft man int Oost-Indien

groote me nichte / ende dat/het ghe-heele Jaer door / ende worden van de Portugeesen Vijghen van Indien ghenoemt: welcker beschrijvinghe ende afbeeltsel nae't levē/ men sien mach in mijn Itinerario van Oost-Indien.

Lant/ende op sommighe Eylanden/heeft men overdadighe groote Platanaren, by geheele Bosschagien vol: Soo de Platanus proffijtelijck waer voor't vyer/ soude de nuttichste Plante wesen/die men vinden mocht: Maer en ist gantsch niet / want de bladen ende tacken/ofte struyck / en dienen noch voor Brant-hout / noch veel min voor werck ofte Timmer-hout/om datse vol ende sonder substantie zijn/ niet tegenstaende soo waren de ghedrooghde bladen dienstich voor Don Alonso d'Erzilla,(ghelijck als hy selfs seyt)om in Chile etlijcke stucken van syn Arucana te schrijven/ ende is by gebreck van Pampier / gheen quade remedie / want elck bladt mach wesen in de breede/ van een vel Pampiers ofte weynich min/ zijnde in de lengte meer als viermaels so groot.

Het 22. *Capittel.* Van't *Cacao* ende van't *Coca.*

Al hoe wel de Platanus proffijtelijcker is/ soo is nochtans het Cacao in Mexico, ende de Coca in Peru, in meerder achtinghe/ende zijn beyde-gaer Boomen / van niet weynich superstitie. Het Cacoa is een vruchte wat cleynder (doch dicker ende grover) als Amandelen/de welcke ghebraden zijnde/gheen quade smaeck heeft. Dese vruchte is soo seer gheacht onder d'Indianen/als oock van ghelijcken onder de Spagnaerden / dat het een van de rijckste ende grootste handelinghe is/die men in nieu Spagnien heeft: Want soo ghelijck als het een drooghe vruchte is/ alsoo wort sy langhen tijt bewaert sonder bederven/ende daer worden ghegheele Schepen vol/van ghebracht/uyt de Provincie van Guatimale. Daer worden t'voorleden Jaer / in de Haven van Guatulco , in nieu Spagnien/meer dan hondert duysent balen ofte lasten van Cacoa verbrant/ van een Engelsche Zee-Roover: Is van gelijcken dienende/in de plaets van munt/want met vijf Caoca, so coopt men een dinc/met dertich eē ander/ ende met hondert andere/ sonder datter eenige contradictie/ofte yet tegens te seggē valt. Hebbē van gelijckē voor een gebruyc/ dese Cacoas,voor aelmoes te gevē aen de huysbiddende armen. T'principaelste daer dese Cacoa toe ghebruyckt wordt/is/daer een dranck af te maecken/die sy Chocolate noemen/ende is een sotternije / soo als t'selve aldaer in weerden ghehouden wert/hoe wel dat het sommige/die't niet gewoon en zijn/een walginge maeckt/want heeft een schuym ende Waterbellen boven op/gelijck als of het van gist waer/ so datter veel credits van noode is/om t'selve in te nemen/ is eyntlijckē den precieusē dranc/ daer sy de Heeren(die door henlieder Lant passeren)int gaen ofte comen/met nooden/ ende voor een present aenbieden, jae soo wel de Spagnaerden als d'Indianen/ende de Spaensche vrouwē/die daer int lant gewent syn/en connen sonder dit lieve Chocolote niet leven. Dit voorschreven Chocolate wort/gelijck sy seggen/op verscheyden manieren/ende met sonderlinghe temperature/toeghemaeckt ende bereydt/ te weten/ heet / frisch/ ende getempert: doen daer oock specerye ende veel Chilos onder : makent van gelijckē/in deech ofte koec/seggē dat het goet is/door de borst/door de maeg/ eñ tegens dē hoest. T'mach wesē wat dat het wil/evenwel in effect/de gene die met dese opinie niet opgevoet is/en sal daer sonderlinghen geen lust toe crijgen. Den Boom daer dese vrucht aen wast/is van middelbare groote/wel gefatsoeneert / ende heeft eē schoone Croon ofte cop van tacken/ is soo delicaet / dat sy daer altoos eenen anderen grooter Boom by setten/om van de Son niet verbrant te worden / den welcken alleenlijcken dienende is/om hem schaduwe te maken/waerom de selve genaemt wort/ de moeder van't Cacoa. Daer zijn ackeren ofte Bouplaetsen Cacaotalen, daer sy op gebracht ende waer genomen worden(ghelijck als de Wijngaerden ende Olijfboomen in Spagnien)voor

Dit sal geweest hebbē van Tomas Candisch, die op de selve tijdt heın in die contreye was onthouwende.

ghen) voor een handelinghe ende Coopmanschappe. De Provincie/ die daer de meeste overvloedicheyt van heeft/ is die van Guarima a, en wast in Peru niet/ maer hebben aldaer/ in de plaets van dien/ de Coca, t'welcke noch een ander/ ende van meerder superstitie is/ soo dat het schijnt een fabel te wesen: Want het contract van de Coca beloopt alleen in Potosi meer dan een half Millioen van pesos Iaerlijcx om datter van de selve/ in de tnegentich/ tot by de vijf en tnegentich duysent manden/ toe verdaen worden/ ende waren t'Iaer van 83. hondert duysent manden ofte korven/ gheldende elcke mande ofte korf met Coca, in Cusco, van derdehalf tot drie pesos toe/ ende in Potosi, vier pesos, ende ses tomijnen, ende oock vijf geessayeerde pesos contant gelt ende is het gene daer bynaest alle wisselinghen met gedaen worden/ want is een Coopmanschap daer men expeditie van heeft/ ende die terstondt van der hant wil. Nu soo is dese vierbare Coca, een cleyn groen bladeken/ t'welcke wast aen Boomkens/ die ontrent een mans lenghte ofte vadem in de hoogte hebben/ wassen in uytnemende heete ende seer vochtige Landen/ geven alle vier maenden versche bladen / diese aldaer Tresmitas heeten/ wil int opbrenghen wel besorght ende waer ghenomen wesen / want is seer delicaet/ ende noch veel meer/ daer naer alsse gepluckt zijn/ worden seer ordentlijcken gepackt/ in langhe smalle manden ofte korven/ ende alsoo op de Schapen van't Lant geladen/ die met dese Coopmanschappe/ by ghcheele kudden/ met duysent/ ende twee ende drie duysent manden teffens gaen. T'gemeynste ende ordinaris is/ datse ghebracht worden van Andes, ende uyt den Valleyen daer't onlijdelijcken heet is/ ende den meesten tijt van't Iaer reghent: Ende de bouwinghe / ende t'waernemen des selven/ en cost d'Indianen niet weynich moeyten/ noch ooc weynich levens/ om datse van't geberghte ende coude climaten af comen/ om die te cultiveren/ waer te nemen/ ende te vervoeren/ waer door daer groote disputen ende verscheyden ghevoelen/ onder de Geleerden ende Wijsen/ van ghe weest zijn / of sy alle den Chacaras ofte Ackeren van den Cocas souden doen vernielen ende uytroeyen/ maer is eyntlijcken achterweegh/ ende noch in esse ghebleven/ zijnde van d'Indianen boven maten in weerden gehouden. In de tijden der Coninghen Ingas, soo en was het den gemeynen Man niet geoorloft/ de Coca te gebruycken/ sonder oorlof van den Inga, ofte syn Gouverneur. T'gebruyc daer van is/ die in den mont te houden/ ende te kauwen/ daer t'sap uytsuyghende/ sonder t'selve in te swelghen: seggen dat het haer een groote cracht geeft/ ende een sonderlingh vermaken ende leckerye is: Wort van veel treffelijcke ende achtbare lieden/ voor superstitie/ ende een dinck van enckele imaginatie gehouden: doch om de waerheyt te seggen/ soo en can ick my niet laten voorstaen/ dat het puere inbeeldinge is/ maer laet my eer duncken/ dat het in effect aen de Indianen cracht ende stercke gheeft / want daer worden effecten van ghesien/ die men geenige goetdunckenheydt mach toe schrijven/ als daer is met een hant vol/ van desen bladen Cocas, dubbelde dachreysen te maken/ sonder bywijlen yet anders t'eten/ ende andere dierghelijcke crachten. De sausse/ daer de selve met gegeten wort/ is de spijs seer gelijc/ want heeft (nae dat ickse geproeft hebbe) een smaeck naer smack / wort van d'Indianen gestooten met assche van verbrande ende ghemalen beenderen / ofte/ als anderen segghen / met kalck/ ende t'smaeckt haer seer wel/ segghende dat hen proffijt doet/ geven daer seer gheerne haer gelt voor/ want doender henlieder wisselingen ende mangelinge mede/ met al wat sy willen/ gelijck of het gelt waer: souden noch al te mael wel mogen passeren/ so de bouwerye ofte t'waernemen eñ de handeling des selven niet en ware/ met henlieder perijckel eñ verontledinge van so veel volcx. De Heeren Ingas gebruyckten de Coca voor een Coninclijcke spijs eñ leckernye/ eñ was in henlieder sacrificien/ een dinc/ dat sy aldermeest offerden/ ende ter eeren van hare Afgoden verbranden.

Soodanich als dese Coca, is het gebruyc van de bladen Bettele eñ t'Fauffel onder d'Indianen van Oost Indien, gelijc in mijn Itinerario aengewesen ende afgebeelt is.

Het 23. Capittel. Van't *Maguey, Tunal, Greyn* ofte *Cochinillie*, *Anil* ofte *Indigo*, ende van't *Algodon* ofte *Catoen*.

En boom van wonderen/daer de nieuwe Schrijventen ofte Chapetonen (ghelck sy in Indien gheheeten worden) mirakelen van pleghen te schrijven / van hoe datse is ghevende ofte voortbrenght/ Water/Wijn Olie/Azijn/Honich/ Syroop/Garen/Naelden/ ende ander duysent dinghen / is de Maguey, t'welcke eenen Boom is / die van d'Indianen in nieu Spagnien seer geacht wort / eñ hebbender gemeynlijcken altoos eenighe van soodanighe soorte by haer wooninghe / tot behulp van haer leven : Wassen int Velt/alwaerse gheplant ende ghehavent worden/hebben breede ende dickachtige bladen/gaende de punten ofte eynden des selven/scherp ende stijf uyt/t'welcke dienende is/om met te vaten of te hechten/ghelijck als met spelden/ofte om te naeyen/ want dit zijn de naelden/ trecken uyt de bladen/ een seker harich tuych/ t'welcke t'gaern is/ snijden de struyck ofte stam/ (welcke dick is)alsse noch morwe is/ op/ waer mede daer eē groote hollicheyt in blijft/daer de substantie der wortel/in op treet/ t'welcke een liqueur ofte nat is/ dat mē drinct/gelijc als water/wāt is versch eñ soet:dit selve opgesodē/comt te wesē gelijc als wijn/eñ so men t'selve laet versuerē/ verandert dat in azijn/ eñ soo't selve noch meer by't vier gepureert wort/ so wort het gelijc als honich/ eñ half opghesoden wesende / is dat ghelijck Syroop /zijnde van eenen goeden smaeck ende ghesont/ende is/naer mijn duncken/beter als Syroop van Druyven. Op dese maniere/soo worden daer dese ende andere verscheydenheyt/van't selve nat ofte liqueur, ghesoden/ t'welcke in groote menichte voort comt / want crijghen daer bywijlen etlijcke kannen vol / des daeghs uyt. Men heeft desen Boom oock in Peru, maer en wort daer niet gheproffiteert / ghelijck als in nieu Spagnien. T'hout van desen Boom/is vol ofte sponciachtich/ende dient om t'vyer t'onderhouden/want behout het vyer/ gelijck als lont/ende duert langhen tijt/waer van ick ghesien hebbe / dat hen d'Indianen in Peru met dienden. Den Tunâl is eenen anderen vermaerden Boom/van nieu Spagnien,so men dien Boom mach heeten/een bos bladen ofte loten/die d'een boven d'ander uytcomen/waer inne het t'vreemtste fatsoen onder alle Boomen heeft/ want daer wast eerst een bladt/uyt den welcke comt een ander/ende van dat/weer een ander/ende alsoo voorts tot het eynt toe/uytghesondert / dat soo ghelijck/ als de bladen boven ofte bezijden beginnen uyt te comen/ alsoo beginnen de benedenste te verdicken ende grof te worden / comende bynaest t'fatsoen van bladen te verliesen/ makende een maniere van een struyck ende tacken/die gantsch dijstelich/rau ende leelijck worden/waer door sy op sommige plaetsen Caerden geheeten worden. Daer zijn ooc wilde Caerden ofte Tunalen, dese en geven geen vruchten/ofte soo sy die hebben/zijn seer dijstelich/ ende van geender weerden. Daer zijn goede Tunalen, die een vruchte gheven/(welcke in Indien seer geestimeert wort)genaemt Tunâs, zijn wat grooter als Monicks-kersen/ ende oock soo glat : men doet daer de schelle(die dick is)af/heeft binnen in / t'fruyt ende korlkens ghelijck als Vijghen/t'welcke van een seer goede smaeck / ende soet is/ namelijcken de witte/die oock een lieflijcken reuck hebben/de roode en zijn ghemeynlijcken soo goet niet. Daer zijn noch ander Tunalen, die(al hoe wel datse de voorseyde vruchten niet en geven)veel meer gheacht zijn / ende worden met groote sorghvuldicheyt waer genomen ende gehavent : Want hoe wel datse gheen vruchten van Tunâs voortbrengen/soo gevense niet te min/de weldaet van't Greyn/want daer groyen onder in de

der in de bladen van deſen Boom/ (alſſe wel ghehavent is ſekere Wormkens / die daer aenghecleeft/ende met een ſeker dun Vlieſken bedeckt zijn/de welcke d'Indianen daer ſeer behendich weten af te nemen/ende dit is dat ſoo vermaer de Cochinillia van Indien,daer de fijne Greynen met ghever wet worden/ſy laten die drooghen/eñ droogh weſende/wort het nae Spagnien ghevoert/is een groote ende coſtelijcke Coopmanſchappe/want d Arrobe van deſe Cochinillia ofte Greyn,gelt veel Ducaten. In de Vloot van't Jaer 87. ſoo quamen daer vijf duyſent ſes hondert ſeven en tſeventich arrobas Greyn ofte Cochinillia, welcke beliepen twee hondert drye en tachtich duyſent ſeven hondert ende vijftich peſos,ofte Realen van achten. Deſe ende ſdiergelijcke Rijckdomme ofte Schat heeft men daer ghemeynlijcken alle Jaren van. Deſe Tunalen waſſen in ghetemperde Landen/die wat nae't coude trecken. In Peru en hebben ſy tot noch toe niet willen waſſen/ende al hoe wel dat icker in Spagnien ſommighe Planten van geſien hebbe/en zijn nochtans in ſulcker voegen niet/dat men daer eenich werck van maken mach. Nu hoe wel dat het gene/daer men't Annil ofte Indigo af maeckt / geen Boom/waer Cruyt is/ (dienende 'tſelve om de Lakens met te verwen) niet te min/ om dat het ſelve een Coopmanſchap is/die met het Greyn verhandelt/ende van gelijcken in nieu Spagnien in menichte ghevonden wort/ſoo ſal ick daer yet van ſegghen. Daer quam in de voorſchreven Vlote de quantiteyt van vijf en twintich duyſent twee hondert drye en tſeſtich arroben , die oock ſoo veel peſos ofte Realen van achten bedroeghen. T'Algodon ofte Catoen groeyt aen cleyne ende groote Boomen/in dinghen ghelijck als Huyſkens ofte peulen/daer men't Katoen, in't op doen / binnen in vint/'twelcke ſy (gheplucket weſende) bereyden ende weven/ende daer Cleeren ende ander ghewaet af maken / ende is een van de meeſte beneficien ofte weldaden die d'Indiaenſche Vrouwen hebben/want is haer dienende in de plaets van Vlas ende Wol/voor Cleederen ofte gewaet : 'Tgroeyt ſeer veel in heete Landen/te weten/ inde Valleyen/ende aen de Zee-cuſte van Peru,als oock in nieu Spagnien. In de Eylanden van de Philippinen in China, ende noch veel meer als op eenighe andere plaetſen (die ick weet) in de Provincie van Tucuman, in ſanta Crus van't Gheberghte/ende in Paraguay, ('twelcke is by de Rivier van Rio de la Plata) ende is oock op deſe contreyen haer principale rijckdomme. Van de Eylanden van Santo Domingo , ſoo wordt het Catoen nae Spagnien ghebracht/ende daer wiert t'voorſeyde Jaer/boven gheroert/ gheſcheept vier en tſeſtich arroben. Op de contreyen daer men in Indien Catoen heeft/ is het Lijnwaet daer hen Mans ende Vrouwen ghemeynlijcken met cleeden / ende maken daer Tafel-lakens ende ander huyſ-ghewaet/als oock Zeyl-doecken voor de Schepen af. Daer iſſer/dat dicht ende grof/ende ander/dat fijn ende delicaet is / verwent met verſcheyden coleuren / ende maken daer eyndtlijcken ſoo veel verſcheydenheyt van ghelijck als wy in Europa aen de Wolle Lakenen ſien.

Dit van't Annil ofte Indigo, breeder beſcheyt wil hebben/ leſe mijn Itinerarium vã Ooſt Indien, ſal daer goede ſatiſfactie crijghen.

T'Catoen wort oock in Ooſt Indien by menichte ghevonden / ende weten ſo wel te bereydẽ/datter in de gantſche Werelt/ tot noch toe bekent/ geen ſchoonder noch fijnder tuych ghemaect mach worden / als ſyer aldaer af maken.

Het *24-Capittel.* Van de *Mameyen* , *Guayavos* , ende *Paltos.*

DEſe/die wy gheſeyt hebben/ zijn de Planten van de meeſte handelinghe ende onderhout in Indien : Daer zijn oock noch ander veel om t'eten/onder welcke de Mameyen in eſtime ghehouden worden/welcke zijn in de grootte als groote Melocotonen,ofte Perſen/ ende wat meer/hebben een ofte twee ſteenen ofte korlen binnen in/zijnde t'Fruyt daer van een weynich hardtachtich : Eenighe zijn ſoet / andere wat ſuerachtich/ende hebben oock harde ſchellen/men maeckt van't Fruyt gheſuyckerde con-

syten ofte conserven/ende schijnt Fruyt van Que-appelen ofte Mermellade te wesen/ zijn seer goet om t'eten/ende die gheconfijtte noch beter/wassen in de Eylanden/maer in Peru en heb ickse niet ghesien / zijn groote / wel ghefatsonneerde ende ronde Boomen. De Guayavos zijn ander Boomen/welcke gemeynlijcken snoode vruchten voort brenghen/zijn vol harde koren/van de grootte van cleyne Appelen/is op't vaste lant/ als oock op d'Eylanden/eenen Boom ende Vruchte/die een quade faem heeft/ want segghen/datse nae Wantluysen stincken/oock so en is de smaeck niets te lieflijck/ ende is in effect niets te ghesont. In Santo Domingo, ende in de Eylanden/heeft men gheheele Berghen vol van Guayavos. Daer wort gheaffirmeert datter soodanighe Boomen niet en waren/alsser de Spagnaerden eerst in quamen / dan dat sy daer (ick en weet van waer) ghebracht/ende soo ontallijcken ghemultipliceert ofte vermenichfuldicht zijn/want daer en is gheen Ghedierte die de koren verdoen ofte vernielen connen/ende als de selve met het Aertrijck ('twelcke vochtich ende heet is) comen te vermenghen/soo willen sy segghen/dat sy daer door soo seer vermeerdert souden wesen/ als men siet. In Peru soo is desen Boom verscheyden/want de vruchte daer van/en is niet root/maer wit/noch en heeft oock gantsch geenen quaden reuck/maer is goet van smaeck: Ende daer zijn sommige soorten van Guayavos, die't Fruyt soo goet hebben als de beste Vruchten van Spagnien/namelijcken de gene die Guayavos de Matos genaemt worden/ende andere cleyne witte Guayavillien, is een Vruchte van goeder digestie/ofte verteeringhe/ende ghesont voor de maegh/want is hardt ende cout om te verteeren. De Paltos zijn in't contrarie heet ende delicaet. De Palto is eenen grooten wel ghemaeckten Boom van veel tacken/zijnde de Vruchten in't fatsoen ghelijck als groote Peeren/ hebben binnen in/een grootachtighen steen/zijnde de reste een sachte Vruchte/want zijn/als sy te deghen rijp zijn/ghelijck als Boter/ hebbende de smaeck delicaet ende boterachtich. In Peru soo zijn de Palten groot/ende hebben harde schellen/die men geheel af doet/maer in Mexico so zijnse meestendeel cleyn/met dunne schellen/de welcke men afschelt/gelijck als van Appelen/houdent voor een gesont eten/ende treckt een weynich nae't heet/als ghesept is. Dit zijn de Melocotonen, Appelen ende Peeren van Indien, te weten/de Mameyen, Guayaven ende palten, hoe wel dat ick die van Europa, daer liever voor soude kiesen. Ander sullen by avontuer / door de ghewoonte ofte affectie/de voorseyde Vruchten van Indien voor goet ofte beter houden/ is even wel een seker dinck/dat de ghene die dese Vruchten niet gesien ofte gheproeft hebben/dit te lesen weynich verghenoeghen sal / jae sullen moede werden daer van te hooren/soo ghelijck als het my selven al begint te verdrieten/waerom ick het met den lichtsten overloopen sal / in't verhalen van andere weynich verschillende Vruchten/ want van allegader/onmoghelijcken is.

Het *25. Capittel.* Van de *Chicoçapotos*, *Annonas* ende *Capolices*.

SOnunighe groot-makers der Indiaenscher dingen/ hebben ghesept/datter een Vrucht was/ghelijck als t'Fruyt van Que-appelen/ende een ander als Mangiar blanco, (dat is witte cost ghesept/ eens Spaens Bancket eten) waerom sy't selve soodanigen namen gegeven hebben / om dat de smaeck waerdich was sulcke namen te hebben. Het Fruyt van dese Que-appelen/ofte Mermellade, was van de gene (soo ick my niet misrekent hebbe) die men Capotes ofte Chicoçapotes heet/de welcke in't eten seer soet zijn/treckende de coleur nae gheconfijte Queappelen ofte Mermellade. Dese Vruchte/

seyden

seyden sommighe Criollos, (alsoo hiet men in Indien de Spaensche afcomelingen / die aldaer geboren zijn) ginck alle Fruyten van Spagnien te boven / 'twelcke my alsoo niet en dunckt/ende segghen oock/datter op de smaeck niet te segghen valt: Ende al waert schoon alsoo/soo en ist gheen disputatie die weerdich is om te schrijven. Dese Chicoçapotes wassen op heete plaetsen in nieu Spagnien, ende en hebben gheen groot onderschept met de Capotes, die ick op't vaste Lant ghesien hebbe / maer ick en weet niet datter in Peru soodanighe Vruchte is. Nu soo is het Mangiar blanco de Annona ofte Guanavana, 'twelcke op't vaste Lant wast. Dese Annona is in de grootte als een groote Peer/ende een weynich lanckwerpich en open/ende alle het binnenste is sacht ende morwe/ghelijck als witte Boter/is oock soet ende van een uytghelesen smaeck/ ende is gheen Mangiar blanco, hoe wel dat het een witte cost is/ende datmen't oock so seer soude verheffen/waer al te veel/niet te min/heeft even wel een delicate ende lieflijcke smaeck/ende is / nae't goet-duncken van sommighe/het beste Fruyt van Indien, heeft menichte van swarte korlkens: De beste die ick van dit Ooft ghesien hebbe/is gheweest in nieu Spagnien, alwaer men van ghelijcken de Kapolien heeft / de welcke zijn ghelijck als Morellen ofte Krieecken / ende hebben oock soodanighen steen ofte korl / even wel een weynich grooter/zijnde 'tfatsoen ende de grootte van Morellen/ met een goede smaeck van uyt den Kinschen soet / en hebbe oock op anders gheen plaetse Kapolien ghesien.

Het 26. *Capittel.* Van verscheyden soorten van Vruchten, als oock van de *Cocos*, *Amandelen*, van *d'Andes* ende Amandelen van de *Cacapoyas*.

HEt en is niet mogelijcken alle de vruchten ende Boomen van Indien te relateren/ de wijle dat ick van veel gheen memorie/ ende noch min/van veel gheen notitie en hebbe/jae de gene die my noch te voren comen/dunckt my een moeylijck dinck te wesen/ van alle de selve te discoureren/want vinter andere soorten van grover Vruchten/als daer zijn de ghene die men Lucumas noemt / van welcke Vruchten voor een spreeckwoort ghesept wort/een ghedissimuleert hout te wesen. Van gelijcken de Pacayas ofte Guavas, ende de Hobos, als oock de ghene die men ghevanghen Noten heet / welcke Boomen van veelen / voor Note-boomen (van de selve specie) aenghesien worden: Ende willen noch segghen/dat soo men dien dickwils quam te herplanten / ende van d'een plaets op d'ander veranderde/dat sy souden comen te draghen / de Noten op de selve maniere/als die van Spagnien/want om dies wille dat sy wilt zijn / soo brengen sy soodanighen Vruchten voort/datmense qualijck ghenutten can. Is eyndtlijck wel behoorlijcken / dat wy eens de voorsienichept ende rijckdom des Scheppers overdencken/die op so verschepden plaetsen der werelt/so veelderley verschepdenhept van gheboomten en vruchten verdeelt heeft (ende dat/altemael) tot dienste der Menschen/ die't Aertrijck bewoonen: Ende is voorwaer een wonder dinck/ so veel verschepdenhept van gedaenten/smaken ende eyghenschappen te sien/die van te voren / al eer dat Indien ontdeckt was/noyt in de Werelt bekent noch gehoort zijn geweest / waer van Plinius, Dioscorides, Theophrastus, ende d'alder curieuste / gantsch gheen notitie af ghecreghen hebben / met alle haer neerstighept ende curieushept. By onsen tijden soo en hebben daer oock gheen curieuse Persoonen ontbroken / die Tractaten ofte beschrijvinghen ghemaeckt hebben / der Planten / Cruyden ende Wortelen van Indien, als oock van haer operatien ende Medecijnen / de welcke hy by der handt

 mach

mach nemen/ de ghene die breeder ende volcomender kennisse van dese materie begeert te weten/want ick alleenlijcken voor my genomen hebbe/overloopende/ ende sommierlijcker wijs te verhalen/'tghene dat my in dese Historie te voren comt: Even wel soo en dunckt my niet/dat ick de Cocos ofte Palmen van Indien verswijghen can/ om dies wille dat d'eyghenschappe des selven/ notabel is: segghe Palmen, maer niet eyghentlijcken/noch oock van Datilen ofte Dalen/dan van diergelijcken/ om dat het hooghe ende seer stijve Boomen zijn/ende hoe dat sy hoogher op wassen/ hoe dat sy grooter tacken uyt spreyden. Dese Palmen ofte Cocos brenghen een Vruchte voort/ die van gelijcken Coco genaemt wort / van welcke men Drinck-vaten placht te maken: Ende willen oock segghen/datter etlijcke van goet zijn/tegens 'tfenijn ende steken der Mildt. Het binnenste van dese Cocken ofte Noten (te weten/alst droogh ende rijp is) is om t'eten/ende heeft de smaeck nae rijpe Castagnen. Als dese Coco noch tender ofte morwe aen den Boom hanght/soo is alle het binnenste gelijck als melck/ 'twelcke gedroncken wort voor leckernije/als oock om te vercoelen ten tijden van heet weder. Ick hebbe dese Boomen gesien in Sint Ian de puerto Rico, ofte van de Rijcke Haven/als oock op ander plaetsen van Indien. Ende my worde daer een dinck af gheseyt/dat om te noteren was/te weten/dat desen Boom/ alle Maenden ofte Manen/ een nieuwe Loot ofte Spruyt/met Cocken voort-bracht: In voeghen/ datse twaelf maels vruchten in't Jaer souden gheven / 'twelcke is ghelijck als 'tghene dat in S. Jans openbaringhe geschreven staet: Ende scheen voorwaer alsoo te wesen / want de Looten waren al te samen van verscheyden ghewas ofte ouderdom/te weten/eenighe die noch uyt quamen/andere die ten halven stonden/ende sommighe die gheheel volwassen waren/etc. Dese voorseyde Cocos moghen wesen in de grootte ghelijck als een cleyn Meloen, men heefter noch andere/diese Coquillo ofte Corsken noemẽ/'twelcke een beter Vrucht is: dese vint men in't Lant van Chile, zijn een weynich cleynder ende wat ronder als Noten. Daer is noch een ander soorte van Cocos, die't binnenste Fruyt so niet aen een gewrongelt hebben/maer hebben in de plaets van't selve quantiteyt van korlen/ghelijck als Amandelen/ende dese liggen daer binnen in ghelijck als de korlen in een Granaet-Appel: Dese Amandelen zijn wel drymaels soo groot als d'Amandelen van Spagnien/ende in smaeck schijnen't de selve te wesen / doch zijn even wel een weynich harder/ende oock vochtiger ofte smoutachtiger / zijn goet om t'eten/ende dienen henlieden voor een leckernije/in de plaets van Amandelen/ gelijck als Marsapeinen, ende ander dierghelijcke dinghen / worden Amandelen van d'Andes gheheeten/om dat dese Cocos seer overvloedich in d'Andes van Peru wassen/ zijn soo hardt/datmense met een grooten steen ende goede cracht moet smijten eermense open krijght: Soo wanneer datse in't schudden van den Boom/ yemant op't hooft comen te vallen/sal hem seer ghenoech doen/schijnt ongheloofllijck / hoe datse nae de grootte diese hebben/ (want en zijn niet grootter/oft ten minsten niet veel meer/ als d'ander Kocken) soo groote menichte van Amandelen/stouwen moghen. Maer in comparatie van Amandelen/als oock van eenighe andere Vruchten/soo moghen alle de Boomen/by de Amandelen van de Cachapoyas, wel swijghen: heetse Amandelen/om dat ickse anders gheenen naem en weet/is de delicaetste/leckerste ende ghesontste vruchte van alle de ghene die ick opt in Indien ghesien hebbe: Jae dat meer is / soo isser van een gheleert Medecijn gheaffirmeert geweest/datter onder alle de Vruchten/die daer in Indien/als oock in Spagnien waren/gheenighe/by de goethevt van dese Amandelen/te compareren waren/zijn cleynder als die van de Andes voorseyt/ende grooter/ ofte ten minsten grover als die van Spagnien/zijn seer tender ofte morwe om t'eten/ van veel saps ende substantie/ende gelijck als Boterachtich/met een seer lieflijck soet/ wassen

Van de Palm-boomen/midtsgaders de Vruchten van die/ als oock alle 'tghenut daer van/ hebbe ic distinctelijcken beschreven in mijn Itinerario van Oost Indien, daer men't op't breetste lesen ende sien mach/ als oock de conterfeytinge des selfs ven nae't leven af gebeelt.

wassen aen seer hooghe ende wel-ghetackte Boomen / ende soo ghelijck als het een weerdich dinck is/alsoo heeft het de natuer oock goede bewaringe ende beschutsel gegeven/groepen in huysken ofte doppen/een weynich grooter ende dijsteligher ofte scherper als de huyskens der Castagnen. Als dese huyskens ofte doppen droogh zijn/ soo worden sy seer lichtelijcken open gedaen/ende t'pit daer uyt genomen. Men vertelt/dat de Meer-katten op dese Vruchten seer verleckert zijn / ende daer zijnder veel in de contreye van Cachapoyas in Peru, (daer men alleenlijc/mijns wetens/dese Boomen heeft.) Nu om haer niet te steken aen de doppen/om 'tbinnenste uyt te crijghen/ soo worpen sy die van boven/uyt den Boom af/ende latense alsoo op de steenen neder vallen/makende datse in't vallen comen te scheuren/als dan soo doen sy die nae haren wille voorts open/ende etender soo veel van alsse willen.

Het *27.Capittel*. Van verscheyden Bloemen, als oock van sommighe Boomen, die alleenlijck enckele bloessemen voort-brengen, ende hoe dat d'Indianen de selve ghebruycken.

D'Indianen van nieu Spagnien zijn seer groote vrienden van Bloemen/ende dat/meer als eenighe andere Natien der Werelt: Ende alsoo hebben sy oock voor een ghebruyck / verscheyden ruyckerkens ende cransfkens van Bloemen te maken/de welcke sy aldaer Suçhiles heeten/ende maken die van soo veelderley verscheydenheyt/soo aerdich ende fraey/dat men die niet beter en soude moghen wenschen: Is een maniere/datse aen de principaelste Heeren ende Gasten/de Suçhiles ofte Ruyckerkens tot een present vereeren. Doen wy door de selve Provintie reysden/soo creghen wy daer soo veel van / dat wy niet en wisten waer wy die laten souden: Wel is waer/dat sy de principaelste Bloemen van Spagnien hier toe gheaccommodeert hebben/want wassen daer soo wel als in Spagnien/ ghelijck als daer zijn/Angiers/Roosen/ Lelyen / Jasminen / Violetten / ende andere soorten van Bloemen/die daer van Spagnien ghebracht zijn / aerden daer seer wel. De Roos-boomen wiesschen daer/op eetlijcke plaetsen / van louter weelde al te veel/ waer door de selve gheen Roosen voort-brachten: Is eens ghebeurt/hoe datter een Roos-boom af branden/ende dat de knoppen/die terstont daer nae uyt liepen/menichte van Roosen voort-brachten/waer aen sy gheleert wierden de selve te snoepen/ende haer de weelde te benemen/soo datse als nu Roosen ghenoech gheven. Maer behalven de voorseyde soorten van Bloemen/die daer van herwaerts-over ghebracht zijn/ soo heeft men daer noch ander veel/welcker namen ick niet en soude connen segghen/ te weten/van roode/geele/blauwe/ paersche/ witte / ende duysent verscheydenheden van coleuren/de welcke d'Indianen voor een fraeyicheyt / op haer hoofden plachten te draghen/ghelijck als Plumagien. Wel is waer / dat veel van dese Bloemen niet meer als 'tghesicht hebben/want of den reuck en is niet goet / ofte is sterck / ofte en hebben gantsch gheen reuck/even wel soo zijnder eetlijcke/die eenen excellenten reuck hebben/als daer zijn/de ghene die van eenen Boom voort-comen/ (die van sommige Floripondio gheheeten wort) den welcken anders gheen Vruchten en gheeft / dan alleenlijcken de voorseyde bloessemen: Dese Bloessemen zijn grooter als Lelyen/ende wassen op de maniere ghelijck als Clocxkens/zijn gantsch wit / ende hebben van binnen in/tacxkens ofte draeykens ghelijck als de Lelyen doen / desen Boom bloeyt het gheheele Jaer door/sonder op houden/heeft een wonderlijcke/delicate/ende lieflijcken reuck/namelijcken in de coelte van den morghenstont: Ende om dat het een dinck is/ weerdich

Soodanighe Boom als desē/hoe wel different vā Bloemen/ vint men in Oost Indien, ghenaemt Arboretriste maer bloeyt

alleenlijcken des nachts / welcker beschrijvinghe ende afbeeltsel men sien mach in mijn Itinerario van Oost-Indien

weerdich om in Coninckljjcke Hoven te staen/soo heefter de Vice-Roy Don Francisco de Tolledo, van ghesonden aen den Coninck Don Philippe onsen Heere: In nieu Spagnien soo wort van d'Indianen in grooter weerden gehouden/een Bloem/die sy heeten Iolosuchil, dat is te segghen/een Hart-bloem / want heeft de ghedaente van een Harte/zijnde oock in de grootte niet veel minder. Dusdanighe soorte van Bloemen brenght oock eenen anderen grooten Boom voort/sonder eenighe ander Vruchten te gheven/de welcken een stercken reuck / ende naer mijn duncken/ al te sterck hebben/ hoe wel datter ander zijn/die hen laten duncken/datse seer wel rieckt. De Bloem die van de Son gheheeten wort/is een dinck dat wel bekent is/ hoe dat die de ghedaente van de Son heeft/ende haer met de Son om draept. Daer zijn andere / die men heet Angiers van Indien, de welcke schijnen van seer fijn paers en Oragnien fluweel te wesen/'twelcke van ghelijcken/een ghenoech bekende saecke is: Dese en hebben sonderlinghe gheenen reucke/die te bedieden heeft/dan alleenlijck 'tghesicht. Daer zijn ander Bloemen/die noch / behalven 'tghesicht/ (de wijle datse sonder reuck zijn) oock smaeck hebben/ghelijck als de ghene die na Tuyn-kars smaken/want soo men de selve quam t'eten /sonder te sien/soo en soude men't in den smaeck daer niet van connen onderscheyden. De Bloem van de Granadilla wort ghehouden voor een dinck weerdich om te noteren / want segghen datse de teyckenen van de Passie heeft/ te weten/ dat men daer in vint de Nagelen/de Colom/de Gheessel ofte Roede/de doorne Croon ende de Wonden/ende haer en ghebreken daer gheen reden toe/om sulckx te bewijsen: Doch om 'tselve altemael af te beelden/soo soude daer wel eenighe medevoogentheyt van noode wesen/om t'selve te helpen lijden/even wel so stater veel van/claer genoech uyt ghedruckt/zijnde 'tgesicht in hem selven vermakelijck/hoe wel dat het geen reuck en heeft: De Vruchte die daer van comt/heetense Granadilla, de welcke men eten ofte drincken of om beter te segghen/slorpen mach/want is om te vercoelen ende soet/ jae sommighe laten hun duncken/dat het al te soet is. D'Indianen hebben voor een ghebruyck/datse in hare Feesten ende Dans-spelen/Bloemen in de handen draghen/ende wort oock van de Coninghen ende groote Heeren/voor een grootsheyt ghehouden. Hier uyt comt het/dat men de Schilderijen/van haerlieder Voor-Ouders / soo ordinaris met Bloemen in de handen siet staen/so gelijck als men hier voor een gebruyck heeft/die met Hant-schoenen te schilderen. Nu soo isser / belanghende de materie der Bloemen/ghenoech af ghesept. De Albahacha, hoe wel t'selve gheen Bloem / maer Cruyt is/wort oock tot de selve effectie/van vermakelijckheyt ende reuck/ ghebruyckt/ want hebbense in haer Hoven ende Tuynen in testen staen / ghelijck als ander welrieckende Bloemen/wast aldaer soo ghemeyn sonder te besorghen / ende soo veel/ dat het schier gheen Albahacha, maer Cruyt schijnt te wesen / dat men aen allen oorden vindt.

Het 28. Capittel. Van't *Balsem.*

De Planten en zijn van den oppersten Werck-man niet alleen gheformeert voor eetbare Spijse/ maer oock voor vermakelijckheyt/Medecijnen/ende tot behoeftinghe der Menschen. Van de ghene die tot onderhout zijn dienende/ ('twelcke 'tprincipaelste is) isser ghesept/als oock yet wat van die van vermakelijckheyt. Van die van der Medecijnen ende operatie/sal oock een weynich ghesept worden: Ende hoe wel dat alle de Planten (wel bekent ende te werck gestelt) medecinael zijn/ soo zijnder nochtans eenighe/die kennelijcken zijn vertoonende/van haren Schepper gheordineert te

wesen

wesen/tot Medecijne ende ghesontheyt der Menschen/gelijck als daer zijn Liqueuren ofte Olyen/Gommen ofte Harsen/die sekere Planten uyt-dringen/ ende van hen ghe-ven/ de welcke met seer lichte experientie / terstont vertoonen / waer toe datse goet zijn. Onder dese soo is den Balsem met reden gheceleb reert/ ende dat/door synen excel-lenten reuck/ende noch veel meer/boven al/door d'effecte van Wonden / ende ander verscheyden remedien ende sieckten te genesen/gelijck als men 't daer met gheexperi-menteert heeft. Den Balsem die van West-Indien ghevoert wert/en is geen rechten Balsem, te weten/van de selve specie/gelijck als den oprechten Balsem, die van Alexan-drien, ofte Alcairo, gebracht/ende in voorigen tijden/in't Lant van Iudea, ghevonden wort/welcke alleen in de Werelt (gelijck als Plinius schrijft) de grootsheyt ofte schat in sich hadde/tot dat de Keyseren/Vespasianus ende Titus, 'tselve nae Roomen ende I-talien toe voerden/beweeght my te segghen / dat het niet van de selve specie en is/ om dies wille dat de boomen/daer't uyt vloeyt/onder haer seer verscheyden ende diversch zijn/ want den Balsem-boom van Palestinen, was cleyn/ende in maniere ghelijck als een Wijngaert-stock/gelijck als Plinius refereert selfs gesien te hebben/ende de ghene diese noch hedensdaeghs in Orienten gesien hebben/segghen 'tselve. Oock so noemt de heylighe Schrift/de plaets daer den Balsem vloeyde/Wijngaert van Engaddi, door de ghelijckenisse diese met den Wijngaert-stock heeft. Den Boom / daerse den Balsem van Indien uyt crijgen/ (ghelijck ick selve gesien hebbe) is wel soo groot als een Gra-naet-appel-boom/ende heefter oock (soo't my wel gedenckt) eenighe gelijckenis af/ ende en heeft gantsch geen gelijckenis met den Wijngaert hoe wel dat Strabo schrijft dat d'oude Balsem-boomen soo groot souden ghewees hebben/als Granaet-appel-boomen/maer in de accidenten ende operatien/hebben dese liqueuren groote gelijcke-nis/gelijck als daer is/in den wonderlijcken reuck/in't cureren der wonden/in de co-leur/als oock in de ghedaente der substantie. Nu het gene dat van't ander Balsem ver-haelt wort/van datter wit/root/groen/ende swart is/'tselve wort oock van gelijcken onder dat van Indien ghevonden/ende soo gelijck als 'tselve uyt getrocken worde met de kurck ofte bast te houwen ende te kerven/om 't liqueur daer alsoo door uyt te distil-leren/alsoo wort van gelijcken/met dat van Indien oock ghedaen / hoe wel dat de me-nichte/die't distileert/meer is. Nu isser een soorte onder / die puer is / die ghenaemt wort Oppobalsamum, 'twelcke de selve tranen zijn die't distileert. Ende daer is een an-der soorte/die so perfect niet en is/'twelcke is het liqueur, dat uyt het selve hout/kurck/ ofte basten ende Bladen/met perssen en op't vyer te sieden/getrocken wert/ genaemt Xylobalsamum, alsoo heeft men oock van gelijcken in't Balsem van Indien, een soorte die puer is/soo gelijck als het van selfs uyt den Boom voort-comt. Ende daer is oock noch een ander/dat van d'Indianen met sieden ende perssen uyt het hout ende bladen getrocken wort/ende weten dat oock noch wel te verbalschen/ende met ander liqueurē te vermengen/om dat het meer soude schijnen: Wort in effect/en met reden/ Balsem genaemt/ghelijck als het oock is/hoe wel dat het van de selve specie niet en is/worde oock seer veel gheacht/ende souden noch in meerder estime wesen / soo't niet en hadde 't ghebreck dat d'Esmeraulten ende Peerlen gehat hebben/dat is/van veel te wesen/'tge-ne daer alder meest aen ghelegen is / is dat het voor de substantie / om te moghen Vormen / ('twelcke in de heylighe Kercke soo noodich/ende van soo groote veneratie is) van de Roomsche Kercke verclaert is / dat men met den selven Indiaenschen Balsem, in Indien mach Crismeren ofte Vormen/ ende 't Sacrament van Confirma-tie gheven / als oock in de ander meer dinghen / daer't de Kercke toe ghebruyckt. Het Balsem werdt in Spagnien ghebracht/ van nieu Spagnien, ende uyt de Provin-tie van Guatimala, van Chiapa, ende ander plaetsen/in welcke Contreyen/ het alder-meest

Plin.lib.12. cap.25.

Cant.1.

Strab. lib. 16.geograp.

Plin.lib.12. cap.25.

meest ghevonden wort/hoe wel dat het alder costelijckste ende beste comt van't Eylant Tolu, gheleghen aen't vaste Landt/ niet verre van Cartagena, welcke Balsem wit is/ want men hout ghemeynlijcken t'witte voor oprechter ende beter als 't roode: Hoe wel dat Plinius t'roode d'eerste plaets gheeft/ende daer na t'witte/ten derden/t'groene/ende t'laetste/t'swarte. Maer Strabo schijnt het witte Balsem in meerder estime te hebben/ghelijck als het by den onsen gheacht is. Van't Indiaens Balsem soo is Monardus op het breetste tracterende/int eerste ende tweede deel/namelijcken van dat van Cartagena ofte Tolu, want altemael een dinck is. Ick en hebbe niet connen bevinden/ dat het Balsem van d'Indianen/in voorighen tijden/seer gheacht is geweest/noch en ghebruyckten dat oock in gheenige dinghen van importantie/ hoe wel dat Monardus seyt/datter d'Indianen hare wonden met cureerden/ ende dat het de Spagnaerden daer van gheleert souden hebben.

Plin. lib. 12. cap. 25.
Strab. lib. 16 Geograp.

Het 29. *Capittel.* Van't *Liquedamber*, ende ander Olyen, Gommen ende Droghen, die van Indien ghebracht worden.

Nae het Balsem soo wort liquedamber, in weerden ghehouden/ t'welcke oock een ander rieckende medecinael liqueur (ende wat dicker in syn selven) is/ende comt drabbich/ende ghelijck als een koeck te werden/is van natueren heet/ende een goet perfuym, wort ghebesicht voor wonden/ende ander gebreken/waer in ick my beroepe op de Medecijnen/namelijcken op Doctor Monardus, die in syn eerste deel van dit liqueur gheschreven heeft/als oock van veel ander Medecijnen/die uyt Indien comen. Liquedamber wort van gelijcken uyt nieu Spagnien ghebracht/welcke Provincie/sonder twijffel/in dese Gommen/liqueuren ofte sap van Boomen avantagie heeft. Hebbender alsoo oock van ghelijcken/menichte van diversche materien/voor perfuymen ende Medecijnen/gelijck als daer is/t'Anime,'t welcke daer by groote m[...] van daen comt. Het Copal ende t'Suchicopal ('twelcke andere soorten zijn) ghelijck als Storack ende Wieroock/heeft van ghelijcken excellente operatien/ende een seer schoonen reuc voor perfuymen. Desghelijckx soo zijn die Tacamahaca ende Caraña seer medecinael. D'Olye die men noemt van Aveto, wort oock van daer ghebracht/ de welcke ghenoech van de Medecijnen ende Schilders gheproffiteert wort/d'eene om Plaesters van te maken/ ende d'ander voor Vernis op de Schilderye. De Cañafistola ofte Cassia wort daer oock van gelijcken voor Medecijne van daen ghebracht/ de welcke overvloedich wast in't Eylant Española, is eenen grooten Boom/ende brenght de voorseyde Rieten/met het pit datter binnen in is/voor Vruchte voort. Daer wierden gebracht in de Vloot/daer ick met van Santo Domingo af quam/acht en veertich quintalen Cassia fistola, Calsa perilla, ende is oock niet min bekent voor duysentderley ghebreken. Hier van wierden in de voorseyde Vloot/van't selve Eylant ghebracht vijftich quintalen. Men heeft in Peru veel Salcaperilla, ende in't Lant van Guaiaquil ('twelcke leyt onder de Linea Equinoctialis) is het seer excellent/alwaer hen veel lieden gaen cureren/want hebben voor een opinie/dat het Water/'t welck sy daer maer slechts drincken / haer ghesontheyt veroorsaeckt/om dies wille dat het selve/door menichte van dese Wortelen heen loopt/ als boven ghesept is/waer dat sy oock noch by hanghen/dat het niet van doen en is/ om in't selve Lant te sweeten/ofte veel ghewaet van Cleeren te hebben. T'hout van Guaiacan (anders 'theylich Hout / ofte Hout van Indien ghenoemt) wast in grooter overvloet in de voorseyde Eylanden/is soo swaer als yser/dat soo't in't water comt te vallen/

Cassia fistola wast oock veel in Oost-Indien, in't Rijcke van Cambayen.

ballen/gaet terstont te gront. Hier van bracht de voorschreven Vloot drie hondert en vijftich quintalen, ende mocht wel twintich / jae hondert duysent ghebracht hebben/ sonder maer van soo veel houts aftreck waer. Van't hout van Brasilien, dat so ontsteken root/ende soo bekent is/(t'welcke voor verwe ende andere nutticheden gebruyckt wort)quamen daer van de selve Eylanden/in de voorseyde Vlote / hondert ende vier en dertich quintalen. Andere ontelbare aromatijcke Houten/Gommen/Olien ende drogen zijnder noch in Indien, van alle welcke niet moghelijcken is te verhalen/noch daer en is oock voor dese mael niet veel aen ghelegen : segge allenlijcken/datter ten tijden der Coninghen Ingas van Cusco, ende der Coningen van Mexico, veel ervaren Mannen geweest zijn/die met semplies cureerden / ende daer groote curen met aenrechten/ om datse de kennisse ende wetenschap hadden/van verscheyden deuchden ende eygenschappen der Cruyderen/Wortelen/Houten ende Planten/van die men aldaer vint/ daer d'Ouderen van Europa gantsch gheen notitie ofte kennisse van ghehadt hebben. Eñ om te purgeren/so heeft men daer duysent dingen van dese simplen, gelijc als daer is/de wortel van Mechoacan, de Pinionen ofte pijn-noté van Puna, geconfijte Guanuco, olie van Higuerilla, eñ andere duysent diergelijcke dingen/ dewelcke sy(wel berept eñ op synen tijt gebesicht zijnde) van geen minder efficatie houdé/als d e Drogen/die van Orienten comen/ gelijc als verstaen mach worden int gene Monardus, in syn eerste eñ tweede deel geschreven heeft/alwaer hy van gelijcké op't breetste tracterende is/van't Tabaco(ofte Petum,) met het welcke ghedenckweerdige experientie ghedaen zijn/tegens t'senijn. Tabaco is een Boomken ofte Plante / die ghenoech ghemeyn is/maer van seltsaeme deuchden: van gelijcken int ghene dat men Contra-yerva, dat is/ tegen-cruyt heet/als ooc in ander verscheyden planté/want den Autheur van alles/heeft syn weldaden nae syn believen verdeelt /sonder te willen / datter yet onnuts in de Werelt soude voortcomen/maer om t'selve van den Mensche bekent, ende nae behooren ghebruyckt te worden/soo is het noch een ander gabe van God/ t'welcke van den Schepper vergunt wordt / aen den ghenen die't hem goet dunckt. Van dese materie van Planten/ liqueuren, ende andere Medecinale dinghen van Indien, heeft den Doctor Francisco Hernandes een excellent werck ofte Tractaet gemaeckt/ende dat/door expres bevel ende commissie van syne Majesteyt, doende nae't leven afbeelden alle de Planten van Indien, de welcke/nae datse segghen / over de twaelf hondert zijn : Ende affirmeren oock/dat het selve werck over de t'sestich duysent Ducaten ghecost heeft / uyt het welcke den Doctor Nardos Antonios, een Italiaens Medecijn / met grooter curieusheyt een Extract ghemaeckt heeft / tot welcke Boecken ende Beschrijvinghe ick den ghenen aenwijse / die van de Indiaensche Planten breeder ende meerder bescheyt begheert te hebben/namelijcken tot d'affecten der Medecijnen.

Het 30. *Capittel.* Van't groote Gheboomte van *Indien*, als oock de *cedren*, *ceivas*, ende ander groote Boomen.

So ghelijck als t'Aertrijck / van't beginsel der Werelt af/Boomen ende Planten voortgebracht heeft/ door bevel van den almoghen den Heere/alsoo en isser oock gheenich Landtschap / ofte ten brenght altoos eenighe vruchten voort / doch op d'een plaetse meer als op d'ander/ende behalven de Boomen ende Planten/ die door s'Menschen vernuft geplant/ende van t'eene lant in't ander vervoert zijn / soo isser noch een groot ghetal van Boomen/die alleenlijcken van de Natuer gheschapen ende voortgecomen zijn : Van dese heeft men / nae mijn ghevoelen/in de nieuwe Werelt (van ons/

Indien gheheeten) veel meer int ghetal/ als oock in de verscheydenheydt/ als in de oude Werelt van Europa, Asia ende Africa. De reden hier van/ is/ dat de Landen van Indien, heet ende vochtich zijn/ ghelijck als het bewesen is/ int tweede Boeck/ tegens d'opinie der Ouderen waer door het Aertrijck/ met uytnemende weelde / ontellijcke veel wilde ende natuerlijcke Planten voortbrenght/ waer door het oock comt onwoonbaer te wesen: Jae dat meer is/ soo is oock hierom t'meestendeel van Indien onbequaem om te moghen reysen/ door de menichte van Bosschagien / bewassen Heuvelen / ende beslooten Wildernissen/ daer men noyt ten eeuwigen daghen open passagien ghevonden heeft. Om sommighe weghen van Indien te bereysen/ namelijcken op d'eerste incomsten / soo is het noodich gheweest/ ghelijck alst noch is/ nieuwe wegen te maken/ door louteren arbeyt/ van boomen met bijlen af te houwen/ ende de Wildernisse om verre te halen: Jae is wel ghebeurt (ghelijck ons van de Vaders geschreven wort/ die't onderhanden ghehadt hebben) in ses daghen tijdts maer een mijl weeghs te mogen reysen. Ende een van onse Broeders / t'welcke een gheloof waerdich Man is / vertelde ons / hoe dat hy hem eens verloren hadde in de Gheberghten / sonder te weten waer dat hy was/ noch wat wegh dat hy gaen most/ ende quam hem int eynde soo diep in de Wildernisse te verwarren / (zijnde de selve soo dicht ende ghesloten) dat hy / door noots halven/ ghedwonghen was/ daer over ende door heen te climmen ende te clauteren/ sonder met de voeten eens t'aertrijck te raken/ ende dit den tijt van vijfthien daghen lanck/ in welcken tijt hy somtijts) om de Son te moghen peylen/ ende van hem te sien / om dat het Gheberghte van een soo oneyntlijcken Bosschagie bedeckt was) boven op't hooghste van de boomen clom/ van waer af hy den wegh quam t'ontdecken. De ghene die comt te lesen t' Relaes van de Reysen / dat hem desen Man verloren/ ende de weghen die hy ghepasseert heeft/ als oock de wonderlijcke geschiedenissen die hem gebeurt zijn/ t'welcke ick (om dat het my dochte een dinck te wesen/ weerdich om te weten) ordentlijck gheschreven hebbe. Ende de ghene die eenichsins over t' Gebergten van Indien gereyst heeft/ al waert maer alleenlijck die achthien mijlen weegs/ die men heeft van Nombre de Dios af tot Panamâ toe / sal ghenoech comen te verstaen op wat maniere dat dese oneyntlijckheydt van ghebboomten in Indien is / ghelijck als daert nimmermeer Winter is/ die tot coude comt/ zijnde de vochticheydt des Hemels ende van't Aertrijck soo overdadich veel/ dat het nootwendich moet volghen / t'Aertrijck der Gheberghten soo overvloedich van geboomten/ ende de Platte-Velden (die sy slaep-lakens heeten) vol gras ende groenicheyt te wesen/ in voeghen dat men daer/ van gras voor de Weyden/ ende van hout voor gebouwen / als oock van Barn-hout voor t'vier/ gheen ghebreck en heeft. Om de verscheydenheyt ende ghedaenten van so menigherley wilden boom te noemen/ is onmoghelijck / want men en weet noch/ van den meesten hoop de namen niet. De çedre Boomen / die men in ouden tijden soo seer gheacht heeft/ zijn daer seer ghemeyn voor timmeragie / ende om Schepen af te maken/ ende men heefter verscheyden soorten af: daer zijnder etlijcke wit/ ende andere rosverwich/ ende seer welrieckende / wassen in d'Andes van Peru, als oock in de Gebergten van het vaste Lant/ op d'Eylanden/ in Nicaragua, ende in nieu Spagnien, in grooten overvloet. Oock soo heeft men daer Laurieren, van een seer schoon gesicht/ ende uytnemende hoogh/ met een ontelbare menichte van Palmboomen, als oock de çeyvas, daer d'Indianen haer Canoas af maken / t'welcke zijn Schuyten die uyt een Hout uytghehoIt zijn. Daer worden van de Havana ende t'Eylandt van Cuba (alwaer men een oneyndtlijcke menichte van dusdanighe geboomten heeft) seer dierbare houten naer Spagnien ghevoert/ ghelijck als daer zijn / Ebanos, Caovana, Granadillo, çedren, ende andere dierghelijcke houten/ die ick altemael niet en ken. Van ghelijcken

Cedren-hout heeft mē oock int Eylandt Tercera, een van de Vlaēmsche Eylandē, in sulcker menichtē dat men daer de Schepen ēn Schuyten af maeckt/ zijnde t'selve/ door de overvloet/ voor't onghe achtste hout gehouden.

lijcken soo zijnder in nieu Spagnien groote Pijn-Boomen / hoe wel dat'e soo stijf niet en zijn/als die van Spagnien/maer en brengen geen vruchten voort/ dan lege Pijn-appelen. De Cycke-boomen die van Guayaquil ghebracht worden/is een uytghelesen ende welrieckent hout/alst bereyt wort. Men krijght van daer oock overdadige hooge* Rieten/in welcker scheptsels ofte afdeplinge/ee botigia ofte spaensche olp-pot nat gaen mach: dienen oock van gelijcken voor gebouwen. T'hout van Mangles,daer men de Masten ende Raan van de Schepen af maeckt/ wort voor soo hart ende sterck gehouden/ghelijck als of het Yser waer. De Molle is eenen Boom van veel deuchden/ brenght een maniere van Druyfkens voort / daer d'Indianen Wijn van maecken/ wort in Mexico,Boom van Peru ghehceten / om datse daer eerst van daen ghecomen is/wast des niet te min/so wel ende beter in nieu Spagnien als in Peru. Daer zijn noch ander duysentderley soorten van Boomen / t'welcke te lanck soude vallen al te verhalen/zijnde etlijcke van dese boomen van een ongheschickte grootte/ sal alleenlijck verhalen van eene die in* Tlacochavaia(drie mijlen van Guaxaca,in nieu Spagnien) staet: Desen is ghemeten ghewecst / op een wedtspel / ende wiert bevonden/ dat alleenlijck het hol/van binnen/negē vadem int ronde hadde/ hebbende van buytē te weten/dicht by de wortel/sesthien/ende wat hoogher/ twaelf vadem: Desen Boom is van eenen Blixem geraect geweest/diese van boven af/ door't hert heen/tot beneden toe quetste/ ende willen segghen / dat het voorseyde hol/daer van ghebleven soude wesen. Al eer dat den voorseyden boom van den Blixem gheraeckt wiert/seyt men/ datse voor duysent persoonen schaduwe maeckte / waerom sy haer daer altoos onder vergaderden/ om haer Feesten/Dans-spelen/ende ander superstitien te doen: Heeft evenwel noch veel tacken ende loof/maer veel minder. Men en can niet weten van wat specie / ofte soorte van Gheboomten/dat het is: dan willen segghen/dat het een soorte van çedren soude wesen. De ghene die dit voor een fabuleuse çedren hout / mach lesen t'ghene dat Plinius van de Platano van Liçia vertelt / welcker hol een en tachtich voeten groot was/dat eer eē spelonck ofte huys gelijckende is/als een hol van eē boom eñ de tackē des selven/maeckten t'schijnsel van een gheheele Bosschagie/welcker schaduwe t'gheheele veldt over / bedeckende was / waer mede men achter laten sal/de verwonderinghe van den Weber/die binnen int hol van een Castagnien-Boom syn wooninghe ende Weestou hadde/als oock van den anderen Castagnien(of ic en weet wat)boom/ dat het was/ daer acht Man te Peert in reden / ende weder alsoo t'hol uyt quamen/ sonder den anderen in de wegh te wesen. In dusdanighe vreemde ende misinaeckte Boomen/was dat d'Indianen veeltijts hare Afgoderije in pleeghden/ghelijcken als het d'oude Heydenen van gelijcken voor een ghebruyck hadden/nae dat d'Autheuren van dien tijden ons te verstaen ghegeven.

Een Laurier is daer van ghelijcken in niet minder menichte/ eñ volghens, daerom oock niet veel geacht.

* Dierghelijcke dicke/ ende behalven dat / seer costelijcke Rieten van verscheyden coleurē heeft men in Oost-Indien in grooter menichte / als men in myn Itinerario afgebeelt mach sien.

* Dierghelijcke dicke boomen vint men oock in Oost-Indien, ghelijck als icse selfs dickwils ghesien hebbe.

Plin. lib. 12. cap. 1.

Het *31. Capittel.* Van de Planten ende Vrucht-Boomen die uyt Spagnien naer Indien ghebracht zijn.

D'Indianen zijn beter betaelt geworden / int ghene de Planten beroerende is/als in ander Coopmanschappen/want de ghene die men nae Spagnien ghevoert heeft/zijn weynich / ende aerden daer qualijck: Ende de ghene die van Spagnien nae Indien ghebracht zijn/ zijn veel/ende aerdender wel/ende weet niet of wy segghen sullen/of het door de goetheyt der Planten comt/om die van herwaerts over d'eere te gheven/ dan ofte dat wy segghen / dat het door't Aertrijck comt / op dat d'eere aldaer blijft: In somma / al wat bynae in Spagnien goets voortcomt/ is daer van ghelijcken/ende op plaetsen beter, ende weder in ander dingen soo wel niet. Tarwe/Garste/Hoff-Cruyden/Groe-

den/Groenicheyt/alderhande Aert-weyten/als daer is Latou/Kool/Radÿs/Ajuyn/Loock Petercelie/Rapen/Wortelen/Biet/Spinagie/ende ander diergelÿcke Moes-Cruyderen/Arweten/Boonen/Linsen/etc. Eyntlÿcken/ al wat dat men herwaers van soodanige Huys-Cruyderen ende profÿtelÿcx heeft/is daer nu ter tÿt oock/want de ghene die derwaerts ghevaren zÿn/ hebben sorghvuldich gheweest van alderhande zaden met hen te nemen/ende t'aertrÿc heeft van alles goede respondentie gedaen/doch gheeft op verscheyden contreyen (nae dat de plaetsen zÿn) wel van't eene meer als van't ander/ende van sommighe dinghen weynich. De Boomen/ die aldaer aldermeest ende ghemeynlÿckst/ als oock overvloedichst voortcomen/ zÿn Aragnien/Lÿmen/Cidren/ende vruchten van dierghelÿcke soorte. Daer zÿn al op contreyen geheele Gheberghten ende Bosschagien vol van Aragnien-Boomen/ t'welcke my ghenoech heeft doen verwonderen: Waerom ick eens/ op een Eylandt wesende/vraechde/wie dat het Landt soo vol Aragnien-Boomen gheplant hadde: Waer op my gheantwoordt wert/ t'selve alsoo by gheval/ende van syn selven ghecomen te wesen/om dat daer sommighe Aragnien appelen/int over-reysen/ ghestropt ofte gevallen waren/dewelcke int verrotten t'zaet ofte de korlen uytschoten/die doe also/met de af wateringhe/hier ende daer verspreyt worden/waer van met der tÿt dese Bosschagien voortghesproten zÿn/t'welcke my een goede reden docht te wesen: Segghe dat dit de Vruchte is/ die men int gemeyn over gheheel Indien heeft/om dat ick noyt geenighe plaetsen (van daer ick gheweest hebbe) sonder Aragnien appelen ghevonden hebbe/ om dies wille dat alle de Landen van Indien heet ende vochtich zÿn/ t'welcke t'ghene is/dat den selven Boom vereyscht/en wassen int Gheberghte niet/ maer comen uyt de Valleyen/ofte van de Zee-Custen. De gheconfÿtte besloten Aragnien-appelen (die op d'Eylanden ghemaeckt worden) is een van de beste Conserven/die ick aldaer/als oock hier/opt ghesien hebbe. Van ghelÿcken soo aerdender de Persen ende haer consoorten seer wel/als Melocotonen, Albercoken, ende ander dierghelÿcken: Doch dese wassen meest in nieu Spagnien ende in Peru, uytgesondert Durasnos, (t'welcke oock een soorte van Persen is) weynich/ende noch veel minder op d'Eylanden. Appelen ende Peeren wassen daer oock maer passelÿcken wel: Karsen seer weynich/maer Vÿghen in overvloet/ namelÿcken in Peru. Que-appelen heeft men over al/principalÿcken in nieu Spagnien, in sulcker voeghen/datser ons vÿftich voor een halven Reael lieten uytlesen. Granaet-appelen zÿnder van ghelÿcken ghenoech/doch zÿn al te samen soet/want de sueren en hebbender niet wel willen wassen. Meloenen vindt men op plaetsen seer goet/als op't vaste Lant ende op sommighe contreyen van Peru. Morellen noch Karsen/hebben tot noch toe gheen gheluck ghehadt/om eenige incomste in Indien te crÿghen ende gheloof niet/dat het by ghebreck van getempertheyt toecomt/want men heeftser op alle manieren/ dan dat het comt by ghebreck van sulcks t'ondersoecken/of te gheraken. Ick en can nauwelÿcx bedencken/datter andere leckere vruchten gebreck zÿn. Van grove ende droop vruchten heeftmender noch gebreck/als Akeren eñ Castagnien/de welcke/mÿns wetens/tot noch toe/in Indië niet geweest en zÿn. Amandelen wassender/maer weynich/ want d'Amandelen/ Noten eñ Haesnoten/worden daer/door de welgestelde ende weeldige lieden/uyt Spagnië gebracht. Van gelÿcken en weet ick niet/datter Mispelen noch Sorben/of diergelÿcke vruchtē zÿn/doch daer en is oock niet veel aen gelegen. Dit is nu genoech om te verstaen/datter geen leckernÿe en gebreeckt van genoech vruchten/soo laet ons nu oock een weynich seggen van de profÿtelÿcke Planten/die daer van Spagnien gebracht zÿn/waer mede wy't Relaes van de Planten sullen voleynden/ t'welcke al wat te lanck begint te worden.

Het 32. *Capittel.* Van de Druyven, VVijngaerden, Olijf ende Moerbesieboomen, ende van 't Suycker-Riet.

DE Kostlijckelijcke Planten / verst aes ick te wesen / de ghene die / behalven datse eten voor 't huys geven / noch gelt voor d'Eygenaers in de beurse brengen / onder de sen / soo is den Wijngaert de principaelste / den welcken voortbrenght / Wijn / Azijn / Druyven / Razijnen / Suringh ende Syroop / doch de Wijn is t'ghene / dat te bedieden heeft. Men heeft op d'Eylande / noch ooc op 't vaste lant / noch druyve noch Wijn. In nieu Spagnië heeft mē Wijngaerden die druyvē geven / maer men en maecter geenen wijn af / moet comē door oorsake datter de druyven niet te vollen rijp en wordē / eñ dat / door den regen / die men daer in Iulio eñ Augusto heeft / de welcke haer belettende is / niet wel op haer sayssoen te comen / so datse alleenlijc dienen om uyt de hant t'eten. Den wijn wort daer uit Canarien of van Spagnien ghebracht / ende is aldus op de meeste plaetsen van Indien, uytghesondert in Peru ende Chile, alwaer men Wijn-stocken heeft / ende seer goeden Wijn ghemaeckt wort / die noch dagheliicks aen neemt / ende vermenichfuldicht / soo wel in menichte als in goethept / 't welcke eenen grooten schat voor 't selve Landt is / om datse de maniere van die te maken / allengskens beginnen te verstaen. De Wijngaerden van Peru heeft men ghemeynlijcken in heete Valleyen / alwaer sy Water-putten ende goten ghemaeckt hebben / ende worden met der hant begoten / want reghen van den Hemel en valter op de platte Landen gheensins ofte nimmermeer / ende inde Gheberghten op seker tijden. Daer zijn contreyen / alwaer de Wijngaerden / noch reghen van den Hemel / noch Water van 't Artrijck en ontfanghen / ende brengen / niet tegenstaende / menichte van Druyven voort / gelijck als daer is / in de valleye van Yca, als oock van ghelijcken in de leeghten / (die men heet) van Villacuri, alwaer men / onder eenighe doode Zant-Landen / sommighe leeghe Velden vint / die 't ghegheele jaer door / uytnemende groen ende frisch staen / sonder dat het daer nimmermeer en regent / noch datter oock eenige Water-Putten zijn / ofte Menschlijcke begietinghe gedaen wort. D'oorsaecke hier van moet wesen / dat de voorseyde Landouwe sponciachtich is / ende dat het de Wateren der Rivieren / die van de Gheberghten af stoten / (de welcke in de selve Zandt-Landen verdwelghen) naer hem is treckende / ofte dat het de vochtichheyt van uyt der Zee (als ander meynen) ontfanght. Dit is te verstaen / om dat het door 't Zant heen dringht ofte cleynst / so soudent daer door maken / dat het Water niet onvruchtbaer noch onnut en comt te wesen / gelijck als het van den Philosooph bedupt wert. De Wijngaerden zijn seer aengegroeyt / soo dat / om de selve oorsake / de thienden der Kercken / hedens daeghs wel vijf / ses maels meer zijn / alsse over twintich jaren waren. De vruchtbaerste Valleyen van Wijnstocken / zijn die van Victor by Arequipa, die van Yca, in de Jurisdictie van Lima, ende die van Caracato in Jurisdictie van Chuquiavo. De Wijnen hier van / werden ghevoert nae Potosi, Gusco, ende nae verscheyden plaetsen / ende daer wert een groote handelinghe met ghedreven / want comt noch te gelden (met alle de menichte) elcke Bottigia ofte Arrobe, vijf ofte ses Ducaten / ende soose van Spagnien is / (die daer altoos in de Vloten ghebracht wert) thien ofte twaelf Ducaten. Int Rijcke van Chile maeckt men Wijn gelijck als in Spagnen / want leyt op de selve ghetemperthept / maer soo men die nae Peru brengt / soo bederftse. Men heeft oock wel Druyven daer men gheen Wijn en heeft / ende is een dinck om te verwonderen / dat men in de Stadt van Cusco, t'ghegheele Jaer door / frissche

Druyven sal vinden: d'oorsake hier van/ is my ghesept/te wesen/om dieswille dat de Valleyen/daer ontrent ghelegen/op diversche Maenden van't Jaer/vruchten geven. Ende of het nu comt/datse de Wijngaerden/op verschepden tijden/ snoeyen/ ofte dat het is door de qualitept van't aerdtrijck/ in effect/ soo brenghen verschepden Valleyen ofte Dalen/t'ghcheele Jaer door/vruchten voort. Soo hem yemandt hier van quam te verwonderen/sal hem noch meer verwonderen/ van't ghene ick nu seggen sal ende sal oock/by avontuer/ niet gheloost worden/ te weten/daer zijn Boomen in Peru, die d'eene zijde van den Boom/t'eene halve jaer vruchten geeft/ ende d'ander zijde/t'ander halve Jaer. In Mala, derthien mijlen van de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen / staet eenen Vijghenboom/dewelcke aen d'eene helft/ te weten/ aen de zijde van't Zuyden/groen staet/ gevende een tijdt van't Jaer/ als het in't Gheberghte Somer is vruchten/ende d'ander zijde ofte helft/die nae't vlacke Landt/ende de Zeecant toe gewent staet/comt groen te worden/ende vruchten te geven/op eenen anderen tijt vā't jaer/int contrarie/als het op het vlacke lant Somer is. So vele als dit aengaet/so is het verschil der ghetempertheyt ende locht / die van d'eene ofte d'ander zijde gedreven wort/de ghene die't selve werckende is/ofte uytrecht. De neeringhe der Wijnen en isser niet cleyn / maer en comt even wel buyten haer Provincie niet. De zijde die men in nieu Spagnien maeckt/wort nae ander Rijcken vervoert/als nae Peru. Ten tijden der Indianen / soo en wasser gheen / want de Moerbesien-boomen zijnder eerst uyt Spagnien ghebracht/ende aerdender wel/namelijcken in de Provincie / die ghenoemt wort/de Misteca alwaer Zijwormen opgevoet/ ende goede Zijdt-wercken (als Taffetanen/Damasten ende Carmesijnen) ghemaeckt werden / maer Fluweelen en zijnder tot noch toe niet ghewrocht. De Suycker is een ander neeringhe/die noch alderghemeynste is/want en wort niet alleen in Indien gesleten/maer wort noch oock ghenoech nae Spagnien ghevoert/om dieswille dat de Suycker-Rieten/op verscheyden plaetsen van Indien uytgelesen wel wassen. Daer zijn in de Eylanden/in Mexico, in Peru, als oock op ander contreyen/Artificien ofte Ingenien (dat syn Suycker-keeten) ghemaeckt/van grooten handelinghe/ende is my geaffirmeert gheweest/ dat die van der Nasca Jaerlijcx placht op te brenghen over de dertich duysent pesos, ofte Realen van achten. Nu die van Chicama, by Truxillo, was oock van een grooten rijckdom/ zijnde die van nieu Spagnien, van niet minder/ want dat ghene dat in Indien wel in Suycker ende Conserven verdaen ende ghespilt werdt/is een dinck om Sot te werden. Wt het Eylandt van Santo Domingo, werden ghebracht/ in de Vloot daer ick met herwaerts quam/acht hondert ende acht en tneghentich / soo kisten als kasten Suyckers/welcke zijn (wesende op de maniere/ ghelijck als ickse hebbe sien laden / in de Haven van Puerto Rico) naer mijn gissinge/van acht arroben elcke kiste ofte kast. Dese neeringhe van de Suycker/is de principaelste handel der voorseyder Eylanden/ soo seer ist / dat hen de Menschen begheven hebben tot den appetijt der soeticheydt. Olijven ende Olijfboomen zijn van ghelijcken in Indien voortghesproten / segghe in Mexico en Peru, maer daer en zijn tot noch toe geen Oly-Molens ofte Perssen gestelt/ noch daer en wort ooc geen Oly gemaect/ om dat syse liever willen hebben om t'eten/ waerom syse oock wel laten rijp werden/want bevinden/ dat d'oncosten/om d'Oly te maken/meer beloopen/als de proffijten moghen opbrenghen/in voeghen dat/ alle den Oly daer uyt Spagnien gebracht wert. Waer mede wy de materie der Planten willen voleynden/ende comen nu tot die van de Beesten ende Gedierten van Indien.

Van diergelijcke boomē heeft mē ooc in Oost Indien, welcker contrefeytsels mē siē mach in mijn Itinerario.

Het

Het 33. *Capittel.* Van't cleyn ende groot Vee van *Indien.*

DRie manieren van Gedierten vinde ick in Indien, te weten / eene / die daer van de Spagnaerden gebracht zijn/andere / al hoe wel datser van de Spaengnaerden niet gebracht zijn gheweest/soo heeft men die nochtans in Indien van de selve specie/gelijck als in Europa. Andere zijn eygentlijcke Gedierten van Indien/ van die men in Spagnien niet en vint. Nu soo zijn d'eerste maniere ofte soorte/ Schapen/ Koeyen/ Geyten/ Verckens/ Peerden/ Ezels/ Honden/ Katten/ende andere diergelijcke/ welcke generatie men in Indien heeft. Het cleyne Vee isser seer vermenichvuldicht / ende soo men de wollen oorbooren ofte proffiteren mocht/om nae Europa te seynden/ souden wel een van de grootste rijckdommen van Indien wesen / want men heeft aldaer/ voor't cleyne Vee(t'welcke zijn Schapen ende dierghelijcken)grooten overvloet van Weyden/sonder dat men/op veel plaetsen/aen't cruyt ofte gras/eenighe verminderinge siet: Jae de mildicheyt der Weyden is in sulcker voegen/dat men in Peru gantsch geen Weyden en vint/die eenighe Eygenaers hebben/ so datter een yder mach Weyden / daer't hem belieft. Hier van comt het / dat men t'vleesch daer ghemeynlijcken abondant/ende goet coop heeft/als oock d'ander nutticheden/die van de Schapen comen/als Melck/Kasen/etc. De wollen hebbense / voor een tijt lanck / gantsch te loor laten gaen/tot datter int eynde Draperijen op ghestelt zijn / daer men Lakenen ende Frisen maeckt / t'welcke int selve Lant een groot antijet gheworden is / voor't arme Volck / om dat de Castilliaensche Lakenen daer seer costelijcken zijn. Men heeft nu verscheyden Draperijen in Peru,ende noch meerder quantiteyt in nieu Spagnien,evenwel(t'zy nu dat de wol soo fijn niet en is/ofte dat syse soo wel niet en weten te bereyden)soo gaen de Lakenen/die daer van Spagnien ghebracht worden/ die van Indien veel te boven. Men vont daer lieden die tseventich/ jae hondert duysent hoofden/ofte stucx/van cleyn Vee hadden/ ende men vintse noch hedens daeghs oock wel van weynich min/t'welcke in Europa een grooten rijckdom soude wesen / ende is aldaer maer passelijcken been. Op veel plaetsen van Indien(ende geloove oock wel op't meestendeel)soo en heeft het cleyne Vee niet soo goeden voetsel/door oorsake dat het cruyt ofte gras te lanck/ende t'aertrijck al te weeldich is/ waerom daer so wel niet mogen weyden/als t'groot Vee. Ende alsoo heeft men daer oock een ontallijcke menichte van Koeyen Ossen/ende dierghelijcke/ende dit op twee manieren/ te weten/t'eene/t'welcke tam Vee is/gaen op haer bestemde plaetsen/als op de Landen van de Charcas,ende in ander Provincie van Peru, als oock in gantsch nieu Spagnien, met welcke Vee sy haer proffijten doen(als in Spagnien)van't vleesch/ Boter / Kalven ende Ossen voor den ploegh/etc. T'ander Vee is op een ander maniere/van de ghene/ die in de Gheberghten int wildt loopen/ de welcke/ door de woestheyt ende Wildernisse der Gheberghten/als oock door de menichte/niet gheteyckent worden / noch oock gheen eyghenaers hebben/zijnde ghelijck als Jacht van't Geberghte/ want den ghenen diese eerst jaeght ende doot smyt/isser d'Eygenaer van. Op dese maniere so zijn de Koeyen ofte Ossen van't Eylandt Espańola , ende ander plaetsen daer ontrent / oock soo seer vermenichvuldicht/datse by duysenden int Ghebergte/ende over t'Velt heen loopen/ sonder eenighe toebehoorders ofte Eygenaers te hebben / waerom haer d'Inwoonders alleen van dit Vee proffiteren om de huyden / loopender te Peert nae toe / t'zy swarten ofte witten/(te weten/ Slaven ofte Vrijen)met hant ofte Worp-pijlen ende

Harpoen-

Harpoen-ijsers/ende rijden alsoo op der Jacht van de Stieren ofte Koeyen/ende soo menich als syer ter neder connen vellen ende crijghen/comen hen toe/ende zijn haer eyghen/villense/ende brenghen de Huyden nae Huys/latende t'vleesch verloren over t'Velt heen ligghen/sonder dat het ghenuttticht ofte eens van yemant begeert wert/ende dat/door d'overvloedichept die daer van is/jae soo veel/dat my geaffirmeert werde/dat sommighe plaetsen/van't voorseyde Eylant/ geinfecteert ofte een quade locht daer van hadde/ door de corruptie ofte verrottinghe der menichte van't vleesch. Dese neeringhe van't Velwerck ofte Schevincken/(die nae Spagnien ghesonden werden) is een van de beste handelinghen/van die in de Eylanden ende nieu Spagnien ghedreven wert. Daer wierden int Jaer van seven en tachtich gescheept/ in de Vloot van Santo Domingo, vijfen dertich duysent/vier hondert en veertich Ossen ofte Koeyen huyden/ende van nieu Spagnien quamender vier en tsestich duysent/drie hondert ende vijftich huyden/de welcke gewaerdeert wierden op ses en tnegentich duysent vijf hondert ende twee en dertich pesos ofte realen van achten. Soo wanneer datter een van dese Vloten ghelost worden/soo ist een dinck om sien/ hoe vol dat den Oever der Riviere van Sivillien ende t'Arenael ofte Magaseyn over al/ van de menichte der Huyden ende Coopmanschappen ofte waren/ ghelegen is/ dat ghenoech verwonderinghs waert is. Noch soo heeft men daer oock t'Vee der Geyten/t'welcke/ behalven d'ander nutticheden/ van de jonghe Geytkens/ Melck/ etc. Noch een ander/ jae wel een van de principaelste proffijten is/te weten/t'smeer ofte t'alck daer van/ met het welcke hen ghemeyndlijcken/ Armen ende Rijcken zijn dienende/om te lichten/ want is haer/om d'overvloedichepts wille/beter coop als Olie/hoe wel dat alle het smeer/ dat hier tot ghebesicht wert/geen Masculino en is. Van ghelijcken/soo worden daer Huyden bereyt ende getout/om Schoenen/Leersen/ende Leerwerc af te maken/ doch en zijn/mijns dunckens/evenwel soo goet niet/ als de gene die daer van Spagnien gebracht worden. Peerden zijnder oock aengheteelt/ende daer zijnder op/veel plaetsen/ofte t'meerendeel van Indien/die uytghelesen goet zijn/jae daer zijn sommige teelten van/die soo goet zijn/ als de beste van Castillien/soo wel om te loopen ende triompheren/ als om te reysen ende t'arbeyden/so dat het nu daer een ordinaris dinck is/ met Peerden over wegh te reysen/ hoe wel datter gheen Muylen (die daer oock veel zijn) en ontbreken/namelijcken ter plaetsen daerse ghebruyckt worden/om laste ende goederen te draghen/als op't vaste Lant. Van de Ezels en heeft men soo groote menichte noch ghebruyck niet/ want dienen hen daer seer weynich van/ om met t'arbeyden. Cameelen zijnder etlijcke/doch weynich/ hebber in Peru ghesien/die aldaer van Canarien gebracht/als oock aengeteelt waren/maer niets te veel. Honden zijn int Eylant Espanola, in sulcker menichte (als oock inde groote) so seer aengegroeyt ofte voortgeteelt/dat het alsnu een plaegh voor't Eylant is/want verslinden ende vernielen t'Vee/ende loopen by hoopen over t'Velt int wilt/ende de gene diese doot can smijten/heefter een sekeren prijs ofte gesetten Penninck voor/gelijck als men in Spagnien van Wolven doet. Oprechte Honden en hebbender in Indien niet geweest/dan wel een soorte van Hondekens/gelijck als die d'Indianen Alco noemden/ om welcker gelijckenisse sy de Honden/die daer van Spagnien ghebracht zijn/oock Alco ghEheeten hebben/zijn soo groote vrienden van dese Hondekens/ datse haer selven t'eeten sullen onthouden/om haer te geven/ende als sy over wegh reysen/so dragen sy dien op den rugge/ofte inden boesem by haer/jae so wanneer datse sieck zijn/so moet het Hondeken altoos by haer wesen/soo dat het haer tot geenich ander dinck dienstich is/ dan alleenlijck om de goede vrienschap ende ghesélschap.

Het

Het 34. Capittel. Van sommighe Ghedierten van *Europa* die de Spagnaerden in *Indien* ghevonden hebben, ende hoe dat de selve daer ghecomen moghen zijn.

IS een seker dinck / dat alle dese voorseyde Ghedierten/in Indien/van Spagnen ghebracht zijn gheweest / ende datse daer in de eerste ontdeckinghe niet en waren / 'twelcke noch gheen hondert Jaer gheleden is: Ende behalven/dat het een saecke is / daer men noch wel levende ghetuyghen van heeft/soo is het oock noch een ghenoechsame proeve te sien dat d'Indianen in haer Tale gheen eyghen vocabulen ofte namen van de voorseyde Beesten en hebben/ dan datse haer met de selve Spaensche namen zijn behelpende/doch even wel ghecorrumpeert ofte gebroken: Want soo ghelijck alsyse niet en conden/alsoo hebbense de namen/van daer haer de dingen van daen gecomen zijn/van't selve oock aenghenomen. Desen reghel hebbe ick goet ghevonden/om t'onderscheyden/wat dingen dat d'Indianen voor der Spagnaerden comste gehadt/ ende wat datse niet gehadt en hebben/want het gene datse hadden / ende wel kenden/ gabense oock synen naem/ende 'tghene datse van nieus creghen/ gabense nieuwe namen/'twelcke ordinaris de selve Spaensche namen zijn / hoe wel dat sy die op haer maniere prononcieren/gelijck als Peerden/Wijn/Koorn/ etc. Nu soo heeft men daer gevonden eenighe Ghedierten van de selve specie/ghelijck als in Europa, sonder datser

van de Spagnaerden gebracht zijn geweest/gelijck als daer zijn/Leeuwen/Tygren/ Beyren/wilde Verckens/Vossen / ende andere wreede ende wilde Beesten / van de welcke wy in't eerste Boeck dapper ghearguменteert hebben / van hoe dat het de waerheyt niet wel ghelijck en was/in Indien over Zee ghecomen te wesen/want de Zee Ocean te moghen over swemmen/is onmoghelijck / ende datse van Menschen gheschеept/ende daer over ghebracht zijn/is een sotternye / waer uyt volghen moet/ datser

datser aen eenighe oorden (daer d'eene Werelt met d'ander/aen een/ofte na by comt) over ghecomen zijn / ende alsoo allenghskens dese nieuwe Werelt vervult hebben: Want nae luyt der Schriftuere/so zijnder van alle de voorzeyde Ghedierten in d'Arcke van Noë ghetweest ende over gheblieven/van waer sy weder de Werelt gherestaureert hebben. De Leeuwen/die ick derwaerts gesien hebbe/ en zijn niet ros verwich/ noch en hebben oock soodanighe blocken hayrs niet/ghelijckmense plach te schilderen/ dan zijn grauachtich/ende soo wreedt niet/als men die wel afbeeldt. Om de selve te Jaghen/soo vergaderen hen d'Indianen ringhs-ghewijs/ ('twelcke sy Chaco heeten) ende smijtense alsoo met steenen/stocken/ende ander Instrumenten/doot. Dese Leeuwen hebben oock voor een ghebruyck / haer op de Gheboomten te begheven/ alwaer sy van d'Indianen met Lancien/Voet-boghen / ofte noch beter met Roers/ afghelicht ende ghedoot worden. De Tygren houden sy voor wreeder ende wilder/ende doen oock periculeuser sprongen/om dat het met verrasschinghe is/ zijn besprenckelt ofte beplackt/ende op de selve maniere / ghelijck alsse van de Histori-schrijvers afghebeelt worden. Hebbe etlijcke malen hooren vertellen/dat dese Tygren, soo seer op de smaeck der Indianen/gewent waren/dat sy/om de selve oorsake/gheen Spagnaerden/ofte seer weynich/aen ransten / jae datse van onder henlieden wel een Indiaen wech grepen/ende daer met door ginghen. De Beyren / die men op de spraeck van Cusco, Otroncos noemt/zijn van de selve specie/als die van herwaerts-over/ende onthouden haer oock in de holen. Van Bye-korven isser weynich ervarentheyt / want de Honich-graden/die men in Indien heeft/worden op de Boomen/ofte onder d'aerde ghevonden/ende niet in Bye-korven ofte korcken Huyskens/ (dat is op de Spaensche maniere) ende de Honich-graden/die ick in de Provincie van de Charcas ghesien hebbe/ (de welcke men aldaer Lechiguanas noemt) zijn van een grauwe coleur / ende van seer weynich nats/ende hebben eer de ghelijckenis van soet strop/als van Honich graden/segghen dat de Byen soo cleyn zijn/als Vliegen/ ende datse onder t'Aertrijck haer vergaderinge houden/de Honich is suerachtich ende swart. Op ander contreyen heeft men beter Honich ende Honich-graden/die oock beter ghesormeert zijn / gelijck als in de Provincie van Tucaman, in Chile, ende in Cartagena. Van de wilde Zwijnen ofte Bos-verckens hebbe ick weynich noticie/dan alleenlijcken/dat ick het van eenige persoonen ghehoort hebbe/diese segghen ghesien te hebben. Vossen ende Ghedierten die't Vee vernielen/zijnder meer alst de Schaep-herders wel lief is/behalven de voorseyde Ghedierten/die wreedt ende schadelijck zijn/soo heeft men daer oock noch andere proffijtelijck/dieder de Spagnaerden insghelijckx niet gebracht hebben/ghelijck als daer zijn/Herten ofte Venesoenen/ waer van men aldaer groote menichte over alle t'ghebergte heeft/doch even wel zijn't meestendeel Venesoenen sonder Hoornen / ofte ick en heb daer ten minsten anders geen gesien/noch van yemant ghehoort / diese anders gesien heeft/zijn meestendeel ghelijck als Vaynkens/ofte jonge Herten. Dat nu alle dese Ghedierten (door haer lichtveerdigheyt/ende om datse uyt de natuer wildt/ ende van der Jacht zijn) van d'een Werelt in d'ander (te weten/ van daerse aen den anderen comen) ghepasseert ende over gecomen zijn/en valt my niet swaer / maer seer licht/te gelooven/ende houdet by nae voor warachtich/siende datter in seer groote Eylanden/die verre ende verscheyden van't vaste Lant ligghen / gantsch gheen ghevonden worden / soo vele als ick door eenighe ervarentheyt ende informatie hebbe connen te verstaen comen.

Genes. 6.

Het *35. Capittel.* Van de Voghelen die men daer van hier heeft, ende hoe datse daer in Indien ghecomen moghen zijn.

MInder swarigheyt isser / 'tselve van de Voghelen te ghelooven/te weten/van de ghene die men daer van soodanighe generatie (als die van hier) heeft/ghelijck als daer zijn/Patrijsen/Tortel-duyven/Ringh-duyven/Quartels/ende verscheyden soorten van Valcken/ de welcke voor seer gheacht/ende als presenten / uyt nieu Spaghien ende Peru, aen de Heeren in Spagnien ghesonden worden: Item/Reygers ende Arenden van verscheyden soorten. Van dese ende andere dierghelijcke Vogels/en is niet aen te twijffelen/daer over ghevloghen te wesen/ende datse veel beter passeren mochten / als de Leeuwen/Tygren ende Herten. De Papegayen zijn oock van grooter vlucht/ende worden in Indien in grooter menichte ghevonden / namelijcken in d'Andes van Peru, in de Eylanden van Puerto Rico, ende Santo Domingo, vliegen sy geheele vluchten ofte hoopen teffens gelijck als de Duyven: Eyndtlijcken/dat de Vogelen altoos door haer vleugelen/eenen open wegh hebben/nae waer toe datse begeeren/ ende om de Golf te passeren/soo en souden't veel/der selven/niet moeylijck wesen/ want is een seker dinck/ (gelijck als van † Plinio geaffirmeert wert) hoe datter veel de Zee over vlieghen/ende nae seer vreemde Conninghrijcken passeren: Even wel van soo groote Golf als den Ocean van Indien is/en weet niet/datter yemant afschrijft/ die van vlieghende Voghelen ghepasseert te werden/des niet tegenstaende/soo en houde ick het noch niet gantsch voor onmogelijck/want daer is van sommighe Zee-varende lieden een ghemeyn opinie/datse wel † twee hondert/ende meer / mijlen van Landt ghesien worden. Ende naer dat oock van * Aristotele geleert wort/ soo is het seer licht voor de Voghelen haer onder 't Water te onthouden/om dies wille datse weynich asems hebben/ghelijck als wy ghewaer worden aen de Zee-voghelen/die onder't water duycken/ende haer een goede poos onder houden/alsoo mocht men comen te dencken / dat de Voghelen ende vliegende Ghedierten (die op d'Eylanden ende op't vaste Landt van Indien gevonden worden) de Zee ghepasseert zijn / hebbende hier ende daer/op d'Eylandekens ende Clippen (diese door d'aengheboren natuer in kennisse hebben) haer Rust-plaetsen ghemaeckt hebben/ghelijck als Plinius van etlijcke verhalende is/ ofte datse haer by avontuer alsoo moede ghe vloghen zijn / in't Water laten neer vallen/ende daer nae (een wijl gherust hebbende) haer weder op heffen / ende also haren wegh voortaen vlieghen. Wat beroerende is / de Voghelen die op d'Eylanden zijn/ daer gantsch gheen Lant-ghedierten gevonden en worden/houde ick voor ongetwijfelt/die op een van de twee voorseyde manieren ghepasseert te wesen. Nu belangende d'ander/van die men op't vaste Lant vint/namelijcken van de gene die niets te lichtveerdich van vlucht en zijn/is een beter wegh te segghen/die over gecomen te wesen ter plaetsen daer de Lant-ghedierten (die men aldaer van Europa heeft) door gepasseert zijn/want men heeft oock in Indien swaeraerdighe Ghevoghelten/ gelijck als Struys-voghelen/de welcke men in Peru vint/ende plachten wel by wijlen d'Indiaensche Schapen (die gheladen gaen) verveert te maken. Maer achterlatende dese Voghelen/die haer van selfs regeeren/sonder toedoen der Menschen / ten zy dat het waer om met te Jaghen/soo hebbe ick my van't tamme Ghevogelte (te weten/van de Hoenderen) verwondert/want waren daer / in effect/ aleer daer de Spagnaerden quamen/waer van een claer teecken is/de selve eyghen Indiaensche namen te hebben/want

† Plin. lib. 10. cap. 33.

† Ick hebbe op de Vaert van Oost-Indien, Swaeluen ghesien / die ons wel 900. mijlen nae volghden/ sonder oyt ghesicht van Lant te hebben.

* Aristot. lib. 3. de part-animal cap. 6.

Plin. lib. 10. cap. 25.

ben/want heeten een Hinne/Gualpa, ende een Ey/Ronto. Oock mede 'tselve spreeck-woort/dat wylieden hebben/van een Man Hinne te heeten/ (als men hem voor eenen blooden loeris wil schelden) hebben d'Indianen van gelijcken voor een gebruyck. De ghene die gheweest hebben in de ontdeckinghe der Eylanden van Salomon, vertellen hoe dat sy aldaer Hoenderen vonden / ghelijck als d'onse / mach oock verstaen worden/dat soo gelijck als de Hoenderen soo tam ende proffijtelijck zijn/datse de menschen daerom met haer ghenomen hebben/in 't reysen van d'eene plaets op d'ander/ghelijck als wy noch hedensdaeghs sien/d'Indianen voor een ghebruyck te hebben/ de Hoenderen ofte kieckens met haer (te weten/boven op de last diese op den rugge draghen) te voeren / alsse over wegh reysen: Nemen de selve oock lichtelijcken met haer/in eenighe Kopen ofte korven van strop of hout ghemaeckt: Eyndtlijcken / dat men in Indien veel soorten van Ghedierten ende Voghelen van Europa heeft/die daer de Spagnaerden ghevonden hebben / ghelijck als daer zijn / de ghene die ick verhaelt hebbe/ende andere die van ander ghesept moghen worden.

Het 36. *Capittel.* Hoe dat het mogelijcken is, dat men in *Indien* Ghedierten heeft, die op gheenighe ander plaetsen ter Werelt ghevonden worden.

Et is veel swaerder om te recht te brengen/wat beginsel dat verschepden Ghedierten gehadt mogen hebben/van de gene die men in Indien heeft / ende in de Werelt van herwaerts over/ niet ghevonden worden/want soose den Schepper aldaer geschapen heeft/soo en dorven wy onse toe-vlucht op d'Arcke van Noë niet nemen/noch en hadde oock niet noodich geweest/ alle de generatiën der Voghelen ende Ghedierten te salveren/ soo sy daer nae weder op een nieu herschapen ghe worden souden hebben/noch en souden oock van ghelijcken niet connen blijcken/ dat Godt/in de Scheppinghe van de ses daghen/de Werelt volcomen / perfeckt ende voleynt soude hebben/soo daer noch eenighe nieuwe Schepselen van Gedierten ghemaken/om te formeren/namelijcken volschapen Ghedierten / ende van niet minder waerdicheyt als d'ander/die bekent zijn. Nu soo wy segghen / dat alle de voorseyde specien van Ghedierten/in d'Arcke van Noë gheconserveert ende bewaert zijn gheweest/soo moet daer uyt volghen/dat soo ghelijck als d'ander Ghedierten nae Indien ghepasseert zijn/uyt de Werelt van herwaerts over/ dat oock alsoo van ghelijcken/ dese/die men op gheenighe ander plaetsen ter Werelt en vint/daer ghecomen moeten wesen. Ende soo dit waerachtich is/soo is mijn vraghe/hoe datter van de selve generatie herwaerts over gantsch gheen ghebleven is/ende hoe datse oock alleenlijck ghevonden worden/ter plaetsen daer sy vreemt ende uytheems zijn? is voorwaer een questie die my langen tijt versuft gemaeckt heeft. Neme tot een exempel/soo de Schapen van Peru, ende de ghene die men Pacos ende Guanacos heet/op geenighe contreyen der Werelt ghevonden worden. Wie heeft die in Peru ghebracht? ofte hoe zijn sy daer gecomen/dewijle datter in de geheele Werelt gantsch gheen spoor ofte geheugenisse van ghebleven is? Ende soo sy daer van gheen ander plaets ghecomen en zijn/hoe zijn sy daer van gheschapen ende voort-ghecomen? Heefter Godt dan by avontuer nieuwe Schepsels van Ghedierten ghemaeckt? 'Tgene dat ick van dese Guanacos ende Pacos segghe/soude ick oock noch van duysentderley soorten van Voghelen ende Ghedierten moghen segghen/die noyt bekent zijn gheweest/noch in den naem/ noch in de gedaente/jae noch oock/datter eenighe memorie van is onder de Latijnen/Griecken ofte eenige

ofte eenighe Natie van dese Werelt/ten zy dat wy segghen / dat al hoe wel alle Ghedierten uyt de Arcke ghecomen zijn/soo zijn sy des niet te min/door d'aengeboren natuere ende Goddelijcke voorsienigheyt / verdeelt gheweest/te weten/ verscheyden generatien, nae verscheyden contreyen : Ende daer wert oock bevonden/datter sommighe van dien niet en wilden uytgaen/ende soo sy daer van uyt gingen/ en zijn niet geconserveert gheweest/ofte zijn met der tijt vergaen/ghelijck als het met veel dinghen ghebeurt. Ende soo ment wel insiet/soo en is dit niet alleen een eygen sake van Indien, maer ghemeyn van veel andere Rijcken ende Provincien van Europa, Asia ende Africa, van de welcke men leest/dat sy soorten van Ghedierten hebben/die op geenige ander plaetsen ghevonden worden/ende soo men die daer vint/soo weet men/dat sy daer van daen ghevoert zijn. Nu al hoe wel dat dese Ghedierten uyt de Arcke ghecomen zijn/ verbi gratia, soo worden nochtans d'Elephanten alleen in Oost-Indien gevonden/ ende van daer zijnse met andere plaetsen ghemeyn ghewozden. Op de selve maniere mogen wy seggen dat het toegegaen is/met dese Ghedierten van Peru,ende alle d'ander van Indien, van die men op geenige ander plaetsen ter Werelt en vint. Oock mede/so is t'aenmercken/of de selve Ghedierten oock in de Scheppselen ende natuere van alle d'ander/gantsch verscheyden zijn/ofte/of haer verschil accidentael is/ veroorsaeckt wesende/door verscheyden accidenten, gelijck als men aen't Menschelijcke gheslachte siet/zijnde eenighe wit/andere swart/etlijcke Reusen/andere Dwerchen/ghelijck als sulckx/ verbi gratia, oock is/in de generatie der Apen ende Meer-katten/ zijnde d'eene met steerten/ende andere sonder steerten / ende van ghelijcken in de gheslachten der Schapen/waer van eenige slecht ende gladt/ende andere van veel Wols zijn: Sommighe zijn groot ende sterck/met seer langhe halsen/gelijck als die van Peru : Andere zijn cleyn/swack/ende met corte halsen/ghelijck als die van Castilien. Maer om die rechte waerheyt te segghen/de gheen die met dese uytweghen/ ende alleenlijck met accidentale verschillen pretendeert ofte soeckt de geslachten der Indiaenscher Gedierten te vergelijcken met die van Europa, sal een last op den hals nemen/ die hy qualijck sal connen uyt voeren/want soo wy van de specien der Ghedierten sullen oordeelen door haer eyghenschappen/soo zijn sy soo verscheyden / dat soo men die wilde reduceren ofte verghelijcken met eenighe bekende specien van Europa, soude soo veel wesen/ als te willen een Ey/Castagnen heeten.

Het 37. *Capittel.* Van de Voghelen die eyghentlijcke van *Indien* zijn.

Et zy nu/datse van verscheyden geslachten (ofte andere der selver van herwaerts over) zijn/daer zijn in Indien Voghelen/ die aenmerckens weert zijn: Daer worden ghebracht uyt China cleyn Voghelen/die gantsch gheen beenen en hebben/zijnde, tgheheele lijf bynaest anders niet als Veeren ofte Pluymen / comen nimmermeer op d'aerde/hanghen haer (aen sekere pesighe beenkens diese hebben) aen de tacken van de Boomen/alsse rusten willen/ende hebben haer onderhout van de Mugghen/ ende andere dinghen/in de Lucht. Men heeft in Peru, Vogelkens/diese Tominejos heeten/ welcke soo cleyn zijn/dat ick dickwils ghetwijffelt hebbe (die in't vlieghen siende) of het Byen of ander Veldt-vlieghen waren/doch zijn evenwel waerachtighe Voghelkens. In't contrarie / soo zijn de ghene die men Condores noemt / van uytnemende grootte/ende oock van soo grooten cracht/datse niet alleen een Schaep overmits halen en

Dese Vogels vint men op d'Eylanden van Moluco, worden van de Portugesen/ Passaros do sol; ende vā ons/ Paradijs-Vogelen gheheeten/ ghelijck men in mijn Itinerario siē mach/ van

len en op eten/maer oock wel Kalven/de Auras genaemt/van anderen/Hoenderen geheeten: is/nae mijn opinie/een sorte van Ravens / dese zijn van wonderbaerlijcke lichtveerdigheyt/ende van niet minder scherp ghesicht/zijn oock wonder goet om de Steden ende straten schoon te houden/want en laten daer niet een dinck dat doot is/ onthouden haer des nachts in't velt op de Gheboo nten ofte steenrotsen/ende comen des morghens in de Steden/houdende op de alderhooghste Ghebouwen ofte Timmeragien/schiltwacht/om yewers een roof te crijgen. De jonghen van dese Vogelen hebben witachtighe pluymen/ (ghelijck als men van de Ravens vertelt) de welcke daer nae in't swarte veranderen. De Guacamayos, zijn Voghelen die wat grooter zijn als Papegaeyen/ende hebbender oock eenighe ghelijckenis met/worden weerdich ghehouden door de verscheyden coleuren van haer Pluymen/die sy seer fraey hebben. In nieu Spagnien heeft men menichte van Voghelen van excellente veeren ofte pluymen/ welcker fijnicheyt in Europa niet ghevonden wort/ ghelijck als men sien mach aen de Beeldekens die van Pluymen ende veeren ghemaeckt zijn / die van daer ghebracht worden/de welcke met veel reden in weerden gehouden worden/ende verwonderinghe veroorsaken/van dat men met Voghelen-veeren/een soo delicaten werck maken can/comende soo effen ende gelijck/dat het gantsch ende t'eenemael geschildert schijnt te wesen met verwen/'twelcke met het Pinseel ende verwen niet gedaen en can worden: Hebben een schijnsel/als men die een weynich over zijde siet/van een so schoonen heughelijcken ende levendigen glants/dat sy een wonder vermakelijckheyt gheven. Daer zijn sommighe goede Meesters van Indianen/die met de Pluymen weten te conterfeyten/de perfectie van't ghene dat sy van't pinseel gheschildert zijn/ soo datter de Schilders van Spagnien gantsch geen avantagie en hebben/De Prins van Spagnien Don Philippe, wierden van syn Meester drye cleyne stampen ofte af-druckséls ghegeven/ (dienende voor een Register ofte Tafel van een Ghety-boeck) van pluymen ghemaeckt/'twelcke syn Hoogheyt aenden Coninck Don Philippe onsen Heere/ syn Vader toonde: Ende syn Majesteyt 'tselve besiende/seyde/dat hy noyt in so cleyne figueren/waerdigher dinck gesien hadde. Een ander grooter Tafereel/ in t welcke d afbeeldinge van Sante Francisco geconterfeyt was/ wiert van syn Heyligheyt Sixto Quinto blijdelijcken ontfanghen: Ende als hem geseyt wiert/dat het selve van d'Indianen/ende van Pluymen ghemaeckt was/soo wilde hy't beproeven / strijckende de vingheren een weynich over het Tafereel heen / om te besien of het oock veeren waren/ende ghevoelende alsoo te wesen/liet hem duncken/dat het een wonder dinc was/ die soo wel inghevoecht te wesen/datmen't met het ghesicht niet en const onderscheyden/of het natuerlijcke coleuren van Pluymen/of gheconterfeyte verwen van't pinseel waren. De groene ende Oragnien-schijnsels/als oock de vergulde ende andere fijne coleuren/zijn van een uytnemende schoonheyt/ende als men de figueren op een ander licht/of recht aensiet/soo schijnen't doot-verwen te wesen/welcke verscheydenheyt oock om te noteren is. De beste pluym-beeldekens worden gemaeckt in de Provincie van Mechoacan, in't Vleck van Pascaro: De maniere daer van/is met een nijp-tangsken de Pluymen te vaten/die alsoo uyt de selve doode Vogels treckende/ ende als dan met een delicaet lijmken (die sy daer toe hebben) in den anderen te voegen met groote vaddicheyt ende perfectie/nemen dese soo cleyne ende delicate veerkens van de Voghelkens/diese in Peru, Tomenejos heeten/ofte van andere dierghelijcke/de welcke een uytnemende perfectie van coleur in haer veeren hebben. Behalven de Beelt-werckerye/soo ghebruycken d'Indianen de Pluymen noch tot ander veel cierlijcke wercken/ namelijcken tot de vercieringhe der Coninghen ende Heeren / oock voor de Tempelen ende Afgoden: Want daer zijn noch andere groote Voghelen / van seer excellente ende

de welcke ic twee/ te weten/ manneken en wijfken) met nu uyt Oost-Indien tot Enchuysen ghebracht hebbe / door de Camer van den seer curieusen en wijt vermaerden Doctor Paludanum.

Ick hebbe eenlijcke van dusdanighe pluym-beeldekens in handen ghehadt/ zijn weerdich om sien/ even wel naer mijn duncken so waerdich niet/ alsse de Autheur wel stelt.

lente ende fÿne Pluymen / daer sy heerlÿcke Plumagien ende veders af maeckten/ principalÿcken/als sy ten Oorlooch trocken/voeghden die met Gout ende Silver aen den anderen/'t welcke onder haer een seer dierbaer dinck was. Daer zÿn noch hedensdaeghs van de selve Voghelen/maer en ghebruycken alsnu soo grooten curieusheyt noch hoveringhe niet/alsse wel plachten te doen. Tegens dese so schoone ende pluymrÿcke fraeye Voghels/heeft men in Indien andere die gantsch contrarie zÿn / de welcke/behalven dat sy van haerselven leelÿck zÿn/anders nieuwers meer toe dienen / als dreck van haer te gheven/doch zÿn evenwel dies niet teghenstaende van gheen minder proffÿten. Hebbe hier wel op ghelet / my verwonderende van de voorsienicheyt des Scheppers / dat hy op soo veelderley manieren is schickende/ dat de Menschen altoos van d'ander Creatueren ghedient worden. Daer worden op sommige Eylanden ofte Clippen (die dicht aen de Custe van Peru ligghen) etlÿcke Bergen van verre ghesien/die gantsch ende al wit zÿn/jae schÿnen in't ghesicht van louter sneeu ofte witte Aerde te wesen/ende zÿn altemael mis-hoopen van Zee-voghelen-dreck / de welcke aldaer ghestadelÿcken comen/den dreck op schÿten / dit selve is in suicker menichte/dat het spietsen hoogh leyt/t'welcke een fabel schÿnt te wesen. Men vaert alleenlÿcken nae dese Eylanden met geheele Barcken ofte Schuyten/om den dreck ofte mest te halen/want daer anders gheen dinck ter Wereit is. Dit selve is so seker/ende oock soo gherieffelÿck/dat het Aertrÿck (dat daer met ghemest wert) de granen ende vruchten met grooten avantagie voort-brenght. 'T voorsz. ende mest ofte dreck wordt Guano geheeten/waer van ghecomen is/den naem van de Valleye die men Lunaguana heet. In de Valleyen van Peru, soo proffiterense haer met desen dreck / ende is de vruchtbaerste mest/die daer ghevonden wort. De Que-appelen/ Granaet-appelen/ als oock d'ander Vruchten/gaen d'ander in grootte ende goetheyt veel te boven / seghen d'oorsake hier van te wesen/om dat het Water (daer dese Boomen met begoten werden) door t Landt synen loop heeft/daer desen dreck met vermenght is / waerom soo schoonen Vruchten voort-brenghen: In voeghen/dat van de Vogelen/niet alleen 't vleesch om t'eten/den sanck om vermaken/de Pluymen om vercieren ende te hoveren/maer noch oock der selven dreck dienende is/tot weldaet des Aerdtrÿckx / zÿnde 'tselve soo altemael gheordineert van den oppersten Werckman/tot dienste der menschen/op dat den Mensche weder soude ghedencken/danckbaer ende getrou te wesen/ den ghenen die hem met alles is goet doende.

Het *38. Capittel.* Van de Bergh-Ghedierten.

BEhalven de verhaelde sooren van Bergh-gedierten/ die met Indien ende Europa ghemeyn zÿn/soo heeft men daer noch andere/de welcke ick niet en weet/dat sy hier gevonden worden/ of soomense er heeft/ soo zÿnse by avontueren van daer ghebracht. Daer zÿn Ghedierten ghelÿck als Verckens diese Saynos noemen / de welcke van't vreemde schepsel zÿn/die den navel op de borstelen hebben/loopen by geheele Kudden door't geberghte/zÿn van natueren wreedt/sonder yet te vreesen/maer loopen daer recht op aen/hebben uytstekende Borstelen/ghelÿck als scheer-messen/ofte vlimen/daer sy wel goede wonden ofte quetsueren met doen connen/soo de ghene/diese Jagen / haer daer niet teghens en versien. De gene diese willen jaghen/climmen op de boomen/om haer te versekeren / alsdan soo comen de Saynos ofte Verckens by gheheele Cudden t'seffens/ende siende datse de Man niet crÿghen connen/bÿten ende knaghen aen den boom/de welcke alsdan van bovē met worp-pÿlen ofte cleyne swÿnspriet en af werpē/

ende

ende doodender soo veel alsse willen. Zijn seer goet om t'eten/maer is eerst noodich/ datmense terstont den ronden Bal (diese aen den navel van de Borstelen hebben) afsnijt/want souden anders in eenen dach gecorrumpeert ende stinckende wesen. Daer is noch een ander soorte van Gedierten/die in't schijnsel zijn/gelijck als Braet-verckens/de welcke Guadatinajas gheheeten worden. Verckens van de selve specie gelijck als in Europa, twijffele of die in Indien ghewheest zijn / eer daer de Spagnaerden quamen/om dies wille datter in't Relaes ofte Tractaet van de ontdeckinghe der Eylanden van Salomon verhaelt wordt / hoe dat sy daer Hoenderen ende Spaensche Verckens ghevonden hebben. 'Tghene dat altoos seker is / is dat het selve Vee bynae op alle plaetsen in Indien in grooter menichte vermenichfuldicht is. Op vele Contreyen soo wort er 'tvleesch noch versch ofte ongesouten af ghegeten/ende houdent oock voor so ghesont ende goet als t'Schapen vleesch/ghelijck als daer is in Cartagena, op sommige plaetsen soo zijn de selve wildt ende wreedt ghe worden/in sulcker voeghen / datse ghejaecht worden ghelijck als Bosch-verckens/ghelijck als daer is in nieu Spagnien, ende op ander Eylanden/daer haer 'tselve Vee in't wildt ende op de Ghebergthen begheven heeft. Worden op etlijcke oorden ghemest met het Graen van't Mays, (dat is daer't Indiaens Broot af gemaeckt wort) daer mede uytnemende wel groeyen ende vet worden : wort ghedaen om datse veel Boters souden gheven/ (te weten/vet ofte smeer/dat van de Spagnaerden Verckens-boter gheheeten wordt) 'twelcke sy in de plaets van Oly besighen. Op etlijcke plaetsen makense er uytghelesen Hammen ofte Hespen van/als te Toluca in nieu Spagnien, ende te Paria in Peru. Keerende nu weder op het Ghedierte van daer/soo is te weten/dat Saynos de ghelijckenis hebben / van Verckens/doch evenwel wat cleynder. Van ghelijcken soo zijnder oock d'Eelanden/ de cleyne Ossen gelijck/hoe wel dat sy/in't wassen van de Hoornen / eer cleyne Muylen schijnen te wesen: De Huyden der selven / zijn seer gheacht voor Kolders ende ander decksels/om datse door haer hardicheyt/wel eenighe slagen ofte steken wederstaens ende teghens houden connen. 'Tgene dat de dickte ende hardicheyt der huyden/ d'Eelanden is beschermende/'tselve is oock (de gene die men Armadillios noemt) beschermende / de menichte der schammen/die sy/als sy willen/op en toe doen/gelijck als een Harnas: zijn cleyne Beestkens die haer op de Gheberghten onthouden/ende door de defensie ofte 'tbeschermsel dat sy hebben/ (van haer selven in haer schammen te mogen verberghen/de welcke sy oock nae haren wille connen uyt strecken) soo worden sy Armadillos dat is / soo veel als ghewapent gesept) gheheeten. Ick hebber wel van gegeten/maer en docht my niets te weerdich te wesen. Veel beter cost is / dat van de Yguanas, al hoe wel dat het ghesicht des selven/ ysich is/ want hebben eyghentlijcke de ghelijckenisse van Spaensche Haeghdissen / is niet te min een soorte van Water-ghedierten/want onthouden haer in't water / climmen oock op't Landt ende op de Boomen die aen den Oever van den Water-cant staen / daer sy haer dan van boven af in't water laten vallen / alwaer sy alsdan ghecreghen worden van de Barcken ofte Schuyten/die hier toe onder aen vast gemaeckt ligghen. Chinchillas is noch een

Het Vercken Vleesch is van gelijcke in Mocambicke soo goet/dat het alle t'ander in goetheyt te bovē gaet/ in sulcker voegen dat-men't de krancken in de plaets vā Hoenderen toe laet etē / worden in't contrarie/in Spagnien / de siecken/ ghelijck als Pest verboden.

Van dese Armadillos mach men sien by den voornoemdē Doctor Paludanus tot Enchuysen/ als ick hem met ghebracht hebbe.

noch een ander soorte van Ghedierten/ghelijck als Hardillas, ende hebben een wonder sacht vel/welcke vellen voor een heerlijck ende ghesont dinck ghedragen worden/ om de maegh te verwarmen/ofte voor borst-lappen/ want zijn van een passelijcke warmte. Van ghelijcken soo worden van't bont van dese Chichillas, Dekens ende Frisen ghemaeckt. Worden ghevonden in de Gheberghten van Peru, alwaer van ghelijcken oock noch een ander Beestken ghevonden wort/dat seer ghemeyn is/genaemt Cuy, 't welcke d'Indianen voor een seer goet eten houden/ ghebruyckense oock seer ordinaris in haerlieder sacrificien/doende met de selve Cuys haer Offrande/zijn ghelijck als jonghe Conijnen/ende hebben oock haer holen onder d'aerde/ hebbende op sommighe oorden t'Aerdtrijck gantsch doorgraven: Etlijcke zijn grau/andere wit ende van verscheyden coleuren. Daer zijn noch andere Beestkens/die sy Viscachas noemen/ de welcke van ghedaente zijn/ghelijck als Hasen/doch wat grooter/ worden van ghelijcken ghejaecht ende ghegeten. Van oprechte Hasen heeft men daer oock op plaetsen menichte van Jacht af. Conijnen worden van ghelijcken ghevonden in't Rijcke van Quito, doch de goede zijnder uyt Spagnien ghebracht. Daer is noch een ander aubollich ofte antijckx Dier/t'welcke door syn uytnemende traegheyt spots-ghewijs/ Perico ligero, (dat is/luchtich Hondeken) ghenaemt wort/heeft drye naghelen aen elcke hant ofte voorste poot/verset de voorste ende achterste pooten als by compas/ende op syn streeck met een groote flegma ofte verlancksaemheyt/is bynaest gelijck als een Aep/zijnde de selve in't aenghesicht seer ghelijck/maeckt een groot ghebeert met crijten ende tieren/onthout hem op de Boomen/ende eet Mieren.

Het 39. Capittel. Van de Meer-katten ende Apen van Indien.

Meer-katten heeft men daer over alle 't Gheberghte der Eylanden op't vaste Lant ende in d'Andes, ontallijcken veel/ is een soorte van Apen/doch eenichsins verscheyden/om der steerten wille/diese seer lanck hebben/als oock om dat onder haer gheslachten zijn/ t'eenemael swart/andere asch-verwich/sommighe grau/ etlijcke besprinckelt en verscheyden. De lichtveerdigheyt ende loosheyt van dese Beesten/is om te verwonderen/want schijnt bynae/dat sy eenich vernuft ende redelijckheyt hebben/ende in't clauteren over't gheboomte/schijnen sy de Voghelen nae te bootsen. Hebbe in Caripâ (in't reysen van Nombre de Dios nae Panamâ toe) een Meer-kat sien springhen van eenen Boom af/ tot op eenen anderen/ die aen de ander zijde van de Riviere stont/dat my ghenoech verwonderde: winden haer met de steert om eenen tack/ende werpen haer alsoo daer sy willen. Soo wanneer dat de spatie te groot is/ dat sy die niet wel met een spronck connen over comen/soo ghebruycken sy een aerdige behendichept/te weten/datten den anderen aen de steerten/makende alsoo een maniere van een kettingh van veel aen een vast/daer nae soo dringhense ghelijckelijck malcanderen voort/zijnde de voorste van d'ander ghecholpen/maeckt dat hy in't springhen een tack in de vuyst krijght/alwaer hy hem alsdan soo vast aen houdt/ dat hy alle d'ander op helpt/die haer al te samen d'een aen d'anders steert vast houden/ als ghesept is. De sotte cluchten/aerdichept/ende andere antijcksche perten/die sy toestellen/is een dinck om te noteren/want d'abelheyt diese aen nemen (alsmense leert) en schijnt niet van stomme Beesten/maer van een Menschelijck vernuft te wesen. Ick hebber een ghesien te Cartagena, in't huys des Gouverneurs/ tghene dat my wel van den selven ghesept wiert/scheen bynaest onmoghelijck te wesen/ te weten/ hoe datse hem in de Taverne ofte

verne ofte Herbergh om Wijn sonden/draghende in de eene hant de Kan/ende in d'ander 'tgelt/'twelck men hem in geenderley manieren upt der hant cost crijgen/voor al eer dat hy eerst de wijn hadde: Ende soo hem de kinderen op de straet nae riepen/ of wierpen/soo sette hy de kan aen een zijde/soeckende eenige steenen/ waer mede hy terstont ruyme baen maeckte/gaende alsdan weder met syn kan/synen wegh voortaen. Ende 'tgene dat noch meer is/is/dat al hoe wel hy selfs mede een goet drinkent van den Wijn was/ (gelijc als ic het hem hebbe sien drincken/alst hem syn meester van boven af in den mont goot) soo,en soude hy nochtans de Kan ofte Wijn/sonder oorlof / ofte datmen't hem gaf/niet gheroert hebben: Seyden oock/dat soo hy opgetopde/ of ghepronckte ende geblanckette Vrouwen sach/dat hy daer terstont nae toe sprongk/ ende de doeck van't hooft haelde/ende qualijck handelde. Het mach wel wesen/dat sy daer wat by hangen/want ick het selve niet al ghesien hebbe/evenwel soo en dunckt my in effect niet datter eenige beesten zijn/die so seer met de menschelijcke conservatie overeen comen/als dit geslachte der Meer-katten. Daer worden so veel dingen af vertelt/ dat ick het voor beter houde(om niet te dencken dat ick fabelen geloof geeft/ ofte dat se van anderen daer niet voor ghehouden worden) dese materie te laten blijven / met alleenlijck den Autheur van alle Creatueren te gebenedijen/dewijle dat hy/soo't schijnt/ alleenlijck soodanighe soorte van Ghedierten ghemaeckt heeft / tot een recreatie ende vermakelijck tijt-verdrijf der Menschen/'twelcke anders niet en is / dan van lachen/ ofte om te doen lachen. Sommighe hebben gheschreven / dat men Salomon van dese Meer-katten upt West-Indien ghebracht heeft/maer laet my duncken dat het selve van Oost-Indien gheweest moet zijn.

Het 40. *Capittel.* Van de *Vicunas* ende *Tarugas* van *Peru.*

Onder ander dingen/ die men in Indien van Peru notabel heeft / zijn de Vicuñas ende Schapen (diese van't Landt heeten) twelcke tamme ende seer proffijtelijcke Beesten zijn. De Vicuñas is wildt/ende de Schapen/tam Vee. Sommige hebben ghemeynt/ dat de vicuñas de gene zijn/daer Aristoteles, Plinius,ende andere Autheuren van gehandelt hebben/te weten/daer sy van de Capreas (ofte wilde Geyten) schrijven/daer sy sonder twijffel ghelijckenis van hebben/ende dat/door de lichtveerdighept/ als oock om datse haer in't Gebergte onthouden/ende eenige gelijckenis van Geyten hebben/ doch en zijn't in effect niet/want de vicuñas en hebben geen Hoorns als d'ander doen/ gelijc als Aristoteles verhaelt. Oock minder en zijn't geen Orientaelsche Geyten/ daer de Bezâr-steenen afcomen/ofte so sy van soodanige soorte zijn/so mogen dat sonderlinge specien wesen/soo,gelijck als 'tgheslachte der Honden/als Dogghen ende Windthonden van verscheyden specien zijn. Van gelijcken so en zijn de Vicuñas van Peru de Gedierten niet/die in de Provincie van nieu Spagnien de bezâr-steenen hebben/ want de selve een soorte van Herten ofte Venesoenen zijn/alsoo dat ick niet en weet/dat dese soorte van Gedierten op eenige plaetsen ter Werelt gevonden worden/dan alleenlijck in Peru ende Chile,'twelcke aen den anderen grenst. De Vicuñas zijn grooter als Geyten/en clepnder als Kalven/zijn in de coleur by naest Leeu-verwich ofte tanept/doch een weynich claerder/en hebben geen Horens/gelijck als de Herten ende Geyten wel hebben: Weyden ende onthouden haer op seer hooge Ghebergten/ende dat/op d'alder coutste ende woeste plaetsen/die aldaer Punas geheeten worden/en worden van't ijs nochte sneeu gantsch niet becrenckt/maer schijnē daer eer een vermaken in te hebben/hou-

ven/houden haer altoos met hoopen by een / ende zÿn uytnemende rasch in't loopen: Wanneer dat sy eenige reysende lieden ofte Beesten gemoeten/so nemen sy terstont de vlucht/gelÿck als de gene die seer vreesachtich zÿn/ende alsse vlieden soo jagen sy haer jongen voor haer heen: Men en can niet te weten comen/ datse seer vermenichfuldigen/hierom wast/dat de Coningen Ingas de Jacht van de Vicuñas verboden hadden/ ten waer dat het selve geschiede door haer bevel ende voor haerlieder Feesten: Wort van sommige beclaecht/dat men naer der Spagnaerden comste/de Chacos ofte Jacht der Vicuñas, al te veel toe gelaten ende oorlof ghegeven heeft/ende datse daer door vermindert zÿn. De maniere der Indianen Jacht ofte Chaco, is/haer met veelder som te vergaderen/in sulcker voeghen / datse by wÿlen twee/drye duysent /ende meer/over hoop zÿn/soo datse een groote spatie van't Gebergte omringen ende besetten moeten/ alsdan soo makense/dat sy de Jacht van alle canten by een jagen/daer sy er dan / drye/ vier hondert/ofte soo veel alsse willen/van nemen / latende alle d'ander weer loopen/ namelÿcken de Wÿfkens/om voort te genereren/plachten dese Beesten oock te scheeren/ende maeckten van't hayr ofte Wol/ Dekens ende mantels van grooter waerdẽ/ want de wol ofte 't hayr is gelÿck als sachte zÿde/ende mogen langen tÿt dueren. Eñ om dies wille dat de coleur uyt de natuer/ende niet geverwet is / so is het by naest onverganckelÿck/zÿn coel ende seer goet in den tÿt van heet weder/als oock tegens d'inflammatien der nieren/ende houden die op ander plaetsen voor seer gesont/segghende datse d'overvloedige hitten tempereren ofte matigen. 'T selve doet oock van ghelÿcken de Wol/in de Bedden gevult/die van sommige daer in ghebruyckt wordt/ om de gesontheyts wille/ende dat/door d'experientie dieser van hebben. Voor andere gebreken als voor't flerecÿn/willen segghen/dat dese Wol oock goet soude wesen/ ofte Dekens daer af gemaeckt/doch even wel so en hebbe ick van dese experientien geen sekerheyt af. 'T vleesch van de Vicuñas en is niet goet/hoe wel dat het d'Indianen eten/eñ daer oock roock-vleesch af maken. Voor Medecÿn mach icker af segghen/'tghene my selfs gebeurt is/te weten/als ick reysende was door't Gebergte van Peru, so ben ick gecomen op een avontstont by een Tambo ofte Herbergh / met sulcken onlÿdelÿcken pÿn in d'oogen/datse my dochten uyt het hooft te springen/ welcke accident te comen plach/als men door veel sneeus reyst/ende 'tselve veel aensiet. Nu ligghende met dese groote smerte/ende hebbende by nae alle patientie verloren/soo quam daer een Indiaensche Vrouwe by my/ende bracht een weynich vleesch van een Vicuña, die op de selve stont gedoot was/loopende 't bloet daer noch uyt/ende seyde: Neemt Vader/leght dit op u oogen/'t sal ter stont wel beteren/en leggende de selve Medecÿn op d'oogen/ so slesten terstont de pÿn/ende was binnen seer corten tÿdt gantsch ende al wech/ sonder dat ick die oyt meer voelde/behalven de voorschreven Chacos, 'twelcke gemeyne jachten zÿn/so gebruycken d'Judianen noch bysondere practÿcken om dese Vicunas te crÿgen/te weten/so wanneer sy die soo verre binnen scheuts hebben/dat sy die beworpen mogen/so worpen sy haer sommige lÿnen ofte coorkens/met sekere looden daer aen toe/de welcke haer soo om de beenen ver warren/datse daer nae niet meer loopen mogẽ/waer mede sy die t'haren wille vangẽ. Het principaelste daer men dit beest om acht is om de Bezâr-steenen/die daer in gevondẽ wordẽ/ waer van wy terstont sullen handelen. Daer is noch een ander soorte diese Tarugas noemen/die oock wilt zÿn/maer zÿn veel radder eñ lichtveerdiger/als oock lÿviger/van de Vicuñas, eñ hebben de coleur wat versengder/met sachte ende hangende ooren/en loopen niet met hoopen by een/ gelÿck als de Vicuñas, ofte ten minsten/so en hebbe ick die anders niet gesien/dan altÿt een alleen/ende dat/op seer hooge plaetsen. Van dese Tarugas so crÿgt men oock Bezâr-steenen/de welcke grooter ende van meerder deuchden zÿn/als d'ander.

Het *41. Capittel.* Van de *Pacos, Guanacos,* ende Schapen van *Peru.*

Gheenich dinck en heeft Peru van meerder rijckdom ende voordeels/als het Vee van't Lant/van den ousen/Schapen van Indien. ende van d'Indianen (in de ghemeyne tale) Ilama gheheeten/ want so men die wel insiet soo zijn't d'alder proffijtelijckste ende oncostelijckste Beesten van alle de ghene die daer bekent zijn. Van dit Vee soo crijghen sy cost ende cleeren/gelijck als men in Europa van't Vee der Schapen doet/ende hebbender dan/noch meer/'tvoeren ende draghen van/van alles watse van doen hebben/want dienen om haer de lasten te draghen ende te brengen. Ten anderen/soo ist niet noodich/dat men daer yet aen becosticht/als van Hoef-ijsers/zadels/ofte andere inspansels/ende noch veel minder aen Haver/want zijn haer Meesters om niet dienende/ haer te breden stellende met het Cruyt ofte gras/dat sy in't velt vinden/in voeghen dat haer Godt voorsien heeft met Schapen ende Last-peerden/ende dat/altemael met een soorte van Beesten. Ende so ghelijck als het voor een arm volck was/soo en wilde hy niet/ dat sy haer eenighe oncosten doen souden/want Weyden hebben sy genoech op de Ghebergthen/ andere nootdruften en begeert dit Vee niet/noch en heeft het oock niet van doen. Dese Schapen ofte Ilamas zijn twee derley soorten/te weten/d'eene Pacos ofte wollige Schapen/ ende d'ander slecht-hayrich ende van weynich Wols/de welcke beter zijn/om de last te draghen/ zijn grooter als groote Schapen/ende cleynder als Kalven/hebben seer langhe halsen/in ghelijckenis van de Kameelen,'twelcke oock alsoo vereysschende is/ want dewijle datse hoogh ende verheven van lichamen zijn/soo behooren sy oock om de welstant/langhe halsen te hebben: Zijn van verscheyden coleuren/ eenige gantsch wit/andere t'eenemael swart/etlijcke grau/ende sommighe verscheyden/ diese Moromoro heeten. D'Indianen hadden daer in de Sacrificien/ groote achtinghe op/ van wat coleur datse moesten wesen/voor verscheyden tijden ende effecten/'T vleesch des selven is goet/al hoe wel het sterck ofte straf is. Dat van de Lammeren is 'tbeste ende leckerste datter gegeten mach worden/doch worden hier weynich in verdaen/ want de principaelste vruchten daer van, zijn de Wollen om Lakens af te maken/ ende den dienst van de lasten te draghen ende brenghen. De Wolle wort van d'Indianen becept/ende ghewaet af ghemaeckt daer sy haer mede cleeden / maken daer een soorte van grof ende ghemeyn tuych af/ 'twelcke sy Havasca heeten/ ende dan noch een ander/dat fijn/ende delicaet is/Cumbi ghenaemt: Van dit Cumbi, soo maken sy Tafel-cleeden/Dekens/Tapijten ende Lakens van uytghelesen wercken/ 'twelcke langen tijt dueren mach/ende heeft een soo schoonen glants/gelijck of het bynae half van zijde waer. Ende 'tghene dat noch (op haer maniere van Wol te weven) t'singulierste is/is dat zyt van beyde zijden weten te weven/met alle de wercken die sy willen/sonder dat men eens op eenige plaetsen van't geheele stuck / den draet ofte t'eynde daer van can onderscheyden. De Coninghen Ingas van Peru hadden groote Meesters van dit Cumbi te wercken/waer van de principaelste woonachtich waren in de Jurisdictie van Capacicha, by't groote Lack ofte Meyr van Titicaca, verwense met verscheyden Cruyden van sonderlinghe coleuren / die op dese wol seer fijn ende wel comen/ waer mede sy veelderley tuygh maken. Van't grove ende slechte/jae oock van't fijne ende delicate werck/soo zijn alle d'Indianen/als oock de Vrouwen/ in't Ghebergte goede Meesters/ende hebben haer weef-touwen in haer huysen/ sonder dat sy't Laken (dat

ken (dat sy voor haer huys van doen hebben) behoeven te coopen / ofte een ander te laten maken. 'Tvleesch van dit Vee ghebruycken sy om roock-vleesch af te maken / 'twelcke langhen tijt dueren mach / ende wort oock veel genoten ende verdaen. Ghebruycken oock dese Schapen om den last te draghen / ende dat / by groote hoopen tessens / want daer gaen dickwils hoopen van drye / vier hondert / jae tot duysent Schapen ghelijck / gheladen met Wijnen / Coca, Mays, Chuño, Quick-silver ende ander waren / 'tzy wat dat het soude moghen wesen / zijnde van alle 'tselve / 't Silver de beste Coopmanschappe / want dragende Barras ofte platen Silvers / van Potosi af / naer Arica toe / 'twelcke zijn t'seventich mijlen weeghs / ende plachten dat in voortijden nae Arequipa te brengen / 'twelcke hondert en vijftich mijlen zijn. 'Tghene dat my dickwils verwondert heeft / is te sien / hoe dat dese hoopen Schapen altemets gingen / met een ofte twee duysent Barren ofte platen silvers / 'twelcke meer als drye hondert duysent Ducaten zijn / sonder eenighe ander beschermsel ofte Wacht by haer te hebben / dan een weynich Indianen / ende dat / alleen om haer den wegh te wijse / ende te laden: Ende als het al veel was / eenigen Spagnaert daer by / slapende alle nachten onder den blauwen Hemel / sonder eenighe ander toesicht / dan als gheseyt is / ende daer en is noch noyt (op een soo langen wech / ende met soo weynich Convoy) van soo veel Silvers / yet af gebroken / soodanich ende soo groot is de veylicheyt daer men in Peru met over wegh reyst. De last die ghemeynlijcken elcke Schaep draeght / zijn vier ofte ses arroben, ghewichts / ende soo't eenen langen wegh is / soo en gaen sy maer twee / drye / ofte ten hooghsten vier mijlen des daeghs. Dese Schaep-drijvers hebben haer bekende rust-plaetsen / daer sy weyden ende water vinden / alwaer sy ontladen / ende hare Tentkens op rechten / haer vyer ende cost bereyt maken / soo dat sy daer gheen quaet ghenoeghen van hebben / hoe wel dat het een maniere van al te flegmatijcken ofte tragen reyse is. Soo wanneer dat den wegh maer een dach reysens is / soo draegt een van dese Schapen wel acht ende meer arroben ghewichts / gaende met syn volle last / die gheheele dach-reys / acht ofte thien mijlen / ghelijck als het arme Soldaten (die in Peru over wegh reysen) gedaen hebben. Alle 'tvoorschreven Vee / is vrient van coude climaten ofte getempertheyt / hierom ist datse op de Ghebergten wel aerden en voorttelen / ende op de vlacke Velden ofte platte landen / sterven sy van hitten. Het gebeurt wel / dat dit Vee t'eenemael met ijssel / ofte ryp ofte ijs bedeckt comt / zijnde des niet te min even ghesont ende wel te vreden. De slecht-harige Schapen hebben een seer gracieus ende antijcks gesicht / want comen wel op den wegh te pauseren / heffende den hals om hoogh / ende blijven alsoo / een / met grooten voordacht / een langhen poos aen staen sien / sonder eens te verroeren / noch eenich teycken van vreese ofte vreuchden te bewijsen / in somma dat het een lust om lachen doet / als men haer staticheyt aensiet / hoe wel dat sy haer oock somtijts wel haestich verveeren / ende met last met al / tot op het hooghste van de steenrotsen loopen / soo dat het wel gebeurt (so sy die niet en connen bereycken / om 't Silver / datse geladen hebben / niet te verliesen / die met een Roer doot te schieten. De Pacos worden oock altemets soo grimmich / datse haer / met last met al / ter neer worpen / sonder dat men haer met geenighe remedien weder can doen op staen / jae sullen haer liever in duysent stucken laten houwen / dan haer te verroeren als haer dese grimmicheyt ofte dullicheyt over comt. Waer door 'tspreeck-woort (dat men in Peru ghebruyckt) gecomen is / te segghen teghens een / die hem niet wil laten seggen of onderrechten / dat hy ghe-empackeert is / om te bewijsen dat hy weerborstich ofte hartneckich is / want de Pacos alsoo insghelijcks doen / als haer de grillicheyt over comt. Het remedie datter d'Indianen dan toe doen / is te rusten / ende by de Paco neder te gaen sitten / hem veel te troetelen ende vrientschappe te bewijsen / tot so lange dat hy

weder bedaert eñ goede sinnen krijgt/ende van syn selvē weder op staet. Het geschiet somtijts wel/dat sy daer/twee/drye uren nae moeten wachten/eer dat hy hem weder laet geseggen/crijgen een quale ofte gebrec/gelijc als schurft/t'welcke sy Carache heetē/ waer van dit Vee veel plach te sterven. Het remedie dat d'Ouders hier teghens ghebruycken was 't Schaep ofte Ree (die dit quaet hadde) levent te begraven/op dat het t'selve d'ander niet aē en cleefde/ want is een gebreck dat seer aenhangt. Soo wanneer een Indiaen/een ofte twee van dese Schapen heeft/soo laet hy hem duncken/dat hy een ryck Man is. Dese Schapen van't Landt gelden ghemeynlijc/ses/seven/ende meer ghe-essayeerde pesos t'stuck/nae dat de tijden ende plaetsen zijn.

Het *42.Capittel.* Van de *Bezar*-steenen.

IN alle de Beesten/die wy ghesept hebben/eygen van Peru te wesen/vint men de Bezâr-steenen/van de welcke/Autheuren van onsen tijden geheele Boecken geschreven hebben/ die de gene sien mach/ die daer breeder notitie af begeert te hebben. Voor onse tegenwoordige intentie/soo sal't alleen ghenoech wesen/te seggen/dat desen Steen (die men Bezâr heet) ghevonden wert in de Maegh ende buyck van de voorschreven Beesten/te weten/by wijlen een/ende somtijts twee/drye ende vier. Hebben in de ghedaente/grootte/ende coleur/groot onderschept/ want de sommige zijn soo cleyn (ende oock noch wel cleynder) als Haes-noten/andere als Noten/etlijcke als Duyven Eyeren/ende eenighe soo groot als Hinnen-Eyeren/ick hebber gesien soo groot als een Aragnien-appel. In't fatsoen soo zijn sommige ront/andere gelijck een Ey/etlijcke platachtich/ende also van verscheyden gedaentē. In de coleur so zijnder swarte/grauwe/witte/vale/ ende etlijcke als vergult. Ten is geen sekeren reghel/nae de coleur ofte grootte te siē/ om t'oordeelen welc dat de fijnste zijn/zijn altemael van verscheyden schellen ofte schammē d'een op d'ander vast/t'samē gegroeypt.

In de Provincie van Xauxa, als oock op andere contreyen van Peru, soo worden sy in verscheyden Beesten gevonden/soo wel wildt als tam/ gelijck als daer zijn in de Guanacos, Pacos, Vicuñas eñ Tarugas. Andere voeghen daer noch een ander soorte by/t'welcke sy seggen wilde Geyten te zijn/die van de Indianen Cipris genaemt worden. D'ander soorten van Beesten zijn in Peru seer wel bekent/ waer van wy gehandelt hebben. De Guancos ende Schapen van't lant/als oock de Pacos hebben gemeynlijcken d'alder cleynste steenen/ende van een swartachtighe coleur/de welcke niets te seer geacht/ noch in de Medecijne geprobeert zijn. Van de Vicuñas crijght men grooter Bezâr-steenen/de welcke grau/wit ofte vael zijn/dese hout men voor beter. D'excellentste ofte alder beste gelooft men te wesen/de gene die van de Tarugas comē/waer van sommige uytnemende groot zijn/welcke steenen ghemeynlijcken meest wit zijn/ treckende nae de grauwe coleur/ende de schellen ofte schammen zijn oock wat dicker. Men vint oock so wel de Bezâr-steenen in de Wijfkens als in de Mannekens alle de Beesten diese hebben/eerkauwen ende weyden ordinaris onder't sneeu/ofte op de Punas. D'Indianen vertellen/eñ dat/uyt hooren seggen van hen lieder Voor-ouders eñ

Oversten

Oversten/dat men in de Provincie van Xauxa,ende andere van Peru,veel fenijnige cruyden ende Gedierten heeft/de welcken 'twater dat sy drincken/ende de Weyden die sy grasen ende riecken/vergift maken. Onder dese Cruyden soo isser een die van de Vicuña ende d'ander Beesten (die de bezar-steenen voortbrenghen) door een aengeboren natuer wel bekent is/de welcke 'tselve Cruyt eten/waer mede sy haer preserveren ofte versien tegens 'tfenijnige water ende weyden/ende van't voorseyde cruyt/ so comt den steen in haer maegh te groeyen/ende hier van so procedeert haer noch alle de deucht die sy van tegens 't fenijn/ende d'ander wonderlijcke operatien heeft. Dit is d'opinie ende t'seggen der Indianen ghelijck als het van seer ervaren lieden (in 'tselve rijcke van Peru) ondersocht is geweest/'twelcke seer veel met de reden/als oock met het ghene dat Plinius van de wilde Geyten refereert/over een comt/seggende dat sy haer met het fenijn weyden/sonder daer eenich letsel af te hebben. Ghevraecht zijnde aen d'Indianen/dewijle dat de Geyten/Venesoenen/Schapen ende Koeyen van Spagnien op de selve Punas oock weyden/waerom dat men dan in haer van ghelijcken de Bezâr-steenen niet en vint? Antwoorden/dat sy niet en gelooven/dat het Vee van Spagnien/'tvoorseyde Cruyt comt t'eten/ende dat sy oock van gelijcken de Bezâr-steenen gevonden hebben in de Herten ende Veneasoenen. Dit schijnt over een te comen/met het ghene dat wy weten/van dat men in nieu Spagnen,Bezâr-steenen vint/daer men geen Vicuñas,Pacos, Tarugas,noch Guanacos en heeft/dan alleenlijcken Herten/in etlijcke van de welcken/oock van de voorseyde steenen gebonden worden. Het principaelste effect der Bezâr steenen is tegens 'tfenijn ende vergiftige sieckten/hoe wel datter verscheyden opinien van zijn: sommige houdent voor een beuselinge/ander makender mirakel af/'tsekerste is/dat sy van veel operatien zijn/alsse op syuen tijt / ende in behoorlijcker voegen gebruyckt worden/gelijck als alle ander Cruyden/ende dat/aen de ingeboren van't lant: Want daer en is geen so crachtige Medecijn/die juyst altoos geneest. In de siecte van Tavardette ofte Tavardilla,heeft het in Spagnien ende Italien wonderlijcke wel geprofiteert/ende in Peru so veel niet. Voor melancolije/vallende siecten/pestilentiale koortsen/ende voor andere verscheyden cranckheden/so wort het gebruyct/gemalen ofte aen stucken gebroken/ende alsoo in eenich liqueur ofte nat gedaen/dat tot de sieckte goet is. Etlijcke nemen dat in wijn/ andere in azijn/in welrieckent ghedistileert water/in water van Ossen-tongen/van borageus,ende op ander manieren/'twelcke van de Medecijnen ende Apotekers geseyt mach worden. De Bezâr-steen en heeft geen eygen smaeck/ ghelijck als Rasis Araber,daer van geseyt heeft. Daer zijn sommighe notabel experientien van gesien/ende daer en is ooc niet aen te twijfelen/van dat den Autheur van alles/dese steen groote deuchden gegeven heeft. Den eersten graet van estime/hebben de Bezâr-steenen die men uyt Oost-Indien brengt/de welcke van een Olijven coleur zijn: De tweede/die van Peru,de derde/die van nieu Spagnien. Nae datse dese steenen hebben beginnen t'estimeren/so seggen sy/datter d'Indianen etlijcke nae gebootst ende valsch gemaeckt hebben. Veel lieden meynen terstont/dat so wanneer dat sy eenighe van dese steenen sien/ die wat grooter zijn als ordinaris/dat sy valsch sijn/'twelcke een bedroch is/want men heefter groote/die seer fijn zijn/ende cleyne die geconterfeyt ende valsch zijn/de proeve ende experientie hier van/is de beste Meester om te kennen. Het is een dinc om te verwonderen/hoe dat dese steenen altemets op seer vreemde dingen comen te groeyen/als op een ijserken/spelde ofte stocxken/gelijc als het in't binnenste van de steen wel gebonden wort/en wort evenwel daerom niet voor valsch gehouden/ want ghebeurt wel/ dat de Beesten 'tselve inswelghen/ende datter de steen also allenghskens d'een schel op d'ander om-groept. Ick hebbe in Peru twee steenen gesien/die op twee Spaensche Pijnootkens ghegroept waren/'twelcke alle de ghene diet saghen/ghenoech verwonderden/want

Plin.lib.10. cap.72.

Tevardilla is een siecte van pijn in't hooft/ende een gestadighen hoest/ ende is aenclevende gelijck de pest/regnerende in Spagnien de jaren van 80.ende 81.ende vernielde een groote menichte van menschen.

Van de Orientaelsche Bezar-steenen mach men lesen in [illegible] Itinerario van Oost-Indien.

den/want en hadden in gantſch Peru noch noyt Pijn-appelen / noch Vruchten daer van/gheſien/ten zy dat ſy daer van Spagnen ghebracht waren/'t welcke een ſeer extraordinaris dinck ſchijnt te weſen. Nu ſoo ſal dit weynich/ghenoech weſen in't gene dat de Bezâr-ſteenen belanghende is/daer worden noch andere Medecinael-ſteenen van Indien ghebracht/als voor't ſteken der Milt/bloet ende Melck-ſteenen / voor de Baer-moeder/als oock de ghene die men Corneri nen heet/voor't Herte/maer om dat het de materie der Ghedierten/daer wy van ghehandelt hebben/niet aen en gaet/ſoo en iſſer gheen verhaal daer yet van te ſegghen / ende 'tghene dat gheſeyt is/ dient alleenlicken om te verſtaen hoe dat den opperſten Heere ende almoghenden Autheur/ aen alle orden der Werelt/ſyn gaven/ſecreten ende wonderen gheformeert ende verdeelt heeft/voort welcke hy behoort aenghebeden ende gheglorificeert te zijn/ van eeuwen tot eeuwen/Amen.

Eynde des vierden Boeckx.

Prologhe ofte Voor-reden op de naevolghende Boecken.

GHetracteert hebbende,het gene dat tot de Hiſtorie *Naturael* van *Indien* vereyſſchende is,ſoo ſal in't reſterende,ghehandelt worden,de Hiſtorie *Morael*, dat is, van de coſtuymen ende daden der Indianen , want nae den Hemel,ghetempertheyt,gheleghentheyt ende hoedanicheden der nieuwe werelt,als oock der Elementen ende *Mixten* ofte *Compoſitien*, te weten,van hare *Metalen*, Planten ende Ghedierten , daer in de voorgaende vier Boecken van gheſeyt is , t'ghene dat ons voorghecomen is,ſoo ſal nu,om de voorſeyde reden,volghen , tracteren van de lieden,die de nieuwe werelt bewoonen, gelijck als in de navolgende Boecken daer van geroert ſal worden,'tghene dat weerdich duncken ſal om verhalen. Ende de wijle dat d'intentie, van deſe Hiſtorie,niet alleen en is,om notitie te gheven van datter in *Indien* om gaet, maer om oock van ghelijcken,de ſelve notitie aen te voeren ende te ſtueren,tot de vruchten,die men uyt de kenniſſe van ſoodanigen dinghen ſoude moghen ghenieten,dat is,de ſelve lieden behulpich te weſen,tot haer behoudenis,als oock den Schepper ende Verloſſer (die haer uyt ſo grooten ſchemelende duyſterniſſe van haer dwalinghe ghebracht,ende 't wonderbaerlijcke licht des *Euangeliums* gheopenbaert ende ghemeyn ghemaeckt heeft) daer van te glorieren. Hier om ſoo ſalder eerſtelijck,in't aenvolgende Boeck,geſeyt worden, 'tghene dat henlieder Religie ofte ſuperſtitie,Ceremonien,Afgoderije ende Sacrificien is aengaende, ende daer nae 'tgene dat hare Politie,Regeeringhe,wetten,Vſantien ende Daden beroerende is. Ende om dat men onder de Natie van *Mexico* geheugeniſſe ghehouden heeft van haer beginſel ofte op-comſte,gheſchiedeniſſen,Oorlogen,ende andere dingen,weerdich om verhalen,behalven het ghemeyne,daer in't ſeſte Boeck van ghehandelt wort, ſoo ſullen wy een eyghen ende byſondere verhael doen,in't ſevenſte Boeck ,ende dat, tot d'aenwijſinghe toe,der gheſtalteniſſe ende voorſegginghe , die deſe lieden hadden , van't nieuwe Rijcke van *Chriſto* onſen Heere,van hoe dat het hem over de ſelve Landen ſoude verbreyden,ende haer onderworpen maken,ſoo ghelijck als het aen alle de reſte der werelt ghedaen heeft, 't welcke voorſeker een weerdich dinck,ende van grooter aenmerckinge is,te ſien,in welcker voeghen, dat het de Goddelijcke voorſienicheyt geordineert heeft,om 'tlicht van ſyn woort incomſte te

crijghen

crijghen op d'uyterste contreyen der Werelt. Mijn voornemen en is niet, om te beschrijven tghene dat de Spagnaerden in de selve Gewesten ghedaen hebben, daer Boecken ghenoech van gheschreven zijn, noch oock minder van't ghene dat des Heeren knechten bearbeyt ende bevruchticht hebben, want het selve is wel een ander neersticheydt op een nieu vereysschende, dan wil my alleen laten genoeghen met dese Historie ofte verhael, te stellen, aen de Poorte ofte Deure des *Euangeliums*, de wijle t'selve alles streckende is, tot dienste ende kennisse in *Naturael* ende *Morael* van *Indien*, op dat het geestelijck, ende de Christendom geplant ende vermeerdert mach worden, ghelijck als t'selve op't breetste uytgheleydt is, in de Boecken die wy gheschreven hebben, *Procuranda Indiorum salute.* Soo hem nu yemant van sommige Ceremonien ende usantien der Indianen quaem te verwonderen, ende die verachtende waer, als onnatuerlijck ende ongheschickt, ofte de selve voor ongoddelijck ende als een Duyvels dinck is verworpende, mach eens besien wat dat de Griecken ende de Romeynen (die de Werelt onder haer ghebiet hadden) ghedaen hebben, of sy van die, oock niet het selve, ofte ander dierghelijcken, ende by wijlen ergher van vinden, ghelijck als sulcx lichtelijcken verstaen mach worden, niet alleen van onse Autheuren, *Eusebio Cæsariense, Clemente Alexandrino, Theodoreto Cirensi*, ende andere, maer oock van haer eyghen, ghelijck als daer zijn *Plinius, Dionysius, Halicarnassius* ende *Plutarcus.* Want wesende de Meester van alle d'ongheloovicheyt, de Prins der Duysternisse, soo en is het niet nieus, dat men onder de Heydenen is vindende, wreetheyt, onsuyverheyt, raserijen, ende eyghen sotternijen, als een rechte leere ende onderwijsinghe van soodanighen Schole. Hoe wel dat d'oude Heydenen, dese van de nieuwe Werelt, in vroomheyt ende natuerlijck verstant, veel te boven ginghen, niet teghenstaende, soo is men oock, aen dese, dinghen ghemoetende, weerdich om ghedencken. Doch is evenwel eyntlijcken, int meestendeel, ghelijck als van een *Barbaris* volck, t'welcke, behalven t'licht boven de natuer, van ghelijcken ghebrekende was, de Philosophije ende natuerlijcke onderrechtinghe.

Het vijfde Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het eerste *Capittel.* Hoe dat de hooverdije ende nijdicheyt des Duyvels, d'oorsake gheweest is, van d'Afgoderije.

DE hooveerdije des Duyvels is soo groot ende ge-
weldich/dat hy altoos begeerich ende soeckende is / voor een Godt
ghehouden ende geeert te worden / in alle t'ghene dat hy syn selven
can toeeyghenen ende stelen van't gene dat alleenlijck den alderop-
persten Godt toe comt/ende en laet niet af / t'selve te doen onder de
verblinde Natien der Werelt / die't lichte ende claerheydt van't H.
Iob. 41. Euangelio/noch niet verschenē en is. Van desen so hoveerdigen Tyran lesen wy in Iob,
van hoe dat hy syn oogen op't alderhoogste is slaende ēn dat hy onder alle de kinderen
der hooveerdije/den Coninc is/syn verdorven natuere ēn stoute vermetenheyt (daer hy
syn Throone/met die van Godt/socht te verghelijcken) wordt ons wel claerlijck in de
Esai. 14. H. Schriftuere gerefereert/daer hem in Esaia aldus gheseyt wort : Ghy spreeckt in u
selven/ick sal tot in den Hemel opclimmen/ende mijnen stoel boven alle Gods Ster-
ren stellen/ende sal my ter neder setten/ op't opperste van't Testament , aen de eynden
van Aquilo ofte Noorden/ comende tot boven de hooghten der Wolcken / ende wesen
Ezech. 28. den alderhooghsten ghelijck. Ende in Ezechiele staet aldus : O hert heeft hem ver-
heven/ende seydet/ick ben Godt/ende zy gheseten in den stoele Gods/ int midden der
Zee. Dese boose lust van hem Godt te maken / blijft den Satan noch al by/ ende al
hoe wel dat de rechtveerdighe ende straffe castijdinge des Alderhooghsten / hem alle
pompeusheyt ende hooghmoet wech genomen heeft/waer door hy soo seer vernedert
worde/hem tracterende gelijck als syn onbeleeftheyt ende Sotternije verdient hadde/
gelijck als het in de selve Propheten breedelijcken volght : Niet teghenstaende/ soo en
is hierom syn obstinate intentie niet een dinck verslaut/ vertoonende de selve op alle
manieren/ waer dat hy can ende mach/gelijck als eenen rasenden Hont/ bijtende t'sel-
ve zwaert/daer hy met ghewont wort. Want de hooveerdicheydt (gelijck alsser ghe-
schreven staet) van de ghene die Godt haten / blijft altoos even hartneckich. Hier uot
Psal. 73. soo comt de eeuwige ende vreemde sorge/die desen Gods-Vyant altoos gehadt heeft/
om hem van den Menschen te doen aenbidden/ inventerende soo menigerley manie-
ren van Afgoderije/daer hy so langhen tijt t'meesten deel der Werelt/met onder t'jock
Matth. 12. gehadt heeft / soo dat Godt nauwelijcken eenen hoeck van syn Gemeynte Israels/
overbleef. Ende daer nae als hem de cracht van't Euangelium overwonnen ende ont-
wapent hadde/zijnde door de macht van't Cruyce/ de geweldichtste ende bequaemste
plaetsen van syn rijcke ingenomen/soo is hy met de selve Tyrannie/ gevallen op d'al-
derverste gheleghen ende Barbarische Volckeren/ alle middelen soeckende/ om onder
haer de valsche ende leugenachtige Gods-dienst t'onderhouden/ die hem van de So-
ne Godts/ in syn kercke/ontrocken zijn/ende door den selven/ ghelijck als een vreedt
beest in een kau gesloten/om te wesen zijn eyghen selfs spot/ ende een verheuginghe
Iob. 4. syner knechten gelijck als t'selve door Iob bediet wort. Maer om dies wille dat d'Af-
goederije van't beste ende voornaemste deel der werelt uytgeroeyt ende vernielt was/
soo heeft

soo heeft hy hem vertrocken aen het uyterste ende verscheydenste rijcke / te weten/ aen d'ander zijde der Werelt: Ende al hoe wel dat het selve/in edelheyt minder is/soo is het nochtans in de groote ende breedde/meerder. D'oorsaecke waeromme dat de Duyvel d'Afgoderije soo seer in alle ongeloovicheyt ghesterckt heeft / ende dat men qualijck eenich volck vindt / of het zijn Afgoden-Dienaers / is namelijcken om twee motijven/comende t'eene door den genen die met syn ongeloovige hoovaerdije besmet zijn/de welcke (soomense wel overdencken wil) men aenmercken mach/ by het ghene daer hy den selven Sone des Heeren/ende warachtighen God / voor ooghen ghestelt heeft/hem soo onbeschaemdelijcken segghende/dat hy voor hem soude nedervallen ende aenbidden/seggende t'selve/ sonder sekerlijc te weten/dat hy den selven Godt was/ hoewel dat hy ten minsten groot vermoeden hadde/van dat hy Gods sone was. Wie en soude sulcken stoutē aenval/ een so uytnemende eñ wreeden hoovaerdije/ niet verschrickē? waerom het geē wonder is/ dat hy hem van eē onwetent volc/voor Goddoet aenbiddē/dewijle dat hy den selvē God tempteerde/eñ hem voor God was uytgevende/zijnde een stinckendē eñ afgrijselijckē creatuer/d'ander oorsake eñ motijf van Afgoderije is/den doodtlijcken haet ofte nijt ende Vyandtschap die hy met den Menschen heeft. Want/soo gelijck als den Salichmaker seyt/is van den aenbegin een doodtslagher ghewe est / t'welcke hy door een onbeweeghlijckeconditie ende eyghenschappe(van syner boosheyt)heeft. Ende om dat hy weet/ dat het grootste achterdeel(dat den Mensche mach hebben/is/ de creatueren voor Godt aen te bidden/soo en rust hy nimmermeer/noch en hout niet op / manieren van Afgoderijen t'inventeren/om den Menschen daer mede te vernielen/ende tot Godts vyanden te maken/ende zijn tweederley quaden die de Duyvel/d'Afgoden-dienaers doet/te weten / t'eene / van dat hy Godt versaeckt/ghelijck als de Schrift seyt: Ghy hebt verlaten den Godt die u ghescchapen heeft/ende t'ander/van dat hy hem begeeft/ende onderdanich maeckt/aen een nederiger ende minder dinck / als hy selfs is / want alle schepselen zijn minder als een redelijck creatuer. Ende al hoe wel dat den Duyvel in de natuere boven den Mensche is/so is hy nochtans/in de waerdicheyt eñ state / veel minder/gesien dat den mensche in dit leven bequaem is/om t'eeuwighe Goddelijck leven te beerven / ende aldus soo is Godt op alle manieren met de Afgoderije onteert / den Mensche bedorven/ ende den Duyvel van weerzijden/hoovaerdich/nijdich/ende daer wel in te vrede.

Matth. 4.

Deut. 32.

Het *2. Capittel.* Hoe veel manieren van Afgoderije dat d'Indianen ghepleeght hebben.

D'Afgoderije / seyt den Wijsen Man(door den Heyligen Geest)is een oorsake/ beginsel ende eynde van alle quaden/hierom soo heeft den Vyant der Menschen soo veelderley manieren ende soorten van Afgoderijen vermenichvuldicht. Om nu de selve int bysonder te verhalen/soude een dinck sonder eynde wesen/ maer brengende d'Afgoderije tot hooftstucken / soo heeft men daer twee soorten van/ te weten/d'eene int ghene dat beroerende is/de dinghen die uyt de natuere/van haer selfs zijn / ende d'ander/der dinghen die versiert/ofte door Menschelijcke vonden ghebout zijn. D'eerste van de selve/verdeelt haer in tweeen/want het gene dat men aenbidt/of is int gemeyn/ ghelijck als Son/Maen/Vyer/Aertrijck ende Elementen/ofte int bysonder/ghelijck als een soodanighe Rivier/Fonteyn/Boom ofte Bergh / want dese dinghen en worden niet

Sap. 14.

den niet

den niet om haer specie/maer int bysonder aengebeden. Dusdanige maniere van Afgoderye/is in Peru seer veel in gebruyck ghemeest/ende worden eygentlijck Guaca geheeten. De tweede maniere ofte soorte van Afgoderye/die uyt de Menschelijcke vonden ofte versieringhe voortcomt: Heeft oock andere verschillen / d'eene int ghene dat eyghentlijck in const ende Menschelijcke inventie bestaende is (gelijck als daer is/eenighe Afgoden ofte Beelden/van hout/steen ofte Gout aen te bidden/als een Mercurium ofte Palladem,twelcke sonder de Schilderye ofte afbeeldinghe niet en is/noch geweest heeft : t'ander verschil is / van't ghene dat in effect gheweest heeft/ ende noch yet is/ evenwel niet het ghene/dat den Afgoden-dienaer(die't aenbidt)veynst/ghelijck als de dooden ofte yet van haerder dinghen/t'welcke de Menschen/door ydelheyt / ende uyt geveynstheyt aenbidden/in voegen dat wy daer/in alles/vier maniere van afgoderye/ die d'Onchristenen gebruycken/ uyt teilen/ van alle de welcke noodich wesen sal yet te segghen.

Het 3. Capittel. Hoe datter onder d'Indianen eenighe kennisse van Godt is.

IN den eersten/ hoe wel dat de schemelinghe / des onghe-loofs/t'verstant der selver Natien verduystert heeft/ soo en laet daerom/des niet tegenstaende/t'licht der waerheyt ende reden/eenichsins in veel dinghen/ onder haer/ te wercken/ soo dat sy ghemeynlijck zijn ghevo[...]de ende bekennen/datter een opperstein Heere ende Schepper van alles is/den welc[...]e die van Peru, Viracocha heeten/ ende gaven hem oock namen van grooter waerdicheyt/als Pachacamack ofte Pachayachachick,dat is/ Schepper des Hemels ende Aerde/ende Vsapu,dat is/Wonderbaerlijck/ende andere diergelijcken: Deden den selven aenbedinghe / zijnde den principaelsten die sy int aensien des Hemels/ eerden. T'selve vint men oock onder t'ghebruyck van die van Mexico, ende noch hedensdaeghs/onder de Chinen ende andere Onchristenen/t'welcke een seer goede ghelijckenisse heeft/met het gene dat het Boeck van de wercken der Apostelen refereert/
Act 17. van't ghene dat Paulus in Athenen gemoette/alwaer hy een Altaer vont/ die geintituleert was/ Ingnoto Deo,dat is/ voor den onbekenden Godt/ uyt het welcke d'Apostel oorsake nam/om syn Predicatie te doen / seggende : Den ghenen die ghylieden zijt eerende/sonder te kennen/den selven is den genen/ die ick u Predicke ofte vercondighe. Alsoo is het oock / op de selve maniere / met den genen die hedensdaeghs t'Euangelie aen d'Indianen vercondighen/want en vinden gheen groote swaricheydt/om haer te bewegen/ende te doen gelooben/datter een oppersten Godt ende Heere van alles is/ ende dat den selven/den Godt der Christenen ende warachtighen Godt is. Hoe wel dat my een dinck seer verwondert heeft / te weten / dat al hoe wel sy de voorschreven notitie ghehadt hebben / soo en hebben sy nochtans gheen eyghen vocabel ofte woort ghehadt / om Godt te noemen. Want soo wy in de Indiaensche spraecke/ eenich woort willen soecken / dat met Godt over een comt/(ghelijck als int Latijn/ Deus,int Grieckx/Theos,int Hebreeus/El,ende in Arabisch/Ala)soo en connen wy daer/ in de tale van Cusco, noch oock van Mexico,gantsch gheen vinden/waer door den ghenen/die d'Indianen Predicken ofte toe schrijven/t'selve Spaensche woordt van Dios ofte Godt ghebruycken/ voeghende t'selve in de prononciatie ende verclaringhe naer d'eyghenschappe der Indiaenscher talen/die seer verscheyden zijn. Waer uyt men sien mach hoe cleyne ende swacke wetenschappe dat sy van Godt hadden/ dewijle dat sy hem noch

hem noch niet en weten te noemen / dan alleen met onse vocabel ofte name / doch en lieten in effect niet / daer yet taliter qualiter, af te weten. Ende alsoo hadden sy oock in Peru, een seer rijcken Tempel ghemaeckt / die sy noemden / de Pachamack. de welcke het principaelste Heylichdom van't selve Rijcke was. Ende t'selve Pachamack is so veel te segghen / ghelijck wy verhaelt hebben / als Schepper / hoe wel dat sy / dees niet teghenstaende / in desen Tempel van ghelijcken hare Afgoderijen gebruyckten / ende den Duyvel met syn ghelijckenis aenbaden. Deden insghelijcx den Viracocha sacrificien ende offranden aen / hebbende de selve d'opperste plaets onder de bedehuysen der Coninghen Ingas. Ende dat sy de Spagnaerden quamen Viracochas te heeten / was om dat sy die / in de opinie / voor Hemelsche kinderen / ende ghelijck als Goddelijck hielden op de maniere / ghelijck als d'ander / aen Paulo ende Barnabæ, Goddelijckheyt toeschreven / heetende den eenen Iupitier ende d'ander Mercurius, onderstaende haer sacrificien voor te stellen ghelijck als Goden. Op de selve wijse / deden oock d'ander Barbaren van Malta, insiende dat den Adder aen den Apostel geen quaet en dede / noemden hem een Godt te wesen. Nu soo ghelijck als de selve waerheyt soo ghelijckformich is / met alle goede reden / van datter een oppersten Heere ende Coninck des Hemels is / den welcken de Heydenen / met alle hare Afgoderije ende ongeloovicheyt / niet ontkent hebben / ghelijck als t'selve blijckt / so wel in de Philosophije van Plato in Timeo, in de Metaphysica van Aristoteles ende Aschlepius van Trismegistus, als ooc in de Poesijen van Homerus ende Virgilius. Soo comt het oock / dat d'Euangelische Predickers (willende de waerheydt / van eenen oppersten Godt / gronderen ende achtervolgen) niet veel swaricheyts te maken hebben / al zijn de Natien / die sy Predicken / noch so Barbarisch ende Beestachtich. Maer is een swaer dinck / haer uyt de ghedachten te roepen / ofte wisschen / datter anders gheenen Godt / noch Goddelijckheyts en is / dan van eenen alleen / ende dat alle t'ander gantsch gheen eyghen macht / wesen / nochte werckinghe meer en heeft / dan alleen t'gene datter van dien oppersten ende eenigen Godt ende Heere gegeven ende mede ghedeelt wort. Dit is gantschelijcken noodich / haer in alle manieren te persuaderen / ende hare dwalinghe int ghemeyn te wederlegghen / van niet meer t'aenbidden als eenen Godt / ende noch meer int bysonder / voor Goden te houden / ende Godtheyt toe te schrijven / ende hulpe te versoecken / aen ander dinghen / die gheen Goden en zijn / noch yet meer vermogen / dan datter van den warachtighen Godt ende Heere / ende haer Schepper toeghelaten wert.

Act. 18.
Pat. in Timeo.
Arist. cap. ult. 12. Metaph. Trismeg. Pemandron & Aschlep.

Het *4. Capittel.* Van de eerste soorte der Afgoderije, met de natuerlijcke ende ghemeyne dinghen.

NAer den Viracoche ofte oppersten Godt / so is de Son de ghene / die onder d'ongheloovighen aldermeest gheeert ende aengebeden wert / ende daer naer d'ander dinghen / die haer in de Hemelsche ofte Elementsche natuere vertoonen / ghelijck als daer zijn / de Maen / Morghen-sterre / Zee ende Aertrijck. Ende t'ghene dat d'Ingas Heeren van Peru, nae den Viracocha ende Son / den derden Guaca ofte aenbidtsel toeeygenden / ende in meeste eerbiedinghe hadden / was den Donder / den welcken sy met drie namen noemden / te weten / Chuquilla, Catuilla ende Intillapa, versierende den selven een Man te wesen / die in den Hemel / met een slingher ende knodse / in de handen staet / ende dat het in syner macht is / te laten reghenen / haghelen / donderen / ende alle t'ghene meer / dat het Ghewesté der Lucht (daer de wolcken vergaderen) in hem heeft. Dit

was een

was een Guaca, (alſo hietenſe d'aenbidtſels) die voor alle d'Indianen van Peru gemeyn was / de welcke ſy oock verſcheyden ſacrificien op offerden. Ende in Cuſco (welcke t'Hoff ende Metropolis ofte Hooft-Stadt is) wordender oock kinderen voor geſacrificeert / ghelijck als voor de Son. Dese drie voorſchreven Viacocha, Son ende Donder / worden op een byſondere maniere (van alle d'ander) aengebeden / ghelijck als Polus ſchrijft / t'ſelve onderſocht te hebben / te weten / namen in de handen / als ſy die ophieven om t'aenbidden / een dinck ghelijck als een Manopel ofte Hantſchoen. Aenbaden van ghelijcken t'Aertrijck / t'welcke ſy noemen Pathamama, in ſulcker voeghen / gelijck als d'Ouderen de Godinne Telus gecelebreert hebben / ende noemden de Zee Mamacocha, ſoo ghelijck als ſy van d'Ouderen / Thetis ofte Neptunus gheheeten worde. Aenbaden van gelijcken den Reghenboogh / zijnde den ſelven oock t'Wapen ofte t'Devijs van Inga, te weten / met twee uytgheſtreckte Slanghen daer by. Onder de Sterren ſoo aenbaden ſy / int ghemeyn alte ſamen / de ghene die van haer / Colca, ende by ons / de Cabrillas ofte Seyptkens / ghenaemt worden. Schreven ofte eygenden diverſche Sterren / verſcheyden officien toe / zijnde de ſelve aenghebeden van den genen die haer hulpe van doen hadden / ghelijck als de Schaep-Herders / ſacrificeerden ende eerden een Sterre / dieſe Vrcuchillay noemden / de welcke ſy ſeyden een Ram te weſen / van veel coleuren / die hem alleen bemoeyt / t'Vee te behoeden. Men verſtaet / dat het de gene is / die van de Aſtrologen, de Lier gheheeten wort. De ſelve aenbaden oock noch ander twee / die daer dicht by ſtaen / die ſy Catuchillay ende Vrcuchillay noemē / de welcke ſy verſieren een Schaep met een Lam te weſen. Andere aenbaden een Sterre dieſe Machacuay hietē / onder welckers laſtē ſtondē de ſerpentē eñ ſlangē / om van haer niet beſchadicht te worden: Gelijck als oock een ander Sterre / dieſe Chuquichinchay (dat is Tyger) noemden / t'ghebiet hadde over de Tygren / Beyren ende Leeuwen / ende gheloofden ghemeynlijcken / datter van alle Ghedierten ende Voghelen / die daer op der Aerden zijn / een ghelijckenis af in den Hemel was / tot welcker laſte ende bevel de generatie ende vermeerderinghe des ſelven ſtont / waer door ſy oock met verſcheyden Sterren te doen hadden / ghelijck als dieſe noemden Chacana, Topatatca, Mamana, Mirco, Miquiquiray, ende meer andere / ſoo dat ſy eenichſints ſchenen te hangen aen't Dogma, des Ideas van Plato. De Mexicanen aenbaden oock bynaeſt op de ſelve maniere / na den opperſten Godt / de Son: Ende hierom waſt / dat ſy Hernando Cortês (gelijck als hy ſelve in eenen Brief / aen den Keyſer Carel de vijfde / is verhalende) een Sone der Sonne hieten / ende dat / door de haeſticheyt ende macht / daer hy't Lant met was omringhende / maer de meeſte aenbedinghe / deden ſy aen den Afgodt Vitzilipuztli genaemt / den welcken van alle de ſelve Natie / den Almachtighen / ende Heere van alle dat geſchapen is / ghenoemt worde: Ende ghelijck als ſoodanighen / hadden hem de Mexicanen eenen Tempel ghebout / welcker bouſel van een ſoo grooten / hooghen / ſchoonen ende heerlijcken werck was / als men yewers ſien mocht / ghelijck als men de plaetſen ende ſterckte des ſelven / noch aen de ghebroken ende overghebleven mueren (int midden der Stadt van Mexico) ſien mach. Doch hier in ſoo was d'Afgoderye der Mexicanten veel verdoolder ende grouwelijcker / als die van d'Ingas, ghelijck als int vervolgh van deſen / beter verſtaen ſal worden / want het meeſtendeel van haerder aenbiddinge eñ Afgoderije / beſtont in gemaecte Afgodē / eñ niet in de ſelve natuerlijcke ofte eygen dingen: hoe wel dat d'Afgoden de ſelve natuerlijcke effecten toegeeygent waren / als van den Regen / van't Vee / van't Oorlog / eñ van de generatie / ſo gelijck als de Griecken eñ Latijnen / van gelijcken d'Afgoden Phebum, Mercurium, Iovem, Minervam ende Martem ſtelden. Eyntlijck / de gene die't met overdacht wel inſiet / ſal bevinden / dat de maniere die den Duyvel ghehadt heeft / om d'Indianen te bedriegen / is de

selve daer hy de Grieken / Latijnen / ende d'ander oude Heydenen / met bedroghen heeft/haer te verstaen ghevende dat dese schepselen der Planeten, als Son / Maen/ Sterren ende Elementen, een eyghen macht ende authoriteyt hadden / om den Menschen goet ofte quaet te doen. Ende dewijle datse Godt gheschapen heeft tot dienste van den Mensche / soo heeft hy hem soo qualijck weten te regeeren ende te houden/ dat hy hem aen d'een zijde/door Godt wilde opwerpen/ende van d'ander zijde/soo begaf ende onderwerp hy hem/de Schepselen/die minder zijn als hy/ aenbiddende ende aenroepende de selve wercken/latende t'aenbidden/ende aen te roepen/ den Schepper des selven/gelijck als het van de Wijsen-Man seer wel uyt ghelept wordt / met dese woorden/seggende: Alle de Menschen/in de welcken de kennisse Godts niet gevonden werdt/ zijn ydel ende verdwaelt / want en hebben uyt de selve dingen / daer't goede gelijckenis af heeft/noch niet connen comen tot volcomen kennisse van den genen die't warachtich wesen heeft. Ende al wast schoon datse syn wercken quamen te sien/soo en conden sy nochtans den Autheur ende Werck Meester niet eens ramen/ dan gheloofden/dat het Vier/of de Wint/ofte de swevende Lucht/ ofden omloop der Sterren/ofte de menichte der wateren/of de Son/ofte de Maen/Goden ende Regeerders de Werelt waren/maer soo sy(verliest zijnde door de schoonheyt van soodanighe dinghen)quamen te dencken dat het Goden waren/soo ist een reden / dat sy eens besien/hoe veel te schoonder/als sy/dat den Schepper des selven moet wesen/ want den gheber der schoonheyt is den ghenen/die alle dese dinghen ghemaeckt heeft. Ende so haer de moghentheyt ende wonderbaerlijcke werckinghe/van dese dinghen comen te verwonderen/soo behooren sy/door het selve/eyntlijcken te verstaen/hoe veel te machtigher(als die al te samen)dat wesen moet/den ghenen diese t'wesen/datse hebben/ gegeven heeft: Want door de selve groote ende schoonheyt/ die de Schepselen hebben/ can men wel ghenoech overdencken / hoedanich dat den Schepper / van alles wesen moet. Tot hier toe zijnt d'eygen woorden uyt het Boeck der Wijsheyt/ van de welcke seer wonderlijcke ende stichtighe argumenten ghenomen moghen worden / om t'groot bedroch der ongheloobigher Afgoden-dienaers te verdelghen / de welcke veel liever t'Schepsel willen dienen ende eeren/ als den Schepper selfs / ghelijck als haer van den Apostel gherechtelijcken verweten wort. Maer dewijle dat dit onse teghenwoordighe intentie niet en is/want het selve volcomelijcken genoech gedaen is / in de Sermoenen die daer gheschreven zijn teghens de dwalinghen der Indianen/ soo salt voor dese mael ghenoech wesen / te segghen / datse int aenbidden van den oppersten Godt/als oock van dese ydele ende leugenachtighe Goden / vast eenderley maniere hadden. Want de maniere van den Viracocha, Son/Sterren/ende alle d'ander Guacas ofte Afgoden/t'aenbidden/was de handen op te slaen / ende een seker ghelupdt met de lippen te maken/bynaest ghelijck als den ghenen die cussende is / eysschende ofte biddende een yder / om t'ghene dat hy gheerne hadde / ende haer offrande te doen. Hoe wel datter in de woorden/ van alsse met den grooten Ticciviracocha spraken / eenich verschil was/den welcken sy principaelijcken alle de macht ende t'gebiedt toeschreven/ zijnde d'ander/ghelijck als particuliere Goden ofte Heeren elck in syn eyghen huys/ ghelijck als voorspraken van den grooten Ticciviracocha. Dese maniere van met de open handen/ende ghelijck als een maniere van cussen/aen te bidden/ is in ghelijckenis van den ghenen die den heyligen Iob vergrouwelt als een eyghenschappe der Afgoden-dienaers/segghende: Hebbe ick mijn handen met mijn mondt ghecust / aenschouwende de Son/als sy lichtschijnende/ ofte de Maen/ als sy claer is/ t'welck een groote misdaet ende versakinghe is/van den oppersten Godt.

Sap. 13.

Rom. 1.

Iob, 31.

Het

Het 5. *Capittel.* Van de Afgoderije, die d'Indianen gebruyckten met de particuliere dinghen.

DEn Duyvel en was noch niet te vreden / met dat hy de verblinde Indianen hadde doen aenbidden / de Son / Maen / Sterren / t'Aertrijck / Zee / ende de ghemeyne dinghen der nature / maer is noch verder gepasseert / van haer de cleyne dinghen voor Goden te gheven ende onderdanich te maecken / zijnde veel van de selve seer vuyl ende ontijdich. Men en sal hem van dese verblintheyt / onder de Barbaren, soo seer niet verwonderen / soo men ghedencken wil / dat de Wijsen ende Philosophen (gelijck *Rom. 1* als den Apostel seyt) die Godt ghekent hebben / en hebben hem niet geglorieeert / noch eerbiedinghe ghedaen / als haren Godt / maer zijn in hare ghedachten verydelt / ende in haer onwetende herten verduystert / jae zijn soo verre ghecomen / dat sy de glorie ende Goddelijckheyt des eeuwighen Godts ghewisselt hebben teghens ghelijckenissen ende Beelden van verganckelijcke ende ongheachte dinghen / ghelijck als van Menschen / Voghelen / Beesten / Serpenten / etc. Want is een ghenoech bekent dinck / dat van den Hont Osiris, die d'Egyptenaren aenbaden / als oock van de Koeye Ysis, ende den Ram Amon, ende in Roomen de Goddinne der Cortsen Febris, ende de Gans van Tarpeia, ende in de wijse Stadt van Athenen, den Raven ende den Haen / ende van andere diergheliijcke ongheachte dinghen ende Sotternijen / daer de Memorialen ofte Ghetij-boecken der Heydenen vol af zijn / comende de Menschen tot so grooten uytsinnicheyt ende verdruckinghe / om oorsake dat sy haer niet en hebben willen begheven onder de Wet van haren warachtighen Godt ende Schepper / ghelijck als t'selve van S. Athanasio (daer hy tegens d'Afgoden-dienaers is schrijvende) wijsselijcken ghehandelt wert. Maer onder d'Indianen / namelijcken die van Peru, soo is t'uytsinnicheyt ende t'verlies / dat hier door geschiede / een dinc dat ons oordeel te buyten gaet / want aenbaden de Rivieren / Fonteynen / de scheuren ofte broken der Clippē ofte groote Steenrotsen / t'Gheberghte / t'opperste ofte toppen der Heuvelen / (die sy Apachitas noemen) t'welcke sy voor een dinck van grooter devotie hielden. Eyndtlijcken / t'sy wat dat het van natuerlijcke dingen souden moghen wesen / dat haer dochte wat bysonders ende verscheyden van d'ander te zijn / baden sy aen / als daer in erkennende eenighe sonderlinghe Goddelijckheyt. In Caxamalca vander Nasca, soo wiert my eenen grooten Zant-Bergh ghewesen / de welcke t'principaelste aenbidtsel ofte Guaca, der Ouderen was: Ende als ick haer vraeghde wat Goddelijckheydt dat sy daer in vonden / soo wiert my geantwoort / om dat het een wonder was / een soo seer hooghen Gheberghte van zant te wesen / staende int midden van veel andere / van loutere Steenrotsen / t'welcke oock voorwaer een wonder dinck om dencken is / hoe datter een soo grooten Zandighen spits ghecomen mach wesen / int midden van soo veel steenighe Berghen. Om in de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen / een groote Clock te gieten / soo hadden wy ghebreck van veel hardt Barn-hout / waer door daer / onder andere / eenen ongeschickten grooten boom afghehouwen wert / den welcken / door syn ouderdom ende groote / eenen langhen tijdt / een aenbidtsel ofte Gauaca, der Indianen ghewéest was. Op deser wijs / ende t'zy oock wat dat het soude moghen wesen / van eenich dinck / dat yet bysonder ofte mismaeckt / meer als andere van zijn Gheslachte / difforme was / soo lieten sy haer terstondt voorstaen / Dat het eenighe Goddelijckheydt hadde / Jae deden dit selve tot met de

Steenen/

Steenen/Metalen, als oock met de Wortelen ende Vruchten der Aerden / gelijck als onder de Wortelen die sy Papas heeten / daer men sommighe van een vreemt fatsoen ofte ghedaente van vint/de welcke sy den naem van Ilallakuas gheven / worden van haer aen-gebeden ende gecust. Aenbidden van gelijcken oock de Beyren / Leeuwen/ Tygren ende Slangen/om dat sy haer gheen quaet souden doen: Ende even soo gelijck als hare Goden zijn/alsoo zijn oock de dingen dieser offeren/als sy die aenbidden. Hebben een ghebruyck/als sy over wegh reysen/op de Paden ofte Cruys-weghen/op de Gheberghten/namelijcken op d'opperste toppen die sy/als gesept is/Apachitas noemen/te stropen oude schoenen/pluymen/ghekaude Coca, 'twelcke een Cruyt is/ dat sy seer veel ghebruycken: Ende als sy niet meer en vermogen/ soo leggen sy daer ten minsten een steen/'twelcke altemael soo veel is/als een offrande/op dat sy haer willen laten passeren ende cracht geven/'twelcke sy daer mede/nae haer seggen/vercrijghen/ ghelijck als 'tselve in een Provintiael Concilie ofte Synode van Peru verhaelt wordt. *conf. Limens.* Waerom daer/op de voorschreven weghen/ seer groote hoopen van dusdanige offer- *2.p. 2.cap.* steenen/ende van d'andere voorschreven vuylicheden ghevonden worden. Dusdanich *99.* is d'uytsinnichept ende 'tgebruyc der Ouderen geweest/daer in Proverbio van gesproken wort/seggende: Gelijc als den genē die dē Heuvel van Mercurio steenen offert/also *Prov. 26.* is het ooc van gelijcken met den genen/die d'onwetende eere aen doet/Dat is gesept/ dat men van't eene niet meer vruchten noch nutticheyt en crijght als van't ander. Want soo gelijck als Mercurius d'offrande van steenen niet en gevoelt/ also en draegt den onwetenden oock gheen kennisse/om de deuchden/die hem gedaen zijn te loonen. Ghebruycten noch een ander/ende niet minder antijcksche offrande/ te weten/trocken haer de wijn ofte oogh-brauwen uyt/ ende offerden die aen de Son/ of aen de Gheberghten of Apachitas, of aen de Winden/ofte aen de dingen daerse eenige vreese voor hebben. Soodanich was d'ellendicheyt daer d'Indianen in gheleeft hebben/ghelijck als daer hedensdaeghs noch veel alsoo leven / de welcke den Duyvel (ghelijck als syn kinderen) soo veel wijs can maken/als hy selfs wil/ jae al zijn't noch soo groote beuselinghen/gelijck als diergelijcke gelijckenisse der Heydenen/van S.Chrisostomi, in een Homilia gemaeckt wort. Doch de Dienaren Gods/die d'onderwijsinge ende behoudenisse der selven/bevolen is/en behooren dese kinder-dinghen niet te verachten / dewijle de selve soodanich zijn/datse wel stricken genoech connen maken/ tot harer eeuwiger verdoemenisse / maer behoorense met goede ende lichte redenen t'onder-rechten/om haer van soo groote dwalinge af te trecken/want is in der waerheyt een dinck om t'aenmercken/hoe seer datse de gene/diese op den rechten wegh helpen / onderdanich zijn. Daer en is doch/onder alle de lichamelijcke schepselen/geen heerlijcker dinc/ als de Son/zijnde oock het ghene dat ghemeynlijcken van alle Heydenen aengebeden wort. Nu soo is my van een seer discreet ende goet Christen Capiteyn vertrocken/ dat hy met een goede ende slechte reden/d'Indianen beweeght hadde/te gelooven/dat de Son gheen Godt/maer een schepsel Goos was/'twelcke aldus toe ginck: Hy eyschte den Caçique ende principaelsten Heere/dat hy hem een flucx ende lichtveerdich Indiaen wilde bestellen/om met eenen Brief te versenden / 'twelcke hy dede. Doe soo vraechde den Capiteyn aen den Caçique: Segt my nu eens/wie is de Heere ende Oversten/den Indiaen/die den Brief soo snellijcken heen draeght/ ofte ghy / diese hem doet draghen? Waer op den Caçique antwoorde: Sonder twijffel / ick / want hy en doet niet meer/dan als ick hem bevele. Wel aen/seyde den Capiteyn/alsoo is het oock van gelijcken met de Son/die wy sien/ende met den Schepper van alles / want de Son en is niet meer/als een dienaer/van dien oppersten Heere/loopt ende door syn bevel met soo grooter snellicheyt om/sonder moede te werden/om alle Volckeren te lich-

ten. Hier door mooght ghy ſien/hoe weynich reden/ende wat een bedroch dat het is/ dat men de Son de eere gheeft/die men ſyn Schepper ende Heere van alles/ ſchuldich is. Deſe reden van den Capiteyn ſtont haer alteſamen wel aen / ende den Caçique met d'Indianen/die daer by waren/seyden dat het waraehtich was / ende dat ſy daer oock ſeer in verheucht waren/ſulckx verſtaen te hebben. Daer wort oock vertelt/van een van de Coninghen Ingas, ('twelcke een ſeer vernuftich Man was) dat ſiende den ſelven/hoe dat alle ſyn Voorſaten/de Son aenghebeden hadden/ ſeyde/ dat hy niet en coſt ghelooven/dat de Son een Godt was/noch weſen mocht/want Godt/ſeyde hy/ is een groot Heer / ende doet ſyn dinghen met grooter ſachtmoedicheyt ende heer-lijckheyt/ende de Son en ruſt noch en hout nimmermeer op van loopen / waerom hem docht/dat een ſoo ongheruſtighen dinck/gheenen Godt weſen mocht/ waer aen hy ſeer wel ſeyde. Ende ſoo men d'Indianen met bequame ende blijckelijcke redenen/ haer bedroch ende verblintheyt comt te verclaren / laten haer wonder wel over-raden/ende tot de waerheyt bekeeren.

Het *6. Capittel.* Van een ander ſoorte van Afgoderije met de overledenen ofte dooden.

En ander/ ende een ſeer verſcheyden ſoorte van Afgoderije (als de verhaelde) is de gene/die de Heydenen gebruyckt hebben/ter oorſaken van henlieder overledenen ofte dooden/dieſe lief/ende weert hadden/ende ſchijnt oock dat den Wijſen-Man te verſtaen geeft/ 'tſelve het beginſel van d'Afgoderije gheweeſt te zijn/ſegghende aldus: *Sap. 14.* 'Tbeginſel der overtredinghe is gheweeſt / de reputatie ofte achtinghe der Afgoden/ ende deſe inventie is de geheele bederffenis van't leven / want in't begin der Werelt/ ſoo en warender gheen Afgoden/noch in't eynde en ſullender oock in der eeuwigheyt gheen weſen. Maer d'ijdelheyt ende ledicheyt der Menſchen/heeft deſe inventie alder eerſt in de Werelt gebracht/ende hierom ſoo hebben ſy oock haer leven ſoo haeſt voleyndicht: Want gheſchieden/dat ghevoelende den Vader ſeer bitterlijck den doot van den ongheluckigen Soon/heeft/tot ſyner vertrooſtinghe/een Afbeeltſel des overledenen ghemaeckt/beginnende te eeren ende aen te bidden/ (gelijck als Godt) den ghenen die weynich te voren/als een ſterflijck Menſche ſyn daghen voleynt hadde. Ende tot deſen eynde/ſoo ordineerde hy onder ſyn Dienaers/datſe tot ſyner ghedachteniſſe devotelijcke ſacrificien ſouden doen. Daer nae/in't verloop van tijden/beginnende deſe vervloeckte ghewoonte authoriteyt ende aenſien te crijghen/ſoo is deſe dwalinghe door een Wet ghecannoniſeert ghebleven / ende alſoo wierden de conterfeytſels ende Beelden/door bevel der Tyrannen ende Coninghen/ aenghebeden. Hier uyt quamt oock/dat men/met de ghene die abſent ende van der hant waren/alſoo van ghelijcken begonſt te doen. Ende de ghene die men preſentelijcken niet en mochte aenbidden/als men verre van der handt was/wierden de conterfeytſels der Coninghen (dieſe eeren wilden) ghebracht/ende badenſe op deſer voeghen aen/voldoende met dusdanighe inventie/d'abſentie van den ghenen/dieſe aenbidden wilden. Deſen vont der Afgoderije wiert noch vermeerdert/door de curieuſheyt van excellente Conſtenaers / die met haerder conſte/de ſelve ſchilderijen ende beelden/ſoo elegant maeckten / datſe de ghene (die niet en wiſten wat dat het was) verweckten/om die t'aenbidden. Want ſoeckende met de fraeyicheyt van haerder conſten/de gene te gelieven/die haer werck gaven/ brachten noch veel ſchoonder Figueren ende Schilderijen aen den dach / ende 'tghe-

meyne

meyne volck/Heer omnes, verboert zijnde/door de vertooninge ende gheestichept des wercks/begonsten den anderen (die weynich te voren ghe-eert hadde geweest als een Mensche) te achten/ende voor haren Godt te houden. Ende dit was t'ellendich bedroch der Menschen/de welcke haer voeghende/alsnu tot haerder affectien ende ghevoelen/alsdan tot het vleyen ende pluymstrijcken der Coninghen/begonsten den onbegrijpelijcken name/van Godt/te stellen aen de steenen/ende die voor Goden aen te bidden. Alle dit selve is upt het Boeck der Wijsheyt / 'twelcke een dinck is weerdich om te noteren. Den ghenen die een curieuser ondersoecker is van de oude dinghen/sal tot een punct vinden/dat dese conterfeptsels ende afbeeldinghe der overledenen/d'oorsake ende 'tbeghinsel der Afgoderije gheweest is / segghe van de Afgoderije van eygentlijcke Afgoden ende Beelden aen te bidden/want het ander van de Schepsels aen te bidden / ghelijck als de Son ende 't Hemelsche heyrcracht/ (daer in de Propheten mentie van ghemaeckt wort) en is niet seker s van/of het naederhant geweest is/hoe wel dat/dat van de Beelden ende Afgoden te maken / ter eeren van de Son/Maen/ende t'Aerdtrijck/is sonder twijffel ghe weest. Nu comende tot onse Indianen/so zijn de selve (even soo gelijck alst de Schriftuere aenwijst) op't hooghste van haerder Afgoderije ghecomen/want eerstelijcken soo sochtense de lichamen der Coninghen ende Heeren te conserveren ende te bewaren/de welcke alsoo geheel ende sonder stanck ofte corruptie bleven/over de twee hondert Jaren. Op dese maniere soo laghen de Coninghen Ingas in Cusco, te weten/elck in syn Capel ende aenbidtsel / van de welcke den Vice-Roy de Marckgraef van Cañette, (om d'Afgoderije upt te roeyen) drye ofte vier dede upt halen/ende in de Stadt de los Reyes, ofte van der Coningen/brenghen/de welcke een ghenoechsame verwonderinghe veroorsaeckte/te sien Menschen lichamen/van soo veel Jaren/die noch soo gaef ende geheel waren. Elck een van de voorschreven Coningen Ingas, liet alle syn Threesooren ofte Schat/Goederen ende Renten tot onderhout van de Capelle/ofte aenbidtsel/ daer syn lichame soude begraven worden/latende eenen grooten hoop Ministren/als oock alle syn familie / tot den dienste des selven ghededicert. Want daer en was gheenen naecomende Coninck / die de Threesooren ende nae-gelaten Goederen van synen Voorsaet usurpeerde ofte na hem trock/dan vergaderden weder voor hem ende syn Hofghesin op een nieu. Ende en waren oock noch niet te vreden met dese Afgoderije/der doode lichamen/maer deden oock hare figueren af maken/want elcken Coninck maeckte in syn leven/ een steenen Beelt ofte figuere van syn selven / 'twelcke sy noemden Guaoiqui, dat is soo veel als Broeder ghesept/want de selve Figueren wierden/so wel in syn leven/als daer naer/ soo veel eere aengedaen/als den Inga selfs: Voerende oock met haer ten oorloge/ende droeghen se in de Processien om/om reghen ende goet ghewas te crijgen/doende den selven verscheyden Feesten ende sacrificien aen. Van dese Afgoden wasser een groote menichte in Cusco ende haer Jurisdictie. Men verstaet dat de superstitie/van dese steenen Beelden aen te bidden/gantsch ofte 'tmeestendeel te niet is/nae dat het/door de neerstighept des Licentiaets Polus, aen den dach gecomen is/zijnde d'eerste die upt geroept worde/die van Inga Roca, Hooft van de principaelste partije van Hanon Cusco. Op dese maniere vint men oock/dat onder ander Natien/groote achtinge geweest is/met de lichamen der Voorsaten / ende van haer Figueren te eeren ende aen te bidden.

Hiere. 19. Sophon. 1.

Het *7. Capittel.* Van de superstitien diese met de dooden bedreven.

D'Indianen van Peru gheloofden in't ghemeyn d'onsterffelijckheyt der Zielen/ende dat de goede/de glorie/ende de quade de straffe creghen / waer door daer weynich swarigheyts valt/ om haer dese artijckelen te doen aen-nemen/maer van dat de Lichamen met de Zielen souden op-staen/en hadden gheen kennisse van / waer door sy groote neersticheyt deden (ghelijck als ghesept is) om de Lichamen te conserveren/ ende nae haer doot/eere aen te doen. Ende hierom soo wierden sy oock van haer Nacomelingen/met cleeden behanghen/ende sacrificie daer voor ghedaen / namelijcken voor der Coninghen Ingas. Moesten in haerder begraeffenisse vergeselschapt wesen/ met een groot ghetal van Dienaers ende Vrouwen/tot voor den dienste van't ander leven. Ende alsoo wierden oock (na den tijdt datse storven) alle de Vrouwen / Dienaers/ende Officianten ghedoot/daerse best toe ghesint waren / om haer in d'ander Werelt te dienen. Ten tijden dat Guanacapa starf/ (welcke was den Vader van Atagualpa, in wiens tijden de Spagnaerden daer eerst in quamen) soo wierden daer gedoot over de duysent persoonen/ende dat/van allen ouderdom ende qualiteyt/ tot synen dienste ende gheleyde in't ander leven : Worden ghedoot/ nae datse eerst veel liedekens ghesongen/ende ghebrast hadden. Ende de gene die alsoo omghebracht wierden/hielden haer voor geluckich ende salich/datse alsoo sterven mochten : Sacrificeerden ende offerden haer oock veel dinghen op/namelijcken kinderen/met welcker bloet sy d'overledenen bestrecken/makende van't selve/een streep van't eene oor tot het ander/over't aenghesicht heen. De selve superstitie ende onmenschelijckheyt/van Mans ende Vrouwen te dooden/tot gheleyde ende dienste der overledenen in't ander leven/ hebben van ghelijcken andere Barbarische Natien oock gheplecht/ gelijck sy't oock noch in gebruyck hebben/ende nae dat Polus wel schrijft/soo heeft het by nae geheel Indien door ghemeyn gheweest. Jae dat noch meer is/ so wort van den eerwaerdighen Beda verhaelt/hoe dat d'Engelschen (al eer sy Christenen waren) van gelijcken de selve maniere hadden/van volck te dooden/om in geselschap ende dienste der overleden te wesen. Daer wort vertelt van eenen Portugees/die onder de Barbaren gecaptiveert zijnde/in't vanghen/een oogh met een Pijl uyt gheschoten wiert/ende geschiedende daer nae/datse hem wilden sacrificeren / om te wesen in't gheselschap van een Heere die daer gestorven was/soo seyde den Portugees/hoe dat de ghene die in't ander leven woonen/den overleden in weynich acht souden hebben / om dies wille datse hem een eenoogich Mensche tot een met-ghesel gaven/waer door het beter soude wesen/datse hem een met twee oogen met gaven : 'Twelcke de Barbaren oock een goede reden docht te wesen/ende volghende synen raet/lieten hem vry gaen / ende namender een ander voor in de plaets. Behalven dese superstitie/ van de Menschen met de overledenen te dooden/ ('t welcke niet en gheschiet/dan met seer ghequalificeerde Persoonen) soo isser noch een ander/die veel ghemeynsamer/ ende dat generalijcken door geheel Indien is / dat is/ van te stellen eten ende drincken op de Sepulturen ofte Graven/voor d'overledenen/gheloovende datse haer daer met onderhouden/ 't welcke van ghelijcken een dwalinghe der Ouderen geweest is/gelijck als van Sinte Augustijn verhaelt wort. *August. in Epist. 64.* Ende om 'tselve (van den haren eten ende drincken voor te stellen) t'effectueren/soo vindt men noch hedensdaeghs veel Indiaensche onchristenen / die

hare over-

hare overledenen ofte dooden / heymelijcken upt de Kercken ende Kerck-hoven op graven/ende weder in de Gheberghten/Spelonckem/ofte in haer eyghen huysen begraven. Hebben oock door een ghebruyck/haer Silver in de Monden/ Handen ende boesemen te steken/ende treckense oock nieuwe/dubbelde ende profijtelijcke Cleederen/onder't doot-cleet/aen/ want gelooven dat de Zielen/van haren overledenen/omswerven/ende datse coude/honger/dorst/ende arbeyt zijn ghevoelende. Hieromme ist/ datse hare Jaerlijckische Wtvaerden ende Vigilien doen/ende haer met eten drincken/ ende cleederen voorsien. Door dese oorsake comt het / dat de Prelaten, met groote reden/in haer Synoden doen waerschouwen/dat hen de Priesters sullen verboorderen/ om d'Indianen te doen verstaen/dat d'offranden die in de Kercken op de Graven gestelt worden/gheen eten noch drincken en is/door de Zielen / maer voor den Armen ofte Ministren/ende dat het Godt is/die alleen de Zielen in d'ander Werelt onderhout/want en eten noch en drincken gheenich dinck dat lichamelijck is/want daer is veel aen gheleghen/datse dit wel ende te deghen weten / op datse t'heylich ghebruyck niet en verkeeren in de Heydensche superstitie / ghelijck als het van velen ghedaen wordt.

Het *8. Capittel.* Van de ghebruycken die de Mexicanen ende andere Natien, met de overledenen ghehadt hebben.

VErhaelt hebbende/ 'tghene dat in Peru, onder veel Natien/met de overledenen/'tghebruyck is gheweest/ soo sal't oock wel behooren/dat wy hier van/speciael mentie/der Mexicanen maken welcker begraeffenisse seer solemneel ende vol grooter uytsinnicheyts was/zijnde 'tselve in Mexico, een officie der Priesteren ende Religieusen/ (die men aldaer met een vreemde observatie hadde/ ghelijck als nae ghesept sal worden) om de dooden te begraven / ende hare exequien ofte uytvaerden te doen. De plaetsen daer spse begroeven / waren d'Ackerwerven/als oock op de plaetsen van haer eyghen huysen. Andere brochtense op de Gheberghten/ daer men de sacrificien dede. Eenige verbrandense/ende begroeven d'asschen in de Tempelen : In somma/datse al te samen begraven worden / met alle hare Cleederen/Ghesteenten ende Juweelen diese hadden. Ende van de ghene diese verbranden/leydense d'asschen in potten/met alle de Juweelen/Ghesteenten ende vercierselს daer by/jae al warense oock noch soo costelijck / songhen t'Officie ofte Ghetijden der dooden/ghelijck als Responsen, met de doode lichamen/ veel reysen op heffen/ende veel ander Ceremonien. In dese begraeffenissen worden daer ghegeten ende ghedroncken/ende zijnde van persoonen van qualiteyt/soo wierden alle de gene die haer in de begraeffenisse bemoeyt hadden/ghecleedt. Soo wanneer datter een gestorven was/soo leydense hem uytghestreckt/in een Camer neer/ tot soo lange datter van alle plaetsen de vrienden ende bekenden by quamen/ de welcken den dooden presenten brachten/ende hem groetten / ghelijck als of hy noch levent gheweest hadde : Ende soo't een Coninck ofte Heere van eenighe plaetse gheweest was / soo presenteerdense hem Slaven/om met hem ghedoodt te worden/tot synen dienste in d'ander Werelt. Dooden van ghelijcken syn eyghen Priester ofte Cappellaen / want alle de Heeren hadden elc een Priester/die daer binnens huys de Ceremonien administreerde : Dooden hem/om den dooden in d'ander Werelt te gaen administreren : Dooden van ghelijcken den Hofmeester/Schencker/de Dwerchen ende Bultenaers / met de

welcke sy hen ghemeynlijck ende veel-tijts lieten dienen / als oock de Broeders die hem aldermeest ghedient hadden / 'twelcke een magnifijck dinck onder de Heeren was datse hen van haer Broeders/ ende de boven-ghenoemde lieten dienen : In somma/dooden alle de ghene/die van haren huyse waren/om in d'ander Werelt weer huys op te stellen. Ende om aldaer gheen armoede te lijden/ so begroevense met hen veel rijckdommen van Gout/Silver/Ghesteenten/ rijcke Gordijnen van veelderley wercken/goude arm-ringhen/ende ander dierghelijcke costelijcke Juweelen. Ende soo den dooden verbrant wiert/soo dedense 'tselve van ghelijcken met alle 'tvolck ende vercierfels/datter met ghegeven worde voor d'ander Werelt/ende namen alsdan alle d'assche/ende begroevense met grooter solemniteyt. D'exequien ofte Wtvaerden duerden thien daghen/ende dat/met lamentatien ende droevighe ghesangen. De Priesters droeghen d'overledenen met verscheyden Ceremonien (nae dat sulckx begheert worde) uyt/welcke Ceremonien soo veel waren / datmense qualijcken conde tellen. De Capiteynen ende groote Heeren wierden met haer Wapenen ende Triomph-teyckenen behanghen/nae de Daden ende vrome feyten/diese in de Oorloghen / ofte Regieringhe/ghedaen hadden : Alle dese dinghen ende teyckenen wierden alsoo ghedraghen voor't Lijck/ofte doode lichaem heen / tot der plaetsen daerse begraven ofte verbrant souden worden/zijnde van haerlieder/als in Processie gheleydt/ gaende met de selve/de Priesters ende Digniteyten der Tempelen, met verscheyden cleedinge ende vercierfels/te weten/eenighe te wierooken/andere al singhende / sommighe spelende op droevighe fluyten ende Trommelen/'twelcke 'tgheroep ende ghehuyl / der ondersaten ende vrienden/noch veel meer vermeerden. De Priester/die't officie dede/ ginck ghecleedt ende behanghen met de teyckenen van den Afgodt/die den Overleden ghe-representeert hadde / want alle de Heeren representeerden altoos d'Afgoden / ende hadden van ghelijcken hare toe-namen/waer door de selve soo seer gheacht ende geeert waren. Dese voorseyde teyckenen wierden ordinaris van d'Orden der Ridderschappe ghedraghen. Ende nae dat den ghenen/die ghebrant soude worden / gebracht was op de plaets/daer men d'assche soude vergaren/soo wiert hy met de tacken (ende alle 'tghene meer datter tot syn provianede behoorde/als ghesept is) omringht/ende alsoo 'tvyer in ghesteken/'twelcke sy altoos met geharste barn-houten vermeerden/ tot soo langhe dat het al te samen tot assche was. Dit ghedaen zijnde/ soo quam daer terstont een Priester uyt/met een Duyvels Cleedt aen / hebbende monden aen alle de leden/ende veel spieghels-ooghen/met een groote stock in de hant/waer mede hy alle d'assche/met een groote opgheblasen hooghmoet/omroerde/ makende den selven een soo wreeden ende afgrijselijcken representatie / dat hy alle d'omstaenders een anghst ende verschrickinghe aen jaeghde. Ende somtijts soo quam desen Minister oock wel met ander verscheyden cleedinghe uyt/ nae dat de qualiteyt van den Overleden met brachte. Dese verhalinghe der dooden ende begraeffenisse/hebben wy ghedaen / ter cause van d'Afgoderije der overledenen/soo sal't nu recht wesen/dat wy weder op het principaelste propoost keeren/ende met dese materie een eyndt maken.

Het

Het *9. Capittel.* Van de vierde ende laetſte ſoorte der Afgoderije, die d'Indianen, namelijcken, de Mexicanen, met de Beelden ende Figueren gebruyckt hebben.

Hoe wel dat in de voorſeyde manieren van Afgoderÿe/ (daerſe de Schepſelen aenbaden) Godt grootelÿcken met te cort ghedaen ende vertoont worde / ſoo en is niet teghenſtaende / den heylighen Gheeſt noch veel meer verdoemende ende vergrouwelende/ d'ander ſoorte van Afgoderÿe/daerſe alleenlÿcken de Figueren ende Beelden (die van Menſchen handen gemaeckt zÿn) aenbidden/ ſonder datter in haer yets meer is/dan ſteen/hout/ofte metael te weſen/met de gedaente van die daer den hantwercker heeft willen gheven/waerom ſoodanighe van den Wÿſen-Man/ ongheluckich ghenoemt worden / ende datmen henlieder hope wel onder de dooden rekenen mach/der gener/die de wercken des Menſchen handen voor Goden houden/de welcke van Gout ende Silver/ende met inventie ende ghelÿckenis der Ghedierten / ofte van de onnutte ſteen/ghemaeckt zÿn/niet anders zÿnde / als een dinck van Antiquiteyt/ende gaet alſoo Goddelÿcken vervolghen/tegens dit bedroch ende uytſinnicheyt der Heydenen/gelÿck als 'tſelve oock van de Propheten/Eſaias, Hieremia, Baruch, ende van den heylighen Coninck David, overvloedich ende gracieuſlÿcken ghediſputeert wert : Waerom ſoo ſalt van doen weſen/dat de Miniſter van Chriſto (die de dwalinghen der Afgoderÿe weder-ſpreeckt) deſe plaetſen wel doorſie ende gegrondeert hebbe/als oock de redenen/die daer den heylighen Gheeſt ſoo aerdich by brengt/de welcke haer alteſamen in een corte ſententie reduceren/gelÿck alſt van den Propheet Oſea gheſtelt wort/ſegghende : Den Werck-man is geweeſt den genen die hem gemaeckt heeft/waerom hy oock geenen Godt en is / van ghelÿcken ſoo ſal't Calf van Samarien oock wel/voor ſpinwebbens te paſſe comen. Nu comende tot ons voornemen/ſoo is te weten/datter in Indien groote curieuſheyt geweeſt is/van Afgoden ende Schilderÿen te maken/ende dat/op verſcheyden manieren/ende van differente materialen / de welcke ſy voor Goden aenbaden : Worden in Peru, Guacas ghenoemt/ ende waren ordinaris van leelÿcke ende miſmaeckte gedaenten/ten minſten ſoo waren alle de gene die ick ghesien hebbe/ alſoo. Gheloove ſonder twÿffel/dat den Duyvel (tot wiens vereeringhe ſy de ſelve maeckten) een wel-behaghen ende genoechte moeſte hebben/ hem in de ghedaente van miſmaeckte Figueren/te doen aenbidden / want is in effect alſoo waerachtich/dat den Duyvel uyt veel van deſe Guacas ofte Afgoden / tael ende antwoort gaf/nemende ſyn Prieſters ende Miniſtren/deſe Oraculen, van den Vader der leughenen/waer/ende ſoodanich als hy ſelfs is/alſoo waren oock ſyn Raetſlagen/ Waerſchouwingen ende Prophecÿen. Daer deſe maniere van Afgoderÿe aldermeeſt beſtant hielt/ende dat meer als op eenighe plaetſen ter Werelt/ was in de Provintie van nieu Spagnien, in Mexico, Tezcuco, Tlaſcala, Cholula ende ander omligghende quartieren van't ſelve Rÿcke. Het ſoude een al te overdadighen dinck weſen/ alle de ſuperſtitien te verhalen/dieſe hier in wel gebruyckten/even wel ſoo en ſal't ſonder vermakelÿckheyt niet weſen/daer yet af te refereren. Den principaelſten Afgodt der Mexicanen/als voren gheſeyt is/was Vitzilipuztli, deſe ſelve was een houten Beeldt / ghefatſonneert in de ghedaente van een Man / gheſeten op een blauwe Schabel/die op een Ros daer gheſondeert was/ofte vaſt ſtont/hebbende van elcken hoeck/een uytſtekende ſtock/met een Slanghen hooft aen de punten ofte eynden daer aen. De Schabel beduyden/

Sap. 13.
Eſai. 44.
Hier. 10.
Baruch. 6.
Pſal. 113.
Oſeas. 8.

duyden/dat hy alsoo in den Hemel ghesetten was / noch soo hadde den selven Afgodt/ 'tgantsche voorhooft blau ende over de neus een blauwe streeck/ de welcke reyckte van't eene oor aen't ander/hadde op het hooft een costelyck/ Plumagie/in de gedaente van een Voghels beck/zijnde t'eynde des selve/van gheburuneert Gout / hadde in de slincker Hant een witte Rondas/met vijf Vederen van witte Pluymen / die daer

cruys-ghewijs aen ghesetten waren/comende boven een triumph-taeyken van Gout uyt/ende aen de zijden/vier Pijlen/de welcke/nae der Mexicanen segghen / hem van den Hemel ghesonden waren/om de daden ende feyten uyt te rechten / die op syn plaets verhaelt sullen worden: Hadde in de rechter hant een rust ofte leen-stock/ ghefatsonneert ghelijck als een Slanghe/ende gantsch t'eenemael met blauwe baren ofte strepen: Alle dit ornament ofte verciersel / ende alle het ander meer / dat seer veel was / hadde syn bysondere bediedtsels/ghelijck als het selve van de Mexicanen uytghelept wort. Nu soo is den naem van Vitzilputzli, soo veel te segghen/ als 'tverkeerde ofte averechts van de welschijnende Plumagie. Van den hooveerdighen Tempel, Sacrificien/Feesten ende Ceremonien deses grooten Afgods / sal daer nae ghesept worden/'twelcke voorwaer dinghen zijn/waerdich om te noteren: Segge nu alleenlijck/dat desen Afgodt/rijckelijcken gecleedt ende toeghemaeckt zijnde/ ghestelt was op eenen hoogen Altaer, te weten/op een cleyn parck/zijnde seer wel bedeckt ende met slaep-lakens overtoghen/als oock behanghen met Juweelen/Pluymen/verciersels van Gout/ende veel Rondassen ofte Schilden van Pluymen / ende dat op het alderćierlijckste ende curieuste/dat sy sulckx te weegh conden brenghen/ hebbende gestadelijcken/tot meerder eerbiedinghe/altoos een Gordijn voor hem hanghen. Op de Capel van den voorseyden Afgodt/soo wasser noch een ander vack ofte parck / van minder verciersel/alwaer eenen anderen Afgodt stont/die Tlaloc genaemt was/want dese twee Afgoden stonden altoos by den anderen / om dat syse voor Metghesellen ofte Mackers ende van ghelijcker macht hielden. Noch soo wasser in Mexico eenen anderen princi-

een principalen Afgod/de welcke was den Afgod der Penitentien/Aflaten/ende vergevinghen der Zonden/desen was ghenaemt/Tezcatlipuca, ende was ghemaeckt van eenen seer blinckenden steen/ende dat/soo swart als gitte/ zijnde gecleet met sommige cierlijcke habijten/op haer maniere/hadden goude oor-ringen/ende in de onderste lippe eenen Silveren-schacht/van ontrent een vingher lanck/ waer in op sommighe tijden een groene/ende op ander tijden een blauwe plupme stack/ t'welcke hem vertoonende was/ghelijck als een Esmerault ofte Turcois, hadden oock t'nederste van het haer om wonden met eenen Riem van gebrupneert Gout/hebbende aen't eyndt van dien/een gouden oor gemaeckt/met een roock daer op gheschildert / t'welcke soo veel bediedde/als de gebeden der verdruckten ende sondaren/die hy verhoorden/ alsse haer aen hem waren bevelende. Tusschen t'voorseyde oor ende t'ander / soo hingender een groote menichte van Juweelkens. Hadde noch om den hals een hanghende bagge ofte Juweel van Gout/die soo groot was/ datse hem de gantsche borste bedeckte/ende aen beyde d'armen goude arm-ringhen/van ghelijcken aen den navel eenen costelijcken groenen-steen/ende in de slincker hant een waeperken van costelijcke groene/ blauwe ende geluwe plupmen/ de welcke van een blinckende goude plate uytstaken/ zijnde de selve soo seer gebrupneert/dat het een glants van hem gaf/ ghelijck als een Spieghel/waer mede te verstaen gaf/dat hy in de selve Spieghel alles sach/watter in de Wereldt ghedaen worde. Desen Spieghel ofte gouden plaet / wiert gheheeten Itlacheâia, dat is gheseyt/syn Spieghel ofte aenschousel. In de rechter handt soo hadde hy vier pylen/de welcke soo veel bedieden als de straffe die hy aen de misdadigers dede/waerom sy oock geenen Afgodt meer en vreesden/als desen/ op dat hy haerlieder boosheyt ende quade feyten niet en wilde openbaren. In de Feeste des selven (t welcke was eens om de vier Jaren) soo wasser vergiffenis der Zonden / ghelijck als hier nae gheseyt sal worden. Desen selven Afgodt Tezcatlipuca, hieldense oock voor den Godt der droogten/honger/onvruchtbaerheyt ende pestilentie/ waerom sy hem oock op een ander maniere afmaelden / te weten / al sittende op een schabel/ ende dat/met grooter authoriteyt/zijnde omhangen met een roode gordijn/die met doots-hoofden ende beenen der dooden bewrocht was / hebbende in de slincker hant een Rondasse met vijf vederen van Catoen ghemaeckt/ende in de rechter hant een Worp-Pijl ofte Roede/als daer mede dreyghende met eenen uytghestreckten arm/ghelijck als of hyse terstont wilde worpen. Wt de Rondasse staken vier pylen/hadde t'wesen lieflijck ende t'lijf gantsch swart besmeert/met het hooft vol veerē van Quartels besteken/gebruyckten met desen Afgod soo groote superstitien/ende dat/door de groote vreese dieser van hadden. In Cholula, niet verre van Mexico, t'welcke een Republijck oft Stede op syn selvē is/aenbadē eenē vermaerden Afgod te wetē dē Afgod der Cooplieden/ eñ zijn ooc noch hedensdaegs tot de Coop-handelinge seer genegen/den welcken sy noemden Quetzaâlcoâlt, desen Afgodt stont op een groote plaets / in een seer hooghen Tempel, hebbende rontsom hem/Gout/Silver/Juweelen/costelijcke Plupmen ende Lakenen van verscheyden coleuren/hadde de gedaente van een Man/uytgesondert t'aensicht/ t'welcke was ghelijck als van een Voghel/ met eenen rooden beck/ hebbende boven op/een kam / ende lellen met reghelen tanden/ende een uytstekende tonghe/ ende op het hooft eenen pampieren geschilderden scherpachtighen Mijter, met veel goude verciersels om de beenen/ende ander duysent inventien van viesvasen/die't selve altemael bedieden ofte uytleyden/aenbaden hem in effect/om dat hy den ghenen rijck maeckte dien hy wilde/ ghelijck als den anderen Godt Mammon ofte Pluton. Ende den naem die de Cholulanen haren Godt gaven/quam oock voorwaer seer wel te propoost / hoewel dat sy't selfs niet en verstonden / noemden hem Quetzaâlcoâlt, dat is soo veel / als een Slan-

een Slanghe van costelijcke Pluymen gesept/ want soodanich is den Duyvel der begeerlijckheydt. Dese Barbaren en waren noch niet alleen te vreden / met de Goden te hebben/maer hadden noch oock van ghelijcken hare Goddinnen/ghelijck als de fabulen der Poeten/de selve oock voor den dach brenghen / die de verblinde Heydenschap der Griecken ende Romeynen eerbiedinghe aendeden. De principaelste van de Goddinnen/diese aenbaden/hietense Tozi, dat is soo veel ghesept/als onse Groot-Moeder/ de welcke/nae dat de Historien der Mexicanen vermelden/een Dochter was des Coninck Culguacan, zijnde d'eerste/die door bevel van den Vitzlipuztli, ghevilt wierdt/hem daer mede/de selve/op sulcker voeghe/ voor syn Suster consacrerende / ende van dien tijt af/soo begonstense de Menschen tot de sacrificien te villen / ende de levende / haer met de vellen ofte huyden der gesacrificeerden/te becleeden/meynende dat haren God daer een goet genoegen in hadde / als oock de herten uyt te trecken / der ghener diese sacrificeerden/leerdense van gelijcken van haren Godt/dat hyse selve was uyttreckende van den ghenen die hy in Tula castigeerden/ als op syn plaets ghesept sal worden. Een van dese Goddinnen/diese aenbaden/hadde een Soon/die een over groot Jager was/den welcken die van Tlascala daer nae oock voor eenen Godt aennamen/ t'welcke waren de ghene die de partije hielden/teghens de Mexicanen/ met welcker hulpe/ de Spagnaerden Mexico in creghen. De Provincie van Tlascala is seer wel ende bequaem gheleghen om te Jaghen/daer t'selve volck oock seer toe gheneghen is / ende makender een groote feeste af/te weten/schilderden den Afgod op een sekere maniere / in welcker verhael niet noodich is/dē tijt te verslijtē/maer de feeste dieser met hieldē/ die seer gratieus was/gheschiede op dese maniere: Bliesen ofte speelden/int opcomen van den dach/t'geluyt van een Cornet ofte Basuyn, waer mede sy haer al te samen versaemden met haer Pijlen/Boghen/Netten/ ende ander Jacht-ghetuygh / ende ginghen alsoo met haren Afgodt in Processie/volghende een groote menichte van Volck achter aen/tot op eenen hoogen Bergh/op't opperste van de welcke/ een Prieel stont van groene tacken/hebbende int midden een Altaer dat seer costelijckē toe bereypt was/ alwaer sy den Afgodt op stelden/deden dese wech ofte processie met een groot ghetier ende rumoer van Cornetten/Rinckhoorns/Fluyten ende Trommelen/ende gecomen zijnde op de bestemde plaets / soo besetten sy den gantschen voet van't Gheberghte/ rontsom/daer van alle canten t'vyer in stekende / waer mede sy veel ende verscheyden soorten van Gedierten op jaeghden/als Venesoenen/Hasen/Conijnen/Vossen/Wolven/etc. de welcke / om t'vier t'ont vlieden/nae't opperste toe liepen/comende de Jaghers haer altoos/met een groot ghekrijsch ende ghetier/ nae / blasende op diversche Instrumenten/ tot soo langhe dat syse tot op't hooghste voor den Afgodt joeghen / alwaer sy de Jacht soo benauden ende in een dronghen / dat syse deden springhen ende rollen/d'een van boven neer /d'ander op't Volck/ende eenige op den Altaer, waer mede sy een groot vermaken ende Feeste hadden/soo namense daer als dan een groot getal af/ waer van sy de Venesoenen ende groote Beesten/ voor den Afgodt sacrificeerden / haer de herten uyt treckende / met de selve Ceremonien / alsse in de sacrificie der Menschen gebruyckten. Dit ghedaen wesende/namen alle de voorschreven Jacht op den hals/ende keerden met den Afgodt wederom/in de selve ordinantie/alsse heen gegaen waren/comende met alle dese dingen/ende met grooter vreuchden ende Musijck van Cornetten ende Trommelen in de Stadt tot in den Tempel, alwaer sy haren Afgodt weder in setten / met grooter eerwaerdicheyt ende solemniteyt/ als dan soo gingen sy terstont daer nae gelijckelijck t'vleesch van alle de voorschreven Jacht bereydt maken/ waer mede sy de gantsche Ghemeynte een Bancket aendeden: Ende t'eten volepnt zijnde/deden hare representatien ende Dans-Spelen voor een Afgodt. Hadden oock

den oock noch veel ander Goden ende Goddinnen / met een groot ghetal van Afgo den/want waren onder de Natie der Mexicanen/ende hare Nabueren voorseydt/ de vernaemste van allen.

Het 10. Capittel. Van een vreemde maniere van Afgoderije, die de Mexicanen ghebruyckten.

SOo ghelijck als wy gheseydt hebben / dat de Coningen Ingas van Peru, sekere steenen Beelden deden oprechten/die na haer ghelijckenisse ghemaeckt waren/de welcke sy Guaoiquies ofte Broeders noemden/doende de selve soo veel eerbiedinghe aendoen/als haer eygen Persoonen. Alsoo deden van gelijcken de Mexicanen met hare Goden/ sae ginghen hier in/ d'ander noch verre te boven/want maeckten hare Goden van levende Menschen/t'welcke gheschiede op dese naevolghende maniere / te weten/namen een slaef/die haer best aen stont/ende aleer datse hem hare Afgoden opofferden/ soo gavense hem den selven naem van den Afgodt / die hy ghesacrificeert soude worden / ende becleeden hem met de selve habijten ende omhangh,els des Afgodts / segghende dat hy den selven Afgodt representeerde: Ende alle desen tijdt over/dat de representeringhe duerde/welcke in sommighe Feesten eens des Jaers/ ende in andere/ om de ses Maenden/ ende in etlijcke minder was / soo dedense hem soo veel eerbiedinghe aen/als den selven Afgodt/als oock in hem eten ende drincken te gheven/ende vrolijck te maecken / ende soo wanneer dat hy over strate ginck / soo liep het Volck terstont/om hem t'aenbidden/hem veel aelmoessen biedende/leyden hem van ghelijcken de krancken ende Kinderen te vooren / om dat hyse ghesont soude maecken/ende de zeghenínghe gheven / ende lieten hem oock in alles sijnen wille volbrenghen/ uytghesondert dat hy altoos (om niet te moghen wech loopen) met thien of twaelf Mans/over al waer dat hy ginck/ bewaert wiert. Ende op datse hem over al/daer hy voorby ginck/ eerbiedinghe souden bewijsen / soo blies hy somtijdts eens op een Fluytken / waer mede t'Volck ghewaerschout wiert om hem te comen aenbidden. Als hy nu wel te deghen gesaysoneert ende vet was / (den dach van de Feeste ghecomen wesende) soo sneden sy hem op / doodden ende aten hem/ende deden daer een solemnele sacrificie met / welcker aenmerckinghe voorwaer een beweghenisse maeckt/ te sien op wat een maniere dat den Satan dit Volck in zijn ghewelt hadde / ghelijck hyer hedensdaechs noch veele heeft / maeckende dierghelijcke potsijsen ende bedrieghe rije op de costen der bedroefder Zielen ende ellendighe Lichamen / die hem ghepresenteert wierden / drijvende sijnen spot met het gheene dat hy d'ongheluckighe Menschen aen doet/verdienende hare sonden / datse van den oppersten Godt/in handen van sijnen Vyandt ghelaten worden / den welcken sy voor haren Godt/ende tot een toeverlaet vercoren hebben. Nu dewijle datter ghenoech gheseyt is / van't geene dat d'Afgoderije der Indianen is beroerende/ soo willen wy vervolghen om te handelen van de maniere der Religie/ ofte om beter te segghen/der Superstitien die sy in hare Godts-diensten ghebruyckten/als van hare Sacrificien/Tempels, Ceremonien/ ende alle t'gheene datter meer aen cleeft.

Het *11. Capittel.* Hoe dat den Duyvel ghesocht heeft, in de maniere der Sacrificien, Religie ende Sacramenten, Godt te verghelijcken.

MAer aleer dat wy hier toe comen / soo moet men op een dinck verdacht wesen/dat seer waerdich is t'aenmercken / te weten/ dat soo ghelijck als den Duyvel/door syn hoovaerdye/ Vyandtschappe ende teghens-strijdt ghenomen heeft teghens Godt / ende t'ghene dat onse Godt/door syn Wijsheydt/tot syner stichtinghe ende eere/ als oock tot welvaert ende ghesondtheydt der Menschen gheordineert heeft / alsoo heeft oock den Duyvel ghesocht t'selve nae te comen / ende dat te verdraepen tot syner eere ende meerder verdoemenisse der Menschen. Alsoo sien wy oock/dat soo ghelijck als den oppersten Godt/Sacrifitien/ Priesters/Sacramenten/Religieusen/ Propheten ende Volck heeft/die tot synen Goddelijcken dienste ende Heylighe Ceremonien ghedediceert zijn/ alsoo heeft oock den Duyvel van ghelijcken syn Sacrificien/ Priesters/ maniere van Sacramenten / Volck die ghedediceert zijn/tot een Heylighe versierde Clooster-ghemeynschappe/ ende duysentderley soorten van valsche Propheten. Om alle het selve/int bysonder/ghelijck als het toegaet/te verclaren/ soude een groot vermakelijckheydt / ende van niet minder aenmerckinghe wesen/ voor den ghenen die overdencken wil / dat soo ghelijck als den Duyvel een Vader der leughenen is / nae
Ioan. 8. dat het wel van de volcomen waerheydt int Euangelium verhaelt werdt / alsoo is hy oock onrechtveerdichlijck/ soeckende Godts glorie nae hem te trecken / ende met syn duysternisse t'Licht te veynsen. De Toovenaers van Egypten onderwesen zijnde van
Exod. 7. haren Meester den Satan / sochten/ in teghenheydt van Moyse ende Aaron, andere dierghelijcke wonderen nae te bootsen. Oock soo lesen wy int int Boeck der Rech-
Iud. 15. teren/van den anderen Micas, Priester des ydelen Afgodts / hoe dat hy ghebruyckende was/d'ornamenten ende cleedinghe diese in den Tabernakel des waerachtighen Godts/gewoon waren te ghebruycken/den selven Ephot, Teraphijn, ende alle t'ander. Nu t'mach wesen wat dat de Gheleerden willen / daer en is evenwel bynaest niet een dinck/dat door Iesum Christum onsen Heere/in syn Euangelische Wet inghestelt is / ofte den Duyvel heeft het op eenighe maniere nae ghebootst / ende tot syn Heydenschap ghetrocken/ghelijck als den ghenen bevinden sal / die achtinghe neemt op het ghene dat wy/ door seeckere informatie / van de costuymen ende Ceremonien der Indianen hebben comen te weten / waer van wy / int vervolgh van dit Boeck/ tracterende zijn.

Het *12. Capittel.* Van de *Tempelen* die men in *Indien* ghevonden heeft.

NU dan/beginnende by de Tempels, so gelijck als den oppersten Godt ghewilt heeft/dat men hem een huys soude toeeyghenen/daer syn Heylighen Naem/ met bysonder[illegible]en/ ghecelebreert mochte worden/alsoo heeft oock den Duyvel/d'ongheloovighen tot syner intentien gepersuadeert/ hem triomphantelijcke Tempelen, bysondere Beedthuysen ende Heylichdommen/te maecken. In elcke Provincie van Peru, was een principael Guaca ofte Beedthuys/ende behalven de selve / noch eenighe/die Vniversale ofte Alghemeyne waren/te weten/voor alle de Rijcken der Ingas, ende onder allen soo warender twee die uytghenomen waren / een diese hieten Pachacama, de welcke stont vier mijlen van Lima, alwaer men noch hedensdaeghs d'overblijffsels ende fondamenten sien mach/van een seer out ende groot Edificie oft Ghebou/uyt den welcke Francisco Pizarro, ende den synen/ alle die oneyntlijcke rijckdom ende Schadt van Gouden ende Silveren Vaten ende Cruycken creghen / die hen ghebracht wierden/als sy den Inga Ataguálpa ghevanghen hadden. Men weet/door warachtighe informatie/dat den Duyvel in desen Tempel, sichtbaerlijck van syn Orâkel, tael ende antwoort gaf/ende datser by tijden een seer ghemaelde Slanghe in saghen. Dit van den Duyvel/in dese valsche Heylichdommen/tael ende antwoort te gheven / ende d'ellendighen te bedrieghen/is een dinck/dat in Indien seer ghemeyn/ende voor warachtich bevonden is/al hoe wel dat den Vader der leughenen (ter plaetsen daer't Euangelium is ghecomen/ende het teycken van't heylighe Cruyce opgherecht is) nu al openbaerlijck stom ghewarden is/ghelijck als Plutarchus oock van by synen tijden is schrijvende / daer hy seyt: Cur cessaverit pithias fundere Oracula. Ende S. Iustinus Martelaer/ is oock van de selve silentie / die Christus stelde aen den Duyvel / die uyt d'Afgoden spraken/ breedelijcken tracterende/ghelijck als het langhe van te vooren/ in de Heylighe Schrifture/ gheprophetert was ghewéest. De maniere die d'ongheloovighe Ministren ende Toovenaers hadden/om met hare Goden te consulteren/was (gelijck als sy van den Duyvel onderrecht waren) ghemeynlijcken des nachts/gaende met de rugge nae den Afgodt ghekeert/al eerselinghs nae binnen toe / ende buyghende t'lijf met een nederhangent hooft/ stelden sy haer in een leelijcke ende ongeschicte gestaltenis/op welcke maniere sy als dan consulteerden ofte raet vraeghden. D'ordinarische antwoorde diese creghen / was op de maniere van een afgrijselijck fluyten / ofte met soodanighen gheerijsch/dat het hen een verschricken aen jaechden / Ende alle t'ghene dat hy henliedē adverteerde ende beval/ was altoos streckende tot haerlieder bedroch ende achterdeel. Daer wordt alsnu/ door de barmhertiche ydt Godts/ ende de groote macht van Iesu Christo, seer weynich af gevonden. Den anderen Tempel ende Beedthuys van Peru, was noch veel geachter/eñ stont in de Stad van Cusco, ter plaetsē daer nu t'Clooster van Sinte Dominico staet / ende aen de Pilaren steenen van't fundament/die noch hedensdaeghs in esse zijn / is het goet te sien/dat het een heerlijck ghebou ende vernaemt werck ghewéest is. Desen Tempel was/ghelijck als het Pantheon der Roemeynen/ int ghene dat belanghende is / te wesen een huys ende wooninghe aller Goden / want de Coninghen Ingas stelden daer alle de Goden in / van alle de Provincien ende volckeren diese overwonnen/staende elcken Afgodt in een bysondere/ ende op

Plutar lib. de trac. re.
Iustin in Aolopro. Christian.

ende op syn bestemde plaets/ zijnde elck op syn selven gedient ende geeert/ van die van syn Provincie/ met excessive oncosten van dinghen diese tot haer administratie brachten. Hier mede lietense haer duncken/ datse d'overwonnen Provincien voorversekert hadden/ om datse hare Goden/ als tot een onderpant/ in bewaernis hielden. In desen selven Tempel, so stont oock de Punchao, t'welcke eenen Afgodt van de Son was/ zijnde van seer fijn Gout/ ende met groote costelijckheyt van ghesteenten ghemaeckt/ ende stont ghewent naer't Oosten/ ofte teghens den opganck de Sonnen/ ende dat/ met soodanigen artificie/ dat het schijnsel van de Son int opgaen/ daer recht op aen quam/ ende om dies wille ... yet van een seer-fijn Metael was/ soo gaf het/ in de weerschijn/ soo grooten claerheyt van hem/ dat het een ander Son scheen te wesen. Desen aenbaden d'Ingas voor haren Godt/ als oock den Pachayachachic, t'welcke den Schepper des Hemels is. Daer wort ghesept/ datter/ int plunderen van desen soo costelijcken Tempel, een Soldaet was/ die d'overschoone Goude-plate/ van dese Son/ tot een buyt kreegh/ ende soo ghelijck als het dapper op een dobbelen ginck/ soo quam hy de selve op eender nacht met spelen te verliesen/ waer van in Peru het spreeck-woort ghecomen is/ als men van groote dobbelaers is sprekende/ te segghen/ hy verspeelt de Son/ eer datse opghecomen is.

Het 13. *Capittel.* Van den hooveerdigen *Tempel* van *Mexico.*

Aer de superstitie der Mexicanen/ was/ sonder comparatie/ veel meer/ so wel in hare Ceremonien/ als oock in de groote van hare Tempels, die de Spagnaerden in voorleden tijden de Cu hieten/ t'welcke een vocabel moest wesen/ dat sy van die van't Eylandt Santo Domingo, ofte Cuba, ghenomen hadden/ ghelijck als oock veel ander/ die daer ghebruyckt worden/ de welcke/ noch van Spagnien/ noch van gheenighe andere tale en zijn/ die men hedensdaegs in Indien is gebruyckende/ gelijck als daer is Mays, Chicha, Vaquiano, Chapeton, ende andere diergheltjcke. Nu so wasser in Mexico de Cu, die so vermaerden Tempel van Viztlipuztli, de welcke van een seer grooten ombanck was/ hebbende van binnen in/ een seer schoone open plaets/ t'eenemael van groote steenen gemaeckt/ in maniere van Slangen/ die aen den anderen ghevlucht zijn/ waer van t'selve omringhsel oock ghenaemt wiert/ Coate pantli, dat is soo veel ghesept/ als een omringende plaets ofte pant van Slangē/ t'bovenste ofte de toppē van de Cameren ende Beedthuysen/ daer d'Afgoden stonden/ hadde een seer aerdighe Gevel ofte voorschot van cleyne ghewrochte steenen/ die soo swart waren als gitte/ seer net ende met goeder ordene opghebout/ zijnde t'velt des selven over al bestreken van een witte ende roode verwe/ t'welcke van beneden een seer schijnlijck vertoon gaf. Op dese Gevel ofte voorschot/ stonden Tinnen die seer fraey ghewrocht waren/ ghelijck als kinckhorens/ hebbende op de Hoeck-tinnen twee sittende Indianen van steen ghehouwen met kandelaren in de handen/ van de welcke quamen uytsteken/ een maniere ghelijck als Cruys-armen/ hebbende aen de eynden van dien/ costelijcke geele ende groene pluymen/ ende eenige langhe vederkens van't selve. Binnen in den omganck van dese plaets ofte pandt/ stonden veel Cellen ofte Wooninghskens voor de Religieusen/ Ende noch andere om hoogh/ voor de Priesters ende Papas, ofte Pausen/ want alsoo noemdense d'Opperpriesteren/ die den Afgodt dienden. Dese voorschreven plaets was soo groot ende spatieus/ datser (nae der usantie van't selve Rijcke) henlieder vergaderinghe ende ronde Dans-Spelen in hielden/ wel van acht ofte thien duysent Menschen t'seffens/ ende dat/ sonder eenich beledt/

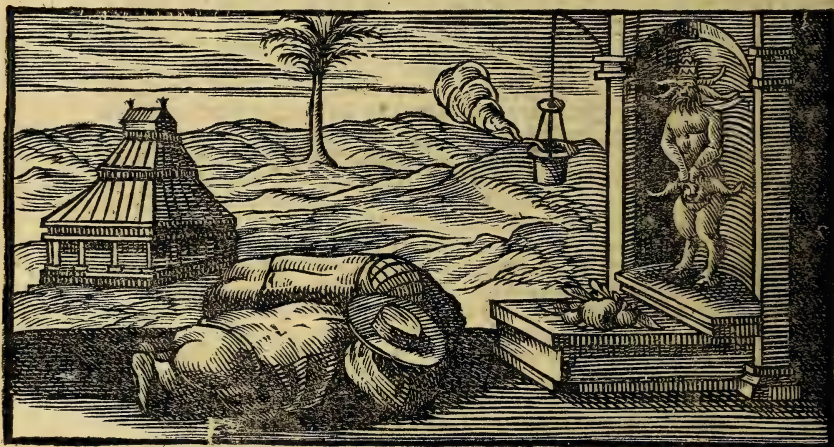
t'welcke

t'welcke een ongheloofljjck dinck schijnt te wesen. Hadde vier deuren ofte incomsten/ te weten/ nae't Oosten/ Westen/ Noorden ende Zuyden/ ende op elcke deure responderde eenen seer schoonen geplaveyden wegh ofte straet van twee ende drie Mijlen lanck / in voeghen datter te midweghen van't Lack ofte Meyr (daer de Stadt van Mexico opghebout was) vier seer breede straten quamen/ cruysghewijs/ diese grootelijcken vercierde. Boven de Portalen der voorseyder deuren opte poorten/ stonden vier Goden ofte Beelden/ met de aengesichten nae de voorseyde straten toegheкeert. Ende tegens over de deure deser Tempel vā Viztlipuztli, stondē dertich trappē van dertich vademen lanck/ de welcke door een straet (die tusschen den omganck van de plaets ofte pant ende de selve trappen quam) afghescheyden waren. Op't bovenste van dese trappen/ was een wandel-plaets ofte plat van dertich voeten breet/ altemael van Ciment ghemaeckt. Int midden van dese wandel-plaetse / stont een seer wel ghewrocht Pallissade van seer hooghe Boomen ofte Masten/ die alsoo op een rije ghestelt waren/ ontrent een vadem van den anderen verscheyden/ dese houten waren seer dick / ende altemael met pot-aerde bestreeckē/ ende met cleyne gaten daer in/ van onderen af/ tot d'opperste toppen toe / so quamender door de gaten van den eenen boom aen den anderen/ dunne roeden ofte speten/ aen de welcke veel dootshoofden van Menschen geregen ofte gespeet waren / zijnde van de zijden doorghesteken/ hebbende elcke roede ofte spit/ twintich dootshoofden. Dese reghelen dootshoofden quamen van onderen af / tot het bovenste van de staken ofte bomen/ vol/ van de Pallissade ofte stecken/ van't eene eynt af/ tot het ander toe/ van so veel/ eñ vol van dootshoofden / dat het een verwonderinghe ende afgrijsen om sien was. Dese dootshoofden waren van den genen diese sacrificeerden/ want nae datse doodt waren/ ende t'vleesch ghegheten was/ so brachtense de dootshoofden ende leverdense aen de Ministren des Tempels, de welcke de selve alsdan daer by reghen ofte aen snoerden/ tot soo langhe datser van selfs in stucken afvielen/ en de droegHen oock altoos sorghe/ de vervallen plaetsen met andere nieuwe te vervullen. Int opperste van den Tempel, waren ghemaeckt twee dinghen ghelijck als Capellen / waer in stonden de twee Afgoden (ghelijck als ghesept is) van Viztlipuztli, ende syn macker Tlalôc, welcke Capellen gmaeeckt waren/ van uytgehouwen figueren/ ende stonden soo hoogh/ dat men (om daer boven by te comen) een steygher moeste opclimmen van hondert en twintch steenen trappen. Recht voor hare Cellen was een open plaets van veertich voeten int viercant / int midden van den welcken/ stont eenen opghercchten steen / in de ghedaente van eenen scherpachtighen groenen Piramide, van vijfspannen hoogh/ de welcke daer ghestelt was/ om de Menschen te sacrificeren : Want alsser een Man met den rugghe opghewrozpen worde/ soo dedet hem t'lijf ombuyghen / wordende als dan alsoo opghesneden ende t'hert uyt het lijf ghetrocken/ als nae ghesept sal worden. Behalven desen / soo warender noch acht ofte neghen dusdanighe Tempelen in de Stadt van Mexico , de welcke al te samen dicht aen den anderen / binnen in een groot parck oft omringhel stonden / hebbende haer trappen/ ende plaetsen ofte panden met haer Cellen/ ofte slaepplaetsen int bysonder ende op haer selven/ waer van d'incomsten van sommighe nae't Westen stonden/ ander nae't Oosten/ eelijcke int Noorden/ eenighe nae't Zuyden / ende die al te samen seer wel gewrocht/ met Thorens ende verscheyden gedaenten van Tinnen ende schilderijen / met veel steenen figueren / zijnde met groote ende breede stijlen bevesticht. Dese Tempelen waren verscheyden Goden gededicеert ofte toegeeyghent. Maer na den Tempel van Viztlipuztli, so was die van den Afgod Tezcatlipucâ, (t'welcke was den Godt der penitentien ende castijdinghen) seer hoogh ende heerlijck ghebout/ hebbende/ om daer in te climmen/ tachtentich trappen : die voleynt zijnde / soo quamper een

plat van

plat van hondert ende twintich voeten breet/ende dicht daer aen/een getapijtte Zale/ met gordijnen van verscheyden coleuren ende wercken / hebbende een leeghe ende breede deure / die altoos met een sluyer bedeckt was / daer alleenlijcken de Priesters mochten door in gaen. Den gantschen Tempel was bewrocht met verscheyden Effigien ofte Afbeeltsels/ende uytghehouwen figueren/ die seer curieus ghemaeckt waren / want dese twee voorseyde Tempelen waren ghelijck als Cathedralen ofte Domkercken/zijnde alle d'ander/in respect van dese / ghelijck als Parochien ende Clupsen/ ende waren soo spacieus ende van soo veel Cellen ofte slaep-plaetsen/ dat daer in ghehouden wierden / d'Administratien/ Collegien/ Scholen/ende der Priesteren Huysvestinghe/als naemaels ghesept sal worden. Nu soo sal dit ghesepde ghenoech wesen/ om te verstaen de hoovaerdije des Duyvels/ende t'ongheluck van dat ellendige volck/ die met soo groote oncosten van hare goederen/arbeyt/ende leven/haren eygen vyant dienden/de welcke van henlieden anders niet en sochte/dan haer Zielen te verderven/ ende de Lichamen te vernielen / ende waren hier mede noch seer wel te vreden / hun dunckende (door't groot bedrogh) datse groote ende machtighe Goden hadden / den welcken soo grooten dienste aenghedaen wierden.

Het 14. Capittel. Van de Priesters ende d'ampten diese bedienden.

Onder alle de Natien der Werelt/soo vint men Persoonen/die eyghentlijcke ghedeputeert zijn/tot den warachtighen ofte valschen Godtsdienste/dienende de selve om te sacrificeren/ende aen de Ghemeynte te vercondighen / t'ghene dat hen hare Goden bevelende zijn/van't welcke in Mexico een vreemde curieusheydt was/ ende naebootsende den Duyvel/t'ghebruyck van Godts kercke/stelden van ghelijcken syn ordinantie van Opper ende Onder-Priesters/ende eenige als Acoliten, ander als Leviten.

Ende t'gene dat my alder meest verwondert heeft/is/dat den Duyvel noch tot in den naem toe/den dienst Christi schijnt te willen usurperen ende nae hem trecken: Want d'oversten der Priesteren/ ghelijck of wy segghen wilden/d'opper-Priesteren/ noemden de Mexicanen in hare oude tale/Papas,(dat is in Spaensch ende Latijn/ Pausen te segghen)ghelijck als t'selve noch hedensdaeghs by hare Historien ende Ghetijde-Boecken blijckende is. De Priesters van Vizilipuztli volghden ofte erfden nae den anderen aen/ by geslachten van sekere Wijcken ofte gebuerten/daer toe gedeputeert: Ende de Priesters van d'ander Afgoden/wierden daer toe ghecoren/ofte ten waer sake datse van haer jonckheyt af tot den Tempel gepresenteert waren. Den eeuwighen ofte ghestadighen dienst der Priesteren / was / d'Afgoden te bewierooken/ t'welcke ghedaen wert viermaels int etmael ofte in een natuerlijcke dach / te weten / d'eerste mael int opcomen van den dach / ten tweeden des middaeghs/ ten derden int ondergaē van de Son/de vierde mael des middernachts/ter welcker urē/alle de Digniteyten des Tempels opstonden/ende bliesen ofte speelden(in de plaets van Clocken) op Basuynen/ groote Kinckhorens / ende op Fluytkens / spelende alsoo een goede poos/een droevich gheluyt. Het spelen voleyndt zijnde/ quam den ghenen/die't syn werck was/ uyt/ghecleet zijnde met een wit habijt/gelijck als een Dalmatijck,hebbende in de eene hant een Wierooch-Vat vol gloeyende kolen/welcke kolen hy uyt een vier-test nam/ die ghestadelijcken voor den Altaer stont en brande / ende in d'ander hant een Beurse ofte Tas vol Wierooch/daer hy t'Wierooch uyt nam/ende int Wierooch-Vat wierp/ ende comende daer den Afgodt stont/so bewierookte hy hem met grooter eerbiedinge. Dit gedaen wesende/nam hy eenen boet eñ maecte den Altaer eñ de gordijnen daer met schoon/ alsdan so gingense al te samen op een plaets by den anderē/alwaer sy een seer wreede eñ straffe penitentie deden/slaende eñ geesselende hen selven soo seer/datter t'bloet na volgde/in sulcker voegen als gesept sal worden/so wanneer dat wy tracteren sullen van de penitentie die dē Duyvel aen den synē onderwesen heeft. Daer en mocht niemant in dese Metten van de middernacht ghebreken/ende daer en mocht oock anders niemandt in de sacrificien verstaen/ dan alleenlijcken de Priesters / te weten/een yeghelijck nae syn Graet ende Digniteyt. Preeckten van ghelijcken / op sekere Feestdaghen voor't Volck/ghelijck als int tracteren van't selve/gesept sal worden. Hadden hare Renten/als oock menichte van Offerande die hen ghegeven wierden. Nu van de salvinghe daerse met tot Priesters ghewijet wierden/sal van ghelijcken daer nae ghehandelt worden. In Peru soo onderhieldense haer van de Erven/ die men de Chacaras noemt / haerder Goden/de welcke veel ende seer rijck waren.

Het *15. Capittel.* Van de Cloosters der jonghe Dochteren, die de Duyvel tot sijnen dienste geinventeert heeft.

Soo ghelijck als het leven der Religieusen (de welcke als naevolghers van Iesu Christo,ende syn ghewijede Apostelen/ van so veel Godts dienst Knechten ende Maeghden / in de Heylighe Kercke/ voor goet bekent ende gepro fessijt)een soo aengenamen dinc is/in d'oogen des Goddelijcken Majesteyts, ende daer synen heylighen Naem so seer door gheeert/ende syn Kercke met verciert wort: Alsoo heeft oock den Vader der leugenen ghesocht t'selve nae te bootsen/ om op een sekere maniere/ competentie ofte teghenstrijdt te hebben/ ende te maecken dat syn Ministren haer oock in strengicheydt ende observantie uytmunten mochten. Daer waren in Peru veel Cloosters van jonge

Dochters ofte Maeghden/want en mochte daer anderſins niet ontfanghen worden hadden ten minſten in elcke Provincie een Clooſter/ in de welcke twee ſoorten van Vrouwen waren/ te weten/ eenighe Oude/ diese Mamacônas noemden/ dienende tot onderwijſinge van d'ander: d'andere warē jonge meyſkens/ de welcke daer eenē ſekeren tijt/ in onthouden/ ende daer nae voor hare Godē/ ofte voor den Inga uytgetrocken worden. Dit Huys ofte Clooſter worde gheheeten Allaguâci, dat is gheſeyt/ t'Huys der uytghelesen/ ende elck Clooſter hadde ſyn Vicarius ofte Gouverneur/ gheheeten Appopânaca, den welcken authoriteyt ende macht hadde/ om daer toe ſoodanighen uyt te kieſen als hy wilde/ t'zy van wat qualiteyt datſe mochten weſen/ zijnde van onder de acht Jaren/ ende alſſe hem maer van goeder ghedaenten ende gheſchicktheyt dochten te weſen. Deſe daer aldus in gesloten weſende/ worden van de Mamacônas onderweſen in verſcheyden dinghen/ die tot s'Menſchen leven van noode zijn als oock in de Godtſdienſten ende Ceremonien van haerlieder Goden/ alſdan ſo wordenſe van hier uytgetrocken (zijnde boven de veerthien Jaren oudt) ende met grooter opſicht ende goeder bewaringhe nae't Hoff gheſonden/ van de welcke alſdan etlijcke gedeputeert wierden/ om in de Guacas ofte Bedthuyſen ende Heylichdommen te dienen/ ende een eeuwige Maegdom t'onderhouden. Andere gebruycktenſe voor d'ordinariſche ſacrificien/ die daer van Maeghden ghedaen worden/ ende eenighe andere voor extraordinariſche/ als voor de geſontheyt/ t'overlijden ofte Oorloghen des Ingas. Van ghelijcken een deel voor des Ingas Wijven ofte Boelen/ ende voor ſyn ander Vrienden ende Capiteynen/ die hyſe gheven wilde/ waer mede hy haer een groote vereeringhe dede/ deſe verdeelinghe worde aldus alle Jaers ghedaen. Voor't onderhout van deſe Clooſters (de welcke een groote menichte van Maeghden hadden) ſoo warender Renten ende eyghen Erven/ van welcker vruchten ſy voorſien ende onderhouden wierden. Ten was gheenich van de Vaders gheoorloft/ haer Dochters te moghen weygheren/ alſſe van den Appopanâca geeyſcht wierden/ om in de voorſeyde Clooſters ghebracht ende opgheſloten te worden: Jae dat meer is/ daer warender veel die haer Dochters uyt haer ſelven ende met een vrye wille aenboden ende daer toe preſenteerden/ meynende een groote verdienſte te verwerven/ alſſe voor den Inga geſacrificeert wierden. Soo daer ghevonden wierdt datter eenighe van de Mamacônas ofte Acllas (in verminderinghe van haer eere) te buyten ghegaen hadde/ ſoo was de caſtijdinghe onwederroepelijck/ van levent begraven/ ofte anderſins wreedelijcken omghebrocht te worden. In Mexico ſoo hadde den Duyvel van ghelijcken ſyn maniere van Nonnen/ al hoe wel dat haerlieder Profeſſie ende Heylichmakinghe maer voor een Jaer alleen en duerde/ t'welcke was op deſe maniere/ te weten/ daer stonden binnen in dat groote beſteck ofte parck (dat boven verhaelt is) in den principaelſten Tempel, twee Huyſen teghens den anderen over/ van beſloten Religieuſen/ waer van t'eene van Mans/ ende t'ander van Vrou-Perſoonen was. In dat van de Vrouwen/ waren alleenlijck Maeghden ofte Jonghe Dochters van de twaelf tot de derthien Jaren/ de welcke ghenaemt wierden/ de Dochters der Penitentie/ ende waren in ghelijcken ghetal als de Mans perſoonen/ leefden in reynicheyt ende opgheſloten/ ghelijck als Maeghden die ghedeputeert waren tot den dienſte van haren Godt. D'exercitie dieſe hadden/ was den Tempel te vaghen ende te beſprenghen/ ende alle morghens den Afgodt ende ſyn Miniſters t'eten te bereyden ende te koken/ van het ghene dat de Religieuſen van d'Aelmoeſſen vergaert hadden. De ſpijſe dieſe voor den Afgodt toemaeckten/ waren cleyne Coeckſkens in de ghedaenten als handen ende voeten/ met noch andere ghedraeyde crakelinghen/ makende by't ſelve broot/ ſekere compoſten/ t'welcke ſy alſoo den Afgodt daghelijckx voorſtelden/ dat alſ dan van ſyn

Prieſters

Priesters opghegheten worde / soo ghelijck als Daniel van die van Bel is verhalende. *Dan.14.*
Dese Dochters wierden eerst gheschoren / laten de daer nae het hayr wassen tot op eenen seeckeren tijdt : stonden van ghelijcken des Middernachts op / om de Metten van d'Afgoden (die daer altoos gedaen wierden) te singhen / waer in sy de selve exercitien hadden / als de Religieuse Mans. Hadden oock haer Abdissen, diese te werck stelden / int maecken van de ghewrochte doecken / van alderhande wercken ende besticksels / tot een ornament ende vercierfel der Afgoden ende Tempels. De cleederen diese ghemeynlijcken droeghen / waren t'eenemael wit / sonder eenighe coleur / ofte daer yet op te hebben. Deden van ghelijcken des middernachts haer Penitentien / met haer te sacrificeren ende te geesselen / als oock haer te wonden aen de punten van't bovenste der ooren / ende t'bloet datser alsoo uyt trocken / placktense haer op de kaken ende wanghen van't aensicht / ende hadden binnen in haer vertreck-Camer / eenen Back / daer sy haer daer nae van't bloet af wiesschen. Leefden eerlijck ende in cuyschept / ende soose bevonden / dat haer yemant te buyten ghegaen hadde / al waert schoon maer in een cleyne saecke / moest terstondt / sonder eenighe remissie / sterven / segghende datse t'huys van haren God ontwijet hadde. De voorseggingh ofte teycken diese hadden van eenich van soodanighe overtredinghe gheschiet te wesen / was soo wanneer datse in de Capel van haren Afgodt eenighe Rat saghen loopen / ofte Vleer-Muys vlieghen / ofte datse eenighe van syn Sluyers ofte Doecken ghe knaeght hadden : Want seyden / dat soo daer gheen schandael ofte misbruyck gheschiet waer ghewee st / soo en soude hem oock de Ratte ofte Vleer-Muys niet hebben dorven verstouten / om soodanigen onbeleeftheydt te toonen / ende hier uyt namense oorsaecke / ondersoeckinghe te doen. Ende soose by avontuere de delinquante quamen te betrapen / al waert datse noch soo vernaemt was / moest op de staende voet sterven. In dit Clooster en wierden anders geen Maeghden toeghelaten in te comen / dan zijnde uyt een van de ses Wijcken ofte Ghebuerten / die tot den selven effecte bestemt waren. Dese besluytinghe duerde aldus / als gheseyt is / een Jaer tijdts / welcken tijdt sy / ofte haer Ouders / belostenis ghedaen hadden / den Afgodt op de selve maniere te dienen / ende van daer so quamense weder uyt / om te moghen Houwelicken. Dit selve van dese Maeghden / als oock van die van Peru, heeft eenighe ghelijckenisse met de Virgines Vestales van Roome / daer ons de History-Schrijvers van vermelden. Ende op dat men verstaen mach / waerom dat den Duyvel begheerlijckheydt ghehadt heeft / ghedient te worden van Persoonen / die de reynicheydt ende kuyschept bewaren / soo is te weten / dat het selve niet ghewee st en is / om dat hy een welbehaghen in de reynicheydt heeft / (dewijle dat hy van syn selven een onreyn Gheest is) maer is om daer mede den oppersten Godt (in alle manieren daer hy can ende mach) dese glorie / van hem te laten dienen / in volcomen reynichept / afhandich te maken.

Het 16. Capittel. Van de Cloosteren der Religieusen, die den Duyvel voor syn superstitien heeft.

Et is een dinck dat seer bekent is/ (door Brieven der Vaders van ons gheselschap/ ghescreven uyt Iapan) hoe groote menichte van Religieusen (diese Bonsos noemen) dat men in de selve Landen heeft/ als oock van hare costuymen/ superstitien ende leughenen/ waerom niet noodich is/ 'tselve op een nieu te verhalen. Van de Bonsos ofte Religieusen van China, refereren de Vaders/ die daer in't Lant gheweest hebben/ hoe datter verscheyden sorten ofte Oorden van zijn/ van de welcke eenighe witte habyten met Bonetten draghen: Andere hebben swarte Cleederen sonder Bonetten/ als oock sonder hayr/ ende datse in't ghemeyn weynich gheacht zijn/ ende worden van de Mandarijnen ofte Magistraten soo wel ghestraft ende gegeesselt/ als alle t'ander volck. Doen Professie van gheen vleesch/ visch/ noch eenich dinck dat leven ghehadt heeft/ te eten/ dan alleenlijcken Rijs ende Cruyderen/ doch eten in't heymelijcken alle dinck/ ende zijn argher alst ghemeyne volck. De Religieusen van't Hof te weten/ van die in Paquin woonen/ seyt men seer gheacht te wesen. De Mandarijnen gaen gemeynlijcken in de Varellen ofte Conventen van de voorschreven Monicken haer vermakelijckheydt ende tijt-verdrijf nemen/ ende comen daer bynaest altoos weder bi schoncken ofte droncken uyt. De voorschreven Cloosters staen ordinaris buyten de Steden/ ende in de Steden hebbense de Tempelen ofte Kercken/ maer wat beroerende is/ d'Afgoden ende Tempelen, makender in China weynich werc af/ want de Mandarijnen hebben luttel curieusheydts met d'Afgoden/ ende houdense voor een spotternije/ noch en ghelooven oock nauwelijcx datter een ander leven noch een ander Paradijs is/ dan t'Officie van Mandarijn ofte Magistraet te hebben/ noch oock datter een ander Hel is/ als de Ghevanghen-Huysen daer sy de delinquenten ofte misdadighers in doen stellen: Ende segghen dat het noodich is/ t'ghemeyne volck met Afgoderije t'onderhouden/ ghelijck als het selve door den Philosoph/ van henlieder Gouverneurs/ aenghe-

Arist. 12. ca. Metaph.

wesen wort. Dit was oock van ghelijcken/ in de Schriftuere/ een maniere van excuse/ die Aaron gaf/ van't gulde Kalf dat hy ghemaeckt hadde/ des niet te min/ soo hebben de Chinen altoos voor een maniere te hebben/ int achterste van hare Schepen/ in

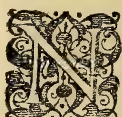
Exod. 32.

Capellekens/ die daer toe ghemaeckt zijn/ een ghesneden Beeldt/ van eener Maghets ofte Vrouwen Figuere/ de welcke gheseten is in een stoel/ hebbende twee Chinen voor haer neder gheknielt/ in maniere ghelijck als Enghelen/ voor't welcke sy nacht ende dach een ontsteken licht hebben hanghen/ ende ten tijden datse t'zeyl willen gaen/ soo doense t'selve Beelt veel sacrificien aen/ ende dat/ met veel Ceremonien ende gherucht van Trommelen/ Clocken/ ende Vier-Pijlen te schieten/ etc. Nu comende tot de Religieusen/ soo en weet ick niet/ datter in Peru een eygen huys gheweest is/ daer hen Religieuse Mans by den anderen onthouden hebben. Van ander Priesters ende Toovenaers warender ontallijcken veel/ maer eyghentlijcke Observantie/ daerse/ soo't schijnt/ van den Duyvel ingheselt moet wesen/ was in Mexico, want aldaer waren/ int begrijp des grooten Tempels, twee Cloosters/ gelijck als boven gheroert is/ te weten/ een van jonghe Dochters ofte Maeghden/ daer van gheseydt is/ ende een ander van jonge Gesellen/ van de achthien tot de twintich Jaren/ de welcke Religieusen genaemt wierden: Dese droeghen cruynen op't hooft/ gelijck als Monicken/ hebbende evenwel t'hayr een weynich langher/ comende tot half weghen d'ooren/ uytgesondert datse t'hayr/ recht op den top van't hooft/ ontrent vier vingeren breet/ soo lanck lieten

wassen/

wassen/dat hen achter over den rugghe heen quam/ghelijck als een vlecht / t'welcke sy oock also ghebreydelt ende opghevlecht droeghen. Dese jonghe Ghesellen/de welcke in den Tempel van Vitzlipuztli dienden/leefden in armoede ende kuyscheyt/ doende t'Officie van Leviten, want administreerden de Priesters ende Digniteyten des Tempels, van de Wieroock-Vaten ende t'licht te verschaffen/ de cleederen waer te nemen/ de Ghewijede plaetsen te reynighen/ende t'Barn-hout by te brenghen/ op datter altijts ontsteken vier in Godts apertest mocht wesen/t'welcke diende in de plaets van een Lampe/die gheftadich voor den Altaer des Afgodts stont te branden. Behalven dese jonghe Ghesellen/soo warender noch ander Jongers/de welcke waren ghelijck als jonghe Apen/ dese dienden voor de hantreyckende dingen/als om den Tempel met groenichept/Cruyden/ Roosen ende Biesen te besteken ende bestropen / de Priesters hant-water te geven/de scheermessen ofte vlijmen (die tot de sacrificen gebesicht wierden)te wetten ende berept te maken/te gaen met den genē die d'aelmoessen eyschten) om d'offranden te dragen. Alle dese voorseyde haddē hare Oversten/daerse onder stonden/ende leefden met so grooten eerbaerheyt/dat so wanneer datse int openbaer quamen/daer eenighe Vrouwen ontrent waren / soo neyghdense de hoofden met het gesicht nae der aerden toe / sonder haer te dorven verstouten die eens op te slaen om de selve aen te sien / droegen voor habijten/cleeden die gelijck als Netten gebreyt waren. Dese Convent-Jonghers hadden oorlof om door de Stadt d'aelmoessen te gaen bidden by de Ghebuerten/ende ginghen vier en vier/ende ses en ses t'samen / met eenen verslaghen ende ootmoedighen Geest: Ende so wanneer datmense niet en gaf/so wast hen geoorloft te mogen gaen op de Ackeren ende Zaey-Landen/om soo veel koornaerden ofte granen te plucken/alsse van doen hadden/sonder datter den Eygenaer yet teghens mochte seggen/ofte int minste beletten dorst/hadden de selve oorlof/ om dieswille datse in armoede leefden/ sonder eenighe Renten meer te hebben als d'aelmoessen. Daer en mochtender boven de vijftich niet wesen/hadden hare exercitien in penitentien te doen/ ende des middernachts op te staen/ om op de Basuynen ende Rinckhoorns te spelen/om t'volck te wecken / ende bewaeckten oock den Afgodt by quartieren ofte beurten/om t'vier/dat voor den Altaer brande/ niet te laten uytgaen : namen oock t'Wieroocks-Vat waer/ daer de Priesters den Afgodt/ des middernachts ende ander tijden/ met bewieroockten. Dese waren d'oversten seer onderdanich ende gehoorsaem/sonder datse int minste haer bevel te buyten ginghen/ende nae dat de Priesters des middernachts t'Wieroocken volepnt hadden/so gingen hen dese op een bysondere plaets sacrificeren/haer t'bloet met scherpe punten uyt de wangen treckende: ende t'bloet datser alsoo uyt creghen/strekense op de slapen van't hooft / tot beneden d'ooren. Dese sacrificie ghedaen wesende / gingen sy hen terstont in een Lack ofte besloten Water wasschen. De Jonghers en bestreken haer met gheen Betumen op de hoofden noch aen de Lichamen/ghelijck als de Priesters deden/ ende hare cleederen waren van een geweeft werck/dat daer gemaeckt wort/van een seer ruyich ende grof wit tuych. Dese exercitie ende strengicheyt/van penitentie te doen duerde hen alsoo een gantsch Jaer over/in welcken tijt sy met grooter abstinentie ende demoedicheyt leefden/t'welcke voorwaer om te verwonderen is/hoe dat de valsche opinie der Religie so veel met dese Jongers ende Dochters vermocht datse met so grooten strengicheyt in des Satans dienste deden / t'gene dat van velen van den onsen niet gedaen en wort/in den dinste des alderopperften Godt: t'welcke een swaere verwarringe is/ voor den genen/ die met een weynich penitentie diese doen/ seer opgeblasen en wel in haer schik zijn. Doch dewijle dat de selve exercitie/niet voor altoos/maer alleenlijc voor een jaer was/so maectent oock t'selve wat lijdelijcker te wesen.

Het *17. Capittel.* Van de Penitentien ende strengicheydt die d'Indianen, door s'Duyvels ingheven, gebruyckt hebben.

NV de wijle dat wy op dit besteck ghecomen zijn/ soo salt goet wesen de vervloeckte hoovaerdije des Satans t'openbaren/ om die eenichsins te doen sincken/ende onse traegheyt te verwackeren/ tot den dienste des oppersten Godts : Soo laet ons dan yet segghen/ van de strenghe ende vreemde Penitentien die dit ellendige volck/ door
3. Reg. 18. des Duyvels ingheven/ ghebruyckt hebben/ ghelijck als de valsche Propheten van Baal die hen selven met lancetten wonden/ende bloet upttrocken/ ende soo gelijck als
Psal. 105. die den onreynen Beelfegor hare Sonen ende Dochteren sacrificeerden ofte opoffer-
Num. 25. den ende die door't vier lieten gaen/ghelijck alst de Heylighe Schrifture getuygende
4. Reg. 21. is : Want den Satan is altoos een groot vrient ghe weest/ om op groote costen der Menschen ghedient te worden. Wy hebben hier vooren ghesept/hoe dat de Priesters ende Religieusen des middernachts opstonden/ ende nae dat de Priesters als dan den Afgodt bewieroockt hadden / soo ginghen sy / ghelijck als de Digniteyten ofte Superintendenten des Tempels, op een sekere breede plaets ofte Choor/daer veel bancken ofte setels waren/alwaer sy hen ter neder stelden/nemende elck een Puya van Mangey, (t'welcke is ghelijck als een elssen / scherpe priem / ofte een ander soorte van lancetten ofte vlimen/ waer mede sy haer door de kuyten ofte brapen van de beenen / dicht aen de schenen doorstaken/ daer alsoo veel bloets upttreckende / met het welcke sy de slapen van't hooft bestreken/ende met de reste van't bloet / doopten ofte wiesschen sy de lancetten ofte elssen / de welcke sy daer nae tusschen de tinnen ofte ghevels van de plaets leyden/ stekende de selve in ronde Globen ofte bollen/die van stroy ghemaeckt waren / op datse van alle man ghesien/ende (de penitentie / diese voor de Ghemeynte deden/) verstaen mochte werden: Wiesschen hen van 'tselve bloet/in een Lack ofte besloten water/ dat hier toe geordineert was: 'twelcke ghenaemt wiert Ezapan, dat is soo veel als bloedich water ghesept. Daer was een groote menichte van dese lancetten ofte elssen/in den Tempel/ want en mochten gheen twee maels dienen/dan moesten elcke reyse weer nieuwe wesen. Behalven 'tselve/soo hadden dese Priesters ende Religieusen noch groote Vasten-daghen/ghelijck als daer was/vijf ende thien dagen achter een te vasten / alsser eenighe principale Feest-daghen voor handen waren/zijnde de selve ghelijck als Quatuor tempora, Onderhielden de Continentie ofte kuyschept soo strenghelijck / datter veel van dien (om niet te vallen in eenighe swackheyt des vleesch) haer manlijckheden overmidts spouden / soeckende duysentderley middelen haer impotent te maken/om haer Goden niet te vertoornen/ende droncken oock geen Wijn/ende sliepen seer weynich/want haer meeste exercitie was by nacht/deden hen selven/ende dat/voor den Duyvel / groote wreetheden ende martirisatie aen/ ende dit altemael/om datmense voor groote vasters ende boetdoenders soude houden. Hadden voor een maniere/hen met gheknoopte coorden te disciplineren ofte geesselen. In de Processie ofte Feeste/diese den Afgodt Tezcatlipuca aen deden/ (welcke was/als vooren gesept is/den Godt der penitentien) soo en geesselden hen niet alleen de Priesters/ maer de gantsche Ghemeynte / ende alle 'tvolck disciplineerden haer van ghelijcken/ want alsdan soo haddense al te samen nieuwe coorden in de handen/ ende dat/van een Vadem lanck/de welcke ghemaeckt waren van't Hennep van Mangey, hebbende een knoop aen't eynde/waer mede sy haer wel dapper ende lustich te keer ginghen/slaende van

de van over de schouderen op den rugghe. Tot dese Feeste soo hielpen haer de Priesters met vasten/ ende dat/vijf dagē aen den anderen/maer eens daegs etende/zijnde van haer Huysvrouwen afghesondert/ sonder datse in de voorseyde vijf daghen eens uyt den Tempel quamen/haer met de voorseyde coorden wel dapper ende dicht geesselende. Van de Penitentien ende d'excessive strengicheydt/die de Bonsos ghebruyckten/ zijn ons de Brieven der Vaders van't gheselschap Iesu, (diese uyt Indien gheschreven hebben) breedelijck handelende/hoe wel dat het selve al te samen altoos gesophisticeert heeft ghe weest/ ende meer gheschiet is om t'welstaens/ als om de waerheyts wille. In Peru soo moeste alle het volck twee daghen lanck vasten/ teghens de Feeste van Ytu, die seer groot was / in welcken tijdt sy haer Wijven niet eens aen en raeckten/ noch en aten oock geenich dinck met Sout noch Axi, noch en droncken gheen Chicha, op welcke maniere sy dickwils vasteden. Ende voor sekere sonden/ soo deden sy de penitentie/ van haer te gheesselen/met strenghe netelen/ ende ander tijden/malcanderen met een sekere steen/een hoop slaghen op den rugghe te smyten. Op sommighe plaetsen soo vertrecken haer sommighe van dit verblint volck (ende dat / door inghevinghe des Duyvels) op wilde ende woeste Ghebergthen / alwaerse haer een langhen tijdt onthielden/ende een ghestrengh leven leyden. Bywijlen soo sacrificerense hen / ende worpen haer selven van een hooghe Steenrotse af/datse in stucken vallen/ t'welcke al te mael anders niet en zijn/als valstricken/van den ghenen/die gheenich dinck liever siet ende meer bemint/als t'verlies ende schade der Menschen.

Het 18. Capittel. Van de Sacrificien die d'Indianen aen den Duyvel deden, ende van wat dinghen.

Jet gene daer den Vyant/ Godt ende der Menschen/ altoos syn archeyt ende listicheydt in bewesen heeft / is ghewéest in de veelheyt ende verscheydenheyt der offranden ende sacrificien/ de welcke hy tot syner Afgoderye/den ongeloovighen onderwesen heeft. Ende so ghelijck als de substantie der creatueren/in Godes dienste ende stichtinge consumeren/een wonderbaerlijcke acte ende eyghenschappe der Religie is / om dat het selve de sacrificie is / alsoo heeft oock den Vader der leughenen gheinventeert/ dat men hem/als Autheur ende Heere/Godts creatueren soude sacrificeren ende op offeren. D'eerste soorte van sacrificien / die de Menschen ghebruyckten/was seer slecht ende eenvoudich / offerende Cain van de Vruchten der Aerden / ende Abel van't beste van syn Vee/ t'welcke van ghelijcken daer nae van Noë, Abraham, ende d'ander Patriarchen ghedaen wiert/tot der tijt toe/dat haer van Moyse ghegeven wierden/t'lanc ghe Ceremoniael Boeck der Leviten, daer so veelderley soorten ende verscheydenheydt van sacrificien in voorghestelt worden/als oock voor verschevden handelinghen/ ende van verscheyden dinghen / ende met verscheyden Ceremonien: Alsoo heeft hem oock den Satan / onder sommighe Natien/wel laten bevallen / haer t'onderrichten / datse hem sacrificeren souden van't ghene datse hebben/t'zy hoe dat het soude moghen wesen. Onder anderen heeft hy hem soo veel te buyten ghegaen / in haer te gheven menichte van Wetten/Ceremonien ende Observantien/dat het een dinck om ver wonderen is/soo dat hy hem hier in claerlijcken vertoont/d'oude Wet te willen naebootsen/ ende in veel dinghen de selve Ceremonien te willen usurperen oft nae hem trecken so moghen wy alle de ghene die dese ongheloovighen ghebruyckt hebben/ reduceren tot drie soorten van sacrificien/te weten/d'eene van de dinghen die sonder ghevoelen zijn/ d'andere

Gen. 4. 8.
Genes. 15.

d'ander van de Ghedierten/ende de derde van de Menschen. In Peru haddense voor een gebruyck te offeren Coca, dat onder haer een seer gheacht cruyt is: Mays, t'welcke haer kooren is/gecoluerde pluymen: Chaquirâ, van haer Mollo geheeten: Zee-schulpen ende bywijlen oock Gout ende Silver/daer sy eenighe figueren van Ghedierten af maeckten: Van ghelijcken fijne Lakenen van Cumbi, welrieckent ghewrocht hout/ende seer ordinaris ghebrandt smeer ofte talck: Dese offranden ofte sacrificien worden ghedaen om goet weder ende ghewas te crijghen/ ofte om ghesondtheydt/ ofte om haer van eenighe perijckelen ende qualen te bevrijen. In de tweede soorte/ soo waren hen'leder ordinarische sacrificien van Cuies, t'welcke zijn Ghedierten ghelijck als cleyne padden/ die d'Indianen oock wel eten: Ende in saecken van importantien ende wel ghestelde persoonen aengaende/ soo offerden sy Schapen van't Lant/ofte Pacos, (soo wel gewolde als slechtharighe) ende hadden een groot opsicht ende aenmerckinghe op't getal/ in de coleuren/als oock op de tijden/ waermede sy wonderlijcke Ceremonien uytrechteden. De maniere die d'Indiaen (nae haer oude Ceremonien) ghebruyckten/ om eenighe groote ofte cleyne Kee te dooden/is de selve van die van de witte Mooren/diese de Alquible hieten/dat is de Kee ofte t'schaep op de rechter arm te leggen/ ende hem d'ooghen nae de Son te keeren/ sprekende sekere woorden/ nae de ghedaente van de Kee diese dooden/ want soose van een bonte ende byplackte coleur was/ soo wierden de woorden gedirigeert ofte ghesonden tot den Chuquilla, ofte Donder/ om gheen ghebreck van Water te hebben: Ende soo't wit ende slechtharich was/soo wiert het de Son toegeeyghent/met andere woorden/ ende zijnde wollich/ met andere/ op dat hy haer wilde lichten ende voetsel gheven: Soo't nu een Guanaco was/dat is ghelijck als grauachtich/ so wierden de sacrificien gededicecrt aen den Viracocha. Ende in Cusco, so wierden daer/met dese Ceremonien/ alle daeghs een slechtharich Schaep opgeoffert/voor de Son/t'welcke gebrant wiert met een root Hemdt-rock aen/ worpende int branden sekere Korfkens met Coca, int vier/(t'welcke sy Villacaronca noemden.) Ende om dese sacrificien te doen so haddense een uytghesondert Volck ende Vee die daer toe Gedeputeert waren/ sonder yewers anders toe te dienen. Sacrificeerden van ghelijcken Voghelen/ hoewel dat dit in Peru soo ghemeyn niet en was/als in Mexico, daer't sacrificie van de Quartels seer ordinaris was. Die van Peru sacrificeerden uyt de Puna, (alsoo noemense aldaer de woeste plaetsen) alsse yewers ten Oorlogh souden gaen/om daer mede de macht der Guacas ofte Goden/van henlieder tegenpartije te doen verminderen. Dese sacrificien wierden ghenaemt Cuzcovicça ofte Contevicça, of oock Huallavicça of Sopavicça, welcke ghedaen wierden op dese maniere te weten/namen veelderley soorten van ghevogelte uyt de Puna, ende vergaerden veel dijstelich ofte doornich hout/ genaemt Ganlli, ende t'selve ontsteken zijnde/soo leydense alle de Voghels by een/welcke versaminghe sy Quiço hieten/ende wierpense alsoo int vier/ om het welcke d'Officianten van de sacrificie rontsom ginghen/met sekere ronde ende cantighe steenen/ op de welcke gheschildert stonden/veel Slangen/Leeuwen/Padden ende Tygren/seggende Vsachum, dat is soo veel ghesept/ als wilt ons Victorie wel laten ghelucken/ ende noch andere woorden/waer mede sy seyden/laet de crachten der Guacas onser vyanden te niet ende verloren wesen: Ende brachten alsdan noch eenighe swarte Schapen voor den dach/ die etlijcke daghen sonder eten hadden opghesloten gheweest/ de welcke ghenoemt worden Vrcu: Ende int dooden van de selve/ soo seydense/dat soo ghelijck als de herten van dese Beesten verflaut ende crachteloos waren/ datse also oock haerlieder wederpartije wilden verflauwen ende crachteloos maken. Ende soose in dese schapen vermercten/een seker vleesch/t'welcke achter aen't herte hangt/met het vasten ende voorleden

ghevangenis/

ghevanghenis/niet gheconsumeert ofte verdwenen en was/soo hielden sy't voor een quade voorsegginghe ofte Prognosticatie. Brachten oock sekere swarte Honden/ghenaemt Apurucos, de welcke sy dooden/ende op een vlack Veldt neer wierpen/doende alsdan 't vleesch van de selve/aen een sekere soorte van volck,(met sekere Ceremonien) op eten. Dese Sacrificie deden sy van ghelijcken / op dat den Ingas met gheen fenijn ofte vergift beschadicht en soude worden: Ende om dit te doen/soo vastenſe van den morghenstont af/tot datse de sterren saghen / alsdan soo atense den buyck vol / ende brasten/nae der witte Mooren usantie. Dese Sacrificie was d'alder aenghenaemste/ van teghens der Vyanden Goden/ende hoe wel dat het selve hedensdaeghs meestendeel te niet is/door dien dat d'oorloghen gheslist zijn/soo isser niet teghenstaende noch al eenich spoor (ende dat niet weynich) by de ghemeyne Indianen afghebleven/soo wanneer datse bysondere questien uytstaende hebben/ofte datse by de Caçiques (dat zijn de Heeren) ofte onder de Dorpen ende Vlecken/eenich verschil teghens den anderen hebben. Item/sacrificeerden van ghelijcken Zee-schelpen/diese aldaer Mollo noemen/de welcke sy aen de Fonteynen ende vloeyende Beken offerden/segghende dat de Schelpen de Kinderen van de Zee waren/ende dat de Zee / Moeder van alle de Wateren was. Hebben (nae datse van coleur zijn) verscheyden namen / waerom sy haer oock tot verscheyden effecten dienen. Ghebruyckten van dese Zee-schelpen by naest in alle manieren van Sacrificien. Ende daer zijn hedensdaeghs noch sommige/ die de ghemalen Mollo ofte Schelpen/voor een superstitie / in de Chicha (het welcke haren dranck is) doen. Hadden oock ghedeputeerde Indianen gheordineert / die de Sacrificien ofte offranden deden/voor de vloeyende Beken ofte af-wateringhen / die door de Vlecken ende Charcas, ofte Bou-landen heen liepen/'t welcke gedaen worde/ soo haest als de selve bezaeyt waren/op datse niet en wilden op-houden van loopen/ ende de selve te begieten. Dese sacrificien wierden door de Waerseggers/by loten uyt ghecoren/'twelcke ghedaen zijnde/soo worden der van de Contributie der Ghemeynte/alle 'tghene vergadert datter ghesacrificeert soude werden/ende alsoo gelevert aen den ghenen die de last hadden om de selve Sacrificien te doen/ de welcke sy deden in't beginsel van den Winter/dat is soo wanneer dat de Fonteynen / vloeyende Beken/ ende Rivieren beginnen te wassen / ende hoogh te worden / door de vochtigheyt des tijts / 'twelcke sy hare Sacrificien toe schreven: Maer de Fonteynen ende Water-beken der onbewoonde plaetsen/en dedense gheen Sacrificie aen. Dese veneratie ofte eerbiedinghe aen de spruytende Wateren/Fonteynen/Beken / doorloopende Wateren ofte Rivieren/die door de Vlecken ofte Bou-landen heen loopen/ is haer noch hedensdaeghs aengheblebeven: Houden van ghelijcken in eeren/de Fonteynen ende Rivieren der onbewoonde plaetsen/ende de contreye daer twee Rivieren in den anderen loopen/en haer vermenghen ofte ghemoeten/doense een bysondere eerbiedinghe ende veneratie aen/want wasschen haer aldaer om van eenighe ghebreken te ghenesen/nae datse haer eerst wel bestreken ofte besmeert hebben met Meel van Mays ofte van ander dinghen/daer noch andere verscheyden Ceremonien by doende / 'twelcke sy van ghelijcken in Badt-stoven doen.

Het *19. Capittel.* Van de Sacrificien diese van Menschen deden.

Maer het gene dat in't ongeluck van dit ellendich volck
aldermeest te beclaghen is/was den Tribuyt diese aen den Duyvel be-
taelden/in't sacrificeren der Menschen (die nae Godts Beeldt gemaect
ende gheschapen waren/om van Godt te genieten) diese hem op-offer-
den. Heeft onder veel Natien een ghebruyck gheweest/datse (om haer-
lieder overledenen te geleyden) ghedoodt hebben de persoonen die haer alder aenghe-
naemst waren/ende den genen daerse/naer haer goet-duncken/in de ander Wereit al-
derbest af ghedient souden mogen wesen/ghelijck als voren geseyt is. Behalven dese
occasie/sou haddense in Peru een usantie/Kinderen van de vier tot de thien Jaren toe/
te sacrificeren/zijnde 'tmeestendeel des selven/in saken die den Inga beroerende waren/
gelijck als in syn sieckten ende cranckheden/om ghesontheyt te verwerven / als oock
soo wanneer dat hy ten oorloch trock/om victorie te vercrijghen. Ende soo wanneer
datse den nieuwen Inga den quast ofte quispel gaven / 'twelcke des Coninckx teycken
was/ghelijck als alhier den Scepter ofte Croon/sacrificeerden in de selve solemniteyt/
'tghetal van twee hondert Kinderen/ende dat/van de vier tot de thien Jaren toe/een
hardt ende onmenschelijck spectakel. De maniere van de selve te sacrificeren/was/die
te verworgen/ende met sekere grim-aensichten ende Ceremonien te begraven. Op
andere tijden/soo onthalsdense/ende bestreken haer met het bloet des selven/van't ee-
ne oor tot aen't ander. Sacrificeerden van gelijcken jonge Dochters ofte Maeghden
van de ghene die men den Inga uyt de Cloosteren (daer wy hier voren af ghehandelt
hebben) brachte. Daer was in dese soorte van sacrificie / een seer groot ende ghemeyn
abuys/te weten/soo wanneer datter eenich van de principaelste/ als oock van de ghe-
meyne Indianen/cranck was/ende dat haer den Waerseggher ghesept hadde/dat hy
voorseker sterven soude/soo sacrificeerden sy haer eyghen Sonen aen de Son ofte den
Virachocha, biddende datse hen daer mede wilden te vreden stellen / ende 'tleven van
den Vader niet benemen. Diergelijcke wreetheyt / nae dat de Schriftuere vermeldt/
3.Reg.3. soo dede oock den Coninck van Moab, in't sacrificeren van syn eerste ghebooren Soon/
op de mueren/ende dat ten aensien der Kinderen van Israel / de welcke dese daet soo
grouwelijck en voor ooghen stont/datse hem niet meer en wilden benauwen / ende
weder nae haer wooningen toe keerden. Dese selve maniere van wreede sacrificien te
doen/refereert de heylige Schrift in't gebruyck geweest te zijn/onder de Barbarische
Sap.1. cap.14. Natien der Cananeen, Iebuseen, ende d'ander meer/daer't Boeck der Wijsheyt men-
tie af maeckt/segghende: Sy noemen't vrede/te leven in soo veel ende groote swaric-
heden als daer is/haer eyghen Kinderen te sacrificeren/ofte andere verborghen sacri-
ficien te doen/ofte alle den nacht over in dingen van sotternije te waken/ende hierom
ist/datse haer in't leven/ende Houwelijcken staet/onreyn houden/ benemende den ee-
nen aen den anderen/uyt haet ende nijt het leven / ende den anderen ontneemt hem
't Wijf ende de vrede/ende gaet al verwert door den anderen heen / als bloedt-vergie-
ten/dooden/stelen/bedroch/valschept/ontrou/oproere/ onrecht / muyterije / Godt te
vergeten/de Zielen te belasteren/'twesen ende gheboorte te verwisselen/de houwelijc-
ken te veranderen/ongeschictheyt in overspel ende onreynicheden/ want d'Afgoderije
is een afgront ofte Poel van alle quaden. Dit is den Wijsen-man/ segghende van't
selve volck/daer hem David van beclaeght/dat de Kinderen van Israel soodanighe
Psal.105. costuymen af gheleert hebben/iae soo veel/datse haer eyghen Sonen ende Dochteren

aen de

aen den Duyvel quamen te sacrificeren/ t'welcke noyt van Godt begeert noch aengenomen gheweest is/ want naedemael dat hy den Autheur van't leven is / ende alle d'ander reste voor den Mensche gheschapen heeft/ soo en is hy daer gantsch niet met beholpen/ dat d'een Mensche d'ander 'tleven beneme. Ende al hoe wel dat den Heere de goede wille des ghetrouwen Patriarchs Abrahe (de daet van syn Soon te willen onthoofden) gheapprobeert ende voor goet aengenomen heeft/ so en heeft hy't nochtans in gheenderley wijse toeghelaten/ waer uyt men de boosheyt ende quade ghenegentheyt des Duyvels sien mach/ die hier in Godt heeft willen te boven gaen/ hem vermakende in aengebeden te wesen/ met verstortinge vant Menschelijcke bloet/ soeckende in deser voeghen 'tverlies der Menschen lichamen ende Zielen / ende dat door den uytsinnighen haet ende nijt die hy de selve (als syn soo wreeden weder-partije) heeft.

Het *20. Capittel.* Van de grouwelijcke Sacrificien der Menschen, die de Mexicanen ghebruyckten.

AL hoe wel dat die van Peru, in Kinderen te dooden/ ende van haer eyghen Sonen te sacrificeren / die van Mexico te boven ginghen/ want ick noyt gelesen noch verstaen hebbe / dat de Mexicanen sulckx in ghebruyck gehadt hebben/ niet teghenstaende / in de menichte der Menschen die se sacrificeerden/ ende in de afgrijselijcke maniere daer syt met deden/ gingen sy niet alleen die van Peru, maer oock alle Natien der Werelt te boven. Ende op dat men sien mach/ 'tgroote ongheluck daer den Duyvel dit volck in verleydt hadde/ soo sal ick ordentlijck verhalen die onmenschelijcke usantie diese hier in gehadt hebben: Eerstelijcken/ soo waren de Menschen/ diese aldus sacrificeerden/ in den Crygh gevangen/ ende soo't gheen Captijven ofte Slaven en waren / soo en

dedense dese solemnele sacrificien niet/waer inne het schijnt/ sy der Ouderen gebruyck ghevolcht hebben/die't sacrificie (nae dat eenighe Autheuren seggen) daerom Victimas noemden/om dat het van een overwonnen dinck was / soo ghelijck als sy't oock noemden/Hostia,quasi ab Hoste, om dat het een Offerande was van harer Vyanden/ hoe wel dat het ghebruyck van't selve/t'een ende t'ander vocabel/ verbreydt ende ghetreckt heeft/tot alle soorten van sacrificien / in effect dat de Mexicanen hare Afgoden anders niet en sacrificeerden/dan hare Captijven ofte Slaven/ende om de selve Slaven te crijgen/soo wast datse ordinaris oorloch voerden. Hier van quamt datse in hare Velt-slagen ende strijden/altoos sochten/elck een om sijn wederparthije levent te vanghen ende niet te dooden/om daer hare sacrificien mede te volbrenghen. Dese reden gaf oock Moteçuma aen den Marckgraef van den Dale/als hy hem vraeghde hoe dat het by quam/naedemael hy soo machtich was / ende soo veel Rijcken overwonnen hadde/dat hy de Provintie van Tlascala niet overweldicht en hadde / zijnde een dinck dat hy soo lichtelijcken hadde connen uytrechten/willende : 'Teene was / op dat de Jeucht ende aencomende Mannen van Mexico mochten hebben waer in datse haer exerciceerden ende oeffenden/om in gheen ledicheyt ende met ghemack opghevoet te werden. 'Tandere ende 'tprincipaelste/waeromme dat hy dese Provintie ghereserveert ende gheschout hadde/was om te hebben van waer hy de Slaven ende Captijven/ofte ghevangenen mochte halen/diese hare Goden sacrificeerden. De maniere diese in dese sacrificien hadden/was aldus / ginghen in de Palissade ofte Steccade der Doots-hoofden/daer boven van ghesept is/alwaer de ghene vergaderden die ghesacrificeert souden werden/ende deden aen de voet ofte 'tnederste van dese Palissade, een sekere Ceremonie met de selfde/te weten/steldense al te samen aen de voet van dien/ op een rije heen/ende dat/met goeder wacht van veel volcks daer rontsom : Terstont daer naer soo quamper een Priester uyt / hebbende een corte Alve ofte Choor cleedt aen/vol frenguien aen de zoomen ofte boorden / ende quam van't opperste des Tempels af/met een Beeldt ofte Afgodt in de hant/'twelcke gemaeckt was van een deech van Bledos ofte Mayer/ende ghebacken Mays met Honich vermenght / hebbende d'ooghen van groene Coraelkens/ende de tanden van de granen van't Mays,comende soo haestich als hy mochte/de trappen des Tempels af gheloopen / ende clom alsoo op eenen grooten steen/die te middeweghen van de plaets ofte 'tparck/op een seer hoog Taneel ofte Schabot vast stont : Dese steen worde ghenaemt Quauxicalli, dat is/den Arent-steen ghesept/quam by een leederken (dat teghens 't Schabot over stont) op/ dalende alsoo weder by een ander/dat aen de ander zijde stont / af / altoos met synen Afgodt in d'armen/comende eyntlijcken ter plaetsen daer de ghene stonden / die ghesacrificeert souden werden/ende beginnende van't eene eynt af/nae't ander toe/ ginck aen een yeder in't bysonder/desen Afgodt voor oogen houden / segghende : Siet/dit is uwen Godt. Dit hen aldus ghewesen hebbende/daelde weder aen d'ander zijde van de steyger ofte trappen af/gaende alle de ghene die sterven souden als in Processie/tot die plaetse daerse ghesacrificeert souden werden/alwaer sy de Ministers/die haer sacrificeren souden/al bereyt vonden staen. Het ordinaris ghebruyck van de sacrificien/ was/de borst op te snijden van de gene diese sacrificeerden/ende 'tHert daer noch half levent uyt te rucken/ende 'tlichaem alsoo langhs de trappen des Tempels, al rollende/ af te stooten/'twelcke gantsch in bloet ghewentelt ende besprenght wiert. Ende om 'tselve beter te verstaen/soo is te weten/datter ter plaetsen daer men de sacrificie dede/ quamen te staen/ses sacrificeerders/die tot de selve Digniteyt gheconstitueert ofte geordineert waren : De vier/ om de handen ende voeten/der ghesacrificeerden / vast te houden/ende een voor den hals/ende d'ander om de borst op te snijden ende 'tHert uyt te trecken.

Bledos, is een Moes-cruyt/'twelcke in't Latijn Blitum, ende in Duytsch/ Mayer genaemt wordt.

te trecken. Dese wierden ghenaemt/Chachalmua, 'twelcke in onse tale soo veel is / als Minister ofte Dienaer der ghewijede dinghen/dit was onder haer een van d'opperste Digniteyten ende van grooter estime/'twelcke aen-erfde gelijck als een dinck van eenich leen. De Minister/die't officie van te dooden hadde / 'twelcke den sesten van hen allen was/was gehouden ende geacht/gelijck als een opper-Priester ofte Paus/ zijnde den naem des selven/verscheyden/nae dat de ghelegentheyt des tijdts ende de solemniteyten/diese sacrificeerden/met brachte: Oock mede soo waren de Cleederen (van alsse uyt quamen om te sacrificeren) van ghelijcken nae den tijt / verscheyden. Den naem van haer Digniteyt, was Papa ofte Paus/ende Topilzin, het habijt ende dracht was eenen rooden gordijn/op de maniere van een Dalmatick, hebbende aen de boorden/frengien/in de plaets van zoomsel/ met een Croon van costelijcke groene ende geele Plumagien op't hooft/ende aen de oore/een maniere van goude Oorhanghsels/met groene Ghesteenten daer in ghecastueert: Hadden oock onder aen de lippe/te weten/te half weghen de Kin/een dinck ghelijck als een schaft van een blauwe steen ghemaeckt. Dese ses sacrificeerders quamen met de aensichten ende handen seer swart ende leelijck aen ghestreken/hebbende de vijf van dien / ghemaeckte hayrvlechten op de hoofden/die seer ghecrult ende verwert stonden / zijnde met leere riemen om 'tmidden van't hooft vast gebonden/ende aen de voorhoofden cleyne papiere schildekens/die met verscheyden coleuren geschildert waren / de Cleederen waren witte Dalmaticken, zijnde met swart bestickt ende bewrocht / met dusdanighe habijten so vercleedense haer in de selve figuere des Duyvels/in sulcker voegē/datse int gesicht met hare grim-aensichten/alle de Ghemeynte ende omstaenders/een groot verschricken aen jaeghden. Den oppersten Priester hadde een seer groot breet ende scherp steenen mes in de hant/ende d'ander Priester hadde eenen houten half bant / welcke ghemaeckt was in maniere als een Slanghe. Nu staende aldus alle ses voor den Afgodt/deden sy hare eerbiedinghe ende stelden hen in ordinantie by den steen/ die ghelijck als een Piramide, als voren ghesept is/recht teghens de deure des Afgodens Camer over stont. Desen steen was soo scherp ende puntich/dat als men daer den genen die ghesacrificeert soude werden/met den rugghe liet op vallen/soo boogh hy terstont soo crom om/dat men hem seer lichtelijcken t'lijf/in't opvallen van't mes/ over-midden haelden. Nae dat dese sacrificeerders in ordinantie stonden/ so wierden alle de gene diese in de oorloghe ghevanghen hadden/ende die in dese Feeste gesacrificeert souden worden/uytghehaelt/ende dat/met een goede wacht ende men ichte van volc vergheselschapt/ende brachtense de langhe trappen op / al te samen op een rije ende moedernaeckt/ter plaetse daer de Ministren bereyt stonden/ende comende een yegelijck in syn ordinantie/soo quamen de ses sacrificeerders/ende namender een voor een af/te weten/d'een een voet ofte been/ende d'ander een ander / ende d'ander twee elck een arm/ende wierpense alsoo met den rugge op de voorseyde scherpe ende puntige steen/ alwaerse dan/den vijfsten van dese Ministers/den houten halß-bant over 'thooft heen om den hals streeck / zijnde van den opper-Priester met een groote raddicheyt de borst met het voorseyde mes op gehaclt/ende 'therte met de handen uyt ghetrocken/ 'twelcke hy alsoo noch roockende aen de Son toonde / dien hy den selven roock van't herte op offerde/waer mede hy hem terstont nae den Afgodt toe keerde / hem 'tselve in't aensicht werpende/alsdan soo nam hy terstont het lichaem des gesacrificeerden/ ende stiet het met grooter lichtveerdicheyt van boven de trappen des Tempels, al rollende af/want de scherpe steen stont soo dicht by de trappen / datter gheen twee voet spatie tusschen den steen ende d'eerste trappe was / waer door hyse met een ghesette voet alsoo hol/over bol/van boven neer rommelde/op dese maniere soo wierdense alte

ſamen/d'een voor ende d'ander nae/gheſacrificeert. Ende nae datſe (doot zijnde) van boven neer ghewoꝛpen laghen/ſoo quamen d'eygenaers der ſelven/te weten/de gene daerſe van gevangen hadden geweeſt/ende namenſe wech/deeldenſe onder haer/atenſe op/ende maeckten daer een groote Feeſte met/de welcke altoos op't minſte /over de veertich ende vijftich waren / want daer waren onder haer die ſeer bedreven ende ende handich waren om de ſelve te captiveren ofte vanghen. Dit ſelve deden alſo van ghelijcken alle d'andere omligghende Natien / die de Mexicanen in alle hare coſtuymen/Wetten ende Godts-dienſten ghelijck waren.

Het *21.Capittel.* Van noch een ander maniere die de Mexicanen ghebruyckten in de ſacrificien van Menſchen.

DAer was noch een ander maniere van ſacrificie / op verſcheyden Feeſten/de welcke ſy noemden Racaxipe Velizth, dat is ſoo veel geſeyt/als villinghe van Menſchen/woꝛden alſoo ghenaemt / om dies wille datſe op ſekere Feeſt-daghen een ſlaef ofte ſlaven (nae't ghetal datſe begheerden) namen / dieſe 't Vel af vilden/'twelcke alſ dan van een perſoon/daer toe ghedeputeert/aenghetrocken wierdt: Deſen ginck voorby alle de huyſen/over alle plaetſen ende mercten der Steden/al ſingende ende danſſende/ende een yeghelijck moeſt alſ dan den ſelven wat bieden/want den genen die hem niet en gaf/ſloech hy met een eynt van't Vel in't aengheſicht / hem met het Bloet van 't ſelve een ſlabbay ghevende. Deſe guychelerije duerde ſoo langhe / tot dat het Vel aen ſtucken ende vlarden was. In deſen tijt ſoo vergaderden de ſelve/die aldus om liepen veel aelmoeſſens/'twelcke beſteet wiert in dingen die tot hunnen Godts-dienſt van noode waren. In veel van deſe Feeſten/ſoo woꝛdender een uytdaginge gedaen/tuſſchen den ghenen die't Sacrificie doen ſouden/ende den ghenen die gheſacrificeert ſouden woꝛden/'twelcke gheſchiede op deſe maniere: Bonden den ſlaef met d'eene voet aen eenen grooten ronden ſteen/ende gaven hem een Zwaert met een Rondas in de handen/om zijn ſelven te verweeren/terſtont ſoo quam den anderen die hem ſacrificeren ſoude/van ghelijcken gewapent/met een Rapier ende Schilt/ende ſoo't gebeurde/ dat den ghenen die gheſacrificeert ſoude werden/d'overhant behielt/ſoo was hy vry ende ontſlaghen van't ſacrificie/vercrijghende noch daer en boven/ daer vooꝛ/ eenen naem van een vroom Capiteyn/ende ghelijck als een ſoodanich/woꝛde hy daer nae geacht: Maer ſoo den ſelven overwonnen bleef/ſoo wiert hy op den ſelven ſteen daer hy aen ghebonden was/terſtont gheſacrificeert. Noch ſoo was een ander maniere van Sacrificie/ſoo wanneer datſe eenighen ſlaef dediceerden ofte toe-eygenden/ om den Afgodt te repreſenteren/welcker ghelijckeniſſe ſy ſeyden den ſelven te weſen / 'twelcke aldus toe ginck: Gaven alle Jaren eenen Slaef aen de Prieſters / op dat de levende gelijckeniſſe des Afgodts/nimmermeer en ſoude ghebreken/den welcken ſy terſtont/ nae dat hy in't Officie ghetreden was/ (zijnde eerſtelijcken ſeer wel gewaſſchen ende ghereynicht) alle de cleederen ende teyckenen des Afgodts aentrocken ende omhinghen/hem den ſelven naem ghevende/ende was 'tgheheele Jaer door / ſoo veel gheacht ende gheeert als den ſelven Afgodt. Hadde altoos tot een bewaringhe twaelf Mans by hem/op dat hy niet wech en liepe/ende met deſe wacht/ſo lietenſe hem vryelijcken gaen/waer dat het hem luſte: Ende ſoo't by gevalle gheſchiede / dat hy quam wech te loopen/ſo moeſt de principaelſte van de Wacht-houders/in zijn plaetſe ſtaen/ om den Afgodt te repreſenteren/ende daer nae geſacrificeert te woꝛden. Deſen vooꝛ-

ſchreven

schreven Indiaen ofte slaef/hadde de alder eerlijckste Camer ofte wooninge des Tempels, alwaer hy at ende dronck/daer hem oock alle de principaelste quamen dienen ende eerbiedinghe doen/met hen de Spijsen aen te rechten/op de bereydinge ende usantie van de groote Heeren: Ende soo wanneer dat hy door de Stadt heen ginck / soo hadde hy altoos een groot gheselschap van Heeren/ende de voornaemste by hem/die hem ghelepden/ende droegh oock een pijpken inde hant/daer hy altemets op speelde/waer mede te verstaen gaf/dat hy over strate ginck/op welcker ghelupt de Vrouwen terstont met haer Kinderen op d'armen quamen uytloopen / hem de selve voor zijn voeten neer legghende/ende be groeten hem ghelijck als een Godt/ doende 'tselve van ghelijcken alle t'ander Volck. Des nachts soo steldense hem in een Kauwe / die van stercke ijsere Roeden ghemaeckt was/op dat hy haer niet en mochte ontvlieden / tot der tijt toe/dat den Feest-dach ghecomen was/alsdan soo wiert hy ghesacrificeert/gelijck als vooren verhaelt is. In dese voorseyde ende andere veelderley manieren wast dat den Duyvel dese ellendighe Menschen bedroghen/bespot ende verleypt hadde/ende de menichte die met dusdanighe Helsche wreetheyt/omghebracht ende gesacrificeert waren/was soo veel/dat het een ongelooflijck dinck schijnt te wesen/want daer wort gheaffirmeert datter reysen ghewee st zijn/daerder over de vijf duysent ghesacrificeert wierden: Jae daer zijn daghen ghewee st / datter op verscheyden plaetsen/ op dese voorseyde maniere/over de twintich duysent om ghebracht zijn. Tot dese soo afgrijsselijcke moorderije/ghebruyckte den Duyvel door zijn Ministers / een aerdighe inventie/ende was/dat soo wanneert de Priesters des Satans tijt ende goet dochte/ so ginghen sy tot de Coninghen/ende gaven hen te kennen / hoe dat de Goden van honger storven/ende datse haer wilden ghedachtich wesen: Alsdan soo maeckten hen de Coninghen terstont ghereet/ende waerschouden malcanderen / hoe dat de Goden t'eten eyschten/dat sy daerom haer volck gereet souden laten vinden op een bestemden dach/seyndende haer volck naer de Provintien van haerder wederpartije toe / om hen ten strijde bereydt te maken: Aldus hare Volcken versaemt / ende de Heyrtochten in krijghs-ordinantie ghestelt hebbende / soo quamense op de bestemde Velden by een/ende leverden den anderen een Velt-slach/zijnde alle hare questie ende ghevecht anders nieuwers om/dan om d'een d'ander te vanghen tot de voldoeninghe der sacrificien/pretenderende een yeder aen weder zijden/hem op't vroomste te vercloecken ende beneerstighen/om de meeste Captijven ofte ghevanghenen voor de Sacrificie te brenghen/in voeghen datse in dese Oorloghen meer weyrs doen om den anderen levent te vanghen/als doot te smijten/want alle hare intentie was / levende Lieden te brenghen/ om haer Afgoden te spijsigen/ende dit was de maniere daerse hare Goden de Victimas met brachten: Oock soo is te weten/datter geenighen Coninck gecroont wiert/voor aleer dat hy eenighe Provintien overwonnen hadde / ende een menichte van Captijven voor hem brachte/tot sacrificien van syn Goden / alsoo datter van alle canten een onuytsprekelijck dinck was/'tbloet dat tot des Satans eere vergoten ende ghestort wierdt.

Het

Het *22.Capittel.* Hoe dat de selve Indianen al moede waren, ende de wreetheden van hare Goden niet langer verdraghen mochten.

Ese soo uytnemende wreethept (van soo veel Menschen Bloet te stortten/ende een soo swaren tribupt/ van altoos Captyven oste slaven t'overwinnen/tot onderhout van hare Goden) hadde al veel van de selve Barbaren moede gemaeckt/ende lieten hen oock duncken/een onlijdbaer dinck te wesen / niet teghenstaende/door de groote vreese die hen de Ministers der Afgoden/van haren't weghen/voorstelden / als oock door de listighept daerse 'tghemepne volck met bedrogen hielden/en lieten niet af/hare strenghe Wetten te volbrenghen: Doch waren evenwel jammerlijcken verlanghende/haer van soo swaren last ontslaghen te sien/ende was oock een voorsieninge Gods/dat d'eerste die haer Christi Wet vercondichden / dit volck in dusdanighe ghestaltenisse vonden/want lieten haer sonder twijffel voorstaen / dat het een goede Wet ende Godt moeste wesen/den ghenen die alsoo ghedient wilde zijn. Tot desen propooste soo is mp vertrocken ghewe eest/van een eerwaerdich Priester in nieu Spagnien, hoe dat hy ten tijden als hy eerst in't selve Lant ghecomen was/ghevraeght hadde/aen een out ende gheacht Indiaen/hoe dat het by quam/dat d'Indianen Christi Wet so haest hadden aenghenomen/ende de hare verlaten/sonder de selve meer t'approberen noch t'ondertasten ende disputatie daer van te houden/in sulcker voeghen dat het scheen de selve verandert te hebben/sonder door wettelijcke ende genoech-doende redenen daer toe ghemoveert oste beweeght te wesen. Waer op d'Indiaen antwoorde/segghende: En laet u (Vader) niet voorstaen/dat wp Christi Wet soo onbedachtelijcken aenghenomen hebben/als ghy wel segt/want ick verseckere u/ dat wp alreede so moede ende ongherust waren/met de dinghen die ons d'Afgoden op leyden / dat wp voorghenomen hadden de selve te verlaten/ende een ander Wet te verkiesen: Ende om dieswille dat de ghene die ghylieden predickten/ons docht met gheen wreethept vermenght te wesen/comende soo wel t'onsen propooste/als oock soo rechtvaerdich ende goet/soo verstonden wp/dat het d'oprechte Wet moeste wesen / waerom wp die oock met grooter begeerten aenghenomen hebben. 'Tghene dat van desen Indiaen ghesept wiert/comt seer wel over een met het ghene datter ghelesen wert in d'eerste verbalen die Hernando Cortes aen den Kepser Carel de vijfde sont / alwaer hy verhaelt / hoe datter (nae dat hy de Stadt van Mexico overwonnen hadde / wesende in Cuyoacan) tot hem ghecomen zijn/Ghesanten der Ghemepnte ende Provintie van Mechoacan, biddende dat men haer syn Wet oste Geloof wilde sepnden/met den genen diese haer mochten uytlegghen ende verclaren/want waren gheresolveert / de hare te verworpen/ende om dies willc datse haer niet goet en docht te wesen: 'Twelcke Cortes haer verwillichde ende oock dede/ende zijn hedensdaeghs de beste Christenen der Indianen van geheel nieu Spagnien. De Spagnaerden die dese soo wreede Sacrificien der Menschen sagen/namen voor haer/met een opsette wille/ alle haer macht te gebrupcken/om sulcken vervloeckten Vleesch-banck van Menschen uyt te roepen ende te vernielen. Ende dat noch veel meer/alsse op eenen avont t'sestich oste t'seventich Spagnaerden voor haer ooghen sagen sacrificeeren/de welcke ghevangen hadden ghe weest in een Velt-slach/diese in't Oorlogh van Mexico, tegens haer ghehadt hadden. Ende op een ander mael/soo vondense noch te Tezcusco in een logement ghescheven / met hout-cool aen de want/aldus: Alhier heeft gevangen gheleghen den ongheluckighen N. met

N. met sijn mackers / de welcke die van Tezcuco gesacrificeert hebben. Van ghelijcken soo isser een vreemt/doch warachtich dinck gheschiet/de wijle t'selve van gheloofwaerdighe persoonen vertelt wort/ende was/dat staende etlijcke Spagnaerden/ om t'spectakel van dusdanighe offranden t'aenschouwen / soo soude daer een cloeck ende wel dispost Jonghelinck opghesneden/t'herte uytgherockt/ende alsoo/nae haer usantie/van boven de trappen afghe worpen wesen / beneden comende/ teghens de Spagnaerden/in sijn tael ghesept hebben: Cavalleros muerto me han, dat is / Ridders/ sy hebben my ghedoodt: t'welcke aen den onsen een groot medelijden ende afgrijsen veroorsaeckte. Ten is gheen ongheloofiijck dinck / den selven ghesproken te hebben/ nae dat hem t'herte uytghetrocken was / dewijle dat Galenus verhaelt / dat het somtijts/int sacrificeren der Ghedierten/gheschiet is/dat de selve(nae datse t'herte uytgetrocken/ ende op den Altaer ghelept waren)haer verroert ende aemtocht ghegheven/ jae dat meer is/luyde ghebleet/ ende een stuck weeghs heen geloopen souden hebben. Nu achterlatende de disputatie / van hoe dat het selve met de natuere over een comt/ soo is het ghene/dat de materie beroerende is / te aenmercken / met hoe een onlijdtlijcke dienstbaerheyt/ dat de voorseyde Barbaren den Helschen doodtslagher onderworpen waren/ende hoe groote barmherticheyt dat den Heere getoont heeft / in haer sijn sachtmoedighe/oprechte/ende in alles aenghename Wet ghemeyn te maken.

Galen, lib. 2. de Hipocr. & Platon. placit. cap. 4.

Het 23. *Capittel.* Hoe dat den Duyvel onderstaen heeft, de Sacramenten der Heylighe Kercke nae te bootsen.

Het ghene dat aldermeest / van den haet ende weerbarsticheyt des Satans/te verwonderen is/is/dat hy niet alleen in d'Afgoderye ende sacrificien/maer oock in sekere manieren van Ceremonien/ onse Sacramenten(die onsen Heere Jesus Christus ingheselt / ende sijn Heylighe Kercke int ghebruyck heeft)naeghebootst heeft / namelijcken so heeft hy't Sacrament van't Nachtmael (t'welcke het alderhooghste ende Goddelijckste is) onderstaen in een sekere forme nae te bootsen / ende dat / tot een groot bedroch der ongheloovighen/ t'welcke op dese maniere toegaet / te weten / in d'eerste Maent diese in Peru, Râyme noemden / de welcke by ons met December over een comt/soo wordender een seer solennele Feeste ghehouden/Capacrâyme geheeten / met seer groote sacrificien ende Ceremonien / die veel daghen lanck duerde / in de welcke gheenighen vreemdelinck ofte uytheemscher hem int Hoff (t'welcke te Cusco was) mocht laten vinden. Dese daghen voleyndicht zijnde / soo wierden alle vreemdelinghen oorlof ghegheven om te moghen in comen/ende maecktense alsdan de sacrificien ende Feeste deelachtich/met haer t'Sacrament te geven op dese maniere: De Mamacônas van de Son/welcke waren ghelijck als Nonnen / maeckten cleyne Koecxkens van't Meel van't Mays, zijnde de selve gheknecdt ende ghebacken met bloet van witte Rammen/die oock op de 1 selven dach gheoffert werden/ deden alsdan de vreemdelinghen van alle de Provincien terstont in comen / ende steldense in ordene: Dit ghedaen zijnde/so quamen de Priesters/(de welcke van een seker gheslacht/ ende afcomelinghen van Iluqui Yupangui waren) ende gaven elcken Persoon een bete ofte brock van de voornoemde Koecxkens / segghende datse haer dese stucken ofte brocken gaven/op datse met den Inga t'welcke den Coninc van Peru was)vereenicht ende in verdrach souden blijven / ende waerschouden haer oock / gheen quaet teghens den Inga te spreken noch te dencken/maer datse hem altoos goetgunstich wilden wesen / want

den selven beet ofte brock soude getuygenis van haer intentie geven / ende soose haer behoorlijcke plicht niet en deden / soo soudet de selve uytbrenghen ende teghens haer sen wesen. Dese voorgheschreven Koecken wierden ghebracht in groote Goude ende Silvere Schotelen/de welcke hier toe alleenlijck ghebesicht wierden / ontfinghen ende aten al te samen de beten ofte brocken/met een groote dancseggin̄ge aen de Son/ van de weldaet/toonende in de woorden/als oock int gelaet/ een groot contentement ende devotie/protesterende datse van alle haer leven geenich dinc tegens de Son noch tegens den Inga doen noch dencken souden/op welcker conditie sy de voorseyde spijse van de Son ontfingen/ ende dat oock de selve cost soude blijven in hare lichamen tot een getuygenisse der getrouwicheydt diese de Son ende den Inga haren Coninck bewijsen souden. Dese Duyvelsche maniere van uytdeelinghe wierden van gelijcken ghehouden in de thiende Maent/ Coyaraime ghenaemt/ t'welcke September was/ te weten/in de solenne feeste diese çitua noemden/ende dat/met alle de voorschreven Ceremonien. Ende behalven d'uytdeelinghe van't H. Nachtmael/(soo't gheoorloft is soodanighen woort te ghebruycken) soo sonden sy noch oock van de voorschreven Koecken aen alle de Guacas, Heylichdommen ofte vreemde Afgoden/van het gantsche Rijck over/waer toe op de selve tijt aldaer persoonen van alle wegen bereyt stonden/om t'selve t'ontfanghen/segghende datter t'selve van de Son ghesonden werdt / in teycken dat hy begeerde/datse hem al te samen souden achten ende eeren. Van ghelijcken soo wierden daer de Caçicken, (dat zijn d'Overste Regeerders ofte Heeren) door gunste/ oock wat af ghesonden. Yemandt sal dit by avontuer voor een fabel ofte beuselinghe houden/ doch is in effect een dinck dat seecker ende warachtich is / want dese maniere van't Sacrament uyt te deelen/heeft gheduert van den tijt des Ingas Yupanguy af/ (welcke den ghenen was/die de meeste Wetten / ghebruycken ende Ceremonien ingheselt heeft / ghelijck als een ander Numa, in Roome) tot dat het Euangelium onses Heeren Iesu Christi, alle de voorschreven superstitien wech ghenomen heeft/ ghevende de warachtighe ende levendighe spijse/die de Zielen te samen hout / ende met Godt vereenicht. Den ghenen die hem hier van volcomelijcken wil voldoen / mach lesen t'Relaes dat den Licentiaet Polus gheschreven heeft aen den Aerdts-Bisschop van de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen/Don Ierenimo de Loaysa, salder dit / ende noch veel ander dinghen meer/in vinden / t'welcke hy met grooter neersticheyt ende sekerheyt ondersocht ende by een versaemt heeft.

Het *24. Capittel* Op wat maniere dat den Duyvel in *Mexico* onderſtaen heeft, nae te bootſen,de Feeſte ofte Ommeganck van't *Corpus Chriſti*, dat is t'Sacraments-dach, ende d'uytdeelinge van't Nachtmael, die de Kercke ghebruyckt.

En grooter verwonderinge sal veroorsaken/ de Feeste ende ghelijckenisse van het Nachtmael / die den selven Duyvel (als Prince van de Kinderen der Hoovaerdije) in Mexico gheordineert heeft/ ende hoewel dat de selve wat lanck is/ soo salt nochtans goet wesen/t'selve te verhalen / soo ghelijck als het door gheloofwaerdighe Persoonen beschreven is/t'welcke aldus toe ginck: De Mexicanen hielden de principaelste Feeste/van haren Godt Vitzlipuztli, in de Mey-Maent/ ende twee dagen voor de Hoochtijdt/soo quamen de jonghe Dochters (die wy voorzen geseyt hebben/ te wesen gelijck als Nonnen/ ende die haer in den selven Tempel onthielden) ende maelden een groote

quantiteyt

quantiteyt van't zaet van Bledos ofte Mayer/ gelijckelijcken met gheroost Mays vermenght/t'selve ghemalen wesende/kneeddent met Honich/makende alsoo van't voorseyde deech / eenen Afgodt/die soo groot was/als het selve houten Beelt/ende setten hem in de plaets van d'ooghen/groene/ blauwe/ofte witte Coralen/ende voor tanden/ de Granen van't Mays, hem vercierende met alle t'ghewaet ende omhanghsel / dat vooren ghesept is. Nae dat hy aldus tot syn volcomen perfectie ghebracht was / soo quamen alle de Heeren/ende brachten een costelijck ende cierlijck cleet/ghemaeckt nae des Afgoden usantie/t'welcke sy hem aentrocken / Aldus wel ghecleedt ende toeghemaeckt zijnde/soo steldense hem op een blauwe schabel in syn Rosbaer ofte Setel/om alsoo op de schouderen ghedraghen te worden. Als nu den dach van de Feeste ofte Hoogh-tijdt ghecomen was/soo quamen alle de voorschreven jonghe Dochters/ een ure voor den dach/uyt/ghecleedt zijnde met witte cleeren ende met nieuwe verciersels omhangen/ende wierden op dien dach genaemt/ Susters van den Godt Viztlipuztli: Waren oock ghecroont met Crantsen van geroost ende ghebarsten Mays, hebbende dicke snoeren van't selve / om de halsen/welcke haer quamen tot onder de slincker armen/hadden de wanghen ofte t'aenghesicht met verwe bestreken/ ende d'armen van de elleboghen af/tot op de handen toe/ verciert met alderley gecoleurde pluymen van Papegayen. Aldus toeghemaeckt wesende/soo namense de Rosbaer/ofte Setel des Afgodts op de schouderen/ende brachtense tot op de plaets/ alwaer de jonghe Gesellen al te samen al bereyt stonden / ghecleet zijnde met een ghewaet van aerdighe ende seer hupse Netten/hebbende de selve maniere van gecroonde Crantsen/ als de Dochters. Nu comende de Dochters met den Afgodt uyt / soo ghenaeckten de Jongheling hen met grooter eerbiedinghe / ende namen den voorschreven Setel op de schouderen / ende droeghense alsoo tot aen den ondersten trap ofte dorpel van den Tempel, alwaer haer dan de gantsche Gemeynte voor verootmoedighde ende nederbuyghde/ nemende d'aerde van de vloer/ende die haer selven op't hooft legghende/ t'welcke onder haerlieden een ghemeyne Ceremonie was in de principaelste Feesten haerder Goden. Dese Ceremonien aldus ghedaen zijnde/begonst de gantsche Ghemeynte in Processie te trecken/ ende dat/ met soo grooter haesten alst haer ymmers doenlijck was/gaende aldus tot op eenen Bergh/staende een mijl buyten de Stadt van Mexico,ghenaemt Chapultepec, alwaer sy een vermaninghe/ met eenighe sacrificie d eden: t'welcke ghedaen zijnde/scheydden daer weder terstont met de selve haeste van daen/ nae een plaets toe/die niet verre van daer gheleghen was/gheheeten Atlacuiavaya,alwaer sy de tweede vermaninghe deden. Van hier soo ginghen sy tot op een ander Vleck/een mijl verder aen gheleghen/t'welcke ghenaemt wordt/Cuyoacan,van waer sy alsdan weder nae de Stadt van Mexico toe keerden/sonder eens te pauseren/ doende alle desen voorschreven wegh (t'welcke over de vier mijlen was) in drie ofte vier uren tijdts: noemden dese Processie Ypaina Viztlipuztli,dat is te seggen/ den haestigen ofte spoedighen wegh van Viztlipuztli. Wedergheromen zijnde tot aen de voet ofte dorpel van de trappen/soo settense den Setel daer neder/ende namen etlijcke dicke ende stercke coorden/ende bondense aen de vatsels van de Rosbaer ofte Setel/waer mede sy malcanderen helpende/etlijcke van boven/ andere van onderen / ende dat / met grooter achtinghe ende eerbiedinghe/ den Afgodt met Setel met al tot op't opperste van de Tempel hijsten/met een groot getier van Pijpen/Basuynen/ Kinckhoorns ende Trommelen /trocken hem aldus op deser maniere om hoogh/om dies wille dat den steygher van den Tempel seer smal was/ende de trappen seer hoogh opgingen/ waerom sy hem daer / op de schouderen niet en mochten opcrijghen. Ende terwijle dat men den Afgodt om hoogh haelde/soo stont de gantsche Gemeynte op de plaets met

grooter ootmoedicheyt ende vreese. Nae datse hem aldus om hoogh ghehaelt / ende in een Capelleken van Roosen (t'welcke daer toe ghemaeckt was) ghestelt hadden / soo quamen terstont de Jonghelingen / ende stroyden daerom en t'om veel bloemen van verscheyden coleuren / in sulcker voeghen datser den gheheelen Tempel, soo wel van buyten als van binnen / met vervulden. Dit ghedaen zijnde / soo quamen de Dochters uyt / met de boven-gheseyde cleederen ende verciersels om end' aen / brenghende uyt haer vertreck-camer eenighe crakelinghen / die ghemaeckt waren van't deech van gerooft Mays ende t'cruyt Bledos ofte Mayer / te weten / van't selve daer den Afgodt af ghemaeckt was / hebbende de ghedaente van groote beenderen / ende gavense aen de Jonghelinghen / de welcke de selve om hoogh brachten / ende alsoo voor den Afgodt neer leyden / te weten / t'gheheele parck over / tot soo langhe datter niet meer en mochten liggen / dese craeckelinghen van deech noemdense de beenderen ende t'vleesch van Viztlipoztli. Nu dese beenderen daer alsoo gheleyt wesende / quamen alle d'Ouderlinghen (als Priesters / Leviten / ende alle d'ander Ministers) uyt den Tempel, een yder nae syn Ouderdom ende digniteyt / want hadden hier van een seer goede ordinantie ende gheschicktheyt / met hare namen ende tijtelen / comende alsoo achter den anderen uyt / met hare sluyers van Netten / van diversche coleuren ende wercken bewrocht / naer dat een yeders waerdicheydt ende ampte met brachte / hebbende Crantsen op de hoofden / ende ghereghen snoeren van bloemen om de halsen. Achter dese soo volghden de Goden ende Godinnen / diese aenbaden / in verscheyden Figueren / zijnde ghecleedt met het voorschreven Librey. Aldus in ordinantie ghestelt zijnde / rontsom de voorseyde crakelinghen van deech / soo maecktense daer over een sekere Ceremonie van ghesangh ende Dans-spelen / met het welcke de selve ghesegthent ende ghewijet bleven / voor vleesch ende beenderen des selven Afgodts. De wijinghe ende Ceremonie van de crakelinghen ghedaen zijnde / (waer mede die voor vleesch ende beenderen van den Afgodt ghehouden wierden) soo wierdense op de selve maniere gheacht ende ge-eert ghelijck als haren Godt. Terstont hier nae soo quamen de Sacrificeerders / ende deden de sacrificien der Menschen / op de maniere als op een ander gheseyt is. Ende daer wierden altoos op desen tijt meerder quantiteyt gesacrificeert / als op ander daghen / om dat het een soo hooghen Feestdach was. De sacrificien voleyndicht wesende / soo quamen terstont alle de Jonghelinghen ende Dochters uyt den Tempel (toeghemaeckt als gheseyt is) in ordinantie ofte in geleden / ende op een rije tegens den anderen over / al danssende ende singende / ende dat / op het geluyt van een Trommel die daer gheslaghen wiert ter eeren des Afgodts ende van de solenniteyt diese celebreerden / op welcker ghesanghen / alle de Heeren / Ouders ende t'voornaemste volck met een weer-stem antwoorden / danssende rontsom haer heen / makende alsoo te samen een fraeye ende welgheschickten ronden Dans / ghelijck als sy't voor een ghebruyck hebben / blijvende altoos de Jonghelinghen ende de Dochters int midden / tot welcker aenschou aldaer de gheheele Stadt by een versaemde. Op desen dach van den Afgodt Viztlipuztli, soo was het een ghebruyck / (t'welcke oock over t'geheele lant seer scherpelijcken onderhouden wierdt) dat men anders gheen spijs en mochte ghenutten / dan alleenlijck van't voorseyde deech ofte crakelinghen met Honich / daer den Afgodt van ghemaeckt was / ende desen cost moest noch terstondt des morghens / int opgaen van den dach / ghegeten worden / sonder daer eenich water ofte yet anders op te moghen drincken / tot dat het over den middach was / ende soo't contrarie gheschiede / soo hielden sy't voor een groote Kerck-roof ende quade voorsegginghe ofte prognosticatie. De Ceremonien voleyndicht zijnde / mochtense ander dinghen eten / ende onder-tusschen / datse met het selve doende waren / soo verberghdense het Water

voor de

voor de Kinderen/ende waerschouden oock alle de gene/ die tot verstant ende kennis ghecomen waren / datse gheen Water en souden drincken/want seyden / dat Godts toorne op haer soude comen/ende datse daerom souden moeten sterven/ soo datse t'selve met grooter sorghe ende strengicheyt onderhielden. De Ceremonien / Danssen ende sacrificien ghedaen zijnde/soo gingense haer ontcleeden/ ende als dan soo namen de Priesters ende Digniteyten des Tempels den Afgodt van deegh / ende trocken hem de cleederen ende t'ghewaet/dat hy om hadde/ uyt/ ende braken hem/als oock de crakelinghen/die ghewijet waren/in stucken/ ende maeckten daer veel brocken af/ ende beginnende van de voornaemste ofte meeste af/ deeldense de selve om ende gavense de heele Ghemeynte/ groot ende cleyn / soo wel de Vrouwen als de Mans/ in maniere van't Nachtmael / t'eten/ t'welcke sy oock met soo grooter eerbiedinghe / vreese ende tranen ontfinghen/dat het een dinck om verwonderen was/segghende datse t'vleesch ende de beenderen van haren Godt aten/hen voor onwaerdich houdende sulcken weldaet te ghenieten. Nu de ghene die sieck ofte kranck waren / lietent door een ander eyschen / ende wierdt haer met grooter waerdicheyt ende opsicht ghebracht. Alle de ghene die't Sacrament ontfinghen/ waren gehouden te betalen de thienden van't selve zaet/ daer den Afgodt af ghemaeckt wierdt. De solennitevt van't Sacrament ofte t'Nachtmael ghedaen zijnde/soo clommer een Ouderlinck/ van grooter aensien/ om hoogh/ende vercondichde ofte predickte/met luyder stemmen / haerlieder Wet ende Ceremonien. Wie en sout niet verwonderen / dat den Duyvel soo sorghvuldich gheweest is/hem te laten aenbidden/ende te ontfanghen op de selve maniere/ als het Iesus Christus onsen Godt gheordineert ende onderwesen heeft / ende soo ghelijck als het van de heylighe Kercke in ghebruyck is / soo dat het in der waerheyt ghenoech t'aenmercken staet/t'ghene int eerste ghesept is/dat den Satan soeckende is/ soo veel als hy mach/om d'eere ende dienste/die men Godt schuldich is/ t'ontstelen / ende nae hem te trecken/ hoewel dat hy daer doch altoos syn Tyrannye ende onreynicheden met is vermenghende / want is doch een doodtslagher / een onreyne Gheest/ende een Vader der leughenen.

Het 25.Capittel. Van de Biecht ende Biecht-Vaders die d'Indianen ghebruyckt hebben.

VAn gelijcken soo heeft de selve Vader der leugenen willen naebootsen/ t'Sacrament van de Biechte / ende hem van syn Afgoden-Dienaers doen eeren / met de Ceremonien die met het ghebruyck der gheloovighen seer over een comen/want hadden in Peru voor een opinie/dat alle den teghenspoet ende krankheden/diese creghen / haer over quamen door de zonden diese ghedaen hadden/tot welcker remedie/ sy de sacrificien waren gebruyckende: Ende behalven dit / soo Biechten ofte bekenden sy noch oock mondelingh hare zonden/ ende dat/bynae in alle de Provincien / waer toe sy hare gedeputeerde Biechtvaders hadden/so wel van meerder/als van minder qualiteyt/zijnde oock eenige zonden uytghesondert voor d'oversten/ ontfinghen oock penitentien/ende bywijlen seer strengelijck/namelijcken soo wanneer dat den ghenen/ die de zonden gedaen hadde/een arm Mensch was/ende de Biechvader niet en hadde te gheven. Dit ampt van de Biecht te hooren/ was van gelijcken by de vrouwen. Inde Provincien van Collasuyo, so was/ eñ is noch/dese usantie/vā de gochelsche biechtvaders(diese Ychuri,ofte Ychuri noemē) aldergemeynst/ende hebben voor een opinie/dat het een merckelijcke zonde is/eenige

 souden

ſonden in de Biechte te verſwijghen of te bedecken/ ende die Ychuris ofte Biecht-vaders radende daer nae (door loten/ofte in't beſien van't inghewant van eenich Ghedierte/ofſe hem oock eenige ſonden verberghen/ende caſtigerenſe/te weten/haer met eenen ſteen veel ſlaghen op den rugghe te geven/ tot ſoo langhe dat ſy't altemael bekennen/alſdan ſo gevenſe haer penitentie/ende doen daer ſacrificie voor. Deſe Biechte ghebruycken ſy oock/ſoo wanneer dat haer Kinderen/Vrouwen/Mans/ ofte Caciquen (dat zijn de Heeren) ſieck ofte in eenighe ſwarigheden waren / ende als den Inga kranck was/ſoo biechten haer alle de Provintien / namelijcken de Collas. De Biecht-vaders waren gehouden t'ſecreet te bewaren (doch met een ſeker beſteck.) Nu de ſonden/daerſe haer principalijcken van beſchuldichden/waren deſe: Eerſtelijcken van d'een d'ander/buyten Oorlogh/ te doen: Item ſtelen / een anders Wijf te nemen/vergift-cruyderen te maken om quaet te dooden/ofte yemant te betooveren: Hielden oock voor een merckelijcke ſonde/onachtſaem te weſen/in d'eerbiedinge van hare Guacas ofte Afgoden/ende hare Feeſt-daghen t'ontvyeren / ende van den Inga quaet te ſegghen/ende hem niet gehoorſaem te weſen / maer en cauſeerden haer niet van inwendighe acten ofte ghedachten / ende nae't relaes van ſommighe Prieſters/ ſoo beſchuldighenſe haer nu (nae datter de Chriſtenen in't Lant ghecomen zijn) aen hare Ychuris, ofte Biechtvaders/jae tot de ghedachten toe. Den Inga en biechte ſyn ſonde teghens gheenighen Menſche/maer alleenlijcken aen de Son / op dat hy't den Viracocha wilde over draghen/ende hem die vergheven. Nae dat hem den Inga ghebiecht hadde/ſoo maeckte hy een ſekere vadinghe om hem volcomelijcken van ſyn ſonden te reynighen/ t'welcke was op deſe maniere/te weten: Stelde hem in een Raviere van een loopent water/ende ſeyde deſe woorden: Ick hebbe mijn ſonden aen de Son gheſeyt/ende wilt ghy Riviere die ontfanghen ende in de Zee voeren/ op datſe nimmermeer en verſchijnen. Deſe vadinghe ofte afwaſſchinghe ghebruyckten van gelijcken alle d'ander/die haer biechten/met de Ceremonien die de Mooren ofte Machometiſten uſantien ſeer ghelijck waren/de welcke ſy het Guadoi noemen/zijnde van d'Indianen Opacuna gheheeten. Soo wanneer het ghebeurde / dat yemant ſyn Kinderen afſtorven/ſoo hieldenſe den ſelven voor een groot ſondaer/ſeggende dat het door ſyn ſonden toe quam/dat de Soon eer/als de Vader ſtarf. Ende als eenighe van ſoodanighe hare vadinghe (naer de Biecht) Opacuna ghenaemt/doen ſouden/als geſeyt is/ſoo moeſtenſe van eenich miſmaeckt Indiaen (als van een Bultenaer/ofte van de ghene die eenighe andere ghebreken der natuere hadde/met Netelen ghegeeſſelt weſen. Soo de Toovenaers ofte Waerſegghers door hare loten ofte voorſegginghe/ beveſtichden/datter eenich ſieck Menſch/ofte krancke ſterven ſoude/ ſoo en twijffelden ſy niet eens haer eyghen Soon om te brenghen/ (al waſt ſchoon datſer geen meer en hadden) waer mede ſy verſtonden ende meynden gheſontheyt te vercrijghen/ſeggende datſe haer Soon tot een ſacrificie/in haer plaets opofferden/ende nae dat de Chriſtenen in't ſelve Landt gheweeſt zijn/ſoo heeft men noch evenwel deſe wreetheyt/ op etlijcke plaetſen/ondervonden gheſchiet te zijn. Het is in der waerheyt een dinck om te noteren/dat dit ghebruyck / van heymelijcke zonden te Biechten/d'overhandt behouden heeft/als oock van ſoo ſtrenghe penitentien te doen / ghelijck als daer was/te vaſten/ haer ghewaet / Gout ende Silver over te gheven/ haer op de Gheberghten t'onthouden/ende zware ſlaghen op den rugghe te verdraghen. Ende daer wort van een onſen gheſeyt/datſe noch hedenſdaeghs (in de Provintie van Chicuito) eenighe van deſe peſtilentiale Biechtvaders ofte Ychuris gemoet hebben/ zijnde van veel ſiecken ende kranken beſocht/maer beginnen/door Godts genade/ in alles tot kenniſſe te comen/ ende de groote weldaet van onſe Sacramentale Biechte te verſtaen/ tot de

welcke

welcke sy haer met grooter devotie ende geloove laten vinden. Het is eensdeels een voorsieninghe des Heeren gheweest/t'voorleden ghebruyck ghedooght te hebben/ op dat haer onse Biechte niet swaer en valle/aen te nemen/ waer mede den Heere in alles gheglorificeert (ende den Duyvel als een schimper bespot) blijft. Ende om dat het hier te propoost comt/soo sal ick ons verhalen t'ghebruyck van vreemde Biechte/die den Duyvel in Iapan ingheuoert heeft/nae dat het selve door eenen brief/van daer ghesonden/gerelateert wert/den welcken aldus luyt/segghende: Daer staen in Oçaca eenighe uytnemende groote Steenrotsen/ ende dat/soo hoogh/ datter eelijcke scherpten ende spitsen opcomen/die over de twee hondert vademen in de hooghte hebben: Onder dese Rotsen ende scherpe spitsen/heeft men een punt/die uytwaerts aen steeckt ofte overhanght/de welcke soo vreesselijcken aen te sien is/dat de Xamabuxis (dat zijn de Pelgrims) van daer alleenlijcken by te comen/beginnen te sitteren ende te beven/ende t'hayr te Berch te staen/door die afgrijselijckheydt van de selve plaets. Op dese voorseyde uytstekende ofte overhanghende punt is ghestelt / met een vreemt artificie) een groote Ysere-Schaft / van drie ofte meer vademen lanck / ende aen't eyndt van dese Schaft/soo is ghehecht een maniere van een gewicht/welcker ballancien ofte weeghschalen soo groot zijn / dat in een van de selve/ een Man sitten mach/ ende de Goquis (t'welcke zijn de Duyvels in figueren van Menschen) doen / dat de Pelgrims / een voor een/in een van dese weeghschalen gaen sitten/ alsdan soo doense/door een artificie van een omloopent radt / dat de voorschreven Schaft / met de weeghschalen daer aen/allengskens uytghevoert wert/in sulcker voeghen/dat het eyndtlijcken gantsch ende t'eenemael in de Lucht blijft hanghen / zijnde een van de Xamabuxis in d'eene schael gheseten. Ende door dien dat de ballance/daer de Man in sit/gheen teghen-gewicht altoos/in d'ander schael en heeft/soo daelt hy daer terstont met neer/ende d'ander stijght gheheelijcken om hoogh / tot soo langhe datse boven aen de Schaft comt te steunen/alsdan so roepen hem de Goquis, van de steenrotse af/ toe/ dat hy hem Biechte/ende alle syn zonden segghe die hy ghedaen / ende in ghedachtenisse heeft / dit selve gheschiet aldus met soo luyder stemmen / dat het alle de ghene die daer ontrent zijn/ wel hooren moghen/ waer mede hy hem terstont beghint te Biechten/ende eenighe van de omstaenders lachen om de zonden diese hooren / ende andere suchtender om/ ende op elcke zonde dien hy seyt/soo daelt die ander weeghschale (te weten/ de ledighe die om hoogh hanght) altemets een weynich nederwaert/tot soo langhe dat hy eyntlijcke (alle de zonden uytghesept hebbende) met de ledighe balance in ghelijcke swarte over een comt. Hanghende den ellendighen penitent aldus met de andere weeghschael effen ende over een / soo doet alsdan de Goquis t'radt wederom/ ende de Schaft binnen in gaen/om daer weder te moghen uytclimmen / settende soo weer een ander in sijn plaets/ tot datse al te samen op de voorschreven maniere ghewegnen ende ghebiecht zijn. Dit selve is vertrocken gheweest van een van de voorseyde Japonen/ (nae dat hy Christen ghewoorden was) den welcken dese Bedevaert selve seven reysen ghedaen hadde/hebbende soo veelmaels in de weeghschael geseten/daer hy hem openbaerlijck gebiecht hadde/ ende seyde/dat soo daer by ghevalle yemant van dese/die aldaer ghestelt waren/zijn zonden niet te recht/ghelijck alsse gepasseert waren / en bekende/ofte de selve versweegh/ soo en woude de ledighe balance niet dalen: Ende soo hy noch daerenteghen (nae datse hem vermaent hadden de waerheydt te Biechten) obstinaet bleef/van niet te willen bekennen/ soo slingherde hem de Goquis uyt de balance van boven neer / alwaer hy in een ooghenblick in morselen viel. Maer desen Christen/Jan gheheeten/seyde ons/dat de vreese ende verschrickinge van dese plaets/ ordinaris soo groot is/voor alle de ghene die daer by comen/ende t'perijckel om uyt de

balance aen stucken te vallen/ staet een yeghelijck soo grouwelijck voor ooghen / dat het bynae nimmermeer en ghebeurt/ ofte sy belijden alle hare zonden reyn upt. Dese plaets wort met een ander naem gheheeten/Sangenotocoro, dat is te seggen/een plaetse der bekentenisse ofte Biecht. Door dit Relaes siet men seer claerlijck / hoe dat den Duyvel gepretendeert heeft/ Godts dienste naer hem te trecken / doende de zonden Biechten(t'welcke den Salichmaker ingheselt heeft tot remedie van den Mensche) met soodanighe Duyvelsche superstitie / ende dat / tot haer meer der verderffenis / zijnde de Heydenschap van Iapon niet min / als die van de Provincie van Collao in Peru.

Het 26. Capittel. Van de mismaeckte salvinge die de Maxicaensche Priesters ende andere Natien ghebruyckten , als oock van hare Toovenaers.

IN de oude Wet heeft God geordineert/ en de maniere ingheselt / hoe ende waer mede dat Aaron ende d'ander Priesters ghewyet souden werden/ ende wy hebben oock in de Euangelische Wet van ghelijcken het Heylighe Chrisma ofte Vormsel/ als oock de salvinge die wy ghebruycken / als wy Priesters van Christo ghewijet worden. Desghelijcx soo wasser in d'oude Wet een seeckere welrieckende ghemaeckte Salve/ de welcke/door Godts bevel/anders nieuwers toe ghebruyckt wiert / dan alleenlijck tot Godes dienste. Alle dit selve heeft oock den Duyvel op syn maniere willen naebootsen/maer ghelijck als hy placht/met een inventie van soodanighe onthydighe ende vuyle dinghen/datse daer door selfs genoech openbaren/ wie dat den Autheur daer van is. De Priesters der Mexicaenscher Afgoden / salfden haer op dese maniere/ te weten/besmeerden ofte bestreken haer van't hooft af tot op de voetē toe/ ende t'gantsche hayr over/ende van dit smout/ t'welcke sy daer alsoo nat op deden/ soo quam hen t'hayr te wassen/ghelijck als ghebreydde vlechten/in voeghen dat het scheen te wesen/ ghelijck als de Maen van de Peerden / soo wanneer datse in vlechten ghebreyt ende opghebonden is / comende t'selve met lanckheyt van tijdt soo lanck te wassen/ dat het haer tot over de knyen heen reyckte/zijnde t'ghewicht daer van soo swaer/ datser genoech aen te lijden hadden/ want en scheerdent noch en cortent van all e haer leven nimmermeer af / ofte ten was dat haer sulcx (door den grooten Ouderdom vergunt/ ende datse tot eenighe laste der Regeeringhe ofte andere eerlijcke Ampten der Ghemeynte ghestelt werden/droeghen t'voorseyde hayr ghevlecht met Catoenen vlechtsnoeren van ses vingheren breet. Nu den roock daerse haer met beroockten ende aenstreken/was ordinaris van swartsel/ want het selve is van ouderen herecomen altoos een aenghename ende bysonder offrande ghewee st van hare Goden / waer door het oock seer gheacht ende in eeren ghehouden was : waren altoos met dit swartsel ofte Inckt van't hooft tot de voeten bestreken / soo dat het schenen swarte Morianen te wesen. Ende dit was haerlieder ordinarische salvinghe ofte besmeersel/ uytgheso ndert dat soo wanneer sy ginghen / om de Bosschagien / de toppen van de Berghen/ ende de donckere ende vreesselijcke Spelonckeu ende Holen/daerse hare Afgoden hadden/te sacrificeren ende te bewierooc ken / alsdan soo ghebruycktense een andere bysondere salvinghe / met sekere Ceremonien om de vreese te verjaghen ende een onbeschroemt hert te crijghen. Dese salve was ghemaeckt van sekere fenijnighe Ghedierten/als van Spinnen/Scorpioenen/Rupsen ofte Rijpen / Salamandren / Adderslanghen/

ſlanghen/etc. de welcke van de Jonghers der Collegien vergadert werden/ende waren daer oock ſoo op gheſlepen/datſer altoos een groote menichte by een hadden/ teghens ſoo wanneer datſe haer van de Prieſters afgheepſcht wierde: Oock ſoo was hare particuliere ſorghe/deſe fenijnighe Gedierten op te jaghen/ende ſooſe by gevalle (ptwers anders om gaende) eenighe van de ſelve int gheſicht creghen/ſoo ſteldenſe haer terſtondt te weer/om die met alder neerſtichepdt te vanghen/ even ghelijck offer haer t'leven aen ghehanghen hadde. Hier uyt quamt oock dat d'Indianen ghemeynlijcken van deſe fenijnighe Ghedierten gheen vreeſe en hadden/ handelende de ſelve ghelijck als eenighe ander dinghen / door oorſake datſe in duſdanighe exercitien opghevoet waren. Om nu t'ſmout hier van te maken/ ſo naemenſe die alle gelijck te ſamen/ ende braedenſe op de hertteſt des Tempels, die voor den Altaer ſtont/tot ſoo langhe datſe al te ſamen tot aſſchen wierden / alſdan ſoo dedenſe deſe aſſche in mortieren ofte ſtampers/met veel Tabaco, (dat is / Petum ofte Nicotianum) t'welck een cruyt is/ dat van dit Volck gebruyckt wort/om t'vleeſch te verdooven/ ende den arbeyt niet te gevoelen/waer mede de ſelve aſſche vermenghden / want dedenſe de cracht verlieſen. Werpen noch oock onder deſe aſſche ende t'voorſeyde cruyt ſommige levende Spinnen/ Schorpioenen ende Kupſen/ofte Rijpen/t'welcke ſy alſoo t'ſamen omhutſelden ende ſtampten. Dit aldus ghedaen zijnde/ ſoo deden ſyer een ſeker gemalen zaet onder/Ololuchqui ghenaemt/t'welcke van d'Indianen in dranck en inghenomen wort/ om Viſioenen te ſien/welcker effect ofte operatie/is/een van ſyn ſinnen te berooven. Maelden noch oock van ghelijcken met de voorſchreven aſſche/ ſwartharighe Wormen/welcker hayr alleenlijck vergift is / alle dit ſelve kneedenſe alſoo te ſamen met ſwartſel/ende dedent alſdan in Potkens / t'welcke ſy alſoo voor hare Goden ſtelden/ ſegghende dat het ſelve haren coſt was / waerom het oock van hen een Goddelijcke ſpijſe gheheeten wiert. Met dit ſmeerſel dan/veranderden ſy haer in gochelaers / ſaghen ende ſpraken met den Duyvel. Soo wanneer dat de Prieſters met dit ſmout beſtreken waren/ſoo verlorenſe alle vreeſe/ende vercreghen eenen wreeden Geeſt met een fel ghemoet/in ſulcker voeghen / datſe de Menſchen in de ſacrificien met grooter ſtoutmoedichepdt ombrachten/gaende by nacht ende ontijden alleen op de Gebergh ten/in donckere vreeſſelijcke Spelonckten ende Holen / verachtende de wreede Ghedierten/want lieten hen voor ghewis voorſtaen/dat de Leeuwen/Tygren/Wolven/ Serpenten / ende andere wreede Ghedierten die daer int Gheberghte onthouden/ voor haer de vlucht nemen ſouden/ende dat/door de deucht ende cracht van't voorſeyde Goddelijcke ſmout: Ende al waert ſchoon / datſe niet ghevlucht hadden door de cracht van't ſmeerſel/ſouden ten minſten wechghelooopen hebben door t'gheſicht van een ſoo Duyvelſche figuere daerſe in getransformeert waren. Van ghelijcken ſo was dit voorſchreven Betumen ofte ſmout dienſtich / om krancken ende kinderen met te gheneſen / waerom het ſelve van een yeder een Goddelijcke Medecijne ghenaemt worde. Hierom waſt / datſe oock van alle weghen tot de Prieſters ende Digniteyten quamen/ghelijck als tot haer Salichmakers/om hen van de Goddelijcke Medecijne t'appliceren/ ende ſplieden beſtreken daer de ghebreckelijcke plaetſen met / ende daer wort geaffirmeert datſer merckelijcke baet by vonden / t'welcke moeſt comen/door dien dat het Tabaco ofte Nicotiaen ende t'Ololuchqui ſeer goet ende geapprobeert is/ om t'vleeſch te verdooven ofte te verſachten: Ende zijnde geappliceert tot plaeſters/ ſoo is het ſelve alleen werckende de doodinghe int vleeſch: Hoe veel te meer/ daer ſoo veelderley ſtof van fenijn by is? Ende door dien dat het haer de pijne verlichte / ſoo lietenſe haer voorſtaen / dat het een werckinghe van gheneſen ende een Goddelijck dinck was: Waerom deſe Prieſters oock eenen toeloop hadden ghelijck als Heylighen/de

 ghen/de

ghen/de welcke de slechte ende eenvoudighe met dusdanighen bedrogh begochelden ende int Net hielden/haer soo veel diets makende alsse selve wilden/ maeckende oock datse altoos ghehouden bleven/ om hare Medecijnen ende Duyvelsche Ceremonien te comen versoecken/want hadden soo veel autoriteyts ende aensien/datse haer (sooser yet diets maeckten) t'selve ghenoech voor een artijckel des geloofs conden doen aennemen: Ende alsoo wast oock/datse onder de Gemeynte duysentderley superstitien/ van Wieroock te offeren/opbrachten/als oock de maniere van't hayr te scheeren/ende stockskens met draden van Slanghen-Beenkens aen de halsen te binden/ende datse hen op sulcken tijt ende ure souden baden: Item van s'nachts by een vyertest te waken/anders gheen Broot t'eten/dan van't ghene dat hare Goden gheoffert was: Beriepen hen oock terstont op haer Waersegghertje/ ende voor-seyden de dingen int besien van't inghewant der Beesten ende circulen van't Water. In Peru soo ghebruyckten de Toovenaers ende Ministers des Duyvels van ghelijcken veel gochelerije ende voorsegginghen/want de groote menichte/die daer van dese Waerseggers/ Lotwerpers/Gochelaers/Teycken-bedieders/ ende ander duysentderley soorten van valsche Propheten waren/was een dinck sonder eynde. Ende dese pestilentie duert noch meestendeel hedensdaeghs/doch evenwel int heymelijck/ want en derren hare Duyvelsche Godloose Ceremonien ende superstitien int openbaer niet ghebruycken/ van welcker bedriegherije ende Godtloosheydt breeder ende int bysonder ghewaerschout wort/in de Confessionael ofte onderrechtinghe der Biechte/ ghemaeckt door de Prelaten van Peru. Daer wierde/ namelijcken/ onder dese Indianen/een soorte van Tooverije ende Toovenaers toeghelaten/door de Coninghen Ingas, de welcke zijn gelijck als Nigromanten ofte Swarte-Constenaers/ die haer in soodanighen ghestaltenis ende figuere veranderen alsse willen/ende vliegen een verre ende verscheyden wegh/ in weynich tijts/door de Lucht heen/doorsiende t'ghene datter omgaet/ ende spreken oock met den Duyvel/den welcken haer uyt sekere steenen ofte andere dinghen/ (die sy in grooter eeren houden) tael ende antwoort geeft. Dese dienen voor Waerseggers/ als om te segghen/t'ghene datter in verre Landen ende contreyen gheschiet is/eer dat men daer tijdinghe van heeft/ofte comen mach/ghelijck alst noch ghebeurt is/na datter de Spagnaerden int Lant gheweest zijn/want is geschiet/datse geweten hebben/ alle de beroerten/Veldt-slaghen/oneenicheden ende dooden/ soo van de Tyrannen als van des Coninckx zijde/als oock van de persoonen in bysonder/die over de twee of drie hondert Mijlen van daer/ghebeurt waren/ ende dat/ op den selven dach ende stont/ ofte s'daeghs daer nae/alsse gheschieden/t'welcke door eenen natuerlijcken ganck ofte wegh/onmoghelijcken was soo haest te weten. Om dit abuys van Waersegghertje uyt te rechten/ soo stellense haer in een huys dat van binnen toegesloten is/ende drincken haer soo droncken/ datse gantsch uyt haer verstant zijn/ als dan soo comense een dach daer nae/ende antwoorden op t'gene datter ghevraeght wort. Sommighe segghen ende affirmeren/dat de selve een sekere salvinghe ofte smeersel gebruycken: oock soo segghen d'Indianen/dat d'oude Wijven ghemeynlijcken dit Officie useren/ ghelijck als daer zijn d'oude Vrouwen van een Provincie/ ghenaemt Coaîllo, ende van een ander Vleck/Manchâi gheheeten/als oock in de Provincie van Gnarochiri, ende op ander plaetsen diese ons uytsonderen. Dienen van ghelijcken om te verclaren/ waer dat de verloren ofte ghestolen dinghen zijn/welcke soorte van Tooverije op alle plaetsen ghevonden wort/tot de welcke ghemeynlijcken ende seer ordinaris die Anacônas ende Chinas (die de Spagnaerden dienen) haren toevlucht nemen/ alsse yet van haer Meesters verloren hebben/ ofte begeerich zijn om eenighe voorleden ofte toecomende gheschiedenissen te weten/ ghelijck als wanneer datse nae de Spaensche

Steden

Steden toe gaen/om eenighe bysondere ofte ghemeyne affairen/soo vraghense alsdan oft haer wel of qualijc gaen sal/ofte offer ooc sullen siec worde of sterve/of gesont wederom comen/ofte offer oock sullen vercrijgen/t'ghene datse gaen versoecken/waer op dan de Toovenaers/jae ofte neen antwoorden/hebbende eerst met den Duyvel ghesproken in een duystere plaetse/in sulcker voeghen dat men syn stem wel hooren mach/sonder te sien met wien noch wat dat hy spreect/tot welcker effecte sy duysenderley Ceremonien ende superstitien zijn doende/om den Duyvel te verwecken/haer wel te deghen vol ende sat drinckende/ende ghebruycken tot dit officie/int bysonder/van een cruyt/Villca ghenaemt/daer sy't nat ofte sap af uytdouwen/ende in de Chicha (dat is haren dranck)ofte yewers anders in doen. Nu soo mach/by alle t'ghene dat ghesept is/blijcken/hoe groot dat die ellendichept ende t'ongheluck is/van den genen die soodanighen Ministers tot Leermeesters hebben/welcker officie anders niet en is/dan enckel bedroch: Oock soo wort bevonden/datter geen meerder swaricheyt onder d'Indianen en is/(om de waerheydt van't heylighe Euangelie aen te nemen)dan de ghemeynschappe van de voorschreven Toovenaers/de welcke ontallijcke veel waren/ende noch wel zijn/al hoe wel datse door de ghenade Godts/ende neersticheyt der Prelaten ende Priesters/al te mets beginnen minder/ende niet soo hinderlijck/te worden/ende etlijcke van de selve hebben haer bekeert/ende openbare bekentenisse ende predicatie voor de Gemeynte ghedaen/wederroepende hare dwalinghen ende bedrieghertje/doende verclaringhe van haerder argheliften ende leughenen/waer uyt een groote vruchte ende wasdom ghevolcht is / soo ghelijck als wy door Brieven van Iapon verstaen van ghelijcken/in de selve Contreyen/gheschiet te zijn/tot een groote eere ende glorie van onser Godt ende Heere.

Het 27. *Capittel.* Van andere Ceremonien ende costuymen der Indianen, die met den onsen ghelijck zijn.

ANdere ontallijcke Ceremonien ende costuymen hadden d'Indianen/waer van veel met die van de oude Wet van Moyse ghelijckenis hebben. Andere comen met d'usantie der Mooren ofte Machometisten over een/ende etlijcke hebben oock eenich schijnsel met die van de Euangelische Wet/soo ghelijck als daer zijn/die badinghen/ofte t'gene datse Opacuna heeten/t'welcke was haer in Water te baden/om van hare sonden reyn te blijven. De Mexicanen hadden van ghelijcken haer Doopsels met dese Ceremonien/te weten/sacrificeerden wat/van d'ooren ende t'Manlijck lidt der Kinderen/die nieu ghebooren waren/waer in sy eenichsins de Joodtsche Besnijdinge naer quamen. Dese Ceremonien worden principalijcken ghebruyckt met de Kinderen der Coninghen ende Heeren/t'welcke aldus toeginck: Soo haest als de selve gheboren waren/soo wisschense de Priesters af/ende ghewasschen zijnde/soo steldense haer in de rechter hant een cleyn rappierken/ende in de slincker hant een rondasken. Nu de Kinderen van't ghemeyne volck/steldense yet van't ghereeschap/van haerder hantwercken/in de handen/ende de Meyskens eenich ghereetschap van Spinnen/Weven/ende Naeywerck/dit ghebruycktense aldus vier daghen lanck/t'welcke al te mael ghe schiede voor eenighen Afgodt. In de Houwelijcken soo haddense oock hare manieren van Huwelijcks-voorwaerden/ende ghebruycken/daer den Licentiaet Polus een gantsch Tractaet van gheschreven heeft/van't welcke hier nae wat gehandelt sal worden. Ende in andere dinghen/soo hadden hare Ceremonien ende usantien

oock eenighe maniere van redelijckheyt. De Mexicanen worden ghetrout ende t'samen gheven door de handen haerder Priesters / op dese maniere: De Bruydegom ende Bruydt stelden haer voor den Priester by den anderen / de welcke haer als dan beyde by der handt nam / ende vraeghde offse begeerden te trouwen: Nu haren wille verstaen hebbende / so nam hy een eynt van de sluyer / daer sy 't hooft met bedeckt hadde / ende een ander eynt van sijnen Mantel ofte omslach / ende bontse te samen / daer een knoop van maeckende / ende brochtse dan alsoo ghebonden tot harent in huys / alwaer een ontsteken vyertest stont / om de welcke hy haer seven maels dede rondtsom gaen / dit ghedaen zijnde / soo ginghen de ghetroude by den anderen neer sitten / zijnde t'Houwelijck hier mede besloten. De Mexicanen waren uytnemende jalours / van de volmaecktheyt haerder Bruyden / want soo syer eenighe feylen aen bevonden / gavent met der daet / als oock met laster-woorden te kennen / tot een groote versmaetheyt ende schaemte der ouders ende vrienden / waerom / dat sy daer niet beter nae ghesien hadden: Maer de ghene die haer eere bewaert hadden / ende t'selve alsoo bevindende / dedense groote feeste ende chiere aen / doende aen haer ende haer Ouders groote giften ende gheschencken / als oock groote Offranden aen hare Goden / met groote Banketten / te weten / een in syn / en een ander in haer huys: Ende so wanneer datmense hem te huys brachte / soo wiert alle t'gene dat hy ende sy van provisie te samen brachten als van Landen / Juweelen ende ander ghewaet / per memorie ghestelt / welcke memorie van haer Ouders bewaert wiert / op dat / soo sy by gheval quamen te onthuwelijcken / (ghelijck als het onder hen een ghebruyck was) ende niet wel over een en quamen / men de deylinghe van de goederen doen mochte / nae dat een yder inghebracht hadde / scheldende den anderen quijt / soo dat elck een dan weder mochte trouwen met wie datse wilden / ende hem bleven de Sonen / ende haer de Dochters / ende hen wierdt alsdan oock seer scherpelijcken bevolen / niet weder te versamen op Lijfstraffe / t'welcke seer strenghelijck ende scherp onderhouden wiert. Nu al hoe wel datse in veel ceremonien met den onsen schijnen over een te comen / so is het nochtans / niet teghenstaende / different / ende dat / door die groote vermenginge diese altoos met de ongheschickte grouwelen hebben. Het ghemeyne ende t'meeste hier van / is / een van drie dinghen te hebben / te weten / of wreetheydt / of onreynicheyt / ofte ledicheydt / want waren al te samen of wreet ende hinderlijcken / als Menschen te dooden ende bloet te vergieten / of waren onreyn ende ontijdich / als t'eten ende te drincken in den naem van de Afgoden / haer soo leelijcken te besmeeren ende aen te strijcken / met andere duysent verachte dingen / ofte waren ten minsten ydel / wanckelbaer ende t'eenemael leedich / ende meer Kinder dinghen als Mans daden / zijnde de reden hier van / d'eyghen conditie van den boosen Geest / welcker intentie altoos is / quaet te doen / ende te verwecken tot doodtslaghen ende onreynicheyt / ofte ten minsten tot ydelheden ende onvolmaeckte verontledinghe / t'welcke bevonden sal worden van een yder / die de handelinghe des Duyvels (met den Menschen / die hy bedrieght) met achtinghe wel doorsiet / want wort in alle syn insettinghen / alles ofte eensdeels bevonden van 't ghene dat gheseyt is. Ende nae dat de selve Indianen t'licht van ons gheloof ontfanghen hebben / so lachen sy / ende drijven selve haer spot met de Kinder dinghen / daer sy van hare valsche Goden met verontledicht hebben gheweest / de welcke sy lieden veel meer / uyt vreese (van datse haer quaet doen souden / soose haer niet in alles onderdanich waren) dienden / dan uyt eenige liefde diese tot haer hadden / hoe wel datter oock veel van haer in bedroch leefden / met een valsche hoope van aerdtsche goederen ende tijtlijcke weldaden te ghenieten / want van de onverganckelijcke en quam haer niet eens in ghedachten: Oock soo staet t'aenmercken / dat ter plaetsen / daer de tijdtlijcke

moghent-

moghentheydt ende macht aldermeest verheven was / aldaer wierden oock de superstitien aldermeest vermeerdert / soo ghelijck als men sien mach aen de Rijcken van Mexico ende Cusco, al waer de Aenbidtsels ofte Goden so veel waren/ dat het een ongheloofljjck dinck schijnt te wesen/ want waren alleen binnen de voorschreven Stadt van Cusco, over de drie hondert int ghetal. Van de Coninghen van Cusco, soo was Mango Inga Yupangui, den ghenen/ die de meeste Godtsdiensten haerder Afgoden opbracht ende vermeerden/ inventerende duysentderley manieren van Sacrificien/ Feesten ende Ceremonien. Ende t'selve was van ghelijcken/ in Mexico, by den Coninck Iscoâlt, welcke was den vierden van't selve Rijcke. Onder d'ander Natien der Indianen/ als in de Provincie Guatimala, in de Eylanden/ int nieuwe Coninckrijck/ in de Provincie van Chile, ende onder andere Gemeynten/ (al hoe wel datse een groote menichte van superstien ende sacrificien hadden) soo waren sy nochtans niet te ghelijcken met die van Mexico ende Cusco, alwaer den Satan hem was onthoudende/ ghelijck als in syn Roome of Jerusalem/ tot dat hy daer/ t'sijner spijt/ van daen ghedreven is/ ende in syn plaets ghestelt ende inghevoert wert / het heylighe Cruys/ ende t'Rijcke Christi onsen Heere/ besittende t'gene dat den Tyran geusurpeert/ ofte onrechtelijcken nae hem ghetrocken hadde.

Het 28. Capittel. Van sommighe Feesten, die, die van *Cusco* ghebruyckt hebben, ende hoe dat den Duyvel van gelijcken heeft willen nabootsen het *Mysterium* ofte verborghentheyt der H. Dryvuldicheyt.

Om nu dit Boeck te besluyten/ t'welcke is/ van dat de Religie aengaet/ soo resteert daer noch wat te segghen/ van de Feesten ende solemniteyten/ die d'Indianen ghebruyckt hebben / de welcke (om datse veel ende verscheyden waren) al te samen niet verhaelt moghen werden. D'Ingas, Heeren van Peru, hadden tweederley Feesten/ waer van eenige ordinaris waren/ die op haren besetten tijt ende in de Maenden quamen/ ende andere extraordinaris/ die door eenighe wichtighe oorsaken overquamen/ soo gelijck als wanneer datter eenen nieuwen Coninck ghecroont / ende eenich Oorlogh van importantie aenghevanghen wierden / ofte datter een groote benautheydt van quade tijden was. Van de ordinarische Feesten soo is te verstaen / datse in elck een van de twaelf Maenden des Jaers / een sonderlinghe Feeste ende Sacrificie deden: Want al hoe wel datse in elcke Maent ende Feeste des selven/ hondert Schapen ofte Rammen offerden/ soo moestense nochtans van verscheyden coleuren ofte gedaenten wesen. In de eerste Maent/ die sy Rayme hieten/ (t'welcke December is) so hieldense d'eerste Feest/ zijnde oock de principaelste van allen/ waerom de selve Capacrayme genaemt wierdt/ dat is een costelijcke ofte principale Feeste ghesept. In dese Feeste/ soo wiert daer een groote menichte van Schapen ende Lammeren/ tot een sacrificie/ gheoffert / ende wierden ghebrandt met ghewrocht ende welrieckent hout/ brachten daer oock Schapen/ Gout ende Silver by/ ende settender de drie ghesneden Beelden der Sonne/ ende de drie van den Donder/ Vader / Soon ende Broeder / diese seyden/ de Son ende den Donder te hebben. In dese Feesten/ soo wiert de jonghe Ingas ghedediceert/ dat is/ de Guâras ofte Doecken opgheset/ ende d'ooren deurboort/ wordende van d'Ouden met slinghers ghegeesselt / ende t'gantsche aensicht met bloet overstreken/ t'welcke al te mael was tot een teycken/ datse den Inga ghetrouwe Ridders souden wesen. Daer en mocht niet een vreemdelinck / in dese Maent ende Feeste / in Cusco

Cuſco weſen/maer als de Feeſten volepndicht waren / ſoo mochten al die van bupten/ binnen comen/alſdan ſoo wiert haer ghegheven van de koecken/die van't Mays ende t'bloet der ſacrificie ghemaeckt waren/t'welcke ſp aten tot een tepcken/datſe met den Inga vereet nicht waren / als voozen gheſept is. Het is voozwaer om te noteren/hoe dat den Duyvel/op ſijn maniere/ van ghelijcken in de Afgoderije/de Dzpevuldichept ingheuoert heeft/want de dzie voozſchzeven Beelden der Sonne/waren geintituleert Apoînti, Churîunti ende Intiquaoqui, dat is ſoo veel gheſept als den Vader ende Heere Son/den Soon Son / ende den Bzoeder Son. Op de ſelve maniere ſoo noemdenſe oock de dzie Statuen ofte Beelden van Chuquûlla, welcke is van den Godt die hem is onthoudende in de Ghewefte ofte Regioen der Lucht/daer den Donder/Reghen ende Sneeu van daen comt. My is indachtich/ hoe dat mp ghewieſen wiert(weſende in Chuquiſaca)van een eerwaerdich Prieſter/een Informatie/ die ick langh ghenoech in handen ghehadt hebbe / in de welcke vooz warachtich vertoont wiert/hoe dat een ſekere Guâca ofte Aenbidtſel / daer d'Indianen Profeſſie vooz deden / den Tangatânga t'aenbidden/eenen Afgod was/die ſp ſepden/in een/dzie/ende in dzie/een te weſen: ende als hem den ſelven Prieſter hier van was verwonderende/ ſoo ſepde ick hem / dat mijn gheloof was/dat alle het ghene dat den Duyvel/door ſijn leugens ende bedzoch/ de waerhept mochte ontſtelen/dat hy't ſelve dede, ende dat/met alſulcken helſchen ende weerbarſtighen hoovaerdije/als hy altoos begeerich geweeſt is/om Godt ghelijck te weſen. Nu/keerende tot de Feeſten/te weten/van de tweede Maent/die genaemt wiert/Câmay,ſoo noemenſe noch/boven de ſacrificien/d'aſſchen/ende wierpenſe in een afloopent water / volghende de ſelve alſoo vijf mijlen weeghs / met leenſtocken in de handen/van achteren nae/biddende datſe die tot in de Zee wilden brenghen/want aldaer ſoo ſoude den Viracocha t'ſelve Preſent ontfanghen. In de derde / vierde ende vijfde Maent/ſoo offerden ſp van gelijcken/in elcke Maent/ haer hondert Schapen/ te weten/ſwarte/beplackte/of bonte ende grauwe/met noch veel ander dingen/t'welcke wy achter latẽ om niet moeplijc te weſen. In de ſeſte maent/genaemt Hatuncûzqui Aymorâi,welcke met de Mep-Maent over een comt/ſoo wierden daer oock hondert Schapen(ende dat/van alle coleuren)geoffert. In deſe Maen ende Maent/(t'welcke is in den tijt dat men t'Mays upt den Oegſt t'hups brenght)ſoo dedenſe de Feeſte(die noch hedenſ daeghs onder d'Indianen ſeer gheuſeert werdt)dieſe noemen Aymorâi: Deſe Feeſte wozt ghedaen/ ſoo wanneer dat men van de Chacra , ofte de Bouwerije af/nae hups toe comt/met ſekere geſangen/waer mede ſp biddende zijn/ dat het Mays, t'welcke ſp noemen Mamacôra,langhe mach dueren/nemen van haer Chacra,Bouwerije ofte Acker-Lant/een ſeeckere quantitept van't beſte Mays, ende legghen dat/met ſekere Ceremonien/in een clepn bondelken(genaemt Perua)dat dzie nachten bewakende/alſdan ſo doen ſp het ſelve Mays in de coſtelijckſte deckſels ofte Mantels dieſe hebben/ende nae dat het wel toegheſtopt ende berept is/ſoo aenbiddenſe deſe Perua, ende houdent in grooter weerden / ſegghende dat het de Moeder van't Mays , van haer Chacra ofte Bouwerije is / ende dat het Mays van't ſelve ſpn hercomſte ende onderhoudt heeft : Doen in deſe Maent een byſondre Sacrificie / ende de Toovenaers vzaghen aen de Perua , of het oock kracht heeft vooz het toecomende Jaer : Ende ſoo't dan neen antwoozdt / ſoo brenghen ſp't op de ſelve Chacra ofte Bouwerije / om te verbzanden / t'welcke ſp met ſoodanighen ſolennitept doen/ als een peghelijck vermach/makende met de ſelve ceremonien weder een ander Perua,ſeggende datſe het ſelve vernieuwẽ/op dat het zaet vã't Mays niet te looz en gae:maer ſoo't ant woozt/dat het cracht genoech heeft om langer te duerẽ/ſo laten ſp't tot het ander jaer toe blijven. Deſe voozſchzevẽ ſuperſtitie duert noch tot hedenſ daechs toe/eñ is onder d'Indianẽ

ſeer ghe-

seer ghemeyn dese Peruen, met de Feesten van't Aymorâi te houden. In de sevenste Maent/ Auca ycuzqui Intirâymi gheheeten/ de welcke met Junio over een comt/ soo dedense de Feeste/ Intirâymi ghenaemt/ in de welcke geoffert werden/ hondert van de Schapen Guanacos, ende seyden/ dat dit de Feeste van de Son was. In dese Maent soo maecktense een groote menichte van Statuen ofte Beelden/ die ghewrocht ofte gesneden waren van't hout Quinua, zijnde al te samen met costelijcke cleederen toeghemaeckt / ende deden den dans diese Câyo noemden: stropden in dese Feeste veel bloemen over den wegh/ zijnde d'Indianen seer bestreken ofte besmeert/ ende de Heeren met goude plaetkens aen de kinnen behangen/ gaende al te samen al singende. Staet t'aenmercken/ hoe dat dese Feeste bynae comt te vallen op den selven tijdt/ als by ons Christenen de solemniteyt van't Corpus Christi, ofte Sacraments-dach/ ghehouden wordt/ ende heefter oock in sommighe dinghen eenich schijnsel van ghelijckenis met/ ghelijck als daer is/ in de danssen/ representatien ofte ghesanghen. Door dese oorsake/ soo zijnder eenighe onder d'Indianen gheweest/ ghelijck als men daer hedensdaeghs oock noch wel vint/ die hen laten duncken / dat het celebreren van onse solenne Feeste van't Corpus Christi, ofte Sacraments-dach / veel superstitien heeft / ende datse noch hare oude Feeste van't Intirâymi celebreren. In de achtste Maent/ genaemt Châhua Huarqui, soo wierden daer ander hondert Schapen verbrandt/ in voeghen als gheseyt is/ al te samen graeuachtich/ hebbende de coleur van Vizcâcha: dese Maent comt met d'onse van Iulio over een. In de neghenste Maent/ gheheeten Yapaquis, soo wierden daer ander hondert Schapen van Castagnen coleur verbrandt / ende daer wierden soo onthalst als verbrandt / duysent Cuîes, op dat het Ys/ de Locht/ 't Water ende de Son/ de Châcaren ofte d'Acker-landen/ niet en wilden beschadighen: dese schijnt met Augusto over een te comen. In de thiende Maent/ gheheeten Coyaraymi, soo wierden daer verbrant/ ander hondert witte ghewolde Schapen. In dese Feeste (die met Septembri over een comt) soo dedense de Feeste/ Situa ghenaemt/ 't welcke gheschiedde op deser maniere: Vergaderden haer al te samen/ op den eersten dach/ eer dat de Maē uytquam/ ende soo haest alsse de selve int ghesicht creghen / soo maecktense een groot gherucht met roepen ende crijten/ hebbende brandende toortsen in de handen/ met de welcke sy d'een d'ander op't lijf sloeghen/ segghende: laetter het quaet uytgaen/ 't welcke sy noemden Panconcos. Dit ghedaen zijnde/ soo dedense de generale afwasschinge in de spruytende wateren ende Fonteynen/ een yeder in sijn eyghen conduyt ofte toebehoorte/ ende droncken alsdan vier daghen achter den anderen. In dese Maent soo brachten de Mâmacônas, van de Son / een groote menichte van de koecken/ die met het bloet der sacrificien ghebacken waren / ende gaven daer elcke vreemdelinck een brocke ofte beet van: sonvent van ghelijcken aen de vreemde ofte uytheemsche Geacas van't gantsche Rijcke over / als oock aen verscheyden Guracas, in teycken van't gantsche Rijcke over/ als oock aen verscheyden Curacas, in teycken van't verbont ende ghetrouwicheyt aen den Son ende den Inga, als vooren geseyt is. D'afwasschinghe ofte t'baden/ de dronckenschap/ ende eenich spoor van dese Feeste Sîtua ghenaemt/ zijn evenwel noch hedensdaeghs op etlijcke plaetsen duerende / doch met de ceremonien eenichsins wat verscheyden/ ende seer heymelijck/ alhoewel dat het principaelste/ als oock int openbaer/ te niet ende ghecesseert is. In de elfste Maent/ gheheeten Homarâimi punchaiquis, soo wierden daer ander hondert Schapen ghesacrificeert: ende soo't gheschiede/ datse water ghebreck hadden/ soo steldense een geheel swart Schaep op een vlack veldt/ vast ghebonden / om dat het reghenen soude/ ende goten daer veel Chîcha rondtom / ende en gaven t oock niet t'eten / voor aleer dat het quam te reghenen. Dit selve wordt van ghelijcken noch aldus / op desen selven tijdt/ in veel

in veel contreyen onderhouden/ t'welcke is in Octobri. In de laeste Maent ghenaemt Ayamara, soo wierden daer ander hondert Schapen gesacrificeert/ als dan soo dedense de Feeste Raymiçantâra Râyquis gheheeten: In dese Maent / welcke met Novembri over een comt/ soo bereyde men alle t'ghene dat noodich was/ voor de Jonghers / die men in de aenvolgende Maent Oorlinghen soude maken/ doende de Jonghers oock met de ouden een sekere Monsteringhe/ als oock sommige sprongen ende buytelen. Dese Feeste noemdese Ituraymi, de welcke ordinaris gedaen wiert/ soo wanneer dat het te veel ofte te weynich regende/ ofte alsser pestilentie was. Van extraordinarische Feesten / die seer veel waren/ soo was de voornaemste/ den ghenen/ diese Ytu hieten: Dese Feeste van Ytu en hadde geen besetten tijt/ dan dedense alleenlijck in tijden van nooden: Ende om de selve te doen/ soo vaste alle het Volck twee dagen lanck/ in welcken tijt sy gheen vrouwen aen en roerden/ noch en aten oock geenich dinck met sout/ noch Axi, noch en droncken oock gheen Chicha, vergaderden hen al te samen op een plaets/ daer gheenighen vreemdelinck/ noch eenich Ghebrekte was/ ende hadden voor dese Feeste/ sekere Mantels/ Cleederen eñ Ghewaet/ t'welcke alleenlijck hier toe was dienende: ginghen in Processie met de Mantels over t'hooft bedeckt / ende dat seer verlanckfaem met het ghelupdt van haer Trommelen / sonder d'een d'ander eens te spreken/ t'welcke aldus duerde eenen gheheelen dach ende nacht over/ tot des anderen daeghs daer aen volghende / als dan soo aten/ droncken ende dansten sy twee daghen ende nachten over / segghende dat haerlieder ghebedt verhoort was: Ende hoe wel dat men t'selve hedensdaeghs niet en doet met alle de voorseyde Ceremonien / soo is het niet teghenstaende seer ghemeyn/ een ander diergelijcke Feeste te doen/ diese Ayma noemen/ met eenighe Cleederen diese alleenlijck daer toe houden. Dese maniere van Processie/ ghelijck als ghesepdt is / van bywijlen met Trommels / ende t'vasten voor aen/ met de dronckenschap achter nae/ gebruyckense in tijden van groote nooden ende benautheden: Ende hoe wel datse t'sacrificeren van de Runderen / ende ander dinghen/ (diese voor de Spagnaerden niet verbergen moghen) ten minsten int openbaer/ naeghelaten hebben/ soo onderhoudense nochtans/ des niet teghenstaende / veel Ceremonien / die haren oorspronck van de voorschreven oude Feeste ende superstitien hebben. Hierom soo ist noodich/ dat men op't selve achtinghe heeft/ namelijcken om dieswille datse dese Feeste van't Ytu noch hedensdaegs zijn doende met dissimulatie ende onder den duym/ in de danssen van't Corpus Christi, ofte den Ommeganck van't Sacraments-dach/ makende de danssen van Llamallama, van Guacon, ende andere dierghelijcke/ conforme d'oude Ceremonien ende superstitien / die d'Indianen/ ten tijden haerder Heydenschap/ plachten te hebben/ op datse van de Pastooren ende Priesters niet toegelaten worden/ ghelijck als men aldaer/ int ghene dese materie beroerende is/ breeder Relaes van gegeven heeft / ende is voor dese mael genoech alhier aengheroert te hebben / d'exercitie / daer den Duyvel syn Devotaryssen mede berontledicht hadde/ op dat men t'syner spijt sien mach/ wat onderscheyt ende verschil datter is / tusschen t'licht ende de duysternis / ende van de Christelijcke waerheyt tot de Heydensche leughenen/ al hoe wel dat der Menschen ende Godts Vyandt/ noch soo veel ghesocht heeft/ Godts dinghen met artificien ofte conste nae te bootsen.

Het

Het *29. Capittel.* Van de Feeste van't *Iubileo*, ofte Aflaet, die de Mexicanen ghebruyckt hebben.

DE Mexicanen en waren in hare solenniteyten ende Feesten/niet minder curieus / ende hoe wel datse in de goederen beter coop waren/so warense nochtans/sonder comparatie / in't s'Menschen bloet veel costelijcker. Van de principaelste Feeste van Viztlipuztli, is voren gehandelt/nae de welcke de Feeste van den Afgodt Tezcatlipuca seer gesolenniseert was. Dese Feeste quam in de Mey-maent / ende hadden in haerlieder Kalendier ofte Almanack/den naem van Toxcoâlt, maer de selve verliep ende verschricte in sulcker voeghen/datse alle vier Jaren/met de Feeste der Penitentie/over een/ende gelijck quam/in de welcke Indulgentia plenaria, ofte volcomen Aflaet/ende vergiffenis der sonden was. Sacrificeerden op desen dach een slaef/die de gelijckenis van den Afgodt Tezcatlipuca hadde/t'welcke was op den neghenthienden Meye. In de Vesperlyt van dese Feeste/soo quamen de Heeren in den Tempel, ende brachten een nieu cleet/ soo ghelijck als dat van den Afgodt/'t welcke hem de Priesters (d'ander Cleederen uytgedaen zijnde) aen trocken/ende bewaerden d'uytghetrocken Cleederen/met soo grooter eer waerdigheyt/ende noch meer als wy d'Ornamenten ofte Misgewaet handelen. Ende daer waren oock in de Cofferen des Afgodts/veel ghereetschaps/als van verciersels/Juweelen/ende ander Baggen ende Arm ringhen van costelijcke Pluymen/de welcke anders nieuwers toe en dienden/dan daer alsoo te liggen / alle 't welcke van haer soo wel aengebeden ende ge-eert wiert/als den selven Godt. Nu/ behalven 'tgewaet/daerse hem op den selven dach met aenbaden/ soo behingense hem oock noch daer en boven met bysondere triomph-teyckenen van Pluymen / Arm-ringen/ Son-hoeden/ende ander dingen. Op dese maniere toegemaeckt zijnde/dedense de Gordijne/die voor de deure hinck/wech/op dat hy van een yeder gesien mochte werden: Ende in't op-doen/so quam daer een Digniteyt (van den selven Tempel) uyt / zijnde op de selve maniere gecleedt als den Afgodt/hebbende eenige Bloemen/ende een cleyn steenen Fluytken/van een seer snel geluyt in de hant/'t welcke hy (inghekeert zijnde tegens t'Oosten) blies ofte speelde/doende also van gelijcken int keeren nae't Westen/ Noorden ende Zuyden. Aldus gespeelt ofte geblasen hebbende/ nae alle de vier zijden der Werelt/ ('t welcke soo veel bedtedde/als dat het de teghenwoordigen/ ofte die absent ende van der handt waren/hooren mochten) soo sette hy de vinger op de vloer/ ende nam daer wat Aerde af/'t welcke hy in de mont stack/ende op at/tot een teycken van aenbiddinge/doende 'tselve van ghelijcken/alle de ghene die present waren/ ende streckten haer/al schreyende ter neder/ende aenriepen de donckerheyt der nacht/ende de Windt/haer biddende/datse hen doch niet en wilden begheven noch vergeten/ ofte datse haer 'tleven wilden benemen/ende so veel moeyten/ alsser in passeerden/ op een eynt brengen. Met dat dit Fluytken geblasen ofte ghespeelt wierdt/soo gevoelden de Dieven/Overspeelders/Dootslagers/ofte eenige andere soorte van misdadigers/een groote verschrickinge ende droefheyt/jae sommighe ontstelden hen so seer / datse haer niet en costen onthouden noch dissimuleren misdadich te wesen/waerom alle de selve anders niet en baden tot haren Godt/ dan dat hare misdaden niet gheopenbaert en mochten worden/stortende veel tranen/met groot berou ende leet wesen/ende offerden menichte van Wieroock/om Godt te versoenen. De vrome ende cloecke Helden / als oock alle d'oude Soldaten/die de Krijgh volchden/en hoorende t'Fluytken/so badense

aen God den Schepper/ende aen den Heere/door wien wy leven/als oock aen de Son/ ende aen d'andere hare principale Goden/met een seer groote benauthept ende devotie/ datse hem doch tegens hare Vyanden wilden victorie ende sterckte verleenen/om veel Captyven ofte slaven te mogen vangen/tot een vereeringhe haerder sacrificien. Dese voorseyde Ceremonien wierden gedaen thien dagen voor de Feeste/in welcken tyt de Priesters altoos op't Fluytken speelden / op datse al te samen d'aenbiddinghe van d'aerde t'eten/doen souden/als oock om aen d'Afgoden t'eysschen/'tghene dat sy begeerden/doende alle dagen de gebeden met suchten ende karmen /ende d'oogen nae den Hemel/ghelyck als den ghenen die leetwesen ende berou van hare schulden ende sonden hadden/hoe wel dat dit henlieder berou anders niet en was / dan door vreese van lichamelycke straffe diese creghen/ende niet om d'eeuwighe: Want affirmeren/ datse niet en wisten/datter in't ander leven so nauwen straffe was/waer door sy hen oock soo onpynlycken ter doot begaven/meynende dat men aldaer al te samen in rusten was. Nu/gecomen zynde den eersten dach der Feeste/van desen Afgodt Tezcatlipuca, so versaemde haer de gheheele Stadt ofte Gemeynte op de plaets/om gelyckelycken oock te celebreren de Feeste van den Almanack ofte Kalendier, die wy ghesept hebben/te heeten Toxcoâlt, dat is soo veel geseyt/als een dinck dat droogh is / welcke Feeste altemael streckende was/om water van den Hemel te eysschen/ in maniere gelyck als wy de Processien ende Gebeden doen/ende hierom soo hieldense dese Feeste altoos in de Mey-maent/'twelcke is den tyt datmen in't selve Lant 'tregen-water aldermeest van doen heeft. Men begonst de selve Feeste te celebreren den negensten Meye/ende voleynden den negenthienden. In den morghenstont van den laetsten dach/soo brochten haer Priesters een Rosbaer ofte Setel uyt / die seer verciert was/met Gordynen ende Sluyers van verscheyden manieren. Dese Setels hadden soo veel handt-vatsels alsser Ministers waren diese draghen souden/ de welcke al te samen met swartsel bestreken quamen/hebbende langhe gemaeckte ende ghevlochte hayren/die te middewegen met witte riemen ofte bindtsels ghebonden waren/zynde de cleederen van't levrey des Afgodts. Op desen Setel so steldense de personnagie des Afgodts/die tot dit Ampt uytgesondert was/den welcken sy noemden / de ghelyckenisse van den Godt Tezcalipuca, namen hem op de schouderen/ende brachten hem int openbaer tot aen den voet van de trappen/alsdan so quamen terstont hier nae de geestelycke Jongelingen ende Dochters/van den selven Tempel, uyt/met een dicke coorde/die ghedraeyt ofte ghemaeckt was van snoeren van gheroost Mays, met den welcken sy den geheelen Setel omringhden/ende hingen oock terstont een snoer ofte vyftich/van't selve / om des Afgodts hals / met een Crants op't hooft: Dese Coorden wierden genaemt Toxcâlt, 'twelcke so veel te bedieden was/ als de drooghte ende onvruchtbaerheyt des tyts. De Jongelingen quamen met Gordynen van Netten gemaeckt/om-wonden/ende met Crantsen/ende vyftighen ofte snoeren van't gheroost Mays, ende de Dochters waren ghecleedt met nieuwe habyten ende verciersels / hebbende van ghelycken vyftighen van't selve om de halsen / ende op de hoofden hulsels van ryskens ofte roeykens ghemaeckt/altemael met Mays bedeckt / zynde de voeten ende d'armen bepluymt/ende de kaken ofte wangen met verwe aengestreken: brachten van ghelycken/veel Crantsen ende snoeren / ofte vyftighen van't gheroost Mays met haer uyt/ende steldense ende hinghense de voornaemste op de hoofden / ende om de halsen ende gavender oock in de handen eenighe Bloemen. Den Afgodt aldus op syn Setel ghestelt zynde/soo haddense op de gheheele plaets een groote menichte van Mey-boomen ofte groene tacken van Mangcy, welcker Bladeren breet ende vystelich zyn. Den Setel op de schouderen der voorseyder ghestelt zynde / soo droeghense den selven

den selven in Processie binnen in den Omganck van de plaets / hebbende voor haer heen gaen/twee Priesters/elck met een Vyertest ofte Wieroocks-vat/de welcke den Afgodt gestadelijcken bewieroockten: Ende t'elcken mael datse't Wieroock daer in wierpen/soo heftense d'armen soo hoogh op/ nae den Afgodt ende de Son toe / alsse ymmers mochten/segghende datse haer lieder ghebeden ten Hemel wilden opvoeren/ soo ghelijck als den selven roock was opwaerts treckende. Al het ander volck die op de plaets den Afgodt/in't ront som gaen/ van achteren nae volghden/ hadden al te samen nieuwe coorden in de handen/die ghemaeckt waren van't gaern van Manguey, ende dat/van een Vadem lanck, met een knoop aen't eynde/ waer mede sy haer disciplineerden ofte geesselden met groote slaghen op den rugge / in maniere ghelijck als men hem by ons/op den heylighen ofte witten Donderdach/ disciplineert. Den gheheelen omvanck van de plaets ende de Tinnen van't dack / stonden altemael vol groene tacken ende Bloemen / ende dat / soo fraey ende lustich verciert ende toeghemaeckt/dat het een vermaken om sien was. Dese Processie aldus ghedaen zijnde/soo hijstense den Afgodt weder in syn plaets daer hy behoorden te staen/terstont daer na soo quam daer een groote menichte van Volcke / met Bloemen die op verscheyden manieren toeghemaeckt waren/ende strooyden der den Altaer / met synen omvanck/ als oock de gantsche plaets vol van/in sulcker voeghen dat het een voorbereydinghe van een monument ofte begraeffenis scheen te wesen. Dese dinghen worden aldus door des Priesters handen bestelt/doende de Jonghelinghen des Tempels d'administratie van buyten aen/ende bleef dien dach/met syn Capelle alsoo ontdeckt/sonder de sluyer daer voor te hebben. Dit ghedaen zijnde/soo quamense al te samen ten offer/ te weten/met Gordijnen/Sluyers/Juweelen/costelijcke Ghesteenten/Wieroock/harsighe Houten/Koren ayren van Mays, Quartels/eyndelijcken met alle het ghene/ dat men in dierghelijcken solenniteyten ghewoon was t'offeren. In de offerande van de Quartels ('twelcke van den Armen was) ghebruyckten se dese ceremonie/ te weten/ gavense aen den Priester/de welcke die/in't nemen / de hoofden af trock / ende alsoo terstont aen de voet van den Altaer heen wierp/om 't bloet t'ontloopen / doende oock alsoo met alle de gene die daer geoffert wierden. Van andere Vruchten/ ende eetbare waren/offerden een yegelijck nae syn vermoghen / 'twelcke door de Ministers des Tempels aen de voet van den Altaer geleyt wiert/ende sy waren oock de gene die't op namen/ende in de Cellen (diese daer hadden) droegen. Dese solennele offerande aldus voleyndicht zijnde/soo ginck het volck in haer woonplaetsen ende huysen eten / blijvende daer en tusschen de Feeste aldus opgheschort/tot nae de maeltijt. Middeler-tijt soo veroccupeerden haer de Jongelingen ende Dochters des Tempels (met de voorschreven verciersels toeghemaeckt) den Afgodt te dienen / van alle het ghene dat hem voor syn eten ghedediceert ofte toe-gheeygent was/'twelcke bereyt wiert van andere Vrouwen die beloftenis ghedaen hadden/haer dien dach te verontledigen/ om den Afgodts kost te koocken/ende hem dien gantschen dach over/te dienen. Alle de gene die aldus beloften gedaen hadden/ quamen in't aencomen van den dach / haer presenteren aen den Opsiender des Tempels, om ghebooden te wesen/ wat datse doen souden/ ende deden oock 'tghene haer bevolen was / met grooter sorghe ende neerstigheyt: Brachten daer nae soo veelderley inventien ende verscheydenheyt van spijse / dat het een dinck om verwonderen was. Dese cost aldus bereyt/ende den tijdt van de Maeltijt ghecomen synde/soo quamen alle de Dochters des Tempels in Processie uyt/hebbende elck een korfken vol Broot in de eene/ende een Komme ofte schotel van de toegemaeckte spijse/in d'ander hant/eñ voor haer heen/so ginc een out bedaegt Man/de

welcke voor Hof-meeſter diende/met een ſeer antijcks habijt/te weten/hadde een wit
Choor-cleedt aen/'twelcke hem reyckte tot over de knyen / ende daer onder een root
leyren Wambays ſonder mouwen / op de maniere van een Sambenito, ('twelcke in
Spagnien de ſchand-rockxkens zijn/die d'Inquiſitie de miſdadighers tot een Peni=
tentie doet dragen/alſſe haer van de Ketterye bekeeren ende af-ſtaen) ende hadde in
de plaets van mouwen/vleugelen/daer eenige breede riemen ofte banden uyt quamē/
aen de welcke (te weten/recht achter op de rugge) een middelbare Calabaça ofte Cau=
woerde hinck/die door eenige gaetkens (die daer in waren) vol Bloemen ſtack/heb=
bende binnen in verſcheyden dingen van ſuperſtitie. Deſen Ouden ginck aldus toege=
maeckt/voor alle 'tgereetſchap ſeer ootmoedich/droevich/ende met neder gheſlaghen
hoofde heen/ende comende by't beſteck ('twelcke was aen de voet van de trappen/ſo
dede hy een groote ende ootmoedige eerbiedinge/ende ſtelden hem aen d'een zyde/alſ=
dan ſo genaeckten de Dochters/een ende een/met het eten/met een groote reverentie/
de welcke altemael op een rije geſtelt wierden: Dit gedaen zijnde/ſo quam den ouden/
ende geleydenſe alſo wederom/ende ſy keerden alſdan wederom nae hare vertreck-
plaetſe toe. Nae dat ſy ingegaen waren/ſo quamen de Jongelingen ende Miniſters
des ſelven Tempels, uyt/ende hieven de ſpijſen van daer op/ende brachtenſe in de Cel-
len der Digniteyten ende Prieſters/de welcke vijf daghen achter een ghevaſt hadden/
maer eens daeghs etende/zijnde van hare Vrouwen afgeſondert/ſonder in alle de vijf
dagen eens uyt den Tempel te comen/hen ſeer ſtrengelijcken met Coorden geeſſelen=
de: Aten van deſe Goddelijcke ſpijſe (gelijck als ſyſe noemden) ſo veel alſſe mochten/
van de welcke oock niemant gheoorloft was t'eten/dan ſy lieden alleen. Na dat nu alle
'tvolck gegeten hadde/ſo quamen ſy weder by den anderen op de plaets/om de Feeſte
te celebreren/ende t'eynde daer van te ſien/alwaer ſy dan een ſlaef ofte gevangen uyt=
brachten/die den Afgodt een Jaer lanck gherepreſenteert hadde/zijnde gecleet/toege=
maeckt ende ge-eert/ghelijck als den ſelven Afgodt. Ende nae datſe hem al te ſamen
reverentie gedaen hadden/ſo leverdenſe hem in de handen van de Sacrificateurs/ die
oock op de ſelve tijdt uyt quamen/ende genomen zijnde by de handen ende voeten/ſoo
ſneedt hem de Paus de borſt open/ende haelde daer t'herte uyt / dat met de hant ſoo
hoogh opſtekende als hy mocht/'tſelve aen de Son ende den Afgodt vertoonende/als
op een ander verhaelt is. Deſen/die den Afgodt repreſenteerde/aldus gedoot zijnde/ſo
quamenſe op een ghewijede plaets/die tot dien effecte ghedeputeert was/comende de
Jongelinghen ende Dochters/met de voorſchreven toemaeckſels / alwaerſe in ordi=
nantie geſtelt zijnde/by de Trommel/op't gheluyt van't ſpelen / der Digniteyten des
Tempels, danſten ende ſongen/ende alle de Heeren toe-ghemaeckt zijnde met de ſelve
teyckenen ofte omhangſels/die de Jongelinghen droegen/danſten in't ront/rontſom
by haer heen. Op deſen dach ſo en wierdender ordinaris anders geen meer ghedoodt/
als deſen geſacrificeerden/want daer wierden alleenlijck om de vier Jaren eens / an=
dere met hem gedoot: Ende ſoo wanneer dat het ſelve geſchiede/ſoo was het t'Jaer
van't Aflaet ende Indulgentia plenaria. Nu haer ghenoegen hebbende van ſpelen/eten/
en drincken/ende de Son onder zijnde/ſo gingen de voorſchreven Dochters nae haer
vertreck-plaetſen/ende namen groote aerde ſchotelen/vol ghebacken Honich-broot/
welcke bedeckt waren met eenige gemaeckte Fruyten van Doots-hoofden eñ beene=
deren/ende brachten den Afgodt Collacie, clommen tot aen de plaets/die voor de deure
van de Capelle ſtont/ende 'tſelve daer nederſtellende/ſo gingenſe met haren Hofmee=
ſter vooraen/in de ſelve ordinantie weder af/gelijck alſſe gecomen waren: Terſtont
daer nae/ſo quamen alle de Jongelingen met Rieten in de handen/ende in ordinantie
geſtelt zijnde/uyt/ ende liepen nae de Trappen des Tempels toe / doende elck een ſyn

beſt/om

best/om voor d'ander aen de schotelen der Collatie te genaken/ende de Digniteyten des Tempels hadden achtingh ende ooghmerckinghe om te sien wie dat d'eerste / tweede/ derde ende vierde/daer by quam/sonder van alle d'ander meer wercks te maken / tot datse alle de Collatie aen-grepen ende wech droegen / gelijck als groote overblijfselen van heylichdommen. Dit gedaen zijnde/soo namen de Digniteyten ende Ouderen des Tempels,de vier eerste die daer aengecomen waren/ende steldense te middewegen van haer/ende brachten se alsoo tot in de Cellen, alwaerse haer met seer goede verciersels begaefden ende vereerden/ende wierden oock van dien tijt voortaen gheacht ende gherespecteert ghelijck als uytghelesene ende vernaemde Mannen. De opneminghe der Collatie gedaen/ende die gecelebreert wesende met een groote blijschap ende gerucht/ soo gavense alle de Dochters ende Jongelingen/die den Afgodt gedient hadden/ oorlof/datse wech gaen mochten/ende alsoo ginghense oock d'een voor ende d'ander naer uyt: Ende ten tijden datse wech ginghen/soo stonden alle de Jonghers der Collegien ende Scholen/by de deure van de plaets met gemaeckte Bies ende Cruyt-ballen in de handen/ende bewierpense/haer begeckende ende den spot daer met drijvende / als een volck die haer van den dienste des Afgodts af-scheyden/gingen alsdan met vryicheyt/om met haer selven te doen 'tghene datse wilden/waer mede de solenniteyt ende Feest ten eynde was.

Het 30.*Capittel.* Van de Feeste der Cooplieden, die de *Cholutecas* ghebruyckten.

AL hoe wel datter ghenoech geseyt is van de Godtsdiensten die de Mexicanen hare Goden aendeden / des niet tegenstaende/om dat den Godt/die genaemt was Quetzaâlcoalt , eenen God van't rijck volck was/ende een bysondere Godts-dienste ende solenniteyt hadde/soo sullen wy alhier verhalen/'tgene dat van syn Feeste gherelateert wort. Nu/so worde de Feeste van desen Afgodt gesolenniseert op dese maniere/te weten/veertich dagen te voren/soo kochten de Cooplieden een wel gefatsonneerde slaef/ sonder eenich letsel ofte teycken/so wel van sieckten/als van wonden ofte slagen: Desen cleedense alsdan met het selve gewaet ende verciersels des Afgodts/om dat hy hem dese veertich dagen soude representeren: Ende aleer datse hem nu cleeden/so reynichden ende wiesschense hem tweemaels in een Lack ofte Meyr/'t welcke sy der Goden Lack noemden. Aldus gereynicht ende gewasschen wesende/soo cleeddense hem op de selve maniere/als den Afgodt gecleet was: wiert alle dese veertich daghen over seer ge-eert/om het gene dat hy representeerde/stelden hem des nachts in een Kauwe ofte besloten Tralie/ (als op een ander geseyt is) om niet wech te loopen / ende haelden hem des morgens terstont wederom uyt/hem stellende op een eerlijcke ende behoorlijcke plaets/alwaerse hem dienden ende costelijcke spijsen t'eten gaven: Ende als hy gegeten hadde/soo hingense hem snoeren/ofte wijstigen van Bloemen om den hals/ ende gaven hem veel rieckerkens in de handen / hadde seer volcomelijcken syn Lijfwacht/ende veel ander volcks die hem ghelеydden ende met hem door de Stadt ginghen/ende den selven ginck over al singende ende danssende/ om voor de ghelijckenis van haren God bekent te wesen/ende nu beginnende te singen/soo quamen de Vrouwen ende kinderen uyt haer huysen loopen / om hem te groeten ende offerande te doen/gelijck als eenen Godt. Negen daghen voor de Feeste ofte Hooghtijt/soo quamender twee achtbare oude Mannen/van de Digniteyten des Tempels,voor hem/ en

haer voor hem verootmoedighende/seyden sy met een seer nederighe ende sachte stem: Heere/sult weten/ hoe dat van nu over negen daghen/ uwen arbeyt van danssen ende singhen een eynt neemt/want sult alsdan sterven/ende hy soude antwoorden/ dat het te goeder tijden mocht wesen. Dese ceremonie noemdense Neyôho, Maxîlt, Hêztli, dat is te segghen/die Voorbereydinghe:ende alsse t'selve deden/ soo saghense hem met grooter achtinghe aen / of hy hem oock noch met de selve blijschappe danste als hy plach / ende soo hy't selve niet en dede met soodanighen vreuchde als sy't wel begeerden / soo dedense een seer walghelijcke superstitie / te weten/ ginghen terstont ende namen de Vlijmen ofte Scheermessen van't sacrificie / ende wiesschense van't Menschen bloet/datter van de voorgaende sacrificien aengheklceft was/met welcke afspoelinghe sy hem eenen dranck maecten/ die met een ander van't Cacao vermengt was/ t'welcke sy hem alsoo te drincken gaven / want seyden dat het selve soodanighen operatie in hem werckte / dat hy sonder eenighe memorie ende bynae uytsinnich bleef/ van't ghene datse hem gheseyt hadden/keerende weder tot d'ordinarische ghesangen: ende seyden noch meer/dat hy hem selfs/ door dese middel/met grooter blijdschap presenteerde om te sterven/zijnde door desen dranck betoovert. D'oorsake waerom datse den selven sochten de droefheyt wech te nemen/was om dieswille datse t'selve voor een seer quade voorsegginghe en de prognosticatie hielden van eenich groot quaet. Nu/ den dach van de Feeste ghecomen zijnde/ soo namen hem de Sacrificateurs/des middernachts/ (nae datse hem eerst veel ghe-eert/ met Musijck ghesonghen/ende bewieroockt hadden) ende sacrificeerden hem op sulcken maniere/als op een ander verhaelt is/doende van sijn herte/ offerande aen de Maen/ende daer nae den Afgodt daer met bewerpende / latende t'Lichaem van de trappen des Tempels van boven neer af rollen/alwaer hy dan opgenomen wiert van den genen die hem geoffert hadden/ t'welcke waren de Cooplieden/ welcker Feeste dit was. Opghenomen zijnde / droeghense hem ten huyse van een van de voornaemste/ alwaer sy er verscheyden spijsen af deden bereyden / om met den dagheraet t'bancket ende de maeltijdt van de Feeste te celebreren/begroetende eerstelijcken den Afgodt met eenen goeden morgen/ende eenen cleynen dans diese hem aendeden / ondertusschen dat het daeghde ende t'Sacrificie ghekoockt worde. Daer nae/soo versaemden hen alle de Cooplieden tot dit Bancket/namelijcken de gene die de handelingh hadden van slaven te coopen ende vercoopen/tot welckes laste stont alle Jaeren een slaef te offeren tot de ghelijckenisse van haren Godt. Desen Afgodt was een van de principaelste van die contreye/ghelijck als verhaelt is / ende alsoo was oock den Tempel, daer hy in stont/van grooten aensien ende hadde t'sestich trappen om daer op te comen/ende op't opperste van't selve / een plat van middelbare breede/ t'welcke seer curieuslijck gheplaveyt was. Te middeweghe van dit plat/stont een groot ende ront stuck/in maniere van een Oven/ met een enge ende leege incomste/in sulcker voeghen dat men hem seer moest buyghen ende bucken om daer door in te comen. Desen Tempel hadde van ghelijcken / Cellen ofte woonplaetsen/ghelijck als alle d'ander / alwaer Conventen waren van Priesters/Jonghelinghen/Dochters/ende van Jonghers/als op een ander gheseyt is/by de welcke alleenlijck een Priester assisteerde/ die daer continuelijcken syn residentie hielt/ de welcke was als dienende by de weke: Want alhoewel datter ordinaris in elcken Tempel drye ofte vier Pastooren ofte Digniteyten waren / niet teghenstaende soo hadde elck een syn weke om te dienen/sonder daer uyt te comen. Nu / soo was het Officie/van den genen die't syn weke was/ alle daghen (nae d'onderwijsinghe van de Jonghers/ ten tyden dat de Son onder ginck) een groote Trommel te slaen/doende daer mede waerschouwinghe / soo ghelijck als wy voor een ghebruyck hebben tot het abondt-

ghebedt

ghebedt te cleppen. Dese Trommel was soo groot/dat men syn heesch ghelupt over de geheele Stadt hooren mocht/ende met dat se die begonsten te hooren/ soo hieldense haer in soo grooten silentie/dat het scheen daer niet een Mensch te wesen / zijnde de Marckten terstont verstoort ende 'tvolck vertrocken/blijvende daer mede over al in grooter stilheyt ende ruste. In den dageraet/als den dach uyt broeck/soo sloegense die wederom tot een teycken dat het begost te daghen/waer mede haer de reysende lieden ende Vreemdelinghen ghereet maeckten/om haer op den wegh ende reyse te beghe- ven/zijnde tot de selve stont ende tijdt toe belet om uyt de Stadt te mogen comen. De- sen voorseyden Tempel hadde een middelbare binne-plaets/alwaer men op den dach van haerder Feeste groote dans-spelen ende vreuchden bedreef/met seer gratieuse sot- te cluchten ende representatien/waer toe te midde-weghen van dese plaets een cleyne Theatrum ofte Tonneel stont/van dertich voeten in't viercant/ die seer aerdich ghe- plaveyt was/'twelcke voor dien dach met groene tacken besteken/ende met alle poli- tie/moghelijck zijnde/op't cierlijckste toeghemaeckt wiert/dat al te mael met Bogen ende Prieelen (van verscheyden Bloemen ende Pluymen ghemaeckt) omringhen de/ zijnde ondertusschen hier ende daer behanghen met veel Voghelkens/Conijnen/ende andere aengename dinghen/ alwaerse haer/nae den eten/al te samen vergaerden/als- dan soo quamen de Representeerders ofte Personagien uyt/met cort wijlige represen- tatien/maeckten hen gelijck als Dooven/Rochelaers/ Mancken/ Blinden/ Creupe- len ende Lammen/comende om aen den Afgodt gheïonthēpt te versoecken. De doo- ven antwoordende averechts verkeert/de Rochelaers al hoestende/ de Creupelen en- de Lammen/manck gaende/deden hare clachten/ende seyden hare ellenden/waer me- de sy d'omstaenders van't volck seer deden lachen : Andere quamen uyt in den naem van de fenijnighe Ghedierten/eenige ghecleedt zijnde als Slangen/ andere als Pad- den/etlijcke als Haeghdissen/etc. Ende den anderen ghemoetende verteldense haer officien of handelinghe/ende keerende van een yeder weder op syn selven ende rechte ghedaente/soo speeldense op etlijcke Fluytkens/waer mede de toehoorders een groot vermaken ende tijt-verdrijf hadden/want waren seer aerdich ende constich. Veyns- den haer oock als veelderley Vlieghen ende Vogelkens van verscheyden coleuren/co- mende de Jongers van den Tempel in soodanighe gedaente van cleederen uyt / clim- mende op de geboomten/die se daer toe gestelt hadden / alwaerse van de Priesters des Tempels met spuyten op't lijf gheschoten wierden waer van d'eene t'haerder bescher- minghe ende d'ander tot haerder aenvechtinghe/een groot debat maeckten/met seer gratieuse spreucken/daer sy d'omstaenders alsoo met onderhielden : 'Twelcke aldus voleyndicht zijnde/soo maecktense met alle dese personagien ghelijck / eenen Dans/ waer mede de Feeste ten eynde ende uyt was. Dit selve ghebruycktense aldus te doen op de principale Hoogh-tijden ende Feesten.

Het *31.Capittel.* VVat proffijt datter te halen is, uyt het Relaes van de superstitien der Indianen.

HEt ghene dat nu gherefereert is / sal ghenoech wesen om te verstaen wat een sorgh dat d'Indianen gehadt hebben / om hare Afgoden eñ den Duyvel ('twelcke 'tselve is) te dienen eñ te eeren/want volcomelijcken te verhalen tgene dat hier van is/is een dinc/dat eyntlijc eñ van weynich proffijts is. Ende het gene dat noch verhaelt is / mach yemant duncké/weynich of niet aen gelegẽ te wesen/eñ dat het is gelijc als den tijt te verslyten

verſlÿten in't leſen der fabulen ende vieſvaſen/die de Boecken van de Ridders daden zÿn verſierende/maer ſoo't van ſoodanigen te recht aenghemerckt wort / ſoo ſullenſe bevinden/ tſelve een ſeer verſcheyden ſaecke te weſen/ ende dat het oock proffÿtelÿck mach zÿn voor veel dinghen/notitie te hebben van de coſtuymen ende Ceremonien/ die d'Indianen ghebruyckende waren. Eerſtelÿcken in de Landen daer men de ſelve gebruyckt heeft/en iſt niet alleen voorderlÿck/maer oock t'eenemael gantſch noodich/ dat de Chriſtenen ende Leeraers van Chriſti Wet/kenniſſe hebben van de dwalingen ende ſuperſtitien der Voor-ouderen/om te beſien of d'Indianen de ſelve nu ter tÿdt oock in't heymelÿck of in't openbaer zÿn ghebruyckende: tot welcker intentie/treffelÿcke ende neerſtighe Mannen daer breede Tractaten af gheſchreven hebben/ van't ghene datſe ondervindende waren. Van gelÿcken ſoo hebben de Provintiale Concilien bevolen/dat men 'tſelve beſchrÿven ende Drucken ſoude/ghelÿck alſt in Lyma gedaen is/ende dat/noch veel breeder ende copieuſer alſt hier ghehandelt is/alſoo dat het in de Landen van Indien (eenighe notitie/die men hier van aen de Spagnaerts doet) wel noodich is/tot wel-varen der Indianen. Nu/voor de ſelve Spagnaerden aldaer/ende 'tzy oock waer dat het ſoude moghen weſen/mach deſe vertellinge van gelÿcken dienſtich zÿn/om Godt onſen Heere danckbaer te weſen/ende hem ſonder ophouden voor ſoo grooten weldaet te loven/ghelÿck als daer is/ons ſyn heylighe Wet (de welcke t'eenemael rechtvaerdich/reyn ende proffÿtelÿcken is) deelachtich ghemaeckt te hebben/die oock ſeer wel t'onderſcheyden ende te kennen is/als men de ſelve met Satans Wetten is verghelÿckende/in de welcke ſy ſoo langhen tÿt ongeluckich gheleeft hebben. Mach van ghelÿcken oock dienen/om te kennen de hoovaerdÿe/nÿdt/bedroch/ ende arghe liſten des Duyvels/met den genen die hy in ſlavernÿe/ ofte onder ſyn gewelt heeft/de wÿle dat hy t'eender zÿde/Godt wil verghelÿcken/ende met hem ende ſyn heylighe Wet competentie ofte tegenſtrÿt voeren/ende ten anderen/'tſelve is vermengende met ſoo veel ydelheden/onreynicheyts/jae oock met ſoo veel wreetheden/ dat hy daer ſelfs ghenoech met is openbarende/ dat hy voor een Officie heeft/ alle 'tgoet te verdelghen ende te niet te brenghen. Eyndtlÿcken/ den ghenen die de verblintheyt ende duyſterniſſe te ſien comt/in de welcke ſoo menighen tÿden/ſoo grooten Provintien ende Rÿcken gheleeft hebben/ende dat des niet teghenſtaende/noch veel Volckeren/ende een groot deel der Werelt/in dierghelÿcke bedroch levende zÿn/ en ſal niet naelaten connen/ (ſoo hy een recht Chriſtelÿck ghemoet heeft) den Alderhooghſten te dancken/voor den ghenen die hy van ſoodanighen duyſterniſſe geroepen ende ghetrocken heeft/tot het wonderbaerlÿcke licht ſynes Euangeliums, biddende die onmetelÿcke liefde des Scheppers de ſelve te willen conſerveren/ende in ſyn kenniſſe ende onderdanigheyt te vermeerderen/ende hem gelÿckelÿcken te willen erbarmen over de ghene die noch even wel volghende zÿn/den wegh van haerder verlies/doende inſtantie aen den Vader der barmhertigheden/haer te willen ontdecken de Schatten ende Rÿckdommen Ieſu Chriſti, den welcken met den Vader ende den heylighen Gheeſt regnerende is van eeuwen tot eeuwen/ Amen.

Eynde des vijf den Boecks.

Het seste Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het eerste *Capittel*. Hoe dat de gene een valsche opinie hebben, die d'Indianen voor onverstandighe lieden houden.

GHehandelt hebbende 'tghene beroerende is/de Religie die d'Indianen ghebruyckt hebben / hebbe voorghenomen in dit Boeck te schrijven van haerlieder manieren/Politien ende Regeeringhe/ende dat tot twee eynden: 'Teene/om de valsche opinie wech te nemen/die men daer ghemeynlijcken van heeft / als van een Wildt/beestachtich ende onwetent Volc/ofte ten minsten/datse nauwelijcks den selven naem zijn verdienende/uyt welcker bedroch comt te volgē/datmense veel ende seer merckelijcke overlast ende onrecht doet/henlieder in weynich minder diensten ghebruyckende als de Beesten/verachtende / 'tzy wat maniere van respect dat men haer soude mogen hebben/'twelcke so gemeynen ende boosen bedroch is/als de gene wel weten/die met eenige jelcurshept ende aenmerckinghe onder haer gewandelt/ende hare secreten ende advijsen gesien ende gehoort hebben/ende gheijckelijcken/'tweynich datse al te samen geacht worden / van de ghene die meynen datse veel weten/de welcke doch ghemeynlijcken d'alder onwetenste / ende op haer eyghen selfs/alder meest vertrouwende zijn. Soo en sie ick geen beter middel/om dese so hinderlijcke opinie alderbest te moghen wech genomen werden/dan met te verstaen geven/d'ordinantie ende maniere van Procederen/die dese lieden gehadt hebben/ ten tijden datse nae hare Wetten leefden/onder welcke (al hoe wel datse veel dinghen hadden die Barbarisch ende sonder fondament waren) sy des niet teghenstaende oock veel andere hadden/die verwonderens weert waren/by de welcke wel een ghenoech te verstaen is/datse een natuerlijck vernuft hebben/om wel onderwesen te worden/ ja gaen oock in't meerendeel / veel van onse Republicken ofte Ghemeynten te boven. Ende ten is niet te verwonderen / datter heftighe dwalinghen met vermenght zijn/ want de selve vint men wel onder de voornaemste der Wet ghevers ende Philosophen/al ist schoon datter Licurgus ende Plato met onder gherekent worden / ende in de alder wijste Ghemeynten/ghelijck als daer zijn gheweest die van Roome ende Athenen, sien wy wel onwetentheden/weerdich om lachen. Voorwaer/so de Republicken ofte Ghemeynten der Mexicanen/ende die van den Ingas, in kennisse geweest waren ten tijden der Romeynen ofte Grieken/sonder twijffel hare Wetten ende regeeringe souden wel gheacht geweest zijn: Maer om dies wille / dat wy (sonder hier van yet te weten/noch die oock te willen hooren of verstaen) daer met het zweert in comen/ soo en dunckt ons niet/dat d'Indiaensche dingen weerdich zijn / eenige reputatie te hebben/dan soo ghelijck als dingen/die op de Jacht in't Ghebergte vercregen/ende tot onsen dienste ende goet-duncken gebracht zijn. Maer de lieden van meerder curieusheyt ende wetenschap (de welcke hare secreten/oude style/ende Regeeringe/ doorgront/ende te recht vervatet hebben) gheven daer een ander ende verscheyden oordeel van/haer verwonderende datter soo veel geschicktheyts ende reden/onder haerlieden gheweest is. Van dese Autheuren een/is geweest eenen Polus Ondegardus, den

welcken ick gemeynlijcken/in de dinghen van Peru, volghe / ende in de materien van Mexico, Ioan de Tovar, die gheweest is Beneficiael der Mexicaenscher Kercke/zijnde nu ter tijt van ons geselschap ofte Societeyt van Iesu, dē welcken/ter begeerten des Viçoreys Don Martin Henriques, neerstich ende breet ondersoeck ghedaen heeft/van de oude Historien van deselve Natie/behalven noch andere treffelijcke Autheuren/die my/ soo by ghschrifte als met den monde/genoechsaem onderrecht hebben / van alle het ghene dat ick in desen verhalende ben. T'ander eynde / van dat uyt de kennisse der Wetten/Costuymen ende Politie der Indianen volghen mach/is/die te helpen/ ende door de selve te regeeren: Want in't ghene daer sy de Wet van Christo ende syn heylighe Kercke/ niet teghens en zijn / behoorense gheregeert te worden nae uyt-wijsen haerder Wetten ende Rechten/welcke zijn ghelijck als hare municipale Loyen/ (ofte 't Lants Rechten) door welcker mis-verstant/ghepleecht zijn/feylen ende misbruycken van niet weynich wichticheyts/niet wetende den genen die oordeelen/ noch oock de ghene die Regeeren/waer met datse haerlieder onderdanen/oordeelen ende Regeeren sullen/'twelck/behalven (dat het ghene men haer doet / overlast ende buyten reden is) oock een groot achterdeel ende schade is/om datse ons zijn hatende / gelijck als lieden die in alles (soo wel in't goet als in't quaet) haer altoos teghen / ende contrarie gheweest zijn.

Het 2. Capittel. De maniere van de Rekeninghe ende *Kalendier* ofte *Almanack* die de Mexicanen ghebruyckten.

NU dan/beginnende by de afdeylinge der tijden ende Rekeninghe/die d'Indianen ghebruyckt hebben / 'twelcke een van de merckelijckste teyckenen van haerder vernuft ende abelheyt is / soo sal ick eerstelijck verhalen op wat manieren dat de Mexicanen haer repartitie maeckten/in de af-deylinghe van't Jaer/Maenden / ende van haren Kalendier ofte Almanack, als oock de Rekeninghe der Eeuwen) ofte Ouderdommen der Werelt.) Deelden 't Jaer in achthien Maenden/gevende elcke Maent twintich daghen / 'twelcke te samen ghesommeert/ comen/ in als drye hondert ende t'sestich daghen. Nu d'ander vijf resterende dagen (die daer gebreken tot de volcomenheyt van't volle Jaer) en voeghdense by geenich van de Maenden / maer rekendense op haer selven ende noemdense ledige/ofte overschot van daghen/in de welcke 'tvolck gantsch niet en deden/noch en saghen oock niet eens nae de Kercken om/ dan verontledichden haer alleenlijck in malcanderen te versoecken om tijtcortinghe/ ende de Priesters des Tempels hielden op van sacrificeren. De selve daghen voorby zijnde/begonsten weder op de rekeninghe ende tellinghe/van't Jaer te comen / welcker beginsel ende eerste Maent was/in den tijt van de Maent/als de bladeren weder begonsten groen te worden: Doch hadden daer even wel drye daghen van Februario by/want haren eersten dach van't Jaer/was den ses en twintichsten Februarij, ghelijck als sulckx by haren Almanack ofte Kalendier is blijckende/in de welcke den onsen met een merckelijcke rekeninge ende conste/inghelijft is / door d'oude Indianen / die d'eerste Spagnaerden te kennen quamen/welcken Almanack ick selfs ghesien / ende noch ter tijt in handen hebbe/die in der waerheyt aenmerckens weerdt is / om t'discours ende abelheyt van dese Mexicaensche Indianen te verstaen. Elck een/van de achthien Maenden voorseyt heeft syn bysondere naem/afbeeltsel/ende eygen teyckē/ 'twelcke gemeenlijcken genomen was/van de principaelste Feeste/die men in alsulcke Maent celebreerde/ofte nae dat de veranderinghe van't Jaer/op den selven tijt / met brachte. Hadden oock in den selven Almanack voor alle hare Feesten / sekere beteyckenne

kende daghen uytghesondert/de weken teldense elck van derthien daghen/teyckende een yeder dach/met een cleyn ront Cyfferken/af/ende dat alsoo/tot derthienen toe/beginnende alsdan terstont weder te tellen van nieus aen/een/ twee/etc. Deelden van ghelijcken de Jaren in vieren/met vier teyckenen/voeghende tot elcke Jaer een bysonder teycken/'twelcke waren vier Figueren/te weten / d'eene een Huys / d'ander een Conijn/de derde een Riet/de vierde een Oyerslach / op welcke maniere sy de selve oock af-beelden/ende de Jaren/daerse in waren/noemden/seggende/ op so veel Huysen/op so veel Oyerslaghen/van sulcken Radt/geschiede soo/ende sulcken dinck: Want men moet weten/dat haerlieder Radt ('twelcke is ghelijck als een Eeuwe/ofte eenen sekeren tijt van Jaren) vier weken van Jaren hadde/zijnde elcke weke van derthien Jaren/in voegen dat het in als quam te wesen/twee en vijftich Jaren. Schilderden in't midden van't Radt een Son / waer van vier armen ofte dweersch-streken uyt quamen / de welcke tot aen de circumferentie ofte omganck van het Radt reyckten/ ende daerom heen streckten/in sulcker voegen datse de circumferentie ofte omganck in vier partijen af-deelden/zijnde elcke gedeelte met synen arm ofte streeck/van eenderley verwe/makende alsoo vier verscheyden coleuren/te weten/van groen/ blau/ roodt ende geel. Nu soo hadde elck een van dese vier ghedeelten/noch derthien scheptsels ofte af-deylinghen/met haer teyckenen van Huys/Conijn/Riet ende Oyerslach/ bediedende elck een syn eyghen Jaer/ende aen de zijden/ofte in margine, soo beeldense de gheschiedenissen/van't selve Jaer/af/ op welcke maniere ic (in den voorseyden Almanack) gesien hebbe/'t Jaer dat de Spagnaerden eerst in Mexico quamen/ met een af beeldtsel van een Man die op onse maniere in't root ghecleedt was / want soodanich was 'thabijt van den eersten Spagnaert die Hernando Cortês derwaerts sont. Ten eynde van de voorschreven twee en vijftich Jaren/ (waer mede 't Radt volsloten wiert) soo ghebruycktense een cluchtige Ceremonie/te weten / braken op den laetsten nacht/ alle de Vaten ende Potten diese hadden/aen stucken/ende deden alle de lichten uyt / seghende dat in eenighe van de besluytinghe der Raden/de Werelt voleynden ende vergaen soude/ende dat het misschien soude wesen/in de selve/daerse haer in vonden/ende dewijle dat de Werelt doch vergaen soude/so en behoefdense niet te koken/noch t'eten/ waerom sy oock geen Vaten noch licht van doen hadden/ende waren alsoo dien gheheelen nacht over/wacker/seggende dat het by avontuer niet daghen en soude: Doch hielden even wel al te samen met grooter sorghe/dapper wacht / om te besien of het oock daeghde. Nu/insiende dat den dach aen quam / soo speeldense op veel Trommelen/Basuynen/Pijpen/ende andere blijde ende vrolijcke Instrumenten/seggende dat het Godt noch een ander Eeuwe (dat zijn twee en vijftich Jaren) verlengt hadde/ alsdan soo begonstense weer een ander Radt op een nieu: Cregen op dien dach / met den dageraet/ (ende dat/tot een beginsel van een ander Eeuwe) nieu licht/ende cochten weder op een nieu/Vaten/Potten ende alle 'tgene datse van doen hadden/om t'eten te bereyden: gingen al te samen om nieu licht by den Opper-Priester ofte Paus/ van de welcke 'tselve opgeslagen werde/zijnde te voren gecelebreert een seer solennele Processie/tot een danckegginge van dat het dach geworden/en een ander Eeuwe verlengt was. Dit was nu haerlieder maniere van de Weken/Maenden/ Jaren/ ende Eeuwen te tellen.

Het 3. *Capittel.* Op wat maniere dat *d'Ingas* de Iaren ende Maenden telden.

IN dese tellinghe der Mexicanen (hoe wel dat het een groote Rekeninghe ende vernuft was / voor lieden die sonder Letteren waren) dunckt

my des niet tegenstaende/gebreck van aenmerckinge te wesen/ van datse gheen rekeninghe met de Manen hadden/ende datse de Maenden/naer uytwijsen des selve/ niet en verdeelden/in't welcke/sonder twijffel/die van Peru haer te boven gingen: Want de selve rekenden gantsch ende t'eenemael/t'Jaer van soo veel daghen/ als wylieden doen/dat verdeelende in twaelf Maenden/ofte Manen/smiltende daer onder / de elf daghen die van de Maen over blijven. Om nu een sekere ende volcomen rekeninghe van't Jaer te houden/soo gebruyckten se dese abelheyt/te weten/hadden in de gebergten die rontsom de Stadt van Cusco zijn/ ('twelcke 't Hof der Coninghen Ingas was/ zijnde van gelijcken 'tgrootste heylichdom van alle hare Rijcken/ ende soo gelijck als of wy seyden een ander Roome) twaelf Pilaerkens staen / de welcke in sulcker ordinantie/distantie/ende ghestaltenis gestelt waren/dat elck een van dien/in elcke maent wijsende was/waer dat de Son/op ende onder ginck. Dese noemdense Succanga, door welcke sy de Feesten/als oock de tijden van zaeyen/maeyen ende alle d'ander dingen/ vercondichden: Deden dese Pilaren van de Son/oock sekere sacrificien aen/ nae dat haerlieder superstitien met brachten/elcke Maent hadde syn eygen ende verscheyden name ende bysondere Feeste/begonnen eerst het Jaer met de Maent januario, gelijck als wy/maer daer nae/soo heeft eenen Coninck Inga (ghenaemt Pachacuto, dat is soo veel geseyt/als reformeerder des tijts) 'tbeginsel van't Jaer begonnen met de maent Decembri, ooghmerck hebbende (soo gelijck als te dencken is) op soo wanneer dat de Son weder begint/van't uyterste besteck van Capricornus, te rugge te keeren/'twelcke is van de Tropico, die haer aldernaest gheleghen is. Eenighen sekeren reghel van Schrickel-jaer/en weet men niet/dat eenich van beyde dese Natien ghehadt hebben/ hoe wel dat sommige meynen van jae. De Weken die de Mexicanen telden / en waren eygentlijcken geen weken/dewijle datse van geen seven dagen en bestonden: noch d'Ingas en hadden van ghelijcken oock dese verdeelinge niet/'twelcke geen wonder is/ ghesien dat de Rekeninghe der weken niet en is/als die van't Jaer/ door den omloop der Sonne/noch ghelijck als die van de Maent/door den loop der Manen/ maer waren onder de Hebreen/door d'ordinantie van de Scheppinge der Werelt/ ghelijck als van Moyse verhaelt wort/ende onder de Griecken ende Latijnen/door 'tghetal der seven Planeten, met welcker namen/insgelijcks de dagen der weke/ghenoemt worden: Maer voor lieden die sonder Boecken ende letteren waren/is het genoech/ende noch meer als veel/ 't Jaer/ de Feesten ende Ghetijden met soo veel gheschicktheyts ende ordene te hebben/als ghesegt is.

Genes. 1.

Het 4. Capittel. Datter geenighe Natien van Indianen ontdeckt zijn, die Letteren ghebruycken.

De Letteren zijn gevonden om in inmeditament, ofte sonder ander middelen/te refereren ende te bedieden/de woorden die wy prononcieren/soo gelijck als de selve woorden ende Vocabulen luydende zijn/gelijck als de Philosoph seyt/soo zijn't / sonder ander middelen/ teyckenen/ofte een uytdruckinghe/van't voornemen ende ghedachten der Menschen/zijnde t'eene ende t'ander (meyne de Letteren ende de stemmen) gheordineert/om de dingen te kennen te geven/de stemmen voor de teghenwoordighen/ ende de Letteren/voor de gene die van der handt ende absent zijn / als oock voor de Nacomelinghen/de teyckenen/die men op't naeste by/niet en ordineert/ tot bediedinghe van de woorden/dan van dingen. En worden/noch en zijn oock in der waerheyt

gheen Letteren geheeten/al hoe wel datse schoon geschreven staen/ so gelijck als daer is een af-beeltsel der Sonne/en can noch en mach niet gesept worden/ een schrifte ofte letteren/van de Son te wesen/maer Schilderije. Dan ghelijcken also oock/ noch min noch meer/van de ander teyckenen die gheen ghelijckenisse met de dinghen hebben/ dan alleenlijcken dienende zijn/tot een memorie ende gheheugenis : Want de ghene diese ghevonden hebben/en hebbense niet verordineert tot bediedinghe van woorden/ maer alleenlijck tot een bewijs ofte vertoon van soodanigen dinck. Dese soodanighe teyckenen dan/en zijn eyghentlijcke gheen Letteren/noch en worden oock niet gesept Letteren ofte schriften te wesen/maer Cijfferen/ofte gedenck-teyckenen/ soo ghelijck als de gene die de Esperisten ofte Astrologiens ghebruycken/ om verscheyden Hemelsche teyckenen ofte Planeten, als van Mars, Venus, Iupiter, etc. te bedieden / 'twelcke Cijfferen zijn/ende gheen Letteren : Want met hoedanighen naem dat men Mars noemt/wort altoos/des niet teghenstaende/op eenderley maniere/van de Italianen/ Francoysen ende Spagnaerden/bediedet ende afgebeelt/ welcke de Schriften niet en doen/hoe wel datse de dingen bediedende zijn/ is door middel van de Letteren / alsoo datse niet verstaen en worden/dan van den ghenen die de sprake connen / Verbi gratia. Dit geschrift ende woort/ Son/ofte Sol,en can de Griecke noch den Hebreer niet vervaten/wat dat het bediet/door dien dat hem dese Latijnsche Vocabel onbekent is / in voegen dat de geschriften ende Letteren alleenlijck gebruyckt worden/van den genen/ die de Vocabulen daer met zijn bediedende : Ende soose de selve door ander middelen zijn verclarende/soo en zijn't gheen Letteren noch gheschriften/maer afbeeltsels ende Cijfferen. Hier uyt staen twee seer notabel dingen t'aenmercken/ teene/dat de memorie der Historien ende Antiquiteyten, onder de lieden geduerich ende in gheheugenisse mach blijven/op een van drye manieren/te weten/of door de Letteren ende gheschriften/gelijck als de Latijnen/Griecken/Hebreen/ende veel andere Natien zijn gebruyckende/ofte door afbeeldinge/soo ghelijck als het bynaest door de gheheele Werelt een ghebruyck ghewеest is/ghelijck alsser oock in't tweede Concilio van Niçeno ghesept wiert/de Schilderije te wesen/de Boecken der Leecken/van die niet lesen en connen : ofte door cijfferen ende characteren, soo ghelijck als d'Arithmetica bediedende is/ 'tghetal van hondert/duysent/ende alle t'ander meer/sonder eens 't woort van hondert/ofte t'ander van duysent/te prononceren. D'ander aenmerckinge van die te noteren staet/ is 'tghene in dit Capittel voorgestelt is/te weten/dat gheenich van alle de Natien der Indianen/die by onsen tijden ontdeckt zijn ghewеest/ letteren nochte geschriften gebruyckende zijn/maer wel op d'ander twee manieren/ghelijck als daer zijn/ af beeltsels ende figueren : Ende en meyne dit niet alleene/van de Indianen van Peru ende nieu Spagnen, maer oock eensdeels van die van Iapon ende China. Ende al hoe wel dat het ghene ick segghe/eenighe seer valsch sal schijnen te wesen / door de groote kennisse die daer is/van de groote Librarijen ofte bibliotheken ende Studien van China ende Iapan, als oock van hare Platen ofte zegelen/Placaten ende Brieven/ is niet teghenstaende/die seer eenvoudighe waerheyt/ soo / ghelijck als men verstaen sal in't Discours hier aen volghende.

Het 5. *Capittel.* De maniere der Letteren ende Boecken, die de Chinen ghebruyckten.

De gheschriften die de Chinen ghebruycken/ meynen veel lieden (jae is oock een ghemeyne opinie) dat het Letteren zijn/ gelijck als wy in Europa

in Europa hebben / te weten / dat men met de selve/woorden ende redenen schrijven mach / zijnde alleenlijck van onse letteren ende gheschriften verschepden / in hare characteren, van een ander forme ofte maecksel te wesen / soo ghelijck als de Griecksche van de Latijnsche/ende de Hebreeusche van de Chaldeeusche differeren ende verschillende zijn/t'welcke int meerendeel alsoo niet en is/want spliede en hebben gheen Alphabet, noch en schrijven gheen letteren / noch en is oock de verschepdenhept der characteren niet/maer henlieden schrijven/ is bestaende/ in afmalinghe ofte cijfferen/ ende hare letteren en zijn oock geenich deel van segs-woorden bediedende / soo ghelijck als d'onse/ want zijn figueren van dinghen/ ghelijck als van de Son/van't Vper/van de Mensche/ van de Zee/ ende alsoo van alle t'ander meer. Dit wort claerlijcken bewesen/door dien dat zijnde de talen/die de Chinen spreken/ontelbaer/ende onder haer seer verschepden/soo worden nochtans/des niet teghenstaende/ henlieder gheschriften ende handt-tepcken gelijckelijcken van een peder gelesen/ende in alle spraken verstaen) soo ghelijck als ons ghetal van Arithmetica, ghelijckelijck in Fransops / Spaensch/ ende in Arabisch verstaen wort: Want dese Figuere 8. bediedt altoos/ t'zp waer dat het soude moghen wesen/acht/ hoewel dat het selve ghetal van de Francopsen op een maniere/ ende van de Spagnaerden / op een ander ghenaemt ofte gheprononcieert wort. Hier upt soo comt het dan/ dat soo gelijck als de dinghen onder haer ontelbaer zijn/alsoo zijn oock de letteren ofte figueren (die van de Chinen ghebruyckt worden/ om de selve al te samen te bedieden/ofte af te beelden) bynae onepndlijcken. Daerom soo moet den gheenen/die in Chinen lesen ofte schrijven sal/ (ghelijck als de Mandarijnen(dat zijn de Heeren) ende gheleerden doen / ten minsten kennisse hebben/ van vijf en tachtich duysent figueren/characteren ofte letteren/ ende den geenen die dan noch in dese studie volmaeckt ende perfeckt wesen sal / meeter over de hondert en twintich duysent weten/een dinck dat al te overdadich is / ende oock ongheloofljjck schijnt te wesen/soo't niet ghesept en worde/van gheloofwaerdige persoonen/ ghelijck als daer zijn de Broeders ofte Vaders van ons Gheselschap ofte Societeyt, de welcke aldaer noch ter tijdt haerlieder tale ende gheschriften zijn leerende / zijnde over de thien Jaeren/datser nacht ende dach/ met een onsterffelijcken arbept ende moepten/in ghestudeert hebben/ t'welcke altemael/ door de Christelijcke liefde ende begeerte van de behoudenisse der zielen/overwonnen wort. Dit selve is oock d'oorsake / waerom dat de Gheleerden in China, soo geacht worden/als een dinck dat soo difficijl is: ende sp zijn oock alleen de ghene / die bedienende zijn/ d'Officien ofte Ampten van Mandarijnen, Gouverneurs/Rechters ende Capitepnen / ende hierom soo draghen d'Ouders oock groote sorghe voor haer kinderen / om die te doen leeren lesen ende schrijven. Daer zijn sekere ende veel Scholen / daer de kinderen ofte Jonghers onderwesen worden/ alwaerse van de Meesters des daeghs / als oock des nachts van de Ouders in huys/ soo veel ghepoort ende aenghedreven worden/ende doense soo veel studeren/datser gemepnlijcken d'oogen van verschemelt ende bedorven hebben/ haer seer dickwils met rieten geesselende / doch evenwel niet met soodanighe wreethept ende rieten als men de misdadighers castijdt. Dese dan/wort ghenaemt de tale der Mandarijnen, ofte Heeren/ de welcke den ouderdom van een mensche wel van doen heeft / om te mogen leeren/oock so is t'adverteeren/dat alhoewel dat de tale/ die de Mandarijnen spreken/een/ ende verschepden van de ghemepnen (die veel zijn) is / wordende aldaer ghestudeert/ soo ghelijck als by ons de Latijnsche ofte Grieckche/zijnde alleenlijck in kennisse van de Gheleerden/ende dat/gantsch China over/soo wort niet teghenstaende t'geene dat daer van gheschreven wort/ in alle talen ofte spraken verstaen: want al ist schoon/dat de Provintien malcanderen by de woorden niet en verstaen/soo verstaense nochtans evenwel/

zijn wel/ den anderen by gheschrifte / door dien dat de letteren / characteren ofte figueren/onder haer allen/van een maecksel ende bedietsel zijn / maer en heeft/int spreken/ de selve naem noch pronontiatie niet/want zijn soo/ghelijck als ick ghesept hebbe/om te bedieden/dinghen/ende gheen woorden/ghelijck als tselve int exempel van d'Arithmetica, lichtelijcken te verstaen is. Hier uyt soo comt het oock / dat de Iaponen ende Chinen (die in de Natien ende Talen soo verschepden zijn) de gheschriften van den anderen lesen connen / ende soose t'gene datse lesen ofte schrijven/ quamen te spreken/ en soude int minste niet verstaen worden. Dit zijn nu de letteren ende boecken van de Chinen, die door de Werelt soo seer vermaert zijn/ende hare Printen ofte Drucksels/ zijn/de Figueren (van diese begeeren te drucken) in een houte plate te snijden / ende daer dan alsoo veel bladen met te drucken alsse selfs willen/in maniere gelijck als men alhier de conterfeptsels ofte afbeeldtsels druckt/die in coper ofte hout ghesneden zijn. Nu soo soude eenich verstandich Man moghen vraghen / hoe datse de concepten ofte mepninghen/door eenderlep Figuere connen bedieden / dewijle dat men met gheen eenderlep Figuere bedieden can / de verschepdenhept/ die daer in de dinghen voorcomen/soo ghelijck als daer is / te segghen dat de Son verwarmt / ofte van dat ick de Son aensie/ofte dat het een Sonneschijns dach is. Epndtlijcken/de Casus,conjunctien ende Artijckelen, die men in veelderlep talen ende schriften heeft / hoe dat het moghelijck is/de selve door eenderlep Figuere te bedieden. Hier op wort geantwoort/ datse met sekere stipkens/streeckskens ende ghestal tenisse / alle dese verschepdenhept van bediedinghe weten te maken/maer t'valt swaerlijck te verstaen/hoe datse in hare tale eenighe epghen namen connen schrijven / namelijcken van vreemdelinghen/dewijle dat het dinghen zijn diese nopt ghesien hebben / noch daerse eenighe Figuere toe hebben connen vinden / waer van ick selve hebbe willen experientie doen / ten tijden dat ick my in Mexico was vindende by eenighe Chinen/de welcke ick badt / datse my in hare tael/dese propositie wilden schrijven/te weten / Ioseph de Acosta is uyt Peru ghecomen/ ofte een ander dierghelijcke : waer op een van de Chinen / een langhe wijl stondt en pepnsde / ende heeft het int epndt gheschreven / t'welcke daer nae van hem/ als oock van d'andere/ghelesen wiert/ in effect/ met de selve reden/ hoewel datse in de epghen name eenichsins valteerden/want ghebruyckten dese middelen nemen den epghen naem/ ende soecken eenich dinck in haer Tale/ daer soodanighen naem best met over een comt/welcke Figuere sp dan in de plaets van de selve stellen: Ende soo ghelijck als het swaerlijck is/ onder soo veel namen/eenighe ghelijckenisse te vinden/met de dinghen ende stemmen van haer epghen spraken / alsoo valt het haer oock moeylijck/soodanighe namen te schrijven / jae soo veel/ dat ons ghesept wiert van Vader Alonso Sanches, hoe dat ten tijden/als hy in China verkeerde/ende voor soo veel Operscharen / van den eenen Mandarijn (ofte Rechter) tot den anderen ghebracht wiert/ datse/om sijnen naem (op de platen ofte paspoorten/die sp lieden gebruycken) te schrijven/daer altoos een langhe poos op stonden en dachten/tot datse hem epndtlijcken op haer maniere eenen naem gaven/ doch met een onvolmaeckten sin/soo datser qualijck met te recht costen comen. Dit is nu de maniere der letteren ende geschriften / die de Chinen gebruycken/zijnde die van de Japonen dese seer gelijck: Hoewel datter gesept wort (van de Japonsche Heeren die in Europa gheweest zijn) datse seer lichtelijcken alle dinghen in haer sprake schreven/ jae al warent schoon epghen namen / van herwaerts over:ende my zijn oock etlijcke gheschriften/ van haer hant/ ghewesen/waer door blijckende is/datse eenighe soorte van letteren moeten hebben / hoewel dat het meestendeel van haerder gheschriften / characteren ende figueren moeten wesen/so gelijck als van de Chinen ghesept is.

Het 6.

Het *6. Capittel.* Van de *Vniversiteyten* ende *Studien* van *Indien.*

VAn de groote Scholen ende Vniversiteyten der Philosophye/ende andere natuerlijcke leeringen / wort gheseyt van de Vaders van't Gheselschap/ofte Jesuiten/die aldaer gheweest zijn/die noyt ghesien en hebben/noch en connen oock niet ghelooven datser zijn/maer dat alle hare Studie anders niet en is / als in de Mandarijnsche tale / de welcke seer swaerlijck/ ende wijtstreckende is/ghelijck als wy verhaelt hebben. 'Tghene datse oock studeren/zijn dingen die men in de selve tale heeft/ t'welcke zijn Historien/Secten/Civile ofte Burgerlijcke Wetten/t'Morael van Proverbien, ofte spreucken en de Fabulen/ende veel andere compositien, ende de graden ofte digniteyten die men daer heeft/zijn in dese Studie van haerder tale ende Wetten. Van de Goddelijcke scientien ofte wetenschap/ en hebben gantsch gheen spoor van: Van de Natuerlijcke / niet meer als wat spoors/ doch met seer weynich ofte gantsch gheen Methodus ofte Leere/noch Conste / dan alleenlijcken met losse ofte onghebonden propositien ofte voorstellingen/nae dat het vernuft ende studie van een yeder/luttel ofte veel is. In de conste van Mathematica, hebbense wat/door d'ervarentheyt van den omloop ende Sterren / ende in de Medecijnen/door de kennisse der Kruyderen/diese seer veel gebruycken/ en de daer zijnder oock veel die cureren. Schrijven met Pinceelen/hebben oock veel geschreven ende gedruckte Boecken/maer zijn al te samen slordich ende ongestileert van reghelen. Zijn groote Comedianten ofte Tonneel-speelders/ t'welcke sy oock doen met een groot apparaet ofte toerustinghe van Tonneelen/Cleederen/Clocken / Trommelen ende stemmen/op synen tijt. Daer wort van de Vaders verhaelt/ datse ghesien hebben Comedien ofte Schou-spelen/die thien ende twaelf dagen ende nachten achter een duerden/ sonder datter opt volck op't Tonneel / als oock om te sien/ontbrack: Comen met verscheyden Personagien ende Scenen uyt / ende ter wijlen dat d'eene representeren / soo eten ofte slapen d'andere. Handelen in dese Comedien van Morâle dinghen / als oock van goede exempelen/doch altoos vermenght met eenige andere gedenckweerdighe Heydensche dinghen. Dit is in somma 'tgene dat den onsen van de letteren ende exercitien/van die van China zijn verhalende/soo dat men niet en mach ontkennen / de selve van veel vernufts ende abelheyts te wesen/ doch soo is alle 'tselve van weynich substantie/want alle de gheleertheyt van China, comt in effect te bestaen/in te connen lesen ende schrijven/sonder yet meer/de wijle datse eenige andere hooger scientien ofte wetenschappe niet begrijpen connen / ende oock soo en is 'tselve lesen ende schrijven/ noch geen warachtich lesen noch schrijven/want en sijn geē letterē/die haer tot woorden dienen/maer figuerkens van ontelbare dingen/de welcke men met een oneyndtlijcken arbeyt/ende moeylijcken tijt/in kennisse comt te crijghen: Ende so wanneer dat het met alle hare wetenschappe ende geleertheyt al om comt/ soo weet een Indiaen van Peru ofte Mexico (die lesen ende schrijven gheleert heeft) meer als een van haer alder geleertste Mandarijnen, want een Indiaen sal met vier en twintich letteren (dien hy schrijven ende by een brengen can) schrijven ende lesen alle de vocabulen ofte woorden die daer in de werelt souden mogen wesen/ende de Mandarijn met syn hondert duysent letteren sal twijffelich staen/ende seer verlegen wesen/om eenigen eygen naem van Marten ofte Alonso te schrijven / ende sal oock noch veel minder connen schrijven/de namen van de dinghen die hy niet en kent/soo dat / eyndtlijcken ghesept/ 'tschrijven van China maer een soorte van Schilderyen ofte Cyfferen is.

Van de Chineesche Pennen ofte pinceelē /als oock inckt / hebbe ic met my uyt Oost-Indien gebracht / als oock pampier 't welcke 't fijnste is/ dat ick oyt op geenighe plaetsen ter werelt ghesien hebbe / makent van alderley coleuren / ende is in handelen so sacht als zijde/dat syn besiens wel weert is alle 't welcke men sien mach by dē hoogh gheleerden ende wijt-vermaerdē Heere Doctor Paludanus tot Enchuysen.

Het

Het 7. Capittel. De maniere van de letteren ende ghefchriften die de Mexicanen ghebruyckten.

Men vint onder de Natien van nieu Spagnen, groote kennisse ende memorie/van haerder Antiquiteyten, ende als ick begeerich was/om t'ondersoecken / op wat maniere dat d'Indianen hare Historien/ende soo veel bysonderheden/mochten conserveren/ ende in gheheughenisse behouden/soo verstont ick/dat/al hoe wel datse soo veel curieusheyt ende behendichheyt niet en hadden/als de Chinen ende Japonen/ soo en ghebrack haer oock evenwel/des niet teghenstaende/eenighe sorte van letteren ende boecken/ waer mede sy/op haer maniere / de dinghen van haerlieder Voor-Ouderen/ waren conserverende/ende in ghedachtenis behielden. In de Provincie van Iucatan (alwaer t'Bisdom/dat men van Honduras noemt/ghelegen is) waren eenighe Boecken van bladen ghemaeckt/die op haer maniere ingebonden ofte t'samen ghevouwen waren/ in de welcke/de geleerde Indianen/de verdeelinghe van hare tijden hadden als oock de kennisse der Planeten, Ghedierten/ende andere naturele dinghen/met haerder Antiquiteyten, een dinck dat van grooter curieusheyt ende neersticheyt was: Ende een verstandich Leeraer liet hem voorstaen / dat alle t'selve Tooverije ende swarte Consten moeste wesen/waerom hy vast aenhielt / dat men die verbranden soude / waer door de selve Boecken oock verbrant werden/ t'welcke daer nae niet alleenlijcken van de selve Indianen/maer oock van de curieuse Spagnaerden beklaegt worden / de welcke begeerich waren om de secreten van dat Lant te weten. Dit selve is oock in andere dinghen ghebeurt/dat meynende den onsen / dat het al te mael niet als superstitien en zijn/hebben daer door veel memorien ende gheheughenissen/ van oude ende verborghen dinghen/verloren/ de welcke niet weynich te proffijt mochten comen Dit comt uyt eenen onwetenden yver/van datse/sonder te weten/noch oock van der Indianen dinghen/ te willen weten/ met een obstinaetheydt ende wrebelich ghemoet / segghen dat het al te mael Tooverijen/ende dese lieden al te samen dronckaerts zijn/wat datse doch souden moghen weten of verstaen. Maer den ghenen die hen/ van haerlieder/ met eenen goeden inborst hebben willen informeren / hebbender veel dinghen onder ghevonden die aenmerckens weert waren. Eenen uyt die van onse gheselschap van Iesu, dat een seer ervaren ende bedreven Man is / heeft in de Provincie van Mexico, d'Ouderen van Tuscuco, Tulla, ende van Mexico, by een vergadert/ende daer veel ghemeynschaps met ghehadt/ende wesen hem hare Liberijen, Historien ende Kalendiers, ofte Almanacken, t'welcke een dinc was/weerdich om sien/ want hadden hare Figueren ende Hieroglifica ofte bedietsels / daer sy de dinghen op deser maniere met af beelden/te weten/de dinghen die eenighe figueren ofte ghedaenten hadden/ steldense met haer eyghen afbeeltsel/ende voor de dinghen/ die gheen eyghen afbeeltsel en hadden/ ghebruycktense andere bediedende characteren, van't selve: Ende voor de gheheughenisse des tijts/in de welcke dat een yeder dinck gheschiede/soo behielpense haer met de gheschilderde Raden / die elck/een Eeuwe waren inhoudende/te weten/van twee en vijftich Jaren / als vooren ghesept is. Aen de zijde ofte in margine van dese Raden/ soo ginghense die/nae 't Jaer/datter eenighe ghedenckweerdighe dinghen ghebeurden/daer by conterfeyten / met de voorseyde figueren ende characteren, ghelijcker wijs als te stellen een gheschildert Man/met eenen hoet ende root rocksken aen / int teycken van't Riet/daerse doe ter tijt in waren/beeldense t'Jaer af / dat de Spagnaerden

eerst in haer Lant quamen/ende alsoo van alle d'ander gheschiedenissen meer: Maer om dies wille dat hare figueren ende characteren soo sufficient niet en waren/ als onse gheschriften ende letteren soo en condense oock juyst in de woorden so perfectelijcken niet over een comen/dan alleenlijcken in de substantie der concepten ofte meyningen: maer om dies wille datse oock in ghebruyck hadden/ Oratien, Harenghen, ende veelderley ghesanghen (die van de Orateurs / oude Rethorijcijnen / ende haerlieder Poeten ghemaeckt ende gecomponeert waren) te refereren ende uyt het hooft te verhalen/ t'welcke onmoghelijck was door de voorseyde Hieroglificas ende characteren te moghen leeren/ so is te weten/ dat de Mexicanen groote curiusheyt hadden/ om haerlieder kinderen de voorseyde Oratien ende ghedichten van buyten ende uyt de memorie te doen onthouden/ waer toe sy oock Scholen hadden / ghelijck als Collegien ofte Seminarien, alwaer de Jonghers dese ende veel andere dinghen/ van d'Ouders onderwesen wierden/ de welcke / door d'onderhoudinghe / soo volcomelijcken geconserveert/ ofte in de memorie bewaert wierden/ ghelijck als ofter Schriftuere af gheweest waer. Namelijcken/ so deden de voornaemste Natien/ dat de kinderen haer begaven/ om Rethorijckers te worden/ ende t'ampt van Orateur te ghebruycken ende datse t'selve van woort tot woort aennamen: Ende als de Spagnaerden quamen / ende haer met onsen letteren leerden lesen ende schrijven / soo wierden daer noch veel van dese / door de selve Indianen gheschreven / soo ghelijck als van treffelijcke Mannen ghetuyght wort/ die ghelesen te hebben. Dit wort daerom ghesept/ om dies wille/ dat soo wie / in de Mexicaensche Historie/ eenighe langhe ende welsprekende Redenen ofte Oratien comt te lesen/ souden veel lichtelijcken ghelooven / dat de selve door de Spagnaerden gheinventeert/ ende in rechter waerheyt / niet van de Indianen gherefereert waren: Maer de waerheyt verstaen hebbende/ en sal niet connen naelaten / t'selve soodanighen gheloof te gheven/ als de reden van hare Historien met brenght. Hebben van ghelijcken de selve Redenen/ met figueren ende characteren, op haer maniere/ gheschreven: Ende ick hebbe (om my hier in te voldoen) selfs ghesien de Ghebeden van't Pater-Noster, Ave Maria, t'Symbolum, ofte t'Gheloof/ ende de generale Biechte/ op de voorseyde maniere der Indianen/ waer van hem yemant/ soo hy't quaem te sien / met recht soude moghen verwonderen: Want om te bedieden/ de woorden van ick sondaer doe mijn belijdenisse/ schilderense een Indiaen/ die voor een Religieus op de knyen leyt / gelijck als den ghenen/ die hem Biecht/ ende terstont voor dat/ van tot God Almachtich/ stellense drie aensichten ofte hoofden/ met hare Croonē op/ in maniere van de Drybuldicheyt: Ende van tot de glorieuse Maghet Maria/ makense een Lieff-Vrouwen aensicht / met het halve Lijf / ende een kindekin: Ende van S. Pieter ende S. Pauwels twee gecroonde hoofden/ met de sleutelen ende een zweert/ op welcke maniere sy de ghehēele Biechte met Beelden afghemaelt hebben / ende soo waer dat de figueren ghebreken/ daer stellense characteren, soo ghelijck als waer in dat men ghesondicht heeft etc. waer uyt men de subtijlheydt ende t'vernuft van dese Indianen verstaen mach/ want dese maniere van onse Ghebeden ende Artijckelen des Gheloofs / aldus te schrijven/ en is haer van gheenighe Spagnaerden onderwesen gheweest / noch sy en conden daer oock niet met te recht comen/ maer maeckten / van't ghene men haer leerde / seer bysonder bediedinghe. Ick hebbe op de selve maniere van figueren ende characteren, in Peru, de Biechte geschreven gesien/ van alle de zonden die een Indiaen in de memorie hadde/ om te Biechten/ hebbende elck een van de thien Gheboden / op een sekere maniere afgheconterfeyt/ met sekere teyckens daer by/ gelijck als cijfferen/ t'welcke de zonden waren/ die hy teghens sulcken ghebodt ghedaen hadde. Ick en twijffel niet / soo ment veel (van onse bedreven Spagnaerden) te last leyde / een me-

morie van

wyse van diergheliijcke dinghen (door bewijs van conterfeytsels ende teyckenen) te maecken/datser in een Iaer/jae noch in thien/gheen uytcomste van souden weten te gheven.

Het *8. Capittel.* Van de gheheugheniſſen ende Rekeninge, die d'Indianen van *Peru* ghebruyckten.

D'Indianen van Peru, en hadden (voor der Spagnaerden comste) gantsch geen soorte van gheschrift/ noch van letteren/ noch van characteren, cijfferen ofte figuerkens/ soo ghelijck als die van China ende die van Mexico, evenwel soo en onderhieldense daerom de gedachtenisse van haerder Antiquiteyten niet min/noch en hadden oock in alle hare dinghen/van Vrede/Oorlogh/ende Regeeringhe/niet minder rekeninghe/ want waren/in de transporteringe/ofte overdrachte/van d'eene tot d'andere/ seer neerstich/ ende wierden oock van de Ionghers/ghelijck als een gewijet ende heylich dinck aenghenomen ende onthouden/ t'ghene haer van d'Ouders gerecitereert wiert/ t'welcke sy oock alsoo/met de selve sorghvuldicheyt/ van ghelijcken aen hare naecomelinghen onderwesen. Nu/behalven dese neersticheyt/soo voldedense noch eensdeels t'gebreck van't gheschrift ende letteren/met afbeeldinghe/ soo ghelijck als die van Mexico, (hoe wel dat dese van Peru seer grof ende plomp ghedaen waren) ende eensdeels/ als oock t'meeste/ met Quipos: Dese Quipos, zijn eenighe Memorialen ofte Registeren van snoeren ghemaeckt/ zijnde met differente knoopen ende verwen/ waer mede sy verscheyden dinghen bedieden. Het is een ongheloofelijck dinck/ wat dat sy met dese inventie veel verVaet ende onthouden hebben/ want alle het ghene dat ons de Boecken verhalen mogen/van Historien/Wetten/Ceremonien/ ende vertellinge van handelinghen/wort al te samen soo volcomelijcken by de Quipos voldaen/ dat het een wonder is. Daer waren/tot onderhoudinge van dese Quipos, gedeputeerde Officianten/de welcke noch hedensdaeghs ghenoemt worden/ Quipo camâyo, die ghehouden waren/van een yeder dinck bescheyt te gheven/ soo ghelijck als alhier by ons de Notarisen/ende men moestse/van ghelijcken oock alsoo/volcomen gheloof gheven/ want daer waren/van verscheyden materien/ als van Oorlogh/Regeeringhe/Tribuyten/Ceremonien/ende van landen/verscheyden Quipos ofte snoeren/ende in elcke t'samenbintsel van soo veel knoopen/knoopkens/ende ghestrickte draeykens/ eenighe roode/ andere groene/etlijcke blauwe/sommighe witte/ eyntlijcke soo veel verscheydenheyt/ ghelijck als wy lieden met vierentwintich letteren (op verscheyden manieren by een versaemt) soo veelderley/ende oneyntlijcke vocabulen voorbrenghen: Alsoo verclaerden dese van ghelijcken oock/met hare knoopen ende coleuren/ ontallijcke veel bediedinghen van dingen. Dit selve is in sulcker voeghen/dat het noch wel hedensdaeghs in Peru gheschiet/ten eynden van twee ende drie Iaren/ als men eenigen Correcteur ofte Rechter deporteert ofte afstelt/dat d'Indianen alsdan uyt comen/met hare cleyne ende sekere Rekeninghen/eysschende/ van datse hem in sulcken Dorp/ ses eyeren ghegheven hebben/sonder die te betalen/ende in sulcken huys/een Hoen/ ende aldaer twee voeders cruyt ofte gras voor syn Peert/ende dat hy der maer soo veel Tomijnen op betaelt heeft/blijvende noch so veel schuldich/tot alle t'welcke sy de Attestatie doen/ int besluyt van de Rekeninghe/ met menichte van knoopen ende bintsels van Coordekens/t'selve overleverende voor ghewisse getuyghen ende een seker gheschrift. Ick hebbe een t'samen-bindtsel van dusdanighe snoeren ghesien/ daer een Indiaensche

Vrouwe/een generale Biechte van alle haer leven aengeteyckent hadde/ende Biechte haer oock daer met / ghelijck als of ick het soude moghen doen met eenen gheschreven Brief ofte memorie. Ende als ick haer noch vraeghde nae sommige draden ofte snoerkens die my een weynich different schenen te wesen / soo verstont ick / dat het sekere circumstantien ofte omstandicheden waren / ende die de zonden vereyschten om volcomelijcken ghebiecht te wesen. Behalven dese Quipos van garen/ soo hebbense noch andere van steenkens/met de welcke sy t'eenemael comen te leeren/de woorden diese in de memorie onthouden willen/ende is een dinc om sien / hoe dat de oude ende bedaerde lieden/met een rinck van steenkens ghemaeckt/ het Pater-Noster zijn leerende/ende met een ander/ het Ave Maria, ofte t'Ghelooff / ende hoe datse weten welcke de steen is/ van dat hy ontfangghen is van den H. Geest/ende welcke/van dat hy gheleden heeft onder Pontio Pilato, is een gheneucht om haer dat te sien emenderen / soo wanneer datse ghemist hebben / ende alle de verbeteringhe bestaet alleenlijck in haer steenen wel te besien. Wat mijns belanghende is/ soo waer my een van soodanighe ringhen ghenoech om te doen vergheten/ al wat ick opt van buyten gheleert hebbe. Van dese en plachtender/tot de selve effect/niet weynich op de kerckhoven te wesen. Nu / soo isser noch een ander soorte van Quipos te sien / diese met de Granen van't Mays gebruycken/t'welcke een gochelerije schijnt te wesen / want om in een seer verwarde Rekeninghe(daer een goet Reken-Meester met Pampier ende Inckt ghenoech aen te doen soude hebben) te sien/hoe veel dat een yder/van soo veel/ contributie comt/treckende soo veel by/ met ander duysent verdeelinghen / soo sullen dese Indianen hare Granen nemen/ende legghen een hier/drie daer/ acht ick en weet waer/ nemen een Graen van hier wech/ende legghent op een ander / ende wisselender drye van daer/sullen in effect met hare rekeninghen soo volcomelijcken ten eynde comen/ datter niet een hayr aen ghebreken sal / ende sy lieden weten haer oock beter in recht ende in rekeninghe te stellen/van dat een yeder moet betalen/of hebben/dan wy haer met Pen ende Inckt souden connen te vooren schrijven ende te recht helpen. Soo dit dan geen vernuft en is/ende soo dese lieden van noch Beesten zijn/mach van yemant/ die't belieft/gheoordeelt worden/t'ghene dat ick daer van sekerlijck oordeele/ is / datse int ghene daerse hen toe begheven ende in bedreven zijn/ons verde te boven gaen.

Het 9. *Capittel.* Wat maniere ofte forme dat d'Indianen in hare gheschriften hadden.

Et en sal niet quaet wesen/te voeghen by't ghene wy van de gheschriften der Indianen aenghemerckt hebben / hoe dat haer gebruyck niet en was met achter-een-volghende regelen te schrijven/ maer van boven nederwaerts/ofte int rondt. De Latijnen ende Grieken hebben geschreven van de slincker nae de rechter zijde toe / t'welcke de meeste ende gemeynste usantie is/die van ons ghebruyckt wort. De Hebreen beginnen/int contrarie / van de rechter hant af / ende schrijven nae de slincker zijde toe/ in sulcker voeghen dat hare Boecken het beginsel hebben/daer d'onse voleynden. De Chinen en schrijven/noch ghelijck Griecken/noch ghelijck Hebreen/maer van boven nederwaerts: Want de wijle dat het gheen letteren/maer gheheele woorden zijn/ende dat elcke figuere ofte character een dinck op syn selven bediedende is / soo en ist haer niet noodich/die aen den anderen te sluyten/ende vervolghens te voeghen / ende moghen wel van boven neer schrijven. Die van Mexico en schreven oock (om de selve re-

den) in gheen reghelen van d'eene zijde nae d'ander / maer verkeert van de Chinen/ schrijvende van onderen af/opwaerts aen / op welcke maniere sy de rekeninge der daghen hielden/als oock van alle t'ander datse aenteyckenden: Doch soo wanneer datse in hare Raden ofte Teyckens schreven/soo begonnense van te midweghen af/daer de Son gheschildert stont/ende clommen alsoo van daer af/(te weten/in de Jaren daerse in waren) tot nae den rinck ofte circkel van't Radt toe. In somma / dat men is vindende/ alle de vier verscheydenhedē/in geschrifte/te wete/neenige schrijvē van de rechter af/nae de slincker hant toe/andere van de slincker na de rechter/eenige van boven nederwaerts/ende sommige van onderen opwaerts. Soodanich is dan de verscheydenheyt van't vernuft der Menschen.

Het *10. Capittel.* Hoe dat d'Indianen hare Boden uyt sonden.

OM nu te voleynden / t'ghene dat dit schrijven beroerende is/soo soude yemant met recht moghen twijffelen / hoe datse van alle hare Rijcken (die so groot waren) kennisse conden hebben/ ende wat maniere van afveerdinghe dat de Coningen van Mexico ende Peru gaven/in de saken die haer ten Hove voorquamen ende bejeghenden / dewijle datse gheen letteren ofte schriften en hadden / noch gheen Brieven en schreven. Desen twijffel mach wech genomen worden/met te weten/dat men haer met woorden/ende door schilderije ofte memorialen/seer breedelijcken bescheyt gaf/van alle t'gene datter voorquam/ tot welcker effecte daer lieden waren van uytnemende radicheyt/die voor loopende Boden dienden/om te gaen ende comen / wordende van jonckaf/tot loopen gheoeffent ende opgevoet/ende sochten altoos datse mochten seer lanck gheaessemt wesen/in sulcker voegen / datse een groote hooghte mochten opclimmen/ sonder moede te werden. Ende hierom wast datse in Mexico prijsen gaven/aen d'eerste/drie/vier/die dien langhen ofte hooghen steyghet/van de trappen des Tempels, opclommen/ghelijck als int teghenwoordighe Boeck ghesept is. Ende in Cusco, soo clommen d'Oorlingen/in de solennele Feeste van't Capacrâyme,elck een om strijt/ den Bergh van Ianacâuri op/ende d'oeffeninghe van te loopen / is ghemeynlijcken onder d'Indianen seer in ghebruyck gheweest/ghelijck als het oock noch is / soo wannner dat het een sake van importantien was/ soo brachtmen de Heeren van Mexico de sake (daer men haer van onderrechten wilde) voorgheschildert ofte uyt ghebeelt/ so gelijck alsse deden ten tijden datse d'eerste Spaensche Schepen int ghesicht creghen/ ende so wanneer datse quamen om Toponchan in te nemen. In Peru was/onder de loopende Boden/een vreemde curieusheyt/ want den Iuga hadde over alle syn Rijcken/ Posten ofte Boden ghestelt/diese aldaer Chasquis noemden/van de welcke op sijn plaets ghesept sal worden.

Het *11. Capittel.* Van de Regeeringhe ende Coninghen diese ghehadt hebben.

HEt is een dinck dat seker ende ondervonden is / dat int ghene daer de Barbaren aldermeest hare Barbarischeydt in toonen/ is in de Regeeringhe ende maniere van te ghebieden / want hoe dat de Menschen de redelijckheyt naest zijn/hoe datse Menschelijcker ende goedertierender zijn/ende de regeeringhe minder hoovaerdije heeft: Ende de ghene die Coningen ende Heeren zijn/houden haer slechter / ende voeghen hen oock beter met haer Vassalen ofte Ondersaten/haer kennende/in de natuere/ghelijck/ende voor nederigher / om te hebben minder obligatie van nae't gemeyne welvaert te sien. Maer onder de Barbaren is

ren is het gantsch int contrarie/want hare Regeeringhe is Tyrannich / ende tracteren hare onderdanen/ghelijck als Beesten/willende oock/ dat men haer handelen ende houden sal/als Goden. Hierom ist/dat veel Natien ende Volckeren van Indien/ gheen Coninghen noch absolute Heeren lijden willen / dan leven in vrye ende onbedwonghen Gemeynten/kiesende alleenlijck voor sekere saken/namelijcken/ in tijden van Oorlogh/Hooftmannen ende Vorsten / den welcken sy(soo langhe als de selve administratie duert)onderdanich zijn/keerende daer nae weder tot haer oude ende eerste officie ofte vryheyt: Op deser voeghen wort het meestendeel van dese nieuwe Werelt gheregeert/te weten/van daer gheen gesondeerde Coninckrijcken/noch geordineerde Republicken ofte Gemeynten/noch eeuwighe ende bekende Vorsten ofte Coningen en zijn/hoe wel dat men daer/niet tegenstaende/ wel eenighe Heeren ende voornaemste heeft/de welcke onder de ghemeyne man ende d'ander zijn / ghelijck als uytmuntende Ridders / op welcke maniere het int gheheele Lant van Chile toegaet/ alwaer d'Araucanen,die van Tucapel ende andere / soo veel Jaren de Spagnaerden teghens ghestaen hebbe. Alsoo was oock van gelijcken t'geheele Lant van't nieuwe Coninckrijck van Granaden,ende dat van Guatimala,ende d'Eylanden gantsch Florida,Brasilien, Luçon,(ofte de Phillippijnen)ende andere groote ende geweldighe Lantschappen/uytghesondert dat in veel van de selve / de Barbarischeyt noch veel grooter ofte meerder is/want en hebben nau welijcks eenighe kennisse van Overhooft/ maer gebieden ende regeeren al te samen int ghemeyn/waerom het daer oock al te mael anders niet en is/noch toe gaet/dan soo gelijck alst haer int hooft comt/ met overlast/cracht ende gewelt/onredelijckheyt ende ongheschicktheyt ende soo wie dat van't meeste vermogen is/is den ghenen die d'overhant ende t'ghebiedt heeft. In Oost-Indien heeft men wijdtstreckende ende seer ghefondeerde Coninckrijcken/ ghelijck als daer is/ dat van Sian,van Bisnaguar,ende andere/de welcke een hondert duysent Man ofte twee te velt connen brenghen / alsse willen. Ende noch so gaet boven al/de groote ende de macht van't Rijcke van China, welcker Coninghen(nae datse verhalen) over de twee duysent Jaren geregneert hebben/ende dat /door hare goede regeeringhe. In West-Indien soo heeft men alleenlijcken maer twee gefonderde Coninck ofte Keyser-Rijcken ontdect/welcke is dat van de Mexicanen in nieu Spagnen,ende dat van d'Ingas in Peru, ende ick en soude niet lichtelijcken connen segghen/welcke van dese twee/dat het gheweldichste Rijcke ghewees tis/want in Edificien ofte Gebouwen/ ende grootsheydt van Hoff/ soo ginck Moteçuma die van Peru te boven. In Thresoren ofte Schatten/ Rijckdom/ende groote van Provincien/soo ginghen d'Ingas die van Mexico te boven/ ende in Antiquiteyt ofte Oudtheyt/soo was oock het Rijcke van d'Ingas ouder / evenwel niets te veel. In feyten van Wapenen ende Victorien/dunckt my/datse bijde gelijcke deel ghehadt hebben. Een dinck is altoos seker/dat dese twee Rijcken alle d'ander Heerlijckheden der Indianen(die in de selve nieuwe Werelt ontdeckt zijn)in goeder geschictheyt ende Politie grootelijcx te boven gingen/als oock in de mogentheyt/ rijckdommen/en noch veel meer in superstitien ende diensten van hare Goden: Ende hoe wel datse beyde in veel dinghen over een quamen / soo warense nochtans in een dinck seer verscheyden / want onder de Mexicanen soo was de successie van't Rijcke/ door verkiesinghe/ghelijck alst Roomsche Rijcke : Ende onder die van Peru soo wast door Erffenis ende naeste bloet / ghelijck als de Coninckrijcken van Spagnen ende Vranckrijck. Van dese twee Regeeringen(ghelijck als van't aldervoornaemste ende bekenste der Indianen)sal getracteert worden / t'ghene dat tot onse propoost goet duncken sal / achterlatende veel cleyne ende moeploose dinghen die niet te bedieden hebben.

Van't Oorlogh ende vrome dadē van dese Araucanen, mach men lesē int tractaet vā Don Alonso de Arzilla, ghelijck als op een ander geannoteert is.

Het

Het *12. Capittel.* Van de Regeeringhe der Coninghen *Ingas* van *Peru.*

SOo wanneer dat den Inga (die in Peru Regneerde)
doot was/so volghde hem syn wettelijcke Soon/int Rijcke nae/ende hiel-
den voor soodanighen/den ghenen die gheboren was/van de principael-
ste vrouwe des Inga, die sy Coya noemden/ de welcke was (zedert de tijt
van eenen Inga, Iupangny ghenaemt / af) haer eyghen Suster / want
de Coninghen hieldent voor een grootsheyt/met haer Susters te trouwen: Ende al
wast schoon/datse ander Vrouwen ofte Bysitten hadden/so was nochtans de successie
van't Coninckrijck op de Soon van de Coya. Wel is waer/ dat soo wanneer den Co-
ninc eenigen wettelijcken Broeder hadde/so succedeerde den Broeder voor den Soon/
ende nae den selven/den Neef van desen/te weten/sijn Broeders ende eersten Coninckx
Soon. De selve maniere van successie onderhielden van ghelijcken/ de Curacas ende
Heeren/in de goederen ende Ampten. Daer wierden/met den overledenen/ oneyndt-
lijcken veel Ceremonien ende overdadighe exequien ofte uytvaerden (op haer manie-
re) bedreven/onderhielden een grootsheyt/die voorwaer oock groot is/te weten/ dat
geenigen Coninc/die van nieus de Regeringe aenvinc/geenich dinc van de costelijcke
Vaten/threforen ofte Schattē/nochte goederē des voorgaenden Coninckx/ erfde/maer
moest syn eygen huys opstellen/ende Gout eñ Silver/eñ alle t'ander/weer van nieus
aen vergaderen/sonder eens aen dat van den overledenen te raken/t'welcke alsoo al te
samen gededicceert ofte toegheeygent wiert/voor syn Beedt-huys ofte Guaca, als oock
voor de costen ende renten van syn Huysghesin/ die hy naeliet/ de welcke hem/ met
haer naecomelingen/al te samen eeuwichlijcken verontledichden/in de sacrificien/Ce-
remonien ende diensten des overleden Coninckx / want hielden hem terstont nae syn
doot/voor eenen Godt/ende hadden syn sacrificien/gehouwen Beelden/ende alle t'an-
der meer. Door dese onderhoudinghe wast / dat den Schadt (die men in Peru hadde)
oneyndtlijck was/om dat altoos elck een van d'Ingas, sochte / syn huys ende schat bo-
ven dat van syn Voorsaten/te doen uytmunten ende te verbeteren. Nu / het teycken
daerse de Possessie/ofte t'besit van't Coninckrijck/met aennamen/ was eenen rooden
wollen quast/die in fijnicheyt de zijde te boven ginck/den welcken hem quam te han-
ghen recht te middeweghen van't voorhooft/ende en mocht oock van niemandt an-
ders gedraghen worden/als alleen van den Inga, want was ghelijck als een Coninckx
Croon ofte Diadema: Doch aen de zijde van't hooft / te weten / by't Oor hanghende/
mocht men den quast wel draghen/ghelijck alsse oock van andere Heeren ghedraghen
wierden/maer op't midden van't voorhooft/was alleen voor den Inga, als gheseyt is.
Soo haest als hy nu de quast ontfinck/soo wordender een seer solennele Feeste / ende
een groote menichte van sacrificien ghedaen / met een groote quantiteyt van Goude
ende Silvere Vaten/ende veel cleyne Schaepkens van't selve gemaeckt/ als oock een
groote somme van groote ende cleyne lakenen/ van't Cumbi ghemaeckt / die seer net
ghewrocht waren. Item/veel ende alderley Zeeschelpen/ ende veel costelijcke Pluy-
men/met duysent Schapen/de welc van verscheyden coleurē moesten wesen/ van alle
t'welcke men sacrificie dede: Ende den Opper-Priester nam een Kint/van de ses tot
de acht Jaren oudt/in de handen/segghende gelijckelijck met alle d'ander Ministeren)
tot het ghehouwen Beelt/van den Viracocha: Heere/ die presenteren ofte offeren wy

u/op

u/op dat ghy ons in ruste hout/ende ons in onse Oorlogen wilt helpen/ ende dat ghy onsen Heere den Inga in syn grootsheyt ende staet wilt onderhouden / ende dat hy altoos mach voorspoedich wesen / ende dat ghy hem oock wilt gheven / veel wetenschaps ofte verstandt / om ons te regeeren. By dese Ceremonie ofte Hulinghe / soo vonden haer / die van't gantsche Rijcke over/ als oock van weghen alle de Guacas ende Heylichdommen / die se hadden : Ende d'eerbiedinghe die dese lieden haren Ingas aendeden / als oock d'affectie diese tot hem hadden/ was sonder twijffel seer groot/sonder datter opt bevonden is / datter yemant van den haren eenighe verraderije tegens hen gepleeght heeft/ want en procedeerden in haerder Regeeringhe/ niet alleenlijck met grooter macht/maer oock met veel gherechticheyt ende Justitie/ sonder in gheenderley maniere toe te laten/ datter yemant onrecht of te cort gedaen wiert. Den Inga stelde syn Gouverneurs over verscheyden Provincien / zijnde eenighe als Superintendenten, ende sonder yemant anders t'erkennen als hem alleen : Andere van wat minder machts/ende eenige int bysonder/met een vreemde geordineert geregeltheyt/in sulcker voegen/datser haer niet eens en dorsten dronken drincken/ja noch int minste een koorn-aer van't Mays haerder ghebueren ontnemen. Dese Ingas hadde oock voor een grootsheydt ende opinie / dat men d'Indianen altijts behoorde geoccupeert ende int werck te houden/ waer van men noch hedensdaeghs sien mach/ de straten / ende weghen diese met eenen onepntlijcken arbeydt ghemaeckt hebben/ t'welcke men seyt ghe weest is/om d'Indianen te oeffenen/ ende om datse niet ledich souden wesen. Soo wanneer datse op een nieu/eenighe Provincie overwonnen/ soo was terstont haer advijs/de principaelste der Ingeboren nae een ander Provincie te vervoeren/ofte nae haer Hoff te transporteren / ende dese worden hedensdaeghs in Peru, Mitimas ghenaemt / stellende in de plaetse van de selve / uyt die van haer Natie van Cusco, namelijcken van de Oorlinghen/ welcke waren / ghelijck als Ridders van ouden Huyse ofte Gheslachte. De castijdinghe die men voor de misbruycken dede/ was seer straf / ende alsoo accorderen alle de ghene die hier yet van hebben comen te weten / datter gheen beter noch gheradender Regeeringhe voor d'Indianen mach wesen.

Het *13. Capittel.* Van de verdeelinghe die *d'Ingas* deden met hare Vassalen ofte Onderdanen.

NV/verhalende het ghene geseyt is/ wat breeder ende in bysonder soo is te weten/dat de verdeelinghen die d'Ingas van haer Vassalen ofte Ondersaten deden / was soo bysonderlijck/ datse die al te samen seer lichtelijcken conden regeeren / al hoe wel dat het een Rijcke was van duysent mijlen in de streckinghe : Want soo haest alsse eenige Provincien overwonnen/ so maeckten ende voeghdense d'Indianen terstont tot Republicken ende Ghemeynten/ tellende de selve by Rotten / ende stellende over elcke/ thien Indianen/eenen die daer t'ghebiet ende sorgh voor hadde / ende over elcke hondert een ander/ende over elcke duysent een ander / ende over elcke thien duysent een ander / ende desen noemdense Huno, t'welcke een principael ampt was / ende over alle de voorseyde wasser in elcke Provincie een Gouverneur / uyt het Gheslachte van d'Ingas, den welcken sy al te samen onderdanich waren / hem een yeder op't breedtste Rekeninghe ghevende van al datter ghheschiet was / te weten / van de ghene die daer ghebooren ende ghestorven waren / als oock van't Vee ende

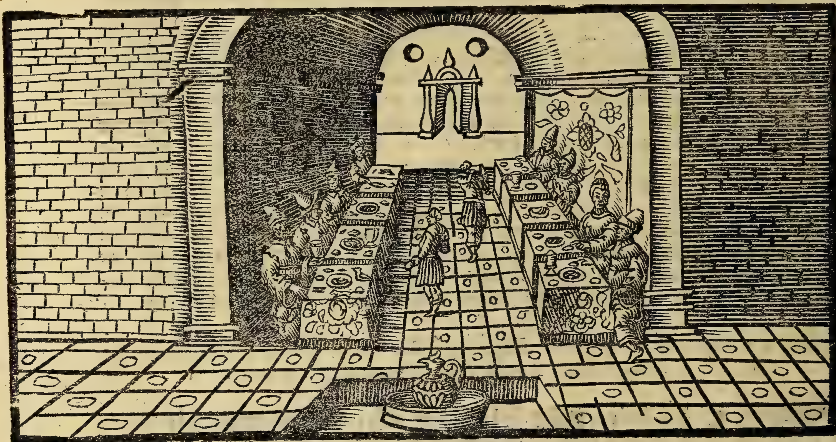
d'Ackere

d'Ackeren/ ofte de bou ende zaey-landen. Dese Gouverneurs quamen alle Jaren uyt Cusco, (alwaer't Hof was) ende keerden daer weder nae toe/ teghens den tyt dat men de groote Feeste van't Rayme soude houden/ brengende alsdan alle den Tribuyt van't Ryck met hen ten Hove/ want en mochten daer oock anders niet in comen. T'gheheele Rycke was verdeelt in vier quartieren / die ghenaemt werden Tahuantinsuyo, t'welcke waren Chinchasuyo, Collasuyo, Andesuyo, Condesuyo, ende dat/ conforme de vier weghen die van Cusco uytquamen/ alwaer men t'Hof ende de generale vergaderinghe hielt. Dese weghen/ als oock de Provintien die daer met over een comen/ strecken nae de vier hoecken ofte zyden der Werelt/ te weten/ Collasuyo nae't Zuyden/ Cinchasuyo nae't Noorden / Condesuyo nae't Westen/ ende Andesuyo nae't Oosten. In alle hare Republicken ofte Gemeynten/ haddense twee soorten ofte Rotten van volcke / welcke waren van Hanansayo ende Vrinsaya, dat is soo veel gheseyt/ als die van boven/ ende die van beneden. So wanneer datter yet geboden/ ofte door den Inga ghebrocht soude werden/ soo was het al te vooren verclaert/ hoe veel dat elcke Provintie/ Republick ende Rot/ daer van te deel quam/ t'welcke niet en was met ghelijcke ghedeelte/ maer een yeder na advenant / nae de qualiteyt ende thermoghen van elck landt / in sulcker voeghen datse wel wisten (om de somme van hondert duysent Hanegen (ofte Schepelen Mays op te brenghen / verbi gratia.) dat sulck een Provintie het thiende deel/ daer van stont te gheven/ ende sulck een/ het sevende deel/ ende sulck een/ t'vijfde paert/ etc. ende van ghelijcken t'selve onder de Republicken, Rotten ende Aillos, ofte gheslachten. Voor't Recht ende de Rekeninghe van alles / soo warender die Quipocamayos, t'welcke d'Officieren van de Reken-camer waren / die met hare draden ende knoopen/ sonder eens te faelgeeren/ wisten te segghen/ tot een Hoen ende voeder houts toe/ wat datter gegeven was/ ende by de Registers der selve/ soo wistense onder d'Indianen/ in een oogenblick te reeckenen wat dat een yeder te deel quam.

Het *14. Capittel.* Van de *Edificien* ofte Gebouwen ende Ordonnantie, die *d'Ingas* in hare *Fabrijcken* ofte Timmeringhen hadden.

De Edificien ende Fabrijcken ofte Gebouwen/ die d'Ingas ghemaeckt hebben/ soo in Sterckten / Tempelen, Weghen/ Velt ofte Landthuysen/ ende andere/ zijn seer veel/ ende van overdadighen arbeyt ghe weest/ ghelijck als het huydighen daeghs ghesien mach worden aen de vervallen stucken ende overblijfsels/ soo in Cusco als in Tiaguanaco, in Tambo, ende op ander plaetsen/ alwaer men steenen vindt van uytnemende groote/ so dat men niet en can ghedencken/ hoe datse ghehouwen/ ghewrocht ende ghestelt connen wesen/ ter plaetsen daerse staen. Voor alle dese Ghebouwen ende Stercken/ die den Inga in Cusco, ende op verscheyden plaetsen van syn Rijcke/ dede maken/ so quam daer een groot ghetal van Volck uyt alle Provintien / want maeckten vreemde ende wonderlijcke Ghebouwen/ en ghebruyckten gheen vermenginghe van materie ofte kalck/ noch en hadden ooc geen yser noch stael/ om de Steenen te houwen ende te bearbeyden/ noch eenige Instrumentē ofte gereetschap om die te brengē/ eñ zijn nochtans so net eñ perfect gewrocht/ dat men op veel plaetsen d'afscheytsels niet onderscheyden en can/ daerse aen den anderē gevoegt zijn/ zijnde veel van de selve steenen so groot als geseyt is/ so dat het een ongeloofliJc dinc soude wesen/ so ment niet en saeg. Ic hebber in Tiaguanaco een gemetē van 38. voeten lanc/ ende 18. voeten breet/ hebbende de dicte van ontrent ses voeten. In de mueren van de Fortresse ofte t'Slot van Cusco, de

welcke met handen ghestapelt/ofte op den anderen gelept zijn/heeft men veel steenen die noch veel grooter zijn. Ende t'ghene dat meer is te verwonderen/ is / dat alhoewel dat dese steenen/van de voorschreven Mueren/ met gheen Reghel ofte Winckelhaeck ghehouwen/ende onder den anderen/ (te weten / in de groote ende ghedaente) seer onghelijck zijn/soo sluyten ende voeghen de naeden/ ofte scheptsels/ nochtans soo wel op den anderen/sonder eenighe vermenginghe van materie ofte kalck / dat het een ongheloofljjck dinck schijnt te wesen. Alle dit selve wiert gedaen met veel volcx/ ende met groote lijdtsaemheyt int arbeyden/want om den eenen steen met den anderen te voeghen/ (nae datse wel ende juyst te samen sluyten) soo heeft het nootwendich moeten wesen / de selve dickwils te beproeven / dewijle dat de meesten deel van

dien/niet ghelijck noch effen vol uyt en comen. De menichte dieder van Volck moeste comen/om aen de steenen ende Ghebouwen te arbeyden/ wierden van den Inga jaerlijcx uytghesondert ende aenghetepckent / doende d'Indianen onder haer de verdeelinghe/ghelijck als van alle d'ander dingen/ sonder datter hem yemant tegens stelde/ ofte 'tselve qualijck afnam. Doch alhoewel dat dese Edificien groot waren / soo stonden sy nochtans qualijck ende onprofijtelijcken verdeelt / zijnde eygentlijcke ghelijck als Meskiten , (dat zijn der Mahometister Kercken) ofte Barbarischer Ghebouwen. Eenighe verwelfde steenen Bogen en wisten sy in haer Ghebouwen niet te maken/ noch en hebben oock de wetenschap der vermenginghe van kalck ofte siment noyt vercreghen. Soo wanneer datse in de Rivier van Xauxa, quamen te sien/d'oprechtinghe van de houte Boghen ofte steunsels/ daer men de steenen Brugghe op over welven soude/ ende hoe datmense daer nae (de Brugghe ghemaeckt zijnde) weder wech dede/begonden sy te vlieden ende wech te loopen / meynende dat het gheheele werck van de Brugghe (die van gehouwen steen is) ter neder soude storten: Maer so wanneer datse saghen/dat de selve geheel ende vast bleef staen / ende datter de Spagnaer=

den ove

ven over ginghen/soo seyde den Caçique ofte Heere/ tot sijn mede-gesellen: T'is recht ende reden/dat wy dese dienen / want schijnen voorwaer wel kinderen van de Son te wesen. De Bruggen die sy ghebruyckten/ waren van een soorte van strop/ofte gedreyde Biesen/de welcke met stercke touwen ofte kabels aen de Oeveren van den water-cant vast ghebonden ende ghehecht waren/want en maeckten geen Bruggen van steen ofte hout. T'geene dat men hedensdaeghs heeft/in de doorwateringhe ofte uytloosinghe van't groote Lack ofte Meyr van Chicuito in Collao, is een dinck om te verwonderen / want den selven arm ofte doortocht is uyt der maten diep/ sonder datter eenich siment ofte materie plaets houden mach / ende is soo breet/ dat het niet moghelijck is/t'selve met eenich overwelfsel ofte steenen Boghe te mogen overreycken/waerom het gantsch onmoghelijck was/ daer eenige steenen ofte houten Brugghe over te connen maken / des niet teghenstaende soo heeft het vernuft ende d'abelheyt der Indianen connen vinden / hoe datter een seer vaste ende stercke Brugghe over ghemaeckt mocht werden / ende dat / alleenlijck van strop: 'twelcke een fabel schijnt te wesen/ende is doch evenwel waerachtich / want maeckten / ghelijck als op een ander gesept is/ van een sekere soorte van Biesen / (die't Lack voortbrenght/van haer Totora gheheeten) eenighe Bondels / ghelijck als ghebonden mutsaerden/ ofte schooven: ende om dieswille dat het selve een lichte materie is / soo en gaet het niet te gront/alwaer sy alsdan veel Biesen op stropden/zijnde de voorseyde Balsen ofte Bondels/seer wel/ aen weerzijden van de Rivier / vast ghebonden / waer mede men daer (soo wel met gheladen beesten/als de lieden) t'zijnen wille mach over passeeren. Als ick dese Brugghe bywijlen over passeerde / soo was ick my verwonderende / van de conste ende inventie der Indianen / om dat sy met een soo lichtveerdighen dinck/ beter ende sekerder Brugghen maecken/als de Brugghe van de Barcken is/daer men van Sivilien naer Triana over gaet. Ick hebbe oock de lenghde van de selve Bruggen ghemeten/ende was/soo't my wel ghedenckt/ van drie hondert ende soo veel voeten. De diepten van de selve doortocht/ofte uytloosinghe / seyt men ongrondelijck te wesen/ende schijnt dat het water / boven op/ niet eens en verroert/doch segghen dat het van onder eenen seer ghewelдighen loop ofte stroom heeft. Dit is nu ghenoech / soo veel als d'Edificien ofte Ghebouwen aengaet.

Het 15. *Capittel.* Van de goederen des *Ingas*, ende van d'Ordinantie der Tributyten ofte Impoften dien hy over d'Indianen ghestelt heeft.

Den Rijckdom van d'Ingas was onnoembaer ofte sonder comparatie/ want alhoe wel datter geenighen Coninck en was/ die yet van de goederen ende schatten van zijn Voorsaet quam te erven/ soo hadden sy nochtans evenwel alle den Rijckdom ofte schat van hare Rijcken t'haren wille/de welcke van gout/silver/als oock van ghewaet ofte lakenen ende Vee / seer overvloedich ende abondant waren. Ende den aldergrootsten Rijckdom van allen/was/die ontelbare menichte van Onderdanen/die altoos verontledicht en bereyt waren/int ghene daer't haren Coninck ghelievde. Nu/so werden hen uyt elcke Provintie ghebrocht/'tgeene datter uytgelesen was/te weten/ de Chichæ, (een Natie alsoo ghenaemt) dienden hen met welrieckent ende costelijck hout. De Lucanas, met cloecke gaenders/om haer Rosbaer ofte Setel te draghen. De Chumbibilcas, met danssers / ende alsoo voorts in alle t'ander meer/daer elcke Provintie wat bysonders ende uytnemende van hadde / ende dit noch behalven de gemeyne middelen ofte Impoften die sy al te samen contribueerden. De gout ende Silver

Mijnen (daer men in Peru een wonderlijcke overvloet van heeft) wierden berept ofte ghegraven Indianen / die hier toe uytgheſondert waren/de welcke van den Inga, in alle het gheene dat ſy voor hare coſten ende nootdruſten van doen hadden / verſorght wierden/ waer mede men int ſelve Rijcke ſoo grooten ſchat ende rijckdom hadde/ datter veel van opinie zijn/ dat het ghene / dat de Spagnaerden in handen ghecreghen hebben/ (alhoewel dat het ſoo veel was als wy weten) niet gheweeſt en is/ het thiende deel/van't ghene dat d'Indianen wel verſoncken/ wech geſteken ende verborghen hebben/ſonder dat men t'ſelve oyt (met alle de neerſtichept die de begeerlijckhept wel ghedaen heeft om te weten) heeft connen ontdecken ofte vinden. Doch den grootſten rijckdom die deſe Barbariſche Coninghen hadden/ was/dat alle hare Vaſſalen ofte Onderſaten/haer captijven ofte ſlaven waren/ welcker arbept ſy oock t'haren wille/ende nae haer appetijt waren ghenietende. Ende t'ghene dat te verwonderen is/ is dat ſy haer in ſulcker voeghen / ende met ſulck een ordene/van henlieden lieten dienen/dat het haer gheen ſlavernije/maer een ſeer geluckich leven docht te weſen. Om nu te weten d'Ordonnantie der Tribuyten/ die d'Indianen aen haer Heeren gaven/ ſoo is te weten / dat ſoo wanneer den Inga de Republijcken ofte Steden (die hy overwon) aenteyckende/ſoo verdeelde hy alle t'Lant in drye ghedeelten/ t'eerſte deel/voor de Religie ende Godſ-dienſten/ in ſulcker voeghen dat den Pachayachachî, (t'welcke den Schepper is) de Son (de Chuquilla, ofte Donder / de Dooden / ende d'andere Guacas ende Heplichdommen/ elck een / ſijn eyghen Landen hadden / wordende de vruchten hier van/verdaen ende ghebeſicht in ſacrificien/ende tot onderhout der Miniſtren ende Prieſters/ want elcke Guaca ofte Aenbidtſel / hadde zijn ghedeputeerde Indianen int byſonder. T'meeſtendeel hier van / wierden verdaen in Cuſco, alwaer den alghemeynen Heplichdom was / ende de reſte in de ſelve Republijcke ofte Stede/daer't gheplucht ende gewonnen wiert/want hadden in elck Dorp ofte Vleck/ hare Guacas ende Aenbidtſels met de ſelve ordinantie ende aenroepinghe / als die van Cuſco, comende van ghelijcken in haer doen / met de ſelve Godtſ-dienſten ende ceremonien over een/t'welcke een dinck om verwonderen is / ende is oock waerachtich/ want is by meer dan hondert Dorpen ondervonden gheweeſt/ſeecker te zijn/hoewel dat etlijcke by de twee hondert mijlen van Cuſco verſcheyden liggen. Nu/ t'gene dat men aldus op deſe Landen zaeyde ende plucte/ ofte inhaelde/ wiert geleyt in bewaer-huyſen/die alleenlijck hier toe gemaeckt waren/ende dit was een groot deel van't tribuyt dat d'Indianen gaven / doch men en can niet weten hoe veel dat het gheweeſt is/want was op t'eene Landt veel / ende op't ander luttel/ende op etlijcke plaetſen by nae t'eenemael / ende dit deel beneficieerden ofte bearbeyden ſy aldereerſt. Nu / het tweede deel van de Landen ende Erven / was voor den Inga, waer van hy / met het gene dat tot ſijnen dienſte van doen was/ als oock ſijn maechſchap/de Heeren/t'garniſoen ende de Soldaten/ af onderhouden wierden / zijnde t'ſelve oock wel t'meeſtendeel der Tribuyten / ſoo ghelijck als het aen de Depoſitien ofte Provand-huyſen gheſien mach worden/want zijn veel langher ende wijder als de Bewaer ofte Provand-huyſen der Guacas ofte Beed-huyſen. Deſen Tribuyt wiert ghebracht in Cuſco, ofte ter plaetſen daer't voor de krijchſ knechten van doen was / ende dat / met een vreemde ende ſpoedighe ſorghvuldichept : ende ſoo wanneer t'ſelve niet van doen en was/ſoo wiert het thien twaelf Jaren bewaert/teghens den tijdt van noode. Deſe Landen van Inga wierden ghebeneficieert nae die van de Goden/ende gingenſe al te ſamen (ſonder eenighe exceptie) bearbeyden/met haer Feeſt-cleederen aen/ſinghende Liedekens tot lof van den Inga ende de Guacas, ende ſoo langhe als de beneficie ofte arbept duerde / ſoo atenſe altoos op des Ingas coſt / ofte op de coſt van de Son ofte

Guacas, daerse de Landen voor bearbeyden: Maer d'oude Lieden/ siecken/ Vrouwen ende Weduwen/ waren van desen Tribuyt vry ende exempt: ende alhoewel dat het ghene dat gheplucht ofte ghewonnen wiert/ voor den Inga, voor de Son/ ofte voor de Guacas was/ soo waren evenwel/ des niet teghenstaende/ de Landen eyghentlijcke van de Indianen ende haerlieder voor-Ouders. Het derden-deel van de Landen/ wierden van den Inga voor't ghemeyne Volck ghegheven/ doch men en can niet gheweten/ hoe groot dat dit deel wel gheweest is/ ende of het oock meerder of minder mochte wesen/ als dat van den Inga ende de Guacas, altoos is het seker datter toesicht was/ t'selve ghenoech te wesen/ om t'gemeyne Volck met t'onderhouden. Van dit derden-deel en hadde niemant eenighe besittinghe oft eyghenschappe int bysonder/ noch d'Indianen en hebben oock noyt eenighe possessie van eyghen dinghen ghehadt/ ten waer dat het was door sonderlinghe gunste ende toelatinghe des Ingas: doch evenwel soo en mocht het selve niet verbreemt/ noch oock onder d'erfghenamen verdeelt worden. Dese Landen van't ghemeyne Volck/ wierden Jaerlijcks verdeelt/ ende een yeder aenwijsinghe ghedaen van een alsulcken stuck Lants/ als hy voort t'onderhout van zijn persoon/ Vrou ende Kinderen van doen hadde/ zijnde t'eene Jaer wat meer of min als t'ander/ nae dat het Huysghesin was/ waer toe sy oock haer ghesette maet hadden. Van't ghene dat een yeder aldus toegedeelt wiert/ en gavense noyt eenich tribuyt/ want alle hare contributie ofte belastinge was/ alleenlijck de Landen van den Inga ende van den Guacas te bouwen ende te beneficieren ofte bearbeyden/ ende de vruchten des selven in depositio ofte bewaringhe te stellen. Soo wanneer dat het een onvruchtbaer Jaer was/ soo wierden alle de gebreckelijcke ofte nootdruftighe lieden/ van de selve opghesloten vruchten ofte provanden/ voorsien/ want hadden altoos een groote menichte van overschot. Van't Vee dede den Inga de selve verdeelinge als van de Landen/ twelcke was/ die te tellen ende weyden/ ende plaetsen uyt te sonderen voor't Vee van den Guacas ende den Inga, ende van elcke Republijcke ofte Stede (als oock van't ghene datter opghevoet wiert) was een deel voor haer Jurisdictie ofte Contreye/ een ander voor den Coninck/ ende de reste voor de selve Indianen/ jae hadden van gelijcken de selve verdeelinghe ende ordinantie tot onder de Jaghers toe/ ende lieten oock gheensins toe/ datter eenighe wijfkens (verstaet van de Jacht) vervoert ofte ghedoot wierden. Het Vee/ ofte de kudden van den Inga ende Guacas, waren veel ende groot/ ende noemdense Capaellamas, maer het Vee ofte de kudden van het ghemeyne Volck/ zijn weynich ende arm/ waerom die Guacchallamar gheheeten wierden. Den Inga stelde groote sorghvuldicheyt in de conservatie ofte onderhoudinghe van't Vee/ want is oock alle den schat van't selve Rijcke. De wijfkens en wierden (ghelijck als gheseyt is) in geenderley maniere ghesacrificeert noch ghedoodet/ noch oock op de Jacht ghevanghen. Soo daer eenich van de Kunderen schurft ofte zeerich wiert/ (t'welcke sy aldaer Carache noemen) soo moestment terstont levent begravē/ op dat het d'ander t'quaet niet aen en cleefden. Scheerden t'Vee op zijnen tijdt/ ende gaven daer een yeder van/ datser voor hen/ ende voor haer wijf ende Kinderen/ ghewaet ofte cleederen af spinnen ende weven souden. Ende daer wiert insgelijcx versoeck op gedaen/ offe t'selve ooc volbrachten ende naequamen/ straffende den genē die onachtsaem was. Van't Vee des Ingas, wierden gewaet ofte lakenen afgeweven/ so voor hem als voor sijn Hofgesin/ te weten/ een soorte van Cumbi, die costelijc ende van beyde zijden evē recht was/ eñ eē ander die slecht eñ grof was/ de welcke sy van Abasca noemen: Men en hadde van dit ghewaet ofte cleederen geen geset getal/ dan alleenlijck t'gene dat een yegelijck toegeleyt wiert. De wol die daer overschoot/ leydense by haer Depositen ofte Bewaer-goederen: ende hierom

wast/dat de Spagnaerden by haerlieden / van dese dinghen / als oock van alle ander nootdruften tot s'Menschen leven/seer vol op/ af vonden/ alsse daer eerst in quamen. Wie salder nu mogen wesen / (die van eenighe consideratie is) die hem van soodanighe merckelijcke ende wel voorsiene Regeeringhe niet en verwondere ! want alhoewel dat d'Indianen gheen Religieusen noch Christenen en waren/soo onderhieldense nochtans (op haer maniere) een alsulcken hooghen volmaecktheydt / van geenich dinck eyghen te hebben/ende haer al te samen voor haer nootdruften te voorsien/ende de dinghen der Religie/ende van haren Coninck ende Heere soo volcomelijcken t'onderhouden.

Het *16. Capittel.* Van d'Ambachten ofte Handt-wercken die d'Indianen leerden.

Och so hadden d'Indianen van Peru een ander weldaet/te weten/een yeder leerde ende oeffende hem/ van joncks af/in alle Ambachten ofte Handt-wercken die tot het Menschelijcke leven van doen zijn/want daer en waren onder haer geen bysondere Ambachtslieden ofte Meesters/ gelijck als by ons/van Snijders Schoenmakers ende Wevers/maer leerden ende versaghen haer al te samen / van alle het gene datse voor haerlieder persoonen ende huysen van doen hadden: costen allegheliick Weven/ ende haer eyghen Laeckenen ende ghewaet maken/ ende hierom wast dat soo wanneer haer den Inga met wol dede versien/ soo wast soo veel als oft hijse ghecleet hadde. Wisten al te samen 't Landt te bouwen ende te beweldadighen / sonder eenighe andere arbeyders daer toe te huyren: Maecten al t'emael eygen Huysen/ende de Vrouwen waren de gene die hier aldermeest af wisten/sonder in weelden opgevoet te worden/maer dienden haer Mans met grooter sorghvuldicheyt. Van andere Ambachten ofte Handt wercken / die eygentlijcke niet en zijn van ghemeyne ende ordinarische dingen voor't Menschelijcke leven/haddense haer eygen ende bysondere Werckmeesters/ ghelijck als daer waren/ Silversmeden/ Schilders/ Potbackers/ Schuytvoerders/Reken-meesters ende Speellieden. Ende in de selve Handt-wercken van Weven/ Bouwen ofte Timmeren/soo waren daer oock noch Meesters voor uytghelesen ende exempte wercken / van de welcke hen de Heeren dienden / maer onder de ghemeynen Man (ghelijck als ghesept is) soo gherieffoen een yeghelijck zijn selven/ van't ghene dat hy voor zijn huys van doen hadde / sonder dat den eenen aen den anderen hier van yet betaelde/ende is oock noch hedensdaeghs alsoo/in sulcker voeghen dat niemandt den anderen van doen en heeft/voor de dingen van zijn huys ende persoon ghelijck als daer is van Coussen/ Schoenen/ Cleederen / een Huys te bouwen/ zaeyen ende maeyen/ende t'ghereetschap ende d'Instrumenten daer toe te maecken. Hier inne soo comen d'Indianen bynaest over een / met de Institutie ofte Reghel der oude Monicken / die int leven van de Vaders verhaelt worden. Om de waerheyt te segghen/is een Volck/die weynich begeerlijckheyts ende weelden hebben/ ende alsoo zijnse oock te vreden met een wel-ghematicht leven: want voorwaer / soo men haer maniere van leven uyt wille keur / ende niet van ghewoonte ende uyt de nature aennam/wy souden segghen/dat het een leven waer/van grooter volmaecktheyt/ ende en laet oock niet een ghenoechsame voorbereydinghe te hebben/ om de leere des heylighen Euangeliums (de welcke soo grooten vyant is van de hoovaerdije / begeerlijckheyt ende weelde) aen te nemen ende t'ontfanghen / maer de Predickers en conformeren

formeren hen altoos niet met het exempel/datse met de Leere (diese aen de Indianen predicken) geven. Een dinck isser om veel op ghelet te wesen / te weten/ dat/hoewel dat de dracht ende de cleedinge der Indianen so slecht was/so waren nochtans alle de Provintië/hier van verschepden/ namelijckẽ int gene datse op't hooft settẽ/zijnde van sommige een geweven ofte gebreyde wronge ofte vlecht/ die dicwils om/ eñ door den anderen gewonden is:van anderen is het breet/ende maer eens omwonnen : van etlijcke gelijck als mortieren ofte cleyne hoeden:van eenige gelijck als hooge ronde bonetten:van andere gelijck als t'buytenste van een seef ofte sift/ende alsoo andere duysentderley verschepdenhedẽ meer. Ende daer was ooc een onwederroepelijcke Wet/ dat niemant de dracht ende t'habijt van zijn Provintie mocht veranderen/ja al waert oock schoon dat hy hem op een ander plaets transporteerde / t'welcke den Inga (om goede Regeeringhe) voor seer nootwendich hielt/so gelijck als het oock noch hedensdaeghs is/hoewel datter nu so veel opsichts ende sorgh niet en is als het wel placht te wesen.

Het *17. Capittel.* Van de Post-boden ende *Chasquis* die den *Inga* ghebruyckten.

VAn loopende Boden ende Posten hadde den Inga in alle zijn Rijcken eenen grooten dienst af/ noemdense Chasquis, welcke waren de gene die haer Mandaten ofte bevelen aen de Gouverneurs droegen/ eñ haer advijsen wederom int Hof brachten. Dese Chasquis onthielden haer op elcke Topo, (dat is alle anderhalve mijle weeghs) in twee huyskens/ende waren vier Indianen / de welcke by Maenden van elck quartier voorsien ende verandert wierden/ende liepen met de bootschappen / die hen gegeven wierden/in aller haestichept/ tot datse die aen een ander Chasqui gaven/die altoos (te weten/van de gene die loopen souden) berept ende wacker/ of op de wacht stonden:liepen tusschen dach ende nacht by de vijftich Spaensche mijlen weeghs/ niet tegenstaende dat de meeste landen van daer/seer woest ende wilt zijn. Dienden van gelijcken om eenige dingen/die den Inga begeerde in grooter haest te brengen:ende alsoo haddense oock in Cusco versche Zeevisch (hoewel dat het hondert mijlen weechs zijn) in twee dagen tijts / ofte weynich meer. Maer datter de Spagnaerden int Lant gecomen zijn / so heeft men dese Chasquis gebruyckt in tijden van eenighe beroerten ofte grooten noot. Den Viceroy Don Martin heeftse voor ordinaris gestelt/ alle vier mijlen weegs/ om d'expeditien te dragen ende te brengen / 't welcke in dat Rijcke een sake is van grooter importantie/hoewel datse met so grootẽ raddichept ende so haest niet en loopen/ als d'oude ende voorledenen wel gedaen hebben/noch en zijn oock soo veel niet / doch worden wel betaelt/ ende dienen gelijck als d'ordinarische boden van Spagnien/ ghevende de packetten ofte brieven alle vier ofte vijf mijlen over.

Het *18. Capittel.* Van de VVetten , Iustitie ende straffe , die *d'Ingas* geordineert hebben, als oock van haer Houwelijcken.

SOo gelijck als men den genen/die int Oorlogh/ ofte eenige andere administratien wel dienden/ preminentien ende voordeelen gaf/ gelijck als van eygen Landen/Wapens/Houwelijcken met Vrouwen van des Ingas geslachte/ alsoo dedense van gelijcken aen de ongehoorsamen/ende de gene die schult hadden/een straffe castijdinge. De dootslagen ende t'stelen wierdẽ met der doot gestraft:de Overspelen ende bloetschanden van met de ascendenten ende descendenten in linea recta, ofte

rechte graet/wierden desgelijcx met de doot des misdadigers gestraft: doch ebenwel/ soo is te weten / datse door geen overspel en hielden / veel Vrouwen ofte Bysitten te hebben/noch sy (te weten/de Vrouwen) en hadden daer oock geen lijf straffe om/soomense by andere vont/dan alleenlijck die de rechte Huysvrouwe was / met de welcke sy eygentlijcken t'Houwelijck onderhielden/ want dese en was niet meer als een/ende wierden met bysondere solemniteyt ende ceremonie ontfangen ende aengenomẽ/ 't welcke was den Bruydegom t'haren huyse te gaen/ofte die met hem te nemen/ende haer een Ojota aen de voetẽ te doẽ. Otoja hietense de schoenẽ diese aldaer gebruycken/ welcke zijn gelijc als Spaensche alpargatten,(ofte grauwe Monicx-schoenen) die bovẽ opẽ zijn. So de Bruyt maegt was/so was d'Ojota vã wol/ maer so sy't niet en was/ so wasse vã sparto,(dat is van't tuych daer men de Spaensche Vijge-korven af breyt.) Alle d'ander moesten dese dienen eñ erkennẽ/ende dese droegh oot een jaer lanc zwarte rou cleederen/ voor de Man/als hy overleden was/ ende en troude in een Jaer lanck geen ander/waren gemeynlijcker jonger als de Man. Dese gaf den Inga, met zijn eygen hant/aen zijn Gouverneurs ofte Capiteynen/ende de Gouverneurs ende Caçicken versaemden in hare Steden de jonge Gesellen ende Dochters op een plaets/ende gaven elck een zijn Vrouwe/ besluytende t'houwelijck met de voorschreven ceremonie van haer d'Ojota aen te trecken. Dese hadde de pene van lijf-straffe / soomense by een ander vent / als oock van gelijcken den misdadiger:ende al wast schoon/dat haer den Man vergaf/so ende lietense haer daerom niet te straffen/doch niet met der doot. De selve pene wasser oock/in de Bloetschande/van met de Moeder/Groot-moeder/ Dochter/ofte Kints kinderen te doen te hebben. Met ander maesschap en wast niet verboden te huwelijcken ofte te boelerẽ/maer was alleen in de eerste graet. De broeder met de suster en lietense van gelijcken niet toe / accessie te hebben/ noch en hielden daer oock gheen Houwelijck van/int welcke in Peru veel Lieden met bedroghen zijn/ gelooyende dat d'Ingas ende Heeren / wetlijcken met haer eygen susters trouden / al waert schoon datse van een Vader ende Moeder waren. Maer de rechte waerheyt is/dat dit selve/ altoos door onwettelijcken gehouden/ende in de eerste graet/in houwelijck te vergaren/verboden is geweest/ geduerende dit selve aldus tot den tijt van Topa Inga Yupanguy, Vader van Guainacapa, ende Groot-Vader van Ataguallpa, in wiens tijt de Spagnaerdẽ eerst in Peru quamen: want den selven Topa Inga Yupanguy was den eersten die dese gewoonte brack/ trouwende met Mamoello, syn eyghen Suster van Vader ende Moeder: ende den selven beval/ende wilde oock / dat alleen de Heeren Ingas, ende anders niemant/met haer eygen susters/van Vader ende moeder/mochten huwelijcken/so gelijck als hy dede. Hadde tot een soon Guainâcapa, ende een Dochter die genaemt was Coya Cussilimay, ende beval op de laetste ure syns levens/ofte sterf bedde/dat dese zijn soon ende dochter/broeder ende suster van Vader eñ Moeder / te samen souden trouwen / ende dat het ander principael volck / voor haer Huys-vrouwen mochten nemen/haer eygen susters/van de Vaders zijde alleen. Ende soo ghelijck als 'tselve houwelijck onwettelijck ende tegens de natuere was/ alsoo ordineerde oock Godt / dat met de vruchte die daer van quam 'twelcke was Guascar Inga ende Ataguallpa Inga) t'Rijcke van d'Ingas een eynt nam. So wie dat het gebruyc van de houwelijcken der Indianẽ van Peru grondelijcker ende breeder begeert te verstaen, mach lesen het Tractact dat Polus(ter begeertẽ van Don Hieronymo de Loaysa, Aerts-Bisschop van de Stadt de los Reyes) geschreven heeft/den welcken so van dit/ als oot van veel ander dingen der Indianen/ neerstich ondersoet gedaen heeft. Ende t'selve is oot noodich/ om de dwalinge van veelẽ wech te nemen/ de welcke niet wetende welck t at onder d'Indianen de wettelijcke ofte bysit is/ doen den ghedoopten

Indiaen

Indiaen de bysit trouwen/ende de rechte Vrouwe verlaten. Oock mede soo siet men t'weynich fondament dat sommighe ghehadt hebben/de welcke pretendeerden te segghen/dat worende Man ende Wijf ghedoopt/ al waert schoon dat het Broeder ende Suster waren/soo behoorden nochtans haer Houwelijck bevesticht ende toeghelaten te worden. T'contrarie hier van/is besloten by't Synode Provintiael van Lyma, ende dat/met veel reden/ want het selve houwelijck en was oock noch by de Indianen selfs niet wettelijck.

Het 27. *Capittel.* Van de afcomste der *Ingas*, Heeren van *Peru*, ende van hare *conquesten* ofte overwinningen ende Victorien.

Daer is/door bevel van de Catholijcke Majesteyt den Coninck Don Philippus onsen Heere/ondersoeck ghedaen/ende dat/met alle mogelijcke neerstichept/van de afcomste/Godtsdiensten ende Wetten der Ingas, ende om dat de selve Indianen gheen gheschriften en hebben/soo en heeft men't soo wel niet connen te weegh brengen/ als men't wel begeerde/maer by haer Quipos ende Registeren (de welcke/ ghelijck als ghesept is / haer in de plaets van Boecken dienden)heeft men comen te weten /t'ghene ick alhier segghen sal. Eerstelijcken/soo is te weten/ dat men in voorleden tijden / noch Coninck noch Heer in Peru en hadde / die se al te samen onderdaenich waren / maer

waren gelijc als versaemde rotten eñ gemeynten/ gelijc als het hedensdaegs noch is/ int rijcke van Chile, eñ byna alle d'ander plaetsē geweest zijn/die de Spagnaerden in de selve Westersche Indien overwonnē hebbē/uytgesondert t'rijcke van Mexico. So is te weten/dat men onder d'Indianen gevonden heeft/ drie manieren van Regeeringen

 ende le-

ende leven: D'eerste ende principaelste / als oock de beste/is ghe weest/die van't Coninckrijcke ofte Monarchije, soo ghelijck als daer was / die van die van de Ingas, ende die van Moteçuma, hoe wel dat dese int meerendeel Tyrannich waren. De tweede is/ van de by een versaemde Rotten ofte Ghemeynten/daer men met de Raet van velen Regeert/ende ghelijck als Raden ofte vergaeringhen zijn. Dese kiesen/in tijden van Oorlogh/een Capiteyn ofte Oversten/den welcken een gheheele Natie ofte Provincie onderdanich is. In tijden van Vrede/ soo Regeert hem elcke Stede ofte Vergaderinge op syn selven/hebbende altoos eenighe principale ofte voornaemste/ die van't ghemeyne Volck in respect ende achtinghe ghehouden worden: Ende soo wanneer datter eenighe saken voorcomen daer veel aen gheleghen is/ soo vergaderen eenighe van de selve / om t'overlegghen/ wat dat haer te doen staet. De derde maniere ofte soorte van Regeeringhe/is gantsch ende t'eenemael Barbarisch ende wilt / ende zijn Indianen die gheen Wet/geen Coninck/noch geen blijvende plaets en hebben/ maer onthouden haer by hoopen t'samen/ghelijck als wreede ende wilde Ghedierten. Ende nae dat ick hebbe connen vermercken/ soo zijn d'eerste bewoonders van dese Indien/oock een soodanighe soorte van Volcke ghe weest / ghelijck als hedensdaeghs noch zijn/een groot deel der Brasilianen, Chiriguanen, Chunchenen, Yscaycingen, Pilcoçonen, ende t'meestendeel der Floriders, als oock in nieu Spagnen, alle de Chinchemecken. Van dese generatie ofte soorte is(door't vernuft ende belept van sommighe der voornaemste onder haer)d'ander Regeeringhe der Ghemeynten ende versaemde Rotten uytghecomen/daer men een weynich meer gheregeltheyts ende beleyts onder heeft/ soo ghelijck als daer noch hedensdaeghs zijn/die van Arauco, Tucapel ende Chile, als oock ge weest zijn/int nieuwe Coninckrijck van Granaden, de Moscas, ende in nieu Spagnen etlijcke Otomiten, wordende onder al die soodanighe/minder wreedtheydt/ende wat meer redelijckheyts gevonden. Van dese generatie ofte soorte/is/door de cloeckheyt ende wetenschap van sommighe excellente Mannen/ t'ander ende machtigher Gouvernement uyt ghesproten/voorsien wesende met een Coninckrijck ende Monarchie, t'welcke wy in Mexico ende in Peru ghevonden hebben / want d'Ingas brachten t'gantsche Lant onder haer subiectie / ende stelden daer hare Wetten ende Regeeringhe over. Den tijt die(by hare Memorialen)van haer Regeeringhe gevonden wort/ en comt noch tot gheen vier hondert / ende passeert over de drie hondert Jaren / hoe wel dat haer Heerlijckheydt(eenen tijdt lanck)niet verder en streckte/ als tot vijf/ses mijlen rontsom Cusco. Haer beginsel ende opcomste is ghe weest uyt die Valleye van Cusco comende allengskens te conquesteren, ofte t'over winnen/ t'Landt dat wy Peru noemen/ te weten / van voorby Quito, tot de Rivier / Rio de Pasto,(dat is de Rivier van de Weyde) nae't Noorden/ende nae't Zuyden/tot aen Chile toe/ t'welcke bynae zijn duysent Spaensche mijlen in de lengte: In de breede/Westwaerts aen/tot aen de Zuyder Zee / ende tot by de groote Velden van d'ander zijde van den Reghel der Gheberghten Andes, alwaer noch hedensdaeghs ghesien wort / een plaets/die de Pucara van den Inga ghenoemt wort/t'welcke een Sterckte ofte Slot is/dat hy ghebout heeft/tot een bescherminghe van teghens t'Oosten. D'Ingas en zijn van daer af niet verder ghepasseert/ende dat/ door de menichte der Wateren/als van Morassen/ Lacken ofte Meyren ende Rivieren/die van daer af uytloopen. De breede van haer Rijcke en mocht noch tot gheen hondert mijlen comen. Dese Ingas ginghen alle Natien van America in Politie ende Regeeringhe / ende noch veel meer / in Wapenen ende cloeckheyt/te boven/al hoe wel dat de Cañaris (de welcke hare Doot-vyanden / ende de Spagnaerden behulpich waren) haer noyt eenich voordeel hebben willen erkennen: Ende soo de selve reden / noch hedensdaeghs onder haer gheroert / ende een

weynich

weynich ghestoockt ofte ghehitst wort/sullen daer den anderen by buysenden om doo-den ende ombrengen/om d'opinie (van wie dat de broomste ende cloecste is) staende te houden / ghelijck alst in Cusco ghebeurt is. Den tijtel ofte naem daerse met conquesteerden, ende haer Heeren van dat gheheele Lant maeckten/was/te veynsen/ dat nae de algemeyne Suntvloet(van de welcke alle dese Indianen wetenschap ende kennisse hadden)de Wereldt door dese Ingas weder gerestaureert ende opghecomen was / comende haerder 7. uyt de spelonckе ofte t'hol van Pacaritambo,ẽñ dat haer daerom alle d'ander ledē tribuyt ẽñ onderdanicheyt schuldich waren / als haerlieder Progenitoren ofte Voort-teelders. Behalven dat/ so seyt ense ende beduystichdense oock noch datse lieden alleen de waerachtighe Religie ende wetenschap hadden / van hoe dat Godt ghedient ende geeert moeste wesen waeromme sy ooc alle d'ander onderwijsen moesten/ ende t'fondament datse hier in hadden / van hare Godtsdiensten ende Ceremonien/ is een dinck dat oneyntlijck is. Daer waren in Cusco (als t'Heylich Landt)over de vier hondert Aenbidtsels/zijnde alle de plaetsen vol misterien. Ende soo ghelijck alsse ginghen conquesterende ofte overcommende/alsoo brachten ende voerdense oock haer eyghen Guacas ende Godtsdiensten over dat gheheele Rijcke in. Den principaelsten diese aenbaden/was den Viracocha Pachayachachic, dat is den Schepper der Werelt/ ende nae hem/de Son/ende seyden dat de Son/als oock d'ander Guacas, de vrucht ofte cracht ende t'wesen van den Schepper ontfinghen/ ende datse voor hem d'Intercesseurs ofte Voorbidders waren.

Het 20. *Capittel.* Van den eersten *Inga* ende sijn nacomelinghen.

DEn eersten Man / die d'Indianen voor een beginsel van d'Ingas noemen/is gheweest Mangocâpa,ende dese seyde ende versekerense nae de Diluvie ofte Suntvloet/ uyt het Hol ofte t'Venster van Tambo ghecomen te wesen/ t'welcke vijf ofte ses mijlen van Cusco verscheyden is. Den selven/ segghense / heeft twee principaele Gheslachten der Ingas, t'beginsel ghegheven/t'eene Hanan Cusco, ende t'ander Vrin Cusco ghenaemt. Van t'eerste Gheslachte zijn gecomen de Heeren die t'Lant overwonnen ende gheregeert hebben. Den eersten diese t'Hooft maeckten(van deser Heeren gheslachte die ick segghe) was ghenaemt Ingaroca , den welcken een Gheslachte ofte Aillo ghesticht heeft/ t'welcke sy den naem van Viçaquiquirao gheven : Ende al hoe wel dat desen gheen groot Heer en was / soo liet hy hem nochtans met Gouden ende Silveren Vaten dienen/ordinerende dat men alle synen schat soude dediceeren ofte toeeygenen/ tot den Godtsdienst van syn Lichaem/ende tot onderhout van syn Familie ofte Huysghesin/ ende syn naecomer dede alsoo van ghelijcken/wordende een ghemeyn ghebruyck/ gelijck als gheseyt is/dat gheenighen Inga de goederen noch Huysinghe van den Voorsaet Erfde/ maer stichten haer huys op een nieu. Ten tijden van desen Ingaroca ghebruyckten sy Gouden Afgoden. Nae Ingaroca is ghevolght/Yaguarguaque,dat is gheseyt Bloetschreyer/die al out was ; segghen alsoo ghenaemt te wesen/om dat hy/van zijn Vyanden overwonnen ende ghevangen wesende/uyt enckele spijt ende weemoedicheydt/bloet weende. Desen wiert begraven int Dorp / Paulo ghenaemt/ t'welcke leyt op den wegh nae Omasuyo toe. Desen heeft ghesticht / t'gheslachte van Aecailli panaca ghenaemt. Nae desen / is ghevolght syn Soon Viracocha Inga , dese was seer Rijck/ende maeckte groote Vaten van Gout ende Silver / ende heeft ghesticht te

 Familie

Familie ofte t'Geslachte van Coccopanâca. T'lichaem van desen is (door de faem van de groote Schat/die daer met begraven was) ghesocht geweest van Gonçalo Piçarro, ende heeft het oor (nae dat hy veel Indianen wreede tormenten aengedaen hadde) in Xaquixaguana ghevonden/alwaer hy naderhant van den President Guasca gevangen ende gherecht is gheweest. Den selven Gonçalo Piçarro beval/ t'Lichaem van den voorschreven Viracocha Inga te verbranden/ende d'Indianen namender daer nae d'asche van/ende leydense in een Pot te bewaren/ende deden daer groote sacrificien met/ tot der tijt toe/dat het selve/met ander lichamen meer/ van d'Ingas, van Polo, geremedieert wiert/diese met een wonderlijcke neersticheyt ende practijcke/ uyt der Indianen macht ghetrocken heeft/vindende de selve soo seer gebalsemt/ datse noch gaef ende gheheel waren / waer mede hy een groote somme van Afgoderije (diese de selve aendeden) wech nam. Nament desen Inga qualijck af/ dat hy syn selven Viracocha (t'welcke den name Godts is) intituleerde ofte toeeyghende: Maer om hem t'excuseren/soo seyde hy/ hoe dat hem den selven Viracocha in een droom gheopenbaert was/ ende bevolen hadde/dat hy sijnen naem voeren soude. Nae desen is ghevolght Pachacûti Inga Yupanguy, den welcken een seer cloeck overwinner / een groot Republijckstichter/ende een vinder was/van't meestendeel der Godtsdiensten ende superstitien haerder Afgoderije/ghelijck als terstont gheseyt sal worden.

Het *21. Capittel.* Van *Pachacuti Inga Yupanguy*, ende t'ghene datter geschiet is tot *Guaincâpa* toe.

PAchacûti Inga Yupanguy, regneerde t'festich jaer/ende heeft veel overwonnen: T'beginsel van syn Victorien was / dat eenen synen oudtsten Broeder (den welcken de Heerlijckheydt ofte t'Regiment ende d'administratie van't oorlogh/by leven ende met wille/van sijnen vader hadde) de nederlaegh creech/

in eenen slach dien hy met de Changas dede / t'welcke een Natie is / die de Vallepe ofte t'Dal van Andaguailas besaten / ontrent dertich ofte veertich mylen van Cusco, op de wegh van Lyma, hem alsoo (verslaghen ende verwonnen zijnde) met weynich Volck vertreckende ende te rugghe keerende : t'welcke siende den minder Broeder Inga Yupanguy, heeft (om hem selven Heere te maken) een inventie ghevonden / ende geseyt dat (wesende hy alleen ende seer kranckmoedich) hem den Viracocha Schepper/ gesprooken hadde/ hem beclaghende/ dat/ nae d e mael hy een Alghemeyne Heere ende Schepper van alles was/ hebbende ghemaeckt den Hemel/ de Son / de Wereldt/ de Menschen/ ende staende al watter is onder syn ghewelt / datse nochtans hem de behoorlijcke onderdanichepyt niet en bewesen/ maer deden eer een ghelijcke eerbiedinghe aen de Son/ den Donder/ t' Aertrijck/ ende aen ander dingen/ de welcke doch anders/ niet meer deucht noch crachts en hadden/ dan al sse van hem cregen/ ende dat hy hem daerom dede weten/ hoe dat men hem/ in den Hemel daer hy was/ Viracocha Pachayachachic noemde / t'welcke soo veel bediet als Alghemeyne Schepper : Ende op dat men soude ghelooven / t'selve warachtich te wesen / hoe wel dat hy alleen was/ soo en soude hy niet eens twijffelen / met desen tijtel volck op te maken / ende hoe wel dat de Chângas soo veel ende Victorieus waren / dat hy hem/ des niet teghenstaende/ teghens haer/ Victorie verleenen soude / ende een Heere maken / want hy soude hem Volck seynden/ die hem (sonder ghesien te worden) te hulpe souden comen/ t'welcke alsoo gheschiede : Want begonst met desen tijtel/ ende onder dit decksel/ Volck op te maken/ ende eenen grooten hoop te versamen waer mede hy de Victorie vercreegh/ ende hem selven tot een Heere maecte/ ontnemende syn Vader ende Broeder (die hy met strijt verwan) de Heerlijckheyt ofte t'Regiment/ comende daer nae van ghelijcken de Chângas t'overwinnen: Ende zedert den tijt van de Victorie af/ soo verordineerde hy/ dat men den Viracocha voor den alghemeynen Heere soude houden/ ende dat hem de Beelden van de Son ende Donder/ eerbiedinghe ende erkennisse souden doen / ende van dien tijt af voortaen / soo wiert het Beelt van den Viracocha, boven dat van de Son/ Donder/ ende alle d'ander Guacas ghestelt. Ende hoe wel dat desen Inga Yupanguy, Châcras Landen ende Vee uytsonderde/ voor de Son/ Donder/ ende d'ander Guacas, soo en dede hy nochtans gantsch gheen aenwijsinghe van eenich dinck voor den Viracocha, ghevende voor reden / dat wesende den selven een alghemeyne Heere ende Schepper/ sulcx niet van doen en hadde. Nu de Victorie van de Chângas ghehadt hebbende/ soo heeft hy syn Soldaten verclaert/ hoe dat sy lieden niet ghewees t en zijn / de ghene die den strijt ghewonnen hebben/ maer sekere ghebaerde Mans / die hem den Viracocha ghesonden hadde / ende datse oock niemant en heeft connen te sien comen/ dan hy alleen/ zijnde de selve daer nae in steenen verandert/ ende dat het noodich was die te soecken/ om dat hyse/ nae syn segghen/ wel wiste te kennen : Derhalven soo vergaderde hy eenen grooten hoop steenen/ dien hy van't Ghebergte uytlas/ ende rechtense voor Guacas op/ de welcke sy aenbaden / ende sacrificien aendeden/ noemende de selve de Pururâncas. Dese voerdense seer devotelijcken met haer ten Oorlogh / hen laten dunckende datse met haerder hulpe/ de Victorie voor seker ende ghewis hadden. Dese imaginatie ende versieringe/ van den selven Inga, vermocht soo veel dat hy daer seer merckelijcke Victorien met verkreegh. Desen Inga stichte de Familie ofte ghe-slachte / Ynacapacaca gheheeten / ende rechte een groot Gouden Beelt op/ t'welcke hy Indyllâpa noemde/ stellende t'selve op een Rosbaer/ die gantsch ende t'eenemael van louter ende seer costelijck Gout was/ van welcker Gout noch veel ghebracht is ghewees t tot Caxamalca, voor de vrijicheydt ofte t'Rantsoen van Atahualpa, ten tijden als hem den Marck-graeff Francisco Piçarro ghevanghen hadde. Deses Ingas Huys/

Dienaers/eñ Mamacônas,die tot syner gedachtenis dienden / heeft den Licenciaet Polus,in Cusco ghevonden/vindende het Lichaem des selven getransporteert van Paralacta tot Totocache,alwaer nu de Parochie-Kercke van S. Blasius ghesticht is. T'selve Lichaem was noch soo gheheel/ende met een seker Betumen toeghemaeckt/dat het levendich scheen te wesen: Hadde d'ooghen van Goude Blieskens ghemaeckt/ de welcke soo wel inghesét waren/datter de natuerlijcke ooghen gheen ghebreck aen en deden/hebbende op't hooft noch een lick-teycken van een steen-worp/ t'welcke hy in eenen sekeren strijt ghecreghen hadde: Was gantsch grau/ sonder dat daer oock een hayr aen ghebrack/ soo ghelijck als of hy op den selven dach eerst ghestorven ware/ zijnde meer als t'sestich ofte tachtentich jaren dat hy doot gheweest was. Dit lichaem/ met meer andere van d'Ingas, wierdẽ van dẽ voorschreven Polo na de Stad van Lyma toeghesonden/ door bevel des Viçoreys de Marck-graeff van Cañette, t'welcke seer noodich was/om d'Afgoderye van Cusco uyt te roepen. Int Gast-Huys van S. Andries(t'welcke den voorschreven Marck-graeff gesticht heeft) hebben veel Spagnaerden t'voorschreven Lichaem/met alle d'ander meer/ghesien/ hoewel dat se nu al qualijck ghetracteert ende wat vergaen zijn. Don Philippe Charicopâ, de welcke t'derde ofte vierde gelidt (in rechte successie)van desen Inga was/affirmeerde dat de goederen/ die den voorschreven Inga syn Familie ofte Huysghesin naeliet / onndembaer waren/ ende datse moesten wesen in handen van den Ianaconas,Amâro,Tito ende andere. Na desen dan/soo is ghevolght Topa Inga Yupanguy ende nae dien / een ander syn Soon/ die den selven naem hadde/den welcken ghesticht heeft de Familie ofte t'Gheslachte Apac Aillo ghenaemt.

Het *22. Capittel.* Van den principaelsten Inga, *Guainacapa* gheheeten.

NA den voorschreven Heere is gevolgt Guainacapa,dat is soo veel geseyt/als een Rijck ofte cloeck Jonckman/t'welcke hy oock van beyden was/ende dat meer/ als eenich van syn voorsaten ende naecomelinghen: Was seer voorsichtich / ende stelde een groote ordene op alle plaetsen van't gantsche Lant over: Was in de krijchshandelingh seer Geschickt/stout(cloeckmoedich ende ghelucksich)/ ende verkreegh oock groote Victorien. Desen verbreyde syn Rijcke/ veel meer als alle syn voorsaten t'samen ghedaen hadden/de doot nam hem wech int Coninckrijcke tot Quito, dat hy ghewonnen hadde/t'welcke vier honder Mijlen van syn Hoff verscheyden is. Wiert gheopent / ende lieten de darmen ende t'herte in Quito blijven/om dat hy't alsoo bevolen hadde: Ende syn Lichaem wiert ghebracht ende ghelept in den vermaerden Tempel der Sonne/ binnen Cusco. Daer worden noch hedensdaeghs ghetoont/veel ghebouwen/gheplaveyde weghen/ Fortressen ofte Sloten / ende andere merckelijcke ende uytmuntende wercken van desen Coninck: Heeft oock ghesticht de familie ofte t'gheslachte van Temebamba. Dese Guainacâpa wert van den sijnen/by syn levende lijf/ voor een Godt aenghebeden/een dinck dat (naer der ouden bevestinghe) met geenich van syn voorsaten ghedaen is gheweest. Als hy sterf soo wierden daer duysent persoonen) van die van synen huyse) gedoot/om hem in d'ander werelt te gaen dienen/ende spleden sterve̅ oock seer bywillich om hem gheselschap te houden/jae in sulcker voeghen/ datter veel (behalven de verhaelde)haer selfs tot de selve effecte der doot presenteerden. Den rijckdom ende Schat van desen/ was een dinck dat noyt ghesien is gheweest: Ende om

dat de Spaengnaerden niet lange na syn doot int Lant quamen/ soo wast dat d'Indianen seer sorghvuldich waren/t'selve al te mael te verdelghen ende wech te steken/ hoe wel datter een groot deel van ghebracht is ghe weest tot Caxamalca,door't Rantsoen van syn Soon Atahualpa. Daer wort bevesticht van ghcloof waerdighe lieden/ dat hy binnen Cusco over de drie hondert/soo Kinderen / als Kints kinderen hadde. De Moeder van desen/ genaemt Mamaoclo,was in grooter estime ende aensien. De Lichamen / soo van de Moeder als van Guainacâpa (die seer wel ghebalsem t ende gecureert waren) zijn van Polo nae Lyma gesonden geweest/ waer mede hy een onepntlijckheyt vā Afgoderye(dieser met bedrevē)wech nam. Nae Guainacâpa soo succedeerde in Cusco syn sone/Tito Cussy gualpa genaemt/die daer nae Guascar Inga gheheetē wiert/ dewelcke syn lichaem noch verbrant wiert door de Capiteynē vā Atahualpa,die insgelijcx Guainacapas sone was: Desen stont (in Quito wesende) tegens zijnen broeder op/ hem met een gheweldighe Heyrcracht teghens treckende/ alsoo dat soo ghescheiedent dat de Capiteynen (van Atahualpa) Quizquiz ende Chilicuchîma, Guascar Inga in de stadt van Cusco ghevangen namen/te weten/ nae dat hy voor Heere ende Coninck bekent ende toegheIaten was ghe weest/ want was in effect de wettijcke successeur ofte naecomer/waer van die van over alle zijn Rijcke (namelijcken int Hof) grootelijcken in beswaert waren. Ende soo ghelijck alsse in d'uyterste noot/haer (tot de sacrificien begevende) niet machtich ghenoech en vonden / om haer Heere in vrijchept te stellen/ ende om datse oock van de Capiteynen (die hem ghevanghen hadden) seer overweldicht waren/ als mede door't groote Heyrlegher daer Atahualpa met aen quam/so accordeerdense/ende daer wort noch ghesept/ datse/ door zijn bevel / een groote sacrificie deden aen den Viracocha Pachayachachic, t'welcke den alghemeynen Schepper is/ hem biddende dat (dewijle sy haer Heere niet en mochten verlossen) hy Volck van den Hemel wilde seynden/die hem uyt de ghevanghenisse mochten trecken. Staende aldus met een groot vertrouwen op haer sacrificien/soo quam daer tijdinge/hoe datter een seecker Volck/van over Zee/ uyt de Schepen aen landt ghecomen waren/die Atahualpa ghevangen hadden ende om dies wille dat de Spagnaerden (die Atahualpa in Caxamalca gevangen namen) so weynich waren / als oot om dat het juyst terstont geschiede als d'Indianē t'voorsz. sacrificie aen den Viracocha gedaen hadden/so noemdē sy de Spagnaerdē Viracochas,gelooveande datse van Godt gesonden waren/waerom den selven naem(van datse de Spagnaerderden Viracochas noemden)noch tot hedensdaegs in gewoonte gebleven is. Ende so wy voorwaer eē sodanigen exempel gegeven haddē/ als de reden wel eyschte/so soudent d'Indianen met recht geraden hebben/in te segghen dat het een Volck was/die Godt ghesonden hadde: Oock soo staet de hooge Goddelijcke voorsienichept hier in grootelijcken te bemercken/van hoe dat die/d'incomste der onseren in Peru, bereyt hadde/ de welcken onmogelijcken geweest soude hebben/soo de tweedracht ende oneenichept van de twee Broederen ende haer Volck/als oock de groote estime daerse de Christenen/ als van een Hemels Volck/ in hadden/niet ghe weest en ware/ t welcke ons seeckerlijcken is verbindende / dat soo de Landen van d'Indianen ghewonnen worden/ dat noch soo veel te meer ghewonnen sullen worden de Zielen voor den Hemel.

Het 23. *Capittel.* Van de laetste Successeuren ofte afcomelinghen van der *Ingas.*

HEt gene dat op't voorseyde meer te seggen valt/is breedelijcken van de Spagnaerden getracteert in de Historien der Indianen / ende om dat

om dat het van de teghenwoordighe intentie vreemt ende verscheyden is / soo sal ick alleenlijcken verhalen de successie die daer van d'Ingas gheweest is. Doodt wesende Atahualpa in Caxamalca, ende Guascar in Cusco, (hebbende Francisco Piçarro, met den synen/ het Coninckrijck overweldicht) soo heeft se Mangocâpa (den Sone van Guainacâpa) in Cusco belegert/ en seer benaut gehadt/ maer heeft in eyde t'lant gantsch en al verlatē en hem vertrocken tot Vilcabamba, int Gebergte/ alwaer hy hem/ door de woestheyt der Gebergten/ onthouden mocht. Alhier onthielden haer d'afcomelinghen der Ingas tot op Amaro, den welcken sy vingen/ ende op de plaets van Cusco de doot aendeden/ met een ongeloofelijcke weemoedicheyt der Indianen/ in te sien/ dat men openbare Justitie dede/ van den ghenen diese voor haerlieder Heere hielden. Nae dit selve/ soo zijn gheschiet de ghevanghenissen van andere / uyt het voorseyde gheslachte der Ingas. Ick hebbe ghekent eenen Don Chalos, Soons Sone van Guainacâpa, Sone van Paulo, die hem liet doopen/ ende de partye van de Spagnaerden (tegens syn broeder Mangocapa) altoos toeghedaen was. Ten tijden des Marck-graefs van Cañette, is ghecomen met vreden uyt Vilcabamba Saritopa Inga, in de Stadt de los Reyes (ofte van der Coninghen) ende hem wiert gegeven/ de Valleye ofte t'Dal van Yucay, met meer ander dinghen/ in't welcke syn Dochter naeghevolght is. Dit is dan de successie ofte ofcomste die hedensdaeghs van die soo weeldighe ende overrijcke Familie ofte geslachte der Ingas bekent is/ welcker ghebiet ofte Regeeringe drie hondert ende so veel Jaren geduert heeft/ tellende int selve Rijcke/ elf afcomelinghen / tot dat het t'eenemael gecesseert ende vergaen is. In d'ander parcioliteyt ofte afcomste van Vrin-Cusco, de welcke (ghelijck als vooren geseyt is) van gelijcken syn hercomste heeft van den eersten Mangocapa is ghevolght Cinchirôca : Nae desen/ Capac Yupânguy, ende nae den selven / Iluqui Yupanguy : Nae desen/ Maytacâpaeste Tarcoguaman: Na den selven/ syn Sone die niet ghenoemt wort : Nae dien/ Don Iuan Tambo Maytanpanaca Dit is nu ghenoech int ghene dat de materie van den oorspronck ende afcomste der Ingas, die't Lant van Peru overheert hebben / met het ghene meer /dat gheseyt is/ van hare Wetten/ Regeeringhe/ ende maniere van procederen/ is belanghende.

Het *24. Capittel.* Wat maniere van Republijcke, ofte Stadts Regeeringhe, dat de Mexicanen ghehadt hebben.

Hoe wel dat by de Historie (die van't Rijcke / successie ende oorspronck der Mexicanen geschreven sal worden) de maniere van haer Republijcke ofte Stadts ordene ende Regeeringhe blijcken sal/ soo sal ick nochtans in een somme verhalen / t'ghene dat alhier in't ghemeyn/ alderaenmerckelijckste schijnt te wesen / welcker breeder verhael daer nae in de Historie volghen sal : Eerstelijcken int ghene daer de Regeeringe der Mexicanen seer politijck in schijnt gheweest te hebben / is gheweest in d'ordene/ diese ghehadt/ ende sonder overtreden / onderhouden hebben / van eenen Coninck te kiesen: Want van den eersten (diese ghehadt hebben/ Acamapich geheeten) af/ tot den laetsten toe/ t'welke was Motencuma, den tweedē van dien name/ so en heefter noch gheenich/ t'Rijcke/ door erffenis ende successie/ beseten/ dan door Wettelijcke verkiesinghe ende electie/ t'welcke int eerste van de Ghemeynte gheschiede/ hoe wel dat de sake van de treffelijckste ende voornaemste aengedreven ende uytgevoert wiert. Daer nae/ ten tijden van Iscoatl, den vierden Coninc/ so zijnder/ door raet en ordene/ Electeurs ofte Keurvorsten ghestelt/ de welcke ghelijckelijcken/ met twee Heeren ofte Coninghen (die

ghen (die onder die van Mexico stonden / welcke was die van Tezcuco, ende die van Tacuba) de electie ofte verkiesinghe te doen/ toe quam. Coren gemeynlijcken jonghe Mannen tot Coninghen/ om dat de Coningen altoos ten oorlogh trocken/ende was oock t'principaelste daer syse om begeerden/ ende alsoo sagense oock datse tot de Oorlogh bequaem mochten wesen / ende datser selver een ybericheydt in hadden. Nae d'Electie, soo hieldense twee manieren van Feesten: D'eene / int aennemen van de Possessie der Coninckliicke staet/waer toe sy/in den Tempel gaende/groote Ceremonien ende sacrificien deden/op de uyterst (diese Goddelijc noemden) daer altoos/voor den Altaer van haren Afgodt/vyer in was/doende daer nae veel Oratien ende Harengen van Rhetorica,waerinne sy groote curieusheyt hadden. D'ander ende sollemneeste Feeste was/die van haerder crooninge. Om tot de selve te comen/so moest hy eerst eē Velt-slach winnen/ende seker ghetal van Captiven ofte slaven brenghen/ om haerder Afgoden te sacrificeren/ende quam alsdan met grooté triomphe ende pracht in/wordende seer solennelijck ontfanghen / so wel van die van den Tempel, (de welcke al te mael in processie gingen/spelende op verscheyden Instrumenten / al Wierroockende ende singhende) als van de Weerlijcken ende die van't Hoff die al te samen met haerder inventie uytquamen / om den Victorieusen Coninck te ontfanghen. De Croon ende t'Coninckx teycken/was van vooren op de maniere van een Mijter,ende van achteren omgheslaghen/in sulcker voegen/datse niet geheel ront en was/ want het voorste stack hoogher/ende punts ghewijs op. Den Coninck van Tescuco hadde de preminentie / dat den Coninck van Mexico van sijner handt moeste ghecroont worden. De Mexicanen waren haer Coninghen seer ghetrou ende onderdanich/ende daer en wort niet bevonden datser eenich verraet gheploeght hebben: Alleenlijcken soo worter van de Historien gherefereert/ datse den vijfsten Coninck/Ticocic ghenaemt/om dat hy bloohertich ende cleynmoedich was/met vergift hebben ghesocht om te brengen / maer door competentie ende ambitie,ofte eergiericheyt/ en can men niet bevinden datter onder henlieden oneenicheyt noch partijschap ghweest is / ghelijck men ghemeynlijcken onder de Gemeynten wel heeft: Maer daer wort een verhaelt (ghelijck op syn plaets ghesien sal worden) dat de beste van de Mexicanen t'Coninckrijcke geweyghert ende verworpen heeft/ hem laten dunckende / dat het voor de Republijcke ofte ghemeyne sake/beter was/een ander Coninck te hebben. In den eersten/soo waren de Coningen (om dat de Mexicanen noch arm ende nau beset waren) in haer tractement ende Hofghesin seer matich ofte gemodereert/ maer soo gelijck alsse in macht ofte moghentheyt waren aenwassende / alsoo groeydense oock in toerustinghe ende grootsheyt/tot datse quamen tot die soo groote pracht van Motecuma, dat/al en hadde hy schoon anders niet ghehadt/als t'huys van de Ghedierten / dien hy hadde / soo soude het noch een opghe blasen dinck (ende noyt syns ghelijcken ghesien) ghewest hebben: Want daer waren in syn huys/van alderley Visschen/Voghelen/Gedierten ende Beesten/ghelijck als in een ander Arcke van Noe. Voor de Zee-Visschen / hadde hy Cisternen ofte Backen met Sout-Water/ende voor de Rivier-Visch/ Backen met soet ofte versch Water. Voor de Jacht ende Grijp-Voghelen/haer ghelegentheyt/als oock van ghelijcken voor de wreede Beesten/ende dat/in grooter overvloet/ hebbende een groote menichte van Indianen / die alleenlijck verontledicht waren/ om dese Ghedierten t'onderhouden ende te voeden. Soo wanneer dat hy sach / dat het niet moghelijck en was eenighe soorte van Visch/ Voghel/ ofte wreedt Beest te moghen levent onderhouden/soo moest hy des selven ghelijckenisse costelijck uytghehouwen hebben/in dierbare Ghesteenten/in Silver / of in Gout/ of in marber/of in steen ghesneden. Hadde oock voor verscheyden manieren aen leven/bysondere Paleysen ende

sen ende Huysen/eenighe van plaiser/ander van rouwe ende droefheydt/ende eenighe voor de Regeeringhe ofte t'Gouvernement / hebbende in syn Paleysen verscheyden wooninghen / naer de qualiteyt van de Heeren die hem dienden / ende dat / met een vreemde ordinantie ende distinctie.

Het 25. Capittel. Van de verscheyden *Digniteyten* ofte Staten, ende de *Ordenen* der Mexicanen.

HAdden een groote eerbaerheydt / in de Heeren ende Edellieden hare tytelen ofte Digniteyten te gheven / op dat men onder haer mochte erkennen / wiens dat men de meeste eere schuldich was. Nae den Coninck / soo was de Digniteyt ofte t'Ampte van de vier / ghelijck als Kurvorsten/de welcke/ nae dat d'Electie van den Coninck ghedaen was/van ghelijcken ghecoren wierden/waren ghemeynlijcken de Broeders/ofte seer nae Maechschap/van den Coninck. Dese wierden ghenoemt Atlacohecalcatl, dat is soo veel ghesepdt / als een Prins van de Worp-Lancen / t'welcke een soorte van gheweer was/die sy lieden seer veel ghebruyckten. Nae dese/soo waren de gene die men Tlacatecatl noemde/dat is Menschen-clover/ofte Voorhouwer ghesepdt. Den derden tytel/was van den ghenen diese Esuahuacatl noemden/dat is Bloetstorter ofte vergieter te segghen/niet soo als hy wil/maer al crabbende : Alle dese tytelen waren van krijghslieden. Daer was noch een vierde Digniteyt, die gheintituleert was/ Tlillancalqui,dat is/ Heere van't swarte Huys/ofte van de swarticheydt/ende dat/om een seker swartsel daer hen de Priesters met bestreken / ende dienende was tot haerder Afgoderye. Alle dese vier ampten/waren van den oppersten Raet / sonder wiens goetduncken den Coninck gheen sake van importantie dede/ noch doen mochte. Ende als den Coninck doot was/soo moest den ghenen voor Coninck ghecoren worden/ die eenich van dese vier tytelen hadde. Behalven de voorseyde/ soo waren daer noch andere Raden ende Overscharen : Ende daer wordt van ervaren lieden / van't selve Lant ghesepdt/datter soo veel gheweest souden zijn/ als in Spagnen/ ende datter verscheyden Consistorijs met haer Rechters ofte Auditeuren,ende Balliouwen van't Hof waren/hebbende andere Substituiten als Correcteurs, Hooch-Balliouwen/ Ste-houders/Opper-Schouten(ende andere van minder weerdicheyt/ die van gelijcken oock onder dese stonden/met een seer goede ordinantie / zijnde de selve al te samen de vier Superintendente Princen (die neffens den Coninck assisteerden) onderworpen/ende dese vier mochten alleen vonnis gheven van leven ter doot/ ende alle d'ander moesten aen dese per memorie gheven/ t'ghene datse Sententieerden ende uytwesen ende den Coninck wiert op seeckere tijden notitie ghegheven/van alle t'ghene dat in syn Rijcke omginck ende ghedaen wiert. In de goederen haddense van ghelijcken haer Politie ende goede administratie / hebbende over t'gantsche Rijcke haer Officieren/Reken-Meesters ende Thresoriers verdeelt/ die des Coninex Tribuyten ende Renten ontfinghen/ende inhaelden. Den Tribuyt wiert ten minsten eens ter Maent int Hoff ghebracht/zijnde de contributie van alle t'gene dat de Zee ende t'Lant voort brengt/ soo wel van de vercierfels als van de mont-costen. Int ghene dat haerder Religie ofte superstitie ende Afgoderye aengaet/ haddense noch veel meerder sorghvuldicheyt ende distinctie/met een groot ghetal van Ministers, welcker ampt was/de Ghemeynte haer Godtsdiensten ende Ceremonien t'onderwijsen ende te leeren : Waerom een Indiaen seer wel ende wijsselijcken seyde tegens een Christen Priester/ die hem van d'Indianen

d'Indianen beclaeghde/ dat het gheen goede Christenen waren (ende datse de Wet Godts niet en leerden. Laet (seyde hy) de Paters, ofte Papen / soo veel sorghs draghen om d'Indianen Christenen te maken / als de Ministers van de Afgoden wel ghehadt hebben/ om haer de Ceremonien te leeren/ want met de helft van de selfde sorgh/ soo sullen wy Indianen/ seer goede Christenen wesen/ dewijle dat doch de Wet Iesu Christi, veel beter is/ wordende door ghebreck van diese onderwijst / van d'Indianen niet aenghenomen. Seyde voorwaer de waerheyt / ende is oock voor onslieden een ghenoechsame confusie ende schande.

Het 26. *Capittel.* De maniere van der Mexicanen vechten, ende van Krijghs-Ampten diese hadden.

DE principaelste graet van eeren / stelden de Mexicanen in den krijgh/ derhalven soo wast oock / dat d'Edellieden de treffelijckste Soldaten waren/ ende andere die gheen Edellieden en waren/ quamen door de glorie der Krijghshandelinge/ tot Digniteyten ende ampten/ ende onder d'edelen gereekent te worden/ gaven notabele prijsen aen den ghenen die haer vromelijcken ende cloeck ghedraghen hadden / ghenietende preminentien, die niemant anders hebbē en mocht/ waer mede sy haer seer stoutmoedich ende hartich maeckten. Haer Wapenen waren scherpe Blijmen ofte Scheer-messen van Vier-steen / die aen beyde zijden van een stock/ vast gemaeckt waren. Dit geweer was soo fel/ datter geaffirmeert werdt / datser met eenen slach t'Hooft van een Peert by de Neck gantsch met afhielden. Gebruyckten oock sware Kolben ofte Knodsen/ ende stijve Lancen/ ende oock soo ghelijck als Spietsen/ ende andere Werp-Lancien/ daer sy wonder in gheoeffent waren: Vechteden oock veel met steenen upt. Nu/ om haer te beschermen/ soo gebruycktense kleyne Rondassen ende Schilden/ sommige

ghelijck als Helmetten ofte Casketten/met een groot gheveert van Plumagien aen de Rondassen ende Helmetten: Cleedden haer met Tyghers/ Leeuwen/ ofte ander wreede Beesten vellen: Waren tegens den Vyant seer haestich int aenvallen /ende ooc seer bedreven op't loopen ende worstelen / want haer maniere van't overwinnen en was soo veel niet gheleghen in te dooden/als in te Captiveren of te vanghen/ dienende de Cativen, als gesept is/tot haerder sacrificien. Moteçuma is ghe weest den genen/ die de Ridderschap tot meerder graet ofte Digniteyt ghebracht heeft / ordinerende in de Krijghshandelinghe sekere Digniteyten, soo ghelijck als van Commandeurs met bysondere teyckenen. D'alderghepreferéertste van dese / waren de ghene die de cruyn van't hayr met een roode riem opghebonden hadden / met een costelijcke Plumagie/ waer van eenighe tacken af uytstaken / die achter op den rugge neerhinghen / met quasten van't selve aen de eynden. Dese quasten waren soo veel int ghetal/als de feyten waren/diese bedreven hadden. Van de Orden der Ridderschappe was van ghelijcken den Coninck selfs/ende wort oock alsoo met dusdanighe soorte van Plumagie afgheschildert ghevonden / ende in Chapultepec, alwaer Moteçuma met syn Soon in een Steenrotse uytghehouwen staen / (t'welcke weerdich om sien is) staense met de voorschreven dracht/met een groot gheveert van Plumagien. Daer was een ander orden/diese de Aguilas , ofte d'Arenden noemden / ende dan noch een ander diese de Leeuwen ende Tygren hieten/ t'welcke gemeynlijcke de vrome ende cloecke Helden waren/die hen in den Krijgh uytmunteden /dese quamen altoos/ alsse ten strijt ginghen/met haer teyckenen uyt. Daer waren noch andere/ ghelijck als vale ofte grauwe Ridders / die van soo grooter estime niet en waren als d'ander : Dese droeghen gesneden Colders/ die hen int ront tot boven over t'oor heen reyckten / comende ten strijt met de teyckenen / als d'ander Ridders / maer waren alleenlijcken ghewapent van de middel opwaerts / want d'aldertreffelijckste wapenden haer gheheel end' al. Alle de boven verhaelde mochten Gout ende Silver draghen/haer met costelijck Catoen Cleeden/goude ende beschilderde Vaten hebben/ende met Schoenen gaen. De ghemeyne Man en mochten anders gheen Vaten ghebruycken als van aerde / noch en mochten niet gheschoent gaen/ noch oock anders gheen Cleederen dragen als van Nequen, t'welck een grof tuych is. Elck een van de vier voorschreven Ordenen ofte Digniteyten, hadden int Paleys ofte Hoff/ haer eyghen wooninghen ende tijtelen: D'eerste wierden ghenaemt/de wooninghe der Princen ofte Vorsten: De tweede/ van d'Arenden: De derde/van de Leeuwen ende Tygren: De vierde/ van de grauwe ofte vale Ridders/etc. t'ander volck/die gemeynder waren/hadden haer wooninghen beneden: Ende so yemant buyten syn Logement Herberghde/ was op de pene van Lijff-straffe.

Het *27. Capittel.* Van de groote sorghvuldicheyt ende Politie, die de Mexicanen ghehadt hebben, int opbrenghen van de jeucht.

heenich dinck en heeft my meer verwondert noch weerdigher ghedocht ghepresen ende in memorie ghehouden te wesen/ als de sorghvuldicheyt ende ordene die de Mexicanen ghehadt hebben/ int opvoeden van haer Kinderen: Want om datse wel verstonden / dat alle de hope van een goede Republijcke ofte Stadts welvaert/bestaende is/in de onderwijsinghe der Kintsheyt ende jeucht / (t'welcke van Plato breedelijcken ghehandelt wort/in syn Boecken/De Legibus,ofte van de Wetten)soo besteldense da[t]

hare Kinderen/de weelde ende vrytchept(de welcke/voor den selven ouderdom/twee pestilentien zijn)ontrocken worden/haer verontledighende in proffijtelijcke ende eerlijcke exercitien/tot welcker effecte sy in de Tempelen bysondere huysen van Kinderen hadden/soo ghelijck als Scholen/ofte onderwijs-huysen/zijnde van de Jonghers ende Dochters des Tempels(daer op syn plaets breedelijcken van gehandelt is)verschepden. Daer waren in de voorschreven Kinder-Scholen een groote menichte van Knechtkens/die daer vrywillichlijcken van d'Ouders self gebracht werden/de welcke haer Opsienders ende Tucht-Meesters hadden/ diese leerden ende onderwesen/ in loflijcke exercitien/als van beleeft te wesen/ haer Ouders in respect ofte achtinghe te hebben/ te dienen ende onderdanich te wesen/ waer toe sy haer lessen ende leeringhen gaven ende voorhielden/op dat sy de Heeren mochten aengenaem wesen:Leerden haer oock singhen ende danssen onderrechtense van ghelijcken in Krijghs handelinghe/ghelijck als daer is/een Pijl/Harpoen-Yser/ ofte geroste Roede op een besteck af te schieten/ met een Rondas wel om te gaen/ ende met het zweerdt te spelen of te schermen. Dedense qualijck slapen/ende noch argher eten/ op datse van jonghs af tot den arbeyt souden wennen/ende gheen weeldich volck worden. Behalven t'gemeyne ghetal van dese Jongers/soo warender noch/in de selve vertreck-plaetsen/ andere Heeren ende Edellieden Kinderen/ de welcke wat meer opsichts ende een bysonder tractement hadden: De cost wiert haer van haer Ouders ghesonden: Waren oude ende ervaren Mannen bevolen/datter die nae sien souden/ van de welcke sy ghestadelijcken onderricht ende vermaent werden/deuchtsaem te wesen/kuysch te leven/gheregelt int eten te zijn/ te vasten/de ganck te matighen/ sachtsinnich ende gheschickt te gaen: Hadden voor een ghebruyck haer in eenighen arbeydt ende sware exercitien te beproeven. Soo wanner datse al opghevoet waren/soo haddense groote achtinghe op haer gheneghentheyt/ende den ghenen diese saghen tot den Krijch gheneghen te wesen/ (ende ouderdom hebbende) sochtense in eenighe occasie te beproeven. Dese soodanige/sondense(onder decksel datse de Soldaten eten ende lijftochten souden brenghen)in de Krijch/om aldaer te moghen sien/ hoe dat het toeginck/ ende de armoedt die daer geleden wiert/ op datse alsoo de vreese mochten verliesen. Leyden haer dickwils een seer sware last op den hals/om datse(soose haer int selve cloeckmoedich toonden)te lichtelijcker int gheselschap van de Soldaten mochten aenghenomen worden: alsoo dat het oock wel ghebeurde geladen nae't Legher te gaen/ende Capiteyn/ met een teycken van eeren/wederom te comen: Ende van andere die haer soo seer wilden uytmunten/dat se d'eerste mael ghevanghen ofte doot bleven. Hielden voor't arghste/ gevangen te blijven/waerom sy haer selven liever doot vochten/als in de handen van haerder Vyanden te raken/ in voeghen dat den ghenen die haer hier toe begaven/ (t'welcke ordinaris de Kinderen van den Adel ende vrome Helden waren) volghden daer haer gheneghentheyt ende affectie in. Andere die gheneghen waren tot de dinghen des Tempels,ende om(op onse maniere gesproocken) gheestelijck te wesen. Namense(alsse de Jaren hadden)uyt der Scholen/ende brachtense in de Cellen ofte wooningen des Tempels,die daer voor de Religieusen waren/haer van gelijcken de geestelijcke teyckenen aendoende/ende aldaer haddense haer Prelaten ende Meesters/ diese/ van al wat de selve administratie aenginck/ onderwesen/ ende moesten in den dienste/ daerse haer toe dediceerden,ofte begaven/volherden ende achtervolghen. Groote ordene ende gheschicktheyt was dit van de Mexicanen/in haer Kinderen op te brenghen/ ende soo men nu ter tijdt de selve ordinantie hadde/in Huysen ende Seminarien te maken/daer men dese Jonghers opbrachte/de Christenheyt der Indianen soude sonder twijffel seer floreren. Sommighe jaloersche Persoonen hebbent bestaen int werck te

 leggben/

ſegghen/hebbende den Coninck ende ſynen Raet oock beweſen / de hant aen't ſelve te houden/maer om dieſwille dat het een ſake van interes is/ſo gaet het ſeer verlanckſaem ende flouwelijcken voort. Godt wil ons te recht helpen/op dat het gene de kinderen der duyſterniſſe t'haerder verlies ghedaen hebben / ons ten minſten een confuſie ofte verwertheydt en zy / ende dat de Kinderen des lichts niet ſoo ſeer uit goet ten achteren en blijven.

Het *28. Capittel.* Van de Dans-ſpelen ende Feeſten der Indianen.

DEwijle dat in de vermakelijckheydt ende tijtcortinghe van een Republijck ofte Ghemeynte/tot ſyner tijdt/eens deels de goede Regeeringhe beſtaende is/ſoo en ſalt niet quaet weſen yet te ſegghen van't gene dat d'Indianen hier van gebruyckt hebben/namelijcken de Mexicanen. Daer is gheenich gheſlachte ofte ſoorte van Menſchen (die in ghemeynſchap leven) ontdeckt gheweeſt / die haer maniere van vermakelijckheyt ende tijtverdrijf niet en hebben/met ſpelen/danſſen/ofte cortwijlighe exercitie. Ick hebbe in Peru een maniere van vechten(ſpeuls ghewijs)gheſien/de welcke met ſoo ernſtlijcken ghemoet/ van de parthyen ontſtack/dat haer Puclla (ghelijck ſyſe hieten)met ghenoech perijckels afliep. Hebbe oock duyſentderley manieren van danſſen gheſien / daerſe verſcheyden ampten ofte gheneeringhen naebootſen/ als van Schaepherders / Ackerlieden / Viſſchers/Jaghers/ etc. Ende waren gemeenlijcken al te mael met eenich ghelupt ende treden/die ſeer verlanckſaem ende flematijc/op haer pas/quamen. Daer waren noch ander Danſſen/met Mom-aenſichten(dieſe Guacones noemen)zijnde de grijnſen ende haer Trongnien /ghelijck als van enckele Duyvels. Danſten van ghelijcken/d'eene Mans/op d'anders ſchouderen/op de maniere alſſe in Portugal de Pelas(ghelijck ſyſe heeten)draghen. T'meeſten-deel van deſe Dans-ſpelen waren ſuperſtitien/ ende een ſoorte van Afgoderije : Want alſoo waſt/ datſe hare Afgoden ende Guacas eerbiedinghe beweſen : Waerom de Prelaten ghesocht hebben / ſoo vele alſſe moghen/diergelijcke Dans-ſpelen te ſchouwen : Doch om dat het meeſtendeel van dien/ enckele vermakelijckheyt ende tijtcortinge is/ſoo wort het des niet te min noch evenwel toeghelaten/datſe op haer maniere danſſen ende ſpringhen moghen. Spelen / met deſe Danſſen / op verſcheyden Inſtrumenten/te weten/eenighe ghelijck als Fluytkens ofte Pijpkens/andere ghelijck als Trommen/ende andere ghelijck als Kinckhoorns. T'ordinariſte is al teſamen met ghelijcker ſtemmen te ſinghen : Singhen een ofte twee haerlieder Rijmen ofte gedichten vooraen/ende antwoordende alle d'ander met het laetſte van't veers. Sommighe van deſe Liedekens ofte Ghedichten waren ſeer aerdich/ende verhaelden eenighe Hiſtorien : Andere waren vol ſuperſtitien/ende andere waren niet als enckele vieſvaſen ende leurerhen. Den onſē/die onder haerlieden verkeeren/hebben onderſtaen/de dinghen van ons heylich Gheloof / onder haer maniere/van gheſanghen in te voeren/ende t'proffijt dat hier door ghevonden wordt / is ſeer veel/want ſtaen met de luſt van de ſangh ende thoon/gantſche daghen over/in toe te hooren ende nae te ſegghen/ſonder eens moede te worden. Hebben van ghelijcken in hare tale onſe maniere van ghedichten ende wijſen gheſtelt/ ghelijck als van Octaven, gheſangen van Liedekens ende Rondeelen/ende is om te verwonderen/hoe wel/ ende met wat een luſt/datſe d'Indianen aennemen. Dit is voorwaer voor dit Volck een groote ende ſeer noodighe middel. In Peru ſoo worden deſe Danſſen gemeynlijcken Taquî ghenoemt : In ander Provincien van Indien noemdenſe Ateytos, ende in Mexico,

Hebben in Portegael eē ghebruyckt / datſe in de proceſſien vā eenige Ommeganghen ende groote Feeſtdaghen onder andere Danſſpelen ende repreſētatien/ jonge Dochterkens al ſtaēde op de ſchouderen draghen/ alwaer dē draghet/ met de Voeten / al Danſſende / eñ het Dochterken met de armen in de Lucht / een aerdige boot ſerije aenrechten.

Mexico, Mitotes. In gheenighe plaetſen en was ſoo grooten curieuſheydt van ſpelen ende danſſen/als in nieu Spagnen, alwaer men noch hedenſ daeghs Guytelaers vint/ die een doen verwonderen: Eenige op een coorde/ andere die met voeten op een ſtock ofte rechte pael ſtaen en danſſen/ende duyſenderley ſprongen doen: andere die met de ſoolen ende t'Hol van de Voeten een struyck ofte balck verroeren/ omdraepen/ ende om hoog weerpen/t'welcke niet gelooflijcke ſchijnt te weſen/ſoomen't niet en ſaech/ ende doen noch ander duyſent proef-ſtucken van grooter ſubtijlheydt/ in clauteren/ ſpringhen/ guytelen/ſware ghewichten te draghen/ ſlaghen te verdraghen/ de welcke ghenoech ſoude weſen om yſer te breken/ van alle t'welcke men aerdighe ende antijckſche perten ghenoech af ſiet. Maer de vermakelijcke exercitien die van de Mexicanen aldermeeſt in weerden ghehouden is/ is die ſolennele Mitote, t'welcke eenen Dans is/ diese in ſulcker achtinghe hielden/ datter al te mets de Coninghen ſelfs in quamen/doch niet teghens haren danck/ende met ghewelt/ ghelijck als een Coninck Don Pedro van Arragon met den Barbier van Valencien. Deſen Dans ofte Mitote dedenſe ghemeynlijcken in de tranſen ofte binne plaetſen van de Tempels ende s'Coninex Huyſen/de welcke d'alderruymſte waren/ſtelden te midde wegen van de plaets twee Inſtrumenten/zijnde t'eene int maeckſel ghelijck als een Trommel/ ende t'ander als een Ton/ t'welcke uyt een ſtuck ghemaeckt/ ende van binnen uytghe-holt was/comende te ſtaen ghelijck als op een Beelt van een Menſche of Ghedierte/ ofte op een Pilaer: Waren beyde-gaer in ſulcker voeghen gheſtelt/ datſe op den anderen acorderden/ ende een goede conſonantie gaven/ maeckten daer verſcheyden ghelupt met/zijnde de gheſanghen veel ende verſcheyden/ginghen al teſamen al ſinghende ende danſſende op't ghelupt/met ſoo grooten gheſchicktheyt ende ordene/ dat niemant den anderen over tradt/ofte te buyten ginck/paſſende al te mael op malcanderen/ ſoo wel in de ſtemmen als int verroeren van de voeten/ ende dat/met ſulcken behendicheyt/dat het een dinck om ſien was. In deſe Dans-ſpelen maecktenſe twee Ringhen van Volck/te weten/int midden daer d'Inſtrumenten ſtonden/ſtelden haer d'Ouderen/Heeren/ ende de treffelijckſte lieden/ de welcke aldaer bynae met een ſtilſtaende voet danſten ende ſonghen. Rontſom de ſelve/een goet ſtuck daer van af/ quamen al d'ander/twee ende twee uyt/danſſende rondtom met meerder haeſticheyt/makende verſcheyden veranderingẽ/eñ ſekere ſprongẽ/op ſynẽ tijt eñ te propooſt/comende alſo onder haer eenen ſeer breedẽ eñ ruymẽ rinc te makẽ. Quamẽ aẽ deſe danſſẽ met het alderbeſte ghewaet datſe hadden/ende met verſcheyden Juweelen/een yeder nae ſyn vermoghen. Hadden hier een groote achtinge op/waerom ſy deſe maniere van danſſen van jonghs afleerden ende aenwenden. Al hoe wel datſe veel van deſe Dans-ſpelen ter eeren van haerder Goden hielden/ſoo en was het nochtans van haer Inſtitutie ofte Inſtellinghe niet/maer was/ghelijck als gheſeyt is/ een maniere van recreatie ende verheuginghe voor de Ghemeynte/derhalven ſoo en is het oock gheen reden/ t'ſelve d'Indianen t'ontrecken/ maer dat men wel voor hem ſie/ datter geenigen ſuperſtitie met vermenght worde. In Tepotzotlan, t'welcke een Dorp is/ghelegen ſeven mijlen van Mexico, hebbe ick de voorſchreven Dans ofte Mitote ſien doen in de binne-plaets van de Kercke/ende ſtont my wel aen/dat men d'Indianẽ op de Feeſtdagen hier in verontledichde eñ met onderhielt/de wijle datſe doch nootwendich eenige recreatie ofte vermakelijckheyt hebben moeten/ want int gene dat openbaer ende ſonder yemants nadeel gheſchiet/heeft men minder hinder van/als in andere dieſe op haer ſelven alleen ſouden mogen doen/ſo haer deſe wech-genomẽ eñ verboden wierdẽ. Eñ generalijcken ſo is het/int gene dat men d'Indianen van hare coſtuymen eñ gebruycken mach/toelaten/ (ſo daer niets van haer oude dwalingen onder vermengt is)

weerdich te gehengen ende toe te laten/ende te maken na den raet des Paus S. Gregorius, dat hare Feeſten ende tijtcortingen gerecht ende geſtiert worden tot Godes ende ſyner Heylighen eere / welcker Feeſten ſy celebrerende zijn. Dit ſal nu ghenoech weſen/als oock int ghemeyn/van de coſtuymen/ende politijcke ghebruycken / der Mexicanen/ van haren oorſpronck ofte opcomſte / vermeerderinghe / ende Keyſer-Rijcke/ (t'welcke een ſaecke is / die wat breeder ende vermakelijcker weſen ſal / t'ſelve uyt de gront ende van eerſten in/te verſtaen) ſal blijven om in een ander (te weten t'aenvolghende) Boeck van te handelen.

Eynde des ſeſten Boecks.

Het ſevenſte Boeck der Hiſtorie Naturael ende Morael van Weſt-Indien.

Het eerſte *Capittel.* Wat datter aen gelegen is, kenniſſe te hebben van de daden der Indianen, namelijcken van de Mexicanen.

Alle (ofte t'zy wat) Hiſtorien dat het ſoude moghen weſen/waerachtich ende wel gheſchreven zijnde / en brenghen geen cleyn proffijt voor den leſer: want het gene dat geweeſt is / gelijc als dē wijſē mā ſeyt) dat ſelve dat is/noch en t'gene dat weſē ſal/is t'ſelve geweeſt is. De menſchelijcke dingen zijn haer onder den anderē ſeer gelijc/eñ wt de geſchiedeniſſen van't eene/ſo leert men t'ander. Daer en is geen ſo Barbariſch volc/die niet yets goets hebben/dat prijſens weert is: Ende daer en is oock geen ſoo politijc ende Menſchelijc/die niet yets hebben dat te verbeteren is. Nu/ſoo wanneer dat het Relaes ofte Hiſtorie/ van de daden der Indianen/anders gheen vruchte meer en hadde / als t'ghemeyne / van te weſen een Hiſtorie ende Tractaet / van dinghen die in effect ende met de waerheyt alſoo geſchiet zijn/ſoo is het waerdich voor een nutbaer druck aenghenomen ende ontfangen te worden / ende niet om dat het Indianen zijn / ſoo en is daeromme de notitie van hare dinghen niet te verwerpen/ghelijck als wy in de natuerlijcke dinghen ſien / dat d'Autheuren niet alleenlijck en ſchrijven van de voornaemſte Gedierten/ uytnemende Planten ende dierbare Geſteenten/maer oock van de weynich gheachte Ghedierten/ghemeyne Cruyderen/ Steenen/ende dinghen die ſeer ordinaris zijn/ want men in deſelve oock eyghenſchappen heeft / die aenmerckens weert zijn: In voegen / dat ſoo wanneer dit anders niet en ware als een Hiſtorie/weſende/ ghelijck als het is/ en gheen fabulen ende verſierſels/ſoo en is het gheen ſubject / dat men voor onweerdich houden mach om te ſchrijven ende te leſen. Maer daer is noch een andere ſeer ſonderlinghe reden/te weten/om dat het van een weynich gheacht Volck is/ ſo wort het ghene dat van haerlieden ghedenckens weert is/te meerder gheacht/als oock om dat het verſcheyden materien zijn/van die van Europa, ghelijck als daer zijn/ van de

selve Natien/so geeft het een grooter lust/ om upt de gront ende van aenbegin te verstaen/haren oorspronck of beginsel/haer maniere van procederen/ haer geluckighe ende teghenspoedighe gheschiedenissen/ende en is niet alleen lust/maer oock profijt/namelijcken voor de ghene die daer met handelen moeten. Want de kennisse van haerder dinghen / zijn haer noodende / om ons int onse ghelooft te gheven / en de zijn int meerendeel onderwijsende/hoe datse ghehandelt moeten worden. Is oock noch veel van de ghemeyne ende onwetende verachtinge/wechnemende/daerse die van Europa in hebben/de welcke van dese lieden oordeelende zijn/ datse gerinige dinghen van menschelijcke redelijckheyt noch voorsichticheyt hebben. Den onschult van dese hare gemeyne opinie/en can nieuwers beter gevonden worden/ als in de warachtighe narratie/van de daden van dese lieden. Soo sal ick dan/met des Heeren hulpe / handelen van den oorspronck/successie ende notabele daden der Mexicanen/ ende dat/so cort alst my moghelijck is/ende int laetste soo sal men verstaen moghen/ die ghestaltenisse die den alderhooghsten Godt heeft willen uptkiesen / om dese Natien t'licht des Euangeliums,van sijnen eenighen ghebooren Sone Iesu Christo onsen Heere/t'openbaren/ den welcken ick bidde / dat hy desen onsen cleynen arbeyt/in sulcker voeghen te recht wil stieren/dat het ter eeren ende glorie van syn Goddelijcke moghentheyt/ ende tot eenighe nutticheyt van dese lieden (dien hy syn Heylighe Euangelische Wet vergemeynschapt heeft)strecken ende int licht comen mach.

Het 2. *Capittel.* Van de Oude bewoonders van *nieu Spagnen,* ende hoe datter de *Navatlâcas* in ghecomen zijn.

D'Oude ende eerste bewoonders van de Provincien die wy nieu Spagnen heeten/waren seer Barbarische ende woeste lieden / ende onderhielden haer alleenlijck van de Jacht / waerom sy den naem van Chichimecas cregen/leefden sonder t'Lant te besaepen/ofte te bouwen/ noch en woonden oock niet by een/want alle hare exercitie ende leven was anders niet als Jaghen/waer in sy wonder bedreven waren. Woonden ende onthielden haer op de scherpe Steenrotsen/ende op d'alderwoeste plaetsen van't Gheberghte / levende seer Beestelijck/sonder eenighe Politie / ende gantsch end' al naeckt. Jaeghden Deneesoenen/Hasen/Conijnen/Wesels/Mollen/Wilde Katten/Voghelen/als oock ontijdichieden, soo ghelijck als daer zijn Slanghen/Haeghdissen/ Ratten / Sprinckhanen ende Wormen/met het welcke/als oock met Cruyderen ende Wortelen/sy haer onderhielden: Sliepen op de Gebergten in de holen ende Wildernissen: De Vrouwen ginghen van ghelijcken met de Mans op de selve exercitie van de Jacht/latende de kinderen aen een tack van een Boom (in een Biesen Korfken gheleghen) hanghen/ na datse haer Buyck vol ghesoghen hadden/ tot soo langhe datse wederom vande Jacht quamen. En hadden geen Overhooft/noch eenighe erkentenisse/ende leefden sonder eenighe kennisse van Goden/Godtsdienste of Religie. Men vint noch hedensdaegs in nieu Spagnen dusdanighe soorte van volcke/de welcke alleenlijck van hare boghen ende pijlen leven/ende seer hinderlijc zijn/want om quaet te doen/ende yet te bespringhen/voegen ende rotten haer by een/sonder dat haer de Spagnaerden opt met goetheyt of quaetheyt/met list of gewelt tot eenighe Politije ende onderdanicheyt hebben connen brengen: Want naedemael datse geen Gemeynschappen/Dorpen/ofte seckere plaetsen hebben / daerse haer onthouden/soo ist met dit Volck te vechten/ anders niet als enckele Ghebergheen op ende neer te jagen/alwaerse haer verspreyden/ ende

op't alderwoeste en bedeckste van't gebergte verbergen. Soodanich van/is huydigen daeghs de maniere van't leven der Indianen / ende dat / in veel Provincien ende op verscheyden plaetsen. Van dese soorte van Barbarische Indianen / wort voornamelijcken ghetracteert/in de Boecken De procuranda Indorum salute, soo wanneer daer ghesept wort/dat het haer van noode is/ghedwonghen ende onderdanich ghemaeckt te worden/met eenich eerlijck ghewelt/ende dat het ons noodich is / haer eerst te leeren Menschen worden/ende daer nae Christenen. Men wil segghen / dat de gene die men in nieu Spagnen, Otomyes noemt / (t'welcke ghemeynlijcken d'arme Indianen zijn/die op de woeste plaetsen woonen) van de selve soorte gheweest zijn: Doch dese woonen by den anderen/ende hebben eenighe Polityte/ende noch wel tot dingen van de Christenheyt. De ghene die haer met henlieden wel verstaen / en bevindense niet onbequamer/noch onabelder/als d'ander / die Rijcker ende voor Politijcker ghehouden worden. Nu/comende tot onse propoost/dewijle dat dese Chichimecas en Otomyes (van de welcke gesept is/d'eerste bewoonders vā nieu Spagnen gheweest te zijn) zaeyden noch maeyden/latende t'alderbeste ende vruchtbaerste Lant onbewoont ligghen/ soo ist selve daer nae/ van de Natien die van buyten quamen / ingkenomen ende verontledicht gheworden/ de welcke/om dat het een politijck volck was / Navatlâca ghenaemt werden/dat is soo veel ghesepdt/als een Volck die hare sprake weten te verclaren/ende uyt te legghen/ in comparatie van d'ander Barbarische ende onredelijcke Menschen. Dese twee bewoonders Navatlâcas, zijn ghecomen/van een seer vertghelegen Lant/uyt het Noorden/alwaer men alsnu een Rijcke ontdeckt heeft/datse nieu Mexico heeten / in welcke Landouwe/twee Provincien zijn/d'eene Aztlan gheheeten/(dat is een plaets van de Reyghers ghesept) ende d'ander Teuculhuacan ghenaemt/dat is soo veel ghesept/als een Lant der gener die Goddelijcke Groot-vaders hebben. In dese Provincien soo hadden de Navatlâcas hare Huysen/ Acker-Landen/ Goden/Godtsdiensten ende Ceremonien/ met goede gheregheltheyt ende Polityte. Dese Navatlâcas waren verdeelt in seven Gheslachten ofte Natien/ ende om dat het int selve Lant een ghebruyck was/dat elcke Gheslachte haer bysonder ende bekende Contreye ende onthoudinghe hadde / soo schilderense den oorspronck ende afcomste der Navatlâcas, in de Figuere van een Speloncke ofte Hol/segghende datse uyt seven Holen gecomen zijn/t'Lant van Mexico bewoonen/ waer van sy in in haer Liberijen ofte Bibliotheeck een Historie af maken/ Schilderende seven Holen met haer afcomelingen. Den tijt dat de Navatlâcas uyt haer Lant gecomen zijn/naer Rekeninge ende t'melden van haer Boecken/passeert over de acht hondert Jaren/ ende ghereduceert op onse rekeninghe / is gheweest int Jaer ons Heeren acht hondert ende twintich/ alsse eerst uyt haer Lant begonsten te trecken/vertoefden in den wech/aleer datse in't Landt van Mexico (datse nu bewoonen) quamen / tachtentich volle Jaren. D'oorsake van haer soo verlanghsaem reysen / was door persuasie ende bevel van hare Goden / t'welcke sonder twijffel Duyvels gheweest zijn / die sichtbaerlijcken met haer spraken) van datse vereysschen ende soecken souden nae nieuwe Landen van soo ende soodanighe teyckenen/ende alsoo zijnse ghecomen/t'Lant te besien/ ende de teyckenen t'erkennen/die hare Afgoden haer ghesepdt hadde / ende alwaer datse goede plaetsen vonden/sloegense haer ter neder/ende bewoondense/ die besaeyende ende bebouwende: Ende alsse dan weder ander beter ontdeckten/ verlietense de gene diese bewoont hadden: Doch latende altoos op de selve plaetsen/eenich Volck blijven/ namelijcken de ghene die out / kranck ende moeloos waren. Lieten van ghelijcken versien met goede Ghebouwen ende Edificien van de welcke men noch hedensdaeghs (op de wegh daerse door heen quamen) spoor ende teycken af vindende is. Met dese maniere/ van

soo ver-

soo verlanckfaem te reysen/ brachtense de tachtentich Jaren overwegh/ met door/ int ghene dat men wel in een Maent tijdts gaen mach / ende zijn alsoo ghekomen int Landt van Mexico op onse Rekeninghe / t'Jaer van neghen hondert ende twee.

Het 3. *Capittel.* Hoe dat de ses Gheslachten van de *Navatlacas* t'Lant van *Mexico* bewoont hebben.

DEse seven Gheslachten/ daer van ghesept is/ quamen al te samen ghelijck upt/ zijnde d'eerste de Suchimilcos, dat is soo veel ghesept/ als Volck van de Bloem-Ackeren : Dese behouden de Zupt-zijde van de Water-cant van't groote Lack ofte Meyr van Mexico, stichten een Stadt van haer naem/ met noch veel ander plaetsen. Langh daer nae / soo quamen die van het tweede Gheslachte/ Chalcas ghenaemt/ (dat is ghesept/ Volck van de monden) ende timmerden van ghelijcken een Stadt van haer naem/ verdeelende de Lant-palen ofte limyten met de Suchimilcos. De derde waren de Tepanecas, dat is Volck van de Bruggye ghesept : Dese behouden ende bewoonden oock de Water-cant van't Lack/ te weten aen de West-zijde. Dit Volck vermenichvuldichden so seer/ datse de Hooft-plaets van haer Provintie Azcapyzalco noemden/ t'welcke so veel ghesept is/ als Mieren-Hol/ ende zijn een langhen tijt seer machtich gheweest. Nae dese/ soo zijn ghecomen de gene die Tezcûco bewoont hebben / t'welcke zijn/ die van Cûlhua, dat is crom Volck ghesepdt/ om dieswille datter in haer Landt eenen Bergh stont/ die seer crom was. Op deser voeghen soo is t'Lack ofte Meyr/ van dese vier Natien/ omringht geworden/ bewoonende dese / de zijde van't Oosten / ende de Tepanecas de zijde van't Noorden. Dese van Tezcûco wierden voor seer cortops ende wel bespraeckt ghehouden/ zijnde haer tael oock seer fraep. Daer nae soo quamen die Tlatluicas, dat is volck van't Gheberghte ghesept/ dese waren d'alderplomste ende grooffste van allen. Ende om dieswille datse alle de platte Landen/ rontsom t'Meyr/ tot aen't Gheberghte toe/ verontledicht vonden / soo passeerdense aen d'ander zijde van't Gheberghte / ende vonden aldaer een seer spatieus / heet ende vruchtbaer Landt / alwaerse veel ende groote Vlecken bouden / noemende de Hooft-plaets van haer Provintie Quahunachuâ, t'welcke soo veel te segghen is / als een plaets daer des Arents stem ghelupt geeft/ wordende van die van onse ghemeyne Tale Quernavaca geheeten/ ende is de selve Provintie die men hedensdaeghs t'Marckgraefschap noemt. Die van't seste Gheslachte/ t'welcke de Tlascaltecas zijn/ dat is t'Volck van't Broot ghesepdt / passeerden over t'Gheberghte heen/ Oostwaerts aen/ treckende tot onder t'besneeude Geberghte/ al waer den vermaerden Vulcan, ofte Vyerighen Bergh / tusschen Mexico ende de Stadt de los Angelos, ofte van d'Enghelen/ staet : Vonden seer groote ende goede gheleghentheden/ ende verspreyden haer oock seer wijt ende breet/ timmerende heerlijcke ghebouwen met verscheyden Vlecken ende Steden. De Hooft-plaets van haer Provintie noemdense/ na haren naem/ Tlascalâ. Dit is de Natie/ die de Spagnaerden toeghedaen waren/ met welcker hulpe sp oock t'Landt quamen t'overwinnen/ waerom de selve/ tot op den huydighen dach/ noch vrp van Tribupt zijn/ ghenietende een gheneraele ofte alghemeyne exceptie. Ten tijden dat alle dese Natien de selve Landen begonsten te bewoonen / soo en bewesen haer de Chinchimecas (te weten / d'oude ende eerst bewoonders) gantsch gheen waengunst/ noch en steldender haer oock niet eens teghens/ dan docht haer alleenlijck vreemt te zijn/ ende ghelijck als verwondert ende verbaest wesende/ verberghdense haer int alderbedecktste van de Steenrotsen. Maer

de gene die aen d'ander zÿde der besneeude Gebergte woonden/ (alwaert de Tlascaltecas bebouden) en wilden niet consenteren/ t'ghene dat alle d'ander Chichimecas ghedaen hadden/ maer stelden haer eer ter weer/ om haer Landt te beschermen: En de om dies wille dat het Reusen waren/ (nae't verhael van hare Historien) soo meyndense de vreemdelinghen met ghewelt te verdrÿven/ maer haer groote cracht wiert door de listichept van de Tlascaltecas overwonnen ende t'ondergebracht/ te weten maeckten daer eerst versekert/ ende eenen bevepnsden peys ofte vrede met/ ende nooden haer te gast/ op een groote Maeltÿdt/ hebbende te vooren een hoop Volck/ te schuyl ende in een verborghen laech ghelept. Alsse nu aldus int beste van haer brasserÿe ende dronckenschap waren/ so ontstalense haer/ met een groote dissimulatie/ de Wapenen/ t'welcke waren groote Knodsen ofte Kolven/ Rondassen/ houte Zweerden/ ende andere diergelÿcke soorte van Ghewer. Dit gedaen zÿnde/ quamen haer onversiens overvallen ende bestormen/ de welcke haer willende te weer stellen/ ende missende haer Wapenen/ sloeghen de handen aen de naest-staende Boomen/ ende scheurden daer de tacken van af/ ghelÿck als ander de bladen van Latou souden moghen afhalen. Doch dewÿle dat de Tlascaltecas in Wapenen ende op haer hoede waren/ soo hebbense eyntlÿcken de Reusen overweldicht ende verslaghen/ in sulcker voeghen/ datter niet een af te lÿf en bleef. Niemant en verwondert hem/ noch en houde dit van de Reusen voor geen fabel/ want daer worden noch hedensdaeghs Menschen-gebeenten gevonden/ die van ongeloof lÿcke groote zÿn. Als ic in Mexico was/ t'iaer van ses en tachtich/ so wiert daer een van dusdanige Reusen gevonden in een van onse Erven/ (die wy noemen Iesus van't Gheberghte) waer van ons een van de kiesen ghetoont wierdt/ de welcke/ sonder t'selve te encareceren ofte te verheffẽ/ wel so groot was/ als een mans vuyst/ ende alle t'ander nae advenant/ t'welcke ick selfs ghesien hebbe/ my verwonderende van een soo ongheschickten groote. Met dese Victorie dan/ soo zÿn de Tlascaltecas vreedsamich/ ende alle d'ander Gheslachten/ in rusten gebleven/ onderhoudende de voorschreven ses Gheslachten der vreemdelingen/ altoos vrientschappe onder den anderen/ houwende ende trouwende d'eene met des anderen Kinderen/ verdeelende de Lant-palen ofte limÿten seer vreedsamelÿcken/ soeckende elck een met een eerlÿcke competentie ofte eergiericheyt/ syn Republÿck ofte Gemeynte te verheffen/ vermeerderen ende heerlÿck te maken/ tot so lange datse tot grooten aenwasch ende mogentheyt quamen. Die Barbaren Chichimecas siende wat datter omginck/ begonsten eenighe policÿe aen te nemen/ haer lichamen te bedecken/ ende schaemte te maken/ van't gene datse tot die tÿdt niet ghedaen hadden/ ende beginnende altemets met het ander Volck om te gaen/ verliesende door de ghemeynschappe de vreese/ quamense met der tÿt van haer te leeren/ beginnende te mets Hutten ende Boeten te maken/ met eenighe ordene ende ghereghelthepdt van Republÿcke ofte Stadts Gemeynte/ kiesende Heeren/ ende haer voor Overichept erkennende/ alsoo datse hier mede een groot deel van't beestelÿcke leven (datse te vooren hadden) achter lieten ende aflepden/ doch blÿvende evenwel altoos op de Berghen/ ende dicht aen't Gheberghte van d'ander afghesondert. Op dese selve maniere/ houde ick voor seecker/ dat het met alle d'ander Natien ende Provintien van Indien toeghegaen is/ dat d'eerste wilde lieden gheweest zÿn/ de welcke/ om haer van de Jacht t'onderhouden/ seer woeste ende wilde Landen doorvoort/ ende een nieuwe Werelt ontdeckt hebben/ de selve bynaest bewoonende ghelÿck als wilde Dieren/ sonder Huys/ Dack/ Ackeren/ Vee/ Coninck/ Wet/ Godt/ noch redelÿchepdt te hebben: Daer nae comende andere nieuwe ende beter Landen te soecken/ hebben t'goede bebout/ ghereghelthept/ policÿe/ ende een maniere van Republÿcke (hoewel seer Barbarisch) ingheboert. Nu daer nae soo hebben haer eenighe

van dese selve/ofte misschien van ander Natien/die wat meer wetenschaps ende listicheyts hadden/als d'ander)begheven/om de ghene die van minder vermogen waren/ te verdrucken/ende t'haerder onderdanicheyt te brenghen/ tot soo langhe datse groote Coninckrijcken ende Keyserdommen quamen te stichten. Also ist gheweest in Mexico ende in Peru,ende alsoo ist oock sonder twijffel gheweest/t'zy waer dat het wil/op alle plaetsen daer men onder dese Barbaren gesondeerde Steden ende Republijcken/ofte Stads-gemeyntē vindede is/waerom ic my in mijn opinie(die ic int eerste boec breedelijckē gehandelt hebbe)come te bevestigen/van dat d'eerste bewoonders van West-Indiē overlant gecomē zijn/eñ dat consequentelijckē alle de landen van Indien met die van Asien,Europa ende Africa,ende de nieuwe Werelt met d'oude/aen een comen/hoe wel dat tot huydigen daeghs toe/ t'Lant dat dese twee Werelden aen een knoopt ende t'samen voeght/noch niet ontdeckt is/ ofte soo daer Zee tusschen beyden is / moet soo nau wesen/datter de wilde Gedierten/al swemmende/ende de menschen in cleyne ende arme schuyten/met over mogen comen. Maer achterlatende dese Philosophye/ soo willen wy weder tot onse Historie keeren.

Het 4. *Capittel.* Van den uyttocht ende wegh der Mexicanen, ende van de bouwinghe van *Mechoacan.*

NV verloopen zijnde/drie hondert ende twee jaren/ dat de ses voorschreven Gheslachten uyt haer Landt ghetrocken waren / ende dat van nieu Spagnen bebout ende bewoont hadden/zijnde t'lant al seer bewoont ende in goede ordene ende politije ghebracht / soo zijn die van't sevende Volc ofte Gheslachte/over ghecomen/t'welcke de Natie der Mexicanen is/comende/ghelijck als d'ander/uyt de Provintie van Aztlan ende Teculhuacan,een politijck/ beleeft/ ende seer strijtbaer Volck: Dese aenbaden den Afgodt Vizilipuztli, van de welcken hier vooren breedelijcke mentie ghemaeckt is: Ende den Duyvel/ die in den selven Afgodt was/sprac/ende regeerde dese Natie seer liebelijcken. Desen dan/beval haer/ uyt haer Lant te trecken/hen belovende/dat hy haer Princen ende Heeren soude maken/van alle de Provintien die d'ander ses Gheslachten bebout hadden / ende dat hy haer soude gheven een seer overvloedich Landt/ met veel Gouts/ Silver/costelijcke Ghesteenten / Pluymen / ende rijcke Mantels ofte Cleederen: Waer mede sy uyt trocken/hebbende haren Afgodt(in een Arcke van Biesen ghesetten)by haer/de welcke van vier de voornaemste Priesters ghedraghen wiert/ met wien hy oock gemeynschap hielt/ ende uut heymelijck de gheschiedenissen van haren wegh openbaerde / hen waerschouwende van't ghene dat haer wedervaren soude/ ghevende ende ordinerende haer lieder Wetten/Godtsdienstē/ceremonien eñ sacrificien/in sulcker voegen datse oock niet een voet en versetten / sonder goetduncken ende bevel van desen Afgodt: Wanneer ende waer datse reysen ende rusten souden / wierdt van hem voorghestelt/ ende van haer tot een punt toe achtervolght. Het eerste datsē deden / (alsse ergens quamen) was terstondt een Huys ofte Tabernakel te bouwen / voor haren valschen Godt / ende stelden hem altoos te midde weghen van't Legher / daerse haer ter neer sloeghen/settende d'Arcke op een Altaer/die op de selve maniere ghemaeckt was/ ghelijck alsse de Christelijcke Kercke in ghebruyck heeft. Dit ghedaen zijnde / soo begrepen ende boudense hare Ackeren met Koorn ende andere Aertvrucpten/ diese onder haer ghebruyckten/maer waren noch evenwel haren Godt so onderdanich /dat soo't hem goet dochte/datset inhaeldē so haldenset in/eñ so niet/(en bevelende dat sy't Leger

souden opbreken) so bleef het daer altemael staen/tot enckel zaet / ende tot onderhouw van d'oude krancken/ ende moeyloose lieden / dieser met opsette wille lieten blÿven/ t'zy te wat plaetsen datse bouden / pretenderende dat alle t'Landt van haer Natie mochte bewoont blÿven. By aventuere soo sal dese upttocht ende bevaert der Mexicanen/een ghelÿckenis schÿnen te hebben / met de tocht ende wegh die de Kinderen van Israel upt Egypten deden/ want sy lieden wierden oock/als dese / vermaent upt te trecken/ om t'Lant van Beloften te soecken : Ende hadden/ soo wel d'eene als d'ander/haren Godt tot een Leytsman/haer beraetslagende met de Arcke, ende hem een Tabernakel makende/ende brachten oock/soo wel d'een als d'ander/ een groot ghetal van Jaren om/aleer datse int Lant van Beloften quamen : So datter in all dit selve/als oock in veel ander dinghen (van dat de Historie der Mexicanen vermeldende is) ghelÿckenisse is/met het gene dat de Heylighe Schrifture verhaelt van de Israeliten/ende is sonder twÿffel alsoo / dat den Duyvel/ Prins der Hoovardÿ) ghesocht heeft (in de handelinghe ende onderdanicheyt van dit Volck) nae te bootsen / t'ghene dat den Alderhooghsten ende warachtighen Godt met syn Ghemeynte uptgherecht heeft. Want soo/gelÿck als vooren geseyt is/soo heeft den Satan altoos/ een vreemde appetÿt ofte lust/om Godt te vergheleÿcken/welcker gemeynschappe ende handelinge met de Menschen/ desen Doot-Vyant valschelÿcken ghesocht heeft t'usurperen/ofte nae hem te trecken. Daer en is noch noyt Duyvel gevonden/ die also met de lieden omghegaen heeft/als desen Duyvel Viztlipuztli, ende blÿckt oock wel wie dat hy geweest is/want daer en zÿn noch noyt superstitieuser Godtsdiensten/noch wreeder ende onmenschelÿcker sacrificien ghesien / noch ghehoort/ als dese den syn en gheleert ende onderrecht heeft/zÿnde eyntlÿcke ghelÿck als de ghene/die ghedicht waren van den selven Vyant des Menschelÿcke Geslachtes. Den Oversten ofte Capiteyn/ die dese lieden nae volghden / was ghenaemt Mexij , waer van daer nae den naem Mexico ende die van syn Natie/Mexicanen/afghecomen is. Nu reysende aldus met de selve verlancsaemheyt/(als d'ander ses Natien gedaen hadden) bouwende/saeyende eñ maeyende op verscheyden plaetsen/waer van men noch tot huydigen daegs de teycken ende ruinen ofte overblÿfsels vint/passerende veel moeytens ende perÿckels/ zÿn eyntlÿcken ten langhen laetsten gearriveert in de Provincie die men Mechoacan heet/(dat is soo veel als een Visch-rÿck-lant geseyt) want men aldaer seer veel heeft/ te weten/in de groote ende schoone Lacken ende Meyren die daer zÿn/alwaer sy (om dat haer de gheleghentheyt ende frischeyt van't Lant aenstont) begeerden te rusten: Maer te raet gaende met haren Afgodt (den welcken daer niet te vreden was) so badense hem/ dat hy haer ten minsten wilde vergunnen / datser eenich van haer Volck mochten laten/om een soo goeden Landt te bebouwen : Waer in hy wel te vreden was/ende gaf haer ooc de practÿck/hoe datset doen ende aenrechten souden/ t'welcke was dat gaende sylieden/soo wel vrouwen als mans/in een schoon Lack ofte Meyr/ Pazcuaro ghenaemt/om hen te baden/soo riet hy/ dat men de cleeren soude ontrooven van de gene die daer blÿven/ende terstont/sonder eenich rumoer/t'Legher opbreken/ ende doorgaen/t'welcke also ghedaen wiert. Als nu d'ander (die met de lust van't baden/op't bedroch niet verdacht waren) uptquamen/eñ haer van haer cleederen eñ metghesellen berooft/bespot/ende verlaten vonden / blevense seer verslaghen ende claghelÿck : ende om te bewÿsen den haet dieser op cregen/so seyt men datse haer dracht/als oock haer tale/veranderden. Ten minsten/so ist een dinc dat seker is/dat dese Mechoacanen altoos vyanden van de Mexicanen geweest zÿn/waerom sy oock den Marckgraef van den Dale/t'gheluck ofte te goeder tÿt quamen aenbieden/ten tÿden als hy de Victorie van't overwinnen van Mexico vercreghen hadde.

Het

Het 5. *Capittel.* Van't gene dat haer wedervaren is, in *Malinalco*, in *Tula*, ende in *Chapultepec.*

VAn Mechoacan tot Mexico zijn over de vijftich mijlen/ op desen wegh leyt Malinalco, alwaert ghebeurde/ datser aen haren Afgodt beclaeghden van een Vrouwe uyt haerder gheselschap/ die een groote Toovenaerster was/ (de welcke genaemt wiert/ Suster van haren Godt) om datse henlieden/ met haer quade consten/ groote schade dede/ ende op een seeckere maniere sochte/ haer/ van henlieden/ voor een Godinne te doen aenbidden: waerop den Afgod/ aen een van de Ouderlinghen/ die d'Arcke droeghen / in een droom openbaerde/ ende seyde/ dat hy de gemeynte/ van synent wegen/ soude troosten/ haer op een nieu groote beloftenis doende/ ende datse den selven/ syn Suster/ als een wreede ende quade vrouwe/ met alle haer familie/ souden verlaten/ brekende t'Leger by nacht/ ende met grooter stillicheyt op/ sonder eenich spoor te laten / waer nae toe datse trocken/ t'welcke sy alsoo deden. Nu/ de Toovenaerster haer/ met haer familie/ alleen ende bespot vindende/ heeft aldaer een Vleck gesticht/ t'welcke Malinalco ghenaemt wiert/ ende men hout die van Malinalco alsnoch voor groote Toovenaers/ gelijck als kinderen van soodanighe Moeder. Nu/ om dies wille dat de Mexicanen/ door dese partijschappen/ als oock om de veel krancken ende t'moeyloos Volck/ datse hier ende daer achter lieten/ seer geswackt ende gemindert waren/ soo wildense haer wederom versterckèn/ waerom sy haer Rust-plaetse maeckten / in een ghelegentheydt die men Tula hiet/ dat is soo veel/ als een/ plaets van Biesen ghesëyt / aldaer geboodt haer den Afgodt/ datse een groote Riviere souden af dammen/ ende verleyden / in sulcker voeghen datse over een groot vlack velt/ mochte heen storten/ ende met de conste dien hy haer leerde omringhdense een schoon Geberchte/ Coatêpec genaemt/ altemael met Water/ ende maeckten daer een groot Lack ofte Meyr / t'welcke sy rontsom beplanten met Wilgen Popelieren/ Elsen/ ende ander boomen/ alwaer veel Visch in begonst te groeyen/ comende oock na't gheboomte veel ghevoghelte / soo dat het een seer lustighe plaets wiert. Ende om dat haer de gelegentheyt wel aenstont/ ende moede wesende van soo veel reysens/ begonstense veel te handelen/ van aldaer te bouwen / ende niet verder te passeren: Waer van hem den Duyvel seer dapper verstoorde / dreyghende syn Priesters met der doodt/ ende beval haer terstondt/ datse d'afdamminghe van de Riviere weder wech souden nemen/ ende t'Water laten loopen / daer't te vooren gheloopen hadde/ ende seyde/ dat hy/ de ghene die onghehoorsaem geweest waren/ dien aenstaende nacht sulcken castijdinghe souden gheven als sy verdient hadden. Ende so gelijck alst t'quaetdoen/ den Duyvel soo eyghen is / ghehenghende dickwils de rechtveerdicheyt Godts / dat de ghene die hem voor haren Godt vercoren hebben soodanighen Beul overghelevert wierden/ soo geschiedent/ datter des middernachts/ op een seker oort van't Legher/ een groot gherucht ghehoort wiert / ende als sy daer s'morghens nae toe ginghen/ soo vondenser daer ligghen/ de ghene die voor ghenomen hadden aldaer te blijven. De maniere van datse ghedoot waren/ was de borst uytgheruckt/ ende t'herte daer uyt ghehaelt/ soo ghelijck als syse vonden liggen / waer mede desen haren lieflijcken Godt aen die arme ongheluckighe Menschen leerende was/ de maniere van Sacrificien die hem aenghenaem waren / t'welcke was van die tijdt voortaen de Menschen in haer grouwelijcke Sacrificien de Borst op te snijden / ende de herten daer uyt te rucken. Met dese castijdinghe ende met het verdrooghen van't

Velt/ om

Velt/om dat het Lack weder gantsch verloopen ende uytghedrooght was / soo hebbense hen met haren Godt beraden/ende zijn/ met sijn wille ende bevel / allenghskens voor aen ghetrocken/tot datse op een Mijl nae aen Mexico in Chapultepec quamen/ een plaetse die seer gecelebreert is / om syn ghenoechelijckheydt ende ferschheydt wille/ maeckten haer in dit Gheberghte sterck/door vreese van de Natien die t'selve Landt bewoonden / die haer al te samen teghens waren / namelijcken/om date enen Copil, Sone van de Toovenaerster diese in Malinâlco verlieten/de Mexicanen gheblameert/ ende eenen quaden roep naegheghheven hadde/den welcken/door bevel van syn Moeder/een langhen tijt daer nae int vervolgh der Mexicanen ghecomen is/soeckende de Tepanecas, met de andere omligghende naebueren/jae tot de Chalcas toe/ tegens haer te doen opstaen/ende bracht het oock in sulcker voeghen te wegh / datse met ghewapender hant op trocken/ om de Mexicanen te vernielen. Den voorschreven Copil stelde hem op eenen Bergh/die te middeweghen van't Lack staet / (Acopilco ghenheeten) verwachtende de Nederlaghe ende vernielinghe van syn Vyanden : Maer sy lieden liepen/door't advijs van harē Afgod/naer hem toe/eñ quamē hem onverhoets t'overvallen ende doot te smijten / ende brachten t'hert aen haren Godt/den welcken t'selve beval int Lack ofte Meyr te worpen/ van't welcke sy versieren een Tunal(dat is eenen Boom alsoo ghenaemt)voortgecomen is/ alwaer daer nae Mexico ghesticht wiert. De Chalcas, met de ander Natien/zijn teghens de Mexicanen ten strijde ghecomen / hebbende de Mexicanen voor haer Capiteyn ghecoren een kloeckmoedich Heldt/met namen Vitzilovitli, den welcken in de meeste furie ofte hitte/van de Vyanden ghevanghen ende ghedoot wiert : Doch evenwel soo en verloren de Mexicanen hierom de moet niet/maer vochten seer vromelijcken/so datse/ tot spijt van de Vyanden/eenen open wegh ofte scheuringhe/in haer slach-oorden maeckten / hebbende te middewegen van haer/d'oude Mannen / Vrouwen ende Kinderen/ende passeerden alsoo tot Atlacuyavaya toe / een Vleck ofte plaets van de Culhuas, de welcke sy besich vonden met haer Feeste te celebreren. Alhier maeckten sy haer sterck / sonder datse eens van de Chalcas, noch van d'ander/achtervolght wierden/ maer zijn weder / als beschaemt wesende(om dat sy/die soo veel waren)haer van soo weynich overwonnen saghen)naer haer Woon-plaetsen toe ghetrocken.

Tunal is een Boom ofte plante / bestaende in enckele bladen die gantsch grof ende dickzijn/ comende t'eene bladt uyt het ander voort / daer int vierde Boeck hier vooren/Cap. 23. van ghehandelt is.

Het 6. Capittel. Van den strijdt diese hadden teghens die van Culhuacan.

SOnden/ door raet van den Afgodt / hare Ghesanten aen den Heere van Culhuacan, hem ghelegehentheydt ende plaets eysschende/om te bouwen ende woonen/den welcken/nae dat hy hem met den synen beraden hadde / haer aenwijsinghe dede op Tiçaapan (dat is soo veel ghesept/als t'witte Water) met intentie van datser mochten sterven ende te loor gaen : Want daer was in de selve contreye een groote menichte van Adderen/Slanghen/ende andere Fenijnighe Gedierten/die uyt een Gheberghte/ dat daer ontrent stont / voort quamen. Maer sy lieden aengheport ende onderrecht zijnde van haren Duyvel / namen seer gheerne aen / t'ghene dat haer gheprefenteert wierdt / betemmende door s'Duyvels Konst alle de voorschreven Ghedierten / sonder datse haer yet quaets deden / Jae veranderdense noch oock tot voedtsel / daer t'haren wille ende bequaemelijcken van eetende : T'welcke de Heere van Culhuacan siende / als oockhoe dat'e Landt bebouden / Ende daer Acker ende

zaey-landē gemaect haddē/gehengde haer syn stad/eñ liet haer toe datser in alle vrientschappe met mochten handelen. Maer den God/ die de Mexicanen aenbaden/en dede dit niet(so gelijck als hy placht)om eenich goet/dan om meerder quaet te doen. Nu so seyde hy tot sijn Priesters/ dat dit de plaets niet en was/ daer hy begeerde datse blijven ende volherden souden/ ende dat oock d'uytcomste van daer/ door Oorlogh te weegh ghebracht moest wesen/waer toe sy een Vrou-Persoon moesten soecken/om te brenghen aen de Godinne van't discoort ofte tweedracht/ zijnde den aenslach/ dat men soude doen eysschen aen den Coninck van Culhuacan, sijn Dochter/ tot een Coninginne der Mexicanen/ende Moeder van haren Godt/den welcken d'Ambassaetschap goet-dunckende / haer die terstont met veel verciersels ende gheselschaps overghelevert heeft. Nu / den selven nacht datse ghecomen was / soo hebbense(door bevel van den selven dootslager diese aenbaden)de dochter seer wreedelijcken gedoot eñ gevilt/ ghelijck als sy't oock seer delicaet doen connen / treckende t'vel een Jongelinck aen/ende dat/boven over de cleederen van de Dochter / stellende haer alsoo op deser maniere by den Afgodt/haer voor een Goddinne ende Moeder van haren Godt dedicerende/ende baden haer oock/van die tijt af/aen/haer eenen Afgodt makende diese Toçi noemden/dat is soo veel als onse Groot-Moeder ghesept. Nu/noch niet te vreden wesende met dese wreetheydt/soo hebbense met schalckheyt de Coninck van Culhuacan, Vader van de Dochter ghenoodet/ dat hy syn Dochter(die al voor een Goddinne geconsacreert ofte ghewydt was)soude comen aenbidden: Ende comende den selven met groote presenten ende veel gheselschaps van den sijnen/hebben hem in een Capelle ghebracht/die seer doncker was/alwaer haren Afgodt stont / op dat hy syn Dochter/die daer oock stont/ offerhande aen doen mochte: Maer geschiedende dat hy(int ontsteken van't Wieroock/t'welcke op haer maniere in een Yperteft opgheoffert wierdt)door de vlam/t'vel van syn Dochter quam te bekennen: Ende verstaen hebbende de wreetheyt ende t'bedroch/is terstont al crijtende uytgeloopen / ende met alle syn Volck met een dullicheydt ende verbolghen ghemoet/ op de Mexicanen ghevallen/tot soo langhe dat hy haer te rugge dreef/ ende vertrecken dede/tot aen't Lack ofte Meyr toe/jae soo seer/datser bynae in versmoorden ende te grondt ginghen. De Mexicanen verweerden haer/ende wierpen met sekere Roeden/ diese ghebruyckten/ daer sy haer wederpartije dapper met quetsten / in sulcker voeghen datse eyntlijcken Lant creghen / ende verlatende de selve contreye/ zijn over het Lack ofte Meyr ghecomen/seer verdestrucert/moeyloos ende nat wesende/ met een groot gheschrey ende gherucht van Vrouwen ende Kinderen/teghens haer/ende teghens haren Godt/ die haer in sulcken parcket stelde. Moesten over een Rivier/ die men niet gronden conste/ alwaerse van hare Rondassen/ Schilden / Pijlen ende Biesen / Balsas ofte Bondels maecten/daerse met over quamē. Eyntlijcken/makende van Culhuacan af/eenen omwegh/zijn ghecomen tot Iztapalâpa, ende van daer tot Acatzintitlan, ende daer nae tot Iztacâlco, ende eyntlijcken ter plaetsen daer hedensdaegs de Hermijte ofte Cluyse van S. Antonio staet/ aen de incomste van Mexico, ende in de Wijck die men alsnu van S. Pauwel noemt/haren God hen in de tribulatien ende moeyloosheyt vertroostende/ende hen moet ghevende/met beloftenissen van groote dinghen.

Het 7. *Capittel.* Van de Stichtinge ofte Bouwinge van *Mexico.*

NV den tijt ghecomen wesende/dat den Vader der leughenen syn Gemeynte voldoen wilde/ de welcke niet langher soo veel omwegen/

moeytens ende perijckelen verdraghen mochte / soo ist ghebeurt / dat eenighe oude Toovenaers ofte Priesters (int doorgaen van een dichte bewassen Wildernisse van Biesen ende dierghelijcke cruyderen) ghemoet hebben een plas van seer claer ende schoon Water / t'welcke scheen versilvert te wesen / ende slaende haer oogen rontsom her/sagen dat de Boomen/de Beemt/de Visschen/ ende al wat datse te sien quamen/ seer wit schijnende was/ ende haer hier van verwanderende/ soo wierdense een Prophetije van haren Godt ghedachtich/de welcke haer t'selve ghegheven hadde/tot een teycken/van de plaets daerse rusten/ ende Heeren van't ander Volck worden souden: Ende schreyende van blijdtschap / zijnse met de goede tijdinghe weder nae de Ghemeynte ofte t'Legher gecomen. Den aenvolgenden nacht/ soo is Viztlipuztli een out Priester in een droom verschenen/seggende datse int selve Lack ofte Meyr een Tunal-Boom souden soecken/die uyt een steen voort quam/t'welcke nae zijn seggen/was/ter plaetsen daer/ door syn bevel/t'herte van syn vyant

Copil, sone van de Toovenaerster geworpen was/ ende datse op de selve Tunal souden vinden eenen seer schoonen Arent/die hem aldaer was weydende/ofte onderhielt met het voetsel van seer schoone Voghelen: Ende soo wanneer datse sulcx saghen/ soo mochtense weten/dat het de plaetse was/daerse haerlieder Stadt Timmeren souden/de welcke alle d'ander souden overtreffen / ende in de Werelt vermaert wesen. Des morghens soo versaemden de Ouden de gantsche Ghemeynte / ende dat/ van den meesten tot den minsten toe/ende dedense een vermaninghe ende reden / van't vele datse haren Godt schuldich waren/ende van de verschijninge/ dien hy dien nacht (hoe wel onweerdich) ghehadt hadde/besluytende datse al te samen gelijc behoorden te gaen/om die soo gheluck salighe plaets / die haer beloeft was/ te soecken/ t'welcke in haer al te samen soo grooten devotie ende blijdtschappe veroorsaeckte/datse haer terstont/sonder eenich dilay/ op de tocht begaven/ende haer verdeelende aen d'een ende d'ander zijde/ende over de gheheele Wildernisse/van Liesen/Biesen/ende ander cruyderen van't Lack/ begonstense nae de teyckenen der openbaringhe/van die soo ghewenschte plaets te soecken/ quamen op den selven dach te ghemoeten de Plas-waters des voorleden daechs/ maer seer verscheyden/want en was niet wit-schijnende/maer soo root als bloet/zijnde verdeelt in twee stroomen/waer van d'eene so dick ende doncker blau was/ dat het haer seer verwonderde / ende te dencken gaf / dat het eenich groot mysterium moeste bedieden. Eyntlijck/nae datse langhe hier ende daer ghesocht hadden/ soo vertoonde hem den Tunal-Boom,die uyt een steen ghesproten was/sittende in de selve eenen Coninck Arent met opghespreyde ende uytghereckte vleughelen/ ende t'ghesicht nae de Son toeghewent/hebbende rontsom hem een groote verscheydenheyt van costelijcke Voghels-Pluymen/als wit/root/geel/blau ende groen / van soodanighe fijnicheydt/ als daerse de Beeldekens af maken/ende hadde in syn clauwē een seer schoone Vogel. Soo wanneer datse hem te sien/ende de plaets van't Orackel te kennen quamen/ soo zijnse al te samen op haer knyen ghevallen/doende den Arent een groote eerbiedinghe aen/ende hy heeft haer van gelijcken t'hooft toegeneyght/ende van alle canten besien.

Alhier

Alhier was een groot rumoer ende bewijs van devotie ende dancksegginghe aen den Schipper / ende haren grooten Godt Viztlipuztli, die haer in alles een Vader was / ende altoos met warachticheyt ghehandelt hadde/noemden/om de voorschreven oorsake/de Stadt diese alhier stichteden/Tenoxtitlân,t'welcke soo veel te bedieden is/ als een Tunal op een steen/ zijnde haer Wapen ende Devijs noch tot op den huydighen dach/een Arent op een Tunal, hebbende in d'eene clauwe/een Voghel / ende sittende met d'ander clauwe op den Tunal. Des anderen daeghs zijnse met ghelijcker stemme gaen maken een Ciupse ofte Capelle/dicht by de Tunal van d'Arent/op dat d'Arcke van haren Godt aldaer mochte rusten ende bewaert wesen/tot der tijt toe datse de macht creghen om eenen heerlijcken Tempel te maken / ende alsoo wast / datse die maeckten van aerden-sooden ende ander dierghelijcke materie/ ende met stroo overdeckten. Terstont daer nae/datse haer beraetslaecht hadden /soo naemense voor haer/ te coopen/van de omligghende ghebueren hout/steen ende kalck/in mangelingh van Visch/ Vorsschen ende Garnaet/als oock voor Gansen/Scholvers / Teelinghen/ ende ander verscheyden soorten van Water-Voghelen/alle t'welcke sy met groote neerstichept/int voorschreven Lack ofte Meyr/ dat hier van seer overvloedich is/ vischten ende joeghen / ginghen met dese dinghen op de Marckten van de Steden ende Dorpen der Tepanecas,ende die van Tezcuco,haer Nabueren/ vergaderende allengskens/ met grooter bevepnstheyt ende practijcke/t'ghene datse van doen hadden/tot de bouwinghe van hare Stadt / ende maeckten een ander beter Capel van steen ende kalck voor haren Afgodt. Beheynden ende demden oock een groot deel van't Lack ofte Meyr met plancken ende ciment. Dit ghedaen zijnde/soo heeft / op eenen nacht haren Afgodt/een van hare Priesters aldus toegheesproken : Seght tot de Vergaderinghe ofte Ghemeynte der Mexicanen / dat hen de Heeren affonderen ofte verdeelen/ een yder met syn Maechschap/vrienden ende aenhangers / in vier principale Wijcken ofte Ghebuerten / latende t'Huys / dat ghy voor mijn Rust-pleetse ghemaeckt hebt/te midden eẽ blijvẽ/eñ elcke verdeelinge ofte rot/betimmere syn Wijcke ofte gebuerte na synẽ wille.Eñ dit zijn de vier principale Wijckẽ vã Mexico,die hedensdaegs genaemt zijn/S.Ian de Ronde,S.Maria,ofte lief-vrouwe/S.Paulus eñ S. Sebastiaen. Nae dat haer de Mexicanen in dese vier Wijcken verdeelt hadden/so heeft hen haren God bevolen/datse onder haerlieden souden verdeelen de Goden/die hy haer aenwees/ende datse in elc een van de vier principale Wijcken souden ordineren ende afteyckenen/ andere bysondere Wijcken ofte Ghebuerten / daer de voorschreven Goden ghestelt ende geeert souden worden. Eñ also haddẽ dese Wijcken noch oock andere cleyne Wijcken / die onder haer stonden / nae dat het ghetal van de Afgoden was/ die hen haren Godt dede aenbidden/de welcke sy noemden Calpultetco, dat is ghesepdt / Godt vande Wijcken. Op dese maniere wordent gesticht/ende van cleyne beginselen so is de Stad van Mexico-Tenoxtitlân tot een groote wasdom ende vermeerderinghe ghecomen.

Het *8. Capittel.* Van de oproeringhe van die van *Tlatellulco,* ende van den eersten Coñinck die de Mexicanen ghecoren hebben

De verdeelinghe der Wijcken ende Ghebuerten met de voorschreven ordinantie ghedaen zijnde/soo zijnder sommighe uyt d'Ouders/ende van langhen hercomste (die hen lieten duncken / dat men haer in de verdeelinge/van de Erven ende plaetsẽ /sulcken voordeel niet en gaf/alsse wel verdienden / als Volck die op haer seer ghetreden ende verstoort waren/ midtsgaders

gaders haer Maechschap ende Vrienden) die ghemutineert / ende teghens d'ander opghestaen hebben / ende zijn vertrocken een nieuwe Woon-plaetse te soecken / de welcke haren wegh nemende langhs het Lack ofte Meyr heen/zijn ghecomen daerse een cleyn Duynachtich ofte opghehooght Lant vonden/ t'welcke sy Tlatelolli noemen/alwaer sy haer ter neer sloeghen/ghevende t'selve den naem van Tlatellulco, dat is soo veel ghesepdt/als een opghehooght ofte gebult Landt. Dit was de derde verdeelinghe ofte scheuringhe der Mexicanen/nae datse uyt haer Lant gerocken waren/ zijnde d'eerste die van Mechoacan, ende de tweede die van Malinalco. Dese die haer naer Tlatellulco afsonderden/ waren van haer selven ongherust ende van quaden imborst/ende alsoo wast datse oock hare nabueren de Mexicanen de quaeste Buerschap aen deden / diese costen/ warense altoos overlastich ende moeylijck/ jae soo veel / dat d'oude twist ende partijschappe noch tot op den huydighen dach is duerende: Nu/ siende die van Tenoxtitlan, dat haer die van Tlatellulco seer teghens waren / ende datse al te mets vermeerden ende aenwiessen / vreesende ende schroemde datse hen met der tijt souden moghen te boven gaen/ soo hebbense haer op de sake langhen tijt beraedtslacht/ besluytende eyntlijcken dat het goet was eenen Coninck te kiesen/die sylieden onderdanich waren / ende de wederpartije ontsien mochten/ want hier mede souden sylieden onder henlieden soo veel te eendrachtigher ende stercker wesen / ende de Vyanden en souden haer soo veel niet verstouten. Aldus geresolveert zijnde om een Coninck te kiesen/soo hebbense noch eenen anderen ende seer noodigen ende goeden raet ghenomen/datser niemant van onder haerlieden selfs toe wilden kiesen/ om alle twist ende tweedracht te schouwen/als oock om met den nieuwen Coninck eenighe van de naest ligghende Natien (daerse af omringht ende hulp-loos van waren) te winnen: Ende siende t'selve al te mael wel in/als oock om te versoenen den Coninc van Culhuacan , den welcken sy grootelijcken veronghelijckt ende te cort ghedaen hadden/ om datse de Dochter van syn voorsaet/ ghedoodt/ghevilt/ ende daer soo grooten spot met bedreven hadden/als mede om eenen Coninck te hebben / die van't Mexicaens bloet was/van welcker generatie/daer veel in Culhuacan waren / vanden tijt af datser met in peys ende vrede leefden / soo hebbense besloten tot eenen Coninck te kiesen / een Jonck-Man met namen Acamapixtli, Sone van een groot Mexicaens Vorst/ ende Vrouwe / Dochter des Coninckx van Culhuacan, sonden terstont hare Gesanten om hem sulcx aen te bieden / met een groot present/doende de selve hare Ambassaetschap op dese maniere: Groot-Heer/wylieden V. Vassalen ende Dienstknechten de Mexicanen / stekende ende besloten zijnde/ onder de Wildernisse der Biesen ende Waterliesen van't Lack ofte Meyr/alleen/ende verlaten van alle Natien der Werelt/zijnde alleenlijck van onsen Godt gheleyt/ter plaetsen daer wy nu zijn / t'welcke ghelegen is in de Jurisdictie van V. Lantpalen/ende die van Azcapuzalco, ende die van Tezcuco. Ende de wyle dat ghy ons toeghelaten hebt/daer in te woonen/ soo en begeeren wy noch en is oock gheen reden/sonder Hooft ende Heere te wesen/die ons gebiet/te recht helpt/gheleyt/ende ons teghens onse Vyanden beschermt ende voorstaet. Hierom ist/dat wy tot u comen/wetende dat in u huys ende Hoff/Sonen syn/ die van onse generatie met u vermaechschapt / ende van onse ende uwer inghewant ende bloedt voortghesproten zijn. Onder dese/soo hebben wy kennisse van eender uwes ende onses Kints kint ghenaemt Acamapixtli, den welcken wy u bidden/ons te willen geven voor een Heere/ende sullen hem in sulcker achtinge hebben/als hy verdienende is/ gesien dat hy is van rechter Linea ende ofcomste der Mexicaenscher Heeren ende Coninghen van Culhuacan. Den Coninck de saecke inghesien hebbende / ende hoe dat het hem niet qualijck en quam/met de Mexicanen/ die cloeck ende vroom waren

int ver-

dit verbont te treden/heeft hen gheantwoort/datse syn Dochters Sone te goeder tijt mochten met hen nemen/hoe wel hy daer by seyde/dat soo't een Vrou-Persoon ware/en soudese haer niet gheven: Willende daer mede te verstaen gheven/ dat soo leelijcken seyt/dat boven verhaelt is/voleyndende syn reden/met te segghen: Gaet henen/mijn Kint/dient uwen God/weest sijnen Stadhouder/Regeert en Gouverneert/de Schepselen/der gener/door wens wyleven/Heere van der Nacht/van den Dach/ende van de Winden: Gaet henen/ ende weest een Heere der Wateren/ ende van't Lant dat de Natie der Mexicanen besitten: neemt hem nu met u/ in goeder ure/ende siet toe/dat ghy hem handelt als een Sone ende Kint mijns Dochters. De Mexicanen bedanckten hem wederom/ende baden hem ghelijckelijck/ dat hy hem met sijn eygen hant wilde upthuwelicke/ende also gaf hy hem tot een Huysvrouwe een van de principaelste Dochters van onder haerlieden/brachten de nieuwe Coninck ende Coninginne met alder eeren die't hen moghelijck was / ende deden haer incomste/ comende al te samen/tot de cleyne Kinderen toe/ uyt/ om haren Coninck te sien/ ende brachten hem in een Paleys/t' welcke alsdoe arm ghenoech was/ende stelden hem in hare Coninckliicke Setels. Terstont daer nae/soo stont daer een van d'oude Rhetorijckers (die daer seer prompt ende gheschickt waren) overeynt/ ende sprack op dese maniere: Mijn Sone/ende onsen Heere ende Coninck/weest seer willecom/in dit arme Huys ende Stadt/onder dese Wildernisse van Biesen ende Water-biesen/ etc. alwaer d'armen van V. Vaders / Groot-Vaders ende Maechschap zijn lijdende t'gene dat den Heere/van dat gheschapen is/bekent is: Neemt acht/Heere/dat ghy comt wesen een Voorstander / schaduwe ende beschutsels van dese Natie der Mexicanen/ om dies wille dat het is t'zaet van onsen Godt Vitzliputzli, om welcker oorsake/V t'gebiet ende de Jurisdictie ghegheven wort. V is wel bekent / dat wy in ons Landt niet en zijn/ want het ghene dat wy nu besitten/is ons vreemt / ende wy en weten niet/hoe dat het morgen ofte overmorgen met ons wesen sal/daerom so meught ghy aenmercken/dat ghy niet en comt om te rusten/ noch om V te vermaken / maer om eenen nieuwen arbeyt aen te vaten met een soo swaren last die u altoos ghenoech te doen sal gheven/wesende een Slaef ofte Dienstknecht van alle dese menichte/die V te deel ghevallen is / ende van alle d'ander naest gheleghen Volckeren / de welcke ghy soecken sult aenghenaem te wesen/ende in vreedsaemheydt/t'onderhouden / dewijle dat ghy weet/dat wy in haer Landt-palen ende Jurisdictie woonen: waer mede hy voleynde met weder te verhalen/weest seer willecom / ghy ende de Coninginne onse Vrouwe/in dit V Coninckrijck. Dit was de Harenge ofte Ontfangh-reden van den Ouden/de welcke/met alle d'ander die de Mexicaensche Historien celebreren/ sy voor een ghebruyck hadden/de Jonghers van buyten te leeren / ende dese Redenen alsoo/ door overdracht/ ende van handt tot handt/ te conserveren ende in ghedeughenisse te houden/zijnde etlijcke van de selve waerdich om met haer eyghen woorden verhaelt te worden. Den Coninck antwoorde / haer danckende / presenterende zijn uyterste neerstichheyt ende sorghe/om haer te beschermen/ ende soo vele als hy mocht/ behulpsaem te wesen/waer mede sy hem den Eedt deden/ende setten hem/op haer maniere/ de Coninckx Croon op / de welcke ghelijckenisse heeft de Croon van de Senioria ofte Heerlijcheyt der Venetiaenders. Den naem van desen eersten Coninck Acamapixtli, wil soo veel segggen/als Rieten in de vuyst/ende alsoo is oock syn Wapen ofte Teycken/een Hant met veel Rieten-Pijlen daer in.

Het *9. Capittel.* Van't vreemde Tribuyt dat de Mexicanen aen die van *Azcapuzalco* betaelden

HEt kiesen van den nieuwen Coninck quam so wel te ghelucken / dat de Mexicanen / in een weynich tijts/een forme van een Republijcke ofte Stadts regeeringe/eñ by de vreemdelinghe eenen naem ende opinie begonsten te crijgen/ waer door haer omligghende Nebueren (ghepickt zijnde door haet ende vreese) begonsten te handelen / om haer t'onder te brenghen/namelijcken de Tepanecas,welcker Hooft was de Stadt van Azcapuzalco,aen de welcke sy tribuyt betaelden / als een Volck die van buyten ghecomen waren/ende in haer Lant woonden:Maer den Coninck van Azcapuzalco, vreesende haer macht die te mets aenwies / heeft ghesocht de Mexicanen te verdrucken/ waerop hem met den synen beraden hebbende/heeft doen segghen aen den Coninck Acamapixtli, dat den tribuyt/diese hem betaelden/weynich was/ ende datse hem oock van dien tijt voortaen souden brenghen/Wilghen ende andere boomen/tot de opbouwinghe van syn Stadt: Ende behalven dat / soo soudense hem noch maken een Ackerwerf int Water van verscheyden Aertweyten/ende hem die alsoo volwassen/ende rijp/door't selve Water/alle Jaren heen brenghen/sonder yet te ghebreken: Ende so niet/soo verclaerden hy haer voor vyanden/ende dreyghdese uyt te roeyen ende te vernielen. De Mexicanen wierden/door dit bevel/ seer dapper verslaghen ende ontstelt/ hen laten dunckende/dat het een onmogelijck dinck was/ t'ghene men haer opleyde/ ende dat het anders niet en was dan een oorsaecke te soecken om haer te verderven. Maer haren God Viztlipuztli heeft haer ghetroost / verschijnende den selven nacht/ door een van d'Ouders/ hem bevelende / dat hy syn Sone den Coninck / van synent weghen soude segghen / dat hy niet en soude twijffelen/den eysch van't tribuyt aen te nemen/ende dat hy/met syn hulpe/soude maken/dat het al te mael lichte om doen ware. T'welcke oock alsoo gheschiede: Want ghecomen wesende den tijt van't tribuyt te geven/ soo brachten haer de Mexicanen de Boomen diese hen bevolen hadden/als oock d'Ackerwerf int Water ghemaeckt / ende die door't Water heen voerende/ op het welcke stondt veel ghegraent Mays (dat is haer Coorn) met syn aaren/ als oock Chile of Axi,Blitum ofte Mayer/Tomates,Frisolen,Chias,Cauwoerdē/ende veel ander dinghen/al te samen volwassen ende in saysoen. Den ghenen die d'Ackerwerven ofte Bou-Landen(die men int Lac ofte Meyr van Mexico, midden int water maect) niet gesien heeft/sal t'ghene hier verhaelt wort/voor een beuselinghe houden/ ofte sulken ten minsten gelooven/dat het Tooverije ende een werck van den Duyvel (die dese lieden aenbaden)ghewеest is / maer is sekerlijck ende voorwaer / een dinck dat seer wel te doen is/ende dickwils ghedaen wort/drijf Ackeren op't water te maken/ want storten d'aerde in sulcker voegen boven op de Biesen ende Water-liesen/dat het van't Water niet eens ghekrenckt mach worden/wordende daer op ghesaeyt/ghebout/ende wast/geeft rijcdom/ende wordt alsoo nae alle weghen vervoert. Maer om t'selve lichtelijcken met grooter menichte ende seer wel ghesaysoneert te maken / soo ist al te mael wel te ghelooven/datter den Viztlipuztli(die anders Patillas genoemt wiert)met omghegaen heeft/namelijcken int eerste/alsse sulx noyt ghedaen noch gesien hadden. Den Coninck van Azcapuzalco heeft hem oock seer verwondert / soo wanneer dat hy volbracht sach/t'ghene dat hy voor onmoghelijck gehouden hadde/ ende seyde tot den synen/ dat dat volck eenen grooten Godt hadde/ende dat het haer al te mael licht om doen

om doen was/ende seyde tot henlieden: Nademael dat hen haren Godt alle dinck te vooren dede/soo begeerde hy/datse hem op een ander Jaer/ten tijden datse de tribuyt brachten/van ghelijcken souden brengen op d'Ackerwerf/een Gans met een Reyger/sittende op ghebroeyde Eyeren/ende moest wesen in sulcker voeghen/ dat/ ten tijden van't aencomen/de jonghen terstont uytgepickt wierden/ende voor den dach quamen/ sonder dat het andersints mochte wesen/ op de verbeurte van in haer vyandtschap te vervallen / uyt welcken soo hoovaerdighen ende ondoenlijcken eysch / onder de Mexican en een groote droefheyt volghde. Maer haren Godt heeft hen by nacht (ghelijck als syn ghewoonte was) door eenen van den synen vertroost/ seggende/dat hy't selve altemael op sijnē last nā/ eñ datser niet in beducht wildē wesē/ eñ datse haer verseker ē souden/datter eenē tijt soude comē/dat die van Azcapuzalco de selve vreemde lusten/van nieuwe tribuytē/met het leven betalē soudē/maer dat het voor den tegenwoordigen tijt van doen was/te swijgē/eñ gehoorsaem te wesē. Den tijt van den tribuyt gecomen wesende/brengende de Mexicanē alle het gene datter van haer Ackerwerf afgeeyscht was/so quamē daer op de Balsa ofte Acker te verschijnen (sonder dat sylieden selfs wisten hoe dat het toeginck) een Gans ende een Reygher / sittende op haer Eyeren te broeyen. Nu/haren wegh vervoorderende / zijn ghecomen tot Azcapuzalco, alwaer sy terstont de jonghen uytkipten / waer van den Coninck van Azcapuzalco boven maten verwondert zijnde/wederom tot den synen ghesept heeft/dat de selve dingen meer als menschelijc waren/ ende dat de Mexicanen een voortganc hadden/om noch Heeren boven al te worden. Eyntlijcken/so en smaeckten doch evenwel d'instellinghe/van't tribuyt te geven/niet een hayr/ ende om datse haer niet machtich ghenoech en vonden / soo warense verduldich / ende volherden in dese subjectie ende dienstbaerheyt/vijftich Jaren lanck. In desen tijt soo quam den Coninck Acamapixtli t'overlijden / hebbende syne Stadt van Mexico vermeerdert ende versien met veel Ghebouwen/Straten/ Voortochten van Wateren / ende een groote menichte van Victuallien ofte lijftochten. Heeft geregneert met grooter Vreede ende ruste veertich Jaren/hebbende altoos jalours ghewest van't welvaren ende vermeerderinge van sijn Republijcke ofte Ghemeynte. Ligghende op syn sterven / soo dede hy een dinck weerdich om gedencken/te weten/en wilde de successie van't Coninckrijcke niet stellen in handen van den genen dien hy't laten mochte/ maer liet eer de Republijcke ofte Ghemeynte in haer volcomen vryheyt/op datse (gelijck alsse hem vrywillichlijcken ghecoren hadden) oock alsoo mochten kiesen / den ghenen die't haer alderbest te pas quam/tot de goede Regeeringhe / haer vermaenende datse doch altoos de welstandt van hare Republijcke ofte Ghemeynte wilden aensien / ende bewijsende swaricheyt te hebben/van dat hy haer niet vry en liet van tribuyt/ ende de subjectie/ met haer te bevelen syn Vrou ende Kinderen / heeft syn leven voleyndicht/ latende syn gheheele Ghemeynte/door syn doot/seer mistroostich.

Het 10. Capittel. Van den tweeden Coninck, ende van't ghene dat by sijn Regeeringhe gheschiet is.

De uytvaert van den overleden Coninck gedaen wesende hebben haer d'Ouderen/t'voornaemste volck/ende een deel van de Ghemeynte versaemt/om eenen Coninc te kiesen/ alwaer den alderoutsten den noot voor ooghen stelden/ daer se in waren/ ende dat het noodich was/voor Hooft van haer Stadt te kiesen / een Persoon die medevooghentheydt hadde met de

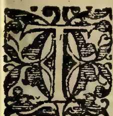
oud[illegible]eden/

oude lieden/ Weduwen ende Weesen / ende die een Vader van de Ghemeynte ware/ want sy lieden souden wesen de pluymen van syn vleughelen /d'ooghbrauwen van syn ooghen/ende den baert van syn aensicht/ende dat het oock van doen was/cloeckmoedich te wesen/ dewijle dat het haer haest van doen soude wesen / hen met cracht van haer handen te behelpen/nae dat het hen haren Godt gheprophteteert ende voorseydt hadde. Soo is dan de Resolutie gheweest/voor eenen Coninck te kiesen / een Sone van den Voorsaet/ghebruyckende hier in/soo Edelen Resolutie/ hem tot een nacomer te gheven syn Sone/soo ghelijck als hy gehadt hadde/in meerder vertrouwen te hebben op syn Ghemeynte. Desen Jonghelinck was ghenaemt Vitzilovitli, t'welcke beduyt costelijcke ofte Rijcke pluym/stelden hem een Coninckx Croon op/ende salfden hem/ghelijck alst de ghewoonte was te doen met alle hare Coninghen/met een salve diese Goddelijck noemden/ want was de selve daerse haren Afgodt met salfden. Een Rethorijcker dede hem terstont een elegante Oratie, hem verweckende moet te hebben om haer te verlossen uyt de moeyten / dienstbaerheydt ende ellende daerse van de Azcapuzalcos in verdruckt leefden: Ende voleyndt zijnde/hebben hem al te samen gegroet/ende deden hem hare erkentenisse. Dese Coninck was ongehout/ende synen Raet lieten haer duncken/dat het goet was hem te huwelijcken/met een Dochter des Coninckx van Azcapuzalco, om hem te vrient te hebben/ende met dese oorsake eenichsins te doen verminderen van de sware last der tribuyten / die hy haer opleyde / hoe wel datse vreesden/dat hy hem niet en soude willen verontweerdigen/haer syn Dochter te gheven/om dat hyse voor syn onderdanen hielt. Maer versoeckende t'selve met grooter ootmoedicheyt ende seer beleefde woorden/ den Coninc van Azcapuzalco heefter in verwillicht/ende een van syn Dochters ghegheven/ghenaemt Ayauchigual, ende deden de Ceremonie ende solenniteyt van't Houwelijck / t'welcke was / een eyndt van des Mans Mantel te binden/met een ander eynt van't Wijfs Huyck ofte cleet/ in teycken van des Houwelijckx bant. Dese Coninginne baerden een Sone/welcker naem sy versochten aen sijn Groot-Vader den Coninck van Azcapuzalco, ende worpende de loten(ghelijck als sy't voor een ghebruyck hebben/ want waren uyt der maten groote Voorseggers/in haer Kinderen namen te geven)beval dat men syn Dochters Sone soude heeten Chimalpopoca;het welcke te segghen is/een Schilt ofte Rondas dat roock van hem gheeft / met het goet genoegen dat den Coninck van Azcapuzalco,met het Dochters Kint beweeg/soo nam de Coninginne syn Dochter oorsake/ hem te bidden voor goet te willen aensien (ghesien dat hy al een Mexicans Kindts Kint hadde)de Mexicanen te willen verlichten van die soo sware lasten van sijn Tribuyten/ t'welcke den Coninck seer gheerne (met goetduncken van den sijnen) toeliet/ haer latende/in de plaets van't Tribuyt datse gaven/verobligeert/ van datse alle Jaren souden brenghen een paer Gansen ende eenighen Visch / tot een erkentenis van syn Onderdanen/ende datse in syn Lant woonden/met het welcke de Mexicanen seer verlicht ende wel te vreden bleven. Maer desen troost en duerde haer niet lanc/want de Coninginne haer Voorstanster wiert binnen weynich Jaren aflijvich / ende een Jaer daer nae/den Coninck van Mexico, Vitzilovitli, latende sijn Sone Chimalpopoca van thien Jaren. Heeft geregneert derthien Jaer/ sterf van weynich ouder als dertich Jaer/ was ghehouden voor eenen goeden Coninck / sorghvuldich ende neerstich in de Godtsdiensten harer Goden/ van de welcke sy voor een opinie hadden / dat de Coninghen gelijckenis waren/ende dat d'eere die men haren Godt aendede/dat men die den Coninck dede/t'welcke syn gelijckenis was/ ende hierom wast dat de Coninghen soo curieus waren / in den Godtsdienste ende eerbiedinghe van hare Goden. Was van ghelijcken cloecksinnich / in de herten van de omligghende ghebueren te

winnen

winnen ende tot hem te trecken/ende daer veel handels met te drijven/waer mede hy syn Stadt vermeerde/makende dat de synen hen verontledichden (op het Lack ofte Meyr) in Krijghs-saken/toerustende het volck/teghens het ghene daerse vast op toe leyden om te vercrijghen/ghelijck als haest blijcken sal.

Het 11. Capittel. Van den derden Coninck *Chimalpopoca*, ende van synen wreeden doot,ende oorspronck van den Krijgh die de Mexicanen aenvinghen.

Tot een navolgher van den dooden Coninck/hebben de Mexicanen/na seer rijpen raet/ ghecoren / syn Sone Chimalpopoca, hoe wel dat het een Jonghen van thien Jaren was/hen latende duncken/dat het haer noch evenwel van doen was / de genade des Coninex van Azcapuzalco t'onderhouden/met datse syn Dochters Sone tot een Coninck maeckten/ende stelden hem alsoo op synen throon/hem ghevende de teyckenen van't Oorlogh/met een Boghe ende Pijlen in de eene hant/ende een sweert van Blymen ('twelcke sy lieden ghebruycken) in de rechter handt/beduydende hier mede na haer segghen/datse hen door Wapenen pretendeerden vry te makē. Die van Mexico leden een grooten noot ende gebreck van Water/want dat van't Lack ofte Meyr was morassich ende quaet om drincken/ende tot een remedie van't selve / deden dat den jongen Coninc soude seyndē om aen syn Grootvader/die van Azcapuzalco te eysschen/'t Water van't Gheberghte van Chapultepec, welck gheleghen is een mijl van Mexico. ghelijck als boven ghesept is/'twelck sy seer mildelijcken vercreghen / ende stellende in't selve neerstigheyt/maeckten een water-goot van Turven/ ofte zooden van aerde/staken ende palen/waer mede 'twater tot in haer Stadt quam : maer om dat het op't Lack ghebout was/ende de goot daer over heen quam/ soo wast dat het op veel plaetsen om viel en aen stucken brack ende en mochten haer water niet ghenieten ghelijck alsse wilden ende van doen hadden. Met dese occasie ('tzy nu dat sy lieden 'tselve al willens sochten/om met de Tepanecas te breken / ofte 'tzy datse met weynich aenmerckinghe haer beweeghden) sonden in effect een seer trotsen Ambassaetschap aen den Coninck van Azcapuzalco,segghende datse 't water/dat hy haer geschoncken hadde/niet en mochten genieten/om dat haer de goot tot veel plaetsen ontstelt ende aen stucken was/waerom sy hem eyschten/dat hy haer wilde versien van hout/kalck/ende steen/ende syn wercluyden seynden/om met het selve een goot te maken van kalck ende steen/die niet vergaen mocht. Dese tijdinghe en beviel de Coninc niet wel/ende den synen noch veel minder/haer dunckende dat het een seer vermeten ende stoute boodtschap was/ende een quaet bedrijf van Onderdanen met haer Heeren. Nu/de principaelste vanden Raet verstoort zijnde / ende segghende dat het selve oock al te onbeschaemt was/gesien datse niet te vreden en waren in een vreemt Lant te woonen/ende dat men hen haer water gaf/wilden dat men hen soude gaen dienen/ wat dat doch voor een dinck was / ofte wat dat haer een vliedent volck / ende die onder bies-bosschen staken/lieten duncken/datse haer souden doen verstaen ofse goet waren voor Werck-meesters/ende datse haer d'opgeblasentheyt souden doen dalen/ met haer 't Lant ende 'tleven af handich te makē. Met dese redenen ende toornicheyt zijnse uytgegaen/latende den Coninck/diese eensdeels voor suspect hielden / om de Dochters Soons wille/ende sy lieden hielden op haer selven weder eenen nieuwen Raet/in de welcke besloten wiert/dat men openbaerlijck soude doen uytroepen / dat

 gheenighen

gheenighen Tepaneca met de Mexicanen souden handel of wandel doen/noch in haer Stadt comen/noch toelaten/datse in de hare quamen/op lijfstraffe/waer uyt men verstaen mach/dat de Coninck onder dese Lieden gheen absoluyt ghebiet ende heerschappye en hadde/ende dat hy eer de Regeeringe hadde op de maniere van een Burgermeester ofte Hertoch/als van een Coninck/hoe wel dat oock daer na/'tghebiet van de Coninghen/met de macht opghewassen is/tot dat het enckele tyrannye ghewordeu is/gelijck als men sien sal aen de laetste Coninghen: Want onder de Barbaren ist alsoo altoos gheweest/dat soo groot als gheweest is de macht/soo groot is 'tghebiet gheweest. Jae men vint oock noch wel in onse Historien van Spagnien/dat etlijcke van de oude Coninghen/de maniere van Regeeringe/ ghelijck als dese Tepanecas in ghebruyck hadden. Oock mede soo waren d'eerste Coningen van Roome/ van gelijcken alsoo/uytgesondert dat Roome van Coninghen quam te declineren op Consulen ofte Burgermeesters ende vroetschap / tot soo langhe dat het weder op Keyseren quam. Maer de Barbaren zijn van ghematichde Coninghen gedeclineert tot op Tyrannen/ zijnde d'eene ende d'ander Regeeringe gelijck als uytnemende/ende de middelste/te weten/die van een gematicht Coninckrijck/d'alder sekerste. Maer keerende op onse Historie/siende den Coninck van Azcapuzâlco,de absolutie van den zijnen / 'twelcke was de Mexicanen om te brenghen/badt haer/datse eerst sijn Dochters Soon / den jonghen Coninck/wilden ontstelen/ende datse daer nae te goeder tijdt de Mexicanen mochten overvallen. Stemden bynaest al te samen hier in over een/om den Coninck te ghelieven/ende om datse medelijden met den Jonghen hadden: Maer twee van de principaelste waren daer hestich teghens/ affirmerende dat het eenen quaden raet was: Want al hoe wel dat Chimalpopoca van haer bloet was/was van weghen de Moeder/ende dat de zijde van de Vaders wegen alder meest trecken soude/ende hier mede besloten se dat den eersten die men behoorde 't leven te nemen was Chimalpopoca, Coninck van Mexico,ende datse oock beloof den 'tselve alsoo te doen. Met dese resistentie diese hem deden/ende met de resolutie diese genomen hadden/nam den Coninck van Azcapuzâlco sulcken swarigheyt/dat hy van hertsweer ende desperaetheyt terstont sieck wert/ende niet langh daer na gestorven is/met wiens doot voleyndende de Tepanecas haer te resolveren/hebben een groote verraderije aengevangen/ende op eenen nacht liggende den jongen Coninck van Mexico te slapen sonder wacht ende eenich achterdencken/zijnde die van Azcapuza'co in syn Palleys ghecomen/ ende hebben met der haest Chimalpopoca gedoot/ende zijn daer weder van daen gekeert/ sonder datmense eens ghewaer werde. Soo wanneer des morghens den Mexicaenschen Adel (nae haer gewoonte quamen om haren Coninck te groeten / ende hem met soo wreede wonden doot vonden/maeckten sulcken rumoer ende misbaer/datter de geheele Stadt af waeghde/ende stelden haer terstont al te samen (blint zijnde van gramschap) in wapenen/om de doot van haren Coninck te wreken. Nu/spileden dus verbolgen ende sonder ordinantie heen loopende/so is haer een van haer voornaemste Ridders te gemoet gegaen/ende heeft gesocht haer te stillen/ ende met voorbachte wyse redenen op te houden. Waer loopt ghy/ (seyde hy) O Mexicanen / weest gherust ende stelt u herten te vreden/denckt dat de dinghen sonder consideratie geen goet beleyt noch uytcomste en hebben/bedwinght s'herten leet overpeynsende / dat al hoe wel dat uwen Coninck doot is/soo en is met hem niet volepndicht / het doorluchtich Bloet der Mexicanen/ Sonen hebben wy van de overleden Coningen/ met welcker toeverlaet/succederende in't Rijcke/ghy beter doen sult / 'tghene dat ghy voorneemt. Nu/wat Overste ofte Hooft hebt ghy/die u in uwen opset geleyde? En loopt so blint niet/berust u gemoet/kiest eerst een Coninck ende Heere die u geleyde/versterckt ende

moedt

moedt ghebe teghens uwe Vyanden: Maer en tusschen dissimuleert met verstandt/ doende de Uytvaert van uwen dooden Coninck/die ghy teghenwoordich hebt/want daer nae salt er beter gelegentheyt wesen/tot de wrake. Hier mede hieldense van haer voornemen op/ende om de Uytvaert van haren Coninck te doen/soo noodense de Heeren van Tezcuco,ende die van Culhuacân,den welcken sy/dat soo leelijcken ende wreede feyt (dat de Tepanecas te werck gestelt hadden) vertelden/ waer mede sy haer beweeghden tot medelijden van haerlieder/ende tot toornicheyt van tegens hare Vyanden: Voeghden daer by/dat hare intentie was/of te sterben/of soo grooten quaet te wreken/haer biddende datse die soo onrechtveerdighe sake/van haer wederpartye niet en wilden behulpich wesen/want en wilden van ghelijcken oock niet / datse hen met haer Wapenen ende Volck bystant deden / maer dat sy't tusschen beyden wilden aensien hoe't daer met afliep: Alleenlijck tot haer onderhoud begeerdense / datse haer d'onderhandelinghe niet en wilden afsluyten/gelijck als de Tepanecas gedaen hadden. Op dese redenen bewesen die van Tezcuco ende die van Culhuacan een seer goet ghenoeghen ende satisfactie, presenterende hare Steden/ende alle den handel ende wissel diese begeerden/om haer/nae haren wille/soo te Water als te Landt/ te voorsien van Lijftochten. Nae dit/soo baden haer die van Mexico,by haer te willen blijven / ende t'assisteren op d'Electie van den Coninck diese wilden maken/ t'welcke sy van gelijcken acepteerden om haer te ghelieven.

Het *12. Capittel.* Van den vierden Coninck *Iscoalt*,ende van den Krijgh teghens de *Tepanecas*.

Soo wanneer dat alle de gene (die haer by de Electie souden laten vinden)versaemt ende by een waren/so isser een van d'Ouders (die men voor een groot Orateur hielt) opgestaen/ende sprack/ na dat de Historien verhalen op deser maniere: O gebreeckt/O Mexicanen 't licht van uwen oogen/maer niet dat van't Herte: Want al ist schoon dat ghy verloren hebt/den genen/die't licht ende den Leytsman was / van dese Mexicaensche Ghemeynte/soo is doch gebleven dat van't Herte/ om t'overdencken / dat soose een ghedoot hebben/soo zijnder ander ghebleven / die met groot voordeel sullen moghen voldoen/'tgebreck dat den selven ons doet. Den Adel van Mexico en is hier mede niet te niet/noch het Coninckx Bloet ten eynde: keert u oogen ende siet rontsom/soo sult ghy om u heen sien staen den Mexicaenschen Adel/in ordinantie/niet een noch twee/maer veel ende seer excellente Vorsten/Sonen van den Coninck Acamapixtli,onsen rechten ende wettijcken Heere. Alhier mooght ghy t'uwen wille uytkiesen/seggende/desen willen wy/ende dien willen wy niet/ende soo ghy een Vader verloren hebt/alhier sult ghy Vader ende Moeder vinden. Maeckt rekeninge/O Mexicanen/dat de Son voor eenen cleynen tijt gheeclipseert/ende t'Aertrijck verduystert is/ende datse het licht terstont weder gecregen hebben. Soo Mexico met de doot van uwen Coninck verduystert is/laet de Son terstont opgaen/kiest eenen anderen Coninck/besiet wien/waer dat ghy u ooghen opslaet/ende tot wiens dat u herte ghenegen is/dien is de gene die uwen Godt Vizilipuztli uytvercoren heeft. Ende vertreckende dese Oratie wat meer/so heeft den Orateur gheconcludeert / met een groot welbehaghen van alle die daer by waren. Soo is dan uyt den Raet voor Coninck ghecoren geworden/Izcoâlt,'t'welcke soo veel te seggen is/ als een Slanghe van Vlijmen/ den welcken een Sone was van den eersten Coninck Acamapixtli, die hy by een van

syn Slavinnen geteelt hadde/en hoewel dat hy niet wettelÿck en was/ soo hebbense hem gecoren/want in goede manieren/vroomdadicheyt ende cloeckheyt/ginck hy alle d'ander te boven/be wesen daer al te samen een goet genoegen in te hebben/ namentlÿcken die van Tezcuco,om dat haren Coninck gehout was met een Suster van Iscoâlt. Ghecroont ende op syn Coninckx Setel ghestelt zÿnde/soo isser een ander Orateur uytgecomen/den welcken seer breedelÿcken handelende was/van d'Obligatie die den Coninck tot syn Ghemeynte hadde/ende van de goede moedt die hy bewÿsen moest inden noot ende swaricheden/seggende onder andere reden aldus: Siet/nu zÿn wy u aenhanghsels/sult ghy by avontuere den last laten vallen / die op V schouderen leyt? Sult ghy laten vergaē den ouden Man/t'oude Wÿf/ t'Weeskint ende de Weduwe? Hebt medelÿden met de Kinderen die op handen ende voeten langs der aerden cruypen/de welcke vergaen sullen so ons onse vyanden veroveren. Nu dan/Heere/begint uwen Mantel t'ontvouwen ende uyt te spreyden/om u Kinderen op den hals te nemen/'twelcke zÿn d'armen ende 'tgemeyne Volck/de welcke haer toeverlaet hebben op de schaduwe van uwen Mantel/ende op de frischeyt van u goedertierenheyt/ende noch veel ander diergelÿcke woorden/de welcke de Jonghers (ghelÿck als op syn plaets geseyt is) voor haer exercitie van buyten leerden/ ende onderwesense daer nae gelÿck als een les/aen de gene die van nieus in de selve Faculteyt van Orateur studeerden. Als doe so waren de Tepanecas al geresolveert/ de gantsche Natie der Mexicanen te vernielen / ende hadden tot dien effecte een groot ghereetschap ende toerustinghe/ waerom den nieuwen Coninck vast besich was/om t'Oorlogh aen te vanghen/ ende aen den man te comen/met de gene die haer so verongelÿckt ende vertoornt hadden. Maer de gemeyne Man/Heer omnes, siende dat hare wederparthÿen in veelheyt van getal/ende van alle amonitie ende gereetschap van Oorlogh/hen te boven gingen/zÿn vol angst ende vreese tot den Coninc gegaen/hem met grooter demoedicheyt biddende/dat hy doch een so periculeusen Oorlogh niet wilde aenvangen/want soude wesen om syn arme Stadt ende Volck te vernielen. Nu / ghevraecht zÿnde wat middelen datse dan begeerden/datmen voorwenden soude? Antwoorden/dat den nieuwen Coninck van Azcapuzalco barmhertigh was/dat men aen hem vrede soude versoecken/ ende haer presenteren om hem te dienen/ende dat hy haer uyt die Bies-bosschen ende Water-liesen wilde trecken/ende haer huysen ende Landen onder den zÿnen geven/ om al te samen onder een Heere te wesen/ ende dat men/om 'tselve te vercrÿgen/ haren Godt op syn Rosbaer ofte Setel voor hen soude nemen/tot een Middelaer ende Voorbidder. Dit rumoer ende gekarm van de Ghemeynte vermocht so veel/ namelÿcken om datter sommige van den Adel waren/die de selve meyninghe toestonden/ dat men de Priesters dede roepen/ende den Setel met haren Godt bereyt maeckten/ om de reyse te beginnen. Als dit selve nu aldus toegestelt wiert/ ende al te samen met dit accoort van vrede/ende haer onder de Tepanecas te begeven/verwillichden/ so isser van onder 'tvolck opgestaen/een Jongelinck van een aerdich en galliart gelaet/den welcken haer met een groote stoutmoedicheyt seyde: Wel / wat is dit / Mexicanen? zÿt ghy sot? hoe dus? salder so veel versaechtheyts wesen / dat wy ons aldus sullen over leveren aen die van Azcapuzalco? Ende hem nae den Coninck wendende / heeft hem geseyt: Hoe comt het/Heere/dat ghy sulck een dinck toelaet? Spreeckt tot dese Ghemeynte /ende segt haer/datse middel laten soecken tot onser bescherminghe ende eere/ende dat wy ons niet soo onwetende ende schandelÿckē en stellen in handen van onse vyanden. Desen Jongelinck was genaemt Tlacaellêl,zÿnde den selven Coninck daer Oom over/ende was den aldervroomsten ende cloeckste Capiteyn/ eñ vanden meesten Raet die de Mexicanen oyt gehadt hebben/gelÿc als hier nae gesien sal worden. Nu/

den. Nu reparerende van Iscoâlt, met het gene dat hem syn mede so voordachtelijcken gesept hadde/hielt de Ghemeynte op/seggende/datse hem eerst wilden beproeven een ander beter ende eerlijcker middel/ende keerende hier mede tot den Adel van den synen seyde: Alhier zijt ghy al te samen/de gene die mijn Maechschap/ende de goede van Mexico zijt/den genen die moedt heeft om my een bootschap te doen aen de Tepanecas, die stae op. Siende den eenen op den anderen/bleven stil/ende daer en was niemant die hem onder 't mes presenteren wilden. Alsdoe heeft hem de Jonghelinck Tlacaellêl (op staende) gepresenteert om te gaen seggende/ghesien dat hy doch sterven moeste/so wasser weynich aen gelegen of het heden of morghen was/dattet om sulcken oorsake beter te verwachten stont/dat hy daer was/hy mocht hem bevelen/'tghene dat hem beliefde. Ende hoewel datse dit bestaen/al te samen voor vermetenheyt achten/soo heeft hem/des niet tegenstaende/den Coninck ghereſolveert heen te seynden/om de wille ende gelegentheyt des Coninex van Azcapuzalco ende syn volck te weten/houdende voor beter 'tleven van syn Neve t'avontueren/dan d'eere van syn Ghemeynte. Tlacaellêl bereyt zijnde/heeft hem op den wegh begeven/ende comende tot aen de Wachters/(dewelcke ordinantie hadden/om 't zy wat Mexicanen datse costen crijgen/doot te smijten) heeft haer met een abelheyt ghepersuadeert/datse hem wilden byden Coninck brengen/den welcken hem verwonderende te sien/ende ghehoort hebbende syn Ambassaetschap/welcke was/aen hem vrede versoeckende met eerlijcke middelen. Heeft geantwoort/dat hy met den zijnen soude spreken/ende dat hy des anderen daechs wederom soude comen om t'antwoort: Ende eysschende Tlacaellêl versekeringe/en cost hem anders gheen gheven/dan dat hy syn goede neerstigheyt soude ghebruycken. Hier mede is hy weder tot Mexico ghekeert/ghevende syn woort aen de Wachters van wederom te comen. Den Coninck van Mexico bedanckende syn goethertigheyt/heeft hem wederom gesonden/om d'antwoort: Ende soo de selve van Crijch hielt/so beval hy hem/aen den Coninc van Azcapuzalco sekere wapenen te geven/om hem te beschermen/ende hem 'thooft te salven ende met Pluymen te besteken/so gelijck als men de doode lieden dede/hem segghende/nademael dat hy geen vrede en begeerde/so soudense hem ende syn Volck 'tleven benemen. Ende hoe wel dat den Coninck van Azcapuzalco wel peys begeerde/want was van goeden imborst/so hebben hem den synen nochtans in sulcker voegen opgherockt ende verhooveerdicht/dat d'antwoort van openbaer oorlogh was. 'Twelcke gehoort hebbende den Gesant/heeft gedaen alle het ghene dat hem synen Coninck bevolen hadde/verclarende met de selve ceremonie (van den Coninc Wapenen te geven/en hem met der dooden Salve te besmeeren) dat hy hem/van weghen synen Coningh/uytdaeghde ende ontseyde/'twelcke die van Azcapuzâlco blijdelijcken toeliet/hem latende Salven ofte besmeeren/ende met Pluymen besteken/ende gaf den Ghesant ofte Bode/een seer goede rustinge ofte Wapentuych in betalinghe/ende hier mede waerschoude hy hem dat hy de deur van't Palleys niet weder uyt soude gaen/want daer stont veel volcx op hem te wachten/om hem aen stucken te slaen/maer dat hy door een cleyn Poortken ('twelcke hy in een ganc van syn Paleys opgedaen hadde) heymelijc soude uytgaen/'twelcke den Jongelinck alsoo volbrachte/ende loopende door onbekende omwegen/quam so verde/dat hy in salvement geraecte/ten aensien van de wachters/ende heeft haer/van daer af/uytgedaegt/seggende: Tenapecas ende Azcapuzalcos, ghy doet u ampte seer qualijc van wacht te houden: Nu dan/weet/hoe dat ghy al te samē sult sterven/ende daer en sal niet een Tepaneca te lijf blijven: waer mede de wachters op hem aenvielen/ende hy weerde hem so vromelijcken/dat hy daer etlijcke van doot smeet/ende siende dat het volc vermeerderen/heeft hem aerdichlijckē vertrocken na syn

Stadt toe/alwaer hy de tydinghe bracht dat het Oorlogh aengevangen was/ſonder remedie/ende dat de Tepanecas met haren Coninck uytghedaecht bleven.

Het *13. Capittel.* Van den Slach die de Mexicanen deden met de *Tepanecas*, ende van de groote Victorie dieſe vercreghen.

Zijnde d'uytdaginge ter ooren gecomen van de Ghemeynte van Mexico, zijn met de ghewoonlijcke vertſaechtheyt nae den Coninck geloopen/hem oorlof eyſſchende / dat ſy lieden uyt haer Stadt begeerden te gaen / want hi ldẽ haer verlies voor ghewis ende ſeker. Den Coninck heeft haer getrooſt eñ goeden moet gegeven/ belovende dat hy haer vryicheyt ſoude geven/ſooſe de vyanden overwonnẽ/ eñ datſe niet en ſouden twijffelen haer voor overwinners te houden. De Gemeynte ſeyde daer weer op: Ende ſoo wy overwonnen werden/wat ſullen wy dan doen? Soo wy overwonnen werden/antwoorde hy ſo verbinden wy ons van nu af/in uwen handen te ſtellen/op dat ghy ons doodet/eñ ons vleeſch moogt eten/uyt vuyle pannen/ende dat ghy u op ons wreeckt. Wel aen/alſo ſalt oock zijn/ſeyden ſy/ſo ghy de victorie verlieſt, eñ ſo ghyſe vercrijght/ſo preſenteren wy ons/van nu af/V tributarien te weſen/ende u Huyſẽ ende Landen te bouwen/V Wapenen eñ laſten te dragen/als ghy ten oorlogh treckt/ ende dat/voor nu ende altoos/wy lieden eñ onſe nacomelingen. Dit accoort gemaeckt zijnde/tuſſchen 't gemeyne Volc eñ den Adel/ ('twelcke ſy daer na volbrachtẽ met wil ofte met dwanc/ende dat volcomelijcken gelijc als ſy't belooft hadden.) Den Coninc maecten Tlacaellêl ſyn overſte Velt-Heer/eñ zijnde haer geheele Leger in ſlachoordene geſtelt/ghevende 'tbevel van Capiteynen aen de alder-vroomſte van ſyn Maechſchap ende Vrienden/heeft haer een ſeer diſcrete eñ heftige Harenge (ofte vermaninghe) ghedaen/waer by hy noch voeghde/den moedt die ſy lieden al hadden / die niet cleyn en was/bevelende datſe al te ſamen/op't bevel eñ gebiet van den Overſtẽ Velt-Heer die hy genoemt hadde/ſouden paſſen/den welcken 't Volck in tween deelde/ende beval d'aldercloeckſte ende ſtouthertichſte/datſe in ſyn geſelſchap/d'aldereerſten aenval ſouden doen/ende dat alle de reſte/met den Coninc Iz coalt ſtil ſouden ſtaen/tot der tijt toe/datſe d'eerſte/door de vyanden ſagen inbreken. Nu treckende dan aldus in ordinantie aen/ſo wierdenſe van die van Azcapuzalco ontdeckt / dewelcke terſtont met een furie ter Stadt uyt liepen/met een groote rijcdom ende coſtelijcheyt van Gout/ Silver/ſchoone Plumagien/ende ſeer coſtelijcke Wapenen/gelijck als de gene/die de Heerſchappije van dat geheele Lant hadden. Iſcoâlt dede een Velt-teycken/met eenẽ cleynen Trommel/dien hy op den rugge droech/ende terſtont verhief hem een groot gerrijſch/met een geroep van Mexico, Mexico, ende vielen op de Tepanecas : Ende hoe wel dat haer de ſelve/ſonder comparatie/in't getal te boven ginghen / ſo hebbenſe die nochtans in deſordre geſtelt ende doen te rugge keeren na haer Stadt toe/ eñ comende de gene die achter gebleven waren daer ooc op aen/roepende met luyder ſtemmẽ: Tlaſcaellêl, victorie/victorie/ zijn al te ſamen over hoop tot in de Stadt ghelooopen/alwaerſe door ſ'Coninckx bevel/niemant en ſpaerden / noch Mans/noch Ouden/noch Vrouwen/noch Kinderen / brachtenſe altemael met den zweerde om/roofden ende plunderden de Stadt/die ſeer rijck was. Ende hier noch niet met te vreden weſende/ zijn noch uytgetrocken in't vervolch van den genen die ghevlucht waren/ ende haer op de woeſtheyt eñ wilderniſſe van't gebergte (die daer dicht by ſtaen) verſteckẽ hadden/ende zijnder op gevallen/ende hebbenſe ſeer wreedelijckẽ omgebracht eñ gedoot.

De Tepanecas

De Tepanecas hebben van eenen Bergh (daerse op ghewecken waren) de Wapenen van boven neer geworpen/ende baden haers lijfs ghenade/haer presenterende om de Mexicanen te dienen/ende haer Landen/Ackeren/steen/kalck ende hout te gheven/ ende hen altoos voor haer Heeren te kennen. Waer mede Tlascaellêl syn Volck beval af te wijcken/ende den slach op te houden/haer 'tleven vergunnende onder 'tverbant van de voorgestelde conditien/'twelcke sy haer solennelijcken deden zweeren / en met eet bevestigen/waer mede sy weder na Azcapuzalco toe keerden/ende met haren seer rijcken roof ende groote victorie na de Stadt van Mexico. Des anderen daechs dede den Coninck de voornaemste ende 'tgemeyne volc vergaderen/ende verhalende t'accoort/dat de Gemeynte ghemaeckt hadde/vraechde ofse oock te vreden waren/'tselve nae te comen. De Gemeynte seyden/dat sy lieden sulcx belooft / ende den Adel 'tselve seer wel verdient hadden/ende datse oock alsoo te vreden waren/haer eeuwichlijcken te dienen/ende hier van dedense den Eet/'twelcke sonder overtredinge altoos onderhouden is ghe weest. Dit gedaen zijnde/is Iscoalt weder nae Azcapuzalco gekeert/ende heeft/met Raet van den zijnen/alle de Landen ende goederen (van de gene die overwonnen waren) ghedeelt onder d'over winners / zijnde 'tprincipaelste deel voor den Coninck/ende terstont daer na voor Tlascaellêl, daer na voor d'ander Edel-lieden/ naer dat hem een yeder/in't vechten vroom ghedragen hadde. Sommige van de ghemeyne Man/wierden van ghelijcken Landen ghegeven/om datse haer vromelijcken gequeten hadden/alle d'ander/wesense van der hant af,ende verschovense/ gelijck als een bloo ende cleynhertich Volck. Teyckenden oock ghemeyne Landen af voor de Wijcken ofte Gebuerten van Mexico,een yeder 'tzijn/om met de selve den dienste ende Sacrificie van hare Goden te gherieven. Dit is ghe weest d'ordinantie/ diese van die tijt af voortaen altoos onderhouden hebben/in de deelinghe van den Roof ende Landen/der ghener diese over wonnen/ende tot onderdanichept brachten. Hier mede soo bleven die van Azcapuzalco soo arm/datse noch voor haer eygen selfs niet een Ackerwerf en behielden. Ende t'alderbitterste was/haren Coninck t'ontnemen / ende gheenen anderen meer te moghen hebben/als alleen den Coninck van Mexico.

Het 14. *Capittel.* Van den Crijch ende Victorie die de Mexicanen hadden op de Stadt van *Cuyoacán.*

AL hoe wel dat het principaelste van de Tenapecas, Azcapuzalco was/soo waren daer noch ander Steden/die onder haer/eygen Heeren hadden/als Tacuba ende Cuyoacan. Dese ghesien hebbende de voorleden destructie/ begheerden dat die van Azcapuzalco den Crijch weder teghens de Mexicanen vernieuwen souden: Ende siende dat sy 't niet te werck stelden / als de gene die gantsch ghebroken ende machteloos waren/so hebben die van Cuyoacan onder haer gehandelt/den Crijch op haer selven te voeren/waerom sy sochten om d'ander omliggende Natien daer oock toe te verwecken/hoe wel dat sy lieden haer niet en wilden bemoeyen/noch questie met de Mexicanen hebben. Maer den haet ende nijt (diese van haer voorspoet hadden) aenwassende/soo begonsten die van Cuyoacan, de Mexicaensche Vrouwen (die op haer Marckten quamen) qualijck te tracteren/haren spot daer met drijvende/doende 'tselve van gelijcken met de Mans diese vermochten quaet te doen/waerom den Coninc van Mexico verboot/datter niemant van den synen/tot Cuyoacan souden comen/noch dat men ooc niemant van den haren/in Mexico gehengen soude. Hier mede volcynde die van Cuyoacan haer te resolveren om t'oorlogh aen-

logh aen te vanghen/maer wildense daer eerst met eenigen schandelijcken ende trotsen schimp/toe verwecken/'twelcke was/hen op een van haer solennele Feesten te gast noodende/alwaerse (nae datser met een seer goeden cost wel gespijst/ende met groote Dans-spelen/nae haer ghebruyck/onthaelt hadden) haer voor't laetste gherecht/ in de plaetse van't Fruyt/Vrouwen Cleederen sonden/haer dwinghende dat syse moesten aen-trecken/ende alsoo op syn Vrouws ghecleet/weder na haer Stadt toe keeren/ haer verwijtende/datser van enckele bloohertichheyt ende Wijfs-aerdicheyt (dewijle datser van te voren toe gepoort hadden) niet in Wapenen ende ter weer gestelt hadden. Die van Mexico (seyt men) deden haer wederom/in betalinghe/ eenen anderen swaerlastighen spot/van hen in hare Poorten van Cuyoacan, sekere roock te maken/ waer mede sy deden/datter veel Vrouwen quade misdrachten cregen/ende oock veel volckx siecke wierden. Eyndtlijcken/dat de sake op een openbaer Oorlogh uyt quam/ comende d'een tegens den anderen/met alle haer macht te slach/ in welcken slach de listichheyt ende vromicheyt van Tlacaellêl,de victorie vercreech / want latende den Coninck/vechtende met die van Cuyoacan,wist met etlijcke / doch weynich vrome Soldaten/een omlaech te maken/in sulcker voeghen/dat hy die van Cuyoacan op den rugghe aen quam/ende van achteren in den hoop slaende / hen nae haer Stadt toe dede wijcken/ende siende datse hen sochten te begheven inden Tempel die seer sterck was/ is met ander drye Soldaten/door haer heen gheslaghen / ende heeft haer de Voortocht ende den Tempel afhandich ghemaeckt/ende den brant daer in ghesteken / haer dwinghende te veldewaert in te vluchten/alwaer met de overwonnenen/ een groote destructie ghedaen wiert/ende vervolchdense tot op thien mylen weeghs te Landewaerts in/tot soo langhe datse op een Gheberghte comende/ (de Wapenen van haer werpende/ ende de handen over een cruyssende) haer aen de Mexicanen op gaven/ ende hen met veel tranen om vergiffenis baden/van de onbeleefthheyt diese bedreven doense haer als Wijven veracht hadden / ende presenteerden haer voor slaven: In somma/hebben haer eyndtlijcken vergheven ende in ghenade ontfanghen. Met dese victorie zijn de Mexicanen/met eenen seer rijcken buyt van gewaet/wapenen/Gout/ Silver/Juweelen/seer schoone Plumagien / ende een groote menichte van Captijven/wederom gekeert. In dese daet hebben haer boven al gequeten/die van de voornaemste van Culhuacan,die de Mexicanen quamen helpen/om eere te verwerven/ende daer nae datse van Tlacaellêl verkent ende voor ghetrou bevonden wierden/ (hen ghevende Mexicaensche devijsen ofte Eer-teyckenen) heeftse altoos by hem/aen syn zijde gehouden/vechtende deselve met een groote vroomheyt. Men sach wel dat men dese drye/met den Oversten Velt-Heer/alle de victorie schuldich was/ want van alle de Captijven ofte ghevangenen die daer waren/wiert bevonden/dat van de drye deelen/de twee deelen van dese vier ghecreghen waren/'twelcke seer lichtelijcken bevonden wierdt/door de listichheyt diese ghebruyckten/want so wanneer datse yemant vinghen/soo snedense die een lock hayrs af/ende leverdense alsoo aen d'ander over / ende daer wiert bevonden/dat de ghene die't hayr afghesneden hadden/soo overdadich veel waren/als ghesept is/waer door sy een groote reputatie ende fame vercreghen / van vrome Helden/ende eerdense als overwinners/met haer te gheven seer groote voordeelen van den roof ende Landen/soo ghelijck alst de Mexicanen altoos in ghebruyck ghehadt hebben/waer mede sy de ghene die ten strijdt trocken / soo cloeckmoedich maeckten/om hen in de Wapenen uyt te munten.

Het

Het 15. *Capittel.* Van den strijdt ende Victorien die de Mexicanen hadden met de *Suchimilcos.*

NU/ de Natie der Tepanecas, t'ondergebracht zijnde/ soo hadden de Mexicanen oorsake / om t'selve te doen met de Suchimilcos, de welcke/ ghelijck als ghesepdt is/ d'eerste waren / van de voorsepde seven Holen ofte Gheslachten/ die't Lant bewoont hebben. D'oorsake en is van de Mexicanen niet ghesocht ghewee st/ hoewel datse/ ghelijck als Overwinners/ presumeren mochten/ voorder aen te passeren. Maer de Suchimilcos hen gelden om haer eyghen quaet/ ghelijck als het gheschiet met lieden van weynich verstandts/ ende van al te grooten sorghvuldicheydt/ de welcke om t'quaet (datse haer laten inbeelden) te schouwen/ daer midden in vallen. De Suchimilcos lieten haer voorstaen/ dat de Mexicanen met de voorleden Victorien/ handelen souden / om haer oock tot onderdanicheyt te brenghen/ ende tracterende hier van onder haerlieden/ soo warender die seyden/ dat het goet was/ dat men haer van stonden aen af/ voor Over-Heeren erkenden / ende haer avontuer voor goet bekenden/ ende te ghemoet ginck. Doch eyntlijcke/ soo heeft de meyninghe van int contrarie / plaets ghehouden/ van haer t'onderscheppen ende slach te leveren. T'welcke verstaen hebbende den Coninck van Mexico, Iscoâlt, heeft sijnen Oversten Tlacaellêl , met syn Volck daer nae toegheso nden/ ende quamen malcanderen slach te leveren/ op't selve Velt/ daer de scheydinge van haer limyten ofte Lant-palen was : Ende hoewel dat in Volck ende toerustinghe/ beyde de partijen niet seer onghelijck en waren/ so waren sy't nochtans seer veel in d'ordinantie ende gheregeltheyt van't vechten/ want de Suchimilcos vielender ghelijckelijcken met den gantschen hoop t'seffens/ ende sonder ordene / op aen. Tlacaellâl hadde de sijnen verdeelt in Rotten ofte Vleughelen / in goeder ordinantie/ ende alsoo wast datse haer wederpartije seer haest in desordre stelden / ende nae haer Stadt toe deden wijcken/ de welcke sy oock met der haest in namen / haer vervolghende tot soo verre/ dat syse in den Tempel besetten/ alwaer syse met vier deden uytvluchten nae't Gheberghte toe/ tot dat sy haer eyntlijcken met ghecruyste handen deden opgheven/ keerende den Capiteyn ofte Oversten Tlacaellêl, met grooter triumphe/ wederom comende de Priesters uyt met haer Musijck-Spelen van Fluyten / hem ontfanghen/ hem met de principaelste Capiteynen bewierookende/ ende doende andere Ceremonien ende vertooninghe van blijdschap diese ghebruyckten / ende den Coninck ginck met haer al te samen ghelijck nae den Tempel, om haren valschen Godt dancksegginghe te doen/ waer nae den Duyvel altoos seer ghehaeckt heeft/ van hem te verheffen/ met de eere dien hy niet uytghericht en hadde / dewijle dat d'overwinninghe ende Regeeringhe niet van hem / maer van den warachtighen Godt ghegheven wort/ den ghenen die't hem goet dunckt. Des anderen daeghs / soo is de Coninck Izcoalt nae de Stadt Suchimilco toe getrocken/ ende liet hem sweeren ende Hulden voor Coninck van de Suchimilcos, ende om haer te troosten/ beloofde hy/ dat hy haer goet doen soude/ ende tot een teycken van't selve / liet hy haer bevelen / datse souden maken eenen gheplaveyden ofte ghestraetten wegh/ streckende van Mexico af / tot Suchimilco toe/ t'welcke vier Mijlen weeghs zijn / op datter alsoo tusschen haer beyden te meerder handel ende ghemeynschaps wesen mochte/ t'welcke de Suchimilcos te werck stelden/ ende in weynich tijdts soo beviel haer de Regeeringhe / ende het tractement van de Mexicanen/ soo wel/ datse haer voor seer geluckich hielden/ Coninck ende Republijck/

ofte de ghemeyne Regeeringhe verandert te hebben. Eenighe van de omligghende ghebueren en namen (gelijck alsse wel behoort hadden) noch hier geen Spieghel aen/ zijnde opghetrocken ende verblindt/ of door haet ende nijt / ofte door vreese van haer verlies. Die van Cuytlavâca (een Stadt gelegen op't Lant ofte Meyr/ welcker naem ende habitatie (hoewel verscheyden) noch tot op den huydighen dach duert. Waren seer bedreven/ op de Schuytvaert van't Meyr / ende lieten haer duncken / datse hier mede de Mexicanen te Water wel krencken mochten. T'welcke den Coninck ter ooren comende/ soude wel ghewilt hebben/ datter syn Legher teghens ten strijde ghetrocken hadde. Maer Tlacaellêl houdende dit Oorlogh in weynich achtinge/ ende voor een schandelijck dinck/ datment met dese lieden so seer ter herten soude nemen/ presenteerde dat hyse alleenlijck met Jonghers wilde verwinnen / ghelijck als hy't oock te werc stelde/ ginc in den Tempel, eñ nam uyt de vertrec-plaetse van dien/ de jongers die hem best aenstondē/ eñ nam vā tusschē de 10. eñ 18. jarē/ alle de jongers dien hy vont/ die met Schuyten ofte Canoas om costen gaen/ ende gevende de selve sekere onderwijsinghe ende ordene van vechten/ is met haer nae Cuytlavaca toe ghetrocken / alwaer hy/ met syn loose trecken ende listicheden/ de Vyanden soo benaut maeckte/ dat hyse op de vlucht kreech/ ende volghende haer op de jacht nae/ so is de Heere van Cuytlavaca, uyt de Stadt comende/ hem te ghemoet ghegaen/ hem met sijn Stadt ende Volck opghevende (waer mede het terstont cesseerde van haer meer quaets te doen. De Jonghers zijn/ met grooten roof ende veel ghevangenen / voor haer sacrificien/ wederom ghekeert/ ende wierden seer solennelijcken/ met grooter Processie / Musijcken / ende Wieroockinghe ontfanghen/ ende ginghen haren Afgodt aen bidden/ nemende aerde/ ende eetende daer van/ ende treckende de Priesters/ met de Lancetten / Bloet uyt de schenen/ met meer andere dierghelijcke superstitien/ diese in dusdanighen handel ghebruycken. De Jonghers bleven grootelijcken gheeert ende ghemoet / wordende van den Coninck omhelst ende ghecust/ ende van haer Vrienden en Maghen gelept/ ende t'gherucht liep over t'gheheele Lant/ hoe dat Tlacaellêl de Stadt van Cuytlavaca met Jonghers overwonnen hadde. De tijdinghe van dese Victorie/ ende d'aenmerckinghe van de voorledenen / openden d'ooghen van die van Tezcuco, (een tresselijck ende seer verstandich volck in haren doen) in sulcker voeghen/ datse / met de eerste Resolutie/ van meyninghe wierden / haer den Coninck van Mexico onderdanich te maken/ ende hem hare Stadt aen te bieden. Soo heeft dan den Coninck van Tezcuco, met goetduncken van die van syn Raet/ Ghesanten ghesonden/ die seer Rethorijck ofte wel sprekent waren/ met uytgelesen Presenten/ om haer aen te bieden voor Ondervanen/ hen biddende om een goede vrede ende vrientschappe/ t'welcke seer goetwillichlijcken ende gheerne aenghnomen wiert/ hoewel datse/ door Raet van Tlacaellêl, (om t'selve t'effecteren) dese Ceremonie deden/ van dat die van Tezcuco, met die van Mexico, te Velt quamen/ ende slach leverden/ ende haer eyntlijcken opgaven / t'welcke een Acte ende Ceremonie van Oorlogh was / sonder dat daer van weder zijden Bloet ghestort ofte yemant ghequetst wierdt. Hier mede soo bleef den Coninck van Mexico voor Overhooft van Tezcuco, sonder dat hy haer haren Coninck eens ontnam / maer maeckte hem van synen oppersten Raet / t'welcke daer nae soo altoos onderhouden is gheweest/ tot den tijdt van Moteçuma, den tweeden van dien name / toe/ in welcker Regeeringhe de Spagnaerden int Landt quamen. Met de Stadt ende t'Landt van Tezcuco, tot onderdanicheydt ghebracht te hebben / bleef Mexico voor Vrouwe ofte Overhooft van alle het Landt ende Vlecken / die rontsom t'Lack ofte Meyr (daer't op ghefondert is) waren. Nu/ hebbende dan Iscoalt dese voorspoedicheypt ende Regeeringhe ghenoten twaelf Jaren/ is sieck ende aflijvich ghewordden/ latende t'Rijcke/

t'Rijcke/datse hem ghegheven hadden / in groote wasdom/ door de vroomheyt ende Raedt van sijn Neve Tlacaellêl, (ghelijck als gheseydt is (den welcken voor beter hielt Coninghen te maecken/ als sulcx selfs te wesen/ ghelijck als hier nae gheseydt sal worden.

Het 16. Capittel. Van den vijfden Coninck van *Mexico*, ghenaemt *Moteçuma*, d'eerste van dien name.

D'Electie van den nieuwen Coninck quam de vier treffelijckste Kuervorsten toe/(ghelijck als op een ander gheseyt is) ende gelijckelijcken/door bysondere Privilegie/den Coninck van Tezcuco, ende den Coninck van Tacubâ, dese ses versaemde Tlacaellêl, ghelijck als den ghenen / die de meeste authoriteyt hadde/ende de saecke in beraet ghestelt zijnde/quam de verkiesinghe te vallen op Moteçuma, d'eerste van dien name/ Neve van den selven Tlacaellêl, syn Electie was seer aenghenaem/ende also wierden daer oock seer solemnele Feesten ghedaen/met meerder pompeusheyt als de voorgaende. Terstont alsse hem ghecoren hadden/soo brachtense hem/met een groot ghelept/nae den Tempel, ende voor de Vyerteste (diese Goddelijck noemden) daer altoos nacht ende dach vyer in was / stelden hem aldaer een Coninck Throon/met Coninckliicke verciersels/ ende met de punten van een Tygher ende Veneso̅en (die den Coninck / tot dien eynde / aen synen Afgodt ghesacrificeert hadde) trock hy bloet uyt syn ooren / uyt syn kaken / ende uyt syn schenen/want alsoo was den Duyvel belust/gheeert te wesen. Alhier deden de Priesters/ Ouders ende Hooft-Mannen/haer aenspraken ofte Oratien, hem al te samen gheluck biedende/ghebruyckten in soodanighe kiesinghe groote Banckettten/Dans-Spelen/veel Vyerwercken ende Lichters te maken. Ende daer wiert ten tijden van desen Coninck inghevoert/ofte int ghebruyck ghebracht/dat den Coninck/tot de Feeste van syn Crooninge/selfs in Persoone/ yewers een Oorlogh ofte strijt soude aenvangẽ/ daer hy ghevanghenen van daen brachte/om solennele sacrificien met te doen / ende dit selve bleef van dien dach af/voor een Wet. Alsoo trock Moteçuma nae de Provintie van Chalco, de welcke haer voor Vyandt verclaert hadde/alwaer hy/ vromelycken vechtende/een groote menichte van ghevanghenen kreech / waer mede hy / op den dach van syn Crooninghe/een uytghelesen sacrificie presenteerde/ hoewel dat hy voor datmael de Provintie van Chalco, de welcke van een strijtbaer Volck was / niet gheheel t'ondergheb racht ende ghe slecht hadde. Op desen dach van de Crooninghe wasser eenen grooten toeloop van verscheyden naest ende vertghelegen Contreyen/om de Feeste te sien / ende haer wierden al te samen overvloedighe ende costelijcke spijse ghegheven/ende men cleeddese al te samen met nieuwe cleederen / namelycken d'arme lieden. Hierom wast oock/dat de Tributen des Coninckx/op den selven dach/ met grooter gheschicktheyt ende pracht/in de Stadt ghebracht wierden / als van alderhande ghewaet/ofte lakenen/ Cacao, Gout/ Silver/ costelijcke Pluymen / groote Packen van Catoen, Axij, ofte Indiaensche Peper verscheyden soorten van Aertweyten/veelderley soorten van Zee ende Rivier-Visch/ menichte van vruchten / ende ontallijcke veel Jachts/behalven dan noch die onnoembare Presenten die de Coningen ende Heeren aen den nieuwen Coninck sonden. Alle de Tributen quamen in gheleden ende by ghebeurten/nae de verscheydenheyt der Provintien/ comende de Hoffmeesters ende Ontfanghers met sekere ende verscheyden Wapenen ofte Eer-teyckenen voor aen / en de altemael met sulcken gheschicktheyt ende Polityte / datter niet

min te sien was aen de incomste der tribuyten/als aẽ alle d'ander Feest. Den Coninc gecroont wesende/begaf hem tot de overwinninge van verscheyden Provincien/ende om dieswille dat hy cloeck ende vroom was/soo quam hy van d'eene Zee tot aen d'ander/hem in alles behelpende met den Raet ende loosheyt van syn Overste Capiteyn Tlacaellêl, den welcken hy(als reden was)seer lief ende weert hadde. Den Krijch daer hy hem aldermeest in verontledichde / ende die hem aldersmaerste viel / was die van de Provintie van Chalco, in de welcke hem groote dinghen bejeghenden / waer onder een gheschiede die wel notabel was/te weten/zijnde een syner Broeder gevanghen/soo hebben de Chalcos voorghenomen hem tot haren Coninck te maken / waer toe sy hem t'selve seer beleefdelijcken ende onderdanichlijcken voor ooghen leyden. Nu/hy dan siende haer obstinaet voornemen/heeft haer geseyt/ dat soose hem in effect voor Coninck wilden opwerpen/datse op de palets souden oprechten een seer hooghe Mast/ende maken op't hooghste van dien/een cleyne stellagie / om aldaer op te climmen. Ende gheloovende sylieden/dat het een Ceremonie was/om hem verhevender te maken/hebben t'selve also te werck gestelt. Ende vergaderende hy alle syn Mexicanen/rontsom de Mast/is'er boven op gheclommen/met een bloem-rieckerken in de handt/ende heeft/ van daer af/ tot de synen aldus ghesproken: O vrome Mexicanen/ dese willen my verheffen voor haren Coninck/ maer de Goden en laten my niet toe/ dat ick/om Coninck te wesen / mijn Vaders-Lant verraderye bewijse/ ende wil lieuer hebben/dat ghy van my leeret/u eer te laten dooden/als u te begeven aen u vyanden zijde. Dit gheseyt hebbende / wierp hem van boven neer af in duysent stucken/ van welcker spectakel de Chalcos soo grooten afgrijsen cregen/ende met sulcken toorn ontsteken wierden/datse terstont op de Mexicanen vielen / ende haer met de spietsen doorliepen/ende om hals brachten/als een wilt ende verbittert boos Volck/segghende dat haer herten met den Duyvel beseten waren. Den aenvolghenden nacht ghebeurdet/datse twee Uylen hoorden/die teghens den anderen aen / een droevich gekrijt maeckten/t'welcke die van Chalco voor een voorseggtnge hielden/datse haest vernielt ende t'ondergnebracht souden worden/ghelijck alst oock ghebeurde. Want den Coninck Moteçuma quam selfs in Persoone met syn gantsche macht op haer aen / ende overwonse/vernielende haer gheheele Coninckrijck/ ende passerende t'besneeude gebergte/(genaemt)veroverde eude conquesteerde t'Lant tot aen de Noort-Zee toe/ ende nemende van daer af/synen keer nae de Zuyder-Zee toe/ overwon ende bracht noch oock verscheyden Provintien tot onderdanicheydt / in voeghen dat hy hem een seer machtigen Coninck maeckte/dit altemael met hulpende raet van Tlacaellêl, den welcken men bynae de gantsche Mexicaensche Heerschappye schuldich was. Doch evenwel / soo was syn meyninghe(ghelijck als het oock ghedaen wierdt)dat men de Provintie van Tlascala niet veroveren soude/op datter de Mexicanen een Frontier-plaets van vyandẽ aen mochten hebbẽ/ daer haer de jeucht van Mexico in de wapenẽ mochte oeffenen/ende gelijckelijckẽ om te hebben menichte van captijven/daerse hare Afgoden sacrificien van doen mochten/in de welcke/gelijck als men ghesien heeft/ een groote menichte van Menschen geconsumeert ofte verdaen wierden/ ende dese moesten nootwendich in den Krijch ghenomen wesen. Desen Coninck Moteçuma(ofte om beter te segghen/ synen Oversten Tlacaellêl)is men met rechte schuldich alle de geschicktheyt ende Politie die Mexico gehadt heeft/als van Raden/Consistorien/Vierscharen voor verscheyden saken/daer een groote ghereghelthеyt in was/ ende oock so grooten ghetal van Raets-Heeren ende Rechters / als in eenighe van de bloeyenste Republijcken ofte Ghemeynten van Europa, Desenselfden Coninck bracht sijn Coninclijcke huys tot grooten aensien ende authoriteyt/makende veel ende verscheyden

Officianten/ ende liet hem met groote Ceremonie ende pracht dienen. In de Godtsdiensten van syn Afgoden en heeft hy hem niet minder ghetoont/ vermeerderende t'ghetal der Ministeren/ordinerende nieuwe Ceremonien/houdende in syn Wet een vreemde ende ydele superstitieuse observantie/ boude dien grooten Tempel (daer in de voorgaende Boecken mentie van ghemaeckt is) voor synen Godt Vizt lipuztli. In de dedicatie vanden Tempel, offerde hy ontallijcke sacrificien van Menschen/ dien hy in verscheyden Victorien ghecreghen hadde. Eyntlijcken/ ghenietende een groot voorspoedicheyt in syn Heerschappye/ quam sieck ende aflijvich te worden/hebbende geregeert acht en twintich Jaren/ seer different van synen navolgher Tiçocic, die hem/ noch in vroomheyt/noch in gheluck niet eens en gheleeck.

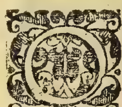
Het *17. Capittel.* Hoe dat *Tlacaellel* geen Coninck wilde wesen, ende van de Electie ende gheschiedenissen van *Tiçocic.*

De vier Gedeputeerde vergaderden haer met de Heeren van Tezcuco ende Tacuba, ende presiderende Tlacaellêl, ginghen daer met voort/om d'electie van den Coninck te doen/ ende dreven al te samen haer stemmen op Tlacaellêl, ghelijck als den ghenen die't selve ampt/beter als yemant anders/verdienende was. Maer hy weygherde sulcx met crachtighe ende voldoende redenen/ de welcke haer beweeghden een ander te kiesen/want hy seyde/ beter voor de Gemeynte te wesen/dat een ander Coninck/ ende hy syn uytrechter ende medehulper was/soo ghelijck als hy't tot dien tijt toe ghewreest hadde/ als alle den last op hem alleen te laden/want sonder Coninck te wesen/mochtense voorseker houden/dat hy niet minder voor sijn Gemeynte soude arbeyden/als of hy sulcx ware. Ten is gheen dinck dat veel in ghebruyck is/ van niet te willen ghedooghen/ d'opperste plaets ende ghebiet te hebben/te willen de sorgh en moeyte/ ende niet d'eere ende oppermacht: Noch ten ghebeurt oock niet veel/dat den ghenen/ die't altemael by syn selven can uytvoeren ende handelen/blijde is/ dat een ander de principaelste hant ofte macht heeft/ten aensien dat de sake der Ghemeynte te beter uytcomste hebbe. Desen Barbare heeft hier in/de seer wijse Romeynen ende Griecken te boven gegaen/ ende soo niet/laet het segghen Alexander, ende Iulius Cæsar, de welcke den eenen te weynich was/een Werelt te ghebieden/ ende d'alderweerdichtste ende ghetrousten van den synen/met wreede tormenten t'leven benomen heeft/alleenlijc om een cleyn vermoedē dat hy hadde/ van datse begeerden te regeeren/ ende den anderen verclaerden hem voor Vyant van syn Vaders-Lant/segghende/ soo men ymmers t'recht verbreken woude/soo sondement alleen verbreken om te moghen Regeeren/ soo groot is den dorst die de lieden hebben om te ghebieden. Hoewel dat de daet van Tlacaellêl oock wel ghesproten mochte wesen/ van een al te grooten vertouwen op syn selven/ hem latende duncken/ dat hy sonder Coninck te wesen/ sulcx ghenoech was/ ghesien dat hy bynaest de Coningen tot syn ghebiet hadde/ ende sy lieden lieten hem oock toe/toe te moghen dragen een selter eer-teycken als een Tiara (dat is een Turbant ofte Cueif) t'welcke alleenlijcken de Coninghen betaemde. Doch boven alle t'selve/ soo is dese daet prijsens weert/ ende noch meerder/te houden/ de Gemeynte beter te moghen helpen/ wesende onderdaen als Overhooft: Want is in effect alsoo/dat ghelijck als in een Comedie, de meeste eere is verdienende/ den ghenen die representeeren de is/ de Personagie die d'alderbequaemste ende noochste van doen is/ al ist schoon van een Schaepherder ofte Boer/latende die van den Coninck ofte Capiteyn voor de ghene

die't doen

die't doen can. Alsoo behooren oock/in goeder Philosophye/de leden meer t'gemeyne welvaert aen te sien/ende haer te voeghen tot het ampt ende staet / daerse best in bedreven ende bequaem toe zijn: Maer dese Philosophye is meerder opghehoopt/dan alsse teghenwoordich ghehandelt wort / daerom soo laet ons tot onse vertellinghe comen met te segghen/dat in vergheldinghe van syn zedichept / ende door t respect dat hem de Mexicaensche Keurvorsten hadden / soo badense Tlacaellêl, de wyle dat hy niet en begeerde te Regeeren/dat hy wilde segghen/wie dat hem dochte / dat men de Regeeringhe in handen soude stellen. Hy gaf syn stem op een Soon des overledenen Coninck/die noch heel jonck was/met namen Tiçocie: Ende sy antwoorden / dat het seer swacke schouderen waren / voor soo veel lasts. Waer op hy weder seyde dat de haren daer oock waren/om den last te helpen draghen/ soo ghelyck alsse met de voorgaende ghedaen hadden/waer mede sy haer resolveerden/ ende coren Tiçocie, doende met hem de ghewoonlycke Ceremonien/doorboorden hem de neus/ende stelden daer/ tot een sraepichept/een Esmerault in. Ende dit is d'oorsake / dat desen Coninck in de Mexicaensche Boecken voor een doorgh-boorde neus vertoont ofte aengheteyckent wort. Desen wiert seer different van dat syn Vader ende Voorsaet gheweest hadde/ want wiert ghescholden voor bloohertich ende weynich strijtbaer/ trock uyt/ om tot syn crooninge/eē Provintie/die opgestaē was/te bevechtē/eñ verloor op de tocht veel meer van syn volc/als hy vyanden gevangē creech. Des niet tegenstaende/keerde hy wederom/seggende/dat hy't getal van de vyanden bracht/ die daer tot de sacrificiē vā sy crooninge van doen waren/eñ alsoo wiert hy ooc met grooter solenniteyt gecroont. Maer de Mexicanen waren qualijc te vredē/datse een Coninc haddē/die cleynmoedich ende gheen goet Crijchsman was / waerom onder haer handelden / hem met vergift aen een cant te helpen/ ende alsoo en duerde hy oock in de Regeeringhe / niet langher als vier Jaren. Waer aen goet te sien is/dat de Kinderen niet altoos t'bloet ende de vroomheydt van d'Ouders aen en erven / ende hoe dat de glorie ende eere van de Voorsaten meer ghewreest is/hoe dat d'ondeucht ende verachtheyt / van de ghene die haer int ghebiet/ende niet in de verdiensten/naevolghen/te hatelijcker is. Maer dit verkies verbeterde des te meer/eenen anderen Broeder van den overledenen/desghelijcx Sone van Moteçuma, den welcken ghenaemt was / Axayaca, ende wierdt met goetduncken van Tlacaellêl ghecoren/waer in hy beter gheraeckte als met den voorledenen.

Het *18. Capittel.* Van de doodt van *Tlacaellel*, ende daden van *Axayaca*, den sevenden Coninck van *Mexico*.

Op desen tijt soo was Tlacaellêl seer out/ende droegen hem/als soodanich/in een stoel op de schouderen/ om hem te laten vinden in den Raet ende saecken die daer voorquamen. Quam eyntlijcke siecke te worden/ende comende den nieuwen Coninck(die noch niet gecroont en was)hem versoecken / heeft veel tranen ghestort/ hem laten dinckende / dat hy aen hem een Vader/ende Vader van het Vaders-Landt verloor. Tlacaellêl heeft hem seer hertgrondelijcke syn kinderen bevolen/namelijcken den outsten/die hem in d'Oorloghen(diese ghehadt hadden)vroom ende wel ghedraghen hadde. De Coninck beloefde hem/dat hy daer nae sien soude / ende om den ouden noch meer te vertroosten/soo heeft hy hem voor syn ooghen ghegheven / den last ende eerteyckenen van Overste Capiteyn ofte Veldt-Heer / met alle de preeminentien ofte

voordeelen

voordeelen van syn Vader. Waer mede den Ouden soo wel te vreden/ ende gherust was/dat hy daer syn daghen met volepnde. Ende so de selve van daer niet en passeerde nae die van't ander leven/ soo soudmense voor gheluckich moghen rekenen / want liet/door syn cloeckheyt van een arme ende verlaten Stadt/daer hy in geboren was/ ghefondeert een soo grooten/rijcken ende machtighen Coninckrijck. Ende ghelijck als een soodanighe stichter/ende dat/bynae van haer gantsche Heerlijckheyt/ soo hebben hem de Mexicanen den Wtvaert gedaen / met meerder pompeusheyt ende vertooninghe / alsse opt eenich van de Coninghen ghedaen hadden. Om nu t'gheclach ende den rouwe(die de gantsche Mexicaensche Ghemeynte/ door de doodt van desen haren Capiteyn/ bedreven)te doen vergeten/ soo heeft Axayâca voorghenomen/terstont den tocht t'aenveerden / die tot sijn Crooninghe van noode was / ende is met grooter haeste met syn Legher ghepasseert nae de Provintie van Teguantepec, de welcke van Mexico verscheyden leyt/twee hondert Mijlen / ende heeft aldaer eenen slach ghedaen/teghens een machtighe ende ontallijcke Heyrcracht/ die daer/ soo van de selve Provintie/als van d'omligghende gebueren teghens Mexico vergadert was. Den eersten die van syn Legher/te velde ende voortquam/ was den selven Coninck/ daghende syn wederpartije upt / van de welcke hy (alsse hem aenvielen) veynsde te vlieden / tot soo langhe dat hyse in een laech brachte / alwaer hy veel Soldaten(met stroo bedeckt)verborghen hadde. Dese quamen op haren tijt voor den dach/ ende de gene die voor liepen/keerden haer weder om/in sulcker voegen/datse die van Teguantepec tusschen beyden creghen/ende vielen daer op aen / ende deden daer een wreeden neerlaegh onder/ende vervolgende de Victorie/raseerden ende vernielden hare Stadt ende Tempel, ende castigeerde alle d'omligghende gebueren seer straffelijck/ ende waren sonder rusten overwinnende tot Guatulco toe/een Haven aende Zuyder-Zee/ die hedensdaeghs seer bekent is. Van dese tocht is Axayaca weder na Mexico ghekeert/ met een seer grooten Buyt ende Rijckdom/alwaer hy hem/ met een grooten hooghmoet/ excessive gereetschap van sacrificien/tribuyten/ende alle t'ander meer/liet Croonen / comende alle de Wereldt upt / om syn Crooninghe te sien. De Coninghen van Mexico ontfinghen de Croon van de handt van de Coninghen van Tezcuco, welcke preeminentie haer toe quam. Dede noch veel ander tochten ende aenslaghen / daer hy groote Victorien met vercrech wesende selve altoos den eersten/die syn volck aenvoerde/ende den Vyant aenranste/ waer mede hy een naem verkreech/ van een seer vroom Capiteyn. Ende hy en ghenoeghde hem niet alleen met de vreemde Natien t'onder te brenghen/maer stelde oock die van syn eyghen Rebellen ofte Oproer makers den toom in den mont/een dinck dat syn Voorsaten nopt hadden moghen/ noch derren doen. Daer is voozen ghesept ghewweest / datter sommighe ongheruste ende malcontenten/ van de Mexicaensche Ghemeynte afghesondert ende ghescheyden waren / die niet verde van Mexico een ander Stadt bouden / de welcke sy noemden Tlatellulco, ende was daer / als nu S. Iacob staet. Dese Oproerders maeckten een Rot ofte partije op haer selven/ende quamen seer te vermenichvuldigen/ende en wilden de Heeren van Mexico nopt erkennen/noch haer ten dienste staen. Nu soo heeft dan den Coninck Axayaca aen haer ghesonden/ te vermanen datse niet en wilden verdeelt ende afghesondert wesen/maer dewijle sy van een bloet ende Ghemeynte waren/datse haer met henlieden souden versamen/ende den Coninck van Mexico erkentenisse doen. Op dese bootschap antwoorde de Heere van Tlatellulco,met een groote verachtinghe ende hooghmoet/dagende den Coninck van Mexico upt/om hant voor hant met hem te campen/ende heeft terstont syn Volck toegherust / bevelende datter haer een deel souden verberghen/ onder Biesen ende Lies-Bosschen van't Lack ofte

Meyr/

Meyr/om also te bedeckter te wesen/ofte om die van Mexico te meerder te bespotten/ beval haer toe te maken ghelijck als Ravens/Eynden/Voghelen/Vorsschen/ende als andere fenijnighe Dieren/die men int Meyr heeft/meynende de Mexicanen met bedrogh te verrasschen / ende datse over de weghen ende straten van't Lack souden comen. Axayaca ghehoort ende verstaen hebbende d'uytdaginge/ende de listichheyt van syn wederpartye/heeft syn Volck verdeelt/ende ghevende een deel aen syn Oversten de Sone van Tlacaellêl, heeft hem bevolen de selve laghe van't Meyr te niet te maken/ ende te vernielen/ende hy is van d'ander zijde ghetoghen / met de reste van't Volck/ door een onghewoone wegh/nae Tlatellulco toe/ende heeft eerst voor al uytgeroepen/ den ghenen die hem uytghedaeght hadde/op dat hy syn woort soude naecomen ende volbrenghen. Ende comende de twee Heeren van Mexico ende Tlatellulco uyt / om teghens den anderen te campen/hebben beyde gaer de haren bevolen stil te staen/ tot der tijt toe datse saghen wie dat van haer beyden/ d'overwinner bleef. Ende t'bevel ghehoorsaem zijnde/zijn seer moedichlijcken den anderen te keer ghegaen / alwaer eyntlijcken (nae datse een wijle tijts ghevochten hadden) die van Tlatellulco ghedwonghen wiert/den rugge te keeren/want die van Mexico deckte hem soo veel ende meer op/als hy verdraghen mochte. Siende die van Tlatellulco haren Capiteyn vluchten/ gaven van ghelijcken den moet verloren/ende lieten den rugghe sien/ende vervolgende de Mexicanen/haer op de hielen nae/zijnder met een vervolghen moet opghevallen. Oock soo en is den Heere van Tlatellulco, Axayaca niet ontcomen/want meynende den selven hem sterck te maecken/op't bovenste van synen Tempel, is hem nae gheclommen / ende heeft hem met ghewelt ghegrepen / ende van den Tempel af / in morselen neer ghewopen / doende daer nae den Tempel ende de Stadt aen brant steken. Midler tijt dat dit aldus toeginck / soo was den Mexicaenschen Oversten daer ginder/seer heftich doende/in hem te wreken van den ghenen die haer met bedrogh ghesocht hadden in net te krijghen. Ende naer datse door de wapenen ghedronghen waren/haer op te gheven / ende om ghenade te bidden / soo seyde den Oversten/dat hy haer in gheen ghenade woude op nemen / voor ende aleer datse de ghedaente der Ghedierten (daer se in verwandelt hadden gheweest) eens naebootsten: Daeromme soo moestense singhen ende tieren ghelijck als Kick Vorsschen ende Ravens/welcker Devijsen sy aenghenomen hadden/ende datse op dese maniere/ende oock anders gheen/ghenade verwerven souden/ willende hen hier mede te schande maken/ende met haer listicheyt de spot drijven. De vreese doet alle dinghen met der haest leeren/want songhen ende craeyden/ofte tierden/met alle de verscheydenheydt van stemmen die haer bevolen wierdē ten eynde datser met het leven mochten afcomen/hoe wel seer beschaemt van een soo swaer-lastighen tijtverdrijf / die haer vyanden met henlieden bedreven. Men seydt dat het noch tot den huydighen dach duert/ dat die van Mexico, die van Tlatellulco sulcx verwijten/ende sy moghent oock seer qualick verdraghen / dat men haer yet van dese gheneuchelijcke sanghen/ ende craeyen ofte tieren ophaelt. Den Coninck Axayaca hadde in dese Feeste een goet behaghen/ ende zijn met de selve/ende met een groote blijdtschappe weder nae Mexico toe ghekeert. Desen Coninck wierdt ghehouden voor een van d'alderbeste/heeft geregneert elf Jaren/hebbende tot een naecomer een ander/die in cloeckheyt ende deuchden niet minder en was.

Het

Het *19. Capittel.* Van de daden van *Autzol*, den achtſten Coninck van *Mexico*.

ONder de vier Keurvorſten van Mexico, wiert (ghelijck als gheſeydt is) t'Rijcke door haer ſtemmen ghegheven / aen den ghenen die't haer goet docht. Nu/ſoo waſſer eenen van grooter bequaemheyt/ genaemt Auzôl, op den welcken de meeſte ſtemmen vielen / ende ſyn Electie was oock van de gantſche Gemeynte wonder aenghenaem / want behalven/ dat hy ſeer cloeck ende vroom was/ ſoo hieldenſe hem al te ſamen voor ſeer gemeynſaem ende een vrient van goet te doen / t'welcke in de ghene die Regeeren / t'principaelſte is/ van bemint ende ghehoorſaemt te weſen. Den tocht dien hy voornam te doen/ tegens de Feeſte van ſijn Crooninghe/ was om te gaen ſtraffen d'onbeleeftheyt van die van Quaxutâtlan, een ſeer rijcke ende voorſpoedighe Provintie / de welcke hedens daeghs t'principaelſte van nieu Spagnen is. Deſe hadden de Hoff-Meeſters ende Officieren (die de Tributen nae Mexico brachten) beſprongen ende afgheſet / ende warender met opgheſtaen. Hadde een groote moeyte om dit Volck t'onder ende tot ghehoorſaemheyt te brenghen / want hadden haer begheven ter plaetſen daer de Mexicanen/door eenen grooten arm van der Zee/t'overcomen belet was/ tot welcker remedie/Autzôl, met een vreemde ende moeylijcke inventie/ int water dede fonderen / een dinck ghelijck als een Eylandeken/ghemaeckt van Rijſen ofte teenen/aerde/ende veel ander materialen / waer mede hy met ſijn Volck tot by ſyn vyanden mocht overcomen/ende haer ſlach leveren / in welcken ſlach hy haer ter neer leyde/ verwon / ende tot ſijnen wille caſtigeerde/ende is met grooter triumphe ende rijckdomme weder na Mexico toe ghekeert / hem nae haerlieder ghewoonte doen croonende. Den ſelven Autzôl heeft met verſcheyden conqueſten ofte overwinninghen/ ſyn Rijcke verbreydt tot by Guatimala toe/ t'welcke ghelegen is/ drie hondert Mijlen van Mexico. En is oock niet min milt als vroom gheweeſt / want ſoo wanneer dat ſyn Tributen ghebracht wierden/ (de welcke/gelijck als geſeyt is/met groote pompeuſheyt ende overvloet in quamen) ſoo quam hy uyt ſyn Paleys/ende vergaderende / ter plaetſen daer't hem goet dochte/alle de Ghemeynte/beval dat men aldaer de Tributen ſoude brenghen/alwaer hy alle de nootdruftighe ende Armen omdeelde van't ghewaet/eetbare ſpijſen / ende van alle t'ghene datſe van doen hadden / in grooten overvloet : Ende de dingen van waerdije/als Gout/ Silver/ Juweelen/ Plumagien ende Bagghen/ deelde hy onder de Capiteynen/ Soldaten/ende t'Volck die hem dienden/een yeder na ſyn verdienſten ende vrome daden dien hy ghepleeght hadde. Oock mede ſoo was Autzôl van ghelijcken een groot Republijck-ſtichter / worpende de quade Edificien ter neder/ende hertimmerende wederom veel heerlijcke Ghebouwen op een nieu. Liet hem duncken/dat de Stadt van Mexico weynich waters was ghenietende/ende dat het Lack ofte Meyr ſeer Moraſſich was / waerom hy voor hem nam / daer eenen grooten arm ofte loop Waters (daer haer die van Cuyoacân met dienden) in te brenghen/tot welcker effect hy dede ontbieden de treffelijckſte van de ſelve Stadt t'welcke een ſeer vermaert Toovenaer was/ende ſyn inventie voorgeſtelt hebbende/heeft hem de Toovenaer gheſeydt / dat hy wel voor hem ſoude ſien/wat dat hy dede/want in de ſelve ſaecke was een groote ſwaricheydt ghelegen/ende dat hy mocht weten/dat ſoo hy's ſelve Water uyt te moer ofte ſyn loop track/ende in Mexico leyde/ dat hy daer de Stadt met verdrincken ſoude. Den Coninck hem laten dunckende / dat het maer

Tt excuſen

excusen waren/om syn voornemen te willen beletten/heeft hem met gramschap wech gestooten ende verjaecht. Des anderen daegs heeft hy tot Cuyoacân gesonden eenē Alcade ofte Officier van't Hoff om den Goovenaer gevangen te nemen. Ende hebbende den selven verstaen/waerom dat de Ministers des Coninckx gecomen waren/ heeft haer bevolen in te comen / ende heeft hem getransformeert ofte verandert in de ghedaente van eenen vreeselijcken Arent/van welcker ghesicht sy soo beanghst wierden/datse wederom ghekeert zijn/ sonder hem te vanghen. Autzôl vertoornt zijnde/ heefter ander ghesonden / voor de welcke hy hem vertoonde in de ghedaente van een seer wreeden ende feilen Tyger/waerom hen dese desghelijcx niet en dorsten aenroeren: Zijn ten derden mael ander ghecomen/ende vonden hem ghelijck als een grouwelijck Serpent/waerom sy noch soo veel te meer vreesden. Den Coninck met dese valstricken verbijstert zijnde / heeft die van Cuyoacan doen dreyghen / by alsoo verre datse hem dien Goovenaer niet ghebonden en brachten / dat hyder de Stadt terstont om soude doen vernielen ende omwerpen. Door dese vreese / ofte 't zy nu met syn eyghen wille/ofte door dwanck van den zijnen / soo is den Goovenaer daer eyndtlijcken nae toeg egaen/ende daer comende/heeft hem terstont doen verworgen/ende openende een Canael ofte Tocht/daer't Water(nae Mexico toe)door quam / is met syn intentie ten eynde ghecomen / comende eenen grooten stroom ofte loop Waters in syn Lack ofte Meyr storten / de welcke sy met groote Ceremonien ende superstitien ghcleyden/gaende sommighe Priesters Wierookende op den Oever van de watercant. Andere sacrificerende Quartels / ende besmeerende de canten van de tocht ofte goot/met haer bloet. Andere spelende op Kinckhoorns / ende doende t'Water Musijck aen/ met welcker cleedinghe (meyne van de Goddinne van't Water) was/ dat de voornaemste toegħemaeckt was / groetten ende hieten t'Water al te samen willecom. Alsoo staet het noch hedensdaeghs altemael afgheconterfept in de Mexicaensche Annalen ofte Jaer-Boecken/welcke Boecken men in Roome heeft / op de ghewijde Biblio heeck ofte Liberije Vaticano, alwaer een Vader onses geselschaps (die van Mexico gecomen was)dese/ende d'ander Historien meer/te sien quam/ende verclaerdense den Bibliotheker van syn heylicheyt/die een wonder groot vermaken hadde/ t'selve boeck te verstaen/ dat hy van te vooren noyt hadde connen te verstaen comen. Den loop van't Water quam tot Mexico toe/maer den aenstoot was soo groot / dat het niet veel en schilde/ofte de Stadt soude verdroncken hebben / ghelijck alst den anderen ghesepdt hadde/ende quam in effect e en groot deel van dien te ruyneren/maer door't vernuft van Autzôl wiert t'selve altemael geremedieert / want liet een Waterloosinghe ofte Sluys maecken / waer mede hy de Stadt versekerde / ende heeft alle t'vervallen(t'welcke van een quaet ghebou was)weder gerepareert ende versien met een sterck ende welghemaeckt werck / ende liet alsoo syn Stadt rontsom met Water beringhelt (ghelijck als een ander Venetien) ende seer wel bebout. De Regeeringhe van desen/duerde elf Jaer/rustende op den laetsten ende aldermachtichsten naecomer van alle de Mexicanen.

Het *20. Capittel.* Van de Electie des grooten *Moteçuma*, den laetsten Coninck van *Mexico.*

TEn tijden dat de Spagnaerden in nieu Spagnien quamen/ (t'welcke was int Jaer ons Heeren/duysent vijf hondert ende achthien) soo regneerde Moteçuma, den tweeden van die'r namen/ ende laetsten Coninck der Mexicanen:

canen: Segghen den laetsten/ want alhoewel dat die van Mexico, nae den doodt van desen eenen anderen coren: Jae dat noch meer is/ by't leven des selven Moteçuma, hem verclarende voor een Vyant van't Vaders-Lant/ ghelijck als hier nae ghesept sal worden/soo en heeft nochtans/den ghenen die hem in de successie nae volghde/ als oock den ghenen die ghevanghen ghebracht wiert/ in de handen des Marckgraeffs van den Dale/ niet meer ghehadt als bloote namen ende Tijtelen van Coninghen/ om dies wille dat de Spagnaerden alsdoe bynae haer gheheele Rijcke verovert ende afhandich ghemaeckt hadden. Alsoo dat wy met reden daerom Moteçuma voor den laetsten Coninck rekenen/ende is oock ghelijck als soodanich/ghecomen op't uyterste ende hooghste der Mexicaensscher macht ende grootsheydt/ de welcke (van onder de Barbaren ofte Heydenen te rekenen) een yder een groote verwonderinghe gheeft. Voor dese oorsake/ende om dat dit de saysoen was/die Godt gewilt heeft/dat de kennisse des Euangeliums, ende t'Rijcke Iesu Christi, in dit Landt soude inghevoert worden/soo sal ick de dinghen van desen Coninck een weynich breeder verhalen. Moteçuma was van syn selven seer statich rustsinnich/ ende van weynich spraecks/ ende soo wanneer dat hy quam te spreken/in den Oppersten Raet/daer hy van was/ soo gaf syn discretie een verwonderinghe ende naedencken/waerom dat hy/ noch oock voor syn Coninckx ampt/ontsien ende gerespecteert was. Onthielt hem ghemeynlijcken in een groote vertreck-plaetse/dien hy voor syn selven geordineert hadde in den grooten Tempel van Viztlipuztli, alwaer men seyde/dat hy veel met syn Afgod omginck/ ende met hem sprack/ende hielt hem alsoo voor een groot Religieus ende Devotaris. Met dese conditien/ende met dat hy van seer goeden Adel ende grootmoedich was/ soo is d'Electie/seer lichtelijcken/ende met weynich teghenstants/op hem ghevallen/gelijck als een persoon daerse (voor soodanighen ampt) al te samen d'ooghen opgheslaghen ofghewoorpen hadden. Nu crijghende den selven de wetenschap van syn verkiesinge/ is hem in den Tempel (op de voorseyde syn vertreck-plaetse) gaen verberghen/t'zy dat het geweest is/om een so swaren sake t'overdencké/(gelijc als daer is van so veel volcx te regeeren) ofte t'zy dat het geweest is (gelijc als ic best geloove) door een beveynst gelaet/vā dat hy de Heerschappije niet en achte. In somma/hebben hem aldaer gebondē en ghecreghen/ende brachten hem/met alle t'ghelept ende vreuchde/ die't hen moghelijck was/nae haer Consistorie toe: Ende hy quam met sulcken gravitept/ datse al te samen seyden/dat hem den naem van Moteçuma (t'welcke soo veel te segghen is/ als een straf Heere) met recht wel toequam. De Keurvorsten deden hem een groote eerbiedinghe/ende gaven hem de wete van syn Electie/ ginck terstont van daer/nae de Vyer ofte Cooltest van de Goden/om te Wierooken ende syn Offrande te doen/hem bloet treckende uyt de ooren/ kaken ende schenen/ ghelijck alst een ghebruyck was. Becleeden hem met syn Coninckliјcke verciersels/ ende doorboorende t'nederste van sijn neus/ hinghen daer een seer costelijcken Esmerault aen/ (Barbarische ende pijnlijcke usantien) doch de pracht van te ghebieden/dede/datset niet en ghevoelden. Sittende daer nae op synen Throon/ heeft d'Oratien ofte Aenspraken/ diese hem deden/ aenghehoort/de welcke/nae datset in ghebruyck hadden/elegant ende constrijck waren. D'eerste dede den Coninck van Tezcuco, ende om dat de selve noch met versche memorie in ghedeughenisse gheblevben/ende waerdich om te hooren is/soo sal ickse alhier stellen/ende was aldus: T'groot avontuer dat alle dit Rijcke vercreghen heeft/ (seer edele Jongelinck) in verdient te hebben/U te ontfanghen voor een Hooft/ van alle het goet /m ic) door de lichticheydt ende overeencominghe van U Electie/ende door die soo algemeyne blijtschappe (diese al te samen daeromme bewijsen) ghenoech

 verstaen

verstaen worden. Hebben voorwaer seer groote reden/ want de Mexicaensche Heerschappije/ is nu also groot ende wijt verbreyt/ dat daer/ om een Wereit (gelijc als dese is) te regeeren/ ende een so swaren last te dragen/ niet minder stercte ende dapperheyt van doen en is/ als die van V onbeweeghlijc ende cloeckmoedich hert/ noch ooc minder rustsinnicheyt/ wetenschap ende voorsichticheyt/ als d'uwe. Ick sie claerschijnlijc/ dat den almoghenden Godt/ dese Stadt lief heeft/ naedemael dat hyse licht ghegeven heeft/ om te kiesen/ t'ghene dat haer noodich van doen was. Want wie twijffelt/ dat een Vorst (die voor syn Regeeringe) de negen dubbelheden van den Hemel doorgront heeft/ alsnu (dat hem de last vã syn rijcke verbindende is) met sulckẽ levendigẽ scherpsinnicheyt niet en souden begrypen ende verbaten/ de dingen van't aertrijcke/ om sijn volck te baet te comen. Wie twijffelt/ dat de groote cracht/ die ghy altoos so vroomelijcken bewesen hebt/ in saken van importantie/ V alsnu (daer so veel van doen is) niet en sullen overschieten? wie soude moghen dencken / dat in soo veel deuchts gebreken sal/ toeverlaet ende remedie voor Weduwen ende Weesen? wie en soude hem niet laten geseggen/ dat de Mexicaensche Heerschappije niet al gecomen is / op't hooghste van haer authoriteyt/ dewijle dat V de Heere/ van dat gheschapen is/ soo veel verghemeynschapt heeft? want van u alleen aen te sien / bewijst ghy aen den genen die u besiet. Verblijt u/ O ghy geluckich Lant/ van dat u den Schepper ghegheven heeft/ een Prins die u sal wesen/ een vaste colomne daer ghy op steunt/ sal wesen een Vader ende toevlucht/ daer ghy u met sult te hulp comen/ sal wesen met den synen in barmherticheyt ende medelijden meer als broeder. Laet u/ O Coninck/ voorseecker voorstaen/ dat ghy met de staet geen oorsake en neemt/ om V te vermaken/ ende gestreckt te liggen op't bedde/ verontledicht in wellust ende tijtverdrijf/ maer t'herte sal V eer in de beste slaep ontspringen ende wacker blijven/ om de sorgh die't voor V sal dragen/ ende sal in de smakelijckste beet van syn eten/ geen gevoelen hebben / opgetrocken zijnde in de gedachten van V welvaert. Segt my doch/ geluckich Rijcke/ of ick reden hebbe/ in te seggen/ dat ghy u met sulcken Coninck vrolijc maect/ ende u adem/ ofte aessem/ verhaelt. Ende ghy/ O seer wel-geboren Jongelinc/ ende groot mogenden onsen Heere/ hebt een goet vertrouwẽ eñ moet/ dat (nademael V de Heere/ van al dat geschapen is/ dit ampt gegeven heeft) hy V van gelijcken geven sal/ stercte eñ cracht/ om t'selve t'onderhouden. Eñ den genen die in allen den voorleden tijt/ so milt met V geweest is/ die mooght ghy wel vertrouwen/ dat hy V niet en sal weygeren/ syn grootste gaven/ dewijle dat hy V in den grootsten staet beroepen ende gestelt heeft/ den welckẽ ghy veel eñ goede jaren moet genieten. Den Coninc Moteçuma sat op alle dese redẽ met grooter aendacht t'oe en hoorde/ de welcke volleyndicht zijnde/ hem (gelijck als men seyt) in sulcker voegen beweegden/ dat hy tot drie mael toe aenvinck om t'antwoorden / ende sulcx niet en cost uytbrengen/ als overwonnen zijnde van tranen/ tranen die d'eyghen lust ofte blijtschap wel placht te storten / smedende een maniere van devotie (die van syn eygen vreuchde voortcomt) met bewijs van groote ootmoedicheyt. Eyntlijc hem bedarende/ heeft cortelijck geseyt: ic moeste wel (goede Coninck van Tezcuco) blint genoech wesẽ/ so ic niet en saech eñ verstont/ dat de dingẽ die ghy my geseyt hebt/ anders geweest zijn/ als enckele gunste die ghy my hebt willen bewijsẽ / dewijle dat (hebbende so veel Edele eñ wel-geboren mannen in dit Rijcke) ghy de hant geslagen hebt/ op die van d'alderminste bequaemheyt/ t'welc ic ben/ eñ is seker/ dat ic in my so weynich bewints gevoele/ voor een soo treffelijcken sake / dat ick niet en weet wat beginnen/ dan alleenlijcken mijn toevlucht te nemen tot den Heere van dat geschapen is/ dat hy my wil bystaen/ ende al te samen te vermaenen voor my te willen bidden. Dese woorden gheseyt hebben de/ begonst wederom van beweghenis te weenen.

Het 21. *Capittel.* Hoe dat *Moteçuma* den dienſt van ſijn Huys ordineerde, ende den ſtrijt dien hy voerde om hem te laten Croonen,

DEſen/die in ſyn Electie ſo veel ootmoedicheyts ende beweghens ghetoont hadde / heeft terſtont (nae dat hy Coninck was) ſyn hooghmoedige ghedachten beginnen t'openbaren/bevelende in den eerſten/dat niemant van de ghemeyne lieden/in ſyn huys/noch eenich Coninckx Officie mochte bedienen / ghelijck als het / tot die tijt toe/ ſyn voorſaten in ghebruyck ghehadt hebben / waerinne hy haer ſeer beriſpte / datſe hen hadden laten dienen van ſommige van leegen ſtamme/ ende wilde dat alle de Heeren ende lieden die van Adel waren/ hen in ſyn Paleys ſouden onthouden / ende d'ampten van ſyn Huys ende Hoff bedienen. Ende als hem t'ſelve van een Ouder/ van grooten aenſien/ (die hem opghebracht hadde/ende ſyn Tuchtmeeſter was) teghens ghesproken wiert/ſeggende dat hy wel ſoude voor hem ſien/ ende dat het ſelve al wat veel in hadde/want was om de gantſche gemeynte ende de gemeyne Man van hem te jagen ende te vervreemden: Jae dat meer is/en ſouden hem niet eens dorven aenſien/ſiende datſe alſo verworpen ẽ verſchoben waren. Waer op hy weder ſeyde/dat dat het gene was dat hy ſochte / ẽ dat hy niet en ſoude toelatẽ/dat dẽ gemeynen man met dẽ Adel ſoude vermengt ẽ onder een weſen gelijc alſt tot die tijt toe geweeſt hadde, en dat den dienſt die ſoodanich Volc dede/ was ſoo gelijck als ſy ſelfs waren/ waer mede de Coninghen gantſch geen reputatie en verworven. Heeft hem eyntlijcken in ſulcker voegen gereſolveert/dat hy nae ſijnen Raet ſont/te bevelen/ datſe terſtont alle de Setels ende ampten/die/die van de Ghemeynte in ſyn Huys ende Hoff hadden/ ſoude benemen ende te niet doen/ende die weder gheven aen de Ridders ofte Edelluyden/t'welcke alſoo ghedaen wiert. Dit ghedaen zijnde / is ſelfs in perſoone ghetrocken op de tocht ende aenſlach die tot ſyn Crooninghe van doen was. Nu/ſoo waſſer teghens de Croon gerebelleert ofte opgheſtaen/een Provintie die ſeer vert ghelegen was/nae de Noorder-Zee toe/alwaer hy nae toe trock/met hem nemende de uytgeleſenſte van ſyn volck/de welcke al te ſamen ſeer cierlijck ende wel toegheruſt waren/ ende voerde t'Oorlogh met ſulcken cloecſinnicheyt ende behendicheyt/dat hy in weynich tijts de gheheele Provincie t'onderbracht/ ende de gene die ſchult hadden/ ſtrafſelijck caſtigeerde/keerende met een ſeer groot getal van ghevanghenen / voor de ſacrificien/ende veel ander Buyts / wederom nae huys toe. In ſyn wederom-comſte wiert hy van alle de Steden ſeer ſolennelijcken ontfanghen/ende de Heeren van dien/ quamen hem dienen ende hantwater gheven / doende haer ampten ghelijck als die van ſyn eyghen huyſgheſin/ een dinck datſe met geenich van de voorledenen ghedaen hadden/ſo groot was de vreeſe ende t'ontſich datſe van hem ghecreghen hadden. In Mexico wiert de Feeſte van ſyn Crooninghe ghedaen met ſulcken pompeuſheyt van Danſſpelen/Comedien, Sotte-cluchten/lichters/inventien/verſcheyden Spelen/ende met ſoo veel Rijckdoms van Tributen/die hem van alle ſyn Rijcken gebracht wierden/ datter eenen toeloop was / van vreemt Volck / die daer te vooren noyt gheſien noch bekent waren gheweeſt/jae oock ſelfs de vyanden der Mexicanen/quamen bedecktelijcken in een groot ghetal / om die te ſien / ghelijck als daer waren die van Tlaſcalâ ende Mechoacan. Moteçuma ſulckx te vooren comende / heeft bevolen datmenſe ſoude Herberghen / ende ſoo wel tracteren als ſyn eyghen perſoon/ende dede haer ſraeye ſtellagien ende Rijck-Venſters maecken/ ghelijck als den ſynen/ om de

Feeste te sien. Ende des nachts so quamen/(soo wel speelden) als den selven Coninck/ daer oock mede in/ met haer spelen ende Mom-Aensichten. Ende om datter van dese Provintie mentie gemaeckt is/ so ist goet dat men weet/ hoe dat die van Mechoacan, Tlascâla ende Tepeâca, haer noyt en hebben willen begheven onder de Coninghen van Mexico, maer hebben eer seer vromelijcken daer teghens gestreden/ hebben de die van Mechoâcan, die van Mexico, oock wel etlijcke reysen verwonnen/ als oock van gelijcken die van Tepeâca, alwaer den Marcgraef Don Fernando Cortês (nae datse hem met de Spagnaerden uyt Mexico verjaegt hadden) in meyninge was/ d'eerste Stadt van de Spagnaerden te bouwen/ de welcke hy noemde/ (soo't my wel ghedenckt) Segura de la Frontera, (dat is/ de versekeringhe van de Frontiere) hoewel dat de selve bouwinghe weynich voortganck hadde/ want alle het Spaensch Volck/ is daer nae (met de veroveringhe) nae Mexico ghepasseert. In effect/ dat het die van Tepeâca, Tlascâla ende Mehoâcan, altoos staende ghehouden hebben teghens de Mexicanen/ hoewel dat Moteçuma teghens Cortês seyde/ dat syse al willens niet en hadden willen overwinnen ende t'onderbrenghen/ om t'onderhouden d'oeffeninghe van den Krijch/ ende te crijghen t'ghetal der ghevanghenen/ diese van doen hadden.

Het *22. Capittel.* Van de costuymen ende grootsheydt van *Moteçuma.*

DEsen Coninck dan/ begaf hem/ om hem te doen respecteren/ ja bynaest gelijck als een Godt te doen aenbidden/ want niemant van't ghemeyne Volck en mocht hem onder d'ooghen ofte int aensicht sien/ ende soo't yemant dede/ moester om sterven. En stelde syn voeten noyt op der aerden/ maer wiert altoos ghedraghen op de schouderen van de Heeren/ ende soo hy af soude stijghen/ soo spreydense hem een costelijck Tapijt onder de voeten/ om op te gaen. Als hy overwegh ginck/ soo moest hy/ met de Heeren van sijn gheselschap/ in een parck ofte besteck gaen/ dat tot dien eynde daer toegemaeckt was/ ende alle t'ander Volck buyten t'parck van beyde de zijden. En trock noyt cleedt tweemaels aen/ noch en adt noch en dronc nimmermeer/ meer als eens uyt een Schotel ofte Drinc-Beker/ moeste altoos altemael nieu wesen: Ende daer hy hem eens met ghedient hadde/ gaf hy terstont aen syn Dienaers/ de welcke met dese toevallen costelijck ende schoon getracteert ginghen. Was uyt der maten Vriendt/ van dat men syn Wetten onderhielde: gebeurde wel/ als hy van eenich oorlogh (met Victorie) wederom quam/ dat hy veynsende hem elders te gaen vermaken/ hem onbekent maeckte/ om te sien (dewijle sy niet en dochten/ dat hy teghenwoordich was) ofse yet van de Feeste ofte ontfanck achter lieten/ ende ofse die yewers in te buyten gingē/ ofte dat daer wat aen gebrack/ soo castigeerde hyse sonder remissie. Om oock te weten hoe dat syn Ministeren haer ampt bedienden/ soo maeckte hy hem van gelijcken dickwils in ander habijten onbekent/ jae ondersocht ende vernam scherpelijck/ wie dat sijn Rechters socht om te coopen/ ofte haer verweckte om onrechte saken voor te staen/ ende yet hier van bevindende/ wierden de selve terstont ter doot verwesen/ en vraeghde daer niet eens na/ of het Heeren/ dan of het van syn Maechschap/ jae of het van syn eyghen Broeders waren/ want den ghenen die misdede/ moest sonder remissie sterven. Hielt met den sijnen weynich gheméynschaps/ ende liet hem selden sien/ was veeltijdts in syn vertreck-plaetse/ overdenckende de Regeeringhe van syn Rijcke. Behalven dat hy een goet

een goet Rechter ende statich was/so was hy oock seer strijtbaer/ jae seer geluckich/ en̄ vercreech ooc also groote Victorien/ comende tot alle de voorschreven grootheyt. Ende om dat de selve al in de Spaensche Historien gheschreven staen / soo en dunckt my niet noodich daer yet meer af te verhalen. Ende int ghene dat nu voortaen geseyt sal worden/sal ick alleen sorgh hebben/te schrijven t'gene dat d'Indiaensche Boecken ende Tractaten zijn verhalende/daer onse Spaensche Schrijvers geen mentie af en maecken/om dieswille datse de secreten van dat Landt soo wel niet gheweten hebben/ ende zijn dinghen seer waerdich aen te mercken / ghelijck als nu ghesien sal worden.

Het 23. Capittel. Van de vreemde Voor-spoken ende teyckenen die daer in *Mexico* gheschiedden, eer dat hem sijn Heerschappije volеynde.

HOewel dat ons de Goddelijcke Schriftuere verbiedt/ *Deut. 18.* *Hiere. 10.* ydele Voor-spoken ende Prognosticatien geloof te geven/ ende Hieremias ons te kennen gheeft / dat wy ons verschricken van de teyckenen des Hemels/ghelijck als de Heydenen doen/soo is nochtans de selve Schriftuere leerende/dat(in sommighe algemeyne veranderinghen ende castydinghen/die Godt doen wil) de Teyckenen / Monstren ende Voor-spoken / die daer veeltijts plachten te verschijnen/niet al te mispRijsen ofte verwerpen en zijn/ ghelijck als ons Eusebius Cesariensis te verstaen gheeft / want den selven Heere van de Hemelen en̄ der Aerden/ ordineert soodanighe vreemde nieuwicheden aen den Hemel/Elementen/Beesten/ende aen ander syn schepselen/op datse eensdeels mogen dienen tot een waerschouwinge voor de menschen/ende eensdeels om een beginsel te wesen/van de straffe/met de verschrickinghe ende verbaertheyt/diese veroorsaken. *Lib. 9. de Demonst. Euang. Demonstrat. 1.* Int tweede Boeck der Machabeen staet gheschreven/hoe dat het(door die soo groote veranderinghe ende beroerte der kinderen van Israel/veroorsaeckt door de Tyrannije van Antiocho Epiphanes ghenaemt/de welcke de Heylighe Schrift is noemende / wortel der zonden)gheschiede/dat men over Jerusalem/veertich daghen lanck/groote slach-oorden van Ruyterije ende Krijghsvolck / in de lucht sach/ de welcke met haer vergulde Harnassen/Spietsen/Schilden/felle Peerden/ende met bloote zweerden/slaende ende schermutserende/teghens den anderen doende waren. Ende daer wort gheseyt / dat (siende dit selve die van Jerusalem)sy Godt baden/ dat hy syn straffe wilde van haer weeren/ende dat de selve Voor-spoken ofte Teycken/te goede mochten gedijen. *Mach 5. Mach 4.* Int Boeck der wijsheyt/soo wanneer dat Godt syn Gemeynte wilde trecken uyt Egypten,ende d'Egyptenaren straffen/vvierden oock verhaelt etlijcke ghesichten ende verschrickinghe van Monstren/als van vier verschijnende lichten/ gesichten by ontijden van vreesselijcke trongnien ende gedaenten/die daer verschenen. *Sap. 17.* Iosephus,in de Boecken de bello Iudaico, ofte van de Joodtsche Oorloghen / vertelt van veel ende groote Voor-spoken/die daer verschenen voor de destructie van Jerusalem/ ende laetste ghevangheni sse van t'ongheluckighe Volck/die God met veel reden voor vyanden hielt. Ende van Iosephus heeft Eusebius Cesariensis, ende andere/ t'selve Relaes ghenomen/ authoriserende de selve Prognosticatie. *Euseb. lib. 1. de Eccl. Hest.* De Histoty-schrijvers zijn vol van dierghelijcke obserbatien ende groote veranderinghe van Staten / Republijcken / ofte Rijcken. Ende Paulus Orosius en isser niet weynich vertellende/ende syn obserbantie en

is oock

is oock sonder twijffel niet ydel/want hoewel dat het een ydelheydt/jae een superstitie is/doe Godt door syn Wet verboden heeft / Prognosticatien ende Teyckenen lichtelijcken gheloof te gheven. Niet teghenstaende in seer groote dinghen/veranderingen van Natien/Rijcken/ende seer merckelijcke Wetten/ende is het geen ydelheyt/maer goet geraden/te ghelooven/dat d'opperste Wijsheydt schickt/ ofte toelaet/de dinghen die eenighe tijdinghe met brenghen/van dat ghescheiden sal/t'welcke dienende is/ gelijck als ick ghesept hebbe/d'eene tot een waerschouwinghe/ende d'ander/van wegen de straffe/ende al te samen tot een teycken/dat de Coninck der Hemelen met der menschen dinghen rekeninghe hout/den welcken/ gelijck als door de grootste veranderinghe der Werelt/ (t'welcke sal wesen den dach des oordeels) gheordineert heeft d'aldergrootste ende schrickelijckste teyckenen die men soude moghen bedencken. Also oock/ om te bedieden / ander cleynder ofte minder veranderinghe (doch even-wel merckelijcke)op verscheyden plaetsen der Werelt/soo en laet hy niet te vertoonen eenighe wonderbaerlijcke schijnsels(die hy/nae de Wet van syn eeuwighe wijsheyt/verordineert heeft. Oock mede/soo is te verstaen/dat alhoewel dat den Duyvel een Vader der leughenen is / soo doet hem nochtans den Coninck der glorien t'zijner spijt/ dickwils de waerheyt bekennen/jae van louter vreese ende tegens synen danck/moet-

Matth. 1. se den selve niet weynichmaels segghen. Alsoo wast / dat hy in de Woestijne / ende

Luc. 4. door den mont der Besetenen/met luyder stemmen was roepende/ dat Iesus den Salichmaker was/die gheromen was om hem te vernielen. Alsoo seyde hy oock (door

Act. 16. Phitonisa) dat Paulus den oprechten Godt predickte. Van ghelijcken / verschijnende ende tormenterende de Huysvrouwe van Pilato, dede haer voor Iesum, den rechtveerdighen Man/solliciteren. Insghelijckx soo zijn ons noch oock(behalven de Heylighe Schriftnere)andere Historien refererende/verscheyden getuygenissen van d'Afgoden/ tot een bevestinghe der Christelijcker Religie / daer Lactantius, Prosperus, ende andere/ mentie van maecken. Ende in Eusebius, in de Boecken der bereydinghe van't Euangelij, ghelesen mach worden/ende daer nae in die van zijn Demonstratie, t'welcke hier van breedelijcken is handelende. Hebbe alle dit selve aldus te propoost ghebracht/op dat niemant en wille verachten/t'ghene dat de Historien ende Jaer-boecken der Indianen zijn verhalende / beroerende de vreemde Voorspoken ende Prognosticatien diese ghehadt hebben/van dat haer Rijcke/ende t'Rijcke des Duyvels/die sy ghelijckelijcken aenbaden/ten eynde was/ende om datse ghebeurt zijn/ in soo onlanghs gheleden tijden/welcker gheheugenis noch versch in de memorie is/ als oock om datse de reden soo ghelijckformich zijn / dat hem den doortrapten Duyvel van een soo groote veranderinghe vreesde ende beclaeghde / Ende Godt hier mede ghelijckelijck soo wreede ende verwoeste Afgoden-dienaers begost te castigeren/soo segge ick/ datse weerdich zijn/gheloof te gheven/ ende voor soodanighe ist/ dat ickse oock houde ende alhier verhale. Nu/ so is t'selve toegegaē op dese maniere/dat hebbende Moteçuma geregeert veel Jaren lanck/met d'alderopperste voorspoedicheyt/ende ghestelt zijnde in soo hooghen gedachten/dat hy hem promptelijcken dede dienen ende vreesen/ jae aenbidden / ghelijck of hy een Godt gheweest waer / soo begonst hem den alderhooghsten te castigeeren / ende eensdeels te waerschouwen / met te ghehenghen/ dat de selve Duyvels (dien hy aenbadt) hem seeer droevighe voorbaden sonden / van verlies van syn Rijcke / Ende datse hem tormenteerden met Prognosticatien , die noyt ghehoort ofte ghesien waren / waer mede hy soo melancolijck ende versuft bleef/dat hy van syn selven niet en wist. Den Afgodt van die van Cholôla , Die ghenaemt wiert Quezalcoâlt , verrondichde/ hoe datter een vreemt volck op den wegh was / om die Rijcken te besitten. Den Coninck van Tezcuco

(t'welcke

t'welcke een groot Nigromant ofte swarte-Constenaer was / ende compact met den Duyvel hadde) quam Moteçuma besoecken/ buyten de ghewoonlijcke uyr/ eñ verseeckerde hem/ sijn Goden ghesept te hebben/ hoe dat hem ende sijn gantsche Rijcke een groot verlies ende moeyte voor handen was. Veel Toovenaers ende Gochelaers/ seyden hem t'selve van gelijcken/ onder de welcke eenen was/die hem seer bysonderlijcken seyde / t'ghene dat hem naemaels quam te ghebeuren : ende staende met hem te spreecken/ soo wiert hy ghewaer hoe dat hem de Duymen ende groote Teenen van de handen ende Voeten ghebraecken. Nu/zijnde met soodanighe tijdinge gantsch ontstelt ende qualijcken te vreden/ heeft alle dese Toovenaers bevolen ghevanghen te nemen/maer zy-lieden zijn haestelijcken uyt de ghevanghenisse verdwenen / waer mede Moteçuma soo rasende ende uytsinnich wiert / (van dat hyse niet en mocht doen dooden) dat hy alle henlieder Vrouwen ende Kinderen dede ombrenghen / ende haer Huysen ende Goederen in de grondt uytroeyen ende vernielen. Ende voelende sijn selven / door dese voorboden gheprickelt / soo heeft hy ghesocht den toorn van sijn Goden te versoenen / waer toe hy gheboot te brenghen eenen seer grooten Steen / om daer heftighe sacrificien op te doen / ende gaende seer veel volcx/met haer Kabels ende ghereetschap uyt/ om die te brengen/ en constense niet eens verroeren / hoe wel datse vast aenhoudende / seer veel dicke Kabels aen stucken braecken/ ende door dien datse noch even opiniatelick voortginghen/sonder ophouden/soo hoordense int eynt/dicht by de Steen/een stemme/datse niet en wilden te vergheefs arbeyden / want en soudense doch niet connen wech nemen/om dat den Heere/van dat gheschapen is/niet langher en wilde ghedooghen/ dat men sulcke dinghen dede. Moteçuma dit hoorende / heeft bevolen/datse de sacrificien aldaer souden doen : waer op (soo men seyt) weder een ander stem seyde/ En heb ick niet ghesept/dat het niet en is de wille des Heeren/van dat gheschapen is / dat men sulcx doet : ende op dat ghy sien meucht/ dat sulcx waer is/ soo sal ick my een poos laten voortsleppen / ende sult my daer nae niet weder connen verroeren : T'welcke alsoo ghebeurde/ datse die een poos lichtelijcken voorttrocken, ende daer nae in gheenderley maniere/ soo lange datse haer/ door veel biddens/liet brenghen tot aen de incomste der Stadt Mexico, alwaerse subijtelijcken in een Watertocht ofte stroom viel/ende soeckende daer nae/ en is noyt verschenen of gevonden/ maer vondense daer nae/ weder legghen/ op de selve plaets daer sijse van daen ghehaelt hadden / waer van zy seer verwondert ende versuft bleven. Op desen selven tijt/soo verscheen daer aen den Hemel/een seer groote ende licht-schijnende vlamme Vyers/in de ghedaente van een Pyramide , de welcke hem begonst te verthoonen des middernachts/ climmende alsoo op : ende des morghens als de Son op ginck/ soo quam het te staẽ op het besteck van den middach/al waer het weder verdween. Verthoonde hem op dese maniere alle nachten/ den tijt van een gantsch jaer lanck/ ende t'elcke mael dat het uyt quam / soo maeckte t'volck een groot ghecrijsch ende gheroep / (ghelijck alst haer ghewoonte is) verstaende dat het een voorsegginghe ofte teycken van groot quaet was : oock mede soo is eens den gheheelen Tempel ontsteecken / (sonder datter van binnen of van buyten/ eenich licht/ noch Donder of Blixem / ontrent was) ende ghevende de Wachters een groot ghelupt / quam daer seer veel volcx met Water nae toe loopen / om t'selve t'uyten / maer en hielp gantsch niet / tot soo langhe dat het gantsch end' al gheconsumeert was / segghen dat het scheen ghelijck of het Vyer uyt het selve Houtwerck ghecomen hadde/ ende dat het met het Water meer brande. Saghen van gelijcken een Comeet opcomen

 by cla-

by claren lichten dach / de welcke sijnen loop dede / van uyt den Westen nae't Oosten / werpende een groote menichte van Voncken ofte Vyerstralen van hem / ende seyden te hebben de ghedaente van een seer langhe Steert / ende aen't beginsel ofte eynde / drie dinghen ghelijck als hoofden. T'groote Lack ofte Meyr / t'welcke gheleghen is / tusschen Mexico ende Tezcuco, begonst (sonder datter eenighe Windt / Aerdtbevinghe / ofte eenighe andere oorsaecke was) subitelijcken te sieden / wassende ende springhende met Waterbellen ofte Bobbelen / soo hoogh op / dat alle de Timmeragien ofte Ghebouwen / die daer dicht by stonden / onder de voet vielen. Daer wordt gheseyt / dat men op desen tijdt / veel ghelupdts ofte stems hoorde / ghelijck als een bedruckte ofte weemoedighe Vrouwe / de welcke somtijdts seyde : O mijn Kinderen / uwen onderganck ende verderf is nu op handen. Andermaels seyde sy / O mijn Kinderen / waer sal ick u heen voeren / dat ghy t'eenemael niet verloren en gaet? Van ghelijcken soo verschenen daer verscheyden Monstren met twee Hoofden / ende brenghende de selve voor den Coninck / verdwenen terstont uyt het ghesicht. Alle dese voorseyde dinghen gaen twee seer vreemde Monstren te boven / waer van t'eene aldus was : De Visschers van't Meyr ofte Lack / creghen een Voghel van de grootte ende Coleur als een Craen / doch van een vreemde ende noyt-ghehoorde ghedaente / den welcken zy brachten tot Moteçuma, die tot die'r stonden hem onthielt / int Paleys datse noemden van den Rouwe ende Droefheyt / dat altemael swart ghevervet was : want soo ghelijck als hy hadde verscheyden Paleysen tot vermaeckelijckheyt ende tijdt-verdrijf / alsoo hadde hyse oock van ghelijcken voor tijden van swaricheyt / daer hy nu dapper met becommert was / door de dreyghementen die hem sijn Goden aen deden. Met sulcke droevighe maren ofte voorboden / quamen by hem recht op den Middagh / ende stelden hem den selven Voghel voor / de welcke recht boven op't Hooft / een dinck hadde / t'welcke blinckende ende doorschijnende was / op de maniere van een Spieghel / int welcke Moteçuma conde sien t'schijnsel van den Hemel ende Sterren / waer van hy verwondert bleef / ende keerende d'Ooghen nae den Hemel toe / en sach daer gantsch gheen Sterren altoos aen. Nu / siende weder in de selve Spieghel / sach hy Crijchsvolck die van uyt den Oosten / met een Heyrlegher / al vechtende ende doot smijtende aen quamen / dede sijn Waerseggher roepen / die hy veel hadde / ende hebbende t'selfde ghesien / sonder reden weten te gheven / van't ghene haer ghevraeght was / soo is den Voghel op den besten tijdt verdwenen / sonder datse die oyt meer te sien quamen / waer van Moteçuma seer droevich ende gantsch verbaest bleef. T'ander datter gheschiedde / was aldus : Daer quam eenen Boer ofte Bouman hem aenspreecken / de welcke ghehouden was / voor een goet degelijck ende slecht man / ende den selven refereerde hem / hoe dat wesende hy des voorighen daeghs besich op sijn Ackerwerf / soo quam daer eenen overgrooten Arent nae hem toe vliegen / ende nam hem int ghewicht op / sonder eenich letsel ofte seer te doen / ende bracht hem by een seecker Hol / al waer hy hem in dede gaen / segghende den Arent : Alder-groot-moghenste Heere / daer brenghe ick u den ghenen die ghy my bevolen hebt. Ende den Indiaenschen Landtman sach rontsom aen allen zijden / om te sien met wien dat hy sprack / ende en conde niemant sien / ende hoorde terstont een stemme / de welcke hem seyde / Kent ghy dien Man / die aldaer op der Aerden uytghestreckt leyt? Ende siende op de Vloer / sach hy een Man die seer vast in slaep lach / met Coninclijcke vercierselś aen / ende een Bloem-rieckerken / met een

een welrieckende brandende Leemte in de Handt / nae de ghewoonte van't selve Landt / ende comende de Bouman hem te verkennen / sach dat het was den grooten Coninck Moteçuma. Terstont nae dat hem den Landtman verkent hadde / soo antwoordde hy: Groot-moghende Heere / dit schijnt te wesen onsen Coninck Moteçuma. Waer op de stemme wederom seyde / Ghy seght de waerheydt / besiet eens hoe slaperich ende sorgheloos dat hy leyt / van de groote moeyten ende quaden die hem over t'Hooft hanghen ende bejeghenen sullen: t'is altijdt / dat hy betale de groote overlasten ende quellinghe / die hy Godt aenghedaen heeft / ende de groote tyrannije van sijn opgheblasentheydt / ende hy is hier van soo sorgheloos ende verblindt in sijn ellendicheydt / dat hy't niet eens en ghevoelt: ende op dat ghy't sien moocht / soo neemt die Leemte / dien hy in sijn Handt heeft brandende / ende houtse aen sijn Dye van't Been / ende ghy sult sien / dat hy't niet eens sal voelen. Den armen Landtman en dorst hem niet ghenaecken / noch oock doen t'ghene hem ghesept wierdt / door de groote vreese diese al te samen van den selven Coninck hadden. Maer de stemme seyde wederom: En vreest niet / want ick ben / sonder comparatie / veel meer als desen Coninck / ende ick can hem vernielen / ende u beschermen / daerom doet het ghene dat ick u bevele. Waer mede den Boer de Leemte uyt des Coninckx Handt nam / ende stackse hem al brandende aen sijn Dye / ende hy en verroerde hem niet eens / noch en thoonde daer gantsch gheen ghevoelen in. Dit ghedaen zijnde / seyde de stemme tot hem: dewijle dat hy nu sach / hoe slaperich dat den selven Coninck lach / dat hy hem soude gaen wacker maecken / ende vertellen alle het ghene datter ghepasseert was / ende dat hem den Arent alsdoe / door't selve bevel / weder int ghewicht op nam / ende op de selve plaetse bracht / daer hy hem van daen ghenomen hadde / ende tot voldoeninghe van't ghene hem ghesept was / soo quam hy hem waerschouwen. Men seyt / dat Moteçuma alsdoe nae sijn Dye sach / ende bevont dat het verbrandt ofte versengt was / t'welcke hy tot die'r stonden niet eens ghevoelt hadde / waer mede hy boven maten droevich ende mistroostich bleef. T'mach wesen / dat het ghene den Landtman alhier verhaelde / hem ghebeurt is / door een inbeeldinghsche Nacht-ghesicht / ende en is niet ongheloofliJck / dat Godt de Heere (door middel van eenen goeden ofte quaden Enghel) gheordineert ofte toeghelaten heeft / de selve waerschouwinghe te doen aen den Landtman / (hoe wel een ongheloovich ofte Heyden) tot een castijdinghe des Coninckx / naedemael dat wy van dierghelijcke ghesichten zijn lesende in de Goddelijcke Schriftuere / datse van ghelijcken gheopenbaert zijn / aen ongheloovighe ofte Heydensche lieden ende sondaren / als Nabuchodonosor, Balan, ende die Pithonisa van Saul. Ende soo wanneer dat juyst alle dese dinghen niet alsoo volcomelijcken gheschiet waren / soo is het nochtans seecker / dat Moteçuma met groote swaricheyt ende quellinghe belast was / door de veel ende verscheyden Voorboden ofte Spoocken dien hy hadde / van dat sijn Rijcke ende Wet haest op een eynde was.

Het *24. Capittel.* Van de tijdinghe die *Moteçuma* creech, hoe dat de Spagnaerden aen sijn Landt ghecomen waren, ende van d'Ambassaetschap dien hy aen haer sandt.

NU/ soo zijn dan int veerthiende Jaer/ der Regeeringhe van Moteçuma, (t'welcke was int jaer onses Salichmaeckers/1517.) verschenen in de Noort-Zee/ eenighe Schepen met volck/ waer van de bewoonders van de Zee-Custe (t'welcke Onderdanen waren van Moteçuma) hen seer grootelijcken verwonderden/ ende willende haer d'Indianen noch meer voldoen/ van wie datse waren/zijn met etlijcke Canoas ofte Schuyten/ de Schepen aen boort ghevaren/ nemende veel ververssinghe van eetbare Spijsen ende costelijck ghewaet voor haer/ ghelijck als offe ghecomen hadden om die te vercoopen. De Spagnaerden ontfinghense in haer Schepen/ ende in betalinghe van hare Spijsen ende Cleederen/daerse hen van te vreden stelden/gaven sijse sommighe Snoeren/ van valsche roode/ blauwe/groene ende geele Steenen/de welcke d'Indianen meynden dierbare Steenen te wesen. Ende hebbende haer de Spagnaerden gheinformeert/ van wie dat haren Coninck was/ ende van sijn groote macht/ hebben haer verlof ghegheven/ segghende datse die Ghesteenten aen haer Heere wilden brenghen/ende hem segghen/ datse hem voor dese reyse niet en mochten gaen besoecken/maer datse wel haest wederom souden comẽ/ om hem te comen besien. Met dese bootschap zijn die van de Zee-Cust nae Mexico toe getogen brengende met haer in een Doeck geconterfeyt/ alle het ghene datse gesien hadden/als van de Schepen/Menschen/ ende haer ghedaente/ gelijckelijck met de Ghesteenten diese hen ghegheven hadden. Met dese bootschap bleef den Coninck Moteçuma seer perplex ende swaermoedich/ ende beval datser niemant yet af segghen souden. Des anderen daeghs vergaerde hy sijnen Raet/ ende wijsende haer de Doecken ende Snoeren/vraeghde hen om raet/ wat dat men doen soude. Ende daer wiert besloten/ dat men aen alle de Zee-Custen ordene soude stellen/ om op haer hoede te wesen ende wacht te houden/ ende datse hen (soo daer yet bejeghende ofte overquam) daer van souden waerschouwen. T'aenvolghende Jaer/t'welcke was int begintsel van't Jaer van achthienen/ soo sagense t Zeewaert in/de Vloot verschijnen/ daer den Marckgraef van den Vale/ Don Fernando Cortês, met sijn metghesellen in quam/ met welcke tijdinghe Moteçuma seer verbaest was/ ende hem met den sijnen beradende/ seyden zy altemael/ dat sonder twijffel ghecomen was/ haer oude ẽn groote Heere Quetzalcoâl, de welcke geseyt hadde/dat hy weder comen soude/ẽn dat hy nu oock alsoo van uyt den Oosten quam/daer hy nae toe ghegaen was. Daer was onder de selve Indianen een opinie/ dat haer in voorleden tijden een groot Prins verlaten hadde/ met beloften van weder te comẽ/van welcker fundament op een ander gheseyt sal worden. Hebben eyntlijcken ghesonden vijf treffelijcke Ghesanten/ met costelijcke Presenten/ om haer willecom te heeten/ seggende dat zy wel wisten/ dat haer groote Heere Quetzalcoâl daer mede quam/ ende dat hem haer Dienaer Moteçuma dede visiteren/ hem houdende voor sijn Dienstknecht. Dese Ambassaetschap verstonden de Spagnaerden door middel van Marina Indiaen diese met hen brachtẽ/ de welcke de Mexicaensche tale const. Ende dunckende Hernando Cortês, dat het selve een goede occasie was/ om in Mexico

Mexico te gheraecken / heeft bevolen dat men sijn Camer seer wel ende cierlijck soude opschicken ende toerusten / ende hebbende sijn leven ghestelt met groote authoriteyt ende pracht/heeft de Ghesanten bevolen in te comen/de welcke niet meer en ghebrack / als hem voor haren Godt aen te bidden. Gaven hem haer Ambassaetschap / segghende dat sijn Dienaer Moteçuma hem dede versoecken / ende dat hy hem / als sijn Stadthouder / t'Landt op sijnen naem in bewaernis hielt / ende datse wel wisten/ dat hy Tolpicin was/ die haer al over veel Jaren belooft hadde/ weder te comen sien / eñ datse hem alhier van de Cleederen brachten die hy placht te draghen / als hy onder haer verkeerde / ende datse hem oock baden / de selve te willen ontfanghen/hem biedende veel ende seer goede Presenten. Cortês antwoorde (accepterende de giften) ende gaf te verstaen/dat hy den ghenen was/die zy seyden/waer mede zy seer wel te vreden bleven/ siende datse van hem soo vrientlijcken ende liestallich ghetracteert wierden / t'welcke (soo wel in dese als in ander saecken) in desen vroomdadigen Capiteyn prijsens weert was : ende soo sijn ontwoorp voortganck ghehadt hadde / t'welcke was / t'selve volck met goetheyt te winnen/ soo scheent datter de beste middelen voorghewent ende gheraeckt waren / die men soude moghen wenschen / om dat gheheele Landt met liefde ende vreedsamicheyt/ t'Evangelium onderdanich te maecken. Maer de sonde van die soo wreede doodslaghers ende Satans lijfs-eyghen/waren de castijdinghe van den Hemel vereysschende/ zijnde oock die van veel Spagnaerden niet weynich/ ende alsoo ist / dat de hooghe oordeelen Gods / de ghesontheyt van de lieden verstelt hebben / houwende eerst de verdorven Wortelen af. Ende soo/ghelijck als d'Apostel seyt/ t'quaet ende de verblintheyt van d'eene is gheweest / de salichеyt van d'andere. In effect / des anderen daeghs / nae de voorseyde Ambassaetschap soo zijn de Capiteynen / ende t'principaelste volck van de Vloot in den Ammerael ghecomen/ ende overleggende de saecke / ende verstaende hoe rijck ende machtich dat het Rijcke van Moteçuma was/lieten hen duncken/dat het van noode was/onder dat volck reputatie te vercrijgen/ van dappere ende vrome cloecke Helden/ende datse daer door (hoe wel zy weynich waren) souden ontsien/ ende binnen Mexico ontfanghen worden. Tot sulcken eynde/ dedense alle het Gheschut van de Schepen rontsom afschieten: ende om dieswille dat sulcx van d'Indianen noyt ghehoort of ghesien was gheweest/bleven soo verbaest ende verschrickt / ghelijck of haer den Hemel op't hooft ghevallen hadde. Daer nae / soo hebben hen de Soldaten gaen uytdaghen / om met haer te vechten : ende om dat het d'Indianen niet en dorsten onderstaen / soo hebben zy haer t'selve verweten/ende qualijck getracteert/ hen wijsende haer Rapieren/Lancien Rinck-Cragen/ Partuisanen ofte Hellebaerden/ende andere Wapenen/ waer mede zy haer seer verveert maeckten. d'Arme Indianen cregen hier door soo groote erghernisse ende verschrickinghe/ datse gantsch van opinie veranderden/seggende dat haren Coninck ende Heere Tolpicin daer niet met onder en quam/maer dat het Goden ende Vyanden waren / die om henlieden te vernielen quamen. Soo wanneer datse nu tot Mexico quamen/soo was Moteçuma int huys vande Verschare/ ende al eer datse hem d'Ambassaetschap brachten/ soo dede den ongheluckighen noch in sijn teghenwoordicheyt / een groot getal van Menschen sacrificeren/ doende met het Bloet der ghesacrificeerden/ de Ghesanten bedouwen ofte bespренghen / meynende dat hyse / met dese ceremonie / (diese in seer solennele Ambassaetschappen ghebruyckten) goet souden crijghen. Maer alle t'Relaes ende informatie van de ghedaente der Schepen / volck ende Wapenen ghehoort hebbende / bleef

Rom. 8.

 gantsch

gantsch ende t'eenemael confuys ende perplex : ende raet ghehouden hebbende/ en heeft gheen beter middel ghevonden/dan om t'ondersoecken/of hy d'aencomste van de selve Vreemdelinghen / door swarte Consten ende besweeringhen cost beletten. Plaghen haer dickwils met dusdanighe middelen te behelpen / want de ghemeynschappe diese met den Duyvel hadden / was seer groot/ met welcker hulpe zy oock menichmaels vreemde effecten te weegh brachten. Nu dan/soo vergaderden haer de Toovenaers / swarte-Constenaers ende Duyvel-besweerders : ende van Moteçuma ghepoort zijnde / namen op haer last / t'selve volck weder in haer Landt te doen keeren/ tot welcker eynde/ zy ghegaen zijn/op seeckere Oorden/ofte bestemde plaetsen/ (die haer/ om de Duyvelen te vermanen/ ende haer Const te gebruycken/ bequaem dochte) een dinck waerdich aen te mercken/deden al watse mochten ende costen / ende siende dat de Christenen gheenich dinck hinderlyck en was / zijn wederom tot haren Coninck ghekeert/ segghende / dat die lieden meer als Menschen waren / want daer en was niet een dinck van haer Tooverije ende Besweeringe/ dat haer yet beschadichde. Alhier begost hem Moteçuma te persuaderen / eenen anderen wegh te kiesen / ende veynsende met haer comste een goet ghenoeghen te hebben/ heeft over alle sijn Rijcke (seyndende) bevolen/ dat men de selve Hemelsche Goden / die in sijn Lant ghecomen waren / dienen ende onderdanich wesen soude. De gantsche Ghemeynte was seer verslaghen ende mistroostich / ende daer quamen veel vreede tijdinghen / hoe dat de Spagnaerden seer veel vraeghden nae den Coninck / nae sijn maniere van procederen / ende nae sijn Huys ende Goederen. Hier van wast/ dat hy hem boven maten seer beclaeghde/ende radende hem den sijnen/ende ander swarte-Constenaers/ dat hy hem soude verberghen/presenterende hem ter plaetsen te brenghen / daer hy van niemant ter Werelt ghevonden mocht worden. Heeft sulcx gheweyghert/ om dat het hem dochte/ een verachtheyt te wesen/ende nam voor hem/ dat te verbeyden/ al waert schoon dat hy daer om sterven soude /ende is eyntlijck van sijn Coninckx huys in een ander ghegaen / om de voorseyde Goden (ghelijck als zy-lieden seyden) in sijn Paleys te doen herberghen.

Het 25.Capit. Van der Spagnaerden comste in *Mexico*.

Myn meyninghe en is niet / te handelen/ van de daden der Spagnaerden/ die nieu Spagnen gewonnen (noch van de vreemde gheschiedenissen diese ghehadt) hebben/noch oock van de moet ende vroomheyt des onverwinlijcken Capiteyns Fernando Cortês, want hier van doch al genoech Historien ende Tractaten zijn : ende de gene die den selven Capiteyn Fernando Cortês gheschreven heeft aen den Keyser Carel de vijfde/ (hoe wel met een slechte stijl/ende vreemt van opgheblasentheyt) gheven ghenoechsame ghetuyghenissen van datter ghepasseert is / t'welcke veel ende seer waerdich was/ in eeuwige ghehcughenisse te blijven. Maer om alleenlijcken mijn intentie te voldoen / soo resteert daer te segghen / t'ghene dat d'Indianen van dese saecke zijn refererende/ t'welcke tot noch toe in geen Spaensche letteren ofte schrift ghestelt en is. Nu/ hebbende dan Moteçuma de tijdinghe van de victorie des Capiteyns/ende hoe dat hy vast/in sijn vereysch/aen quam trecken/hebbende verbont ghemaeckt met die van Tlascalâ sijn Hooft-vyanden / ende een straffe castijdinghe ghedaen over sijn vrienden die van Cholola , soo heeft hy hem ghemeynt te bedrieghen/

ghen / of te beproeven/ met voor uyt te seynden/ een van syn treffelijckste / met syn Wapenen ende Coninck eer-teyckenen / de welcke hem veynsde te wesen Moteçuma: welcke bedrogh ofte versieringhe/ den Marckgraef verstaen hebbende/ door die van Tlascalâ, die in syn gheselschap quamen/ heeft hem sulcx ontboden met een discrete berispinghe/ van dat hy hem hadde willen bedrieghen. Waer van Moteçuma seer versuft bleef / ende heeft met dese angst ende verbaestheyt (keerende syn ghedachten om ende weer om) wederom onderstaen/ de Christenen te doen afwijcken/ door middelen van Toovenaers ende Duyvel-besweerders/ tot welcken eynde / hyder veel meer vergadert heeft als d'eerste reys / haer dreyghende t'leven te benemen/ soose wederom quamen sonder t effectueren daer hyse om uyt sant. Zylieden beloofden sulcx te doen : ende daer ginck een groot Rot ofte schare/ van dese Duyvelsche Officianten / op de wegh van Chalco, (t'welcke was / daer de Spangnaerden nae toe/ende door moesten comen/ende climmende een hoochte opwaerts aen / soo is haer verschenen Tezcalipuca, (een van haer principaelste Goden) de welcke van't Spaensche Legher af quam/ zijnde ghecleet ghelijck als de Chalcas, hebbende de Borsten ghegort ofte opgheschort / met een Coorde van sparto, (een tuych daer men in Spagnen de Wijghecorven af breyt) die acht maels om t lijf ginck/ sach daer uyt / ghelijck als of hy uyt syn sinnen / droncken / moeploos ende dul gheweest hadde / ende comende by't Rot ofte schare van de Toovenaers ende Gochelaers / is stil bijhen staen / ende heeft daer met een groote toornicheyt ghesept : Waerom comt ghylieden weder hier ? Wat ist dat Moteçuma door ulieder middel soeckt ? Hy heeft hem te laet bedocht/ want het is al besloten/ dat men hem syn Rijcke/ syn Eere/ende al wat hy heeft / ontneme / door die groote tyrannijen/ die hy teghens syn onderdanen bedreven heeft / want hy en heeft niet gheregeert als een Heere/ maer als een Tyran ende Verrader. Hoorende dese woorden / soo hebben de Toovenaers verkent dat het haren Afgod was/ende hebben haer voor hem verootmoedicht / ende eenen steenen Altaer opghereght / bedeckende ende bestroeyende de selve met Bloemen / van die daer ontrent stonden. Maer hy hier gheen werck af maeckende / heeft haer weder bekeven / segghende : Waerom zijt ghy Verraders hier ghecomen ? Keert u/ keert u terstont wederom/ ende siet Mexico eens aen/op dat ghy weten meucht hoe't daer met af loopen sal. Ende men sept / datse haer (om Mexico te besien) omkeerden / ende saghent altemael in een louter Vyer ende Vlam staen branden/ ende hier mede is den Duyvel verdwenen. Ende om dat zylieden niet voorder aen dorsten passeren/ soo hebben zy t'selve Moteçuma te kennen ghegheven / den welcken voor een wijl tijdts (met syn ooghen nae der Aerden toe) niet een woort cost uytbrenghen / ende zijnde t'selve wat over heeft gesept : Nu wel aen / wat sullen wy doen/ soo ons de Goden ende onse vrienden niet te hulp en comen / ende datse eer onse Vyanden voorderlijck zijn ? Soo hebbe ick my dan gheresolveert / ende laten wy ons alsoo al te samen resolveren/ daer come af wat het wil / dat wy niet en sullen vluchten / noch en sullen ons oock niet verberghen/ noch eenighe vertsaechtheyt thoonen. Ick hebbe medelijden ende compassie met de Ouden ende Kinderen / die gheen Handen of Voeten en hebben om haer te beschermen. Ende dit ghesept hebbende / swiegh hy stil / om dat hem syn ghemoet begost t'overstulpen ende te beweghen. Eyntlijcken/beginnende den Marckgraef Mexico te ghenaecken/ soo heeft Moteçuma voor hem ghenomen/ vanden noot een deucht te maecken/ende is drie vierendeel mijls uyt de Stadt hem teghens ghetogen/ t'ontfangen/ comende met grooter Majesteyt : ende wordende ghedra-

ghedraghen op de schouderen van vier Heeren / hebbende over t'hooft / een verhemelt van Gout ende costelijcke Pluymen. Nu / ten tijden datse malcanderen ghemoetten / soo is Moteçuma afghestegen / ende hebben den anderen seer beleefdelijcken ghegroet. Ende Don Fernando Cortês heeft hem gheseyt / dat hy sonder swaricheyt soude wesen / dat sijn comste niet en was / om hem sijn Rijcke te benemen of te verminderen. Moteçuma heeft Cortês, met sijn met-ghesellen / gheherberght in sijn principaelste Paleys / dat seer heerlijck was / ende hy is selfs in een van sijn ander Huysen ghegaen. Den selven nacht / soo hebben de Soldaten 't Gheschut van blijdschap los gheschoten/ waer van d'Indianen (die sulcken musijck niet ghewoon waren) niet weynich en verschrickten. Des anderen daeghs/ soo heeft Cortês, Moteçuma ende de Heeren van sijn Hof doen vergaderen in een groote Sael: ende by een zijnde/ heeft haer (sittende in sijn Stoel) gheseyt/ hoe dat hy was een Dienaer / van een groot Heer ofte Vorst / die hem uytghesonden hadde/ om over de selve Landen goet te doen / ende weldaet te bewijsen / ende dat hy daer die van Tlascalâ (t'welcke sijn Vrienden waren) seer claeghlijck in ghevonden hadde/ van't onghelijck ende leet / dat hen die van Mexico altoos aenghedaen hadden/ ende dat hy begheerde te weten/ wie dat de schult hadde / om haer te vereenighen / ende van nu voortaen den anderen gheen quaet meer aen te doen / ende dat hy/ met sijn Broeders/ (verstaet de Spagnaerden) aldaer souden blijven / sonder eenighe schade te doen / maer souden haer eer in alles helpen daerse costen en mochten. Dede dat dese redenen van al te samen wel verstaen mochten worden/ waer toe hy sijn Tolcken ghebruyckte. T'welcke den Coninck ende d'ander Mexicaensche Heeren verstaen hebbende / zijn daer grootelijcken in verblijt ende gherust gheweest / nae't bewijs ende vriendtschappe diese aen Cortês, ende aen alle d'ander / thoonende waren. Vele hebben een opinie / datse (ghelijck als de saecke op den selven dach besloten bleef) seer lichtelijcken met den Coninck ende t'Coninckrijck ghedaen conden hebben/ al watse wilden / ende datse haer de Wet Christi ingheplant mochten hebben/ met groote voldoeninghe ende vreedsaemheyt. Maer Godts oordeelen sijn onbegrijpelijck / ende de sonden van beyde zijden veel / ende alsoo is de saecke oock seer verscheyden afgheloopen/ hoe wel dat Godt ten laetsten tot sijn intentie ghecomen is/ in te bewijsen barmherticheyt aen de selve Natie/ met het licht van sijn Evangelium/ hebbende eerstelijcken sijn oordeel ende straffe laten gaen over den ghenen/ die't voor sijn Goddelijcke Majesteyt verdient hadden. In effect/ daer zijn oorsaecken opghereesen/ waer door aen beyde zijden / quaet vermoeden/ clachten ende onghelijcken voorghewent wierden. Ende siende Cortês, dat het ghemoet der Indianen verbreemt was/ soo heeft het hem goet ghedocht / hen te verseeckeren met de handen te slaen aen den Coninck Moteçuma, ende hem ghevanghen te nemen/ ende in d'Ysers ofte Boeyen te setten/ een saecke die de Werelt te verwonderen gheeft / t'welcke een van sijn ander daden (daer hy sijn Schepen verbrande/ ende hem onder de Vyanden liet sluyten/ om te verwinnen of te sterven) wel ghelijck is. Het argste van allen/ was / dat hem Cortês (door oorsaecke van d'ontijdighe comste/ eener Pamphilo de Narvaes, tot Vera Cruz , om t'Lant oproerich te maecken) van Mexico moeste absenteren / latende den armen Moteçuma in handen van sijn Met-ghesellen / de welcke sijn discretie noch moderatie niet en hadden/ waer door/ dat de saecke ghecomen is/ tot een gantsche oproer ende tweedracht/ sonder eenighen middel van vrede.

Het

Het *26. Capit.* Van de doot van *Moteçuma*, ende hoe dat de Spagnaerden uyt *Mexico* scheyden.

IN Cortesens afwesen ofte absentie van Mexico, soo heeft den ghenen / die in sijn plaets bleef / voor hem ghenomen / een straffe te doen over de Mexicanen / ende was soo overdadich / ende daer wierden soo veel van den Adel omghebracht / (in een Mitote ofte Dans-spel diese int Hof ofte Paleys hielden) dat de gantsche Ghemeynte oproerich wert/ ende grepen/ met een verbolgen uytsinnicheyt/ de Wapenen in de hant / om haer te wreecken ende de Spagnaerts te dooden / ende alsoo wast / datse het huys besetten ende dapper benauden/ sonder dat haer de schade (diese van't Gheschut ende Voetboghen cregen / die seer groot was) yet toe costen doen/ om van haer voornemen af te staen. Volherden int selve veel daghen lanck/ ende benamen haer de Lijftochten / sonder daer yets ter werelt in of uyt te laten. Vochten met Steenen/ worp-Pijlen/ met haer maniere van Spietsen eñ Sweerden/ t'welcke Roede zijn/ daerse vier ofte ses seer scherpe Vlijmen ofte Scheermessen in hebben/ ende waren soodanich/ datter in dese furie ende oproerte (gelijck als de Historien verhalen) een Indiaen met een slach/ den gantschen hals ende t'hooft van een Peert gheheel met af maeyde. Alsse nu op eenen dach met sulcken opset ende verbolghentheyt waren vechtende/ soo hebben de Spagnaerden (om haer te stillen) Moteçuma, met een ander van de treffelijckste/ doen climmen boven op een plat van't huys/ beschut zijnde met de Rondassen ofte Schilden van twee Soldaten die met hem ginghen. Siende zy-lieden haer Heere Moteçuma, bleven al te samen stil staen/ eñ daer was terstont een groote silentie. Alsdoe soo seyde haer Moteçuma, door middel van dien anderen treffelijcken/ met luyder stemme/ datse haer souden bedaren / ende de Spagnaerden gheen Oorlogh aen doen : want dewijle dat hy ghevanghen was/ (ghelijck alsse wel saghen) soo en cost het haer niet profiteren. Hoorende dit selve een cloeckmoedich Jongelinck/ genaemt Quicuxtemoc, den welcken zy onder haer al gehandelt hadden/ voor Coninck op te werpen/ riep weder met luyder stemme tot Moteçuma, dat hy hem wel mocht gaen versien als een stuck Schelms/ nademael dat hy soo bloohertich geweest was/ datse hem doch alsnu niet meer ghehoorsaem souden wesen / maer souden over hem soodanighen straffe doen/ als hy verdient hadde/ ende noemden hem / tot meerder schande / een Wijf te wesen. Dit ghesept hebbende/ spande hy sijn Boghe / ende begost hem met Pijlen nae sijn Lijf te schieten/ ende de Ghemeynte begonst weder aen met Steenen te werpen/ ende haer storm te vervolghen. Daer wort van velen ghesept/ dat Moteçuma op dese reys met een steenworp getreft wiert/ daer hy van sterf. Maer d'Indianen van Mexico bevestigen/ dat sulcx niet waer en is/ dan dat hy daer na/ de doot gestorven is/ die ick terstont verhalen sal. Als hem Alvarado ende d'ander Spagnaerden/ soo benaut ende beset saghen/ hebben ghesonden aen den Capiteyn Cortês, om hem te doen weten/ t'groot perijckel daerse in waren. Ende hebbende hy/ met een wonderlijcke behendicheyt ende cloeckheyt / de dinghen van Narvaes gheremedieert/ ende t'meesten deel van sijn volck tot hem ghecregen/ is met grooter haest/ ende spoedighe dachreysen / nae Mexico den sijnen te hulpe ghetrocken/ ende nemende den tijt waer/ dat d'Indians rustende waren/ want 't was haer gewoonte/

woonte/datse in haer Oorlogh van alle vier dagen/ een rusteden/ is met practijcke ende ghewelt soo verre ghecomen/dat hy hem ghevocht heeft tot by den sijnen/int Coninckx Paleys/daer hen de Spagnaerden sterck ghemaeckt hadden/waerom sy veel vreuchden ende blijtschap bedreven/ende alle het Gheschut los schoten. Maer om dieswille/ dat d'uytsinnicheyt der Indianen meer ende meer aen wies / sonder datter eenige middelen warē/om haer te vreden te stellē/eñ dat haer de Lijftochten t'eenemael begonsten te ghebreecken / siende oock datter gheen hope en was / van haer langher te moghen verweeren/ soo heeft den Capiteyn Cortes voor hem ghenomen / daer op eenen nacht al blindelingh ende bedecktelick uyt te trecken / ende hebbende ghemaeckt eenige houten Bruggen/ om te passeren over twee seer groote ende periculeuse Water-tochten ofte stroomen/ is met grooter stilheyt des middernachts daer uyt ghetrocken / ende hebbende al een grooten hoop van't Volck ghepasseert over d'eerste Water-tocht ofte stroom/ soo zijnse ontdeckt ghewozden door een Indiaensche Vrouwe/de welcke seer luyde begonst te roepē/ hoe dat haer Vyanden wech liepen / op welcker gheluyt de gantsche Ghemeynte t'samen liep/ ende met een dappere furie/daer op aen vielen/in sulcker voeghen/datter/int passeren van de tweede Water-tocht/ soo ghewant als overtreden/over de drie hondert ter neder ghelept wierden / ende doot bleven / ter plaetse daer hedensdaeghs een Cluyse staet/ de welcke (onbehoorlick ende sonder reden) van de Martelaren ghenaemt wort. Daer warender veel/die/om haer Gout ende Juweelen/ diese haddē/ te bewaren/ t'lijf verloren. Andere die haer selfs vertoefden om sulcx op te rapen ende met te brenghen/ wierden van de Mexicanen ghevanghen genomen/ende seer wreedelijcken voor hare Goden gesacrificeert ofte opgeoffert. Den Coninck Moteçuma wiert van de Mexicanen doot ghevonden/ zijnde/ nae datse segghen/ met Pongnaerden doorsteecken. Ende haer opinie is/ dat hy op den selven nacht/ met meer andere der voornaemste/van de Spagnaerden/omgebracht is geweest. Den Marckgraef/ seyt eer/ int Relaes ofte Tractaet dat hy aen den Keyser sandt/ dat hem de Mexicanen/op den selven nacht/ een Soon van Moteçuma, met meer andere Edellieden/ die hy met hem brachte/ gedoodt hebben: ende seyt oock/dat haer allen den rijckdom/van Gout/Silver ende Ghesteenten/ diese met haer droeghen/ int Lack ofte Meyr gevallē is/sonder dat sulcx opt weer te voorschijn quam. Nu/ t'mach wesen hoe dat het wil/ Moteçuma is ellendelicken voleynt/ende heeft van sijn groote opgheblasentheyt ende tyrannije gherechtelicken betaelt/t'gene dat hy aen't oordeel van den Heere der Hemelen wel verdient hadde / want comende sijn Lichaem in handen der Indianen/en wilden hem niet alleen gheen Coninckx/ maer noch oock geen gemeynen Mans uytvaert ofte begraeffenisse doen/ verwerpende t'selve met een groote versmaetheyt eñ gramschappe. Een van sijn Dienaers hebbende mededoogentheyt met soo veel onghevals van eenen Coninck/ die te vooren ontsien/ende ghelijck als een Godt/aengnebeden was/ maeckte daer ergheus een Vyercuyl/ ende verbrant sijnde/leyde hy sijn Assche/ soo gelijck als hy best mocht/ op een plaets/die ghenoech veracht was. Nu/keerende op de Spagnaerden/die't ontquamen/ passeerden een seer grooten armoet ende moeyten/ want d'Indianen waren haer verbolghende/met een obstinaet ghemoet/twee ofte drie dagen lanck/ sonder datse haer een ooghenblick lieten rusten ende sy-lieden waren soo seer ghevexeert van honger / datter seer weynich Granen van Mays omgedeelt wierden voor haer eten. De Tractaten der Spagnaerden ende van d'Indianen comen over een/van hoe datse onsen Heere alhier miraculeuslic verlost heeft/haer beschermende de Moe-

de Moeder der barmhertichept/ ende Coninginne der Hemelen/ Maria, seer wonderbaerlick op een Berghske/ drie Mylen van Mexico, al waer hedensdaeghs een Kercke ghefundeert is/ tot een gedachtenis van't selve/ gheintituleert/ Ons Liefvrouwen der bystant ofte hulpe. Quamen by haer Vrienden die van Tlascalâ, al waerse haer weder oprusten ende versaghen/ ende hebben met haerlieder hulpe/ als oock met de wonderbaerlicke cloecksinnichept eñ goet belept van Fernando Cortês, t'Oorlogh wederom teghens Mexico aenghevanghen/ soo te Water als te Lant/ ende hebben eyntlick/ met de inventie der Berganthnen ofte Roey-Jachten/ diese op't Lack ofte Meyr toerusten/ ende daer nae door veel Veltslagen/ ende meer als t'festich periculeuse strijden/ de Stadt t'eenemael comen te veroverẽ ende in gheereghen/ op den dach van S. Hipolito, den derthienden Augusti/ van 't Jaer 1521. Den laetsten Coninck der Mexicanen hebbende seer hartneckelicken t'Oorlogh uytghevoert/ is ten laetsten ghevanghen gheeregen in een groote Canoa ofte Schuyte/ daer hy't met meynde t'ontcomen/ ende gebracht zijnde/ met andere van de treffelickste/ door Fernando Cortês, soo is het Coninckxken/ met een vreemde cloeckmoedichept/ (een Poingaert uyt treckende) tot Cortês gecomen/ ende heeft hem ghesept: Jck hebbe tot noch gedaen alle het ghene dat ick ghemogen hebbe/ tot een bescherminghe van den mijnen/ soo en ben ick alsnu niet meer schuldich/ als u dit te geven/ op dat ghy-der my terstont met ombrengt ende doodet. Cortês antwoorde/ dat hy hem niet en begheerde te dooden/ noch dat syn meyninghe niet ghe-weest en was om haer te beschadighen/ maer dat het haerder soo sotten hartneckicheden schult was/ soo veel quaets eñ verderf gheleden te hebben/ want het was haer wel indachtich hoe veel maels datse haer de vrede ende vrientschappe aengeboden hadden. Dit gesept hebbende/ liet hem bewaren ende seer wel tracteren/ met alle d'ander meer die daer afgecomen ende ghesalveert waren. In dese Conqueste ofte Overwinninghe van Mexico, zijn ghe schiet veel wonderbaerlicke dinghen/ ende ick en houdet voor gheen leughen noch verheffinge/ t'ghene dat gesept wort/ van de gene die schrijven/ hoe dat Godt de saecken der Spagnaerden met veel miraeckelen te baet ghecomen is/ ende sonder hulpe ende faveur van den Hemel/ soo wast onmoghelijcken ghewee st/ soo veel swaricheden over te comen/ ende t'gheheele Landt/ door't belept van soo weynich volcx/ te slechten ende t'onder te brenghen: want al hoe wel dat wy-lieden sondaren/ ende sulcken hulpe onwaerdich waren/ soo was nochtans de saecke voor Godt/ de glorie van ons geloof/ ende de weldaet van soo veel duysenden van Zielen (gelijck als den Heere van de selve Natie ghepredestineert ofte vercorẽ hadde) vereysschende datter/ om de veranderinge die wy sien/ middelen voorghewent worden/ die boven de natuer ende eyghen waren/ van den ghenen/ die de Blinden ende ghevangenen tot sijner kennisse roept/ ende haer met sijn heylich Evangelium is gevende/ t'licht ende de vrpichept. Ende op dat dit selve best gheloof t ende verstaen mach worden/ soo sal ick sommige exempelen verhalen/ die my op dese Historie te propoost duncken te comen.

Het 27. *Cap.* Van sommighe Miraeckelen die Godt in *Indien* ghewrocht heeft, tot een hulpe van't gheloof, ende sonder verdiensten der ghener diese uytgherecht hebben.

SAnta Crus de la Sierta (ofte t'heylige Cruys van't Gebergh-te) is een seer verre gheleghen ende groote Provincie int Rijcke van Peru, de

 welcke

welcke nabuerschap heeft/met verschepden ongheloovighe Natien/die tot noch toe t'licht van't Evangelium niet ontfangen hebben/ soo zy't van den tijt af (datter de Vaders van ons gheselschap met sulcken intentie nae toe ghetrocken zijn) niet aenghenomen en hebbē. Doch die vande voorseyde Provincie/zijn alt'hans Christenen/ eñ daer zijn Spagnaerden/eñ een groote menichte van gedoopte Indianen in. Op wat maniere datter nu de Christenheyt eerst in gecomē is/ was aldus: Een Soldaet/van een ongheregelt ende moetwillich leven/in de Provincie van de Charcas, de welcke hem / door vreese van't gherecht (die hem om syn misdaden vervolghde) seer verde te landewaerts in begaf/wiert van de Barbarische ofte ongheloovigen/ van't selve Landt/ in behoet opghenomen. Ende siende desen Spagnaert/dat dese lieden een groot ghebreck van Water leden/ende datse/om reghen te crijghen/veel superstitien (ghelijck het haer gebruyck is) aenrechten/heeft haer ghesept/ dat soose wilden doen t'ghene hy haer seyde/dat het terstont soude reghenen. Zylieden presenteerden haer/dat seer ghecerne te willen doen. Hier mede dan/ soo maeckte den Soldaet en groot Cruys/ende rechtent overeynt/ende beval haer/datse aldaer souden aenbidden/ ende Water eyschen / t'welcke zylieden alsoo deden/ een dinck dat wonderbaerlick is : daer stortten terstont soo grooten menichte van Regenwater/ dat d'Indianen soo grooten devotie tot het heylich Cruys creghen / datser in alle hare nooden haer toevlucht op namen/ ende t'ghenē vercreghen datse eyschten : jae soo veel / datse hare Afgoden quamen onder de voet te werpen / t'Cruys voor een Wapen ofte Eer-teycken droeghen / ende Predicanten eyschten / om haer te laten onderwijsen eñ Doopen / waerom de selve Provincie noch tot hedensdaeghs geintituleert ofte ghenoemt wert Sancta Crus de la Sierra , (dat is t'heylighe Cruys van't Ghebergthe. Maer op dat men sien mach/ door wien dat Godt dit wonder teycken ghewrocht heeft / soo is te weten / dat comende den selven Soldaet (nae dat hy etlijcke Jaren dese miraeckelen van Apostel ghedaen hadde / sonder syn leven te beteren) in de Provincie vande Charcas, ende rechtende wederom syn schelmerye uyt/ is in Potosi openbaerlick aen de Galgh ghehangen : daerom soo moest (den ghenen die dit altemael schrijft/ als een saecke die kennelick/ ende in sijnen tijt ghebeurt is) hem seer wel ghekent hebben. In de vreemde Peregrinatie die Cabeça de Vaca (ofte t'Koeyen-Hooft / den ghenen die naemaels Gouverneur in Paraguy gheweest is) gheschreven heeft/van't t'ghene dat hem int Lant van Florida geschiet is/ met twee of drie Mackers/zijnde daer/ van een Armada ofte Vlote/ alleen ghebleven/dwalende thien jaren lanck/door Barbarische Landen. Ende doorloopende t'selve Lant tot aen de Suyder Zee toe/vertelt/ende is oock een gheloofwaerdich Autheur/ hoe datse van de Barbaren ghedwongen waren/haer van seeckere Cranckheden te ghenesen/ ende soose sulcx niet en deden/ dreyghdense haer t'leven te benemen. Ende hoe wel dat zy gantsch gheen ervarentheyt/ noch oock eenighe ghereetschap tot de Medecijnen en hadden/ soo maecktense haer (door den noot ghedwonghen wesende) Evangelische Medecijnen / lesende de Kerckelijcke Ghebeden/ende maeckende het teycken des Cruyces daer over/ eñ quamen de selve Crancken daer met te genesen/met welcker nieu mare zy't selve Ampt moesten achtervolghen / door alle de Vlecken ende Steden die ontelbaer waren / comende haer de Heere wonderlick te bate/ in sulcker voeghen/dat zijder haer selfs van verwondert/ dewijle datse niet meer als lieden van een ghemeyn leven waren/zijnde den eenen van haer noch oock een Swart. Lançero , is in Peru een Soldaet gheweest/ ende men en weet oock van hem anders gheen weerdicheyt meer / dan dat hy een

Soldaet was. Desen ghenas de Wonden op de staende voet / alleen met seeckere goede woorden / ende het teycken van't Cruys daer over te slaen / waer uyt datter een ghemeyn spreeckwoort voort quam / Den Psalm van Lançero. Ende worden den selven gheexamineert van den genen die d'authoriteyt in de Kercke hebben / soo is sijn Ampt ende daet gheapprobeert / ofte voor goet bekent ghewordden. Ten tijden dat de Spagnaerden in de Stadt van Cusco belegen / ende in soo grooten benautheyt waren / dat het haer / sonder eenighen bystant van den Hemel / niet moghelick en was / daer van bevrijt te worden / soo wort daer van ghe loof weerdighe Persoonen vertelt / ghelijck als ick het selfs gehoort hebbe / dat werpende d'Indianen met Vyer-Pijlen op het Dack van de Wooninghe der Spagnaerden / (t'welcke was / daer alsnu de groote Kercke staet) wesende t'selve Dack van een seecker Stroo / t'welck men aldaer Chicho noemt / en quam noch noyt t'ontsteecken of yet te branden / want een Vrouwe / die daer boven om hoogh was / dede het Vyer terstont uyt / ende dit wiert ooghenschijnlicken van de Indianen aengheſien / ghelijck als zy't met verwonderinghe nae ghesept hebben. Door veel Tractaten ende Historien die daer zijn / weetmen voor seecker / dat (in verscheyden Veltslagen die de Spagnaerts gehadt hebben / soo in nieu Spagnen als in Peru) de wederpartije der Indianen / in de Locht ghesien hebben / een Ridder met een Sweert in de hant / ende sittende op een wit Peert / die voor / ofte met de Spagnaerden was vechtende / waer van de veneratie ofte eerbiedinge / die men den glorieusen Apostel S. Iacob over alle de Landen van Indien gheeft / altoos ende alsnu noch soo groot is gheweest. Op andere tijden saghense / in diergelijcke benautheden / 't Beelt van ons Lief vrouwe / van wiens de Christenen / in die Contreyen / onvergghelijckelijcke weldaden ontfanghen hebben. Ende soo men dese Hemelsche wercken altemael op't breet wilde verhalen / ghelijck alsse ghepasseert zijn / soude een seer lanck Relaes vallen: het is ghenoech dit selve gheroert te hebben / met d'oorsaecke van de vrientschappe die de Coninginne der glorie aen den onsen verthoont heeft / ten tijden datse van de Mexicanen soo seer benaut ende vervolght waren / t'welcke altemael gesept is / op dat men verstaen mach / dat onsen Heere sorgh ghedragen heeft / om t'Christelijcke Ghelooſ ende Religie voor te staen ende behulpich te wesen / beschermende den ghenen die't haer professie was / hoe wel dat zylieden by avontuer / door haer wercken soodanighe Hemelsche weldaden ende hulpe niet en waren verdienende. Dit selve is oock ghelijckelijck goet / op dat men alle de dinghen / van de eerste Overwinners van Indien, niet soo absolutelijcken en verdoeme of verworpe / ghelijck als sommighe ghelcerden ende Religieusen (doch sonder twijffel met eenen goeden yver / maer al te veel) ghedaen hebben. Want al hoe wel dat den meesten hoop gheweest zijn / gierighe / roeckeloose / en seer onwetende Lieden in de maniere van procederen / die men onder d'ongheloovighen (die de Christenen noyt te cort ghedaen hadden) behoorde te hebben / des niet teghenstaende / soo en mach men insghelijcx niet ontkennen / datter oock / van weghen d'ongheloovighen / veel boosheyts ende quaets tegens Godt ende den onsen bedreven is gheweest / die haer tot wreetheyt en straffe veroblıgeert ende gepoort hebben. Ende t'ghene dat noch meer is / soo heeft den Heere van allen / (hoe wel dat de gheloovighen / Sondaren waren) haer saecke ende partije willen voorstaen / tot welvaert der selver ongheloovighen / de welcke haer daer nae / door dese occasie / tot het heylighe Evangelium souden bekeeren / want Godes weghen ende raetslaghen / zijn hoogh ende wonderbaerlick.

Het *28.Capit.* ende t'laetste, Van de gheleghentheyt ofte ghestaltenis, die de Goddelijcke voorsienicheydt, in *Indien* gheordineert ofte gheschickt heeft, om de Christelijcke Religie daer incomste te hebben.

Wil dese Historie van Indien volEynden/ met te verclaren/ de wonderbaerlijcke schickinghe/ waer door dat Godt/ d'incomste van't Evangelium/int selve Lant/gedisponeert ende bereyt heeft/ t'welcke grootelijcken t'aenmercken staet/ om de wijsheyt ende goetheyt des Scheppers daer door te lovē ende groot te maecken. Door't Relaes ende t'Discours dat ick in dese Boecken ghescreven hebbe / soo mach van elc een verstaen worden dat de selve Rijcken/soo wel in Peru als in nieu Spagnen, ten tijden dat daer de Christenen in quamen / gecomen waren op't alderhooghste/ ende op d'uyterste Palen van hare macht. Want d'Ingas waren in Peru besittende/ t'Landt van't Rijcke van Chile af/ tot voorby dat van Quito, t'welcke zijn duysent Mijlen weeghs: ende hadden soo grootē dienst ende rijckdom van Gout/ Silver/ ende alle costelijckheyt. Ende in Mexico regneerde Moteçuma, van de Noort-Zee af / tot aen de Suyder-Zee toe / wordende ontsien ende aenghebeden/ niet als een Mensche/ maer als een Godt. Op desen tijdt soo oordeelde den Alderhooghsten/dat dien Steen van Daniel , die de Rijcken ende Monarchijen der Werelt aen stucken brack/van ghelijcken soude breecken/ die van d'ander nieuwe Werelt. Ende soo ghelijck als de Wet Christi voor den dach quam / ten tijden dat de Monarchije van Roome ghecomen was op sijn alderhooghste/ alsoo ist in ghelijcx gheschiet in de Westersche Indien , ende is voorwaer gheweest / een opperste voorsienicheyt ende schickinghe van den Heere / want zijnde in de Werelt een Hooft ēn tijtlijck Heere/ (ghelijck alst van de ghewijede Doctoren aenghemerckt wort)was d'oorsaecke / dat men het Evangelium seer lichtelijcken mochte verghemeynschappen/ aen soo veel volcx ende Natien. T'selve is van ghelijcken in Indien toegheгaen / al waer de comste ende kennisse Christi / aen de Hoofden van soo veel Rijcken ende Volckeren / d'oorsaecke gheweest is / dat die seer lichtelijcken over alle de selve verspreyt wiert. Oock mede/soo staet hier noch een bysonder dinck t'aenmercken / te weten / dat soo ghelijck als de Heeren van Mexico ende Cusco de Landen quamen t'overwinnen/ alsoo quamen zy daer oock hare tale in te voeren : want al hoe wel datter waren/ ende noch zijn/ seer groote verscheydenheden van bysondere ende eyghen talen/ niet tegenstaende soo was/ende is noch heden daeghs de Hoofsche tale van Cusco wel over de duysent Mijlen int ghebruyck. Ende die van Mexico en moet niet minder wesen het welcke (om de Predicatie te verlichten/ten tijden dat de Predicanten met de kennisse der talen(gelijck in voortijden/niet begaeft en zijn) niet weynich/ maer seer veel gheproffiteert heeft. Hoe grooten behulp dat de grootte van de voorschreven Rijcken gheweest is / tot de Predicatie ende bekeeringhe der lieden / mach / van die't begheert / ghesien worden / aen de meeste swaricheyt die men ondervonden heeft / in te brenghen tot Christum / d'Indianen die gheen een Heere en erkennen/ghelijck als ghesien mach worden int Lant van Florida, in Brasilien , in de Gheberghten van d'Andes , ende op ander duysent Contreyen/ al waer men in vijftich Jaren soo veel niet gheeffectueert ofte uytghercht heeft/

heeft/als in Peru ofte nieu Spagnen, in min als vijf Jaren. Soo men nu wil segghen/ dat den rijckdom van't selve Landt / sulcx veroorsaeckt heeft / en ontken ick niet / doch evenwel soo en waert niet moghelick gheweest de selve rijckdom te besitten ende te verwaren/soo daer gheen Monarchie gheweest ware. Ende dit selve is een schickinghe Gods/ dat men (in den tijt dat wy Evangelische Predicanten/ soo cout ende gebreckelijcken van gheest zijn) Cooplieden ende Soldaten vint/die met den brant ofte yverichept der begheerlijckheyt ende t'ghebiet / soeckende ende vindende zijn/ een nieu volck/ daer wy met onse Coopmanschappen moghen incomen. Want soo ghelijck als S. Augustijn seyt / soo is de Prophecie van Esaie vervult/van dat hem Christi Kercke/niet alleen en verbreyt/aen de Rechter/maer insghelijcx oock aen de slincker cant/ t'welcke is/ ghelijck als hy selfs verclaert/ aen te nemen ofte te vermeerderen door Wereltsche ende aertsche middelen van Menschen/de welcke meer haer selfs/als Jesus Christus soecken. Is van gelijcken een groote voorsienichept Gods gheweest/ dat d'eerste Spagnaerden hulpe gevonden hebben/aen de selve Indiané/ende datter partijschap ende een groote oneenichept onder was. In Peru ist altoos claer ende blijckelick / dat d'oneenichept van de twee Broederen/ Athaualpa ende Guascar, (zijnde den grooten Coninck Guajnacâpa onlangs gestorven) den Marckgraef Don Francisco Piçarro, ende de Spagnaerden/ incomste ghegheven heeft/om datse verontledicht waren/ in malcanderen Oorlogh aen te doen/ ende elck een versochte haer te vrient te hebben. In nieu Spagnen en is het niet minder ondervonden / dat den bystant ende hulpe van die van de Provincie van Tlascalâ, (om d'eeuwighe vyantschap / diese met de Mexicanen hadden) den Marckgraef Don Fernando Cortês, ende den sijnen/de victorie ende Heerlijckhept van Mexico gaf/ende sonder dat/ soo wast onmogelijcken gheweest/ de selve ghewonnen/ noch haer oock op't lant te mogen onthouden hebben. Soo wie dat d'Indianen in weynich hout ende oordeelt/ dat men/ met het voordeel die daer de Spagnaerden over hebben van Persoonen / Peerden/ offensive ende defensive Wapenen/ wel alle Landen ofte Natien der Indianen souden moghen overwinnen/is seer bedroghen. Daer is Chile, ofte om beter te segghen/ Arauco ende Tucapel, t'welcke twee Valleyen zijn/ende is over de 25. Jaren(hoe wel dat men daer eenen daghelijckschen ende continuelijcken strijt teghens voert/ ende sijn uyterste best doet/ sonder datter nochtans onse Spagnaerden by nae een voet lants connen af winnen: Want als zy maer eens de vrees van de Peerden ende Roers verloren hebben/ ende te weten comen/dat de Spagnaerden insgelijcx van een steenworp ende van een Pijl ter neer vallen ende gequetst connen worden/ soo worde daer de Barbaren soo in verhart/datse door de Spietsen heen loopende/ haer seyt comen uyt te rechten. Hoe veel jaren zijnt wel/dat men in nieu Spagnen volck opghemaeckt ende teghens de Chichimecos ghestreden heeft / t'welcke een weynich naeckte Indianen zijn/ die alleenlick met Pijlen ende Boghen omgaen/ sonder datmense tot op den huydigen dach heeft connen verwinnen/maer worden eer alle daeghs stouter ende onvertsaghder. Nu/ de Chuchos, Chiriguânas, Pilcoçones, ende alle d'ander van d'Andes, en isser de fleur van Peru met soo grooten ghereetschap van Wapenen ende volck (ghelijck wy ghesien hebben) niet nae toe ghetrocken? Wat hebbense uytgherecht? Met wat winst zijnse wederom ghecomen? Quamen wederom niet weynich/ te vredé ende blij wesende/van dat zy daer met het leven af gecomen waren/ hebbende by naest alle haer Bagagie ende Peerden verloren ende achtergelaten. Niemant en late hem duncken/als hy Indianen hoort

August. lib. 2. de con. Euangel. cap. 36.

hoort noemen/dat hy daer door verſtaen moet/dat het lieden van Hout/ of uyt een Boom gehouwen zijn/eñ ſoo niet/mach het comen beſoecken eñ ondertaſten. Laet de glorie ofte eere gegeven worden/dieſe toe comt/ t'welcke principalijcken Godt/ eñ ſijn wonderbaerlijcke ſchickinge is. Want ſoo hem Moteçuma in Mexico, eñ den Inga in Peru, te weer geſtelt hadden/ om de Spagnaerden d'incomſte te beletten/Cortês eñ Piçarro (hoe wel dat het excellente Capiteynen waren) ſouden daer weynich toe geholpen hebben/ om voet op't lant te crijgen. De groote ſubjectie eñ gehoorſaemheyt/die d'Indianen tot hare Coningen eñ Heeren hadden/ en is oock geen cleyne hulpe geweeſt/om Chriſti Wet aen te nemen eñ t'ontfangen/eñ de ſelve dienſtbaerheyt eñ ſubjectie/dieſe den Duyvel/ſijn tyrannije/eñ een ſoo ſwaren jock onderworpen waren/was een ſeer excellente gheleghentheyt/voor de Goddelijcke wijſheyt/ om de ſelve miſbruycken tot het goet te proffiteren/ pluckende ſijn goet van een anders quaet/dat hy ſelfs niet geſaeyt en heeft. Het is een dinck/dat ſlecht eñ gewis is/datter geenich volck vande Weſterſche Indien bequamer geweeſt(als oock noch) zijn/om t'Evangelium aen te nemē/als de gene/ die haer Heeren alderonderdanichſt waren/eñ den meeſten laſt gedragen hebbē/ſoo van tribuyten/diēſtbaerheyt/ als van Godſdienſtē eñ gebruycken der doodē ofte begraeffeniſſen. Alle het gene dat de Mexicaenſche Coningē/eñ die van Peru,beſetē hebben/ is hedenſdaeghs t'alderbeploeghſte van de Chriſtenheyt/eñ daer de minſte ſwaricheyt ghevonden wort/in de politijcke eñ Geeſtelijcke regeeringe. Het ſwaerlaſtich eñ t'onverdragelijck jock van des Satans Wettē/Sacrificien eñ Ceremonien/ warē de ſelve Indianen (als vooren geſeyt is) alſoo moede af te verdragen/datſe hen onder haer beraetſlaeghden/een ander Wet eñ Goden te ſoecken/om te dienen. Eñ alſoo heeft haer oock Chriſti Wet/gedocht(eñ noch dunckē) te weſen rechtveerdich/ſachtmoedich/reyn/goet/gelijck ofte effen/eñ gantſch en al vol weldaden. Eñ t'gene dat in onſe Wet ſwaer valt/ (t'welcke is/ſoo groote/hooghe eñ verborgen miſterien te gelooven/wiert onder deſe lieden ſeer lichtelijcken ingeplant/om dieſ wille dat haer den Duyvel/ander ſwaerder/eñ noch oock de ſelve dingen/die hy van onſe Evangeliſche Wet ontſtelende/ vergemeynſchapt eñ dienſt gemaeckt hadde/ gelijck als ſijn maniere van't Nachtmael t'ontfangen/biechten/aenbedinge van drie in een/eñ ander diergelijcken/eñ zijn/tot ſpijt vanden Vyant/dienſtich geweeſt/datſe wel en te degen met de waerheyt aengenomen mochten worden/ van de gene dieſe met de leugen ontfangen hadden. Godt is in alles wijs eñ wonderbaerlick/verwint den tegenſtrijder met ſijn eygen geweyr eñ Wapenen/vangt hem met ſijn ſtric/eñ onthalſt hem met ſijn eygen ſweert. Eyntlijcken/ ſoo heeft onſer Godt (die deſe lieden geſchapen/eñ ſoo langen tijt/ſoo't ſcheen/vergeten hadde/eñ als de gheluckige ure gecomen was) willen doen/dat de ſelve Duyvels/vyanden der Menſchen/(die valſchelicken voor Goden gehouden wierden) tot haerder ſpijt/ getuygeniſſe moeſten geven/der comſte van de warachtige Wet/van de macht Chriſti/eñ van de triumphe ſijnes Cruyces/gelijck als het door de boven-verhaelde Voorboden ofte Spoken/Prophecyen/Teyckenen/Prognoſticatien/eñ door veel ander dingen/die daer in Peru, eñ op verſcheyden Contreyen/gebeurden/ warachtelijcken gebleecken is/ eñ de ſelve Indiaenſche Gochelaers eñ Wijſen/ Miniſteren des Satans/ hebben t'ſelve beleden eñ bekent. Eñ men en cant oock niet ontkennen/want het is openbaer eñ kennelick ghenoech voor de Werelt/ hoe dat ter plaetſen daer men t'Cruys geſtelt/Kercken/ende Chriſti naems belijdinge heeft/den Duyvel niet eens en derf kicken/eñ geceſſeert en te niet zijn/alle de t'ſamen-ſpraecken/Oraculen antwoordē/

eñ ſicht-

en sichtbaerlijcke verschijningen/die daer onder alle syn ongeloobigen so ordinaris en gemeyn waren. En so daer noch hedensdaeghs eenich van syn vermaledyde Ministeren yet van't selve is genietende en in gebruyck heeft / is daer yewers in de Speloncken ofte Holen/en op verborghen ende seer heymelijcke plaetsen / gantsch end' al uyt de wegh/en vreemt van den naem en handelinge der Christenen. Den alder-opersten Heere zy gebenedijt voor syn groote barmhertichheden/ en voor de glorie van sijnen H. Name. Voorwaer so de gene die dese lieden in't wereltlijc als ooc int geestelijc/regeeren/haer(gelijck als hen Christus gegeven heeft een Wet en Jock die sachtmoedich en verdragelijck is / met eenen lichten last)niet meer lasts op en leyden/alsse wel verdragen mogen/gelijc als de Cedullen ofte Schriften des goeden Keysers/ saliger gedachten/vermelden en bevelen. Ende soo gelijckelijck niet het selve/noch ten minsten de helft van de sorge ware/om den genen tot haerder salichept behulpsaem te wesen/die ons met haer arm sweet en arbeydt zijn proffiterende/soo soude de vreedsaemste en geluckichste Christenheyt der Werelt wesen. Onse zonden en geven ons dicwils geen plaets tot meerder weldaet/evenwel so segge ic hier mede/t'gene dat de waerheyt/ende voor my seer seker is/dat alhoewel dat d'eerste incomste des Euangeliums op veel plaetsen niet geweest en is/met de Christelijcke eenvoudichheyt en behoorlijcke middelen/so heeft nochtans de goetheyt Godts uyt het selve quaet/goet getrocken/en gedaen dat de subjectie ofte onderdanichept der Indianen/geweest is tot haerder volcomen remedie en salichept. Laet gesien worden/alle het gene dat in onse tyden op een nieu in Oosten en Westen tot de Christenheyt aengehaelt is/en laet gesien worden/hoe weynich sekerheyt en bystant/datter int geloof en Christelijcke Religie geweest is/ter plaetsen daer de nieuwe bekeerden volcomen vryicheyt gehadt hebben/ om hen nae haerder eygen wyse wille te disponeren ofte te reguleren. Onder d'Indianen/die de Christenheyt onderworpen zijn/neemt het/sonder twijffel / in wasdom en verbeteringe aen/brengende alle daegs meer vruchten voort/en onder andere/ van andere qualiteyten en geluckiger beginselen/comt het te vervallen/en is vast dreygende tot een vernielinge. En hoewel dat de beginselen in de Westersche-Indien moeylijcken geweest zijn/so en heeft daerom nochtans/den Heere niet gelaten(daer terstont heen te schicken/seer goede Werck-gasten van syn getrouwe Ministeren en H. Apostolische mannen/gelijck als daer geweest zijn / broeder Marten van Valencien/Franciscaner / broeder Dominicus van Betanços, Dominicaner/broeder Jan van Roa, Augustijner/met andere Dienstknechten des Heeren/die heylichlijcken geleeft/en dinghen uytgerecht hebben/die s'menschen macht te boven gingen. Desgelijcx/ wijse heylige Prelaten, en seer gedencweerdige Priesters/van de welcke wy niet alleenlijc en hooren merckelijcke mirakelen en eygen Apostelsche daden/ maer hebben haer noch oock in onsen tyden in de selve graet gekent/en selfs gemeynschap met gehadt. Maer dewijle dat mijn intentie nu anders niet geweest en is / als te handelen t'gene dat d'eygen Historie der voorschreven Indianen is beroerende/tot op den tijt dat het den Vader onses Heeren Iesu Christi goet gedocht heeft/haer t'licht van syn woort te vergemeynschappen/en wil niet voorder passeren/latende t'discours van't Euangelium inde Westersche-Indien, tot op een ander tijt/ofte voor een beter vernuft. Biddende den oppersten Heere van alles/en aen syn dienaers/hertgrondelijcken te willen bidden aen syn Goddelijcke Majesteyt dat hy hem/door syn goetheyt/wil verweerdigen/ syn nieuwe Christenheyt/die hy in den laetsten tyden aen't eynde der Aerden/geplant heeft/ dicwils te willen besoecken/ende met Hemelsche gaven vermeerderen. Den Coninck der Eeuwen/zy de Glorie/Eereen Heerlijcheyt voor nu ende altoos/Amen.

FINIS.

De Tafel van alle de Capittelen die in dit gheheele Boeck, ofte Historie Naturael ende Morael van VVest-Indien, verhandelt zijn.

Den goetwillighe Leser wort ghewaerschout, dat het ghetal daer de b, by ghestelt is, b. teeckent de ander zyde van't blaet.

Het Eerste Boeck.

Het tweede Boeck.

Het derde Boeck.

Het vierde Boeck.

Het vijfde Boeck.

Het feste Boeck.

Het sevenste Boeck.

Eynde des Tafels.

